Ref

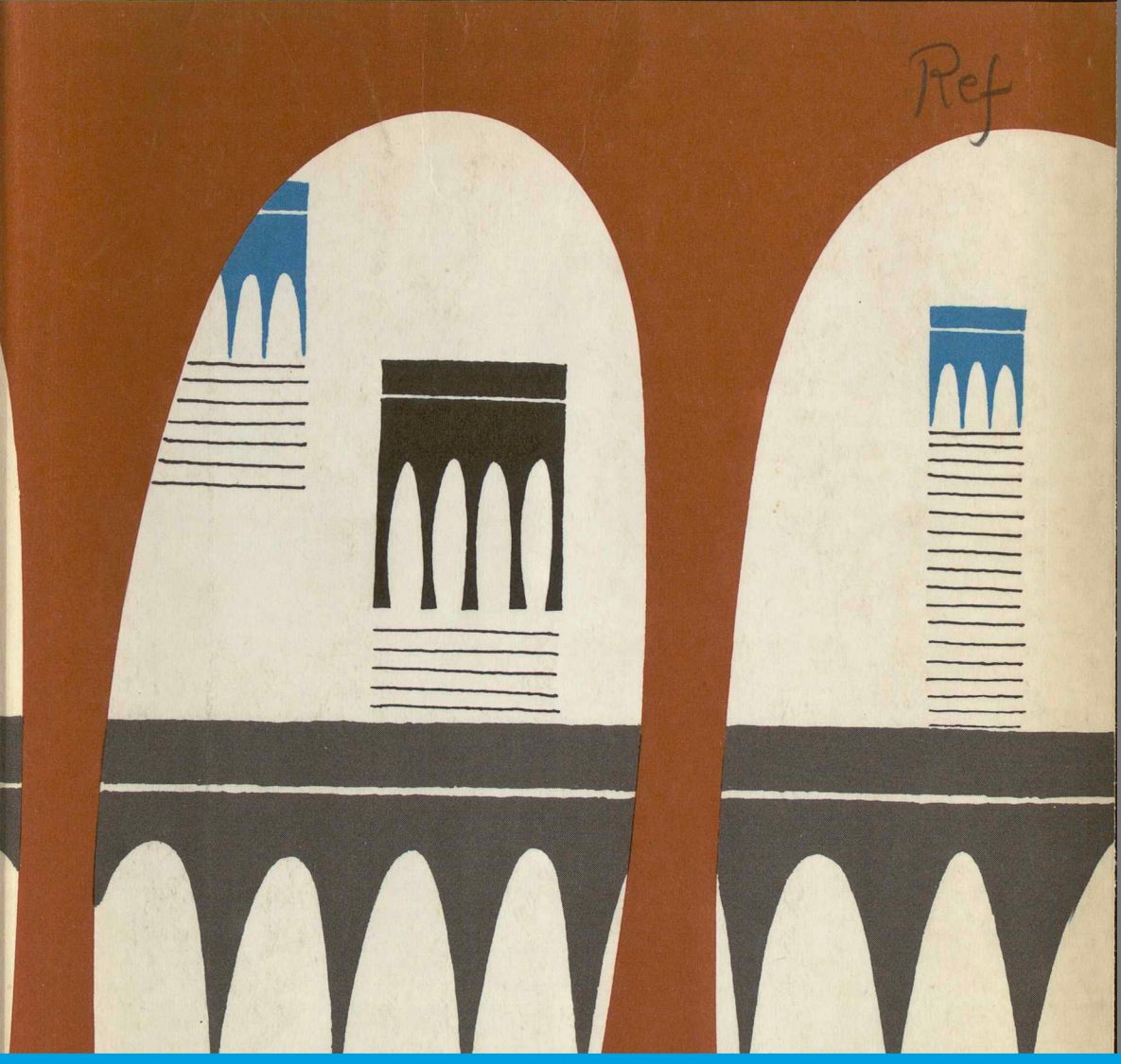

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

VÄGAR TILL HÖGRE UTBILDNING

Betänkandet avgivet av kompetensutredningen

Stockholm 1970

Allmänna Förlaget

Ref

VÄGAR TILL HÖGRE UTBILDNING

Betänkandet avgivet av kompetensutredningen

Stockholm 1970

Allmänna Förlaget

Statens offentliga utredningar
1970: 21
Utbildningsdepartementet

Vägar till högre utbildning

Behörighet och urval

Betänkande VI:1 avgivet av kompetensutredningen
Stockholm 1970

ESSELTE TRYCK, STOCKHOLM 1970

Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Den 8 oktober 1965 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst nio sakkunniga för att utreda frågan om gymnasie- och fackskolutbildningens kompetensvärde m. m. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 12 november 1965 såsom sakkunniga numera generaldirektören och chefen för skolöverstyrelsen Jonas Orring, riksdagsledamoten Rosa Andersson, byråchefen i universitetskanslersämbetet Håkan Berg, riksdagsledamöterna Bengt Gustavsson, Harald Larsson och Ingemar Mundebo, byråchefen i arbetsmarknadsstyrelsen Ejnar Neymark, numera förhandlingsdirektören i statens avtalsverk Birger Sandberg samt riksdagsledamoten Gunnar Wallmark. Departementschefen utsåg Orring att såsom ordförande leda utredningsarbetet.

De sakkunniga antog benämningen kompetensutredningen.

Kompetensutredningens sammansättning har ändrats under utredningsarbetets gång. Riksdagsledamoten Harald Larsson avled den 13 augusti 1966. I hans ställe tillkallade departementschefen (fr. o. m. den 14 augusti 1966) riksdagsledamoten Lennart Mattsson. På egen begäran entledigades från den 31 december 1967 riksdagsledamoten Rosa Andersson. Såsom Anderssons efterträdare (fr. o. m. den 1 januari 1968) tillkallade departementschefen riksdagsledamoten Anna-Lisa Lewén-Eliasson. Byråchefen Ejnar Neymark anhöll på grund av sjukdom om entledigande från den 31 december 1969. Departementschefen biföll denna begäran och tillkallade såsom sakkunnig (fr. o. m. den 1 januari 1970) experten, byråchefen i arbetsmarknadsstyrelsen Gunnar Olderin.

Kompetensutredningen har tidigare avlämnat betänkanden och rapporter avseende vissa kortsiktiga förslag respektive specialutredningar. Det nu föreliggande betänkandet Vägar till högre utbildning; behörighet och urval utgör första delen av utredningens huvudbetänkande. En andra del, innehållande kompletterande utredning och förslag rörande organisatoriska och administrativa frågor m. m., överlämnas senare liksom ett specialbetänkande med rapporter om vissa undersökningar i kompetensfrågor.

Ledamöterna Berg, Mundebo och Wallmark har avgivit en reservation, ledamoten Wallmark därjämte en reservation och ett särskilt yttrande.

Kompetensutredningen får härmed vördsamt överlämna första delen av sitt sjätte betänkande.

Stockholm den 11 juni 1970

Jonas Orring

Håkan Berg *Bengt Gustavsson*

Anna-Lisa Lewén-Eliasson

Lennart Mattsson *Ingemar Mundebo*

Gunnar Olderin *Birger Sandberg*

Gunnar Wallmark

/Helmer Larsson

Innehåll

Kapitel 1 *Utredningsarbetet* 13
1.1 Sekretariat 13
1.2 Experter och arbetsgrupper . . . 13
1.3 Betänkanden och förslag 14
1.4 Undersökningar m. m. 15
1.5 KU:s verksamhet som kompetensråd 18
1.6 Kontakter och överläggningar . . 20
1.7 Till KU överlämnade eller inkomna framställningar 20

Kapitel 2 *Allmän bakgrund. Direktiv och terminologi* 22
2.1 Allmän bakgrund 22
2.1.1 Utgångsläge 22
2.1.2 Den nya skolsituationen . . 23
2.1.3 Utbildningsmöjligheternas fördelning 24
2.1.4 Vuxenutbildningen 24
2.2 Utredningsdirektiven 25
2.3 Terminologi 28

Kapitel 3 *Ett internationellt perspektiv på kompetensfrågor* 30
3.1 Inledning 30
3.2 Problemöversikt 31
3.3 Utbildningsorganisationen i några länder 33
3.3.1 Bakgrund 33
3.3.2 Danmark 34
3.3.3 Finland 34
3.3.4 Norge 35
3.3.5 Frankrike 35
3.3.6 England 36
3.3.7 Västtyskland 36
3.3.8 Sovjetunionen 37
3.3.9 Östtyskland 38
3.3.10 USA 38
3.3.11 Japan 38
3.4 Högre utbildning och vägar till denna 38
3.4.1 Definitionsfrågor 38
3.4.2 Några aktuella reformer avseende högre utbildning . . 39
3.4.3 Vägar till högre utbildning – *Danmark – Finland – Norge – Frankrike – England – Västtyskland – Sovjetunionen – Östtyskland – USA – Japan* 40
3.5 Inträdesbegränsningar 46
3.6 Urval till högre utbildning 48
3.6.1 Kvotering 48
3.6.2 Urvalsinstrument – *Skolbetyg – Inträdesprov – Test, studielämplighetsprov och personlighetsbedömningar – Andra faktorer* 49
3.6.3 Studierådgivning och yrkesvägledning 51

Kapitel 4 *Behörighet och urval till fortsatt utbildning – en översikt över svenska förhållanden* 52
4.1 Inledning 52
4.2 Nuvarande behörighetsbestämmelser 52
4.2.1 Behörighet till högre utbildning 52
4.2.2 Behörighet till universitet och vissa fackhögskolor . . . 52
4.2.3 Bestämmelser om vidgat tillträde till vissa universitetsstudier 54
4.2.4 Behörighet till decentraliserad universitetsutbildning m. m. . 54
4.2.5 Behörighet till annan högre utbildning 54
4.2.6 Sammanfattning av behörighetsbestämmelser till högre

utbildning 56
4.2.7 Behörighet inom grundskolans kompetensområde . . . 56
4.2.8 Sammanfattning av behörighetsbestämmelserna på grundskolans kompetensområde. . 58
4.3 Nuvarande urvalsbestämmelser . . 59
4.3.1 Urval till högre utbildning. . 59
4.3.2 Urval till spärrad utbildning vid universitetet och vissa högskolor 59
4.3.3 Urval till annan högre utbildning 60
4.3.4 Urval inom grundskolans kompetensområde 61
4.4 Nuvarande antagningsförhållanden 62
4.4.1 Inledning 62
4.4.2 Universitet och vissa högskolor – *Kvantitativa och kvalitativa förhållanden vid antagningen till spärrad universitets- och högskolutbildning – Antagningsförhållanden för sökande med studentexamen – Antagningsförhållanden för sökande från nya gymnasiet – Kvotering – Konkurrensen mätt i antagningsprocent* 63
4.4.3 Annan högre utbildning . . 66
4.4.4 Antagningsförhållanden inom grundskolans kompetensområde – *Inledning – Urvalsbestämmelsernas inverkan på antagningsförhållandena – Antagningsförhållanden från kvantitativ och kvalitativ synpunkt – Antagningsförhållanden vid sjuksköterskeskolorna* 68
4.5 Inskrivningsförhållanden vid de fria fakulteterna 71
4.6 Intern verksutbildning m. m. . . . 72
4.6.1 Inledning 72
4.6.2 Redovisningens omfattning . 72
4.6.3 Utbildning inom krigsmakten 72
4.6.4 Exempel på övrig intern utbildning 73

Kapitel 5 *De vuxnas utbildningsförhållanden* 75
5.1 Inledning 75
5.2 Kommunal och statlig vuxenutbildning 76
5.3 Folkhögskolan 78
5.4 Arbetsmarknadsutbildning 78
5.5 Utbildning i samband med anställning eller befattning 79
5.5.1 Facklig utbildning 79
5.5.2 Personalutbildning inom statlig och kommunal verksamhet samt enskilt näringsliv . . 80
5.6 Folkbildningsverksamheten inom studieförbunden 80
5.7 Vuxna i högre utbildning 82
5.7.1 Inledning 82
5.7.2 Dispensstudier 83
5.7.3 Radiokursen i statskunskap 84
5.7.4 Försöksverksamheten med vidgat tillträde till universitetsstudier 85
5.7.5 Decentraliserad universitetsutbildning m. m. 87

Kapitel 6 *Allmänna problemställningar och utgångspunkter* 90
6.1 Det nya gymnasiala skolsystemet . 90
6.1.1 Inledning 90
6.1.2 De strukturella förändringarnas betydelse 90
6.1.3 De kvantitativa förändringarnas betydelse 94
6.1.4 Sammanfattande synpunkter 95
6.2 Anknytningen mellan högre utbildning och underliggande nivåer . . 96
6.2.1 Inledning 96
6.2.2 Utbildningsmål och behörighet 96
6.2.3 Valfrihetsaspekten 98
6.2.4 Rekryteringsunderlagets bredd 99
6.2.5 Kvalitetsaspekten 101
6.3 Vuxenutbildningens kompetensaspekter 102
6.4 Den högre utbildningens avgränsning 103
6.4.1 Inledning 103
6.4.2 Tidigare fördelning på behörighetsnivåer 104
6.4.3 Nuvarande bestämmelser – *Grundskolans kompetensområde – Gymnasiets och fackskolans kompetensområden – Avgränsning mellan grundskolans kompetensområde och den högre utbildningen* 105
6.4.4 Utgångspunkter för KU:s överväganden 107
6.5 Dimensioneringsproblem 108
6.6 Några ekonomiska aspekter . . . 111

Kapitel 7 *Det sociala perspektivet* . . 114
7.1 Inledning 114

7.2 Utbildningsval och social bakgrund 114
7.3 Sociala konsekvenser av kompetensregler 117
7.4 De sociala faktorernas stabilitet . . 118
7.5 Utbildningssocial debatt 120
7.6 Slutsatser för KU:s arbete 121

Kapitel 8 *Den tekniska bakgrunden till ett nytt kompetenssystem* 123
8.1 Behörighet till högre studier . . . 123
8.1.1 Allmänt 123
8.1.2 Tekniska problem 124
8.2 Underlaget för meritvärdering . . 125
8.2.1 Inledning 125
8.2.2 Betyg och meritvärdering . . 125
8.2.3 Test och meritvärdering . . 126
8.2.4 Lärarskattning av studielämplighet 127
8.2.5 Övriga instrument för meritvärdering 127
8.2.6 Instrument för meritvärdering med hänsyn till yrkesprognos 128
8.3 Urvalet till högre utbildning . . . 129
8.3.1 Urvalsgrunder 129
8.3.2 Urvalsmetoder – *Rangordningsurval – Slumpurval* . . . 130
8.3.3 Prognos och rangordning . . 131
8.3.4 Positivt och negativt urval. . 132
8.4 Styrningsmekanismer vid urval . . 133
8.5 Urvalsförfarandet 134

Kapitel 9 *Avgränsningen av den högre utbildningen* 136
9.1 Inledning 136
9.2 Kartläggning av utbildning på olika nivåer 136
9.3 Nuvarande fördelning på olika kompetensområden 137
9.4 Läget efter gymnasieskolans genomförande vid oförändrade behörighetsförhållanden 137
9.5 En ny avgränsning 138
9.5.1 Inledning 138
9.5.2 Underlag för KU:s överväganden – *Kvalitativa förhållanden inom enskilda utbildningsvägar – Strukturella förhållanden inom grundskolans kompetensområde* 138
9.5.3 Av KU behandlade utbildningsvägar 140
9.5.4 Diskussion av behörighetsnivån – *Ålderskraven – Den allmänna utbildningsnivån – Val efter grundskolan – Rekryteringsunderlaget – Rationell utbildningsgång* 141
9.5.5 Förkunskapskrav för sjuksköterskeutbildningen 145
9.5.6 Förslag till ändrad behörighetsnivå 147
9.5.7 De särskilda behörighetsvillkoren 147

Kapitel 10 *Allmän behörighet till högre utbildning* 148
10.1 Inledning 148
10.2 Behörighetskravens funktioner . 148
10.3 Olika slag av allmänna behörighetskrav 150
10.4 Allmänorientering 152
10.4.1 Inledning 152
10.4.2 Allmänorienteringens funktioner 153
10.4.3 En vidare syn på begreppet allmänorientering . . 155
10.5 Kunskaper i främmande språk . 156
10.5.1 Inledning 156
10.5.2 Behovet av språkkunskaper 156
10.5.3 Språkkravets omfattning 157
10.6 KU:s förslag till principlösning av behörighetsproblemet 158
10.6.1 Allmänt 158
10.6.2 Vägledande principer . 159
10.6.3 Gymnasial utbildning som behörighetsgrund . 159
10.6.4 Behörighet för vuxna till högre utbildning 160
10.7 Från gymnasieskolan till högre utbildning 161
10.7.1 Gymnasieskolan som behörighetsgrund 161
10.7.2 Elevgruppernas sammansättning – *Dimensioneringen – Efterfrågefördelningen – Rekryteringen till fackskola och gymnasium* 163
10.7.3 Villkor för behörighet efter genomgången gymnasieskola – *Problem – Ofullständig utbildning i gymnasieskolan – Avkortad utbildning m. m. – Studielämplighet och behörighetsgränser – KU:s förslag* 168
10.8 Vissa gymnasiala utbildningsvägar till högre studier 174
10.8.1 Inledning 174
10.8.2 KU:s tidigare förslag . . 176

10.8.3 Skolformer som ger allmän utbildning 176
10.8.4 Fackutbildande skolformer med vissa ålderskrav för inträde 177
10.8.5 Vissa yrkesskolekurser (motsvarande) 178
10.8.6 Särskilda gymnasieformer med fackutbildning 179
10.8.7 Sammanfattande förslag 179
10.9 Vuxnas utbildning och behörighet 180
10.9.1 Behörighet genom utbildning 180
10.9.2 Särskilda vägar till högre utbildning 182
10.9.3 Särskild bedömning av utbildning inhämtad i vuxen ålder 182
10.9.4 Ålder och yrkesverksamhet som behörighetsgrund 183
10.9.5 Studieerfarenhet . . . 184
10.10 Ett nytt behörighetssystem för vuxna 185
10.10.1 Principiella utgångspunkter 185
10.10.2 Utvidgning av försöksverksamheten enligt SFS 1969: 68 185
10.10.3 Särskilda utbildningsvägar till behörighet – *Allmänt – Personalutbildning m. m. – Folkhögskolutbildning – Decentraliserad och extern universitetsutbildning* 187
10.10.4 Orienteringskurser för vuxna 189
10.10.5 Behörighetsprövning m. m. med studielämplighetsprov 190
10.10.6 Vissa specialfrågor . . . *Försöksverksamhet m. m. vid de fria fakulteterna – Försöksverksamhet vid fackhögskolor – Allmänna villkor vid ändrad behörighetsnivå* 191
10.10.7 Vissa modifieringar . . 193
10.10.8 Sammanfattning av förslag till allmänna behörighetsvillkor för vuxna 194

Kapitel 11 *Särskild behörighet* 195
11.1 Utgångspunkter för KU:s överväganden 195
11.1.1 Särskilda villkor för behörighet i ett framtida behörighetssystem 195
11.1.2 Förkunskapskraven i försöksverksamheten med vidgat tillträde till högre utbildning 196
11.1.3 Räckvidden av mer detaljerade förkunskapskrav . . 196
11.1.4 Gränsdragningen mellan krav för allmän behörighet och särskilda förkunskapskrav 197
11.2 Riktlinjer för behörighetskravens utformning 198
11.2.1 Inledning 198
11.2.2 Anknytningen mellan den gymnasiala och den högre utbildningen 198
11.2.3 Förkunskaper förvärvade utanför gymnasieskolan . 199
11.2.4 Anknytning till skolorganisationen 199
11.2.5 De formella kravens begränsning 200
11.2.6 Kvalitetskravet 201
11.2.7 Förkunskaper och antagningsförfarande 202
11.3 Förkunskapskrav för vissa utbildningsområden 202
11.3.1 Arbetssätt m. m. 202
11.3.2 Medicinsk, odontologisk och farmaceutisk fakultet samt jordbrukets högskolor 203
11.3.3 Teknisk fakultet 204
11.3.4 Kommentarer till förslagen 207
11.3.5 Juridisk och teologisk fakultet 208
11.4 Fastställande av förkunskapskrav 209
11.5 Den fortsatta utvecklingen . . . 210

Kapitel 12 *Urval bland behöriga sökande* 211
12.1 Inledning 211
12.2 Några effekter av det nuvarande urvalssystemet 212
12.3 Funktioner hos utbildningsspärrar 214
12.4 Ett nytt urvalssystem 215
12.4.1 Allmänt 215
12.4.2 Urvalsgrunder och urvalsmetoder 217
12.4.3 Urvalsinstrumenten . . . 217
12.4.4 Arbetslivserfarenhet som merit vid urvalet 219
12.4.5 Fördelning mellan olika grupper av sökande – *In-*

ledning – Behörighetsgruppernas likställdhet – Behörighetsgruppernas studieprognos – Tekniska problem – Utbildningsval och kvotering 221
12.4.6 Urvalssystemets utformning – *Inledning – Gruppindelningen – Gruppernas relativa storlek – Grunder för inplacering i viss grupp – Meritvärderingsunderlag – Meritvärdering och urval – Meritvärdering och urval inom den fria kvoten – Tillämpningsföreskrifter* 229

Kapitel 13 *Utländska sökande – behörighet och urval* 242
13.1 Inledning 242
13.2 Gällande bestämmelser om behörighet och urval 242
13.3 Internationella konventioner . . 245
13.4 Statistiska uppgifter om utländska studerande 246
13.5 Undervisning i svenska språket . . 247
13.6 KU:s överväganden och förslag . 248
13.6.1 Allmänna synpunkter . . 248
13.6.2 Särskilda förutsättningar . 249
13.6.3 Behörighetsvillkor 250
13.6.4 Kunskaper i svenska och främmande språk 251
13.6.5 Urval bland behöriga sökande 252
13.7 Sammanfattande förslag 253

Kapitel 14 *Förslagens räckvidd och genomförande* 254
14.1 Inledning 254
14.2 Tillämpning inom den högre utbildningen 254
14.2.1 Olika typer av utbildning 254
14.2.2 Tillämpning inom olika områden 256
14.3 Modifieringar i kompetenssystemet *Allmänt – Journalistutbildning vid journalisthögskola – Handelshögskolan i Stockholm – Personalutbildning vid statliga myndigheter* . 257
14.4 Tidsmässigt genomförande . . . 259
14.4.1 Inledning 259
14.4.2 Hänsyn till redan behöriga grupper 260
14.4.3 Hänsyn till den högre utbildningens kapacitet 261
14.4.4 Administrativa hänsyn . . 261
14.4.5 Hänsyn till informationsbehovet 261
14.5 Flyttade utbildningsvägar 261
14.6 Sammanfattande förslag 262

Kapitel 15 *Sammanfattning* 263
15.1 Bakgrund 263
15.1.1 Kompetensfrågorna under 1960-talet 263
15.1.2 Den nya skolsituationen. . 263
15.1.3 Vuxenutbildningen 264
15.1.4 Dimensioneringsproblem . 264
15.1.5 Det sociala perspektivet . . 264
15.2 Behörighet till högre utbildning. . 265
15.2.1 Terminologi 265
15.2.2 Olika sätt att dokumentera behörighet 266
15.2.3 Villkor för allmän behörighet – *Utgångspunkter – Vägledande principer – Villkor för behörighet efter genomgången gymnasieskola – Vissa gymnasiala utbildningsvägar – Behörighetsvägar för vuxna* 266
15.2.4 Kunskaper i främmande språk 269
15.2.5 Villkor för särskild behörighet – *Inledning – Riktlinjer för utformning av kraven på särskilda förkunskaper – Förkunskapskrav för vissa fakulteter och högskolor – Ordning för fastställande av förkunskapskrav* 269
15.3 Urval bland behöriga sökande . . 271
15.3.1 Terminologi m. m. 271
15.3.2 Teknisk bakgrund 272
15.3.3 Effekter av spärrar och urval 273
15.3.4 Ett nytt urvalssystem – *Principiella och tekniska utgångspunkter – Urvalsinstrumenten – Fördelning mellan olika grupper av sökande – Urvalssystemets utformning* 273
15.4 Avgränsningen av den högre utbildningen 278
15.4.1 Utgångspunkter 278
15.4.2 Berörda utbildningsvägar . 278
15.4.3 Diskussion av behörighetsnivån 278
15.4.4 Förslag till ändrad behörig-

hetsnivå 279
15.4.5 Särskilda behörighetsvillkor 279
15.5 Utländska sökande – behörighet och urval 280
15.5.1 Nuläget 280
15.5.2 Allmänna synpunkter . . 280
15.5.3 Behörighetsvillkor 280
15.5.4 Kunskaper i svenska och främmande språk 280
15.5.5 Urval bland behöriga sökande 281
15.6 Förslagens räckvidd och genomförande 281
15.6.1 Tillämpningsområdet . . . 281
15.6.2 Modifieringar i kompetenssystemet 281
15.6.3 Tidsmässigt genomförande 282

Särskilt yttrande av ledamoten Wallmark 284
Reservation av ledamöterna Berg, Mundebo och Wallmark 285
Reservation av ledamoten Wallmark. . 286

Bilagor
1. Förteckning över kompetensutredningens ledamöter, arbetsgrupper, experter och övriga medarbetare . . 292
2. Angående utvidgning av behörigheten till vissa högre studier 295
3. Angående vissa försök med ett kompletterande urvalsinstrument . . . 300
4. Angående försöksverksamhet inom ramen för den s. k. fria kvoten . . . 304
5. KU:s direktiv 312

Tabeller
1. Övergångsfrekvens från sekundärutbildning till högre utbildning i några europeiska stater under åren 1955, 1960 och 1965 (uttryckt i procent) 31
2. Procentuella andelen inskrivna i relation till befolkningen i åldersgruppen 20—24 år i Europa 1950, 1955, 1960 och 1965 32
3. Antal nybörjarplatser åren 1962/63—1969/70 vid ett antal spärrade utbildningslinjer inom högre utbildning 63
4. Intagningskapacitet vid vissa sektioner av de tekniska högskolorna i Stockholm, Lund och Göteborg 1965—1969 64
5. Lägsta antagningspoäng m. m. vid vissa utbildningsvägar för elever från det nya gymnasiet, höstterminen 1969 65
6. Kvoteringsutslag (30.9.69) vid spärrade utbildningsvägar inom CA-systemet (ej Handelshögskolan i Stockholm eller det spärrade ämnet genetik) 66
7. Sökande och antagna samt antagna i procent av sökande vid vissa utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde läsåren 1967/68—1969/70 70
8. Sökande och antagna till sjuksköterskeskolor (fem terminers grundutbildning) 1967—1969 70
9. Grundutbildning av sjuksköterskor. Sökande och antagna med studentexamen, fackskola eller normalskolekompetens i procent av totala antalet sökande respektive antagna. . 71
10. Samtliga fria fakulteter, nettoantalet nyinskrivna studerande 71
11. Antalet elever i gymnasiets respektive gymnasieskolans nybörjarklasser 1926—1973. Absoluta och relativa tal 94
12. Procentuella andelen elever från respektive socialgrupp vid olika nivåer under vägen mot gymnasiet. . 116
13. Differensen i procent mellan funna och enligt begåvningsprov väntade betygsmedelvärden 118
14. Olika utbildningsvägars procentuella andel av en årsklass 163
15. Önskemål i årskurs 9 (februari—mars 1969) om fortsatt verksamhet efter grundskolan. Procentuell fördelning på studieönskningar m. m. 164
16. Andel elever från olika socialgrupper som i årskurs 9 valt olika alternativ. Procentuell fördelning . . . 164
17. Social sammansättning av olika valgrupper i årskurs 9. Procentuell fördelning 165
18. Genomsnittlig intagningspoäng till gymnasium och fackskola. Antagna i årskurs 1 165
19. Socialgruppsfördelning av intagna till gymnasium respektive fackskola, årskurs 1. Västerbottens län. Procentuell fördelning och totalantal 166
20. Genomsnittlig intagningspoäng i olika socialgrupper bland intagna

grundskolelever i gymnasium och fackskola, årskurs 1. Västerbottens län 166
21. Genomsnittlig intelligenspoäng i olika socialgrupper bland intagna till gymnasium och fackskola, årskurs 1. Västerbottens län 167
22. Differentierade förkunskapskrav avseende teknisk fakultet. Minimikrav 205
23. Förslag till förkunskapskrav avseende teknisk fakultet 207
24. De studerandes genomsnittliga betyg i studentexamen bland nyinskrivna höstterminen 1964—höstterminen 1967. Procentuell fördelning efter studieinriktning 212
25. Faderns socialgrupp bland nyinskrivna höstterminen 1964—höstterminen 1967. Procentuell fördelning efter studieinriktning 213
26. Bruttoantalet nyinskrivna utländska studerande, fördelade på läsår och fakultet (motsvarande) 246
27. Sökande och antagna till spärrad utbildning vid universiteten m. m. Fördelning på termin och nationalitetsgrupp (»nordiska» och »övriga») 247

Förkortningar

AMS Arbetsmarknadsstyrelsen
ASÖ Aktuellt från skolöverstyrelsen
KU Kompetensutredningen
SCB Statistiska centralbyrån
SFS Sveriges förenade studentkårer
SÖ Skolöverstyrelsen
UKÄ Universitetskanslersämbetet
U 68 1968 års utbildningsutredning
YB Yrkesutbildningsberedningen

1 Utredningsarbetet

1.1 *Sekretariat*

Till huvudsekreterare åt de sakkunniga utsåg departementschefen 21.2.1966 utredningschefen vid Hermods korrespondensinstitut Helmer Larsson. Att vara biträdande sekreterare utsågs 14.11.1966 byrådirektören i AMS Britta Ericsson och 13.10.1967 förste byråsekreteraren i SÖ Gunilla Hjorth.

Förutom sekreterarna har till sekretariatet under längre tid varit knutna flera personer. Numera fil. lic. Rolf Paulin har varit anställd hos utredningen under tiden 1.1. 1967–31.10.1968, under senare delen av sin anställningstid direkt knuten till sekretariatet med uppgift att biträda med forsknings- och undersökningsfrågor. För denna arbetsuppgift svarade under tiden 1.2.1969–30.4. 1970 numera fil. lic. Lisbeth Rudemo i sin egenskap av anställd vid sekretariatet. Numera förste byråsekreteraren i AMS Birgit Wilken-Ferm, knuten som expert till KU, medverkade under tiden 26.6.1967–31.12. 1967 i arbetet med kartläggning av kvantitativa och kvalitativa utbildningsförhållanden. Pol. mag. Gunnel Wikén var anställd vid sekretariatet 14.8.1967–15.6.1969 och medverkade bl. a. i ovannämnda kartläggning. Inom sekretariatet har vidare, jämte viss annan kanslipersonal, tjänstgjort numera kanslisten i SÖ Birgitta Thunström (1.4. 1966–26.8.1968) och kansliskrivaren i SÖ Yvonne Fuchs (fr. o. m. 12.6.1967).

1.2 *Experter och arbetsgrupper*

Ett antal experter (bilaga 1) har biträtt KU med olika arbetsuppgifter. Av experterna har följande haft mer allmänna, kontinuerliga arbetsuppgifter.

Under 1966 knöts till utredningsarbetet undervisningsrådet Sixten Marklund för olika forskningsuppgifter.

Numera professorn Sten Henrysson har bl. a. lett arbetet med konstruktion och utprövning med studielämplighetsprov och biträtt utredningen i olika forskningsfrågor.

KU har organiserat *grupper av experter* m. fl. för olika problemområden. För undersökningen av olika, främst kvantitativa förhållanden inom utbildningsväsendet organiserades en referensgrupp under ordförandeskap av huvudsekreteraren. Referensgruppen var verksam huvudsakligen under hösten 1967–våren 1968.

Under våren 1969 organiserades fem arbetsgrupper. En grupp sammansattes av experter, som på olika sätt är knutna till skolväsendet. Gruppens uppgift var huvudsakligen att utreda vissa behörighets- och meritvärderingsfrågor och deras anknytning till gymnasieskolan. Ordförande var undervisningsrådet Hans-Erik Östlundh, SÖ, och sekreterare biträdande sekreteraren i KU Britta Ericsson. Arbetsgruppens slutrapport till KU avlämnades i januari 1970.

För utredning av behörighets- och meritvärderingsfrågor som gäller vuxna bildades en arbetsgrupp med experter på vuxenutbildningens område. Som ordförande i gruppen fungerade huvudsekreteraren och som sekreterare biträdande sekreteraren i KU Gunilla Hjorth. Senare inträdde experten i SÖ, intendenten Göran Söderström i Hjorths ställe. Gruppens slutrapport avlämnades i januari 1970.

Förkunskapskraven för studier vid olika fakulteter vid universitet m. m. (utom filosofisk fakultet) har utretts av en expertgrupp, där universitets- och högskoleprofessorer m. fl. ingått som ledamöter. KU:s huvudsekreterare utsågs till gruppens ordförande och till dess sekreterare biträdande sekreteraren Hjorth. Gruppens rapport över uppdraget lämnades till KU i januari 1970.

Tekniska och organisatoriska frågor rörande organisation av antagning m. m. till främst högre utbildning har studerats inom en arbetsgrupp sammansatt av experter på organisation och ADB m. m. Biträdande sekreteraren Ericsson utsågs till gruppens ordförande. Sekreterare har varit förste byråsekreteraren i UKÄ Sven Arne Hammarbäck. Slutrapport från gruppen lämnades till KU i april 1970.

Enligt direktiven har KU att utreda, hur information om behörighets- och meritvärderingsvillkor lämpligen skall spridas. För detta ändamål tillsattes en arbetsgrupp med inom studie- och yrkesorienteringen verksamma experter som inledde arbetet i september 1969. KU:s huvudsekreterare utsågs till ordförande medan förste byråsekreteraren i AMS Margareta Olsson har varit gruppens sekreterare. Rapport till KU över uppdraget förelåg i februari 1970.

En särskild arbetsenhet bildades för konstruktion och utprövning av studielämplighetsprov. Gruppen var under januari 1968 –mars 1969 knuten till lärarhögskolan i Stockholm, därefter huvudsakligen till avdelningen för pedagogik i Umeå. Vetenskaplig ledare för verksamheten har varit experten Henrysson.

1.3 *Betänkanden och förslag*

Sedan KU i början av 1966 inlett sitt arbete, framstod det omedelbart som en tvingande nödvändighet att före det långsiktiga utredningsarbetet igångsätta ett kortsiktigt arbete med inriktning på ett nytt men enbart provisoriskt kompetenssystem med begränsad varaktighet. Anledningen härtill var främst införandet av ett nytt gymnasium från 1.7.1966 och inrättandet av fackskolan. Kompetensregler för dessa skolformer måste utformas och utfärdas utan dröjsmål, även om därigenom det långsiktiga utredningsarbetet skulle försenas. Ett sådant arbetssätt hade också förutsetts i direktiven.

KU:s kortsiktiga arbete med kompetensfrågor fick med nödvändighet en huvudsakligen teknisk och provisorisk karaktär. Arbetet delades upp på två olika perioder. Under den första utarbetades nya, provisoriska behörighetsregler, den tidsmässigt mest angelägna uppgiften med tanke på särskilt gymnasieelevernas behov av information om kompetensregler. Detta arbete avslutades i oktober 1966. Ett betänkande (KU I) i frågan överlämnades till dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet i början av december 1966 (Tillträde till postgymnasiala studier. Förslag till provisoriska bestämmelser. Stencil E 1966: 13).

Därefter behandlades meritvärderings- och urvalsfrågor. Denna arbetsperiod avslutades med överlämnandet av ett betänkande med förslag till provisoriska urvalsregler i september 1967 (Urval till högre utbildning. Förslag till provisoriska bestämmelser. Stencil E 1967: 8).

KU avlämnade i juni 1968 en expertrapport (KU III) med namnet Studieprognos och studieframgång (SOU 1968: 25), som utgör en redovisning av ett forskningsprojekt inom KU (se nedan).

Under utredningsarbetets gång blev det allt mer nödvändigt att få olika kompetensfrågor belysta även utifrån andra utgångspunkter än dem som erbjuds inom ramen av det svenska utbildningssamhället. Efter granskning av olika nationella utbildningssystem, med hänsyn till det utbyte ett studium av kompetensfrågor i respektive land kunde väntas ge, fann utredningen att motsvarande förhållanden i USA företer så stora likheter med våra, att erfarenheterna därifrån borde ha mycket av värde för belysning av de svenska problemen. Med vederbörligt tillstånd studerade KU i USA, under två veckor i februari 1968, amerikanska metoder för rekrytering till högre utbildning samt olika utbildningsfrågor. En rapport (KU IV) över studieresan överlämnades se-

dermera till chefen för utbildningsdepartementet (Amerikanska kompetensfrågor. Rapport över studium i USA februari 1968 av urvalet till högre utbildning. Stencil U 1968: 10).

Ett antal specialundersökningar m. m. har sammanställts i ett andra specialbetänkande (KU V) med benämningen Behörighet, meritvärdering, studieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor (SOU 1970: 20).

KU har till Kungl. Maj:t ingivit olika förslag avseende försöksverksamhet.

Ett förslag om försöksverksamhet med utvidgad behörighet till högre utbildning framfördes i skrivelse 10.5.1968. Enligt förslaget skulle allmän behörighet för ett antal ämnesområden vid filosofisk fakultet kunna erhållas på grundval av lägst 25 års ålder och minst fem års förvärvsarbete. Studiemålet skulle vara begränsat och få uppgå till högst två betygsenheter (40 poäng) i ett ämne samt totalt högst tre betygsenheter (60 poäng). Se även bilaga 2. Kungl. Maj:t biföll förslaget och utfärdade bestämmelser, i huvudsaklig överensstämmelse med detta, 11.4. 1969 (SFS 1969: 68). KU:s sekretariat har därefter kvartalsvis infordrat uppgifter från universiteten om de studerande som skrivs in enligt ovannämnda bestämmelser. Därvid har som hjälpmedel använts ett formulär, som den studerande fyllt i vid inskrivningen. En redogörelse med uppgifter om de studerande i försöksverksamheten t. o. m. december 1969 lämnas i specialbetänkandet SOU 1970: 20.

I skrivelse 3.12.1969 anmälde KU sin avsikt att, i samverkan med skolöverstyrelsen, våren 1970 igångsätta förförsök med det genom KU:s försorg konstruerade studielämplighetsprovet som ett kompletterande urvalsinstrument vid antagningen till spärrad utbildning. Om resultatet av förförsöket gav anledning härtill, borde ett huvudförsök kunna påbörjas tidigast vid antagningen till viss spärrad utbildning avseende höstterminen 1971. Utredningen avsåg att, i första hand för förförsöket våren 1970, organisera en försöksledning med bl. a. företrädare för skolöverstyrelsen och universitetskanslersämbetet (se bilaga 3).

Den nämnda försöksledningen har planenligt kommit till stånd. Förförsöket har organisatoriskt anknutits till SÖ:s arbetsenhet för provkonstruktion. I maj 1970 prövades närmare 5 000 elever i gymnasiet och fackskolan med studielämplighetsprovet.

Med hänvisning till bl. a. det hårda konkurrensläget i gymnasiet, dvs. den av många elever upplevda pressen att skaffa höga betyg, och till önskvärdheten att ge individen ett bättre underlag för studie- och yrkesvalet föreslog KU i skrivelse 16.1.1970 försöksverksamhet med tillgodoräknande av arbetslivserfarenhet vid antagning till spärrad högre utbildning. Sökande med minst tolv månaders praktisk erfarenhet från anställning skulle få tillgodoräkna sig sådan erfarenhet inom ramen av den s. k. fria kvoten. Försöket skulle inledas vid antagningen avseende vårterminen 1971 och omfatta socialhögskolorna samt den medicinska fakulteten (karolinska institutet) i Stockholm (se bilaga 4).

1.4 *Undersökningar m. m.*

Ovan har redogjorts för bl. a. det mer kortsiktiga utredningsarbete som avslutades i september 1967.

Det var naturligtvis angeläget att så tidigt som möjligt påbörja det långsiktiga utredningsarbetet, vilket därför inledningsvis drevs parallellt med det kortsiktiga programmet. Efter ett omfattande planeringsarbete under 1966 anhöll KU 2.12.1966 i skrivelse till chefen för ecklesiastikdepartementet om tillstånd att utföra ett antal undersökningar, vilka bedömdes vara av betydelse för utredningens arbete. Med vederbörligt tillstånd igångsattes därefter det planerade forskningsprogrammet. Inom ramen för det givna tillståndet uppdrog KU åt experten Marklund att översiktligt kartlägga och belysa de undersökningar som inom och utom Sverige utförts av sambandet mellan framgång i högre studier och tidigare skolbetyg, testresultat m. m., åt numera fil. lic. Rolf Paulin att biträda med arbetet samt åt experten Henrysson att medverka i fråga om kart-

läggningen av den utländska forskningen på området.

Arbetet baserades väsentligen på en inventering av tidigare vid olika institutioner utförda undersökningar och insamlade data. Till enskilda institutioner inom den högre utbildningen m. fl. avläts i januari 1967 en skrivelse med anhållan om uppgifter angående gjorda undersökningar (problem, material, metoder och resultat). Även institutioner m. m. i de nordiska grannländerna tillskrevs. Av totalt 285 tillskrivna adressater inkom 122 med skriftliga svar. Därutöver lämnades ett antal telefonsvar.

Bearbetningen av det insamlade materialet och den slutliga utvärderingen av resultaten slutfördes under 1967. Undersökningsrapporten framlades som KU:s ovan nämnda betänkande III, Studieprognos och studieframgång (SOU 1968: 25) som överlämnades i juni 1968.

Forskningsprogrammet har därefter fortsatts med ett antal undersökningar som utförts dels inom, dels utanför sekretariatet. I vissa fall har KU engagerat sig i av andra redan påbörjade undersökningsprojekt, som därvid i vissa fall utvidgats. Sålunda har den vid lärarhögskolorna i Stockholm och Umeå pågående gymnasieprognosundersökningen i Västmanlands län på KU:s uppdrag utvidgats med motsvarande undersökningar dels på riksplanet, dels i huvudsakligen Västerbottens län, vilka undersökningar letts av experten Henrysson med biträde av bl. a. fil. kand. Carl-Georg Åsemar. Undersökningarna har inriktats på antagningen till gymnasium och fackskola med avseende på betygsfördelning m. m. SCB har insamlat uppgifter avseende antagningen 1968 dels för sin allmänna statistikredovisning, dels för KU:s räkning (riksuppgifter). Den mest ingående delundersökningen har utförts i Västerbottens län jämte Örnsköldsviksregionen, där icke blott betygsdata o. d. insamlats utan även intelligenstestning utförts på i princip samtliga antagna till årskurs 1 av gymnasiet och fackskolan (hösten 1968). Denna undersökning redovisas i specialbetänkandet SOU 1970: 20.

En vid psykologiska institutionen vid Stockholms universitet (professor David Magnusson) sedan några år pågående undersökning avseende prognos av lämplighet i psykologisk yrkesverksamhet anknöts i sitt slutskede till KU:s forskningsprogram och redovisas i det ovannämnda specialbetänkandet.

Undersökningar avseende val av utbildning efter grundskolan utförs av 1968 års utbildningsutredning (U 68). KU har erhållit U 68:s tillstånd att utnyttja vissa av undersökningsresultaten.

Inom sekretariatet har gjorts en kartläggning av uppgifter om deltagare i gymnasial vuxenutbildning m. m. (Wikén). KU fick därvid tillfälle att bl. a. utnyttja resultat som vunnits som ett led i det pågående arbetet med ett projekt vid Uppsala universitet avseende rekrytering till och metoder vid vuxenundervisning. På motsvarande sätt ställde SCB i förväg material till förfogande från sin undersökning hösten 1968 av deltagarantal m. m. i den kommunala vuxenutbildningen.

Helt inom ramen för KU:s eget forskningsprogram ligger följande av experter m. fl. utförda undersökningar som alla redovisas i det ovannämnda specialbetänkandet.

Experten Henrysson har under det nya gymnasiets första år, med ledning av betygen i årskurs 1 och 2, gjort vissa beräkningar av den förväntade betygsfördelningen i årskurs 3 (slutbetygen) med hänsyn speciellt till effekten av den s. k. 2,3-gränsen (provisoriskt gällande medelbetygsgräns som villkor för behörighet till viss högre utbildning). Henrysson har biträtts av fil. kand. Åke Fjellström.

En undersökning avseende prognos av studieframgång för vissa grupper av universitetsstuderande har utförts av experten Inga Elgqvist-Saltzman med biträde av fil. kand. Christina Stage och med experten Henrysson som projektledare. Undersökningen omfattar totalt ca 1 000 studenter som höstterminen 1968 påbörjade studier vid Umeå universitet. Bl. a. testades samtliga deltagande grupper med ett intelligenstest.

KU:s expert, avdelningsdirektören vid UKÄ Hans Åke Karlström har samman-

ställt konventioner och bestämmelser m. m. avseende utlänningars tillträde till högre utbildning i Sverige.

Ansökningarna om dispens för studier vid universitet kan ses som ett uttryck för behovet av högre utbildning bland icke behöriga personer. Bl. a. för att få en belysning av efterfrågan på högre utbildning och vinna erfarenhet av studieframgången hos dem som beviljats tillstånd att bedriva högre studier, utan att uppfylla de formella förutbildningskraven, har KU företagit en kartläggning av dispensansökningar under perioden 1964–1968. I en första etapp inhämtades från universiteten jämte jordbrukets högskolor olika uppgifter om de dispenssökande (november 1968). I en andra etapp insamlades ytterligare uppgifter rörande bl. a. en grupp dispensstuderandes studieresultat (mars 1969). Vidare har KU vänt sig direkt till ett antal studerande för uppgifter angående avlagda tentamina. Undersökningen har utförts inom sekretariatet (Hjorth och Rudemo).

Betygsfrågornas uppmärksammade ställning i skol- och utbildningsdebatten och betygens centrala roll i kompetenssammanhang har föranlett KU att ägna ett omfattande arbete åt betygens roll som urvalsinstrument (se ovan). Man skulle kunna betrakta sådana prognosundersökningar m. m. avseende betyg som den objektiva sidan av betygsproblemen. En annan sida är hur betyg och betygsättning upplevs i skolan av de elever som är föremål för betygsbedömning. För att belysa denna fråga och för att få ett fylligare underlag för ställningstaganden i meritvärderingsfrågor har KU företagit en enkät bland elever i gymnasiets och fackskolans årskurs 3 respektive årskurs 2.

Enkäten omfattade totalt 1 474 elever och berörde bl. a. frågor om betygens inverkan på intresset för skolarbetet, förekomsten av stressfaktorer i samband med strävan att få höga betyg etc. Enkäten och den följande bearbetningen utfördes inom sekretariatet (Rudemo). För den vetenskapliga ledningen svarade experten Marklund.

I direkt anslutning till den ovan nämnda studien i prognosfrågor som publicerats i SOU 1968: 25 utförde Paulin en undersökning kallad Studieprognos och studieframgång i högre studier. Utöver problem som utvecklats ur den nämnda studien undersöktes också prognosvärdet för flera olika typer av prognosfaktorer som prövats på samma grupp. Bl. a. togs upp prognosvärdet av militär utbildning för högre studier.

Vissa av de ovannämnda undersökningarna visade, att behov förelåg av ett nytt instrument för urval m. m. utöver betyg. Detta instrument kunde emellertid inte hämtas bland redan föreliggande test. Konstruktionsarbetet på ett nytt test inleddes därför i så god tid att det kunde beräknas föreligga, då KU:s senare förslag till behörighets- och urvalsregler skulle träda i kraft. Det nya instrumentet skulle vara användbart inom ett mycket vidsträckt område och borde därför vara ett allmänt studielämplighetsprov.

I skrivelse 4.11.1967 till departementschefen anhöll KU om tillstånd att igångsätta arbetet med konstruktion av detta studielämplighetsprov. I till framställningen fogad PM redogjorde utredningen för bl. a. syftet med det tillämnade provet. Detta skulle tillgodose behovet av ett instrument för bedömning av förutsättningarna för högre studier hos sådana personer som inte har formellt definierbar behörighet i form av viss skolutbildning men som efterfrågar högre utbildning. Vidare skulle provet kunna bidra till ett lämpligt urval bland sökande av denna kategori vid antagning till spärrad utbildning. Ett annat behov vore att få ett hjälpmedel för urvalet bland sökande från gymnasium eller fackskola (motsvarande) till spärrad utbildning, varigenom det ensidiga beroendet av skolbetygen som urvalsinstrument skulle kunna minska. Huruvida det planerade studielämplighetsprovet skulle kunna användas även för detta sistnämnda ändamål, ansågs då inte kunna bedömas förrän senare.

Genom beslut 19.12. 1967 erhöll utredningen det begärda tillståndet och arbetet inleddes, i enlighet med av utredningen uppgjord plan, med ingången av 1968 och har därefter pågått oavbrutet under vetenskaplig ledning av Henrysson och med numera laboratorn Bengt Ahnmé som arbetsledare

(t. o. m. 31.3. 1969), därefter fil. kand. Nils-Erik Wedman.

En redogörelse för detta arbete och för studielämplighetsprovets olika karakteristika lämnas i det ovannämnda specialbetänkandet SOU 1970: 20.

Inom sekretariatet har kontinuerligt pågått större och mindre undersökningar, utöver ovan nämnda, av olika frågor. En sådan undersökning föranleddes av åläggandet i direktiven att framlägga förslag »om och i vilken mån statligt reglerad utbildning bör anknytas till gymnasium och fackskola». KU fann det nödvändigt att, som en bakgrund till överväganden i denna fråga, ha tillgång till en kartläggning av utbildnings- och kompetensförhållanden även inom andra delar av utbildningsväsendet än dem som i dag ingår i den högre utbildningen. Bl. a. måste de kvantitativa förhållandena inom utbildningsväsendet kartläggas, dvs. tillgång och efterfrågan på personer med viss skolmässig förutbildning, i syfte att belysa dessa förhållandens betydelse för behörighetsfrågorna. Undersökningen i fråga, den s. k. sektorsundersökningen, leddes av biträdande sekreteraren Ericsson.

1.5 *KU:s verksamhet som kompetensråd*

Enligt direktiven skall KU, förutom utredningsuppgifter, också »kunna tjäna såsom att sammanhållande organ för alla kompetensfrågor som rör det statligt reglerade utbildningsväsendet» (direktiven punkt 5).

Detta innebär att KU haft att fylla olika uppgifter som skulle kunna sammanfattas under beteckningen kompetensrådsfunktioner. Detta markeras även genom att i kompetenskungörelsen (SFS 1967: 450 jämte ändringar och tillägg i SFS 1968: 112) föreskrivs att KU skall medverka i vissa administrativa åtgärder. Sålunda skall exempelvis KU:s yttrande inhämtas av UKÄ vid besvär över konsistoriets beslut i dispensfrågor (8 §) samt av respektive styrelse för jordbrukets högskolor vid behandlingen av dispensärenden (9 §). Vid bestämmande av den s. k. fria kvotens storlek skall UKÄ och respektive styrelse vid jordbrukets högskolor likaledes först inhämta KU:s mening (17 §). Detsamma gäller för samarbetsnämnden för socialhögskolorna. Dessa uppgifter har karaktär av löpande funktioner. Därtill kommer, att KU av Kungl. Maj:t anmodats yttra sig i andra enskilda ärenden eller att myndighet gjort framställning härom. Vidare har KU erhållit Kungl. Maj:ts särskilda uppdrag att framlägga förslag i vissa ärenden.

Vad beträffar de löpande funktionerna har åläggandet att avge yttranden i besvärsärenden rörande dispensansökningar varit den mest arbetskrävande uppgiften. Sådana ärenden har förekommit kontinuerligt och uppgick t. o. m. 10.4. 1970 till ett antal av totalt 349.

Sekretariatet har haft ett stort antal informella kontakter, främst per telefon, med myndigheter, bl. a. företrädare för studie- och yrkesorienteringen, skolelever, föräldrar o. s. v. I regel har förfrågningar m. m. som förekommit vid dessa kontakter avsett önskemål om information i kompetensfrågor, t. ex. tolkning av nya bestämmelser. Sekretariatet har dessutom medverkat vid ett antal möten med föräldraföreningar, vid studiedagar m. m.

Remissyttranden har avgivits enligt s. 19 f.

I kungabrev 12.5. 1967 erhöll KU uppdrag att, i anslutning till i prop. 1967: 4 framlagt förslag, inkomma till Kungl. Maj:t med förslag beträffande dels bestämmelser om behörighet och urval bland sökande vid antagning till klasslärarutbildning, dels bestämmelser om behörighet och om urval bland sökande vid antagning till den ämnesteoretiska utbildningen för blivande lärare i läroämnen. Det förra förslaget skulle avges i samråd med SÖ, det senare i samråd med UKÄ och SÖ.

Till efterkommande av dessa uppdrag framlade KU i skrivelse till Konungen 12.12. 1967 förslag angående klasslärarutbildningen och i skrivelse 31.1. 1968 förslag angående den ämnesteoretiska utbildningen för blivande lärare i läroämnen.

Kungl. Maj:t uppdrog vidare 30.6. 1967 åt KU att inkomma med förslag till behörighets- och meritvärderingsregler för personer som erhållit slutbetyg från gymnasium en-

Datum för yttrande	Remiss från	Ärendets art
26.9.66	Eckl-dep	Yrkesutbildningsberedningens betänkande I Yrkesutbildningen (SOU 1966: 3)
5.12.66	UKÄ	Värdering av viss utbildning för inskrivning vid universitetet (skrivelse från Stockholms universitet)
28.10.66	Eckl-dep	Betänkande angående journalistutbildningen avgivet av den sakkunnige för beredning av frågan om journalistutbildningens framtida utformning och organisation (stencil E 1966: 7)
20.3.67	UKÄ	Intagning till teknisk fakultet av elever från allmänna gymnasiets tekniska gren
30.10.67	Eckl-dep	1963 års forskarutrednings betänkande Forskarutbildning och forskarkarriär (SOU 1966: 67) jämte bilagor (SOU 1966: 68)
10.5.67	UKÄ	Rätt till inskrivning vid svenskt universitet efter genomgång av Atlantic College
2.10.67	Eckl-dep	Skolarbetstidsutredningens betänkande Skolans arbetstider (SOU 1967: 14)
7.6.67	UKÄ	Antagning av studerande till spärrade ämnen och utbildningslinjer (systemförslag och anvisningar)
14.6.67	UKÄ	Förslag om införande av nya utbildningslinjer i examensämnet pedagogik vid universitetet i Göteborg (PM från pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet)
13.3.70	UKÄ	Meritvärdering av socionomexamen vid inträde till spärrade ämnen inom filosofisk fakultet (skrivelse från socialhögskolan i Stockholm)
29.8.67	Eckl-dep	Nya regler för antagning av elever vid journalisthögskolorna (förslag från samarbetsnämnden för journalisthögskolorna)
9.10.67	UKÄ	Enhetliga förkunskapskrav för tillträde till studier i spärrade ämnen
25.10.67	Eckl-dep	Regler för antagning av studerande vid socialhögskolorna (skrivelse från samarbetsnämnden för socialhögskolorna)
23.1.68	UKÄ	Yttrande över ärende angående behörighet för elever med examen från Bergsskolan i Filipstad att antas som elev vid teknisk högskola
5.2.68	Eckl-dep	Yrkesutbildningsberedningens betänkande III Yrkesutbildningen. Läroplaner för yrkesutbildningen samt vissa pedagogiska och metodiska frågor (SOU 1967: 48)
8.2.68	Eckl-dep	Skolöverstyrelsens förslag angående översyn av läroplan för grundskolan
21.3.68	Samarbetsnämnden för socialhögsk	Yttrande ang urvalsregler för behöriga sökande till socialhögskolorna
10.5.68	Utb-dep	1965 års musikutbildningskommittés betänkande Musikutbildning i Sverige (SOU 1968: 15)
10.5.68	UKÄ	UKAS betänkande Utbildningslinjer vid filosofisk fakultet I
18.7.68	UKÄ	Meritvärdering av skogsmästarexamen för antagning till vissa spärrade utbildningslinjer och ämnen vid universitetet och högskolor (skrivelse från statens skogsmästarskola)
3.9.68	UKÄ	Meritvärdering av hushållslärarexamen vid antagning till spärrade ämnen vid filosofisk fakultet (skrivelse från Hushållslärarnas Riksförening)
29.1.69	SÖ	PM om elevbetygens rättskraft
10.3.69	Utb-dep	Antagning till spärrade ämnen och utbildningslinjer i överensstämmelse med av Sverige ratificerade internationella konventioner och utländska medborgares rätt till studier (skrivelse från Sveriges förenade studentkårer)
20.12.68	Utb-dep	1965 års musikutbildningskommittés betänkande II Musikutbildning i Sverige. Tim- och kursplaner m. m. (SOU 1968: 49)
25.11.68	Jordbruks-dep	Tillgodoräknande av praktik vid antagning av ordinarie studerande till jordbrukets högskolor (skrivelse från rektorsämbetena)
28.1.69	Utb-dep	Behörighetskrav m. m. för tillträde till sjuksköterskeutbildning (skrivelse från Svensk sjuksköterskeförening)
21.1.69	UKÄ	Överflyttning av handläggningen av ansökningar att inskrivas vid universitetet (skrivelse från Stockholms universitet)
4.3.69	UKÄ	Översyn av 1955 års stadga angående teologiska examina (betänkande avgivet av expertgrupp)

Datum för yttrande	Remiss från	Ärendets art
21.2.69	Utb-dep	Anpassning av KU:s förslag angående utvidgning av behörigheten till den nya utbildningsorganisationen vid filosofisk fakultet enligt prop 1969: 4
26.3.69	UKÄ	DYRK:s betänkande Yrkesinriktade studiekurser vid universiteten
5.9.69	UKÄ	Kraven på utländska studerandes kunskaper i svenska för att kunna antas som studerande vid läroanstalt i Sverige (skrivelse från kommittén för utländska studerande)
5.9.69	Utb-dep	Förslag till vissa ändringar i skolstadgan i anslutning till den reviderade läroplanen för grundskolan m. m. (skrivelse från skolöverstyrelsen)
23.2.70	Utb-dep	Utredningens rörande utbildning av bibliotekspersonal m. m. betänkande Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik (SOU 1969: 37)
19.3.70	UKÄ	Extern universitetsutbildning. Rapport från SAMSUS
23.2.70	Utb-dep	Skolöverstyrelsens förslag till reviderad läroplan för fackskolan
26.1.70	Utb-dep	Partiell utbildning vid socialhögskolorna (skrivelse från samarbetsnämnden för socialhögskolorna)
24.4.70	Utb-dep	Kommitténs för utländska studerande betänkande Studiesocialt stöd till utländska studerande (Stencil U 1969: 9)
3.6.70	Utb-dep	Riksdagsmotionen II: 671 och den likalydande motionen I: 604 (om läkarutbildning av sjuksköterskor)
3.6.70	Försv-dep	1954 års värnpliktsavlöningsutrednings betänkande Värnpliktstjänstgöringens civila meritvärde (SOU 1970: 12)

ligt kungörelse om avveckling av studentexamen (SFS 1967: 490). KU överlämnade förslag i ärendet i skrivelse 11.4. 1969 till Konungen.

1.6 *Kontakter och överläggningar*

KU har under arbetets gång haft ett stort antal kontakter med organisationer, myndigheter och andra kommittéer.

I fråga om organisationer har KU tagit initiativet till överläggningar med bl. a. arbetsmarknadens huvudorganisationer samt olika studerandesammanslutningar rörande olika frågor inom utredningens uppgiftsområde.

Kontakterna med utredningar har skett på olika sätt. Vanligen har upplysningar inhämtats och information givits genom berörda utredningars sekretariat. Därutöver har överläggningar förekommit med vissa utredningar. I en del fall har utredningar i sina direktiv anbefallts att överlägga med KU. De kommittéer med vilka KU haft de flesta kontakterna är följande.

1954 års värnpliktsavlöningsutredning.

YB (bl. a. en gemensam överläggning).

1965 års musikutbildningskommitté (KU:s sekretariat har deltagit i ett sammanträde med kommittén).

U 68 (bl. a. en överläggning med deltagande av KU:s ordförande och huvudsekreterare).

1968 års lärarutbildningskommitté (bl. a. ett gemensamt, orienterande sammanträde).

Kommittén för utländska studerande.

Testutredningen (bl. a. en överläggning med deltagande av kommitténs ordförande m. fl. samt KU:s sekretariat).

1.7 *Till KU överlämnade eller inkomna framställningar*

Under den tid utredningsarbetet pågått har till KU från utbildningsdepartementet överlämnats följande handlingar för beaktande eller övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget eller för kännedom.

(24.6. 1968) Odaterad skrivelse m. m. från ordföranden i föräldraföreningen vid kommunala flickskolan i Karlskrona angående kompetensvärdet av normalskolekompetens.

(10.4. 1969) Skrivelse 18.3. 1969 från Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund angående bl. a. fri tillträdesrätt till uni-

versitetet och högskolor.

(28.8. 1969) Skrivelse 7.8. 1969 från Umeå Studentkår angående vissa frågor om urval till högre utbildning.

(21.11. 1969) Skrivelse 15.10. 1969 från Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund angående målsättningen för samhällets utbildningspolitik.

(20.5. 1970) Skrivelse 27.4. 1970 från Stockholms Universitets Studentkår angående bestämmelserna om vidgat tillträde till högre studier.

Ett antal olika, här nedan nämnda framställningar har under utredningsarbetet inkommit till KU.

Skrivelse 9.9. 1966 från UKÄ med överlämnande av framställning från Föreningen Sveriges Arbetsterapeuter om meritvärdet av arbetsterapeututbildning.

Skrivelse 17.12. 1966 från Sydsvenska sjukgymnastinstitutets studentkår om urvalsbestämmelserna (kvotering) vid antagning till sjukgymnastutbildning.

Skrivelse 25.7. 1967 från Centerpartiet med överlämnande av vid partiets riksstämma bifallen motion angående kompetenskrav för tillträde till postgymnasiala studier.

Skrivelse 15.9. 1967 från UKÄ med överlämnande av PM med synpunkter angående antagning av studerande vid medicinskt lärosäte, utarbetad inom fakultetsberedningen för medicin, odontologi och farmaci.

Skrivelse 3.2. 1968 från Jakob Palme, Stockholm, angående vidgat tillträde till högre utbildning.

Skrivelse 15.10. 1969 från Bröderna Påhlmans Handelsinstitut om jämställande i kompetenshänseende av institutets treåriga utbildning av säljekonomer med nya gymnasiets ekonomiska linje.

Skrivelse 27.1. 1970 från Sveriges förenade studentkårer angående vissa problem i samband med meritvärderingen av utländska studerande.

2 Allmän bakgrund. Direktiv och terminologi

2.1 *Allmän bakgrund*

2.1.1 Utgångsläge

I utredningens direktiv redogörs inledningsvis för de olika sammanhang, i vilka en reglering av kompetensfrågorna aktualiserades under förra delen av 1960-talet.

Frågan om kompetensvärdet av grundskolans utbildning behandlades i prop. 1962: 54 angående reformering av den obligatoriska skolan m. m. Utgångspunkten var de principiella synpunkter och förslag som framförts av 1957 års skolberedning. Skolöverstyrelsen fick år 1962 Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa en översyn av gällande bestämmelser om inträdesfordringar och meritvärdering på grundskolans kompetensområde samt att avge av denna översyn föranledda förslag. I skrivelse 10.3.1965 redovisade överstyrelsen sina överväganden och framlade förslag till bestämmelser om grundskolans kompetensvärde. På basis av detta förslag utfärdade Kungl. Maj:t 11.2. 1966 kungörelse med bestämmelser om behörighet och meritvärdering på grundskolans kompetensområde (SFS 1966: 24).

Vissa frågor rörande behörighet och meritvärdering vid intagning till *universitetsutbildning* berördes i prop. 1964: 50 angående reform av universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. Vid behandlingen härav förklarade sig dåvarande departementschefen ämna pröva frågan om en översyn i syfte att göra bestämmelserna om meritvärderingsgrunderna för urvalet bland de sökande till spärrade utbildningslinjer mer enhetliga. Vidare berördes frågan om intagningen av studerande till de ämnen inom filosofisk fakultet, i vilka viss intagningsspärr erfordras. Reglering av intagningsförfarandet har sedermera skett i SFS 1964: 461 (universitetsstadgan), 81 och 82 §§ (utredningsdirektiven punkt 1.2) samt genom UKÄ:s utredning om spärrade ämnen vid filosofisk fakultet och intagning till dessa. De av denna utredning föranledda bestämmelserna om urval bland de sökande till spärrade ämnen utfärdades av ämbetet 21.11.1966.

SÖ, AMS och dåvarande överstyrelsen för yrkesutbildning framlade i skrivelse 1.11. 1962 till Kungl. Maj:t vissa förslag, främst med utgångspunkt i grundskolans behov, angående hur arbetet med kompetens- och meritvärderingsbestämmelser skulle bedrivas. I skrivelsen föreslogs bl. a. att ett permanent statligt organ, benämnt statens kompetensråd, skulle inrättas för samordning av uppgifterna på meritvärderings- och kompetensområdet. Gymnasieutredningen, som i sitt huvudbetänkande Ett nytt gymnasium (SOU 1963: 42) också behandlade intagningsbestämmelser vid universitet och högskolor m. m., fann »det synnerligen angeläget att detta råd eller en motsvarande institution skapas» (s. 611).

I Kungl. Maj:ts prop. 1964: 171 angående reformering av de gymnasiala skolorna m. m.

tog dåvarande departementschefen, på grundval av gymnasieutredningens förslag, bl. a. upp frågan om det fortsatta arbetet med kompetensfrågorna och tog ställning till det ovannämnda förslaget om kompetensråd. Departementschefen fann det för sin del mest ändamålsenligt »att hela det komplicerade problemkomplex, som kompetensfrågorna för gymnasiet och fackskolan utgjorde, bleve föremål för en samlad utredning» i stället för att ett kompetensråd inrättades (direktiven punkt 1.3).

De principiella riktlinjer för lösningen av frågan om fackskolans och gymnasiets kompetensvärde som anges i direktiven återgår i sina huvuddrag på ovannämnda prop. 1964: 171 (direktiven punkt 2).

2.1.2 Den nya skolsituationen

KU:s uppgiftsområde har utformats i anslutning till de skolreformer på det gymnasiala stadiet som beslutats enligt prop. 1964: 171, dvs. det nya gymnasiet och fackskolan.

Vad beträffar fackskolan var denna skolform en nyskapelse, vars kompetensvärde inte reglerades i samband med beslutet om skolformens införande. Det var därför nödvändigt, att regler för behörighet och meritvärdering på grundval av fackskolemeriterna utformades från grunden, även på grundskolans kompetensområde, där en reglering skedde genom skolöverstyrelsens förarbeten och ovannämnda kungörelse 11.2.1966. Gymnasiets omorganisation medförde ett behov av översyn av kompetensreglerna och en anpassning av dessa till skolformens nya gestalt på både det eftergymnasiala området och grundskolans kompetensområde. I det senare fallet skedde en reglering på samma sätt som i fråga om fackskolan.

I sitt betänkande I med förslag till provisoriska behörighetsregler anförde KU om de tekniska konsekvenserna av gymnasiets omorganisation för behörighets- och meritvärderingsreglerna bl. a., att införandet av ett nytt gymnasium givetvis måste påverka utformningen av de regler som gäller för antagningen till efterföljande utbildning. Sålunda måste krav på behörighet, särskilt vad beträffar speciell behörighet, uttryckas i termer som ansluter till den förändrade organisationen av gymnasiet. Detta medför behov av en översättning av kompetensvärdet av det äldre gymnasiets kurser i förhållande till närmast motsvarande kurser i det nya gymnasiet osv. Vidare föranleder den relativa betygsättningen i det nya gymnasiet en förändring av reglerna för meritvärdering m. m. Utredningen påpekade, att nya regler måste föreligga så tidigt som möjligt före det första utsläppet (1969) från det nya gymnasiet.

Om fackskolan anförde KU bl. a., att den väntade starka ökningen av elevantalet i skolformen – i takt med dennas genomförande – inte gjorde det försvarbart att uppskjuta behandlingen av fackskolans kompetensvärde till ett senare skede i utredningsarbetet.

Betänkandena I och II begränsar sig, i enlighet med förslagens provisoriska karaktär och begränsade räckvidd, till en huvudsakligen teknisk översyn av behörighets- och meritvärderingsfrågorna, dvs. till de problem som krävde en omedelbar lösning. På längre sikt avtecknar sig, som närmare utvecklas i bl. a. kapitel 6, väsentligt mer betydelsefulla frågor. Dessas bakgrund utgörs av den omfattande utbyggnaden av det gymnasiala stadiets olika sektorer och dessas kvantitativa utveckling, en utveckling som under en längre tid gjort sig kraftigt märkbar och som ges en sammanfattande inriktning i prop. 1968: 140 angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet. I denna proposition konstateras bl. a., att yrkesskolan, fackskolan och gymnasiet för närvarande (1968) kan ta emot ca 75 procent av alla 16-åringar. Departementschefen anför: »Enligt min bedömning kommer på sikt praktiskt taget alla ungdomar att efter grundskolan gå vidare till fortsatt utbildning» (s. 140).

I den nyssnämnda propositionen framläggs förslag om utformningen av den gymnasiala yrkesutbildningen. Yrkesutbildningen har utretts i särskild ordning, och beslutet 1964 om reformering av de gymnasiala skolorna berörde endast gymnasium och

fackskola. Riksdagen fattade 1968, på grundval av den ovannämnda propositionen (nr 140), beslut om även den yrkesutbildande sektorn av det gymnasiala skolsystemet. Samtidigt beslöts också att de tre olika sektorerna av det gymnasiala stadiet, vilka hittills utvecklats fristående från varandra i var sin skolform, skulle »upphöra som självständiga skolformer och ersättas av en sammanhållen skolform». Därmed fullföljdes det principiella ställningstagande år 1964, enligt vilket gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan skulle bilda ett sammanhängande system, ett beslut som redan före 1968 års riksdagsbeslut varit vägledande för skolplaneringen. Den sammanhållna skolformen har fått benämningen gymnasieskolan.

En integrerad gymnasial skola, där praktiskt taget hela årskullen fortsätter sin skolgång, ger andra förutsättningar för kompetensfrågornas lösning än den äldre skolsituationen, då endast ett mindre antal ungdomar undergick utbildning på gymnasial nivå. De frågor som aktualiseras av denna situation utvecklas i bl. a. kapitel 6 och kapitel 12 nedan.

2.1.3 Utbildningsmöjligheternas fördelning

Den ovan i korthet beskrivna utvecklingen av den gymnasiala skolan har ofta, tillsammans med motsvarande expansion inom andra utbildningsområden, betecknats som en »utbildningsexplosion». Utvecklingen kan illustreras med exempelvis en jämförelse mellan åren 1950 och 1960 i fråga om gymnasiets tillväxt. I de allmänna gymnasierna, handelsgymnasierna och de tekniska gymnasierna inskrevs det förstnämnda året ca 8 700 studerande. Ett årtionde senare hade de nyinskrivnas antal vuxit till nära 24 000.

Det ligger i denna utvecklings natur att det huvudsakligen är ungdomen som tillgodogjort sig möjligheterna till fortsatt utbildning efter den obligatoriska skolan. Det har uppstått stora skillnader mellan olika åldersgrupper i fråga om utbildningstidens längd. Medan i de högre yrkesverksamma åldrarna den normala utbildningstiden är obligatorisk skola (sex- eller sjuårig folkskola) är det i de yngre grupperna nära till ett läge i vilket den stora majoriteten fått minst elvaårig utbildning. En växande andel av dessa ungdomsgrupper går vidare till högre utbildning.

Man kan med fog tala om en generationsklyfta i fråga om tiden för individernas basutbildning. Därvid bör emellertid också beaktas, att generation i detta fall måste ges en mycket vidsträckt betydelse, eftersom klyftan är fullt märkbar långt ner i åldrarna. Man kan uppskatta procentandelen av åldrarna 20—40 år, som 1969 hade någon form av gymnasial utbildning, till ca tolv procent. Därmed kan jämföras procentandelen 16-åringar som 1969 intogs i gymnasium eller fackskola. Denna andel uppgår till 48 procent, dvs. nästan halva årskullen. Med ungdomsskolans expansion växer klyftan ytterligare.

För KU:s del aktualiserar ojämnheterna i utbildningstid mellan olika åldersgrupper närmast frågan om villkoren för tillträde till högre utbildning för de grupper, som inte genomgått den långa, sammanhängande basutbildning som allt mer kännetecknar de yngre åldersgrupperna (jfr nedan).

Geografiska och sociala omständigheter kan också innebära skillnader i fördelning av utbildningstid och utbildningsutbud mellan olika regioner respektive olika sociala skikt. Betydande skillnader i utbildningshänseende kan således ha också annan grund än generationstillhörighet. Även av denna orsak blir frågan om tillträde till högre utbildning ett problem med räckvidd långt utöver anknytningen mellan gymnasial utbildning och eftergymnasial sådan.

2.1.4 Vuxenutbildningen

Den sammanhängande ungdomsutbildningen bildar, i stort sett, ett samordnat system med olika nivåer i utbildningsgången. Dessa nivåer (obligatorisk skola, gymnasial utbildning, högre utbildning) har en hierarkisk karaktär på så sätt att utbildning på en nivå i princip utgör en förutsättning för rätten att bedriva studier på nästa. Ungdomsutbildningen har i stor utsträckning blivit

normgivande för den allmänna synen på villkoren för rätten till fortsatt utbildning. Till detta bidrar, att ungdomsutbildningen av ålder varit i centrum för reformsträvandena på utbildningsområdet.

Vid sidan av ungdomsutbildningen har emellertid uppstått ett mindre reglerat, frivilligt utbildningssystem med rekrytering bland de vuxna. Vuxenstudier i olika former är av gammalt datum. Man kan nämna inrättandet av folkhögskolor (från 1868), införandet av korrespondensundervisning (1898) och uppkomsten av studiecirkeln (sekelskiftet).

Karakteristiskt för studieverksamheten bland de vuxna har från början varit frivilligheten, frihet från statlig reglering men samtidigt också avsaknad av statligt ekonomiskt stöd. Med tiden har emellertid samhället engagerat sig alltmer i vuxenutbildningen, varigenom denna i viss utsträckning kommit att ges en mer likformig organisation, samtidigt som statens och kommunernas ekonomiska stöd ökats. Riksdagsbeslutet 1967, i enlighet med prop. 1967: 85, utgör den hittills mest genomgripande regleringen från statens sida i fråga om sådan vuxenutbildning som motsvarar ungdomsskolans kurser. Bl. a. regelfästs kommunernas verksamhet på detta område.

Vuxenutbildningen är svår att definitionsmässigt avgränsa, vilket bl. a. försvårar möjligheterna att ge ett kvantitativt mått på utbildning av detta slag. Sammanfattningsvis kan emellertid konstateras dels att ett mycket stort antal vuxna deltar i studieverksamhet med skiftande mål, dels att sådan studieverksamhet bedrivs i många olika former. Vidare är endast en mindre del av de vuxenstuderande engagerade i s. k. kompetensinriktade studier enligt ungdomsskolans läroplaner. År 1968/69 samlade studiecirklarna, den dominerande formen för den egentliga folkbildningsverksamheten, ca 1 200 000 medlemmar (i ca 120 000 statsbidragsberättigade studiecirklar). I oktober 1968 uppgick antalet studerande i kommunal gymnasial vuxenutbildning till drygt 37 000, därav över 11 000 på grundskolenivå (Statistiska meddelanden U 1969: 10).

De vuxnas efterfrågan på utbildning innefattar också de högre studierna. Denna efterfrågan tillgodoses i viss utsträckning av universitet och högskolor samt av bl. a. sådana klassiska former för vuxenstudier som studiecirklar och korrespondensstudier. Efterfrågan på högre utbildning för vuxna stiger. Det finns en icke ringa efterfrågan på högre studier även från formellt icke behöriga vuxna, en efterfrågan som har lett till att sedvanliga formella kompetenskrav i viss utsträckning eftergivits.

Dessa förhållanden, liksom den omfattande vuxenutbildningen i övrigt, bedriven i skiftande former och med olika mål, tyder på att kompetensfrågorna inte längre kan lösas enbart på grundval av ungdomsskolans organisation och utformning. I utredningens direktiv har också behovet av särskilda kompetensvägar för vuxna givits en framträdande plats (se nedan).

2.2 *Utredningsdirektiven*

KU:s direktiv meddelas i utdrag ur statsrådsprotokollet 8.10.1965. Enligt av Kungl. Maj:t i detta protokollsutdrag lämnat bemyndigande tillkallade dåvarande departementschefen 12.11.1965 nio sakkunniga för utredning av kompetensfrågorna. Direktiven återges in extenso i bilaga 5.

Inledningsvis redogörs i direktiven för vad som föregått utredningens tillsättande (jfr 2.1.1 ovan). I fortsättningen sammanfattar departementschefen de sakkunnigas huvuduppgift på följande sätt.

»Dessas huvuduppgift kan i korthet sägas bli att överväga och framlägga förslag dels om och i vilken mån statligt reglerad utbildning bör anknytas till gymnasium och fackskola, dels hur bestämmelserna för intagning till sådan utbildning bör utformas. Med utbildning avser jag, både här och i det följande, inte bara sådan utbildning, som bedrivs vid läroanstalter av olika slag, utan även sådan utbildning hos anställningsmyndighet, som krävs för fortsatt anställning hos myndigheten.»

Departementschefen anger sedan vissa *principiella riktlinjer* för de sakkunnigas arbete.

»En fundamental regel då det gäller att upp-

ställa behörighetsvillkor för en viss utbildning i form av krav på förutbildning bör vara att dessa villkor grundas på vad som är sakligt motiverat med hänsyn till den fortsatta verksamheten.»

Prestigesynpunkter eller andra ovidkommande omständigheter bör inte få påverka utformningen av behörighetsvillkor. Utvecklingen kan emellertid leda till att den reella förkunskapsnivån bland de sökande till en viss utbildning kan komma att ligga över det formellt föreskrivna behörighetskravet. Detta kan då i vissa fall föranleda en omprövning av behörighetsvillkoren. Departementschefen understryker att höjning av behörighetskraven måste ske med stor återhållsamhet.

Departementschefen framhåller vidare

»att det i själva verket oftast är angeläget att till en utbildningsväg kunna rekrytera personer med varierande förutbildning och erfarenheter i fråga om såväl nivå som inriktning. På många områden i samhället är det sålunda värdefullt om de som verkar där har en skiftande erfarenhetsbakgrund. En viktig förutsättning för att utbildningsväsendet skall fungera rationellt är att behörighetsreglerna inte präglas av ett snävt betraktelsesätt. Möjligheter måste sålunda finnas att på olika vägar meritera sig för en viss utbildning eller ett visst yrke.»

De angivna riktlinjerna kan tekniskt sett försvåra en lösning, vilket dock inte får hindra deras tillämpning.

»Jag vill kraftigt understryka, att den här skisserade övergången från nuvarande system till ett system mer byggt på de reella studieförutsättningarna inte får innebära någon sänkning av kvalitetskravet. En dylik sänkning skulle kunna leda till förlängda eller, i växande grad, icke fullföljda studier. I en tid då samhällets resurser ansträngs till det yttersta för att genomföra utbildningsväsendets expansion är detta en utveckling som inte kan accepteras.»

Vid urvalet bland ett större antal sökande är det angeläget

»att tillskapa ett urvalssystem som också tar hänsyn till sådana egenskaper hos den sökande, vilka inte kan dokumenteras i form av betyg o. d.

De angivna riktlinjerna har giltighet inom utbildningsväsendet i dess helhet. Den nu aktuella utredningen föranleds emellertid i första hand av de förändringar som beslutats beträffande uppbyggnaden av det gymnasiala skolväsendet. Som tidigare nämnts skall utredningen främst ta sikte på gymnasiet och fackskolan men därutöver bör med hänsyn till helhetssynen på det gymnasiala skolsystemet även yrkesskolan beaktas. Kontakt med yrkesutbildningsberedningen kan därför erfordras i vissa frågor. För den som inte har grundutbildning utöver folkskolan eller grundskolan, men som senare förvärvat ytterligare utbildning eller erfarenhet, bör de sakkunniga vidare finna ett system för bedömning av behörigheten till högre studier.»

I fortsättningen tar departementschefen upp olika grupper av frågor som utredningen har att lösa.

Vad beträffar *fackskolans kompetensvärde* framhålls bl. a., att hela det s. k. icke-akademiska, postgymnasiala utbildningsområdet i princip skall tillhöra fackskolans kompetensområde.

»Undantag från den angivna principen kan komma i fråga endast om mycket starka skäl kan anföras härför. I stället bör undersökas om inte bland de postgymnasiala utbildningsvägar, som i dag kräver studentexamen eller motsvarande såsom förutbildning, finns åtskilliga som bör kunna grundas på fackskolekompetens.»

Bestämmelserna rörande intagningen till högre utbildning måste bli föremål för en omfattande *teknisk översyn*. Därutöver talar olika skäl för att också åtgärder av mera *principiell natur* vidtas, bl. a. en översyn av meritvärderingsgrunderna.

»Därutöver bör även principerna för anknytning mellan de akademiska läroanstalterna och det underliggande skolväsendet i detta sammanhang tas upp till en förutsättningslös prövning. Den senaste tidens utveckling mot akademisk undervisning i nya former omfattande helt nya grupper av medborgare i vårt land — jag tänker därvid bl. a. på radiokursen i statskunskap — liksom den förändrade syn på universitetsutbildningen, som den snabba kvantitativa expansionen medfört, gör det motiverat att ompröva gällande formella regler för behörighet till akademiska studier.»

Mot bakgrunden av gällande behörighetsregler diskuterar departementschefen sedan *behörighetskravens framtida innehåll* och avvisar tanken, att det allmänna förutbildningskravet skulle uppges och ersättas med krav på förkunskaper som är nödvändiga för de valda studierna (speciella behörighetskrav).

»Det allmänna behörighetskravet i form av studentexamen eller motsvarande bör ses som ett uttryck bl. a. för att samhället inte vill utbilda specialister inom snävt avgränsade sektorer utan människor som har kunskaper i och förmåga att intressera sig för frågor även utanför sitt fack. Denna grundsyn bör enligt min mening gälla även framgent. Fortfarande bör därför i någon form finnas ett behörighetskrav av allmän karaktär. Det bör emellertid kunna tillgodoses på olika sätt, även genom sådana kunskaper och erfarenheter, som inte har förvärvats i skolmässiga studier. Jämsides med det allmänna villkoret för tillträde till högre studier kan dock även speciella krav behöva uppställas.»

En ändring av behörighetsbestämmelserna i antydd riktning kan komma att ytterligare öka trycket på den högre utbildningen. Detta får emellertid inte medföra att lämpliga utbildningssökande utestängs på formella grunder.

»Det blir en av de sakkunnigas viktigaste uppgifter att studera och i detalj utarbeta förslag till lösning av behörighetsproblemet, när det gäller tillträde till högre studier. Såväl de allmänna krav som de speciella behörighetskraven måste därvid beaktas. Beträffande den sistnämnda typen av krav måste för varje akademisk studielinje anges vilka förkunskaper som erfordras. Beroende på de akademiska studiernas inriktning kan kraven på förkunskaper växla i omfattning och karaktär. Generellt måste stor återhållsamhet iakttas i fråga om dylika speciella behörighetskrav och de måste självfallet utformas med hänsyn till den framtida strukturen hos det gymnasiala skolsystemet, exempelvis i avseende på gymnasiets linjeindelning. Det allmänna villkor i fråga om bredd i förutbildning eller erfarenheter som därutöver bör uppställas bör kunna anses tillgodosett om den utbildningssökande har en gymnasial utbildning av inte alltför speciellt slag. Fullständig gymnasieutbildning och såvitt i dag kan bedömas även fullständig fackskoleutbildning bör därvid anses tillräcklig. Villkoret bör emellertid kunna uppfyllas också på annat sätt. I princip bör sålunda erfarenheter från praktisk verksamhet inom arbetsliv och organisationer och från offentlig verksamhet m. m. kunna jämställas med fullständig gymnasial utbildning. Det ankommer på de sakkunniga att närmare ange hur behörigheten i dylika fall lämpligen skall dokumenteras. Jag vill särskilt understryka att det här gäller det allmänna kravet på bredd i förkunskaper eller erfarenheter. De speciella behörighetsvillkor som därutöver behöver uppställas bör såvitt gäller teoretisk förutbildning uttryckas i ämnen och kurser inom det nya gymnasiet.»

En ändring av behörighetsreglerna får enligt direktiven en rad *konsekvenser* som utredningen måste penetrera ingående. Vad beträffar konsekvenserna för skolan är det viktigt att behörigheten grundas på skolbetyget. Inträdesprov som ersättning för skolbetyg kan inte komma i fråga. Däremot har utredningen att pröva frågan om sådana urvalsinstrument som kan komplettera betygen — även för urval bland sökande — »genom att klarlägga andra kvaliteter hos envar av de sökande».

Det måste undvikas att eleverna i skolan, på grund av kompetensreglernas utformning, specialiserar sig hårt på vissa i intagningssituationen särskilt viktiga ämnen men försummar övriga delar av utbildningen. Över huvud bör beaktas »att merit- och kompetensvärderingssystem mycket ofta synes medföra inverkan på undervisning och inre arbete i underliggande skolformer».

Vad beträffar *urvalet bland behöriga sökande* (meritvärderingen) bör riktpunkten vara att uppnå större enkelhet och enhetlighet. Urvalet bör grundas på skolbetyget. Utredningen har att föreslå regler för rangordningen och skall pröva frågan om skolbetygets prognosvärde.

Då kretsen av behöriga sökande vidgas möter problemet, hur vid meritvärderingen jämförelser skall kunna göras mellan grupper med starkt avvikande utbildningsbakgrund.

Nya tekniska hjälpmedel kan komma att användas i ökad utsträckning vid intagningen.

En specialfråga som de sakkunniga bör beakta är kompetens- eller meritvärdet av militär utbildning eller tjänstgöring.

Vad beträffar *tidsplanen* för utredningens arbete anför departementschefen att de sakkunnigas uppgifter omfattar »ett stort och komplicerat frågekomplex som kommer att kräva relativt lång tid innan det fullständigt genomarbetats». En skyndsam prövning erfordras emellertid av vissa frågor, främst då villkoren för intagningen till högre utbildning från det nya gymnasiet. Härom anförs att det därvid inte kan »uteslutas att de sakkunniga, för att få tid till mer ingående

prövning av hela systemet, tills vidare får begränsa sina förslag till att avse provisoriska bestämmelser».

Andra frågor däremot kräver mer långsiktig behandling, t. ex. vissa spörsmål rörande fackskolans kompetensvärde.

Departementschefen formulerar i sammanhanget en särskild uppgift av mera löpande natur för de sakkunniga:

»Man får sålunda räkna med att den utredning som nu tillsätts kommer att arbeta under förhållandevis lång tid. Härunder bör utredningen kunna tjäna såsom ett sammanhållande organ för alla kompetensfrågor som rör det statligt reglerade utbildningsväsendet. Jag räknar med att utredningen får ta del av alla viktigare principiella ärenden inom detta område och uttala sin mening därom.»

Slutligen åläggs utredningen att lösa några frågor av närmast organisatorisk-administrativ karaktär. Dessa uppgifter innebär att utredningen skall

a) framlägga förslag till en effektiv organisation för handläggningen av kompetensfrågor inom berörda statliga myndigheter

b) tillgodose behovet av samordning mellan de statliga, kommunala och enskilda sektorerna av kompetensfrågornas lösning

c) överväga hur information om kompetensfrågor lämpligen skall spridas bland utbildningssökande, studerande och avnämare.

2.3 *Terminologi*

Utredningen har funnit det önskvärt att definiera ett antal centrala termer och uttryck som är vanliga i diskussionen om kompetensfrågor. Nedanstående översikt över terminologin är inte uttömmande utan tar endast upp ett antal termer av central betydelse eller av mer allmänt intresse. En annan begränsning är, att endast förhållanden på *utbildningsområdet* avses och således ej arbetsmarknadens och yrkeslivets kompetensfrågor.

Gymnasial utbildning

Sådan utbildning för vilken ej uppställs högre utbildningskrav för (allmän) behörighet än grundskola eller motsvarande utbildning (jfr SFS 1966: 24, 1 §).

Högre utbildning

»Med högre utbildning förstås sådan utbildning vid vilken högre skolunderbyggnad än grundskolan kräves för tillträde» (SFS 1967: 450, 1 §).

Behörighet

Uppfyllande av fastställda villkor för rätt att antas till viss utbildning i den mån ej konkurrensen om platser i spärrad utbildning lägger hinder i vägen.

Villkor för allmän behörighet

Generella regler som anger under vilka förutsättningar, t. ex. i form av skolutbildning, behörighet föreligger till viss utbildning. Den behörighetsgivande utbildningen är som regel ej specificerad till innehållet. Den allmänna behörigheten är knuten till övergångarna mellan olika stadier i utbildningsväsendet och anger viss utbildningsnivå (motsvarande) som villkor för fortsatt utbildning.

Villkor för särskild behörighet

Regler angivande utbildning eller yrkeserfarenhet m. m. med visst specificerat innehåll, t. ex. kunskaper i visst ämne, för behörighet till viss utbildning. Dessa villkor för särskild behörighet (den särskilda behörigheten) anger främst de *förkunskaper* som kan krävas för studier av visst slag. Då sådana förkunskapskrav uppställs, utgör de i regel en andra kravgrupp, utöver de allmänna behörighetsvillkoren.

Behörighetsgrund

Den utbildning etc. som ger (allmän) behörighet eller, då den sökande har genomgått mer än en behörighetsgivande utbildning e. d., av den sökande eller av vederbörande

myndighet bestäms som grundval för behörighet.

Kompetens

Reell kompetens: förmåga att tillgodogöra sig viss utbildning.
Formell kompetens: uppfyllande av behörighetsvillkoren för tillträde till viss utbildning. Synonymt används ofta *behörighet.*

Kompetensvärde

Viss utbildnings kompetensvärde: den behörighet utbildningen ger och det meritvärde den har (se nedan).

Kompetensområde

Viss skolforms kompetensområde: de olika utbildningslinjer etc. till vilka genomgång av skolformen i fråga ger (allmän) behörighet.

Meriter

Kunskaper och erfarenheter m. m. som den sökande åberopar och vederbörande myndighet tillerkänner värde vid antagning till viss utbildning.

Meritvärde

Den betydelse som tillerkänns kunskaper, erfarenheter o. d. vid antagning till fortsatt utbildning, ofta konkurrensvärde, dvs. behörighetens eller kompetensens relativa värde vid konkurrens mellan behöriga sökande om utbildningsplatser i en spärrad utbildning.

Meritvärdering

Bedömning av den sökandes kunskaper etc., särskilt i betydelsen fastställande av konkurrensvärde (poängsättning) vid antagning till spärrad utbildning.

Meritvärderingsunderlag

De meriter (kunskaper, erfarenheter etc.) som enligt gällande föreskrifter eller antagningsmyndighetens prövning skall beaktas vid meritvärdering.

Tilläggsmeriter

Sådana meriter som tillgodoräknas vid meritvärderingen utöver de meriter som alla eller flertalet sökande innehar.

Kvotering

Indelning av de sökande i grupper efter meritvärderingsunderlag (olika utbildning m. m.) samt *fördelning* av utbildningsplatserna på dessa grupper. Denna fördelning kan antingen vara *proportionell* (eller relativ), varvid antalet platser för varje grupp bestäms efter antalet sökande i gruppen, eller *absolut* (platserna fördelas på i förväg fastställt sätt mellan olika sökandegrupper) eller bestämmas på annat sätt.

Kvot

Den andel av totala antalet utbildningsplatser som viss grupp får sig tilldelad.

Rangordning

Företrädesordning bland sökande, upprättad av antagningsmyndigheten på grundval av meritvärderingen.

Antagning

Den administrativa procedur, varigenom behörighetsprövning, meritvärdering, kvotering och rangordning verkställs,

eller det beslut, varigenom antagningsmyndighet tilldelar en sökande en utbildningsplats.

Prognos

Förutsägelse av framgång i studier, yrke m. m. på basis av t. ex. betyg eller lämplighetsprov. Prognosen innefattar graden av förväntad framgång och osäkerhetsmarginalen i förutsägelsen.

3 Ett internationellt perspektiv på kompetensfrågor

3.1 *Inledning*

Vissa utblickar över det egna landets gränser är värdefulla för en vidgad förståelse av olika utvecklingstendenser i fråga om tillträdet till högre utbildning. I KU:s tredje betänkande, SOU 1968: 25, har Marklund som bakgrund till en redovisning av undersökningar om studieprognos och studieframgång beskrivit urvalet till högre studier från internationell komparativ synpunkt. Han har bl. a. refererat och kommenterat en internationell undersökning 1959–1963 om tillträdet till högre undervisning i Unescos regi under ledning av Frank Bowles.

Därutöver har KU låtit utföra en viss – ehuru begränsad – kartläggning av nuvarande skol- och kompetensförhållanden i de nordiska länderna och England, Frankrike, Tyskland, USA samt Sovjetunionen och i någon mån Japan. KU vände sig därvid till de svenska ambassaderna i Danmark, Finland, Island, Norge, Frankrike, Sovjetunionen, England och Västtyskland med begäran om hjälp med anskaffande av material från respektive länder. I skrivelsen betonades särskilt vikten av att få följande frågor belysta.

1 Vägar som ger behörighet till högre utbildning (t. ex. viss skolutbildning, särskilda anordningar för vuxna etc.).

2 Regler för urval vid konkurrens om platser i spärrad utbildning (rangordning efter skolbetyg, urval med hjälp av särskilda kunskapsprov eller psykologiska test etc.).

3 Den högre utbildningens omfattning (utbildningslinjer o. d. som räknas som »högre», dvs. kräver utbildning på gymnasienivå, »senior secondary»).

4 Om möjligt data rörande skolväsendets uppbyggnad och omfattning (antal studerande m. m.) samt motsvarande uppgifter för den högre utbildningen inklusive uppgifter om antalet sökande respektive antagna.

Vid ett studiebesök i USA har KU februari 1968 inhämtat uppgifter avseende kompetensförhållandena där (se Amerikanska kompetensfrågor. Utbildningsdepartementet 1968: 10, stencil).

Kompetensförhållandena i de nordiska länderna borde enligt KU:s mening – bl. a. med tanke på det nordiska samarbetet – ägnas särskild uppmärksamhet. KU:s expert för den internationella kartläggningen gjorde därför studiebesök vid undervisningsministerierna i Köpenhamn, Oslo och Helsingfors. Informationen från Japan inhämtades i samband med att experten av andra skäl besökte detta land oktober 1969. I övrigt har kontakter tagits med utbildningsdepartementets internationella sekretariat, svenska Unescokommittén och Nordiska kulturkommissionen samt med U 68:s sekretariat.

Uppgifter i det följande grundar sig sålunda huvudsakligen på den kartläggning av utländska kompetensförhållanden som KU:s expert Inga Elgqvist-Saltzman utfört under tiden oktober 1969–februari 1970. Därvid har bl. a. samlingsverket Skola och undervisning i Sverige och andra länder (Sjöstedt-Sjöstrand 1969) givit informativt stoff om skolsystemen.

3.2 *Problemöversikt*

I Bowles Unescoundersökning 1959–1963 analyserades selektionsprocessen under 1950-talet i en rad länder. Man konstaterade att tillträde till högre utbildning inte är en administrativ handling, som utförs när den studerande går från sekundärskola till högre utbildning, utan en kontinuerlig process under flera år, under vilka en serie av selektioner avgör vilka studerande som skall fortsätta till högre utbildning. Man fann internationella variationer i fråga om på vilka utbildningsnivåer eller åldersnivåer selektionen till högre utbildning huvudsakligen äger rum: vid övergång till sekundärskola, under sekundärskola eller efter fullbordad sekundärskola. Vidare kunde man konstatera, att den högre utbildningen blev åtkomlig för en större andel av åldersgrupperna i system, där selektionen huvudsakligen skedde efter sekundärskolan såsom är fallet framför allt i USA och Sovjetunionen. I utbildningssystem av traditionell europeisk typ har selektionen huvudsakligen ägt rum före sekundärskolan.

I den internationella undersökningen kom några gemensamma utvecklingsdrag i de berörda länderna i dagen, nämligen

utveckling mot en mer enhetlig sekundärskola
större efterfrågan på högre utbildning, vilket gör urvalsproblemet större
en begynnande klyvning av de högre studierna i fria och spärrade utbildningsvägar
en tendens att studerande, som förvägrats tillträde till spärrade utbildningsvägar, i meritsyfte går ett eller ett par år på ospärrade utbildningsvägar
köbildning framför vissa utbildningsvägar
ökande reella inträdeskrav.

I flertalet länder var följande frågor mycket aktuella vid förverkligandet av urvalet

tidpunkten för urval till högre studier
lämpliga kvalifikationsmeriter för högre studier
samordning mellan undervisningsprogram i avlämnande och mottagande skola
breddning av den högre utbildningen till nya vägar och utbildningsprogram
effekterna av ekonomiskt studiestöd
effekterna av studie- och yrkesvägledning
värdet av kompletteringsstudier.

I november 1967 anordnade Unesco en konferens i Wien med utbildningsministrarna i Europa angående frågor om tillträde till högre studier. Till konferensen hade samtliga länder utarbetat rapporter om aktuella inträdes- och urvalsprinciper till högre utbildning. Slutrapporten från konferensen, Access to Higher Education in Europe, innehåller jämförande statistiska data och några uppsatser, som behandlar tillträde till högre utbildning med utgångspunkt i de studerandes sociala, ekonomiska och kulturella ursprung samt kompetensfrågorna i relation till samhällets behov.

Man fann enligt dessa rapporter att antalet studerande inom högre utbildning genomgående ökat snabbare än befolkningstillväxten. Antalet studerande i sekundärutbildningen hade under tidsperioden 1960–65 genomsnittligt ökat med 79 procent, antalet studerande i den högre utbildningen med 81 procent. I sex länder – bl. a. Sverige, Danmark och Västtyskland – fann man en större relativ ökning av studerandeantalet inom högre utbildning. Övergångsfrekvensen från sekundärutbildning till högre utbildning illustrerades med tabell 1 nedan.

Tabell 2 illustrerar procenten inskrivna i högre utbildning i relation till åldersgrup-

Tabell 1. Övergångsfrekvens från sekundärutbildning till högre utbildning i några europeiska stater under åren 1955, 1960 och 1965 (uttryckt i procent).

Land	Övergångsfrekvens		
	1955	1960	1965
Österrike	62,0	64,6	53,9
Bulgarien	20,4	42,0	29,4
Tjeckoslovakien	63,0	31,8	37,2
Finland	94,3	80,0	70,0
Frankrike	76,6	81,5	92,0
Ungern	21,4	31,0	31,3
Italien	58,9	60,0	78,9
Nederländerna	43,0	43,5	39,9
Norge	30,4	48,5	40,0
Rumänien	43,0	56,5	41,5
Sverige	46,0	56,5	60,0
Jugoslavien	60,0	56,2	70,0

Källa: Unesco 1967, Access to Higher Education in Europe

Tabell 2. Procentuella andelen inskrivna i relation till befolkningen i åldersgruppen 20—24 år i Europa 1950, 1955, 1960 och 1965.

MK=män och kvinnor
K=kvinnor

Land	1950		1955		1960		1965	
	MK	K	MK	K	MK	K	MK	K
Österrike	—	—	4,3	1,7	8,7	4,1	7,5	3,9
Belgien	3,7	2,2	6,9	4,2	9,1	4,8	14,1	9,9
Bulgarien[1]	5,0	2,8	6,1	—	10,6	—	17,3	15,2
Tjeckoslovakien	—	—	7,9	4,0	11,0	7,6	14,6	11,5
Danmark	4,5	1,8	4,3	2,0	5,6	3,2	8,5	5,4
Finland	4,2	3,1	5,3	4,5	7,5	7,1	11,4	11,3
Frankrike[2]	4,1	2,8	5,1	3,7	7,4	6,1	14,1	12,4
Västtyskland	3,4	1,4	3,8	2,0	6,1	2,9	8,9	4,3
Grekland	—	—	2,6	1,2	3,8	2,0	9,0	5,3
Ungern	3,3	1,7	4,1	2,1	4,3	3,2	6,8	5,8
Island	5,2	2,0	6,1	2,5	6,4	2,8	8,0	4,4
Irland	4,3	2,7	5,5	3,3	7,8	4,9	10,8	6,7
Italien	3,7	1,9	3,5	1,9	4,6	2,6	7,7	5,6
Luxemburg	0,4	—	0,4	0,1	0,7	0,5	1,9	1,7
Malta	1,5	0,6	2,5	1,5	2,3	1,6	7,0	3,5
Holland	7,4	3,5	8,8	4,7	11,4	6,2	14,3	7,0
Norge	3,3	1,1	2,7	1,0	4,4	1,9	7,8	3,9
Polen[1]	5,9	3,6	6,7	4,3	8,5	5,3	13,2	10,0
Rumänien[1]	3,3	—	4,9	3,5	4,9	—	8,3	7,8
Spanien	2,1	0,6	2,5	0,8	3,9	1,9	—	—
Sverige[3]	3,7	1,7	5,3	3,0	7,9	5,4	11,1	8,2
Schweiz[3]	4,7	1,2	4,6	1,3	5,3	1,8	5,9	2,3
Turkiet	1,3	0,5	1,6	0,6	2,9	1,2	3,5	1,5
England	—	—	4,0	—	5,4	—	8,5	6,6
Jugoslavien	3,8	2,5	3,9	2,5	9,0	5,2	11,2	7,6

[1] inklusive kvälls- och korrespondenskurser
[2] enbart universiteten
[3] universitet och högskolor
Källa: Unesco, 1967, Access to Higher Education in Europe

pen 20–24 år samt den procentuella andelen kvinnor.

I uppsatsen Access to Higher Education from the Point of View of the Origins of Students i nämnda Unescorapport visar professor Henri Janne, att sociala faktorer fortfarande har ett mycket starkt inflytande i fråga om tillträde till olika utbildningsnivåer. Frågan om vem som får tillträde till högre utbildning avgörs långt innan den studerande uppnått inskrivningsålder. Kulturella faktorer – familjens tidigare utbildningsnivå – tycks ha större betydelse än ekonomin. Andelen arbetarbarn i högre utbildning, som i Österuropa uppges vara lika stor som andelen arbetare i den yrkesverksamma populationen, visade sig vara lägre i övriga länder i Europa (jfr dock för Sovjets del kapitel 7). England hade, enligt en sammanställning från 1961, den i Västeuropa högsta andelen barn till fäder med manuella yrken i högre utbildning (25 procent) följt av Norge (20 procent), Finland (17 procent) och Sverige (14 procent). För de österuropeiska länderna låg motsvarande siffror på 35–40 procent.

Könsfördelningen var sned i samtliga undersökta länder. Den högsta relativa andelen kvinnliga studerande i högre utbildning fann man i Belgien, Finland, Frankrike, Ungern, Luxemburg och Sovjetunionen.

I uppsatsen Access to Higher Education in Relation to the Present and Foreseeable Requirements of the Development of the Community erinrar professor Jan Szczepanski om att urval till högre utbildning, där man efter en viss plan plockar ut en grupp från en åldersklass, är ett ganska nytt

fenomen. Fram till början av detta sekel var urvalsprocessen en spontan växelverkan mellan ekonomiska, sociala och kulturella krafter, där härkomst, ekonomisk position och uppväxt i större samhälle spelade den största rollen i fråga om tillträde till högre utbildning. Det fria samspelet mellan individuell strävan och sociala och ekonomiska faktorer resulterade i att ett lämpligt antal individer fick universitetsutbildning. I ett industrialiserat och högt utvecklat samhälle är ett sådant system med spontan anpassning otänkbart. Någon form av planering av tillträdet till högre utbildning finns nu överallt i Europa. Man kan emellertid notera vissa principiella skillnader mellan Öst- och Västeuropa i sättet att närma sig problemet.

Utbildningsplaneringen i Österuropa utgår från prognosen av behovet av högutbildad arbetskraft utförda av institutioner för ekonomisk planering. Dimensioneringen av den högre utbildningen blir således en ren funktion av ekonomisk och social utveckling. I Västeuropa har man haft svårare att acceptera en detaljerad utbildningsplanering, delvis beroende på att man ansett planering oförenlig med principen om »allas rätt till utbildning». Under senare tid har – inte minst genom OECD:s verksamhet – metoder för att uppskatta utbildningsbehov och ekonomisk planering för att möta dessa behov vunnit insteg. Man använder i Västeuropa mer varierade metoder i detta planeringsarbete än i Österuropa.

Szczepanski anser emellertid, att varken Öst- eller Västeuropas planeringssystem har ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt den kvalitativa aspekten i utbildningen. Från socialekonomisk synpunkt är utbildningens viktigaste uppgift inte bara att förse olika sektorer i samhället med akademiker utan även att garantera en utbildningsprodukt som har erforderlig kunskap, motivation och förståelse för sociala realiteter.

En hög standard på primär- och sekundärutbildningen måste kompletteras med en kontroll av den kontinuerliga urvalsprocessen. Det behövs sålunda välfärdsprogram som undanröjer ekonomiska, sociala och geografiska barriärer för de mer begåvade. Vidare måste man förhindra alltför tidig isolering av begåvade elever i olika sociala miljöer eller klasser eller i vissa yrkeskategorier. Sådana åtgärder tillsammans med ett effektivt nätverk av primär- och sekundärutbildning, yrkesvägledning och studierådgivning bör enligt Szczepanski resultera i en funktionell selektionsprocess. Samme författare betraktar inträdesprov till högre utbildning som en bedräglig selektionsform, eftersom en grov selektiv process redan har verkat under primär- och sekundärutbildningen. Det prognostiska värdet av sådana prov anses diskutabelt såväl för framtida studiegång som för yrkesframgång. Psykologiska och sociala faktorer, som ofta är betydelsefulla kriterier i fråga om studieframgång, underskattas vanligen i sådana prov.

Forskning efterlyses på följande områden

sociologisk forskning om de sociala faktorer som är avgörande för studenternas val av ämne, fakultet och yrke

psykologiska studier av motivation och intresse

korrelationsstudier av studieframgång och yrkesframgång och mellan studieframgång på olika skolnivåer.

3.3 *Utbildningsorganisationen i några länder*

3.3.1 Bakgrund

Vid Unescoundersökningar har man lagt stor tonvikt vid demokratiseringen av den högre utbildningen. En förlängning av skolplikten, en senare differentiering och skolor av enhetsskoletyp har framhållits som åtgärder som underlättar en sådan demokratisering. Man vill ersätta det negativa urvalet med positiv vägledning, vilket bl. a. medför en ökning av utbudet av eftergymnasiala utbildningslinjer och en smidigare övergång dem emellan.

Professor Janne ger följande exempel på åtgärder som kan demokratisera tillträdet till den högre utbildningen.

A *Inom sekundärutbildningen*

förlängning av den obligatoriska skolgången

mångsidighet i skolväsendet (comprehensive schools)

bättre yrkesvägledning; tvärvetenskapliga forskningsinstitut som täcker både studie- och yrkesvägledning i samarbete med psykomedicosociala vägledningscentra

kvälls- och korrespondenskurser

finansiella stödåtgärder

individualisering av undervisningen.

B *Inom den högre utbildningen*

antagningsintervjuer

nya utbildningsvägar

nya examina, exempelvis efter 1–2 års utbildning enligt junior college-modellen

finansiellt stöd

orientering och vägledning; guidance centers, forskningscentra i anslutning till studie- och yrkesvägledning

kvälls- och korrespondenskurser.

Eftersom skolsystemet visat sig vara av stor betydelse för selektionsprocessen, lämnas i det följande en kortfattad redogörelse över utbildningsorganisationen i de länder som berörts av KU:s kartläggning.

3.3.2 Danmark

I Danmark består den nuvarande skolan av en sju- eller åttaårig huvudskola, som kan byggas på med ett nionde och tionde skolår. Efter sjunde skolåret delas klasserna i en realavdelning och en åttonde klass. Realavdelningen är treårig och avslutas i allmänhet med realexamen. Vid slutet av andra realklassen anordnas skriftliga prov i danska, räkning och matematik. Resultatet av dessa prov avgör om eleven tas in i gymnasium eller hänvisas till realskolans tredje klass. Den frivilliga ungdomsskolan med sina tre former, den allmänna ungdomsskolan, den provförberedande ungdomsskolan och den yrkesförberedande ungdomsskolan ligger vid sidan av realskola och gymnasium och har stor omfattning. Karakteristiskt för Danmarks skolväsen är de frivilliga skolformerna med fria undervisningsformer och valfrihet i ämnesval. Övergångsfrekvensen från realskola till gymnasium är stigande och motsvarade 21 procent av årskullen läsåret 1968/69.

En arbetsgrupp tillsattes under hösten 1969 för att utreda utbildningen för åldersgruppen 16–19 år. Införandet av tolvårig skolplikt har diskuterats men är för närvarande ej aktuellt.

Det danska skolsystemet är examenspräglat och utmärks av en tidig differentiering. Gymnasiefrekvensen är lägre än i övriga nordiska länder.

3.3.3 Finland

I Finland träder i augusti 1970 en ny skollag i kraft som innebär att skolsystemet i fortsättningen baseras på en nioårig grundskola av enhetsskoletyp. Det nya skolsystemet skall förutom grundskola omfatta förskola, gymnasium och fackliga läroanstalter. En gymnasieutredning beräknas komma att framlägga förslag om ändrad organisation av det gymnasiala stadiet. Studentexamen diskuteras livligt liksom inträdesproven till gymnasiet. Det förefaller inte finnas några omedelbara planer att liksom i Sverige inordna teknisk och handelsekonomisk utbildning på gymnasial nivå i samma organisation som det allmänna gymnasiet. Däremot diskuteras olika åtgärder för större flexibilitet mellan yrkesutbildning och allmänutbildning och för en smidigare övergång till högre studier.

För närvarande söker ca 75 procent av årskullen till läroverk vilka som regel antingen omfattar åtta klasser i obruten följd eller mellanskola och gymnasium. Intagning sker på basis av inträdesförhör vid vilka ungefär tio procent av de sökande brukar underkännas. För tillträde till gymnasium fordras, att avgångsbetyget från mellanskolan (ofta inbyggd i folkskolan) har en viss minimipoäng, uträknad på betygsgenomsnitt i samtliga läsämnen. Trots dessa spärrar till sekundärutbildningen uppvisar Finland en relativt hög gymnasiefrekvens. År 1968 antogs 59 procent av motsvarande årskull i läroverkets första klass, 23 procent av årskullen intogs i gymnasiet och 16 procent avlade studentexamen. Att tillström-

ningen är starkt ökande framgår om man jämför med år 1950 då endast fem procent av årskullen avlade studentexamen. Det finska studentbetyget består av två fristående betyg, dels ett s. k. dimissionsbetyg, som sätts av vederbörande lärare efter muntliga förhör i samtliga läsämnen i högsta klassen, dels studentbetyget som grundas på skriftliga prov, anordnade av en av undervisningsministeriet tillsatt studentexamensnämnd.

3.3.4 Norge

Utvecklingen i Norge går mot ett mer enhetligt och integrerat skolsystem. Grundskolelagen av år 1969 föreskriver en obligatorisk, odifferentierad grundskola med ett sexårigt barnstadium och ett treårigt ungdomsstadium. Försöksverksamhet har startat med denna nioåriga skolform, som ersätter den nuvarande sjuåriga folkskolan. Sekundärstadiet utreds dels av en gymnasiekommitté, dels av Skolekomitéen av år 1965. Den senare har i uppgift att lägga fram en plan över ett skolsystem för åldersgruppen 16–19 år, som kan ge alla likvärdiga möjligheter till utbildning.

Enligt nu gällande bestämmelser är normalgymnasiet treårigt och bygger på antingen nioårig enhetsskola, andra klassen i treårig realskola eller fullgjord realexamen. Det traditionella gymnasiet är en allmänutbildande skola. En av linjerna – den ekonomiska gymnasielinjen – står i en viss särställning, då den ger både allmänutbildning och en viss yrkesutbildning. Tekniskt gymnasium i stället för de treåriga tekniska skolor, som sedan länge gett kompetens för intagning i den tekniska högskolan, håller på att införas.

Norge har haft en högre gymnasiefrekvens än många europeiska länder. För närvarande är det genomsnittligt 25 procent av varje årskull som fortsätter på gymnasiet. Här finns emellertid stora regionala skillnader. I Oslo går sålunda ca 40 procent av årskullarna till gymnasiet. Omkring 1950 utgjorde antalet »artianer» ca fem procent av årskullen, 1968 20 procent. Man räknar med omkring 35 procent år 1985. Utmärkande för Norge är att en mycket stor del av dem som tar studentexamen inte går vidare till universitet och högskolor. Andelen har hållit sig omkring 50 procent men har under de senaste åren sjunkit och är för närvarande omkring 45 procent. Enligt uppgift från 1963 gick omkring 35 procent av artianerna vidare till eftergymnasial utbildning och 12 procent till annan yrkesutbildning. En relativt hög andel av de studerande i högre utbildning undergår utbildning i utlandet (5–10 procent).

Gymnasiekommittén har lagt fram förslag om ett treårigt gymnasium ovanpå den nioåriga skolan, där ca 60 procent av undervisningstiden ägnas åt en gemensam allmän kursplan, »det allmänna underlaget». Skolekomitéen har lagt fram en principplan för en treårig högre skola för åldersstadiet 16–19 år, med en gemensam bas på ett år. I påbyggnadskurserna skall man enligt förslaget kunna välja mellan yrkesutbildning, allmänteoretisk utbildning och/eller kombination av yrkes- och allmänutbildning. Skolekomitéen föreslår samma betygsystem och examensordning som för gymnasiet och förordar flexibla regler för tillträde till universitet och högskolor.

3.3.5 Frankrike

Skolsystemet i Frankrike, som utmärks av en stark centralisering, reformerades 1959. Systemet omfattar frivillig förskolundervisning för åldrarna två till sex år, obligatorisk undervisning (6–15 år) och högre frivillig undervisning. Den obligatoriska undervisningen, som är statlig, omfattar tre stadier: ett lågstadium om fem år, ett mellanstadium om fyra år och ett högstadium om två år. Efter avslutat mellanstadium kan barnen i stället för ett annars obligatoriskt högstadium välja sekundärundervisning om tre år.

Skolreformen 1959 innebar att övergången mellan folkskola och läroverk underlättades. Man har dock kvar den inträdesexamen till klass 6, som avgör placering i en teoretiskt inriktad mellanskolutbildning el-

ler i övergångsklasser som förberedelse för yrkesutbildning. En omfattande orienterings- och rådgivningsverksamhet under hela mellanstadiet underlättar linjebyten. I varje skola ger en orienteringsnämnd råd till målsmän, som emellertid fritt får bestämma om barnens val mellan de olika studiemöjligheterna. Rådgivningsverksamheten grundar sig på upplysningar och förslag, som lämnas av klassnämnden och av huvudläraren. Om de av orienteringsnämnden givna råden ej följs, måste eleven genomgå en särskild prövning för att få tillträde till högre klass.

Högstadieundervisningen omfattar en »kort skolgång» och en »lång skolgång». Den långa skolgången leder fram till studentexamen som numera avläggs vid slutet av sista skolåret. Endast de elever, som i studentexamens skriftliga prov fått 10 av 20 möjliga poäng, har rätt att gå upp i den muntliga examen. Ett »certificat de fin d'études secondaires» utdelas till de elever, som fått ett medeltal av 8 av 20 möjliga poäng på de skriftliga proven. Detta *certificat* ger dock inte tillträde till universitetsstudier. Studentexamen kan avläggas på fem linjer som leder till olika universitetsstudier.

Det franska skolväsendet är starkt examenspräglat. Vid proven är kuggningsprocenten alltid mycket hög, ofta 50 procent eller mer.

3.3.6 England

Enligt den nuvarande brittiska skolordningen är utbildningen organiserad i tre stadier: »primary stage», »secondary stage» och »further education». Förutom »nursery school» (2–5 år) omfattar primärstadiet »infant school» (5–7) och »junior school» (8–11). Skolplikten omfattar åldrarna 5–15 år. Under senare delen av junior school genomgår eleverna vanligen inträdesprov (prov i engelska och matematik samt gruppintelligensprov). Det finns en tydlig strävan att komma bort från denna förkrigsbetonade övergångsexamen, som är avgörande för elevernas placering i någon av sekundärskolans tre linjer, »grammar school», »technical school» eller »modern school». Det traditionella systemet med en gymnasieliknande universitetsförberedande grammar school samt olika typer av fackskolor håller långsamt på att efterträdas av en form av enhetsskola.

De barn som anses ha kapacitet för framtida akademiska studier får utbildning fram till 18 års ålder i grammar schools eller technical schools. Övriga förs över till s. k. modern schools som ger en allmän utbildning upp till femtonårsåldern då skolplikten upphör.

I genomsnitt 20 procent av årskullen kommer in i grammar school, som tar emot de bästa teoretiska begåvningarna och leder till universitetsstudier. Till technical school går elever med övervägande praktisk fallenhet, medan återstoden går till secondary modern school. Grammar school är uppdelad på en huvudskola, som går upp till 15 eller 16 års ålder och en »sixth form» (16–18 år). Vid slutet av femte klass genomgår flertalet av eleverna prov för »the General Certificate of Education» (G. C. E.), Ordinary (O) level, och lämnar sedan skolan. En alltmer ökande minoritet (1965 omkring 20 procent) börjar i sixth form, vanligen för mera specialiserade studier. Vid 18 års ålder genomgår eleverna G. C. E. Advanced (A) level examination, vanligen i mellan två och fem ämnen. Till skillnad från Ordinary level är betygen här graderade (distinction, good, pass, pass at ordinary level). De flesta som genomgår G. C. E., A-level, fortsätter vid universitet; en liten del går ut i yrkeslivet.

3.3.7 Västtyskland

Det mest utmärkande för det tyska skolsystemet har varit delningen i tre linjer efter fjärde årskursen i den obligatoriska skolan: en med teoretisk inriktning (gymnasium + högskola), en med praktisk-teoretisk inriktning (realskola + yrkesskola), och slutligen en med praktisk inriktning (folkskola + yrkesskola).

Det har tidigare varit vattentäta skott

mellan de tre utbildningsvägarna. Eftersom universitetstillträde förutsätter avgångsexamen (Abitur) ifrån gymnasiet, har spärren till universitet således i själva verket legat tidigt under skolutbildningen, nämligen vid övergång till gymnasium efter årskurs 4. Västtyskland uppvisar mycket låga tal för gymnasiefrekvens i relation till åldersgruppen. År 1965 gick omkring 83 procent av åldersklassen 15–17 år i någon skolform på sekundärstadiet. Majoriteten eller 63 procent återfanns i någon form av yrkesskola och endast 12 procent på gymnasiet. För åldersgruppen 18–20 år var motsvarande procentsiffror totalt 25, därav 18 i yrkesutbildning och 6 i gymnasium.

Genom differentierad undervisning i klasserna 11–13 har nya typer av gymnasier tillkommit med ekonomisk, samhällsvetenskaplig och estetisk linje. Det finns också numera i så gott som alla delstater två typer av gymnasium vid sidan av det allmänna, nämligen »Wirtschaftsgymnasium» och »Frauenoberschulen», som båda för fram till begränsad »Hochschulreife», dvs. betyget berättigar till studium vid vissa fakulteter, t. ex. ekonomisk fakultet eller pedagogiska högskolor. En omorganisation av skolsystemet i riktning mot en mera elastisk utformning av klasserna 5 och 6 och ökade möjligheter till övergång mellan linjerna har debatterats.

Under år 1969 har man livligt diskuterat ett förslag från »Bildungsrat» (ett organ för samarbete på skolans område mellan delstater och förbundsrepublik) om en omorganisation av gymnasiets sista klasser och avgångsbetyget från sekundärskolan. Bland annat innebär förslaget införande av avgångsbetyg på två nivåer, det första efter 10 års skolgång. Efter 12 (13) års skolgång skulle ett andra avgångsbetyg utdelas som, beroende på nivå och ämneskombination, skulle leda till universitet och högskolor, andra eftergymnasiala studier eller yrkesarbete.

Omkring 90 procent av dem som gått ut gymnasiet söker sig nu till universitet och högskolor. Enligt Bildungsrats förslag skulle nya kursplaner inrättas med tanke på direkt yrkesarbete. En differentiering av utbildningen skulle bli följden. Tillträdet till universitet skulle enligt samma förslag baseras på den sökandes meriter i det specifika ämne han vill studera enligt en skala, där kriterierna fastställs av en särskild kommitté. Ett sådant förslag skulle innebära att studentbetyget fick mindre betydelse. Bildungsrats förslag har under hösten 1969 livligt diskuterats inom olika organisationer och organ. Inom de politiska partierna arbetar man med olika modeller till nya utbildningssystem.

3.3.8 Sovjetunionen

Lagen 1958 om förstärkandet av banden mellan skolan och livet och om vidareutveckling av folkbildningssystemet i SSSR innebar en nyorientering i fråga om målsättning för hela undervisningsväsendet. Den obligatoriska skolan blev då åttaårig och undervisningen på samtliga stadier mer praktiskt orienterad. Hela undervisningsväsendet blev mer samordnat.

Ovanpå den obligatoriska skolformen ligger tre skolformer, som skall ge en s. k. fullständig mellanskolutbildning:

a skolor för arbetande ungdom och landsbygdsungdom – allmänbildande mellanskolor på fritid; studiegången är treårig

b allmänbildande polytekniska arbetsmellanskolor med produktionsundervisning; studiegången är treårig

c fackskolor, dvs. specialmellanskolor; studietiden varierar något men är i de flesta fall fyraårig.

Den fullständiga mellanskolutbildningen är en grundförutsättning för tillträde till högre undervisning vid universitet och högskolor eller motsvarande. En utbyggnad av folkbildningssystemet förutses i programmet för Sovjetunionens kommunistiska parti. Man räknar sålunda med att flertalet medborgare under 1970-talet skall få en fullständig allmän mellanskolutbildning, specialiserad fackskolutbildning eller högre utbildning. En tioårig obligatorisk skola planeras.

3.3.9 Östtyskland

Östtyskland har tioårig skolplikt. Den s. k. »Allgemeine polytechnische Oberschule», som är obligatorisk för alla barn över 6 år, består av 10 klasser (årskurser). För dem som skall fortsätta i »Erweiterte Oberschule» utgör de två sista årskurserna (9 och 10) förberedelser härför. Efter 8 års skolgång kan man fortsätta de resterande två åren med mer yrkesbetonade studier i stället för med gymnasieförberedande sådana eller fullgöra dessa skolår genom att delta i vidareutbildning för yrkesverksamma. »Oberschule» är i enlighet med »Gesetz über das einheitliche sozialistische Bildungssystem» 25.2. 1965 uppdelat i lågstadium (årskurserna 1–3), mellanstadium (4–7) och högstadium (7–10).

Det finns flera typer av specialskolor som kan ha teknisk, naturvetenskaplig, matematisk eller språklig inriktning, men också konstnärlig eller idrottslig inriktning, varför urvalet inte alltid enbart baseras på intellektuella förutsättningar Gymnasiet är fyraårigt eller tvåårigt och tar elever direkt från grundskolan eller från den tioåriga skolan.

Ungefär 97 procent av landets ungdomar beräknas befinna sig under utbildning, ca 15 procent av 20-åringarna och ca åtta procent av 25-åringarna.

Planen för 1970 förutser en betydande ökning av utbildningskapaciteten och -kvaliteten inom hela utbildningsväsendet.

3.3.10 USA

Det amerikanska skolsystemet består av

1 pre-primary education som omfattar olika nursery schools

2 elementary schools och high schools; uppdelningen mellan elementarskola och sekundärskola beror på det skolsystem som tillämpas.

De fyra vanligaste systemen är

a 7 + 4-planen som består av en sjuårig elementarskola och en fyraårig high school

b 8 + 4-planen som utgörs av en åttaårig elementarskola och en fyraårig high school

c 6 + 3 + 3-planen som omfattar en sexårig elementarskola, en treårig junior high school och en treårig senior high school

d 6 + 6-planen vilken är uppdelad på en sexårig elementarskola samt en sexårig high school, som antingen är en kombinerad junior och senior high school eller en odelad high school.

Sekundärskolan är i princip tillgänglig för alla. Över 70 procent av en årsklass går ut high school; övriga faller bort på vägen beroende på att skolgången inte är obligatorisk efter fyllda 16 år trots att skolan är tillgänglig till 18 år.

3.3.11 Japan

Det japanska skolsystemet genomgick en radikal reform vid slutet av andra världskriget varvid skolsystemet organiserades efter amerikanskt mönster. Det omfattar i dag

a sexårig elementarskola

b treårig lägre sekundärskola som liksom elementarskolan är obligatorisk för alla

c treårig högre sekundärskola, uppdelad i två kurser – en med allmänteoretisk utbildning och en yrkesutbildande.

Skolplikten omfattar åldern 6–15 år.

3.4 *Högre utbildning och vägar till denna*

3.4.1 Definitionsfrågor

Definitionerna av vad som räknas till högre utbildning varierar starkt mellan olika länder. I många fall skiljer man mellan universitet, andra högre läroanstalter på universitetsnivå och övriga institutioner. Ofta utgör krav på studentexamen för tillträde kriterium på att utbildningen räknas som högre utbildning. Krav på att forskning skall bedrivas vid utbildningsinstitutionen i fråga är ett annat kriterium. Lärarutbildning samt teknisk och ekonomisk utbildning är exempel på några utbildningssektorer, där vissa utbildningslinjer betraktas som tillhörande den högre utbildningen, medan andra utbildningslinjer ej brukar räknas till högre utbildning. I vissa fall är uppdelningen mer beroende på tradition än på verklig skillnad i utbildningsnivå. Nuvarande tendens att utöka universitets- och högskolutbildningen

med nya utbildningsvägar medför, att begreppet högre utbildning breddas till utbildning som tidigare inte betraktats som hörande till detta utbildningsstadium. Införandet av en lägre fristående sektor inom högre utbildning av typ »junior college» har verkat i samma riktning.

Det framhålls ofta i internationella översikter att jämförelser är mycket svåra att göra på grund av olika terminologi och olika principer för statistikredovisning av data över högre utbildning. Vid ministerkonferensen i Wien 1967 i Unescos regi behandlades nödvändigheten av att förbättra jämförbarheten i fråga om internationella data genom standardisering av utbildningsstatistik och större enhetlighet i fråga om facktermer och definitioner.

3.4.2 Några aktuella reformer avseende högre utbildning

I både Norge och Danmark har de senaste åren lagts fram förslag om reformer av den högre utbildningen. I båda länderna finns i reformförslagen en tendens till ett stramare studiemönster och förkortning av grundutbildningen inom filosofisk fakultet. Den norska »Videreutdanningskomitéen» har efter franskt mönster föreslagit en uppdelning av universitetsutbildningen enligt följande mönster

1 grundutbildning (omfattande fyra år, som skall kunna delas upp i två etapper)
2 specialutbildning
3 forskarutbildning
4 vidareutbildning.

Vidare föreslås ett integrerat utbildningssystem med horisontella övergångsmöjligheter, ett rikt urval av utbildningsvarianter och stor flexibilitet. Kommittén föreslår att all högre utbildning vid sidan av universiteten samlas i ett system av distriktshögskolor, vilka skall ge såväl yrkeskompetens som kompetens för fortsatta högre studier. Nya former av högre utbildning med en studielängd på två år föreslås ingå i distriktshögskolorna. Första stadiet av grundutbildningen vid universiteten skulle kunna genomgås även vid dessa högskolor. Där skall också kunna ges en yrkesförberedande avslutning av universitetsutbildningen. Man hoppas således få ett intimt samarbete mellan universiteten och distriktshögskolorna. En försöksverksamhet med distriktshögskolor har startat.

I Danmark föreligger förslag att sammanföra alla typer av högre utbildning i universitetscentra som byggs upp omkring ett universitet. Kortare utbildning som är närbesläktad med universitetsutbildning skall också kunna föras till universitetscentra. En lägre examen än nuvarande kandidatexamen har föreslagits. Man har också diskuterat något slags »indslusningsforløb», dvs. långsammare studietakt under de första åren, vilket skulle möjliggöra en smidig start för den som har en grundutbildning som måste kompetteras.

I Finland har flera nya universitet tillkommit under de senaste åren.

I Frankrike har en ny typ av högre utbildningsanstalt inrättats genom Instituts universitaires de technologie (IUT) som ger en tvåårig, starkt specialiserad utbildning. Universitetsutbildningen inom vad som motsvarar våra filosofiska fakulteter har uppdelats på tre olika perioder (cycles), varav den första omfattar två års studier.

I England har under 1960-talet skett en kraftig utbyggnad av universiteten. Man har i de nya universiteten organiserat studierna på ett mindre konventionellt sätt. Traditionellt har endast universitetsutbildning räknats till den akademiska kategorin, medan all annan utbildning inklusive t. ex. tekniska högskolor ansetts vara icke akademisk utbildning. Problemen kring denna uppdelning diskuteras i Robins Report. Regeringen följde dock inte denna utredningsrekommendation beträffande samordning av den högre utbildning, där man genom olika åtgärder skulle ge de flesta typer av colleges (högskolor) samma status som universiteten. Gradvis har dock de nyinrättade s. k. Polytechnics, som ger teknisk utbildning på hög akademisk nivå, kommit att räknas till de akademiska institutionerna. Socionomer, läkare, tandläkare, veterinärer m. fl. yrkeskategorier, som i andra länder

ofta utbildas vid särskilda högskolor, utbildas i England vid universitet.

3.4.3 Vägar till högre utbildning

I samtliga här berörda länder har man vidtagit olika åtgärder för att bredda rekryteringen och möjliggöra för dem som redan är ute i yrkeslivet att komplettera med utbildning som de tidigare av olika skäl ej kunnat utnyttja.

Danmark

I Danmark har successivt tillkommit en hel rad offentliga och statskontrollerade examina och prov som ger kompetens vid sidan av studentexamen.

Teknisk Adgangseksamen, som är lika gammal som tekniska högskolan, accepteras även av andra utbildningslinjer med inriktning på matematisk-fysiska studier. Examen omfattar matematiska och naturvetenskapliga ämnen och motsvarar kursen på matematisk-fysiska grenen i studentexamens matematiska linje. En särskild examenskommission fastställer de skriftliga uppgifterna i examen. Man kan gå upp i examen som privatist – dock fordras bevis på kemi- och fysiklaborationer – eller efter att ha gått igenom en ettårig kurs.

Högre handelsexamen är en annan statskontrollerad examen som ger kompetens för högre studier för dem som tidigare avlagt handelsexamen. Också Veterinaer- og Landbohøjskolen anordnar ett särskilt offentligt prov som ersätter kravet på studentexamen för vissa studier vid samma skola.

Högre förberedelseexamen (HF) är den senast tillkomna av denna typ av examina. Enligt en lag av år 1966 skall HF »vaere en ny vej i uddannelsesystemet dels med henblik på laereruddannelsen, dels tillige som indgang til andre videregående uddannelser». Examen och utbildningen, som leder fram till den, initierades ursprungligen av den nya lärarutbildningen som började i augusti 1969. HF skulle ersätta tidigare preparandkurser. Avsikten var att examen skulle kunna fungera som en väg tillbaka till utbildningssystemet för dem som på ett tidigt stadium gått ut i yrkeslivet. En grundläggande intention var att HF skall föra fram till ett helt fält av »videregående uddannelser» och inte vara en återvändsgränd i utbildningsysstemet. Utbildningen karakteriseras av flexibla kurser med stora valmöjligheter. Vid intagningen – som sker efter personliga intervjuer – lägger man särskild vikt vid studielämplighet.

Några generella regler om denna examens kompetensvärde för högre utbildning finns ännu inte. Förslag har lagts fram om att inrätta »indslusningsforløb» för studerande med denna examen vid utbildningsinstitutionerna i form av alternativa, långsammare kurser (jfr ovan). Under loppet av de första $1^1/_2$–2 åren skulle den studerande dels kunna fullfölja den nödvändiga kompletteringen av sin förutbildning, dels genomföra studium av sitt reguljära »studiefag» motsvarande första studieåret enligt normalstudieplanen. Tills vidare har universiteten beslutat att ta in studerande, vilkas samlade kvalifikationer verkar tillfredsställande. En förutsättning är att deras tillvalsämnen i HF motsvarar de krav som uppställs på de olika utbildningslinjerna. Om en studerande inte uppfyller kraven på tillvalsämnen skall han ha bestått ett prov i ämnet före första deltentamen.

Finland

I Finland fordras studentexamen för tillträde till flertalet högre utbildningslinjer. För närvarande är endast 1,8 procent av totalantalet inskrivna vid högre utbildningsanstalter icke-studenter. En sökande till högre utbildning har mycket små möjligheter att gå vid sidan av studentexamen. Man strävar dock efter en breddning av rekryteringen.

På utbildningslinjer där studentexamen ej formellt krävs har man som mål att upplåta inemot 50 procent av platserna till icke-studenter. I praktiken dominerar emellertid studenterna även på sådana utbildningslinjer. För på senare år inrättade universitet och högskolor finns vissa bestäm-

melser i universitetsförfattningarna, som möjliggör för icke-studenter att få tillträde till studier. Man har också haft strävan att omkring fem procent av platserna skulle besättas av icke-studenter. Person som inte är inskriven vid universitet kan med dekanus tillstånd följa undervisningen och genomgå förhör, varvid intyg utfärdas efter särskilt formulär.

Vid Tekniska Högskolan kan som studerande antas även den som avlagt ingenjörsexamen vid tekniskt institut med mycket goda betyg och efter lärarrekommendation. För närvarande varierar antalet icke-studenter på de olika sektionerna mellan två och åtta procent. Handelshögskolan i Åbo har den högsta andelen icke-studenter, nämligen åtta procent (merkonomutbildning). Vid lärarhögskolan i Nådendal kan, förutom de som avlagt student- eller folkskollärarexamen, även annan inskrivas om kollegiet anser att vederbörande innehar de grundkunskaper som förutsätts för studier vid högskolan.

Vid Tammerfors universitet, som har utvecklats ur en socialhögskola, finns vid sidan av fakulteter också s. k. undervisningssektioner som formellt inte kräver studentexamen. Betyg från sådan sektion berättigar till fortsatta studier vid universitetets fakulteter.

I april 1969 gjordes av regeringen en utredning om antalet icke-studenter vid universitetet i Tammerfors, föranledd av en fråga i riksdagen. Utredningen visade, att andelen icke-studenter vid fakulteterna förblivit nästan lika stor under tiden 1965–1968 (varierande mellan tre och fem procent på de olika fakulteterna) men att andelen icke-studenter minskat på undervisningssektionerna (mellan 10 och 20 procent), mest på sektionen för socialvård. Med anledning därav gjorde undervisningsministern följande uttalande.

»Regeringen anser det dock i princip viktigt, att icke-studenter har möjlighet att studera vid alla universitet och högskolor, och särskilt vid Tampereen Yliopisto. Regeringen kommer vid behov att skrida till åtgärder för tryggande av inträdet för icke-studenter.»

Norge

I Norge är studentexamen huvudkravet för behörighet till högre utbildning. Detta krav är emellertid inte absolut. Vid universitet kan också antas den som förvärvat en utbildning som utbildningsministeriet finner lämplig som grund. Beslutet meddelas av ministeriet efter utlåtande av universitetskollegium. De som avlagt examen vid annan högskola har också rätt att skrivas in.

Vid Handelshögskolan kan kollegiet anta andra än studenter om vederbörande genom prov eller på annat sätt visar att han har erforderliga kunskaper. Vid Lantbrukshögskolan kan också »annen utdannelse som anses tjenlig» godtas. I gengäld krävs viss praktisk och fackteoretisk utbildning. Vid Norges Tekniska Högskola är tillträdet i princip begränsat till sökande med artium på real- eller naturfaglinjen. Sökande från andra linjer kan – i mån av plats – skrivas in efter att ha genomgått vissa tilläggsprov.

År 1961 lämnades ett betänkande av Studieadgangskomitéen om reform av kompetensfrågorna i Norge.

Efter en genomgång av de formella kvalifikationskraven till olika utbildningar summerade man, att de uppställda kraven inte tycks ge någon garanti för att de som uppfyller dem har nödvändiga förutsättningar att genomföra akademiska studier. Det finns inte heller anledning tro att de, som inte uppfyller kraven, inte skulle kunna skaffa sig nödvändiga kvalifikationer. Kommittén föreslog därför, att man för varje enskild utbildning eller grupper av utbildningar skulle utarbeta »kvalifiseringsprøver», som ger icke-behöriga möjlighet att visa att de har reella kvalifikationer för högre utbildning. För tillträde till sådana studier som kräver studentexamen på viss linje föreslog man särskilda »suppleringsprøver».

I ett betänkande i februari 1969 har Skolekomitéen också behandlat studiekompetens vid universitet och högskolor. Av de undersökningar man företagit omkring kompetensfrågorna drar man slutsatsen, att förutsättningarna för att följa och genomföra

universitets- och högskolestudier är väl så mycket en fråga om generella studiefärdigheter som speciella kunskaper. Kommittén föreslår därför, att all den studiekompetens som i dag är knuten till studentexamen generellt överförs till en treårig, samlad studiegång i en ny högre skola. Man tror, att förmåga att tänka och arbeta självständigt samt studiemotivering betyder lika mycket eller mer än de konkreta kunskaper och färdigheter som studenten har med sig från tidigare studier. Kommittén förordar därför flexibla regler för tillträde. Vidare föreslås att man försöker undvika intagningsbegränsning under studiernas första del.

Krav på speciell studiekompetens för vissa studier (t. ex. krav på speciell studentlinje) bör enligt förslaget inskränkas. Kompletterande kurser för studenter som i vissa ämnen har svagare underlag än andra bör få anordnas inom ramen för utbildningslinjen.

Frankrike

Huvudregeln för behörighet är att man, för att skrivas in vid en fakultet, skall ha studentexamen eller motsvarande kvalifikationer eller ha genomgått inträdesprov.

Ett stort antal franska diplom accepteras som ersättare för studentexamen. Undervisningsministeriet föreskriver vilka diplom som godtas. Stora variationer i detta avseende finns mellan olika fakulteter. Till medicin och farmaci gäller således endast ett fåtal diplom på hög nivå, medan ett ganska stort antal accepteras för tillträde till naturvetenskapliga, juridiska, samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteter.

I Frankrike har man på olika sätt försökt göra högre studier lättare tillgängliga för dem som redan är ute i yrkeslivet, bl. a. genom korrespondenskurser och radiokurser. De som förvärvsarbetar får sprida ut sina studier under en längre period. Man har inrättat särskilda avdelningar för vuxenstuderande vid vissa högre läroanstalter. Det finns vidare en möjlighet för den som är minst 24 år och varit engagerad i yrkesarbete i minst två år att få dispens från kravet på studentexamen. En särskild nämnd undersöker – genom att gå igenom tidigare meriter, genom intervjuer och bedömning av en skriftlig uppsats – om vederbörande är lämpad för högre studier.

Demokratiseringstendenserna när det gäller tillträde till högre utbildning återspeglas inte bara i en ökande proportion som fortsätter sin utbildning efter 17 års ålder (ökning mellan 1955 och 1970 från 23 till 42 procent av årskullen) utan också genom en ökning av antalet utdelade diplom och examina.

Utvecklingen av reglerna för behörighet till högre utbildning uppvisar i Frankrike två motsatta tendenser. Å ena sidan introduceras alltmer liberala villkor för att göra högre utbildning tillgänglig för dem som gått miste om utbildning på ett tidigare stadium, å andra sidan utövar vissa institutioner med en begränsad intagning fortfarande en rigorös selektion i syfte att upprätthålla en högre standard. Några av de mest betydande högre utbildningsanstalterna, bland dem Collège de France och Muséum d'Histoire, erbjuder offentliga kurser, öppna för alla oberoende av kvalifikation eller ålder.

England

Den verkliga selektionen för vidare studier sker i England inte genom skolsystemet utan genom examensystemet. Examina leds av universiteten som, fördelade på åtta olika grupper, organiserar olika examina. Dessa examina är emellertid likvärdiga. Skolorna har fritt val beträffande vilken grupps examen som skall tillämpas. Beslutet fattas vanligen av rektor. Alla grammar schools deltar givetvis i examen, men också övriga skoltyper har elever som deltar i dessa examina liksom de flesta privatskolor. Den vanligaste examen är General Certificate of Education som sker i två steg, »Ordinary level» i 15–16-årsåldern samt »Advanced level» efter ytterligare två års skolgång (jfr ovan). De elever som får gå upp i examina utväljs av rektor, som kan besluta att vissa elever tidigare än normalt skall undergå examen. Eleverna väljer själva i samråd med läraren vilka och hur många ämnen som

skall innefattas i examen. För inträde till universitet måste man i allmänhet ha klarat fem ämnen i ordinary level och två i advanced level. Varje universitet har dock sina egna inträdesbestämmelser och ett stort antal varianter förekommer.

Varje universitet uppställer för tillträde till »first degreee courses» vissa »general requirements» som skall garantera, att den tidigare teoretiska utbildningen varit tillräckligt omfattande. Dessa krav följer samma generella mönster, men det finns tydliga variationer i detaljer mellan de olika institutionerna. Förutom att uppfylla de allmänna kraven måste studenterna också uppfylla »a course requirement». De olika inträdesfordringarna finns förtecknade i ett kompendium (A Compendium of University Entrance Requirements).

År 1950 var andelen av en åldersgrupp som kom till universiteten 1 på 31. År 1959 uppgick den till 1 på 24; för närvarande är den 1 på 15–20. Universitetsutredningen (Robins Report) kalkylerar med att före 1980 tio procent av en årsklass skall delta i utbildning vid universiteten och en på sex om de akademiska kurserna inom »further education» tas med.

För att underlätta det rent tekniska ansökningsförfarandet har man inrättat Universities Central Council on Admissions. Genom denna institution passerar alla ansökningar, men den har inte något att göra med själva selektionsprocessen och är närmast att betrakta som ett administrationscentrum för alla ansökningar till högre utbildningsanstalter i Storbritannien. Institutionen har emellertid stor betydelse för ett optimalt utnyttjande av utbildningsplatserna. År 1968 placerades sålunda 4 500 studenter i andra kurser än de ursprungligen tänkt sig.

När det gäller selektionsprinciper anses det viktigt för det första, att den sökande skall ha ett stort mått av frihet i sitt val av universitet, för det andra att universiteten skall ha rätt att välja dem som de vill undervisa. Avgörande om en student blir intagen vid det universitet han sökt till beror huvudsakligen på antalet avklarade ämnen i O-levels och A-levels samt betygen vid dessa examina, på rektorsrapporten som medsänds vare ansökan om tillträde samt på intervjun som vid vissa institutioner görs med alla sökande, vid andra endast i tveksamma fall.

Ett nytt initiativ på vuxenutbildningens område är »the University of the Air», ett nationellt TV- och radiouniversitet för deltidsstuderande.

Västtyskland

Flertalet högre utbildningsanstalter i Västtyskland kräver »Reifezeugnis» eller motsvarande bevis på fullgjord gymnasial utbildning. Möjlighet till dispens från studentexamenskravet finns i mycket speciella fall, nämligen för dem som redan arbetar inom ett fack där de besitter stor kunskap. Ansökan om dispens ställs till kulturministern i delstaten och skall åtföljas av intyg från minst två personer om vederbörandes person, kunskaper på det avsedda utbildningsområdet och hans allmänna bildningsstandard. Den dispenssökande måste genomgå såväl skriftliga som muntliga prov.

Under vinterterminen 1968/69 studerade 304 000 studenter vid högre utbildningsanstalter i Västtyskland. Om vi ser på procenttalen för den högre utbildningen finner vi av åldersgruppen 18–20 år två procent och i åldersgruppen 21–25 år sex procent i högre utbildning. Omkring fyra procent studerar vid universitet och högskolor, medan de övriga fördelar sig på skilda former av högre utbildning, varav ingenjörskolor och pedagogiska högskolor har det största antalet (knappt en procent vardera). På konsthögskolor finns 0,1 procent av åldersgruppen liksom vid seminarier för handarbetslärarinnor och hushållslärarinnor samt vid slöjdseminarium. Totalt är det alltså en mycket låg procent av åldersklassen som går till högre utbildning i Västtyskland.

En sned social rekrytering har sedan länge karakteriserat gymnasiet och som följd därav också den högre utbildningen. Det är framför allt tillskapandet av den s. k. zweiter Bildungsweg – utbildningsvägar vid sidan av den traditionella vägen över stu-

dentexamen – som skapat en större flexibilitet och rörlighet i det tyska utbildningsväsendet.

Till zweiter Bildungsweg brukar föras alla de utbildningsmöjligheter, vilka gör det möjligt för begåvade unga människor som redan är ute i arbetslivet att få tillträde till vidareutbildning och vilka möjliggör yrkesmässigt och socialt avancemang, inkluderande akademisk utbildning. Man kan skilja på tre olika steg i zweiter Bildungsweg:

a anordningar som möjliggör att ta igen vad som missades i den reguljära skolan
b vidareutbildning som leder fram till Fachschulreife (motsvarande realexamensnivå), dvs. kvalificerar för tillträde till tekniska skolor
c vidareutbildning som kvalificerar för tillträde till universitets- och högskolutbildning.

Inom ramen för denna utbildningsväg har en rad utbildningsanstalter inrättats:

»Abendgymnasium» som utifrån avgångsbetyg från Hauptschule för direkt till studentexamen (Abitur) efter fyra års skolutbildning
»Abendrealschule» och »Berufs-aufbauschule» som från Hauptschule för till slutbetyg från realskolan eller Fachschulreife. Dessa skolor är som regel tvååriga
»Kollegs» med en utbildningstid av tre år är avsedda för ungdomar mellan 19 och 28 år, som genomgått fackskola eller realskola eller klass 10 i gymnasiet.

Aftongymnasierna och kollegierna har samma studiemål som det allmänbildande gymnasiet. Kollegierna är som regel internatskolor. De som går i aftongymnasierna är i allmänhet yrkesarbetande, trots att undervisningen är ganska omfattande (17–25 timmars kvällsundervisning under sammanlagt fem kvällar i veckan). Antalet ungdomar, som vid aftongymnasier och kollegier nått fram till studentexamen, är under ständig ökning. Zweiter Bildungsweg anses ha nått stor framgång.

Sovjetunionen

Högskolutbildning i Sovjetunionen är det avslutande ledet i folkbildningssystemet och har sin utgångspunkt i avslutad mellanskolutbildning (tio års skolgång). Till institutioner för högre utbildning i Sovjetunionen räknas universitet, branschinriktade högre utbildningsanstalter och polytekniska institut. Förutom humanistiska och naturvetenskapliga discipliner finns vid vissa universitet tekniska, lantbruksvetenskapliga och medicinska fakulteter. Till den branschinriktade högre undervisningen hör t. ex. undervisningsanstalter för teknisk, lantbruksinriktad, ekonomisk, juridisk, medicinsk, farmaceutisk och pedagogisk utbildning liksom högskolor för konst och filmkonst, teaterinstitut, konservatorier etc. Vid de polytekniska instituten finns samma ämnen företrädda som vid de branschinriktade, högre tekniska undervisningsanstalterna med den skillnaden, att de är sammanförda gruppvis till olika läroanstalter och har en gemensam vetenskaplig-teknisk utbildningsgrund.

All högre utbildning i Sovjetunionen är spärrad. Antalet platser inom olika sektioner fastställs centralt genom långtidsplaner. Ungefär en fjärdedel av de dryga två miljoner elever som årligen genomgått fullständig mellanskolutbildning kan tas in vid universitet eller liknande institutioner.

Nya intagningsbestämmelser fastställdes 1963. I dessa har inträdesprov fått minskat inflytande. Man beslutar nu om tillträde på basis av en »profil» som byggs upp på grundval av betygen i sekundärskolan, dels det sista betyget, dels genomsnittsbetyg och betyg i de ämnen, som är närbesläktade med de planerade universitetsstudierna. Vidare beaktas betyg från medlemskap i politiska ungdomsorganisationer samt inträdesprov. Profilen uttrycks i poäng och totalsumman avgör om vederbörande får tillträde till högre utbildning. Vid lika poängtal lämnar man företräde åt dem som har belönats med guld- eller silvermedalj för prestationer i sekundärskolan. Företräde ges också åt dem som visat sig framstående på de kunskapsområden som är nära besläktade med det ämne de vill studera. De som inte har ryska i sin examen genomgår en muntlig tentamen i detta ämne som graderas och räknas med i poängsumman. Samma förhållande gäller främmande språk.

I Sovjetunionen finns ett vitt förgrenat nät av afton- och säsongsskolor samt kor-

respondensskolor. Korrespondensundervisningen har ökat kraftigt de senaste åren, såväl mellanskolundervisning som högskolundervisning, detta som en följd av dels strävan att bereda medborgarna tillfälle till högre utbildning än den obligatoriska åttaåriga skolan, dels önskemål att denna fortbildning helst skall försiggå utan att de studerande lämnar sitt yrkesarbete. Under tioårsperioden 1959–69 har mer än fem miljoner människor fått mellanskolutbildning i afton- eller korrespondensskolor. Nedsatt arbetstid och lön under examensperioder är några åtgärder för att stimulera till deltagande i korrespondenskurser. Det är vanligt, att sökande till högre utbildning med höga poängvärden antas till dagundervisning och de som kommer därnäst i rangordningen till kvälls- eller korrespondenskurser. Möjligheter till byte emellan studieformerna finns.

För att ytterligare bredda rekryteringen till högre utbildning fattade kommunistiska partiets centralkommitté i september 1969 ett beslut angående inrättandet av förberedande avdelningar för sovjetiska högre läroanstalter. Syftet var att höja utbildningsnivån hos arbetande ungdomar och ungdomar bosatta på landsbygden och stimulera dessa till fortsatta högre studier. Enligt beslutet skall speciella förberedande avdelningar organiseras, vid vilka dag-, kvälls- och korrespondensstudier bedrivs under en tid av åtta till tio månader. Man ämnar även organisera studiegrupper för förberedande avdelningar vid större industrier, på större byggnadsplatser samt vid sovchoser och kolchoser. För att vinna tillträde till avdelningarna fordras, att man avlagt mellanskoleexamen och förvärvsarbetat i minst ett år samt att man utvalts av industriföretaget (sovchosen, kolchosen) på rekommendation av kommunistpartiet, komsomolorganisationen och fackföreningen. Under studietiden uppbär de studerande stipendier i samma omfattning som förstaårsstudenterna vid högre läroanstalter. Efter en förberedande examen skall studenterna skrivas in som förstaårsstudenter vid högre läroanstalter.

Östtyskland

Dimensioneringen av de högre studierna regleras genom ekonomiska planer, varvid varje ämne tilldelas en viss kontingent studerande. Den som vill bedriva högskolestudier skall ha avlagt studentexamen (Abitur) och ha framgångsrikt slutfört sina fackskolestudier eller genomgått särskild prövning. Genom kvällsstudier vid universitet eller högskola, genom folkhögskolutbildning eller studier vid »Betriebsakademie» eller »Dorfakademie» kan vuxna kvalificera sig för högskolestudier.

Till högre utbildningsanstalter räknas dels universiteten, dels »Ingenieur- und Fachschulen». Stor vikt läggs vid de senare. Ca 70 procent av de högskolestuderande bedriver »Direktstudium», med vilket torde förstås studier vid högskolan i traditionella former. Varje student tillhör då en seminariegrupp, vars arbete noggrant övervakas. För studenter med sämre studieförmåga kan s. k. »Lernkollektive» för tre till fem studerande inrättas. Omkring 25 procent bedriver högskolestudier enligt »Fernstudium»-systemet (korrespondensundervisning med periodvis återkommande muntliga kurser). Allmänt eftersträvar man att ge högskolutbildningen en sådan utformning att studenterna får tillfälle till praktisk verksamhet inom sina ämnesområden, varför det ofta kan bli aktuellt med en kombination av direktstudier och korrespondensstudier.

USA

Den normala vägen till college går via high school, men denna intar inte samma självklara position som port till de högre studierna som gymnasiet i Europa. Detta beror på att high school, på grund av att utbildningsväsendet är starkt decentraliserat, uppvisar en mycket skiftande bild i fråga om betygsystem, kursplaner, lärarlöner, kvalitetskrav osv. Motsvarande decentralisering återfinns inom den högre utbildningen. Varje college bestämmer praktiskt taget självständigt sina inträdesvillkor. För den enskilde gäller det att finna en utbildningsantalt som kan acceptera hans tidigare skol-

gång som kvalifikationsgrund. För den högre utbildningen blir det nödvändigt – i avsaknad av ett enhetligt betygsystem i den avlämnande skolan – att komplettera de sökandes meritvärderingsunderlag (betyg, läraromdömen o. d.) med test av olika slag.

Colleges, som i stor utsträckning är »privata», dvs. ägs av stiftelser eller organisationer av olika slag, bedriver en skiftande rekryteringspolitik.

En viktig roll för övergången till högre studier spelar de i regel kommunala s. k. junior colleges. Denna collegeform används på många håll systematiskt för att uppmuntra till fortsatt skolgång i fyraårigt college. Särskilda studieprogram finns på sina håll med vilkas hjälp man spårar upp studielämpliga men av sociala eller andra skäl dåligt motiverade ungdomar och genom kompletterande utbildning gör dem intresserade och skickade för reguljära collegestudier. Personer utan fullständigt genomgången high school eller annars utan behörighet för collegestudier kan under vissa förutsättningar få tillträde till college. De sedvanliga villkoren för tillträde efterges i mycket stor utsträckning i följande fall, nämligen

om den sökande inte avser att avlägga examen

om man vill bedriva deltidsstudier utan inskrivning vid college.

En tredje väg till college går över något slags examen som ger likställighet med dem som gått igenom high school. Sådana examina, som omfattar studielämplighets- och kunskapsprövning, är tillgängliga över hela USA. Kunskapsfordringarna i en examen av detta slag är som regel i princip desamma som i reguljär high school-utbildning, varför examen inte innebär någon lindring av förkunskapskraven.

Många elever är redan i high school i stånd att bedriva studier på collegenivå. Till deras tjänst har inrättats det s. k. Advanced Placement Program, som administreras av College Entrance Examination Board genom Educational Testing Service (ETC). Framstående elever i high school får läsa in vissa collegekurser och sedan tillgodoräkna sig dessa vid college.

Japan

Tillträdeskraven är avgångsbetyg från upper secondary school eller fullföljandet av tolv års skolutbildning i Japan eller i utlandet. Annan grundutbildning av hög kvalitet kan i vissa fall godtas. Genomgången »University Entrance Qualifying Examination», som anordnas av utbildningsministeriet och täcker alla ämnen i high school, ger också studiekompetens.

Ovan uppräknade krav är emellertid minimikrav. Därtill kommer inträdesprov. Var och en av de över 800 högre utbildningsanstalterna fastställer sina egna inträdesprov, oftast utan att samråda med skolmyndigheter eller med andra högre utbildningsanstalter. Eftersom selektionen är mycket hård, har det vuxit upp en rad olika privata skolor som ger förberedelsekurser. Det är inte ovanligt att de studerande ägnar flera år åt sådana kurser i förhoppning att så småningom komma in på något av de ansedda universiteten. Standarden är mycket olika och det finns en klar hierarki bland universiteten. Det är de statliga universiteten och ett tiotal privata institutioner som betraktas som goda universitet, till vilka alla strävar att komma. De som kommit igenom inträdesspärren till dessa högt ansedda utbildningsanstalter är i praktiken garanterade goda anställningar.

3.5 *Inträdesbegränsningar*

I Unescorapporten 1967 framhålls att skillnader i utbildningsplanering mellan Öst- och Västeuropa återspeglas i olika synsätt på frågan om spärrad utbildning. I öststaterna blir spärrar en naturlig följd av de ekonomiska långtidsplanerna. I Västeuropa anser många, att en begränsning i rätten att studera vidare är oförenlig med principen om allas rätt till undervisning. *Finland* är där det land som har gått längst i fråga om att spärra tillträdet till högre utbildning. Där tillämpas inträdesbegränsningar i nästan all högre utbildning, även samhällsvetenskaplig och humanistisk. Några planer på att häva spärrarna uppges inte finnas. Målsättningen i

planeringsarbetet är att omkring 85 procent av dem som söker till högre utbildning skall ha möjligheter att komma in.

I *Danmark* har planläggningsrådet för högre utbildning bland sina reformförslag för den högre utbildningen fram till 1980 ett förslag, att spärr får tillgripas som nödlösning för ett år i taget vid akuta tillfällen, om man samtidigt vidtar andra åtgärder för att öka intagningskapaciteten. Detta förslag föregicks av mycken diskussion. Man anser det nödvändigt att på lång sikt komma ifrån den snedhet i fördelningen av studerande som det nuvarande systemet medfört – med spärr vid högskolorna men ospärrade universitetsstudier.

Följande utbildningslinjer är för närvarande spärrade i Danmark

veterinärutbildning
(55 procent av de sökande togs in 1967)
arkitektutbildning
(35 procent av de sökande togs in 1967)
tandläkarutbildning
(79 procent av de sökande togs in 1967)
vissa linjer vid tekniska högskolan.

Det bör noteras att man i Danmark ej har spärr till den medicinska fakulteten. Hårdast har spärren de senare åren verkat i fråga om veterinärsstudier, tandläkarutbildning och arkitektutbildning. Arkitektutbildningen, den enda utbildning som tillämpat kvalitativa uttagningsnormer (fyra veckors kurs med fortlöpande anlagstestningar), ersatte emellertid vid intagningen höstterminen 1969 på försök spärren med fritt tillträde, då man blivit mer och mer otillfredsställd med intagningsreglerna.

I *Norge* har utvecklingen också fört fram till att en hel rad utbildningslinjer har infört spärr. Detta har medfört att studentexamen i sig själv inte längre ger tillräcklig studiekompetens. Dels krävs det för behörighet speciella studentlinjer, dels i realiteten betyg eller en poängsumma som ligger långt över kraven för godkänd studentexamen. Följande utbildningslinjer är för närvarande spärrade: medicin, odontologi, farmaci, ingenjörsutbildning, arkitektutbildning, civilekonomutbildning, agronomutbildning och veterinärutbildning.

I *Frankrike* finner man en stark selektivitet vid de högre utbildningsanstalter, vilka är kända som grandes écoles och vilkas huvudfunktioner är att utbilda för de mest krävande posterna i statsförvaltning, i läraryrken, industri, handel och jordbruk samt i konstnärliga yrken. De rekryterar sina elever genom centrala inträdesprov, vilka anordnas i alla delar av Frankrike och till vilka alla som har studentexamen kan anmäla sig. Selektionen är mycket rigorös till vissa av dessa utbildningsanstalter. Skolans status och antalet sökande är avgörande härvidlag. Det finns särskilda klasser som förbereder för nämnda prov. Klasserna tillhör lycéerna och betraktas i administrativt hänseende som sekundärutbildning men motsvarar innehållsmässigt det första förberedande året vid universitetens filosofiska fakulteter.

Trots en kraftig utbyggnad av högre läroanstalter i *England* måste man varje år avvisa ett stort antal sökande. Konkurrensen är mycket ojämn vid olika institutioner. Varje utbildningsanstalt har rätt att fastställa sina inträdeskrav. År 1968 sökte totalt 110 000 studerande genom »Universites Central Council on Admissions» till högre utbildningsanstalter i Storbritannien. Totalt 58 500 togs in. Till lärarutbildning togs 39 000 in av 56 000 sökande.

I *Västtyskland* har inträdesbegränsningar måst införas vid en rad utbildningsanstalter. Under vinterterminen 1969/70 tillämpades spärrar vid följande högre utbildningsvägar

all utbildning av läkare, tandläkare och veterinärer
nästan alla utbildningsanstalter i farmaci och psykologi
många utbildningsanstalter i naturvetenskap
några enstaka utbildningsanstalter i juridiska, socialvetenskapliga och humanistiska ämnen (endast Heidelberg och Saarbrücken tillämpar spärrar vid de humanistiska fakulteterna).

För de medicinska fakulteterna finns ett centralt anmälningsförfarande. Sommarterminen 1969 avvisades

23 procent (50 av de sökande) till veterinärutbildning
66 procent (3 550 av de sökande) till medicinsk utbildning
80 procent (1 748 av de sökande) till tandläkarutbildning.

Frågan om inträdesbegränsning är för närvarande högaktuell i Västtyskland och har under hösten 1969 blivit föremål för en hel del pressdebatt. Den västtyska rektorskonferensen för den högre utbildningen betraktar spärrar som en nödfallsutväg. Den hårdaste kritiken mot intagningsbegränsningarna har riktats ifrån Bundesassistentkonferenz 1969 med representation för omkring 27 000 yngre lärare och tjänstemän vid universiteten. I en speciell skrift har man samlat sin kritik i frågan. Man anklagar såväl delstaternas utbildningspolitiska organ som de olika samarbetsorganen för dålig planering och pläderar för snabba ekonomiska och administrativa åtgärder så att spärrarna skall kunna hävas. Bl. a. förordar man en successiv övergång till ett system med integrerade Gesamthochschulen. Man har en stark misstro mot studentbetyg som urvalskriterium.

I *USA* kan enligt American Council on Education högre utbildningsanstalter allt efter urvalsprinciper indelas i tre olika grupper, nämligen

1 minimalt selektiva institutioner
2 selektiva institutioner
3 konkurrensbetonade (competitive) institutioner.

Grupp 1 uppges vara i majoritet. Där tas alla behöriga emot. Ett stort antal studieavbrott äger dock rum under de första två åren vid college, på sina håll omfattande upp till 60–70 procent av de intagna. Inom grupp 3 är studieavbrotten få. Generellt synes inom alla grupperna friare, mera personliga bedömningar av de sökande ha större utrymme vid urvalet än vad som hittills i regel varit fallet i Sverige. I det stora hela är de privata universiteten mer selektiva än de statliga.

3.6 *Urval till högre utbildning*

3.6.1 Kvotering

Kvotering förekommer allmänt i Sovjetunionen och Österuropa. I de österuropeiska staterna tilldelas generellt den större andelen av platserna dem som utmärkt sig i tidigare produktionsarbete eller i militärtjänst. Konkurrensen blir mycket hård för dem som kommer direkt från skolan.

I *Sovjetunionen* reserveras 80 procent av platserna för dem som varit ute i produktionen i minst två år eller i militärtjänst, medan 20 procent av platserna besätts av dem som kommer direkt från skolan. Viss kritik har framkommit från universitetens representanter eftersom systemet anses missgynna specialbegåvningar. Systemet kan innebära att i ämnen som exempelvis matematik specialbegåvningar avvisas, medan en krigsveteran från andra världskriget eller en arbetare, som i sitt arbete haft anknytning till det valda studieämnet, blir antagen om han med minimibetyg passerar inträdeskraven. Röster har höjts för att ändra kvoterna till 60 respektive 40 procent.

I *Östtyskland* uppges inofficiellt vissa svårigheter föreligga för ungdomar från ickefavoriserade samhällsgrupper att få tillgång till högre undervisning.

Någon motsvarighet till denna typ av kvotering förekommer inte i Västeuropa. Däremot delar man ofta upp de sökande i olika grupper som får konkurrera om vissa andelar av platserna på olika villkor.

I *Norge* tillämpar man ett system där de studerande uppdelas i två grupper, en där man endast tar hänsyn till studentbetyg, en där också tilläggsmeriter räknas. Med tilläggsmeriter avses utbildning och i vissa fall också praktisk tjänstgöring som bedöms vara av betydelse för utbildningen eller den kommande yrkesutövningen. Utvecklingen har gått mot en större kvot av den senare kategorin, och vid många spärrade linjer tar man nu in 50 procent från varje grupp.

I *Danmark* tillämpas en annan form av kvotering vid de utbildningslinjer där olika typer av examina ger kompetens. Som exempel kan nämnas Tekniska Högskolan, där

sökande med »teknisk adgangseksamen» i stället för studentexamen besätter en viss kvot av platserna, en kvot som fastställs varje år med hänsyn till proportionerna mellan sökande i de olika grupperna vid föregående ansökningstillfälle (för närvarande ca tio procent).

I *Finland* har man som mål att särskilt vid de nyare högskolorna och universiteten hålla en viss kvot (omkring fem procent) öppen för icke-studenter (jfr ovan). Detta är emellertid mer en rekommendation än en fixerad kvotering.

Västtyskland har en annan kvoteringsprincip. Enligt en gemensam överenskommelse för samtliga delstater 1968 försöker man besätta 60 procent av platserna i de spärrade utbildningarna efter »Leistungsprinzip» (genomsnitt på studentbetyg) och 40 procent enligt »Anciennitetsprinzip» (ålder på studentbetyget).

3.6.2 Urvalsinstrument

Skolbetyg

Studentbetyget och dess motsvarighet har som tidigare nämnts varit det vanligaste urvalsinstrumentet i Europa. En stark tendens att lägga mindre tonvikt vid studentbetyget i urvalsprocessen kan dock förmärkas.

I *Finland* som generellt tillämpar spärr har studentbetyget kompletterats med inträdesprövningar som urvalsinstrument. Högsta betyget i ett ämne i det skriftliga studentbetyget berättigar ofta till omedelbart tillträde utan genomgående av inträdesprov. Ett vanligt mönster i Finland är att man antas till ett inträdesprov på basis av studentbetyget och att sedan det slutliga urvalet sker genom inträdesprov.

Den *norska* kompetensutredningen, Studieadgangskomitéen, som 1961 lämnade sitt betänkande, såg som en väsentlig uppgift att nå fram till ett urvalssystem som inte var så starkt bundet till studentbetyget. De rekommenderade urvalsprinciperna består av en kombination av studentbetyg och en för varje studium avpassad kombination av ett eller flera av följande kriterier

1 annan utbildning av intresse för studierna
2 praktik
3 annan aktivitet av intresse för studierna
4 intelligensprov
5 prov före utbildningen
6 prov under utbildningens första del
7 personlighetsbedömning.

Man föreslog inrättandet av dels lokala organ, som skulle vara rådgivande åt fakulteterna beträffande kriterier, dels ett centralt koordinationsorgan, som bl. a. skulle bevaka utvecklingsarbetet på området.

I *Västtyskland* har på senare år mycken kritik framförts mot studentbetyg som enda urvalsinstrument. Man har bl. a. framhållit att detta bidrar till att man får en sned social fördelning bland de studerande i högre utbildning.

Vid meritvärderingen av studentbetyget tillämpas i de olika länderna i stort sett två principer, dels beräkning av medelbetyg, dels en poängberäkning, där betygen i de ämnen som anses vara de för studierna viktigaste ingår. I Norge räknar man om betyget till konkurrenspoäng enligt olika principer för olika utbildningslinjer.

Inträdesprov

I *Finland* använder man som tidigare nämnts inträdesprov jämte studentbetyg som urvalsintrument.

Inträdesproven föregås ofta av kurser som i allmänhet omfattar grundläggande undervisning inom det aktuella ämnesområdet. Förberedande kurser till medicinska fakulteten omfattar sålunda biologiska ämnen samt fysik och kemi. Det slutliga urvalet sker på basis av det prov, som avslutar kursen, och studentbetyget. Kurspoäng summeras med studentexamenspoäng med som regel lika vikt. De förberedande kurserna anses ha stora nackdelar, eftersom de innebär en förlust både i tid och pengar för den stora grupp som inte blir antagen till utbildningslinjen i fråga. Mellan 30 och 50 procent av kursdeltagarna brukar bli antagna. Det har visat sig mycket svårt att dra en tillförlitlig gräns mellan kvalificerade och

4—014252

icke kvalificerade sökande.

De inträdesprov som icke föregås av förberedande kurser brukar baseras på några böcker, som de sökande får läsa in på egen hand. I det slutliga urvalet tar man också hänsyn till studentbetyget.

England har ett system med standardiserade prov, gemensamma för hela landet. Som tidigare nämnts är kraven mycket varierande vid skilda utbildningsinstitutioner. Proven var ursprungligen till för att man – oberoende av ras, kön, religion m. m. – skulle kunna ta in envar som ville studera och som klarade inträdesproven i vissa ämnen. Så småningom har proven blivit spärrar. Man ifrågasätter på många håll om det nuvarande intagningsförfarandet är tidsenligt. Det tycks i dag föreligga ett ganska uttalat behov hos många universitet i England att tekniskt och innehållsmässigt förenkla och förenhetliga inträdeskraven. År 1966 beslöt the Committee of Vice-Chancellors and Principals of the Universities of the United Kingdom att försöka utreda, om man kunde få användbar information om de sökande genom andra metoder än de som nu används. En kommitté tillsattes, som bl. a. sysslat med att utreda lämpliga former för den avlämnande skolans rapportering om eleverna. Man har experimenterat med nya former och bl. a. utarbetat ett test i form av studielämplighetsprov.

Japan visar ett speciellt mönster. Inträdesproven fastställs av respektive utbildningsinstitution, som regel utan att samordnas med avlämnande skola eller övriga utbildningsinstitutioner. Eftersom det gäller att komma in vid ett universitet med status, kan de studerande, som redan nämnts, tillbringa ett par år i privata skolor som enbart förbereder för universitetens inträdesprov. Inträdesproven till universiteten, som ofta kallas »the Test Hell», har kommit att styra undervisningen på sekundär- och t. o. m. primärstadiet.

Test, studielämplighetsprov och personlighetsbedömningar

Testinstrument, studielämplighetsprov och personlighetsbedömningar används huvudsakligen i de anglosachsiska länderna vid urval till högre studier.

I USA spelar test en stor roll vid urval av sökande till högre utbildning. Där finns centra och institutioner för testproduktion och testning. I England pågår arbete med studielämplighetsprov. Ett provtest har hittills använts på 70 000 elever i forskningssyfte. Det omfattar dels verbala prov: motsatser, analogier, läsförståelse, komplettering av meningar, likheter–skillnader, samt en matematisk del. I England används ofta intervjuer i urvalsprocessen.

I de övriga nordiska länderna har man i utredningar angående tillträde till högre studier ägnat stor uppmärksamhet åt möjligheten att ersätta studentbetyg med testinstrument. I *Danmark* lät man utreda frågan; man summerade att det för närvarande inte finns några pålitliga instrument och att det skulle ta för lång tid att utveckla sådana för att man i det aktuella arbetet skulle få någon behållning av dem. Man rapporterade också negativ erfarenhet av de försök som gjorts, t. ex. vid tandläkarutbildning och arkitektutbildning.

Studieadgangskomitéen i *Norge* föreslog, att personlighetsbedömning vid intervju eller grupptestning skulle vara en integrerad del av studie- och yrkesvägledningen. Också i Norge är man skeptisk mot att nu använda testinstrument vid urval på grund av att det ännu inte finns några lämpliga test. I både Danmark och Norge förordas en vidareutveckling, och man vill gärna tänka sig, att test och personlighetsbedömningar samt studielämplighetsprov används i rådgivande syfte men ännu inte som selektionsinstrument.

I *Finland* betonar man gärna motivationens betydelse och menar att de inträdesprov, som nu förekommer vid många studielinjer i Finland, med tentamen på någon eller några böcker, kan sägas vara prov på vederbörandes studiemotivation.

Andra faktorer

I öststaterna är politisk aktivitet en viktig faktor vid bedömning av de sökandes meriter.

I Norge, framför allt vid handelshögskolan, anser man att aktiviteter vid sidan av skolan, som föreningsarbete och förvärvsarbete, men också sådana förhållanden som lång skolväg och byte av skola bör få betydelse. Sådana aktiviteter ger tilläggspoäng vid handelshögskolan.

3.6.3 Studierådgivning och yrkesvägledning

I Unescoundersökningarna betonas starkt värdet av den rådgivande och vägledande funktionen. Frank Bowles har framhållit, att ungefär två tredjedelar av dem som från början har planer på högre utbildning elimineras genom nuvarande urvalsmetoder. I den bristande balans, som uppstått mellan å ena sidan den ständigt ökade efterfrågan på högre utbildning, å andra sidan den begränsade kapaciteten inom denna utbildningssektor, har man tillgripit urval och skapat spärrar. Bowles menar att det finns två vägar att gå i denna situation. Den ena är att kontrollera studenttillträdet genom examina och prov, den andra är att utöva kontrollen genom råd baserade på de studerandes prestationer och förmåga, dvs. genom vägledning och studierådgivning. Bowles är en stark förespråkare för urval genom rådgivning. »In short, the barriers must be rebuilt into gateways through which students may move with assurance that their preparation is appropriate to their choices, and that their opportunities are commensurate to their abilities» (Bowles, 1963, sid. 168). Bowles anser att man bör utreda möjligheterna att avskaffa examina och prov. Enligt hans erfarenhet eliminerar alla system som bygger på examen – likgiltigt på vilket stadium – ca tio procent av de sökande som med hänsyn till sina verkliga förutsättningar borde ha kommit in.

Behovet av en utvidgad och förbättrad studierådgivning och yrkesvägledning – såväl servicecentra som forskningscentra på skol- och universitetsstadiet – har starkt understrukits av Unesco (jfr ovan).

Betydelsen av studierådgivning underströks av den norska studieadgangskomitéen (1961) som menade, att urval och rådgivning måste samordnas. Selektion utan rådgivning kan medföra skadeverkan, och en rådgivning utan någon form av standardiserade test saknar ett väsentligt hjälpmedel i metodiken. Också i Danmark har man starkt understrukit ett ökat behov av rådgivning och vägledning vid universiteten.

4 Behörighet och urval till fortsatt utbildning — en översikt över svenska förhållanden

4.1 *Inledning*

I detta kapitel lämnas en översikt över nuvarande förhållanden beträffande behörighets- och urvalsregler samt antagningsförhållanden till fortsatt utbildning efter grundskolan. Antagningens organisation och mer tekniskt betonade urvalsfrågor behandlas huvudsakligen i del 2, kapitel 1. Högre utbildning respektive grundskolans kompetensområde behandlas var för sig under varje huvudavsnitt. Sist i kapitlet ges en kort översikt över viss utbildning som bedrivs inom de statliga affärsdrivande verken m. fl., s. k. inomverksutbildning.

4.2 *Nuvarande behörighetsbestämmelser*

4.2.1 Behörighet till högre utbildning

För närvarande regleras villkoren för behörighet till s. k. högre utbildning i första hand av Kungl. Maj:ts kungörelse 9.6.1967 med provisoriska bestämmelser om tillträde till högre utbildning (SFS 1967: 450); ändringar 8.3.1968 (SFS 1968: 112), 6.6.1968 (SFS 1968: 295) och 11.4.1969 (SFS 1969: 69). Denna författning, i fortsättningen kallad behörighetskungörelsen, baserar sig på de förslag som kompetensutredningen lade fram i sitt första betänkande, Tillträde till postgymnasiala studier – förslag till provisoriska bestämmelser (stencil ecklesiastikdepartementet 1966: 13). Med högre utbildning förstås i denna författning »sådan utbildning vid vilken högre skolunderbyggnad än grundskola kräves för tillträde» (SFS 1967: 450, 1 §).

4.2.2 Behörighet till universitet och vissa fackhögskolor

Den ovan nämnda författningen skall i princip äga tillämpning på all högre utbildning. I detalj reglerar den dock endast tillträdet till universiteten och vissa fackhögskolor, nämligen till juridisk, teologisk, humanistisk, samhällsvetenskaplig, matematisk-naturvetenskaplig, medicinsk, odontologisk, farmaceutisk och teknisk fakultet samt till lantbrukshögskolan, skogshögskolan och veterinärhögskolan. Om behörighet att vinna tillträde till annan högre utbildning förordnar, enligt författningens 18 §, Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer.

Behörigheten till ovan uppräknade utbildningslinjer är knuten till genomgånget treårigt gymnasium eller motsvarande utbildning. Slutbetyg från årskurs 3 i gymnasiet ger behörighet om det omfattar fullständiga studiekurser med ett medelbetyg av lägst 2,3.

Förutom slutbetyg från årskurs 3 i gymnasiet ger följande slag av utbildning behörighet.

Studentexamen eller handelsgymnasieexamen (efter treårig lärokurs)

ingenjörsexamen (treårig lärokurs vid tekniskt gymnasium)

folkskollärarexamen

småskollärarexamen (treårig lärokurs)

begränsad studentexamen vid försvarets läroverk

distriktsåklagarexamen

socionomexamen (efter inträde vid socialinstitut/socialhögskola tidigast höstterminen 1946)

diakonexamen eller social examen vid svenska diakonskolan (efter inträde tidigast höstterminen 1948)

studentexamen i Danmark, Finland, Island eller Norge.

För de flesta av dessa s. k. likställighetsgrupper finns särskilda villkor förbundna med den allmänna behörigheten till alla eller till vissa av ovan uppräknade utbildningsvägar. Det kan dels gälla krav på godkända betyg i vissa ämnen i själva examen, dels krav på komplettering av betyget med ett eller flera ämnen enligt fordringarna för viss årskurs i gymnasiet.

Dessa speciella villkor för *allmän* behörighet bör inte förväxlas med de krav på kunskaper i vissa ämnen som uppställs som villkor för *särskild* behörighet för tillträde till viss utbildning och som krävs av alla, oavsett på vilken väg de vunnit den allmänna behörigheten.

Beträffande dessa särskilda villkor förordnar enligt gällande författningar Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer, varvid myndigheten har att iaktta att samtliga behörighetsvillkor skall kunna uppfyllas på viss linje, gren eller variant i gymnasiet; s. k. oförenliga krav får således ej förekomma, dvs. krav som inte kan uppfyllas på en linje etc.

De särskilda förkunskapskraven vid juridisk, teologisk och filosofisk fakultet bestäms av UKÄ, medan förkunskapskraven till övriga i behörighetskungörelsen uppräknade fakulteter och högskolor regleras i kungörelsen. Förkunskapskraven är härvid formulerade som krav på lägst betyget 2 på en lärokurs, som omfattar ett bestämt antal årskurser i gymnasiet, eller motsvarande kunskaper enligt fordringarna för studentexamen eller lägre årskurs i det tidigare gymnasiet. Godkända betyg i matematik, fysik och kemi i ingenjörsexamen enligt fordringarna för treårig heltidskurs vid tekniskt gymnasium godtas som förkunskaper i dessa ämnen vid de fakulteter för vilka förkunskapskraven anges i behörighetskungörelsen. En förutsättning härför är dock att den sökande avlagt fullständig ingenjörsexamen av ovan angivet slag. Något annat sätt att uppfylla förkunskapskraven i enskilda ämnen, dvs. ett generellt motsvarandebegrepp, finns inte angivet i behörighetskungörelsen. Tillgodoräknande av på annat sätt än i gymnasiet förvärvade ämneskunskaper kan dock ske efter dispens (se nedan).

Dispens från gällande behörighetsvillkor. Författningen ger möjlighet för antagningsmyndigheten att anta personer som på annan grund kan antagas äga förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen vid fakulteten eller högskolan. Vid de s. k. fria fakulteterna handläggs sådana dispensansökningar av respektive konsistorium, medan för spärrad utbildning inom UKÄ:s område dispensärenden prövas och avgörs av UKÄ genom dess centrala antagningsenhet (CA). Vid jordbrukets högskolor sker prövningen av högskolans styrelse, varvid yttrande skall inhämtas från KU.

Dessa dispensmöjligheter regleras dels av behörighetskungörelsens 8–9 §§, dels, när det gäller konsistoriets prövning, av allmänna föreskrifter utfärdade av UKÄ 28.2. 1967 med viss komplettering 1969. I de fall inskrivning medges kan antagningsmyndigheten samtidigt föreskriva i vilken omfattning och under vilka villkor den studerande har rätt att delta i undervisning och examination. Grundvillkor för dispens är enligt UKÄ:s föreskrifter i princip minst två års väl vitsordad gymnasial utbildning samt kunskaper motsvarande vissa angivna krav i fem ämnen enligt gymnasiets läroplan. Avkall på fordringarna kan göras om ansökan endast avser enstaka ämne eller ämnen.

Dispensansökan kan avslås eller bifallas med eller utan villkor. Bifall utan villkor innebär att den sökande får inskrivas för

avsedd utbildning enbart på grundval av den förutbildning han har vid ansökningstillfället. Bifall med villkor innebär att vissa av antagningsmyndigheten föreskrivna kompletteringar av den sökandes förutbildning måste fullgöras innan inskrivning får ske.

Sökande som fått avslag eller bifall med villkor kan besvära sig i högre instans, i första hand UKÄ.

Vid de tekniska fakulteterna finns, förutom ovan angivna dispensmöjlighet, en särskild bestämmelse som innebär att den är behörig som dels visat sig genom praktisk verksamhet under minst två år ha »framstående anlag» för något av de yrken för vilka teknisk fakultet ger utbildning, dels har vissa specificerade gymnasiekunskaper i svenska och två främmande språk. Även examen eller slutbetyg från Bergsskolan i Filipstad ger numera på vissa villkor behörighet till teknisk fakultet.

Särskilda bestämmelser finns om antagningen av studerande vid *Handelshögskolan i Stockholm.* Enligt kungl. brev 8.3.1968 kan sålunda allmän behörighet för tillträde till denna utbildningsväg även erhållas på grundval av viss tvåårig gymnasial utbildning, nämligen specialkurs vid tekniskt gymnasium eller handelsgymnasium på tvåårig linje. Även här finns dispensbestämmelser, vilka i stort överensstämmer med bestämmelserna i motsvarande paragraf i behörighetskungörelsen. Föreskrifter rörande antagningen fastställs av lärarrådet vid Handelshögskolan i Stockholm.

4.2.3 Bestämmelser om vidgat tillträde till vissa universitetsstudier

Efter förslag av kompetensutredningen utfärdade Kungl. Maj:t 11.4.1969 en kungörelse om försöksverksamhet med vidgat tillträde till högre utbildning (SFS 1969: 68). Enligt denna kungörelse har personer som fyller 25 år senast under det kalenderår inskrivning sker och som varit yrkesverksamma under minst fem år eller på annat sätt förvärvat motsvarande erfarenhet, allmän behörighet att skrivas in vid universitet för studier inom vissa ämnesområden vid filosofisk fakultet. Behörigheten enligt kungörelsen är begränsad till studier för sammanlagt 60 poäng fördelade på högst tre ämnesområden. Högst 40 poäng får avse samma ämnesområde.

4.2.4 Behörighet till decentraliserad universitetsutbildning m. m.

UKÄ får utanför universitetsorterna anordna sådan grundläggande utbildning som avses i kungörelse 1969: 50 om utbildning vid de filosofiska fakulteterna. För tillträde till sådan utbildning gäller, att den som deltar i utbildning avseende grundkurs om högst 20 poäng endast behöver uppfylla de eventuellt erforderliga särskilda förkunskapskraven för grundkursen ifråga.

För tillträde till grundkurs omfattande 40 poäng gäller däremot villkoren i behörighetskungörelsen (1967: 450) eller i kungörelsen om vidgat tillträde till högre utbildning (1969: 68). Ansökan om dispens från dessa krav prövas därvid av UKÄ.

S. k. 20-poängsstuderande som inte är behöriga att inskrivas vid universitet får endast ett bevis över sin utbildning. Den som sedermera inskrivs som studerande vid universitet, efter att t. ex. ha kompletterat sin utbildning till full behörighet eller erhållit dispens från behörighetskraven, får tillgodoräkna proven för examen enligt kungörelsen om utbildning vid de filosofiska fakulteterna.

Samma bestämmelser som för tillträde till decentraliserad universitetsutbildning gäller för motsvarande universitetskurser anordnade av Hermods korrespondensinstituts stiftelse i samarbete med UKÄ.

4.2.5 Behörighet till annan högre utbildning

Som ovan nämnts reglerar behörighetskungörelsen i första hand tillträdet till universitet och vissa fackhögskolor. Beträffande annan högre utbildning, dvs. sådan högre utbildning vid vilken högre skolunderbyggnad än grundskola krävs, stadgas i kungö-

relsens 18 §, att Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer skall förordna om villkor för behörighet.

Detta område, som här kallas »annan högre utbildning», är betydligt mer heterogent än området »universitet och fackhögskolor», såväl vad beträffar behörighetsvillkoren som utbildningsmål, utbildningsstruktur, huvudmannaskap osv.

Den översikt över behörighetsvillkoren inom detta område som lämnas nedan får därför inte ses som en fullständig kartläggning utan får tas som en fyllig exemplifiering, som bl. a. visar den tämligen stora variation i fråga om behörighetsvillkoren som förekommer inom detta område.

Socialhögskola. Den formella behörigheten för inträde vid socialhögskola regleras i stadgan för socialhögskolorna (SFS 1967: 488) med ändring i SFS 1968: 490. Behörigheten kan dokumenteras på tre olika sätt, nämligen genom *slutbetyg från gymnasium* eller motsvarande enligt i stort sett samma bestämmelser som gäller för universitet och fackhögskolor, genom *särskild prövning i gymnasiets lärokurs* i svenska, engelska, historia och samhällskunskap (tre årskurser) samt matematik (minst en årskurs) eller motsvarande prövningar enligt det gamla gymnasiets fordringar eller genom *inträdesprov* anordnade av samarbetsnämnden för socialhögskolorna i samma ämnen och enligt samma fordringar som kraven på särskild prövning enligt ovan.

Lärarhögskolornas klasslärarlinjer. Vid den nya utbildningen för klasslärare (på låg- och mellanstadielinje) som startade höstterminen 1968 reglerades kompetenskraven genom beslut av Kungl. Maj:t 16.2.1968 om provisoriska bestämmelser för inträde, vilka meddelades skolöverstyrelsen i kungl. brev. De formella behörighetsvillkoren fastställs där till lägst fackskolekompetens eller annan utbildning motsvarande tvåårig gymnasial utbildning, bl. a. normalskolekompetens och tredje årskurs vid folkhögskola. Även treårig gymnasieutbildning ger självfallet behörighet till klasslärarutbildningen. Antalet särskilda behörighetsvillkor är på grund av utbildningens karaktär tämligen stort, sammanlagt elva ämnen vilka alla återfinns på fackskolans sociala linjes naturvetenskapliga gren.

Journalisthögskola. Den formella behörigheten för tillträde till journalisthögskola regleras i stadgan för journalisthögskolorna (SFS 1967: 236). De allmänna villkoren för behörighet överensstämmer i stort med klasslärarutbildningens med undantag av att normalskolekompetensen inte är inskriven i kungörelsen som behörighetsgrund. Antalet särskilda behörighetsvillkor är betydligt lägre och kan uppfyllas på fackskolans sociala linje, alla grenar.

Grafiska institutets tvååriga kurs kräver för allmän behörighet slutbetyg från gymnasium eller motsvarande (dispens från detta krav kan förekomma) eller fackskola med vissa kompletteringar (i princip gymnasiekompetens i svenska, engelska, historia och samhällskunskap). Lägst sex månaders praktik krävs, inkluderande en åtta veckors kurs vid typografisk skola.

Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning kräver för allmän behörighet slutbetyg från gymnasium eller jämförlig utbildning. Minst sex månaders praktik inom området fordras. Välmeriterade reklammän utan formell kompetens kan vinna inträde efter dispens från gällande behörighetsvillkor.

Statens brandskola. För behörighet till brandingenjörsutbildningen vid statens brandskola krävs för närvarande slutbetyg från årskurs 3 av gymnasiets tekniska linje eller motsvarande.

Yrkesskolekurser. Vid vissa utbildningskurser anordnade av kommunala yrkesskolor är de allmänna behörighetsvillkoren formulerade som »genomgånget gymnasium, fackskola eller motsvarande kunskaper». Detta gäller bl. a. utbildning av tjänstemän i transportföretag (rederier etc.), kurs för utbildning av försäkringstjänstemän, kurs i administrativ ADB, socialadministrativ kurs m. fl.

Vid de sekreterarkurser för studenter som anordnas av såväl kommunala yrkesskolor som privata handelsinstitut är behörighetsvillkoret i allmänhet formulerat som genom-

gånget gymnasium eller motsvarande kunskaper.

Gemensamt för ovan behandlade utbildningsvägar är att »motsvarande» utbildning respektive förkunskaper i enskilda ämnen ofta godtas i motsats till vad som generellt gäller för universitet och fackhögskolor.

4.2.6 Sammanfattning av behörighetsbestämmelser till högre utbildning

Sammanfattningsvis kan beträffande olika sökandegruppers behörighet till högre utbildning följande anföras.

a) *Treårig gymnasieutbildning* (motsvarande) ger allmän behörighet till all högre utbildning enligt definitionen i SFS 1967: 450. Med hänsyn till de särskilda förkunskapskravens utformning vid olika utbildningsvägar kan allmänt sägas, att naturvetenskaplig linje och även i viss mån teknisk linje ger den bredaste behörigheten, dvs. både allmän och särskild behörighet.

b) *Tvåårig gymnasial utbildning* i form av fackskola eller motsvarande ger behörighet endast till en ganska smal sektor av den högre utbildningen. Den kvantitativt sett dominerande utbildningsvägen är klasslärarutbildningen, som har ett så stort antal särskilda behörighetsvillkor att endast naturvetenskaplig gren på social linje ger fullständig behörighet (även samhällsvetenskaplig gren ger fullständig behörighet för den som i årskurs 1 gått naturvetenskaplig gren).

c) *Personer utan formell gymnasieutbildning* äger tillträde till högre utbildning endast i begränsad omfattning, nämligen

1 efter dispens från de formella behörighetsvillkoren, vilket dock i regel förutsätter att en ganska stor del av de formellt föreskrivna skolkunskaperna är inhämtade

2 enligt kungörelsen om vidgat tillträde till högre utbildning, dock endast till vissa ämnesområden vid filosofisk fakultet och för ett begränsat studiemål. Dessa personer äger även tillträde till s. k. DYRK-kurser, dvs. yrkesinriktade kurser om normalt 20 poäng

3 till decentraliserad akademisk undervisning, dock endast till studiekurser omfattande högst 20 poäng.

För alla tre kategorierna gäller ovanstående endast den allmänna behörigheten. Eventuella särskilda förkunskapskrav måste vara uppfyllda innan studierna påbörjas.

Till de universitetscirklar och motsvarande undervisning som anordnas av studieförbund och vissa folkhögskolor är tillträdet i princip helt fritt.

4.2.7 Behörighet inom grundskolans kompetensområde

Det allmänna kompetensvärdet av grundskolutbildning regleras i kungörelse 11.2. 1966 (SFS 1966: 24), där det bl. a. stadgas, att den som genomgått grundskolans årskurs 9 eller äger motsvarande kunskaper har allmän behörighet till alla utbildningsvägar, där krav på högre skolunderbyggnad ej uppställts. Härigenom är grundskolans kompetensområde definierat.

Författningen reglerar också vilken skolutbildning som skall anses motsvara grundskolutbildning. Här återfinns såväl »ersatta» och »vikande» skolformer, t. ex. enhetsskola, folkskola, realskola och flickskola, som med grundskola parallella skolformer, i första hand folkhögskola.

Liksom behörighetskungörelsen för högre utbildning har grundskolans kompetenskungörelse karaktären av rambestämmelser. Det tillkommer skolöverstyrelsen att utfärda tillämpningsföreskrifter för kungörelsen.

Även om kungörelsens första och andra paragrafer ger vid handen, att grundskolekompetens är ett förhållandevis entydigt begrepp och att denna således skulle ge behörighet till hela grundskolans kompetensområde, visar ett närmare studium av kungörelsen och dess tillämpningsföreskrifter samt antagningsbestämmelserna vid de enskilda utbildningsvägarna att så icke helt är fallet.

Den första inskränkningen i grundskolekompetensen är av formell natur och hänför sig till den paragraf som föreskriver att endast i den mån Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer ej för-

ordnar annat, har även den person grundskolekompetens som avlagt särskild realexamen, särskild praktisk realexamen eller genomgått den för honom högsta obligatoriska årskursen i folkskolan m. fl. slag av utbildning (SFS 1966: 24, 3 §). Ett exempel på en sådan inskränkning i grundskolekompetensen är, att genomgången folkskola inte ger allmän behörighet till gymnasium eller fackskola.

Den andra inskränkningen i grundskolekompetensen hänför sig till formuleringen av de särskilda villkoren för behörighet. Vid ett förhållandevis stort antal utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde uppställs således som särskilda villkor kunskaper motsvarande grundskolans årskurs 9 i praktiskt taget alla de ämnen som är gemensamma för grundskolans enbokstavslinjer. De särskilda villkoren har här fått ett slags funktion av allmänna villkor för behörighet. Bland dessa villkor återfinns exempelvis krav på betyg från årskurs 9 i ämnen som kristendomskunskap och historia, vilka ämnen endast i undantagsfall torde kunna betraktas som särskilda villkor i den meningen, att kunskaper i dem krävs för att man skall kunna genomföra utbildningen. Den som har slutbetyg från grundskolans s. k. tvåbokstavslinjer eller från folkskola m. m. har således allmän behörighet, men måste göra så omfattande behörighetskompletteringar att den allmänna behörigheten måste betraktas som synnerligen urholkad.

Sådana behörighetsbestämmelser återfinns t. ex. vid en rad utbildningsvägar inom vårdområdet (utbildning till sjuksköterska, sjukgymnast, arbetsterapeut, laboratorieassistent, medicinsk-teknisk assistent m. fl.) samt inom det pedagogiska området (småskollärare på treårig linje, hushålls-, textil- och barnavårdslärare, teckningslärare m. fl.). Hit hör även utbildningen till socialpedagog, fritidspedagog, ekonomiföreståndare m. fl.

Vid andra utbildningsvägar, som t. ex. sjöbefälsskola, är antalet särskilda villkor lägre och överensstämmer mer med konstruktionen av sådana villkor inom den högre utbildningen. Vid många utbildningsvägar, i första hand inom den nuvarande yrkesskolans sektor för industri och hantverk, restaurang och storhushåll samt vid vissa handelskurser, gäller grundskolekompetensen utan ovannämnda inskränkningar.

För hela grundskolans kompetensområde gäller därtill generellt, att den som saknar grundskolekompetens likväl skall vara behörig att intas »om han på grund av utbildning, praktisk erfarenhet eller annan omständighet kan antas vara i stånd att tillgodogöra sig undervisningen» (SFS 1966: 24, 5 §).

Vid en kartläggning av de utbildningsvägar som i dag, enligt bestämmelserna i denna kungörelse, tillhör grundskolans kompetensområde finner man, att dessa uppvisar de mest skiftande förhållanden beträffande såväl utbildningens struktur och innehåll som utbildningstidens längd m. m. Även när det gäller inträdesvillkor av olika slag företer utbildningsvägarna inom detta kompetensområde stora olikheter. Huvudprincipen är, som framgår ovan, att slutbetyg från grundskola eller motsvarande skolformer ger allmän behörighet till dessa utbildningsvägar, och att härtill i många fall kommer särskilda förkunskapskrav i form av kunskaper i vissa ämnen. Dessutom förekommer emellertid ofta andra krav i form av ålders- och förpraktikbestämmelser osv.

Med utgångspunkt i dessa »inskjutna krav» kan man dela in området i fyra större grupper av utbildningsvägar.

Grupp 1 omfattar utbildningsvägar, vilka kan *påbörjas direkt efter genomgången grundskola* utan krav på förpraktik, viss ålder osv. Hit hör det nuvarande gymnasiet, den nuvarande fackskolan samt huvuddelen av linjerna i den nuvarande yrkesskolan. Andra exempel på utbildningsvägar inom denna grupp är de kvarvarande kommunala tekniska skolorna, viss tandtekniker-utbildning, grundläggande kurser vid lantbruks-, trädgårds- och skogsbruksskolor m. fl.

Grupp 2 omfattar utbildningsvägar, som på grund av ålders- och/eller förpraktikkrav *inte kan påbörjas direkt efter grundskolan.*

Hit hör en rad utbildningsvägar inom vårdsektorn som arbetsterapeut, sjukgymnast, sjuksköterska, medicinsk-teknisk assistent, skötare inom psykiatrisk vård samt även sjukvårdsbiträdesutbildningen, som för närvarande har ett ålderskrav på lägst 18 år.

Inom det sociala området finns här utbildningsvägar som fritidspedagog, socialpedagog, ungdomsledare och ålderdomshemsföreståndare. Inom den pedagogiska sektorn kan man exemplifiera med utbildning till förskollärare, gymnastiklärare, hushållslärare, slöjdlärare, teckningslärare, textillärare samt inom det husliga området med utbildning till ekonomiföreståndare, hushållstekniker eller internatföreståndare. Vidare förekommer här vissa utbildningsvägar inom den tekniska sektorn, t. ex. de tekniska instituten, Bergsskolan i Filipstad, vägmästarutbildning vid yrkesskolor och institut samt annan arbetsledarutbildning, t. ex. vid Norrlands byggmästarskola, Pappersskolan i Markaryd, Konfektionsskolan i Göteborg. Till gruppen hör också sjöbefälsskolornas styrmans-, maskintekniker- och radiotelegrafistkurser.

Grupp 3 omfattar utbildningsvägar, som till inträdesvillkoren har knutit *ett krav på speciella anlag och/eller färdigheter av visst slag,* vilka senare måste inhämtas före utbildningen vid förberedande kurser av olika slag eller på annat sätt samt vid ansökan dokumenteras i form av arbetsprover eller inträdesprov. Huvuddelen av dessa utbildningsvägar återfinns inom det konstnärliga området, t. ex. konsthögskolan, konstfackskolan, balettakademien, statens scenskolor, musikhögskolan och musikkonservatorierna, dramatiska institutet och statens musikdramatiska skola.

Grupp 4. Utbildningsvägarna karakteriseras av att de för inträde kräver *skolmässig utbildning av visst slag* inom respektive område, efter grundskolan eller motsvarande. I vissa fall förekommer därtill ett krav på viss tids yrkesverksamhet efter grundutbildningen.

Inom denna grupp återfinns vissa utbildningsvägar inom jord- och skogsbruk, t. ex. utbildning till lantmästare, trädgårdstekniker, skogsmästare eller skogstekniker. Andra utbildningslinjer är undersköterskeutbildningen, som bygger på sjukvårdsbiträdesutbildning samt tjänst som sjukvårdsbiträde, men även vissa kortare vidareutbildningskurser för sjukvårdsbiträden, t. ex. till terapibiträde och mottagningsbiträde, kan räknas hit. Anstaltspedagogiska yrkeskurser (för vård av handikappade barn) är exempel på ett gränsfall mot grupp 2, i och med att även den som har tre års praktik inom området samt en särskild, kortare preparandkurs kan vinna inträde vid dessa kurser.

4.2.8 Sammanfattning av behörighetsbestämmelserna på grundskolans kompetensområde

Sammanfattningsvis kan följande sägas beträffande olika gruppers behörighet på grundskolans kompetensområde.

1 Den som endast har genomgått den högsta för honom obligatoriska årskursen i folkskola har formellt ej allmän behörighet till gymnasium och fackskola och fullständig behörighet endast till en begränsad del av grundskolans kompetensområde. Det senare gäller även den som genomgått s. k. tvåbokstavslinje på grundskolan. Orsaken är att många utbildningsvägar uppställt så många särskilda villkor för behörighet att det i realiteten krävs genomgången s. k. enbokstavslinje på grundskola.

2 Den som genomgått s. k. enbokstavslinje på grundskola har i regel fullständig behörighet till de flesta av utbildningsvägarna inom grundskolans kompetensområde. Dock kan vissa krav på särskild kurs i ämnen där sådan förekommer innebära ett kompletteringskrav. Detsamma gäller krav på kunskaper i fysik för den som genomgått linje 9 m och eventuellt även 9 e.

3 För många utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde förekommer, förutom krav på betyg i vissa ämnen, även andra villkor i form av åldersbestämmelser, förpraktikkrav, krav på vissa anlag och färdigheter, i första hand inom den konstnärliga sektorn, samt slutligen även

krav på genomgången yrkesutbildning av något slag.

4.3 *Nuvarande urvalsbestämmelser*

4.3.1 Urval till högre utbildning

Det nuvarande förfarandet vid urvalet av sökande till högre utbildning baserar sig på bestämmelserna i behörighetskungörelsen, som även i detta fall utgör en rambestämmelse för hela den högre utbildningen och mer i detalj reglerar endast de spärrade utbildningarna inom universitets- och högskoleområdet. Urvalsreglerna återfinns huvudsakligen i SFS 1968: 112 och baserar sig på av KU framlagda förslag i »Urval till högre utbildning. Förslag till provisoriska bestämmelser» (stencil ecklesiastikdepartementet 1967: 8).

4.3.2 Urval till spärrad utbildning vid universitet och vissa högskolor

Vid de utbildningsvägar där antalet studerandeplatser är begränsat, s. k. spärrad utbildning, måste urval ske efter i förväg fastställda regler beträffande såväl urvalssystemet i stort som meritvärdering och rangordning. I SFS 1968: 112, som i princip äger tillämpning på hela den högre utbildningen, regleras urvalet rent konkret till de fakulteter och högskolor som förtecknats ovan under 4.2.2. Om urval till annan högre utbildning förordnar enligt författningens 18 § Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer (se vidare nedan).

Vid konstruktion av det gällande urvalssystemet har man haft att ta hänsyn till att man har två stora, sinsemellan ej omedelbart jämförbara grupper sökande med treårig gymnasieutbildning, dels personer med slutbetyg från det nya gymnasiet med sifferbetyg enligt en femgradig skala, dels personer med studentexamen, handelsgymnasieexamen, teknisk gymnasieexamen, folkskollärarexamen m. fl., vilka har bokstavsbetyg enligt en sexgradig skala. Till dessa båda huvudgrupper kommer en grupp sökande som dokumenterar sin behörighet med betyg enligt helt andra system, t. ex. socionomer och utländska sökande, samt sådana som erhållit dispens från de formella behörighetskraven eller är berättigade till antagning enligt SFS 1969: 68. För att lösa dessa urvalsproblem har man tillgripit s. k. kvotering mellan de olika sökandegrupperna. De båda huvudgrupperna får studieplatser genom s. k. proportionell kvotering, dvs. antalet antagna inom varje grupp står i direkt proportion till antalet sökande inom gruppen. Den mindre gruppen, med avvikande dokumentation av behörigheten, antas inom en särskild kvot, vars maximistorlek är från början bestämd, den s. k. fria kvoten.

Beträffande *meritvärderingen* av betygen gäller olika bestämmelser för de båda huvudgrupperna. Sökande med slutbetyg från det nya gymnasiet (grupp 1) rangordnas efter ett i stort sett oviktat medelbetyg, där betyg i ämnen som avslutats i årskurs 1 och 2, frivilliga ämnen och ämnet gymnastik medtas i beräkningsunderlaget endast i den mån de överstiger medelvärdet av betygen i de obligatoriska ämnena i årskurs 3. Betyg som kompletterats för behörighet skall medräknas, dock högst till medelvärdet av övriga betyg. För grupp 2, dvs. sökande med bokstavsbetyg, sker meritvärderingen enligt de normer som gällt tidigare. Detta innebär i vissa fall viktning av betygen. I de flesta fall framräknas dock en oviktad betygs- eller poängsumma. Betyg i ämnen som behörighetskompletterats ingår ej i denna poängsumma. Därtill kommer möjligheter att erhålla tilläggspoäng enligt vissa, varierande regler i form av akademiska betyg, praktik, militärtjänst m. m. Någon sådan möjlighet att erhålla tilläggsmeriter finns inte för sökande från det nya gymnasiet.

Inom den *fria kvoten* sker en individuell helhetsbedömning av de sökandes alla meriter. Någon formaliserad poängberäkning tillämpas således inte här. Förutom de sökandegrupper, som enligt ovan författningsmässigt direkt skall placeras inom den fria kvoten, kan i denna även antas *behörig* sökande som primärt tillhör grupp 1 eller 2 och som på grund av »civil eller militär

utbildning, praktisk erfarenhet eller annan omständighet» bör erhålla företräde framför sökande som skulle ha antagits enligt huvudregeln.

Särskilda regler för meritvärdering och urval gäller vid Handelshögskolan i Stockholm.

4.3.3 Urval till annan högre utbildning

Som ovan nämnts reglerar behörighetskungörelsen i första hand urvalet till spärrad utbildning vid universiteten och vissa fackhögskolor. Beträffande urvalet till annan högre utbildning stadgar kungörelsen, att Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer skall förordna härom. Följande urvalsbestämmelser gäller för de utbildningsvägar som tidigare behandlats under 4.2.5, Behörighet till annan högre utbildning.

Socialhögskola. Urvalet till socialhögskola regleras i kungl. brev 4.10.1968. Bestämmelserna överensstämmer, vad beträffar grupp 1 och 2 (treårig gymnasieutbildning med siffer- respektive bokstavsbetyg) i stort med de bestämmelser som gäller för universitet och fackhögskolor enligt ovan. Även meritvärderingsreglerna överensstämmer med de ovan refererade. De personer som vunnit behörighet till socialhögskola på grund av särskild prövning eller inträdesprov i fem ämnen bedöms och antas inom den s. k. fria kvoten, där även personer tillhörande grupperna 1 och 2 kan antas enligt samma regler som refererats ovan beträffande den fria kvoten vid universitet och vissa högskolor.

Lärarhögskolornas klasslärarlinjer. Urvalet vid lärarhögskolornas klasslärarlinjer regleras i det ovan nämnda kungl. brevet 16.2.1968. Även dessa urvalsregler överensstämmer i stort med vad som gäller för universitet och fackhögskolor med de avvikelser som är betingade av att antalet sökandegrupper vid kvoteringen här är fem. Detta sammanhänger i sin tur med att även fackskola och t. ex. normalskolekompetens ger behörighet till dessa utbildningsvägar. Sökande med dubbel behörighet, t. ex. normalskolekompetens och gymnasiekompetens eller gymnasiekompetens och därefter tredje årskurs på folkhögskola, placeras i sökandegrupp efter senast genomgången utbildning. Beträffande meritvärdering gäller här samma regler för slutbetyg från gymnasium (och fackskola) som vid urval till universitets- och fackhögskolutbildning med den skillnaden att ingen undantagsbestämmelse finns för ämnet gymnastik.

Journalisthögskola. Urvalet bland behöriga sökande till journalisthögskola baseras på en urvalsprövning i två steg. Samtliga behöriga sökande kallas till genomgång av ett psykotekniskt prov, som bl. a. innehåller psykologiskt test, nutidsorientering och arbetsprov. Med ledning av provresultatet väljs de 240 mest lämpade ut, dvs. dubbelt så många som slutligen skall antas. Dessa kallas till urvalsprocedurens andra steg, som består av arbetsprov och intervju utförd av psykolog och journalist. De 120 enligt denna bedömning bäst lämpade antas därefter till utbildningen.

Grafiska institutets tvååriga kurs. Urvalet grundas här på en meritpoäng som består dels av en grundpoäng (13 poäng) för gymnasiekompetensen jämte tilläggspoäng för varje betyg över en viss nivå. Till detta kommer poäng för annan genomgången utbildning, som kan ge mellan 0,25 och 6 poäng samt för praktik, som kan ge maximalt fem poäng.

Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning. Urvalspoängen beräknas här ej på slutbetyget som helhet utan endast på betyg i vissa ämnen (svenska samt i förekommande fall redovisning och distribution) om dessa överstiger viss nivå. Utbildning utöver gymnasiekompetens ger poäng från 0,5 till 6, beroende på utbildningens art och längd. Praktik kan ge högst tre poäng.

Statens brandskola. Urvalet sker på grundval av en meritpoäng som beräknas på sex ämnen i slutbetyget. Därtill kommer praktikpoäng enligt en glidande skala, där det första årets praktik ger fyra poäng och ytterligare ett års praktik ger en poäng. Sammanlagt får fem poäng tillgodoräknas.

Yrkesskolekurser. Vid urvalet till de yr-

kesskolekurser som bygger på gymnasium och fackskola tillämpas olika principer vid olika skolor och kurser. Kvotering mellan sökande från gymnasium och fackskola är vanlig. Vid vissa utbildningsvägar förekommer viktning av vissa betyg (t. ex. vid ADB-utbildningen) samt tillgodoräknas poäng för praktik osv.

4.3.4 Urval inom grundskolans kompetensområde

Urvalet inom grundskolans kompetensområde regleras i kungörelsen om grundskolans kompetensvärde (SFS 1966: 24), där huvudprinciperna är desamma som när det gäller urvalet till högre utbildning. Således tillämpas proportionell kvotering och rangordning efter ett oviktat medelbetyg. Även här finns en fri kvot för annorlunda behöriga och vissa andra grupper av sökande.

Skillnaderna i urvalssystemet mellan den högre utbildningen och grundskolans kompetensområde är i första hand betingade av det betydligt större antal sökandegrupper, som förekommer inom grundskolans kompetensområde. Dessa grupper företer sinsemellan stora olikheter såväl vad beträffar den underliggande utbildningstidens längd som det betygsystem som de bedömts efter. Därtill kommer, att man i systemet infört en huvudgrupp som består av personer med grundskolekompetens (motsvarande) samt dessutom minst sex månaders praktik utöver ett eventuellt obligatoriskt praktikkrav. Härigenom får man inte mindre än elva möjliga sökandegrupper, vilka alla skall tilldelas studieplatser i proportion till antalet sökande inom respektive grupp. De olika grupperna redovisas i tablån nedan.

	Undergrupp		
Huvudgrupp	1	2	3
I = grundskolekompetens (motsvarande)	×	×	×
II = I + minst sex mån praktik	×	×	×
III = fackskola (motsvarande tvåårig gymnasial utbildning)	×	×	×
IV = gymnasium	×	×	—

Undergrupp 1 = sökande med sifferbetyg
» 2 = » » bokstavsbetyg
» 3 = » » studieomdöme från folkhögskola.

En följd av systemet är att en sökande kan ha mer än en behörighetsgivande skolunderbyggnad. Huvudregeln är då att man skall tillhöra huvudgruppen med det högsta numret och undergrupp efter senast genomgången utbildning. En person med grundskolekompetens och gymnasiekompetens tillhör således i urvalssituationen huvudgrupp IV, undergrupp 1, medan en person med grundskola + fackskola + tredje årskurs vid folkhögskola skall tillhöra huvudgrupp III, undergrupp 3. Denna bestämmelse avviker således från vad som gäller vid klasslärarutbildningen, där den senast genomgångna utbildningen alltid är avgörande för inplacering i sökandegrupp. Detta bidrar till att göra urvalsbestämmelserna svåröverskådliga och försvårar studieplaneringen för den enskilde.

Huvudregeln beträffande *meritvärdering och rangordning* är, att det oviktade medelbetyget av alla i slutbetyget ingående ämnen eller medelvärdet av avgivna studieomdömen skall användas. Denna regel gäller såväl för sökande med sifferbetyg som sökande med bokstavsbetyg. S. k. konkurrenskomplettering är ej tillåten, dvs. man får inte tillgodoräkna sig betyg i ämne som finns på slutbetyget som höjts genom fyllnadsprövning. Fyllnadsprövning i ämnen från årskurs 9, som den sökandes slutbetyg inte omfattar, inräknas däremot i betygsmedelvärdet. Denna regel gäller dock endast för sökande som för behörighet kan åberopa slutbetyg från grundskola. Den regel som gäller inom den högre utbildningen och som innebär, att frivilliga ämnen och ämnen som avslutats i tidigare årskurs inte inräknas i medelvärdet om det sänker detta, har ingen motsvarighet inom grundskolans kompetensområde, utom när det gäller antagningen till gymnasium och fackskola, för vilken gäller speciella regler, som i viss utsträckning avviker från de för andra utbildningsvägar gällande. Vid urval till gymnasium och fackskola gäller således samma

undantagsregel för ämnet gymnastik som vid antagning till högre utbildning.

Det bör observeras att kungörelsen även beträffande meritvärderingen har karaktären av rambestämmelser och att vissa olikheter mellan utbildningsvägarna kan förekomma. Således tillgodoräknas praktik i vissa fall, medan i andra ett särskilt gott omdöme från förpraktik som försiggått i skolmässiga former kan få tillgodoräknas en sökande. Inom en ganska stor grupp utbildningsvägar, huvudsakligen inom det konstnärliga området, krävs, som tidigare nämnts, vissa anlag och/eller färdigheter, vilka i regel skall dokumenteras i form av arbetsprover (teckningar o. d.) eller vid av utbildningsanstalten anordnat inträdesprov (exempelvis i instrumentalmusik, sång, dans och dramatisk framställning). Resultatet av dessa färdighetsprövningar har i regel stor betydelse vid urvalet av sökande.

Inom den ovan redovisade grupp, som karakteriseras av att den för tillträde kräver annan genomgången yrkesutbildning, sker urvalet i de flesta fall på grundval av betygen från den krävda yrkesutbildningen och grundskolbetyget är, trots att utbildningsvägarna formellt tillhör grundskolans kompetensområde, satt ur spel som urvalsinstrument.

Den *fria kvoten* bestäms, liksom är fallet inom den högre utbildningen, på förhand till en högsta andel av tillgängliga platser. Följande sökandegrupper kan förekomma för placering inom den fria kvoten.

a) Sökande som enligt 3 § har behörighet i den mån Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer inte förordnar annat, dvs. sådana sökande som har en viss inskränkning i sin allmänna behörighet till grundskolans kompetensområde. Främst gäller detta sökande med enbart folkskola, med särskild realexamen eller särskild praktisk realexamen.

b) Sökande som enligt 5 § har behörighet därför att han på grund av »utbildning, praktisk erfarenhet eller annan omständighet kan antagas vara i stånd att tillgodogöra sig undervisningen vid läroanstalten».

c) Vissa sökande med blandade betyg, dvs. såväl bokstavs- som sifferbetyg. (Dessa sökande skall dock i regel hänföras till den kvotgrupp där de har sin »ursprungliga merit».)

d) Sökande som i sin ursprungliga kvotgrupp blivit uppenbart missgynnade, t. ex. sökande som befinns ha avsevärt bättre meriter än den sist antagne i någon annan kvotgrupp eller välmeriterad sökande från en kvotgrupp, där sökandeantalet är så lågt att gruppen inte tilldelats någon kursplats i den proportionella kvoteringen.

4.4 *Nuvarande antagningsförhållanden*

4.4.1 Inledning

Den redovisning av antagningsförhållanden inom olika kompetensområden som här följer gäller inte endast kvantitativa och kvalitativa förhållanden, som t. ex. antalet sökande och antagna eller den lägsta betygspoäng, som berättigar till antagning vid olika antagningstillfällen, utan även vissa uppgifter om antagningens organisation och utförande. Man kan skilja mellan olika typer av antagning och olika sätt att rekrytera till de skilda utbildningsvägarna. Antagningen kan således vara central eller lokal (decentraliserad). Med *central* antagning menar man att antagningen till ett större eller mindre antal utbildningsvägar administreras av ett för dessa utbildningsvägar gemensamt antagningsorgan. Den centrala antagningen kan antingen omfatta en utbildning som är förlagd till ett antal utbildningsorter, t. ex. förskollärarseminarier eller flera utbildningsvägar, även dessa förlagda till olika utbildningsorter, exempelvis den centrala antagningen till spärrad utbildning inom universitet och fackhögskolor. Den centrala antagningen är vanligen kombinerad med *riksrekrytering*, dvs. personer från hela landet är berättigade att söka till alla de aktuella utbildningsvägarna. Vissa antagningar kan dock vara regionalt rekryterade, d. v. s. de sökande kommer från en speciell region: en eller flera kommuner, ett eller flera län – ett *elevområde*.

I de fall varje utbildningsanstalt genom-

Tabell 3. Antal nybörjarplatser åren 1962/63—1969/70 vid ett antal spärrade utbildningslinjer inom högre utbildning.

Fakultet/utb linje	62/63	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	6970/[1]
Läkarutbildning	546	586	586	718	758	844	844	956
Civilingenjörsutbildning	1 377	1 591	1 802	2 028	2 082	2 211	2 282	2 517
Ekonomutbildning	675	675	725	725	820	925	965	600[2]
Tandläkarutbildning	260	260	260	260	310	360	380	380
Apotekarutbildning+farm. mag. utbildning	80	80	80	80	80	80	80	80
Receptarieutbildning	180	180	180	240	240	240	240	240
Civiljägmästarutbildning	36	36	36	36	40	40	40	40
Agronomutbildning	50	60	60	65	73	75	80	80
Hortonomutbildning	10	15	15	20	22	25	25	25
Veterinärutbildning	30	35	40	40	50	50	50	50
Socionomutbildning	380	480	540	630	720	870	1 020	1 140
Totalt	3 624	3 998	4 324	4 842	5 195	5 720	6 006	6 108

[1] Beräknad uppgift.
[2] Den spärrade ekonomutbildningen i Lund och Umeå har fr. o. m. höstterminen 1969 inordnats som ospärrad utbildninglinje i den nya utbildningsorganisationen vid de filosofiska fakulteterna.

för sin egen antagning oberoende av andra talar man om *lokal* antagning. Den lokala antagningen kan vara riksrekryterad men den kan också ta emot elever endast från ett speciellt elevområde.

De olika antagningssystemen och deras funktionssätt behandlas vidare i del 2, kapitel 1.

4.4.2 Universitet och vissa högskolor

Beslut om antagning till spärrad utbildning vid universiteten och vissa högskolor (jfr SFS 1967: 450) fattas av UKÄ samt lantbrukshögskolan, skogshögskolan, veterinärhögskolan och antagningsnämnden för civilekonomutbildning, vilka myndigheter också har att utfärda tillämpningsföreskrifter till den författning m. m. som reglerar antagningen.

Enligt Kungl. Maj:ts beslut 8.3.1968 sker ansökan till spärrade utbildningslinjer, studiekurser och ämnen centralt och samtidigt.[1] Verkställande kansli för den centrala antagningen är en enhet inom UKÄ – centrala antagningsenheten (CA) – till vilken är knuten en rådgivande nämnd med representanter för CA, SFS, SÖ, jordbrukets högskolor samt KU.

Behandlingen av ansökningarna sker i så stor utsträckning som möjligt maskinellt med hjälp av dator. Det manuella arbetet – inklusive beslut och bedömningar som ligger utanför maskinarbetet – utförs av CA-UKÄ. Vissa uppgifter i samband med bedömning av praktik m. m. i fråga om sökande till jordbrukets högskolor, åvilar respektive högskola.

Kvantitativa och kvalitativa förhållanden vid antagningen till spärrad universitets- och högskolutbildning

Tabell 3, som är hämtad ur Information i prognosfrågor (SCB 1970: 1), ger en uppfattning om utvecklingen under 1960-talet av antalet platser vid spärrad utbildning inom detta område (inklusive socionomutbildningen men exklusive spärrade ämnen vid filosofisk fakultet). Talen avser antalet nybörjarplatser.

Vad beträffar konkurrensförhållandena vid de spärrade utbildningsvägarna hade det varit önskvärt att kunna belysa dessa med en översiktlig tablå över antalet sökande och antagna samt lägsta antagningspoäng under en inte alltför kort tidrymd. Då det

[1] UKÄ har senare bemyndigat rektorsämbetena vid universiteten att anta studerande till spärrade studiekurser och ämnen vid respektive universitets filosofiska fakultet (med undantag av psykologi och kemi).

emellertid visat sig omöjligt att för någon tillräckligt lång tidsperiod få fram korrekta och jämförbara uppgifter avseende dessa förhållanden får man nöja sig med att dra vissa allmänna slutsatser ur det tillgängliga materialet.

Fram till antagningen inför höstterminen 1969 dominerade studenter från det »gamla» gymnasiet som sökande. Fr. o. m. antagningen inför höstterminen 1969 tillkommer sökande från den första kullen av det »nya» gymnasiet. Dessa båda sökandegruppers förhållanden kommenteras nedan var för sig. De utbildningslinjer som härvid berörs är dels den medicinsk-biologiska gruppen (utbildning till läkare, tandläkare och farmaceut, samt jordbrukets högskolor), dels de tekniska högskolorna.

Antagningsförhållanden för sökande med studentexamen

När det gäller praktiskt taget alla utbildningsvägar inom det medicinsk-biologiska området visar studentexamensgruppen en uppåtgående trend i fråga om intagningspoäng, vilken inte bryts höstterminen 1969, trots att gruppen då inte får något tillskott av nyexaminerade. I stället skärps konkurrensen vid detta antagningstillfälle för de flesta linjer, vilket får anses bero på att studentgruppen genom kvoteringsbestämmelserna får dela med sig av kursplatserna till sökande med slutbetyg från det nya gymnasiet. Antalet kursplatser för studentgruppen blev endast drygt hälften av motsvarande antal vid föregående antagningstillfälle. Vidare kan observeras att antagningspoängen regelmässigt är lägre vid vårterminsantagningarna, vilket hänger samman med att gymnasieavslutningen för det övervägande flertalet elever sker på våren.

I fråga om de tekniska högskolorna har antagningsförhållandena studerats vid vissa sektioner, vilkas intagningskapacitet framgår av tabell 4.

Här förekommer inte samma uttalade tendens till ökande konkurrens som vid de medicinsk-biologiska utbildningslinjerna. Av tillgängliga uppgifter beträffande lägsta antagningspoäng framgår, att man vid exempelvis intagningen inför höstterminen 1968 fick gå ner mycket långt i betygspoäng för att kunna fylla uppkomna vakanser. I själva verket inträffade det att man vid vissa lärosäten och sektioner inte kunde fylla alla kursplatser, då det inte längre fanns några kvarstående sökande. Detta förhållande har bl. a. tillskrivits det då rådande arbetsmarknadsläget för civilingenjörer, vilket kännetecknades av en minskad efterfrågan på arbetskraft med denna utbildning.

Antagningsförhållanden för sökande från nya gymnasiet

Sökande från nya gymnasiet har endast förekommit vid antagningarna inför höstterminen 1969 och vårterminen 1970. I tabell 5 ges en översikt över lägsta antagningspoäng höstterminen 1969 vid dels samma utbildningsvägar som redovisas ovan med avseende på sökande från det gamla gym-

Tabell 4. Intagningskapacitet vid vissa sektioner av de tekniska högskolorna i Stockholm, Lund och Göteborg 1965—1969.

Läsår	Sektion						
	S	M	E	V	K	A	Summa
1965/66	110	400	435	360	199	182	1 686
1966/67	110	400	435	360	199	192	1 696
1967/68	135	400	435	380	224	210	1 784
1968/69	135	400	450	380	224	210	1 799
1969/70	150	482[1]	470	380	256	210	1 948
Ökning 65—69	+40	+82	+35	+20	+57	+28	+262

[1] Häri inräknat 62 platser som flyttats över från KTH:s studielinje för skeppsteknik och CTH:s sektion för skeppsbyggnad.

nasiet, dels de spärrade ämnesområdena kemi och psykologi.

Kvotering

Vid antagningen höstterminen 1969 tillämpas för första gången kvotering mellan sökande från det nya och det gamla gymnasiet (proportionell kvotering). Det är därför av visst intresse att redovisa kvoteringsutfallet vid denna antagning. (Se tabell 6.)

Andelen antagna från nya respektive gamla gymnasiet varierar avsevärt mellan olika utbildningsvägar från proportionerna ca 30 : 70 vid tekniska magisterutbildningen till ca 70 : 30 vid farmakologie magisterutbildningen. Vid de flesta utbildningsvägarna är dock proportionen mera jämn, 40 : 60 till 60 : 40. Räknar man på hela materialet får man förhållandet ca 49 : 51 (nya : gamla). Även andelen frikvotsantagna varierar avsevärt från 0 procent (receptarie- och hortonomutbildning samt vissa sektioner på teknisk fakultet) till drygt 20 procent på skogshögskolan (som dock endast har antagit 29 studerande). Bland kvantitativt mer omfattande utbildningsvägar med tämligen stor andel frikvotsantagna märks de spärrade ämnesområdena psykologi och kemi med drygt 9 procent respektive ca 8 procent frikvotsantagna.

Det finns skäl att här ytterligare något kommentera antagningen inom den fria kvoten. Att denna inte utnyttjats helt vid någon utbildningsväg och i mycket liten omfattning vid andra kan förklaras av två omständigheter. Den första hänger samman med att den fria kvoten i princip skall omfatta det *högsta* antal personer som får antas inom fri kvot och att procentsatsen fastställs på förhand, utan att man vet något om sökandepopulationens utseende. Vid antagningen inför höstterminen 1969 var det dessutom första gången bestämmelsen om den fria kvoten tillämpades. Till detta kommer att procentsatsen vid detta tillfälle sattes lika för alla utbildningslinjer och uppgick till 15 procent utom för jordbrukets högskolor där den var 30 procent.

Den andra omständighet, som här bör beaktas, är att antalet återbud inom den fria kvoten vid denna antagning var större är inom de andra grupperna. Enligt uppgift hängde detta bl. a. samman med att de

Tabell 5. Lägsta antagningspoäng m. m. vid vissa utbildningsvägar för elever från det nya gymnasiet, höstterminen 1969.

	Lägsta antagningspoäng			Median bland antagna	
	28.7.69	3.9.69	30.9.69	28.7.69	30.9.69
Kemi (fil. fak.)	3,93	3,77	3,17	4,20	..
Psykologi	4,42	4,31	4,30	4,54	4,42
Läkare	4,73	4,69	4,67	4,83	4,71
Tandläkare	4,33	4,31	4,25	4,50	4,40
Farm. mag.	4,33	4,18	4,08	4,50	4,42
Receptarie	3,73	3,55	3,50	3,87	3,77
Agronom	4,17	4,00	4,00	4,40	4,33
Hortonom	3,87	3,80	3,80	4,08	3,93
Jägmästare	4,09	3,94	3,94	4,27	4,25
Veterinär	4,46	4,33	4,30	4,58	4,50
Handelshögskolan (Gbg)	4,00	3,77	3,64	4,36	4,17
Teknisk fakultet					
Teknisk fysik	4,36	4,18	4,18	4,69	4,50
Maskinteknik	3,64	3,46	3,46	3,83	3,64
Elektroteknik	3,92	3,77	3,75	4,10	3,93
Väg och vatten	3,85	3,67	3,67	3,92	3,85
Kemi	4,00	3,85	3,83	4,33	4,10
Arkitektur	4,09	4,00	3,93	4,17	4,10

.. = uppgift saknas.

Tabell 6. Kvoteringsutslag (30.9.69) vid spärrade utbildningsvägar inom CA-systemet (ej Handelshögskolan i Stockholm eller det spärrade ämnet genetik).

Ng = nya gymnasiet
Gg = gamla gymnasiet

	Antal kurspl	Ng Gr 1	Gg Gr 2	Fri kvot	Avvikelse Ng	Avvikelse Gg	Överintag
Kemi	480	210	232	38	—4	+4	
Psykologi	384	145	203	36	—1	+1	
Läkare	478	216	234	28	—3	+3	
Tandläkare	190	92	89	9	—1	+1	
Farm. mag.	80	53	25	3	—2	+2	1
Receptarie	106	70	35	1	—	—	
Agronom	66	27	35	4	—1	+1	
Hortonom	25	10	14	1	—	—	
Jägmästare	29	11	12	6	—1	+1	
Veterinär	43	21	19	3	+1	—1	
Civilekonom, Gtbg	325	153	170	2	—1	+1	
Teknisk fysik	319	191	127	4	—1	+1	3
Maskinteknik	529	216	296	24	—1	+1	7
Flygteknik	40	18	22	1	—	—	1
Elektroteknik	469	243	221	10	+6	—6	5
Väg och vatten	379	175	201	11	—1	+1	8
Kemi	255	166	85	9	+3	—3	5
Gruvteknik	30	13	16	2	—	—	1
Metallurgi	80	37	42	1	—	—	
Arkitekt	209	103	100	13	+1	—1	7
Lantmätare	70	36	32	3	—	—	1
Tekn. mag.	139	37	89	13	—3	+3	
Merk. tekn.	50	17	31	2	—1	+1	
	4 775	2 260	2 330	224			

frikvotssökande, vilka utgör en grupp sökande som i väsentliga avseenden skiljer sig från genomsnittet i de övriga grupperna, i större utsträckning nödgades säga återbud av sociala och ekonomiska skäl. Antalet antagna inom fri kvot var således i vissa fall större under antagningsprocedurens gång än det blev efter avslutad reservuppflyttning, dvs. den tidpunkt som redovisas i översikten.

Konkurrensen mätt i antagningsprocent

Att få fram jämförbara uppgifter om hur stor del av de sökande som antagits vid olika utbildningsvägar under t. ex. 1960-talet, är som tidigare framhållits mycket svårt. Ser man till de uppgifter om antal sökande och antagna som står att få från exempelvis 1965 och 1969 kan man konstatera att konkurrensen, mätt i antagningsprocent, ökat kraftigt. Det är emellertid utomordentligt vanskligt att dra några slutsatser endast med utgångspunkt i dessa uppgifter. En av orsakerna till denna rent siffermässigt ökade konkurrens kan nämligen ligga i själva antagningssystemets utformning vid de olika tidpunkterna. Före 1968 skedde antagningen fakultets- eller högskolevis och varje ansökan gällde således endast vid en fakultet eller högskola. I det centrala antagningssystem som tillämpats sedan 1968 kan den sökande på samma ansökningsblankett söka upp till tolv utbildningsalternativ, vilket för den sökande innebär ungefär samma arbetsinsats som tidigare krävdes för ett enda. Det torde vara helt rimligt att anta, att detta förhållande är en bidragande orsak till den höga ansökningsfrekvensen och den därav följande låga antagningsprocenten som kan konstateras föreligga vid de senaste antagningstillfällena.

4.4.3 Annan högre utbildning

Vid utbildningsvägarna inom den sektor som här kallats »annan högre utbildning»

sker antagningen antingen centralt till flera utbildningsanstalter av samma slag, exempelvis socialhögskolorna (genom samarbetsnämnden för socialhögskolorna), lärarhögskolornas klasslärarlinjer (genom SÖ) samt journalisthögskolorna (genom samarbetsnämnden för journalisthögskolorna) eller lokalt för varje enskild utbildningsanstalt eller kurs för sig, exempelvis vid Grafiska institutet, Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning, statens brandskola samt yrkesskolornas eftergymnasiala kurser. Någon central antagning till flera olika utbildningslinjer och utbildningsanstalter av det slag som den centrala antagningen vid UKÄ förekommer ej inom denna sektor. Aktuella antagningsförhållanden vid de enskilda utbildningsvägarna redovisas nedan.

Socialhögskola. Antagning till socialhögskola sker såväl höst- som vårtermin. De sökande kan samtidigt och på samma ansökningsblankett söka samtliga linjer (social-, förvaltnings- och teoretisk linje) och högskolor.

Inte heller för denna antagning går det att ta fram så korrekta och sinsemellan jämförbara sifferuppgifter på antal sökande och antagna samt lägsta antagningspoäng att det motiverar en detaljredovisning av dessa förhållanden. Av de uppgifter som står att få framgår emellertid att konkurrensen om kursplatserna här, som inom de flesta andra utbildningsvägar inom den högre utbildningen, hårdnat under 1960-talet, även om antagningsprocent och lägsta antagningspoäng kan växla ganska kraftigt från termin till termin. Konkurrensen är alltid hårdast vid höstterminsantagningen och har varit förhållandevis måttlig vid vissa vårterminsantagningar.

Eftersom behörighetsbestämmelserna medger antagning av sökande utan fullständig gymnasiekompetens (studentexamen), är det av visst intresse att undersöka hur stor andel av de antagna som haft denna smalare behörighet. Deras andel var vid början av 1960-talet omkring 40 procent för att sedan stadigt sjunka fram till 1966–1967, då den endast var omkring fem procent av antalet antagna. Efter 1967 har den åter stigit och är nu omkring 20 procent. Från och med antagningen inför höstterminen 1969 antas dessa sökande i den fria kvoten, som på förhand är bestämd till att omfatta en högsta procent av de tillgängliga kursplatserna. Den fria kvotens andel bestämdes vid antagningarna läsåret 1969/70 till 20 procent.

För närvarande antas ca 570 studerande per termin. Höstterminen 1969 sökte ca 3 800 personer medan motsvarande tal för vårterminen 1970 var ca 1 300.

Lägsta antagningspoäng var, i fråga om sökande med slutbetyg från nya gymnasiet, höstterminen 1969 på social linje 4,40 och på förvaltningslinje 4,20. Vårterminen 1970 var motsvarande poängtal 4,10 respektive 3,70. Antagningspoängen till social linje var höstterminen 1969 högre än för någon utbildningsväg inom CA-systemet vid samma tillfälle, med undantag av läkarutbildningen.

Lärarhögskolornas klasslärarlinjer. Den klasslärarutbildning som här redovisas startade höstterminen 1968 och ersatte då huvuddelen av den äldre seminarieorganisationen. Antagning sker såväl höst- som vårtermin och de sökande kan samtidigt och på samma ansökningsblankett söka till båda linjerna (låg- och mellanstadielärarlinje) vid samtliga lärarhögskolor (för närvarande 15 stycken).

Beträffande aktuella antagningsförhållanden kan nämnas, att antalet sökande vid de tre antagningstillfällena hittills vida överstigit antalet tillgängliga platser. Varje termin antas 1 800 studerande sammanlagt. Antalet sökande höstterminen 1969 var nära 9 000 medan antalet sökande vid vårterminen 1970 var väsentligt lägre.

Beträffande skolunderbyggnaden hos de sökande och antagna kan sägas att, trots att denna utbildning, som tidigare nämnts, är den kvantitativt mest omfattande inom fackskolans kompetensområde, sökande och antagna med gymnasiekompetens (motsvarande) dominerar. Vid antagningen höstterminen 1968 var andelen antagna med studentexamen ca 73 procent medan motsvarande andel vid höstterminen 1969 var ca 68 procent.

Andelen antagna med fackskolekompetens går ej att exakt beräkna på grundval av tillgängliga uppgifter, men torde höstterminen 1968 ha rört sig om 10–15 procent och höstterminen 1969 om 15–20 procent. Övriga antagna hade annan behörighetsgivande utbildning, i första hand normalskolekompetens eller tredje årskurs vid folkhögskola.

Journalisthögskola. Antagning sker såväl höst- som vårtermin och varje termin antas 120 studerande. Urvalet grundar sig, som ovan nämnts, helt på resultatet av psykotekniska prov, arbetsprov och intervjuer. Betygens roll har här reducerats till att dokumentera behörigheten.

Grafiska institutets tvåårskurs, Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning samt *statens brandskola* är kvantitativt förhållandevis små utbildningsvägar, 40–50 studerande per år vid de två förstnämnda och 20 elever vartannat år vid statens brandskola. Antalet sökande överstiger i regel väsentligt antalet antagna. Vid Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning har praktiskt taget alla antagna, förutom gymnasiekompetens, en omfattande utbildning och praktik; många har exempelvis grundexamen från universitet. Vid statens brandskola antas varje gång en eller annan »långvägare», som förutom långvarig erfarenhet från brandväsendet även har gymnasiekompetens i de sex ämnen som räknas in i meritvärderingsunderlaget för sökande med fullständig gymnasieutbildning.

Vid de eftergymnasiala kurserna vid *yrkesskolorna* varierar antagningsförhållandena från skola till skola. Oftast rör det sig om kvantitativt små utbildningsvägar vid ett fåtal skolor i landet, och antalet sökande överstiger ofta inte väsentligt antalet kursplatser.

Den kvantitativt mest omfattande utbildningen av dessa är *ADB-utbildningen,* som finns vid ett tiotal skolor och där antalet sökande i regel överstiger antalet platser. Höstterminen 1968 antogs ca 430 elever, av vilka drygt 75 procent hade studentexamen och knappt 20 procent slutbetyg från fackskola. Höstterminen 1969 antogs ca 540 elever. Andelen antagna med gymnasie- och fackskolekompetens utgjorde ca 50 procent respektive ca 20 procent. För ca 30 procent av de antagna redovisades vid detta tillfälle »annan, motsvarande utbildning» som behörighetsgrund.

4.4.4 Antagningsförhållanden inom grundskolans kompetensområde

Inledning

Som framgått av tidigare framställning uppvisar antagningen inom grundskolans kompetensområde en betydligt mer svåröverskådlig bild än motsvarande förhållanden inom den högre utbildningen, i varje fall i jämförelse med antagningen till spärrad utbildning vid universitet och fackhögskolor. Någon central antagning av den typ som förekommer där finns således inte inom grundskolans kompetensområde.

Till huvuddelen av utbildningsvägarna sker antagningen lokalt vid varje skola/utbildningsanstalt men även regional och central antagning förekommer. Den kvantitativt mest omfattande regionala antagningen är antagningen till gymnasium och fackskola.

Central antagning till samtliga skolor som ger samma utbildning sker även i viss utsträckning inom grundskolans kompetensområde. En sådan central antagning, som därtill sker med hjälp av dator, är förskollärarintagningen. Andra exempel på central antagning, som dock sker manuellt, är antagningen till seminarierna för huslig utbildning (hushålls-, textil- och barnavårdslärare samt ekonomiföreståndare) samt antagningen till sjukgymnastinstituten (för närvarande i Stockholm, Lund och Göteborg). För sjuksköterskeutbildningens del tillämpas i princip lokal antagning vid varje skola, men inom två områden, Stor-Stockholm och Västsverige, tillämpas central antagning för ett mindre antal skolor.

Urvalsbestämmelsernas inverkan på antagningsförhållandena

Förhållandena inom grundskolans kompetensområde karakteriseras i stor utsträckning av att många olika grupper, med olika lång skolutbildning, äger behörighet till detta område och att dessa olika grupper erhåller elevplatser i direkt proportion till antalet sökande inom respektive grupp, dvs. att proportionell kvotering tillämpas.

När det gäller utbildningsvägar, där sökandepopulationen vad beträffar förutbildningstidens längd är förhållandevis homogen, t. ex. gymnasium och fackskola, är de problem som hänför sig till kvoteringsbestämmelserna huvudsakligen att vissa vikande skolformers elever (realskola, enhetsskola osv.) utgör en allt mindre andel av de sökande och man därför snart kan komma i det läget att dessa grupper inte erhåller någon kursplats på grund av för lågt antal sökande. Det finns då emellertid möjlighet att anta välmeriterade sådana sökande inom den fria kvotens ram.

Andra problem uppställer sig vid de utbildningsvägar där sökandematerialet är mer heterogent, dvs. där kanske alla elva sökandegrupperna finns representerade. Detta är t. ex. förhållandet vid en rad utbildningsvägar inom de vårdande, sociala och pedagogiska områdena, dit personer med fackskola, gymnasium eller folkhögskola söker sig tillsammans med elever från grundskola, realskola, flickskola osv. Vid sådana utbildningsvägar synes i vissa fall ha uppstått problem som hänger samman med att sökande med längre skolunderbyggnad, t. ex. gymnasium, funnit sig utslagna av sökande med t. ex. grundskola som förutbildning. I och för sig är detta en följd av den medvetna princip som ligger bakom tillkomsten av kvoteringsbestämmelserna, nämligen att grundskolans kompetensområde inte endast i teorin utan också i praktiken skall vara öppet för grundskolekompetenta. Man skall alltså ha en reell möjlighet att bli antagen även om man endast har den grundutbildning som föreskrivs i behörighetsvillkoren. Om emellertid den situationen uppstår, vilket den ofta synes göra, att en sökande med gymnasiekompetens, som inte vinner inträde inom sin grupp, skulle ha gjort detta, om han hade blivit bedömd med sitt grundskolebetyg inom grundskolegruppen, kan detta upplevas av den sökande som en orättvisa. Enligt de tillämpningsföreskrifter som SÖ utfärdat till behörighetskungörelsen (Aktuellt från skolöverstyrelsen 1968/69: 57) skall man i dessa fall ta hänsyn till sådana sökande inom den fria kvoten under förutsättning att de i sin ordinarie kvotgrupp befinner sig nära antagningsgränsen. Detta kan få till följd, att den fria kvoten vid vissa utbildningsvägar används till att placera de studenter eller gymnasiekompetenta som inte vunnit inträde inom sin egen grupp. Därigenom riskerar man att i stället utestänga på annat sätt behöriga, t. ex. vissa »långvägare» som annars skulle ha kunnat vinna inträde inom den fria kvotens ram och för vilka denna fria kvot även och kanske inte minst var avsedd.

Antagningsförhållanden från kvantitativ och kvalitativ synpunkt

På grund av områdets storlek och heterogenitet är det omöjligt att göra några kvantitativa och kvalitativa översikter av antagningsförhållandena inom grundskolans hela kompetensområde. Rent allmänt kan om konkurrensförhållandena inom grundskolans kompetensområde sägas, att de varierar mellan en mycket låg antagningsprocent, t. ex. ca elva procent vid antagningen av sjukgymnaster höstterminen 1969, till en antagningssituation där alla behöriga sökande i regel kan antas, t. ex. vid sjöbefälsskolornas styrmans- och maskintekniker-kurser eller (höstterminen 1969) hushållslärar- och ekonomiföreståndarutbildningen.

I tabell 7 redovisas förhållandena 1967–1969 vid ett antal utbildningsvägar där central antagning tillämpas eller där eljest möjlighet finns att undvika att sökande räknas flera gånger till samma utbildning.

Tabell 7. Sökande och antagna samt antagna i procent av sökande vid vissa utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde läsåren 1967/68—1969/70.

	Sökande			Antagna			Ant. procent		
	67/68	68/69	69/70	67/68	68/69	69/70	67/68	68/69	69/70
Husliga seminarier									
hush. lär. (allm. gren)	219	179	164	156	144	154	71,2	80,4	93,9
» » (lanth. gren)	35	25	16	30	22	15	85,7	88,0	93,8
textillär. (allm. gren)	392	390	396	156	156	153	39,1	40,0	38,6
» (vävinr. gren)	124	130	161	12	12	11	9,7	9,2	6,8
barnavårdslärare	98	129	110	48	48	48	49,0	37,2	43,6
ekonomiföreståndare	111	97	49	48	60	48	43,6	61,9	98,0
gymn. o. idr. högskola	835	1 229	..	225	225	..	26,9	18,3	
tekn. lär.inst. (förb.kurs)	326	393	414	70	71	75	21,5	18,1	18,1
slöjdlärarseminarium	127[1]	411	165[2]	48[1]	120	48[2]	37,8[1]	29,2	29,1[2]
förskollärarseminarium	2 482	3 730	4 156	1 170	1 227	1 410	47,1	32,9	33,9
sjuksköterskeskola	7 142	8 841	5 554[3]	2 739	2 739	1 430[3]	38,4	31,0	25,7[3]
sjukgymn.utbildning	..	1 297	1 948	270	251	260	..	19,4	13,3
Sociala barna- o. ungd.vårds-seminariet	..	111	150	..	25	26	..	22,5	17,3

[1] vt -68.
[2] vt -70.
[3] ht -69.
.. = uppgift saknas.

Antagningsförhållanden vid sjuksköterskeskolorna

En utbildning som av olika skäl är intressant att redovisa mer utförligt och där tillgängliga statistiska uppgifter gör detta möjligt är *sjuksköterskeutbildningen.* Se tabell 8.

Samma tendens gör sig här gällande som vid de flesta utbildningsvägar med intagning två gånger årligen, nämligen att konkurrensen om elevplatserna är mindre hård på vårterminen än på höstterminen. För åskådlighetens skull har därför höstterminen och vårterminen redovisats var för sig. Totalt sett visar sammanställningen en hårdnande konkurrens om elevplatserna. Antagningsprocenten visar här den verkliga konkurrensen då dubbelansökningarna frånräknats.

Sjuksköterskeutbildningen har alltid lockat en viss andel sökande med högre skolunderbyggnad än vad som krävs för behörighet, i första hand studentexamen. I och med fackskolans tillkomst har även sökande från denna skolform uppträtt i växande omfattning. Tabell 9 visar andelen sökande med gymnasium, fackskola och normalskolekompetens vid de ansökningstillfällen, då kvoteringsbestämmelserna i grundskolans kompetenskungörelse tillämpats. Uppgifterna avser nettosökande och antagna till grundutbildning om fem terminer.

Sammanställningen visar, att andelen sökande med högre skolunderbyggnad än vad som krävs för behörighet är i stigande. I tabellen upptas de utbildningsgrupper som enligt gällande bestämmelser har behörighet minst till klasslärarutbildning, som räknas till fackskolans kompetensområde. Andelen med gymnasieutbildning visar en markant

Tabell 8. Sökande och antagna till sjuksköterskeskolor (fem terminers grundutbildning) 1967—1969.

	Ht 67	Ht 68	Ht 69	Vt 67	Vt 68	Vt 69
Sökande	4 177	4 891	5 554	2 401	2 965	3 950
Antagna	1 414	1 374	1 430	1 356	1 335	1 365
Antagningsprocent	33,9	28,1	25,7	56,5	45,0	34,6

Tabell 9. Grundutbildning av sjuksköterskor. Sökande och antagna med studentexamen, fackskola eller normalskolekompetens i procent av totala antalet sökande resp. antagna.

	Vt 68		Ht 68		Vt 69		Ht 69	
	Sökande	Antagna	Sökande	Antagna	Sökande	Antagna	Sökande	Antagna
Stud. ex.	13,6	17,6	20,3	26,3	27,3	33,5	29,1	36,3
Fackskola	5,6	7,4	9,6	8,7	10,1	10,2	12,5	11,6
Norm. sk. komp.	13,8	15,6	9,1	10,0	9,3	10,0	6,0	7,1

uppgång, som inte kan tillskrivas en ökad studentexamination (motsvarande). Att andelen fackskolelever stiger är i och för sig rimligt med hänsyn till det ökande utsläppet från fackskolan. Mer anmärkningsvärt är, med hänsyn till att flickskolan nu är i det närmaste avvecklad, att andelen sökande med normalskolekompetens fram till höstterminen 1969 håller sig förhållandevis konstant. Vidare kan man notera att i gruppen studentexamen/gymnasiekompetens andelen antagna är större än andelen sökande, vilket om proportionell kvotering tillämpas inte skall vara fallet. Detta beror troligen på att ett förhållandevis stort antal studenter via s. k. kvotjustering antagits inom den fria kvoten, som vid sjuksköterskeskolorna för närvarande uppgår till 20 procent av studerandeplatserna.

4.5 *Inskrivningsförhållanden vid de fria fakulteterna*

Ovan har redogjorts för behörighets-, urvals- och antagningsförhållanden vid olika former av spärrad utbildning. Nedan skall tillströmningen till de s. k. fria fakulteterna något belysas. Till de fria fakulteterna, dvs. teologisk, juridisk och huvuddelen av filosofisk fakultet, äger i princip alla sökande som uppfyller de allmänna och särskilda behörighetskraven tillträde utan någon form av intagningsbegränsning. För de förhållanden som råder när det gäller allmän behörighet och möjligheterna att erhålla dispens från de allmänna villkoren har redogjorts under 4.2.2.

Uppgifterna i tabell 10 beträffande inskrivningen vid de fria fakulteterna under 1960-talet är hämtade ur Information i prognosfrågor (SCB, 1970: 1).

Kommentar

Nettoantalet nyinskrivna är samtliga som första gången skriver in sig vid universitetet. I antalet ingår även de spärrade ämnena vid de fria fakulteterna. Den spärrade ekonomutbildningen i Lund och Umeå har fr. o. m. höstterminen 1969 inordnats som

Tabell 10. Samtliga fria fakulteter, nettoantalet nyinskrivna studerande.

	62/63	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70 [1]
Teol. fak.	164	167	149	185	135	156	196	.[2]
Jur. fak.	542	637	687	863	1 319	1 682	1 419	1 400
Hum. fak.	4 883	6 165	3 756	4 267	4 678	6 286	7 761	8 300
Samh.vet. fak.	.	.	4 364	5 157	6 502	8 613	10 757	11 660
Mat.-nat.-vet. fak.	1 941	2 283	2 494	3 025	3 758	4 708	5 100	5 100
Summa fria fak.	7 530	9 252	11 450	13 497	16 392	21 445	25 233	26 400
Därav								
»direktinskrivna»	..	..	..	..	13 446	17 449	19 254	18 400
»övriga»	..	..	..	..	2 946	3 996	5 979	8 000

.. Uppgift saknas.
. Uppgift kan ej förekomma.
[1] Beräknad uppgift.
[2] Fr. o. m. 1969/70 läser teologistuderande religionskunskap vid humanistisk fakultet under första studieåret. Inskrivning vid teologisk fakultet sker vid början av andra studieåret. Därför kan inga »första gången inskrivna» studerande förekomma vid teologisk fakultet.

ospärrad utbildningslinje i den nya utbildningsorganisationen vid de fria fakulteterna.

Med »direktinskrivna» studerande avses studerande med fullständig gymnasieutbildning som skrivits in vid universitet högst fyra år efter det gymnasiestudierna avslutats. Med »övriga» studerande avses

a) studerande som skrivit in sig senare än fyra år efter fullbordad gymnasieutbildning,

b) studerande som skrivit in sig enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68 (personer som fyllt 25 år och arbetat minst fem år) samt

c) andra studerande utan fullständig gymnasieutbildning.

Fördelningen på »direktinskrivna» och »övriga» 1966/67–1968/69 är något osäker.

4.6 *Intern verksutbildning m. m.*

4.6.1 Inledning

I detta avsnitt har sammanförts uppgifter om behörighets- och antagningsförhållanden för utbildning på skilda nivåer inom statliga verk och myndigheter inklusive krigsmakten. Karakteristiskt för sådan s. k. intern utbildning är, att den som undergår utbildning samtidigt är anställd hos myndigheten och att utbildningen i växlande omfattning och på olika sätt är kombinerad med praktisk tjänstgöring hos anställningsmyndigheten.

Eftersom utbildningshuvudman och anställningsmyndighet på detta sätt sammanfaller, kan utbildningen samordnas väl med den efterföljande yrkesverksamheten. Utbildningens innehåll och mål kan sålunda anpassas direkt till de befattningar som utbildningen är avsedd att leda till. Myndigheten har också möjlighet att anpassa utbildningskapaciteten till det förväntade behovet av arbetskraft liksom att vid behov göra sådana förändringar i utbildningens innehåll som krävs för att tillgodose ändrade yrkeskrav osv.

Ovan nämnda karakteristika för intern utbildning har betydelse även för behörighetsreglerna samt för antagningsprinciperna i stort.

4.6.2 Redovisningens omfattning

Inom det aktuella området förekommer dels sådan anställning, där utbildningsdelen tids- och institutionsmässigt i princip kan jämföras med utbildning som försiggår vid fristående utbildningsanstalter av det slag som redovisats i tidigare avsnitt av detta kapitel, dels sådan anställning som visserligen är förenad med en kortare utbildningskurs men likväl huvudsakligen är jämförbar med den upplärning på arbetsplatsen som förekommer för nyanställd personal, oavsett tidigare utbildning, inom praktiskt taget hela arbetsmarknaden. I det följande redovisas huvudsakligen sådan anställning som är förenad med mer omfattande teoretisk och praktisk utbildning, vilken försiggår i skolmässiga former.

De myndigheter som ingår i översikten är, förutom krigsmakten, luftfartsverket, postverket, statens järnvägar, televerket och tullverket, vidare vissa anställningar, där utbildningsdelen handhas av länsstyrelsernas utbildningsnämnd, exekutionsväsendets organisationsnämnd, kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen. Redovisningen får betraktas mer som en exemplifiering av förekommande utbildning än som en fullständig kartläggning.

4.6.3 Utbildning inom krigsmakten

Inom alla försvarsgrenar förekommer tre huvudkategorier militär personal på aktiv stat: underbefäl, underofficerare och officerare. Direktrekrytering sker till underbefäls- och officersutbildning. Till underofficersutbildning antas i princip endast personer som genomgått utbildning till underbefäl på aktiv stat.

Därtill förekommer civilmilitär personal som tjänstemässigt tillhör eller motsvarar någon av ovanstående kategorier, exempelvis armé-, marin- och flygingenjörer, mästare och verkmästare, armé- och flygtekniker, flottiljpoliser m. fl.

Fältflygare är en kontraktsanställd flygförarkategori inom flygvapnet och jämställs

med underbefäl (fältflygare av första och andra graden) eller underofficerare (förste fältflygare).

För behörighet till *underbefälsutbildning* krävs, att man fullgjort skolplikt samt att man vid inskrivning som värnpliktig blivit uttagen till lägst underbefälsutbildning.

För att antas till *underofficersutbildning* krävs, förutom genomgången underbefälsutbildning, att ha fackskolekompetens med ett medelbetyg av lägst 2,3. Underbefäl som uttas till underofficersutbildning och saknar fackskolekompetens får genomgå fackskolelinje vid försvarets läroverk.

För behörighet att antas som *officersaspirant* krävs slutbetyg från årskurs 3 i gymnasiet med fullständiga studiekurser samt ett medelbetyg av lägst 2,3 eller motsvarande.

De särskilda behörighetsvillkoren varierar något mellan olika vapenslag m. m. I regel föreligger krav på matematik (årskurs 1–3) samt i vissa fall fysik (årskurs 1–3). De allmänna villkoren för behörighet är fastställda av Kungl. Maj:t i försvarsdepartementet (kungl. brev 2.8.1967).

Arméofficersaspiranter antas i samband med inskrivning av värnpliktiga eller under första halvåret av den första värnpliktstjänstgöringen (grundutbildningen). För kustartilleriet sker ansökan i samband med inskrivningen. För flygvapnet och flottan sker antagningen på särskild ansökan och föregås av prov, där vissa fysiska och psykiska egenskaper prövas.

Vid varje försvarsgren kan särskilt lämpliga underofficerare kommenderas till försvarets läroverk för att där genomgå gymnasieutbildning och sedan bli antagna till officersutbildning.

För närvarande kan beräknas en årlig antagning av ca 1 600 personer för underbefälsutbildning och drygt 300 för officersutbildning.

4.6.4 Exempel på övrig intern utbildning

Luftfartsverket, postverket, statens järnvägar, televerket och tullverket. Vid samtliga dessa verk anställs personer för utbildning till högre administrativa och/eller tekniska befattningar. Några i författning fastställda kompetenskrav för sådan utbildning finns ej, utan varje styrelse fastställer själv anställningsvillkoren.

Huvudsakligen antas sökande med gymnasiekompetens (motsvarande), men vid samtliga verk finns därtill möjlighet till antagning för sökande med väl vitsordad utbildning och långvarig tjänstgöring på lägre nivå inom verket. Av dessa s. k. långvägare krävs ibland komplettering i vissa skolämnen på grundskole- eller gymnasienivå.

Antagningen till ovan nämnd utbildning omfattar sammanlagt mellan 200 och 300 personer per år. Antalet sökande överstiger i regel väsentligt antalet antagna. Vid urvalet tas i regel hänsyn till, förutom betyg, även resultatet av vissa psykotekniska och andra prov, intervjuer m. m.

Utbildningar med rekrytering på grundskolenivå inom dessa verk är bl. a. trafikledarassistentutbildning, postkassörsutbildning, utbildning av resebyråtjänstemän inom statens järnvägar samt telegrafbiträdeskurs.

Länsstyrelserna antar landskanslistaspiranter samt kronoassistenter i befordringsgång, vilka under sin aspiranttjänstgöring får genomgå centralt anordnade teoretiska kurser. Formella kompetenskrav för anställning finns ej, men de som antas vid länsstyrelserna har i regel gymnasiekompetens (motsvarande), fackskolekompetens eller grundskolekompetens kompletterad med handelsutbildning. Årligen antas ca 100 landskanslistaspiranter samt 60–70 kronoassistentaspiranter. Antalet sökande överstiger i regel dessa tal.

Vård- och tillsynspersonal inom *kriminalvård, ungdomsvård och nykterhetsvård* utbildas under en sammanlagd utbildningstid på ungefär ett år. Utbildningen anordnas av kriminalvårdsstyrelsen. Den gemensamma grundutbildningen skall omfatta all vård- och tillsynspersonal som anställs för stadigvarande tjänstgöring. Utbildningen skall i regel påbörjas inom ett år från anställningens början och utgör kompetenskrav för fast anställning. Behörighetsvillko-

ret är fullgjord skolplikt men många sökande har folkhögskola eller annan påbyggnad. För närvarande utbildas 400–500 personer per år.

Vid *polisväsendet* anställs polisaspiranter, som får genomgå en 43 veckor lång utbildningskurs, inklusive viss praktiktjänstgöring mellan två olika kursdelar. För antagning krävs lägst s. k. enbokstavslinje på grundskola eller motsvarande. För närvarande antas ca 750 polisaspiranter per år. Rekryteringsförhållandena följer i viss mån sysselsättningsförändringarna på arbetsmarknaden.

5 De vuxnas utbildningsförhållanden

5.1 *Inledning*

Som anförts i kapitel 2 är det inte givet, att kompetensregler av olika slag skall baseras uteslutande på ungdomsutbildningens grund även om detta för närvarande i största utsträckning är fallet. Den stora majoriteten av vuxna saknar gymnasial ungdomsutbildning varpå behörighet skulle kunna grundas. Å andra sidan finns en omfattande utbildning avsedd för vuxnas särskilda behov. KU har funnit det nödvändigt att i någon omfattning redovisa denna vuxenutbildning, även om denna allt oftare synes bli uppmärksammad i olika framställningar, nu senast i prop. 1970: 35 angående ökat stöd till vuxenutbildningen samt i YB:s betänkande Yrkesteknisk högskolutbildning (SOU 1970: 8). Nedanstående översikt eller snarare exempelsamling är ett försök till beskrivning av ett mycket oenhetligt område.

De vuxnas nuvarande villkor för behörighet till reguljära former för högre utbildning skiljer sig i princip inte från de villkor som gäller för andra sökande (med undantag för försöksverksamheten med utvidgad behörighet). Vägen genom gymnasiet eller fackskolan, dvs. den för ungdomar vanliga förutbildningsvägen, har varit normerande även för konstruktionen av nu gällande dispensbestämmelser inom universitetssektorn, där två års gymnasial utbildning m. m. som regel är en grundförutsättning för dispens avseende ett fullständigt studieprogram. Sådana undantag som tillträdesvillkoren för socialhögskolan förändrar inte denna helhetsbild av behörighetssystemets utformning. Större räckvidd, men osäker praktisk betydelse, har bestämmelserna för tillträde till klasslärarutbildning och journalistutbildning därigenom att de öppnar vissa möjligheter till behörighet även på grundval av bl. a. praktisk erfarenhet. Av liknande art är också regleringen av tillträdet till s. k. inomverksutbildning där behörigheten i vissa fall kan grundas på lång praktisk erfarenhet som ett alternativ till viss föregående, gymnasial utbildning.

Vad beträffar universitetssektorn har försöksverksamheten med vidgad behörighet inom ett begränsat område öppnat vissa vägar till högre utbildning utan krav på fullständig gymnasial förutbildning. För sådana vuxna som har viss tids yrkesverksamhet torde denna behörighetsväg bl. a. underlätta möjligheterna till komplettering av en tidigare bristfällig utbildning och till teoretiska fördjupningar av praktiska yrkeserfarenheter.

Som redovisas nedan förekommer en omfattande vuxenutbildning inom den högre utbildningen i former, där behörighetskungörelsens krav inte utgör hinder för tillträde och i vissa fall inte heller för avläggande av prov för sådant bevis över förvärvade kunskaper som, efter senare förvärvad behörighet för inskrivning vid universitet, jämställs med ett på reguljär väg förvärvat betyg (se kapitel 4).

Trots vad som här nämnts är likväl, med

de nuvarande behörighetsreglerna, stora och betydande sektorer av den högre utbildningen tillgängliga endast för personer med en mot den gymnasiala skolan svarande fullständig utbildning. Kravet på så omfattande förutbildning är av olika skäl svårare att uppfylla för vuxna än för ungdomar, vilka numera i långt större utsträckning än förr går direkt från den obligatoriska skolan till gymnasium eller fackskola. KU vill emellertid samtidigt betona betydelsen för de vuxnas möjligheter till fortsatt utbildning av den rad åtgärder som vidtagits för vuxenutbildning på det gymnasiala och förgymnasiala området. Dit hör framför allt den nu, efter 1967 års beslut om ökad vuxenutbildning, snabbt expanderande statliga och kommunala kompetensgivande vuxenutbildningen. Förverkligandet av den rad speciella åtgärder inriktade på de särskilt eftersatta grupperna, som riksdagen 1970 beslutat om på grundval av särproposition om vuxenutbildning (1970: 35), torde medföra ytterligare betydelsefulla förbättringar med avseende på de vuxnas möjligheter till fortsatt utbildning på olika nivåer i utbildningssystemet (se nedan).

Avsikten med redovisningen nedan av de olika utbildningsvägarna för vuxna är att belysa vad som kan betraktas som »varierande förutbildning och erfarenheter i fråga om såväl nivå som inriktning» i anslutning till uttalandet i KU:s direktiv, att »möjligheter måste finnas att på olika vägar meritera sig för en viss utbildning eller ett visst yrke». I redovisningen uppmärksammas därför t. ex. utbildningens innehåll och omfattning samt deltagarnas bakgrund och studiemål mer än yttre, organisatoriska förhållanden. Redovisningen gör inte anspråk på att vara fullständig. Den bör i stället ses som en översiktlig exempelsamling som kan bidra till att lägga en grund för en allmän bedömning av de vuxnas nuvarande möjligheter att förbereda sig för högre studier.

5.2 *Kommunal och statlig vuxenutbildning*

Den kompetensinriktade vuxenutbildningen avser fullständig eller partiell utbildning motsvarande grundskolans högstadium, fackskolan, yrkesskolan och gymnasiet. Enligt riksdagsbeslut 1967 kan sådan utbildning, i den mån elevunderlag finns, fr. o. m. 1.7. 1968 arrangeras som kommunal vuxenutbildning med lokal rekrytering (stadga för gymnasial vuxenutbildning, SFS 1967: 452, ändrad senast i SFS 1969: 600). Redan dessförinnan förekom motsvarande utbildning vid kvällsgymnasier i studieförbundens eller kommunernas regi, vid folkhögskolor samt med riksrekrytering vid statens skolor för vuxna i Norrköping och Härnösand och vid vissa korrespondensskolor. Vid statens skolor för vuxna bedrivs utbildningen som s. k. varvad undervisning, dvs. som en kombination av korrespondensstudier i hemmet och vissa kortare, muntliga kursperioder vid skolan. En del av norrköpingseleverna läser emellertid sedan vårterminen 1968 uteslutande per korrespondens. Även den statliga vuxenutbildningen regleras i ovannämnda stadga. Utbildning enligt stadgan för gymnasial vuxenutbildning är avgiftsfri. I vissa fall utgår (förhöjt) studiebidrag och resekostnadsersättning.

Den kommunala vuxenutbildningen bedrivs i princip som regelbunden kvällsundervisning men med begränsat antal undervisningstimmar och större krav på självverksamhet än i ungdomsskolan. Undervisningen är organiserad som koncentrationsläsning, dvs. eleven läser endast ett fåtal ämnen samtidigt.

I viss utsträckning förekommer även heltidsundervisning på dagtid för vuxna. De tidigare existerande kvällsgymnasierna har fr. o. m. 1968 inordnats i den kommunala vuxenutbildningen. Fortfarande ger vidare folkhögskolan möjligheter till kompetensgivande utbildning. Utöver de här nämnda möjligheterna till vuxenutbildning erbjuds kompetensgivande utbildning också vid korrespondensskolorna, främst vid Hermods. Sådan utbildning är avgiftsbelagd. Nedanstående uppgifter är hämtade ur olika undersökningar, bl. a. av KU utförda sammanställningar.

Kommunal vuxenutbildning förekom hösten 1968 på ca 170 orter och läsåret 1969/70

på närmare 250 orter. Nettoantalet studerande i grundskole-, gymnasie- och fackskolekurser var i oktober 1968 enligt SCB ca 37 000 (Statistiska meddelanden U 1969: 10), varav omkring två tredjedelar bedrev gymnasiala studier och en tredjedel studier på grundskolans högstadium. Flera än den nämnda tredjedelen av samtliga studerande kan ha läst grundskolekurser, nämligen de som samtidigt deltog i mer omfattande gymnasial utbildning. Omkring 650 personer läste fackskolekurser. Till de nämnda 37 000 eleverna kan läggas ca 82 000 (bruttotal) elever i kommunala och enskilda yrkesskolekurser. Preliminära uppgifter avseende hösten 1969 tyder på att den kommunala vuxenutbildningen ökat sitt deltagarantal i förgymnasiala kurser, fackskole- och gymnasiekurser från 1968 med över 50 procent, varvid ökningen varit större på grundskolestadiet än på det gymnasiala stadiet.

Elevantalet vid de riksrekryterande, statliga vuxenskolorna var läsåret 1968/69 ca 4 200 och beräknas läsåret 1969/70 till omkring 5 500.

Genomsnittsåldern i den kommunala vuxenutbildningen är jämförelsevis låg. Bland deltagarna i gymnasiekurser hösten 1968 var i SCB-materialet nästan 40 procent 25 år eller yngre, medan den största åldersklassen bland de enbart grundskolestuderande var gruppen 36 år och äldre. Den stora andelen yngre studerande, proportionen mellan tillströmningen till förgymnasiala och gymnasiala kurser samt dominansen av redan förut relativt väl utbildade deltagare i de gymnasiala kurserna synes visa, att den kommunala vuxenutbildningen i starten främst svarat mot utbildningsbehoven bland sådana vuxna som önskar behörighet till högre utbildning. Uppgifter från studierektorer m. fl. inom vuxenutbildningen angående de s. k. dispensämnenas (se kapitel 4) dominans vid ämnesvalet i den gymnasiala vuxenutbildningen styrker detta antagande.

Enligt prop. 1970: 35 har beslutats, för att öka elevantalet i grundskolekurserna inom den kommunala vuxenutbildningen och därmed andelen elever med kort och ofullständig grundutbildning, att det nuvarande schablontillägget på 13 procent av timantalet för studiehandledning m. m. höjs till 25 procent i fråga om ämneskurser på grundskolenivå. Dessa timmar avses i första hand utnyttjas för stödundervisning för personer med enbart sex- eller sjuårig folkskola som grundutbildning och bristande studievana. I statsverkspropositionen beräknades vidare särskilda medel till skolöverstyrelsen för information om vuxenutbildningen. Vissa iakttagelser tyder på att det kan finnas ett samband mellan de vuxnas ålder och bl. a. graden av svårighet att utnyttja ett utbildningsutbud som kräver regelbunden och längre tids frånvaro från hemmet. Genomsnittsåldern för de studerande är nämligen något högre bland deltagarna i den varvade undervisningen vid de riksrekryterande skolorna än vid de kommunala enheterna. I den varvade undervisningen krävs mindre deltagande i skolbunden undervisning. Deltagare i renodlade brevskolestudier, som sker i hemmet, visade ännu något högre genomsnittsålder än deltagare i varvad undervisning.

Syftet med studierna är endast delvis undersökt i de kartläggningar som gjorts av den kompetensinriktade vuxenutbildningen. För flertalet studerande finns endast uppgift om till vilka ämneskurser vederbörande är anmäld samt, i vissa fall, om den studerande avser att förvärva hel eller partiell gymnasiekompetens. Dessa uppgifter medger emellertid inga slutsatser om de studerandes studieavsikter m. m. efter genomgången utbildning. Som ovan framhållits kan emellertid avsikten att vinna behörighet för högre utbildning antas ha stor betydelse.

De studerandes yrkestillhörighet är skiftande. Några säkra slutsatser om olika yrkesgruppers utbildningsbenägenhet kan inte dras ur föreliggande material. Yrken inom kontorssektorn och vårdyrkessektorn är jämförelsevis väl företrädda. Hemmafruar förekommer särskilt ofta bland de korrespondensstuderande i Norrköping.

5.3 *Folkhögskolan*

Den genomsnittliga åldern för de 10 000–13 000 elever (läsåret 1969/70 drygt 13 500), som de senaste åren årligen bevistat vinterkurserna vid landets 105 folkhögskolor, var enligt uppgifter i maj 1969 ca 21 år. Elevåldern har de senaste åren höjts, beroende bl. a. på att gruppen elever som är 29 år eller äldre ökat mer än de yngre elevgrupperna. Med undantag för vissa skolor gäller som nedre åldersgräns för inträde vid folkhögskola 18 år.

Folkhögskolutbildningens kompetensvärde är av intresse vid en analys av de vuxnas möjligheter till fortsatt utbildning. Under senare år har en ökande andel av folkhögskolans elever som mål haft att få en vidareutbildning av allmänt slag som grund för fortsatt utbildning. I kungörelsen om grundskolans kompetensvärde (SFS 1966: 24) regleras även folkhögskolans kompetensvärde vad beträffar tillträde till fortsatt utbildning inom det gymnasiala området. Som huvudregel gäller, att två årskurser vid folkhögskola som bygger på folkskola ger generell behörighet motsvarande grundskolan. Samma behörighet kan också erhållas efter enbart en första årskurs vid folkhögskola förutsatt att denna anpassats efter årskurs 8 i folkskolan.

Studier vid folkhögskola ger emellertid behörighet även för viss högre utbildning. Som nämnts i föregående kapitel ger sålunda tredje årskursen vid folkhögskola, eller sådan första eller andra årskurs som bygger på genomgången grundskola, allmän behörighet för studier vid journalisthögskola. Tredje årskurs vid folkhögskola eller två årskurser som bygger på genomgången grundskola berättigar till tillträde till klasslärarutbildning vid lärarhögskola. För båda dessa utbildningsvägar krävs dessutom som nämnts vissa kunskaper enligt fackskolans eller gymnasiets läroplaner.

Folkhögskolelevernas utbildningsbakgrund är skiftande. Som ett exempel kan nämnas, att av samtliga elever som påbörjade folkhögskolans vinterkurser läsåret 1967/68 nära hälften hade sex till åtta års förutbildning, omkring en tredjedel nio års förutbildning dvs. grundskola (motsvarande), en femtedel tio till elva års och några få procent en tolvårig förutbildning.

Folkhögskolan har stor frihet att utforma sin verksamhet. Detta utgör samtidigt en komplikation när det gäller att fastställa utbildningens kompetensvärde vid jämförelse med andra, fastare reglerade utbildningar och en fördel när det gäller skolans möjlighet att smidigt anpassa sig till uppställda krav från olika avnämare. Kursernas omfång bestäms i stor utsträckning av en kombinerad bedömning av förkunskaper och studiesyfte hos eleverna.

Arbetsåret 1969/70 hade 83 skolor tre årskurser. Utöver årskursindelningen sker också en stoff- och nivåindelning i mindre grupper. Sådana grupperingar är vanligast i språk och matematik. Detta arrangemang skapar goda möjligheter att inom folkhögskolans ram ge olika grupper av studerande de särskilda förkunskaper, som fordras för tillträde till fortsatt utbildning av skilda slag.

Genom linjeval och specialisering i andra och tredje årskursen skapas vid många skolor särskilda möjligheter för eleverna att förbereda sig för t. ex. klasslärarutbildningens särskilda förkunskapskrav. Ett 70-tal skolor preparerar vid en särskild samhällsvetenskaplig linje sina elever i tredje årskursen för studier vid socialhögskola, där folkhögskolutbildade kan vinna inträde endast på grundval av särskild prövning (enligt gymnasiets fordringar) eller inträdesprövning. Andra skolor återigen ger viss förberedande journalistutbildning.

5.4 *Arbetsmarknadsutbildning*

Arbetsmarknadsutbildningen, som drivs av SÖ och AMS i samarbete, omfattar en rad olika former av utbildning från olika slag av fullständig yrkesutbildning till kurser av vägledande och informerande karaktär. Verksamheten har en i hög grad flexibel uppbyggnad såväl geografiskt som beträffande kursprogram och omfattning. Nya kurser tillkommer kontinuerligt och kurser som inte svarar mot aktuella arbetsmark-

nadsbehov kan snabbt läggas ned. Antagning av nya elever sker fortlöpande till pågående kurser. Inträdesåldern är fr. o. m. 1.7. 1970 lägst 20 år, tidigare 21 år.

Arbetsmarknadsutbildningens omfattning har under de senaste tio åren i stort sett tiodubblats och beräknas budgetåret 1969/70 komma att omfatta ca 95 000 personer. Budgetåret 1968/69 gavs omkring 50 procent av utbildningen i form av särskilda kurser anordnade av SÖ medan ca 25 procent av kursdeltagarna fick sin utbildning inom det allmänna skolväsendet och tio till femton procent inom något företag.

Kursernas längd varierade från 60 timmar till tre år. Endast ett fåtal kurser var emellertid kortare än tio veckor respektive längre än ca ett år. Nästan 25 procent av kurserna omfattade 48 veckor, och ungefär samma andel 24–42 veckor. Ett tiotal kurser sträckte sig över ett och halvt år, fem kurser över ca två år och en kurs, industrielektrikerutbildning, över tre år.

Inslagen av teoretiska studier i läroplanerna ökar med kursens längd, men det finns åtskilliga undantag från denna regel. Samtliga 39-veckorskurser, vilka avser yrken främst inom kontors- och konstruktionsområdet, har mellan 1 000 och 2 000 teoritimmar, medan 48-veckorskurserna i regel har 200–400 timmar teori. I kurser om högst 20 veckor kan antalet teoritimmar variera från knappt 50 till nära 600 men ligger i de flesta fall kring 200. Kurser om ett år eller mer har i regel minst ca 800 teoritimmar, i många fall fler. Försöksverksamhet med allmänna ämnen (fysik, kemi, matematik, svenska, engelska och samhällskunskap) i kurser inom industri och hantverk inleddes 1969 i syfte att ge kursdeltagarna, som i allmänhet har förkunskaper motsvarande endast sex- eller sjuårig folkskola, en kompletterande allmän utbildning.

5.5 *Utbildning i samband med anställning eller befattning*

5.5.1 Facklig utbildning

Inom de anställdas organisationer äger en omfattande vuxenutbildning rum. Rekryteringen till intern facklig utbildning sker i regel på grundval av fackliga meriter. Urval av deltagare görs genom individuella avvägningar mellan utbildningsbehov, förkunskaper och övriga studieförutsättningar. Den fackliga skolningen sker dels i studiecirkelform, dels i regionalt eller centralt anordnade internatkurser. Den övervägande delen av de centrala kurserna anordnas av de till LO och TCO anslutna förbunden.

I en departementspromemoria (U 1969: 4) föreslås ett system med statsbidrag till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet. Kostnaderna härför beräknas till ca fem miljoner kronor för budgetåret 1970/71. Med hänsyn till de föreslagna utbetalningsreglerna leder detta till ett medelsbehov av 2,5 miljoner kronor för nämnda budgetår, vilket belopp riksdagen enligt prop. 1970: 35 anvisat som förslagsanslag betecknat Bidrag till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet. I propositionen framhålls beträffande dessa kurser bl. a., att förutsättningen för statsbidrag skall vara att kurserna innehåller en tämligen stor andel allmänna ämnen, varmed förstås samhällskunskap, nationalekonomi, psykologi, svenska, matematik och produktionsteknik. Även vissa specialkurser m. m. anses böra vara bidragsgrundande.

Innehållet i de fackliga kurserna varierar mellan organisationerna men har exempelvis både i LO och TCO betydande inslag av ekonomi, socialpolitik och andra samhällsorienterande ämnen. Även t. ex. svenska och matematik förekommer. Utbildningen kan i viss mån anpassas efter kursdeltagarnas intressen och behov med hänsyn till exempelvis aktuella eller väntade fackliga uppdrag.

Inom LO och dess förbund kan man beräkna att den person, som genomgått den mest omfattande kursen, har minst 21 kursveckor bakom sig. Varje kursvecka kan då beräknas ha omfattat ca 40 studietimmar jämte ett avsevärt antal timmar självstudier. I stor utsträckning bedrivs självstudier även mellan kursperioderna.

TCO:s fackliga internutbildning beräknas kunna ge ungefär motsvarande samman-

lagda studietid som LO:s kurser. Kurssystemet inom TCO är emellertid mindre enhetligt. Studietiden är därför svårare att beräkna för TCO:s del.

Fackliga kurser av den typ som här nämns går i vissa ämnen nivåmässigt in på den högre utbildningens område. Studietiden i de fackliga kurserna är omfattande och kraven på studieprestationer är höga. Genom att det dessutom sker ett systematiskt urval av kursdeltagare torde de som genomgått här berörd längre facklig utbildning i regel ha såväl erfarenheter som kunskaper av värde för en fortsatt eftergymnasial utbildning.

5.5.2 Personalutbildning inom statlig och kommunal verksamhet samt enskilt näringsliv

Med ledning av uppgifter från bl. a. statens personalutbildningsnämnd (SPUN) har KU sökt bilda sig en uppfattning om den mycket skiftande utbildnings- och kursverksamhet som pågår för personal inom vissa statliga och kommunala organ.

Denna typ av studieverksamhet drivs dels av verken och myndigheterna själva, dels av de tre centrala kursanordnarna: statens personalutbildningsnämnd, statskontoret och riksrevisionsverket samt regionalt av länsstyrelserna. För kommunala förtroendemän och anställda anordnar Svenska kommunförbundet ett stort antal kurser och för landstingspersonal arrangeras kurser och konferenser dels av enskilda landsting, dels av Svenska landstingsförbundet.

Sådan utbildning har normalt nära anknytning till kursdeltagarnas ordinarie arbetsuppgifter och bedrivs ofta som varvad teoretisk utbildning och praktisk träning på arbetsplatsen. Till vissa kurser rekryteras deltagare med viss tids tjänstgöring, till andra även nyanställd personal. Förkunskapskraven varierar därmed kraftigt mellan olika kurser. Likaledes varierar kurslängd, studieform, typ av kunskapsredovisning och kursinnehållets karaktär.

Bland de av SPUN förtecknade verksutbildningarna, som sammanlagt utgör ett sjuttiotal, omfattar drygt tio procent mer än ett års studier.

De kommunala personalutbildningarna består genomgående av kortare kursarrangemang inom olika specialområden. Därvid har ej medräknats den mycket omfattande vårdutbildningen vilken innehåller även grundläggande yrkesutbildning.

Det enskilda näringslivets personalutbildning är omfattande och sker dels internt i företagen i skilda former, dels genom deltagande i kurser, konferenser etc. i regi av konsultföretag och organisationer, bl. a. Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och dess olika utbildningsorgan för arbetsledarutbildning, företagsledarutbildning (Institutet för företagsledning) etc. Möjligheterna att skaffa sig en överblick över utbildningsinnehåll, rekryteringsgrunder och förkunskapskrav, kunskapsprövning, utbildningstid etc. beträffande dessa utbildningsvägar har för KU:s del varit mycket begränsade. I den ovannämnda departementspromemorian betecknas SAF:s kursverksamhet som en yrkesutbildning på en i de flesta fall mycket avancerad nivå.

5.6 *Folkbildningsverksamheten inom studieförbunden*

Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet i studieförbundens regi spelar en betydande roll i det totala utbudet av vuxenutbildning. Studieförbunden driver en omfattande kursverksamhet utan beröring med andra utbildningsinstitutioner eller i samverkan med korrespondens- och/eller eterburen undervisning. Facklig utbildning organiseras främst av respektive fackliga organisations studieförbund. En viss uppdelning sker mellan kommunal vuxenutbildning och folkbildningsverksamhet med avseende på vissa gymnasiala – främst yrkesskolekurser – och förgymnasiala kurser. Slutligen står bildningsförbunden som arrangörer för huvuddelen av utbildningen i universitetscirklar.

Till denna av bildningsförbunden organiserade bildningsverksamhet kommer också inom folkbildningens ram folkhögskolan, bibliotekens verksamhet, föreläsningsverk-

samhet etc.

Det folkbildningsarbete som organiseras av studieförbunden bedrivs främst i form av studiecirklar. Till cirkelverksamheten utgår statsbidrag via SÖ och de tolv godkända studieförbunden enligt regler fastställda av Kungl. Maj:t (senast sammanställda i ASÖ 1968/69 nr 8). Läsåret 1968/69 uppgick antalet deltagare i statsbidragsberättigade studiecirklar till ca 1,3 miljoner fördelade på omkring 136 000 cirklar, vilket är en ökning med mer än 100 000 cirklar sedan 1946, då principerna för de nuvarande statsbidragsreglerna trädde i kraft. Den kraftigaste ökningen har skett under senare år. SÖ räknar med en fortsatt tillväxt också under kommande år.

Riksdagen har beslutat (prop. 1970: 35), att det nuvarande maximibidraget till studiecirklar om 20 kronor per studietimme höjs med 50 procent till 30 kronor per studietimme. De bestämmelser som reglerar studiecirklarnas verksamhet medger en betydande rörelsefrihet i ämnesval, uppläggning och arbetssätt. Möjligheten att ordna undervisning med så lågt deltagarantal som fem personer ger studiecirkeln särskild betydelse på platser och i ämnen, där rekryteringen är begränsad, t. ex. i glesbygder där införandet av den kommunala vuxenutbildningen inte gett samma effekter med avseende på förbättrade studiemöjligheter som i tätorterna. Studieförbundens nära anknytning till intresseorganisationer och politiska organisationer och därmed till stora delar av befolkningen skapar vidare möjligheter att avläsa de aktuella studiebehoven och stimulera människor till studier.

Studieverksamheten inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetet har uppenbarligen till väsentlig del andra funktioner än den kommunala vuxenutbildningen och annan behörighetsgivande eller kompetensinriktad vuxenutbildning. Dessa andra funktioner kan väntas få tilltagande betydelse. Den enskilde kan genom deltagande i studiearbetet öka sin förmåga att engagera sig och ta ställning till aktuella problem, få mer utbyte av växande fritid etc.

Enligt bl. a. SÖ:s bedömning (petitaingressen 1970/71, ASÖ specialnummer augusti 1969) har emellertid folkbildningen en viktig uppgift också som komplement till den kommunala vuxenutbildningen i fråga om behörighetsgivande utbildning. Bl. a. kan studiecirkeln för en del vuxna utgöra en särskilt lämplig studieform. SÖ framhåller också vikten av att utnyttja studieförbundens särart som utbildningsarrangör när det gäller att komma till rätta med de faktorer av bl. a. psykologisk och social natur, som synes hindra vuxna med hämmad studiemotivation att delta i vuxenutbildning. En aktiv, uppsökande verksamhet bedöms nödvändig för att de syften som uppställts för vuxenutbildningen skall kunna nås. Även om skolmyndigheterna härvidlag kan göra värdefulla insatser har studieförbunden, enligt SÖ:s mening, helt andra förutsättningar att på arbetsplatserna, vid föreningssammankomster och i övrigt under fritiden informera om vuxenstudiernas för- och nackdelar, bidra till undanröjande av felaktiga föreställningar och bygga upp en positiv inställning till studier bland vuxna med otillräcklig studiemotivation.

Genom riksdagsbeslut om vuxenutbildningen enligt prop. 1970: 35 har de här anförda särskilda förutsättningarna för studieförbundens medverkan i utbildningsutjämningen beaktats genom tilläggsbidrag till cirkelstudier inriktade på ämnen som ligger inom ramen för vissa i grundskolan centrala ämnesområden och på en nivå som svarar mot högst grundskolans årskurs 9.

Hösten 1968 lade LO och Arbetarnas bildningsförbund (ABF) fram ett konkret förslag om försöksverksamhet på ett tiotal orter med intensivbearbetning av de vuxna, främst på arbetsplatser, i syfte att med hjälp av särskilt tillrättalagda, flexibla studieformer och speciella studiestimulerande åtgärder rekrytera sådana grupper av lågutbildade vuxna som av olika skäl inte har möjlighet att delta i samhällets vuxenutbildning. Verksamheten föreslogs få formen av uppsökande rekrytering genom särskilt utbildade studieorganisatörer med full rörelsefrihet i företagen. Studierna, som i viss utsträckning föreslogs ske på arbetstid, samt

läromedel skulle vara kostnadsfria. Ersättning skall enligt förslaget utgå för förlorad arbetsförtjänst.

Delvis avsågs utbildningen kunna ske i vecko- eller veckoslutskurser men främst som cirkelstudier, varvid ABF skulle få svara för arrangemangen. Försöket föreslogs omfatta bl. a. svenska, matematik, samhällskunskap och engelska samt något yrkesämne i anslutning till deltagarnas verksamhetsområde. Åtminstone samhällskunskap och engelska borde motsvara kurser enligt läroplan för grundskolan. LO och ABF har för försökets genomförande begärt anslag från utbildningsdepartementet på ca 1,3 miljoner kronor, varvid också beräknats kostnader för uppföljning och utvärdering i syfte att få underlag för en senare utvidgning av verksamheten. Kungl. Maj:t har 22.1. 1970 tillkallat särskilda sakkunniga för att leda försök av ovan angivet slag.

För den omfattande studiecirkelverksamhet inom studieförbunden, som inte hänför sig till s. k. extern universitetsutbildning eller utgör direkt utbyggnad av den kommunala vuxenutbildningen (t. ex. i glesort, vid begränsat deltagarantal eller för viss yrkesskolekurs), är normalantalet studietimmar per termin 24 och per läsår 48. Mellan sammankomsterna bedriver deltagarna i regel enskilda studier av varierande omfattning beroende på ämne och studieinriktning. Endast undantagsvis leder studiecirkelarbetet fram till kunskapsprov eller dokumentation av inhämtade kunskaper.

Utöver studiecirklarna anordnas längre utbildning, vilken endast delvis bedrivs som cirklar och som regelmässigt avslutas med prov och kompetensbevis. Bland dessa kan nämnas Folkuniversitetets sekreterarskola, TBV:s högre företagsekonomiska och tekniska kurser, marknadsekonomutbildning, kurs i socialrätt och psykologi samt en högre personaladministrativ kurs. På språkområdet anordnar TBV i samarbete med avdelningen för tillämpad språkvetenskap vid Stockholms universitet prov i engelska, tyska, franska och spanska. Kompetensbevis från sådana prov avser kunskaper i ämnet motsvarande drygt gymnasiets kurs, i vissa fall motsvarande ett betyg i akademisk examen vid universitetsfakultet.

5.7 *Vuxna i högre utbildning*

5.7.1 Inledning

Vid sidan av de vanliga vägarna till högre utbildning, dvs. huvudsakligen genom gymnasiet, har öppnats särskilda vägar för utbildningssökande personer utan den behörighetsgivande skolutbildning som förvärvas i den gymnasiala skolan. Det rör sig ofta om särskilda distributionsvägar, vilka är lämpliga för vuxna, förvärvsarbetande personer som är mer bundna till sin bostadsort än den studerande ungdomen vanligtvis är. Därav följer att även vuxna med behörighet till högre utbildning utnyttjar dessa särskilda distributionsvägar.

De distributionsvägar för högre utbildning som här åsyftas är

kurser genom radio eller TV
korrespondenskurser
decentraliserad universitetsutbildning samt
universitetscirklar.

Utan anknytning till viss distributionsform har högre utbildning i viss utsträckning gjorts tillgänglig för eljest icke behöriga vuxna genom dispens från behörighetsvillkoren samt genom den försöksverksamhet med utvidgad behörighet som föreslagits av KU och som sedan 1.7.1969 utgör en ny behörighetsväg.

Nedan ges en koncentrerad översikt över dessa utbildningsvägar för vuxna. I kompetenssammanhang är det av särskilt intresse att ta del av hur vuxna utan normalbehörighet utnyttjar de erbjudna möjligheterna. Utnyttjandegraden kan ses som ett uttryck för den efterfrågan på högre utbildning i sådana grupper som annars utestängts från högre utbildning av behörighetsregler eller geografiska faktorer.

De olika vuxenvägarna i nedanstående översikt leder till universitetsutbildning. Denna utbildnings dominans i sammanhanget bör inte undanskymma det förhållandet, att t. ex. inomverksutbildning och socialhögskolor, i det senare fallet efter för-

beredande utbildning i exempelvis folkhögskolan, erbjuder vissa möjligheter till högre utbildning för vuxna.

5.7.2 Dispensstudier

I specialbetänkandet (SOU 1970: 20) redogörs utförligt för den kartläggning av dispenssökande och dispensstuderande vid universitet som utförts av KU. Här ges därför endast ett sammandrag av vissa delar av denna redogörelse.

Av de ca 4 600 dispensansökningar till universitetens fria fakulteter, vilka behandlades under undersökningsperioden (1964–1968) och av vilka omkring 70 procent bifölls, är endast ett mindre antal av betydelse för bedömningen av de icke inskrivningsbehöriga vuxnas möjlighet att få tillträde till eftergymnasial utbildning.

Närmare en femtedel av ansökningarna kom från personer med studentexamen (motsvarande) eller akademisk utbildning och avsåg befrielse från krav på förkunskaper i visst ämne för viss utbildningsväg. Dessa är inte att betrakta som egentliga dispensärenden, eftersom de inte gäller kraven för allmän behörighet.

Ytterligare omkring tio procent av ansökningarna avsåg befrielse från sådana villkor, som enligt behörighetskungörelsen uppställs för folkskollärare, småskollärare, socionomer m. fl. för erhållande av allmän behörighet. Inte heller dessa är att betrakta som egentliga dispensärenden.

Nästan hälften av de dispenssökande tillhör med avseende på förutbildning någon av grupperna »högst tvåårig gymnasial utbildning med studentbetyg i enstaka ämnen» eller »högst tvåårig gymnasial utbildning *eller* studentbetyg i enstaka ämne». Bland dessa återfinns drygt 500 sökande med tvåårigt handelsgymnasium eller tekniskt gymnasiums specialkurs.

Materialet ger inte möjligheter att ur de ovannämnda grupperna med högst tvåårig gymnasial förutbildning med säkerhet skilja ut sökande med respektive utan tvåårig gymnasial utbildning.

Första och andra årskurs i folkhögskola, baserade på genomgången grundskola, eller tredje årskurs i folkhögskola motsvarar i princip det vanliga grundkravet för dispens, dvs. minst två års gymnasial utbildning. Sammanlagt 241 dispensansökningar inkom under perioden 1964–1968 från folkhögskolutbildade. Av dessa hade mer än 200 tilläggsmeriter i form av studentbetyg i ett flertal ämnen och några i form av universitetskurser. Av de tilläggsmeriterade fick ca 70 bifall utan villkor. Av 80 dispenssökande folkhögskolelever med studentbetyg i sex eller fler ämnen fick 52 bifall utan villkor. Tillträde till universitetsstudier efter folkhögskola förutsätter således enligt nuvarande regler vanligen omfattande kompletteringar i form av gymnasiekurser.

Omkring en femtedel av de dispenssökande hade »yrkesutbildning på gymnasial nivå» eller »övrig respektive okänd» grundutbildning.

Endast i begränsad utsträckning innebär dispensinstitutet möjligheter för vuxna utan gymnasial utbildning att vinna tillträde till högre utbildning. Man kan med ledning av undersökningen anta, att dispensmöjligheten inte upplevts som en framkomlig väg till högre studier av något större antal utbildningssökande utan formell gymnasial utbildning. Detta är en naturlig följd av att grundvillkoret för dispens är tvåårig gymnasial utbildning (se kapitel 4).

Beträffande de dispenssökande under 1965, en grupp som granskats närmare, visar undersökningen bl. a. följande av intresse för KU:s arbete.

De sökande har sammanförts till följande tre grupper med avseende på förutbildning

de som har examen från gymnasium, lärarutbildning e. d.,

de som har ca två års gymnasial utbildning samt studentbetyg i ett eller flera ämnen,

sökande med annan eller okänd utbildning.

»Examensgruppen» var 1965 mindre i förhållande till de andra grupperna än den var senare under undersökningsperioden. Gruppen »gymnasialt utbildade» sökande dominerades 1965 av yngre personer (40

procent under 26 år och 70 procent under 31 år). Gruppen med examen visar jämn spridning över alla åldrar. De sökande med övrig utbildning är likaledes väl fördelade i åldershänseende men med en viss dominans för åldrarna 26–30 år.

Av de sökande i gruppen övrig utbildning, som från KU:s synpunkt är den mest intressanta, fick knappt 20 procent bifall utan villkor, innebärande kompletteringsstudier, medan sådant bifall gavs till omkring 40 procent av de sökande med examen respektive gymnasial förutbildning.

Inskrivningsfrekvensen varierar för olika grupper av sökande som fått bifall. Endast i två avseenden synes variationen vara mer systematisk, nämligen i fråga om typ av bifall och de sökandes ålder. Sålunda visar det sig att sökande som fått bifall med villkor i betydligt mindre utsträckning än de som fått bifall utan villkor hunnit skriva in sig under den termin bifall erhållits. Äldre sökande tycks oavsett typ av bifall skriva in sig i mindre omfattning än de yngre.

Vidare visar undersökningen att de yngsta dispensstuderande genomsnittligt förvärvat största antalet betygsenheter i sina universitetsstudier. Sex betygsenheter eller fler är dubbelt så vanligt bland studerande under 25 år som bland dem som är över 25 år.

Genom en enkät har vissa uppgifter insamlats beträffande de dispensstuderandes studieförhållanden m. m. Detta material visar bl. a. att av dem som uppgett sig ha haft heltidsarbete under hela undersökningsperioden (1965–1968) nästan en tredjedel inte förvärvat något betyg. Motsvarande andelar är för deltidsarbetande eller periodvis förvärvsarbetande sexton procent och för heltidsstuderande fem procent. Vissa uppgifter i enkäten tyder på att förvärvsarbetet fått bestämma studiearbetets omfattning, även om det naturligtvis också kan vara så att ett dåligt studieresultat lett den studerande till att söka arbete som alternativ till studierna.

5.7.3 Radiokursen i statskunskap

Vårterminen 1965 startade institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet i samarbete med Sveriges Radio en radiokurs i statskunskap avsedd att på två terminer leda fram till kunskaper motsvarande ett akademiskt betyg. Kursen byggde på ett förslag från RUFUS (1960 års radioutrednings delegation för folkbildning, universitetsutbildning och allmän samhällsinformation). Fordringarna på kurslitteratur motsvarade gällande studieplan vid universitetet i Stockholm och tentamensskrivningarna var gemensamma för deltagare i radiokursen och de ordinarie studenterna vid institutionen. Kursen är den hittills enda fullständiga i högre utbildning som distribuerats med hjälp av etermedium.

Försöket med statskunskapskursen har avrapporterats från två håll. Institutionen för statskunskap avlämnade i februari 1968 »Radiokursen i statskunskap. Rapport ang. verksamheten 1.1.1965–30.6.1967». Sektionen för publikundersökningar vid Sveriges Radio framlade i januari 1967 »Radiouniversitetets kurs i statskunskap. Några problem vid evalueringen av ett nytt didaktiskt system.» Båda rapporterna tar upp för KU intressanta frågor.

Kursen omfattade ett nittiotal halvtimmeslånga radioprogram, vanligen utformade som diskussioner mellan lärare och programproducent. I en särskilt framställd kurshandbok fanns arbetsuppgifter till de olika kursavsnitten. Deltagande i ett diskussionsseminarium var obligatoriskt för den som önskade tentera för betyg. Sådana seminarier anordnades vid flera tillfällen på olika platser i landet. Skriftliga tentamina anordnades vid fjorton olika tillfällen på närmare 30 orter. Skrivningar och seminarier anordnades i viss utsträckning i samarbete med bildningsförbund och skolor.

Enligt en undersökning under kursens första termin uppskattades antalet lyssnare till kursprogrammen till ca 60 000, dvs. närmare en procent av befolkningen. Sammanlagt omkring 20 000 exemplar såldes av kurshandboken. Ungefär 7 000 deltagare re-

gistrerade sig genom anmälningskort till institutionen. Ca 2 200 personer deltog i seminarier och sammanlagt 1 259 undergick godkänd kunskapsprövning för en betygsenhet i statskunskap efter att ha följt radiokursen.

Nära nog alla yrkesgrupper var representerade bland kursdeltagarna. Bland seminariedeltagarna utgjordes omkring en fjärdedel av lärare, främst folkskollärare, och ca 15 procent av studerande. Ingenjörer respektive hemmafruar utgjorde vardera omkring fem procent av deltagarna. Till de övriga mest frekventa yrkesgrupperna hörde rektor, civilingenjör, tjänsteman och officer.

Av dem som slutförde studierna till tentamen utgjordes ca 60 procent av studenter, tolv procent av folkskollärare utan formell behörighet att inskrivas vid universitet och omkring en fjärdedel av övriga icke inskrivningsberättigade studerande. Dessa resultat bör ses mot bakgrunden av att motsvarande grupper bland dem som vid registrering anmält avsikt att tentera var följande: ca 60 procent studenter, sju procent folkskollärare utan formell behörighet och drygt en tredjedel övriga icke inskrivningsberättigade.

Studieframgången för dem som utan formell behörighet, genom särskilda regler, fick tillfälle att tentera, kan betecknas som god. Mer än 14 procent eller 331 personer av dem som, utan att ha behörighet i form av viss förutbildning, angett att de avsåg att tentera, deltog i och godkändes vid kunskapsprövning för en betygsenhet. Bland de behöriga studenterna var motsvarande andel knappt 19 procent.

Gruppen icke behöriga folkskollärare hade det klart bästa resultatet i fråga om studieresultat; 31 procent av dem som anmält tentamensavsikt erhöll betyg. Genom att kursen för deras del utgjorde meriterande vidareutbildning och genom att deras behörighetsvillkor redan tidigt reglerades, anses de ha haft starkare motivation än övriga icke inskrivningsberättigade. För de senares del fastställdes rätten att tentera först vid slutet av den första kursterminen.

I utvärderingsrapporten från Sveriges Radio över radiokursen görs en analys av sambandet mellan kursdeltagarnas sociala tillhörighet i olika avseenden och fördelningen av motsvarande sociala position i samhället som helhet. Analysen visar, att deltagarna till övervägande delen kom från grupper i samhället som på olika sätt är klart gynnade med avseende på förutsättningar för och stimulans till studier. Trots att både behörighetsregler och distributionsform i hög grad avpassats för att nå ut till grupper av studieintresserade med formella eller geografiska hinder för deltagande i reguljär universitetsutbildning, synes således de sociala faktorerna här ha haft ungefär samma särskiljande effekt som i övrig högre utbildning (jfr kapitel 7).

5.7.4 Försöksverksamheten med vidgat tillträde till universitetsstudier

Kompetensutredningens sekretariat har kvartalsvis sammanställt vissa data angående de inskrivna enligt bestämmelserna om vidgat tillträde i SFS 1969: 68. Följande uppgifter har för detta ändamål inhämtats med hjälp av en särskild blankett, som utdelats vid universiteten i samband med inskrivningen av sökande enligt bestämmelserna om vidgad behörighet.

Bakgrundsdata, nämligen kön, ålder, yrke (sysselsättning), antal yrkesverksamma år, föregående utbildning.

Studiemotiv och -planer, nämligen motiv för studierna, avsikt att studera på heltid, deltid eller enbart fritid, planerat ämne för första terminen, antal planerade poäng samt önskan att fortsätta utöver 60 poäng om formella hinder ej funnes.

För det *första halvåret av försöksverksamheten* (1.7–31.12.1969) inkom uppgifter för 803 inskrivna. Sammanställningar av dessa uppgifter redovisas i specialbetänkandet (SOU 1970: 20).

Över 60 procent av de inskrivna var män. Två tredjedelar av samtliga inskrivna hörde till de båda åldersgrupperna 25–29 år och 30–34 år. Dessa åldersgrupper omfattade större andelar av männen än av kvinnorna. Flera bland kvinnorna än bland männen

hörde i stället till de högre åldersgrupperna. Bland de drygt 20 procent inskrivna, som var 40 år eller äldre, var nästan lika många kvinnor som män.

Större *yrkesgrupper* utgjorde lärare och tjänstemän inom administration respektive produktion. Nära en tredjedel av kvinnorna var lärare, vilket bör ses mot bakgrund av uppgiften om ämnesval, som visar att en tredjedel av kvinnorna valt pedagogik som första ämne. Möjligheten att bygga på kunskaperna i företagsekonomi och matematik torde utgöra en faktor bakom det förhållandet, att så många som 27 procent av männen kom från områdena teknik och databehandling. Tillverkningsyrkena var endast obetydligt representerade. Vårdyrkena hade en relativt stor andel, särskilt bland kvinnorna.

Av de inskrivna hade ungefär hälften tio års eller längre yrkesverksamhet. I fråga om yrkesverksam tid förelåg inga större skillnader mellan män och kvinnor.

Utbildningsbakgrunden för de inskrivna varierade starkt. Framträdande var de olika utbildningsgruppernas ringa storlek. Den största gruppen – grundutbildning jämte vissa studentbetyg (23 procent) – var ingen enhetlig grupp. Den enda enhetliga större utbildningsgruppen utgjorde den starkt manligt dominerade gruppen institutsingenjörer (tio procent).

Nära 50 personer (sex procent) kom från folkhögskolans andra eller tredje årskurs, och ungefär lika många hade tvåårigt gymnasium respektive högst realexamen (motsvarande).

Åtskilliga av de inskrivna hade också gått igenom kurser inom extern universitetsutbildning eller andra – i undersökningen inte närmare preciserade – kurser inom i första hand ekonomi/administration och teknik men också i språk och beteendevetenskapliga ämnen.

Studiemotiven visade påtaglig anknytning till yrkesverksamheten. Närmare hälften uppgav förkovran inom yrket som enda studieskäl. Ytterligare en fjärdedel syftade till yrkesbyte. Yrkesbyte spelade större roll för kvinnor än för män, medan förkovran inom yrket visade omvänt förhållande mellan män och kvinnor. Allmänbildningsbehov respektive behov av formell utbildning angavs vardera som studieskäl av totalt fem à sex procent av de inskrivna.

Över 40 procent av de inskrivna, varav en något större andel män än kvinnor, uppgav sig ha för avsikt att studera på heltid, dvs. utan annan sysselsättning parallellt med studierna.

Så stor andel som 41 procent uppgav preciserade planer på 60 poäng eller mer. Tre fjärdedelar av de inskrivna svarade ja på frågan om de önskade avlägga fullständig examen, om formella hinder ej funnes. Kvinnorna visade därvidlag något svagare tendens än männen. Endast sex procent av samtliga inskrivna svarade klart nej på frågan.

Det är möjligt att första halvårets rekrytering i allt för hög grad återspeglar ett ackumulerat studiebehov hos vissa grupper och att de inskrivna därför inte är representativa för hela den grupp som kungörelsen avser. Uppenbart är emellertid, att reformen hittills främst utnyttjats av yngre personer och att en relativt stor andel redan tidigare genomgått längre, yrkesinriktad utbildning. Som väntat tilldrog sig de ämnen, som inte kräver förkunskaper från gymnasiet, det största intresset. Kvinnorna återfinns i de ämnen där de också traditionellt dominerar. Den uttalade ambitionen att – om möjlighet funnes – fullfölja studierna till examen synes visa på ett stort behov av fullständig utbildning men är för närvarande svår att närmare tolka.

Den obetydliga förekomsten av utbildningssökande med kortare förutbildning kan vidare ses som ett uttryck för ett slags successiv självselektion bland de sökande till högre utbildning. Studie- och yrkesvägledning torde inte minst i detta sammanhang ha viktiga uppgifter att fylla.

Läsåret 1969/70 påbörjades försöksverksamhet med yrkesinriktade kurser vid universiteten, s. k. DYRK-kurser. Även till sådana kurser har vuxna tillträde enligt ovannämnda villkor, dvs. lägst 25 års ålder och minst fem års yrkeserfarenhet.

5.7.5 Decentraliserad universitetsutbildning m. m.

Samarbetsgruppen SÖ-UKÄ-Samverkande bildningsförbunden (SAMSUS) har enligt särskilt uppdrag i en rapport 1.10.1969 till UKÄ, förutom vissa förslag angående formerna för samråd m. m. mellan universitet och studieförbund, utförligt redovisat omfattning, deltagarförhållanden etc. för alla former av universitetsutbildning utanför universitetsinstitutionerna. Uppgifterna avser i huvudsak hösten 1967.

I det följande görs en sammanställning av vissa uppgifter ur SAMSUS-rapporten. Uppgifterna avser främst sådan extern undervisning (Eu) som innehållsmässigt kan jämställas med den institutionsbundna, dvs. UKÄ:s s. k. decentraliserade universitetskurser i samarbete med lokala skolstyrelser (Du), studieplansbundna universitetscirklar i studieförbundens regi (Us) samt universitetskurser per korrespondens (Uk). De friare universitetscirklarna (Uf) utan direkt anslutning till universitetens studieplaner berörs i detta sammanhang endast i förbigående. Några krav för allmän behörighet föreskrivs inte för dessa kurstyper med undantag av Du-kurser om 40 poäng. Elevernas förutbildning kan därför variera inom vida gränser.

Det är svårt att exakt fastställa antalet Eu-deltagare och ännu svårare att avgränsa de studerande, som är inriktade på att erhålla akademiska betyg, från andra Eu-studerande. Ett särskilt problem utgör därvid de korrespondensstuderande. Sammanlagt omkring 2 000 enskilda anmälningar till kurser på universitetsnivå gjordes 1967 till Hermods och Brevskolan. Samma år deltog 525 hermodsstuderande i tentamensförberedande sommarkurser vid Lunds universitet och 408 godkända tentamina förekom. Utöver de enskilda kursanmälningarna registrerade Brevskolan läsåret 1967/68 ca 700 cirkeldeltagare i sina två kurser i sociologi och statskunskap. Närmare ett femtiotal av dessa undergick godkänd tentamen och nära 100 intyg över genomgången kurs utfärdades.

Om de studerande vid korrespondensinstituten medräknas omfattade verksamheten 1967, enligt SAMSUS undersökning, mer än 10 000 studerande (läsåret 1968/69 ca 14 000 enligt UKÄ:s pressmeddelande med anledning av SAMSUS rapport). Drygt hälften av dessa, eller omkring 5 500, återfanns 1967 i Du- och Us-kurser eller Uk-studier med klar tentamensinriktning. Övriga deltog i Uf-kurser eller Uk-studier utan uttalad tentamensavsikt.

Du-kurserna (UKÄ:s decentraliserade universitetskurser), som startade 1962, främst som vidareutbildning för folkskollärare i syfte att motverka lärarbristen på grundskolans högstadium, bedrivs i huvudsak som heltidskurser. Kurstypen har expanderat snabbt i fråga om både antal kurser, deltagare och berörda ämnen. Antalet kurser har på de senaste åren dock snarare minskat än ökat medan deltagarantalet alltjämt ökar. SAMSUS registrerade hösten 1967 sammanlagt 27 Du-kurser med totalt 655 deltagare, vilket innebär dubbla antalet deltagare per kurs jämfört med Du-verksamhetens första år. Av det totala antalet kurser inom Du, Us och Uf utgör Du-kurserna sex procent.

Us-kurserna, dvs. de studieplansbundna cirklarna i studieförbundens regi, omfattade vid undersökningstillfället hösten 1967 ca 4 800 studerande eller 48 procent av samtliga kursdeltagare. Us-deltagarna var fördelade på 279 kurser. Omkring 170 cirklar med sammanlagt ca 2 500 deltagare var av typen Uf, dvs. cirklar som är friare i förhållande till universitetens studieplaner än Us-kurserna och Du-kurserna.

Utbudet av extern undervisning är, trots betydande omfattning totalt sett, starkt begränsat i glesbygderna. Inte heller Uk-kurserna synes i någon större utsträckning nå glesbygderna. Nästan 70 procent av de Uk-studerande vid Hermods bodde i städer, nära 60 procent i universitetsstäder och filialorter. Samma tendens noterades också vid försöket med radiokurs i statskunskap, där endast 25 procent av de anmälda bodde på orter som ej var städer.

I detta sammanhang erinras om att i årets statsverksproposition (bilaga 10, s. 313) an-

förs, att utbildningen inom ramen för anslaget Decentraliserad akademisk utbildning m. m. i ökad utsträckning bör organiseras så, att den kan utnyttjas av vuxenstuderande. UKÄ har 30.1.1970 fått i uppdrag att planera och föreslå bestämmelser för försöksverksamhet med vissa former för distribution av högre utbildning enligt ett förslag från U 68.

Universitetsutbildning förekommer även vid vissa folkhögskolor. Intresset för dessa typer av kurser synes öka. Kurser på universitetsnivå men med en i förhållande till universitetens undervisning friare kursuppläggning förekommer i flera fall. Som exempel kan nämnas den kurs i praktisk pedagogik med inriktning på ungdomsarbetets metodik, som integrerar delar av universitetsämnena pedagogik, psykologi och sociologi, samt de s. k. u-landslinjer och massmedialinjer, som förekommer vid vissa folkhögskolor och är klart eftergymnasiala.

Serier av seminarieövningar, i vilka ingår obligatoriska delar av reguljär universitetsutbildning, förekommer också vid folkhögskolor. Flera skolor har förklarat sig intresserade av att ordna liknande kurser. Sådana arrangemang bedöms av SAMSUS vara för de vuxnas behov särskilt lämpliga, bl. a. därigenom att möjligheter ges till ett något varierat kursinnehåll i förhållande till av universiteten fastställda kursplaner.

Könsfördelningen i SAMSUS-materialet var för Du relativt jämn, men männen dominerade klart både i Us och Uf. En uppdelning på *ålder* visar, att ca 60 procent av deltagarna vid undersökningstillfället var 26–45 år gamla, 20 procent 25 år eller yngre och ungefär lika många äldre än 45 år. För Du-kurserna (ca 600 deltagare) redovisas en något annan åldersstruktur med flera yngre deltagare, framför allt bland de manliga.

Utbildningsbakgrunden var vid SAMSUS undersökning för ungefär en fjärdedel av samtliga deltagare i Du, Us och Uf endast förgymnasial utbildning, vilket gällde också för Us-deltagarna separat. Av de senare hade omkring tio procent akademisk grundexamen, medan ca hälften hade studentexamen eller motsvarande utbildning. Av deltagarna i Du-kurser hade drygt två tredjedelar studentexamen (motsvarande) och några få procent förgymnasial utbildning respektive akademisk grundexamen. Ca 25 procent av Du-deltagarna och ca 20 procent av Us-deltagarna hade, innan de började sina kurser, någon form av eftergymnasial utbildning, dock ej vid universitet.

Närmare en fjärdedel av deltagarna i Du- och Us-kurser var vid undersökningstillfället inskrivna vid universitet. Nästan hälften av deltagarna i dessa kurser skulle dock, på grund av brister i sin formella förutbildning, inte utan dispens ha kunnat beredas tillträde till ordinarie universitetsundervisning. Detta ger SAMSUS anledning att fastslå, att extern universitetsutbildning inte utgör en angelägenhet enbart för högutbildade.

Beträffande *yrkesverksamhet* visar SAMSUS kartläggning, att drygt 80 procent av deltagarna hösten 1967 inom Du/Us förvärvsarbetade, det stora flertalet på heltid. Bara tio procent av männen men närmare en tredjedel av kvinnorna förvärvsarbetade inte. Tre fjärdedelar av de icke förvärvsarbetande männen var 30 år eller yngre. Män i åldrarna över 30 år förvärvsarbetade nästan genomgående (95 procent). Icke förvärvsarbetande kvinnor var mer spridda över åldersklasserna. Deltidsarbete var genomgående många gånger vanligare bland kvinnor än bland män. Skillnaden var särskilt påtaglig i åldrarna 36–45 år.

Bakgrunden i fråga om yrkesverksamhet var i stort sett densamma även inom Uf, men andelen yrkesverksamma var där ännu större än inom Du/Us, närmare 90 procent. Skillnaderna mellan könen i fråga om förvärvsarbetsfrekvensen var däremot något mindre.

Deltagarnas *studiemål* fördelas i SAMSUS-materialet på tre grupper, nämligen

yrkesförkovran
yrkesbyte
andra syften.

Som framhålls i SAMSUS-rapporten ger denna grova indelning ingen fullständig bild av studiemotiv och studiemål. Kartläggningen ger emellertid en viss antydan om vilken

roll utbildning av detta slag spelar bland olika grupper av deltagare. Omkring två tredjedelar av deltagarna i Du- och Us-kurserna uppgav yrkesförkovran som mål och omkring en fjärdedel andra syften, medan knappt åtta procent avsåg yrkesbyte.

Yrkesinriktningen var mest dominerande inom åldersgruppen 26–45 år, där bland Du- och Us-deltagarna drygt 87 procent av männen och drygt 70 procent av kvinnorna uppgav yrkesförkovran eller yrkesbyte. Det tredje målet, andra syften, var vanligare bland kvinnor än bland män.

Utbildningsmålen, fördelade på grupper av deltagare med olika utbildningsbakgrund inom Du/Us, visade att behovet av yrkesförkovran var mest markant bland institutsingenjörer (78 procent), vissa yrkesgrupper med studentexamen och högre yrkesutbildning, såsom officer och folkskollärare (81 procent), samt bland lärare och socionomer utan studentexamen (87 procent). Procenttalet för samtliga deltagare var 67 procent.

Det tredje målet, andra syften, uppgavs totalt av ca 25 procent av Du/Us-deltagarna. I gruppen akademiker angav emellertid betydligt större andel (31 procent) detta studiemål, så ock i gruppen studenter utan eftergymnasial utbildning (34 procent). Den senare gruppen är av särskilt intresse eftersom den utgjorde mer än en tredjedel av samtliga deltagare i Du/Us.

Fördelningen på studiemål för Uf-deltagarna överensstämde i huvudsak med fördelningen för Du/Us-deltagarna. Inom Uf var emellertid yrkesanknytningen ännu något starkare, särskilt bland studerande med tidigare yrkesutbildning. Mål 3, andra syften, uppgavs av nästan 40 procent av de enbart folkskoleutbildade inom Uf.

Kunskapskontroll i någon form sker vid alla Du-kurser, vid mer än 90 procent av Us-kurserna men endast vid drygt 40 procent av Uf-kurserna.

Sammanfattningsvis kan beträffande universitetsutbildningen utanför universiteten hösten 1967 konstateras

att den erbjöd mer än 10 000 personer utbildning på grundnivå

att omkring hälften av dessa deltog i studieplansbunden undervisning

att ca 45 procent av deltagarna i studieplansbundna cirklar på grund av sin förutbildningsnivå inte kunnat få tillträde till universitet utan dispens

att fler män än kvinnor utnyttjade dessa distributionsvägar för universitetsutbildning

att yrkesförkovran var det dominerande studiemotivet, starkare bland män än bland kvinnor, samt

att flertalet studieplansbundna kurser avslutades med tentamen, medan mindre än hälften av de fria cirklarna avslutades med kunskapsprov.

6 Allmänna problemställningar och utgångspunkter

6.1 *Det nya gymnasiala skolsystemet*

6.1.1 Inledning

Enligt direktiven är en av utredningens huvuduppgifter att överväga och föreslå, hur den högre utbildningen skall anknytas till det gymnasiala stadiet, närmast fackskola och gymnasium. Därav följer att det gymnasiala skolsystemets organisatoriska struktur måste få betydelse för behörighets- och urvalsreglernas utformning. En ändring i denna organisatoriska struktur, t. ex. inrättandet av fackskola eller integrationen av olika gymnasiala skolformer till en sammanhållen skola (gymnasieskolan), bör således föranleda en översyn av anknytningen mellan skolsystemet i fråga och närmast överliggande utbildningsnivå. I ett vidare perspektiv är ytterst hela utbildningsstrukturen i samhället av betydelse för eller beroende av hur reglerna för tillträde till den högre (eftergymnasiala) utbildningen utformas. Sådana faktorer är exempelvis längden av den sammanlagda utbildning som olika skikt av befolkningen undergått, inte minst vad fördelningen på olika åldersgrupper beträffar (se vidare nedan).

En närliggande faktor av betydelse för anknytningen mellan gymnasial och eftergymnasial utbildning är de *kvantitativa* förhållandena i utbildningsväsendet, i detta sammanhang med avseende på hur stor del av ungdomen som genomgår sammanhängande utbildning upp t. o. m. gymnasial nivå. Denna fråga är i sin tur avhängig av hur utbildningen närmast under den gymnasiala nivån är uppbyggd, hur stor del av årskullen som får utbildning upp t. o. m. stadiet närmast under det gymnasiala och hur anknytningen mellan den förgymnasiala och den gymnasiala skolan är reglerad. För svenska förhållanden är dessa frågor koncentrerade till den obligatoriska grundskolans genomförande och anknytningen mellan grundskolan och gymnasieskolan.

I det följande behandlas i detta avsnitt strukturella och kvantitativa faktorers betydelse som förutsättningar för en översyn av anknytningen mellan gymnasial och eftergymnasial utbildning.

6.1.2 De strukturella förändringarnas betydelse

Det är svårt att, i en diskussion om förändringarna i det gymnasiala skolsystemet, behandla de strukturella förändringarna i skolsystemet som en från den kvantitativa utvecklingen fristående faktor. I verkligheten har förändringarna i det gymnasiala stadiets organisation, t. ex. införandet av fackskola, inneburit en motsvarande kvantitativ utveckling. Vad som här redovisas under ovanstående rubrik är därför en renodling av den organisatoriska sidans betydelse.

Vid en schematisk översikt av den strukturella utvecklingen av skolväsendet, främst gymnasiestadiet, kan tre olika stadier av de senaste 20 årens utveckling tjäna som jämförelsepunkter, nämligen

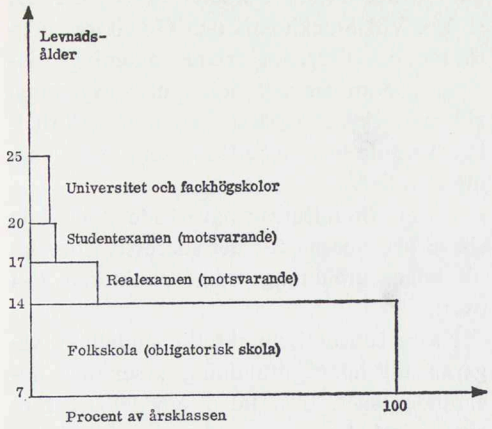

Figur 1. Principskiss över ett äldre skolsystem och vägarna till högre utbildning. Det utrymme respektive skolform och examen fått är ungefär proportionellt mot antalet elever omkring 1950.

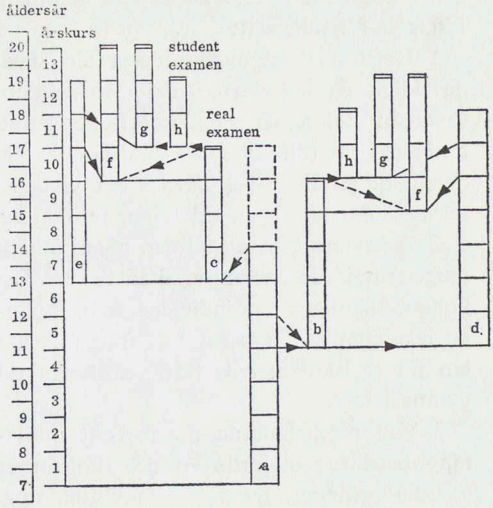

Figur 2. Skolväsendet vid 1940-talets slut. Yrkesskolan har ej redovisats. Efter Orring, Skolan i Sverige.

a) Obligatorisk sjuårig folkskola med frivilligt ofta åttonde och, mindre ofta, nionde samt undantagsvis tionde skolår.
b) Femårig realskola, antingen allmän eller »praktisk». Realskolan antingen fristående (vanligast) eller organiserad tillsammans med allmänt gymnasium.
c) Fyraårig realskola, antingen allmän eller »praktisk». Fristående eller organiserad tillsammans med gymnasium.
d) Sjuårig kommunal flickskola.
e) Sexårig kommunal flickskola, mindre vanlig.
f) Fyraårigt allmänt gymnasium.
g) Treårigt gymnasium, antingen allmänt gymnasium eller tekniskt gymnasium ledande till gymnasieingenjörsexamen. Det allmänna treåriga gymnasiet vanligen samorganiserat med det allmänna fyraåriga gymnasiet.
h) Tvåårigt handelsgymnasium.

———— Normal väg för övergång från en skolform till en annan.
— — — — — Icke avsedd väg för övergång, med efter hand ökande frekvens, föranledd av tilltagande konkurrens om ett begränsat antal platser.

1 skolväsendet före enhetsskolans-grundskolans införande, dvs. *tiden närmast före 1949*, det år då försöksverksamheten med nioårig enhetsskola började;

2 *den nuvarande organisationen,* dvs. tiden omedelbart före gymnasieskolans genomförande 1971;

3 den *framtida organisationen,* dvs. tiden efter gymnasieskolans genomförande.

Då huvudsyftet med dessa tre jämförelsepunkter är att illustrera vägarna till högre utbildning genom olika skolsystem, kan de tre olika stadiernas skolorganisation och kompetensförhållanden återges schematiskt som i figur 1 ovan.

Vägen till högre utbildning gick i detta skolsystem via folkskolan över realskola (flickskola) och gymnasium. Genomgång av realskola var i princip nödvändig för inträde i gymnasium, och gymnasieutbildning var i sin tur den principiellt enda vägen till högre utbildning. Det första och i sak avgörande valet av högre utbildning gjordes sålunda vid övergången från folkskola till realskola. Nästa valpunkt låg vid realskolans slut, då alternativen var arbetsmarknaden, fackutbildning som t. ex. handelsgymnasium, vilket ej ledde till högre utbildning, och slutligen gymnasium, vägen till högre utbildning.

Ovanstående skiss av skolsystemet ger inte utrymme åt i och för sig viktiga drag, t. ex. skolans differentiering på olika skolformer, och visar inte förekomsten av en omfattande, i regel specialiserad yrkesutbildning på både realskolenivå (yrkesskolan) och gymnasial nivå. Figur 2 ovan visar det äldre skolväsendets uppbyggnad mera i detalj.

De från urvalssynpunkt väsentliga dra-

gen i detta äldre skolsystem kan sammanfattas på följande sätt:

1 Det första och avgörande urvalet skedde tidigt, då individen var i elvaårsåldern (övergång till femårig realskola) eller i trettonårsåldern (till fyraårig realskola). Vid denna tidiga ålder låg således det viktigaste vägskälet på vägen till högre utbildning.

2 Rekryteringsbasen till den högre utbildningen utgjorde endast en liten del av årskullen, nämligen de individer som utgjorde resultatet av ett urval dels från folkskolan till realskolan, dels från realskolan till gymnasiet.

3 Vad möjligheterna till fortsatt utbildning beträffar utgjorde en del skolformer återvändsgränder, t. ex. viss fackutbildning.

4 Urvalet skedde sålunda successivt, steg för steg från nivå till nivå.

Ovanstående från urvalssynpunkt utförda, schematiska bild av det äldre skolsystemet har inte tagit hänsyn till att en viss utveckling ägt rum inom ramen av detta system. Folkskolan utsträcktes under åren 1936–1943 generellt till sju år och var vid mitten av 1940-talet minst åttaårig i en betydande del av landets kommuner. Realskolan expanderade kvantitativt så starkt att den i början av femtiotalet tog emot ungefär hälften av årskullen. Avbrottsfrekvensen i realskolan var å andra sidan mycket hög. Så t. ex. lämnade närmare tredjedelen av den fyraåriga, allmänna realskolans elever skolan med oavslutade studier. Ca elva procent försenades i studierna genom kvarsättning (Orring, Flyttning, kvarsittning och utkuggning, SOU 1959: 35).

Under 1950-talet kom också viss breddning till stånd av rekryteringsunderlaget för högre utbildning. År 1953 blev nämligen examen från en del minst treåriga fackutbildningar på gymnasial nivå på vissa villkor jämställda med studentexamen vad beträffar tillträde till högre utbildning. De nya bestämmelserna år 1953 innebar att folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl. fick tillträde till all universitetsutbildning; tidigare möjligheter för olika kategorier fackutbildade hade i huvudsak avsett endast vissa sektorer av den högre utbildningen (Vidgat tillträde till högre studier, SOU 1952: 29, s. 26). Vid Stockholms och Göteborgs högskolor praktiserades friare intagningsprinciper genom en s. k. lokal dispensgivning, vilken dock delvis stod i ett motsatsförhållande till de behörighetskrav som avsåg examensstudier.

Dessa förändringar påverkade dock inte själva principerna för det successiva urvalet till högre utbildning enligt punkterna 1–4 ovan.

Nästa jämförelsepunkt för studiet av vägarna till högre utbildning avser det nuvarande läget, dvs. tiden omedelbart före gymnasieskolans genomförande. Riktlinjerna för skolväsendet vid denna tid drogs upp av statsmakterna genom beslut 1964.

Det som i första hand skiljer skolstrukturen vid denna tid från det äldre systemet är införandet av den nioåriga obligatoriska grundskolan och inrättandet av en ny gymnasial skolform, fackskolan. Det nya skolsystemet uppvisar en helt annan struktur t. o. m. nivån närmast under gymnasiet genom att grundskolan ersatt folkskolan, realskolan m. m. (Till grundskolans successiva genomförande har i sammanhanget ingen hänsyn tagits.) I princip kan hela årskullen konkurrera om platser i gymnasiet, dvs. den väg som leder till högre studier. Det nya gymnasiet har i sig upptagit de tidigare fackgymnasierna. Ekonomisk och teknisk gymnasieutbildning ger samma allmänna behörighet som andra slag av gymnasieutbildning. Gymnasiet kan emellertid inte ta emot mer än ca en tredjedel av årskullen. Övriga har att välja mellan fackskola och yrkesskola. Den senare skolformen är för närvarande ett »mellanting» i så måtto att den i princip baseras på folkskola men rekryteras alltmer från grundskolan i takt med dennas genomförande. Det egentliga gymnasiala stadiet omfattar gymnasium och fackskola, vilka för närvarande (läsåret 1969/70) bereder plats åt totalt ca 48 procent av årskullen (på orter där fackskolan är genomförd ca 50 procent).

Alltjämt går, trots skolans omorganisation, den egentliga, bredaste vägen till högre utbildning genom gymnasiet. Endast i

begränsad utsträckning leder fackskola dit (huvudsakligen klasslärarutbildning och journalisthögskolor). Yrkesskolan är från kompetenssynpunkt en återvändsgränd. Valet till realskolan har försvunnit och den avgörande punkten ligger vid övergången från grundskola till gymnasial utbildning, dvs. alltjämt vid övergången mellan obligatorisk och frivillig utbildning. »Vägskälet» har därmed, för de elever som genomgått grundskola, flyttats upp till 16 års ålder på grund av det obligatoriska skolstadiets enhetlighet. Val av gymnasium är således alltjämt det säkraste sättet att senare vinna inträde till högre utbildning; den som går annan väg än genom gymnasiet kommer tre år senare i en sämre belägenhet än vad han eljest hade gjort. Möjligheter till senare gymnasial utbildning kan dock öppna vägen till högre studier (se kapitel 5).

Vuxnas möjligheter till gymnasial utbildning har ökat genom olika riksdagsbeslut 1962–63 och 1967.

Den sista jämförelsepunkten utgörs av den inom kort (1971) införda nya organisationen av det gymnasiala stadiet som utgör, strukturellt och kvantitativt, en vidareutveckling av dagens gymnasiala skola.

I enlighet med prop. 1968: 140 angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet beslöt riksdagen 1968, hur det gymnasiala stadiet skulle utformas. Det nya gymnasiala stadiet, gymnasieskolan, beskrivs av dåvarande departementschefen på följande sätt.

»Genom 1964 års riksdagsbeslut om reformering av det gymnasiala skolsystemet fastslogs nya principer för *den yttre planeringen* av detta system. Såsom jag konstaterat i det föregående skall denna planering grundas på en helhetssyn på de olika utbildningsvägarna vilka måste samordnas i fråga om målsättning, organisation och resursutnyttjande. YB:s synpunkter och överväganden utgör en bekräftelse på riktigheten hos dessa principer. Den yttre planeringen utgår också redan från det principiella ställningstagandet år 1964 att gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan skall bilda ett sammanhängande system. Detta ställningstagande bör nu fullföljas till att avse även den inre organisationen. Gymnasium, fackskola och yrkesskola bör sålunda upphöra som självständiga skolformer och ersättas av en sammanhållen skolform.»

Gymnasieskolan skall enligt riksdagsbeslutet genomföras fr. o. m. 1.7.1971. Departementschefen betonar dock, att det fulla förverkligandet av skolreformen måste ta lång tid. Det i sammanhanget viktiga är dock departementschefens konstaterande att fr. o. m. nämnda dag den nya skolformen kommer »såsom en organisatoriskt sammanhållen, frivillig skolform att ersätta hittillsvarande tre skolformer gymnasium, fackskola och yrkesskola» (prop. 1969: 140, s. 152).

Mot bakgrunden av den i stora drag beslutade reformeringen av det gymnasiala stadiet framträder de nu gällande kompetensreglerna i skarp belysning. Vad som ovan anförts om dessa regler i förhållande till nuvarande skolorganisation gäller även för gymnasieskolan så länge kompetensreglerna är oförändrade. Vägen till högre utbildning går således alltjämt huvudsakligen genom gymnasiet. »Vägskälet» ligger vid 16 års ålder.

De äldre (hittillsvarande) reglerna för den gymnasiala utbildningens kompetensvärde bör också ses mot bakgrunden av vad som anförs i prop. 1968: 140 om gymnasieskolans uppgifter.

»Enligt min bedömning kommer på sikt praktiskt taget alla ungdomar att efter grundskolan gå vidare till fortsatt utbildning» (s. 140). – »Införandet av en skola med denna utformning innebär enligt min mening ett viktigt steg mot en upplösning av nuvarande status- och prestigebundna värderingar av olika studievägar och yrkesområden» (s. 142).

KU:s uppgifter i fråga om reglerna för anknytning mellan den gymnasiala skolan och överliggande utbildning har genom den sammanhållna skolan, som införs 1971, fått delvis nya förutsättningar. Kompetensregler av olika slag kan inte utformas utan hänsynstagande till den nya skolans förhållandevis enhetliga struktur i form av t. ex. den gemensamma utbildningsbakgrunden (grundskola) och en viss gemenskap i fråga om utbildningens innehåll (kursplaner). För den önskade upplösningen av status- och prestigebundna värderingar av olika studievägar och yrkesområden torde kompe-

Tabell 11. Antalet elever i gymnasiets respektive gymnasieskolans nybörjarklasser 1926—1973. Absoluta och relativa tal. Talen för 1971 och 1973 enligt SÖ:s beräkningar i specialnummer av ASÖ augusti 1969, s 67.

Skolform	1926	1936	1946	1956	1966	1971	1973
Allmänt gymnasium	2 524	4 853	5 255	11 198			
Handelsgymnasium	346	472	743	1 304			
Tekniskt gymnasium	145	300	778	1 374			
Gymnasieskolan[1]							
Gymnasiesektorn					35 044	35 400	36 690
Fackskolesektorn					11 056	23 010	23 930
Yrkesskolesektorn					23 528	41 610	42 560
Summa elever	3 015	5 625	6 776	13 876	69 628	100 020	103 180
I procent av alla 17-åringar eller 16-åringar	2,5	5,5	7,8	14,6	61,1	93,7	97,0

[1] Avser här tiden fr. o. m. 1966.

tensreglerna spela en icke ringa roll. De nuvarande reglerna för tillträde till högre utbildning leder till en hög värdering av gymnasiesektorn. I fortsättningen kommer eleverna att tas in i *gymnasieskolan,* således inte i gymnasium, fackskola eller yrkesskola (prop. 1968: 140, s. 153). Här nämnda faktorer ger vid handen, att det gymnasiala stadiets karaktär av en sammanhållen skola måste på ett avgörande sätt avspeglas i de förslag till kompetensregler som KU har att framlägga.

Den ovan påpekade gemenskapen i utbildningsbakgrund inom gymnasieskolan har genom beslutet om ny läroplan för grundskolan fått ett fördjupat innehåll. Genom riksdagsbeslut 1968, i enlighet med prop. 1968: 129, genomfördes en avsevärd ökning av det för alla elever i grundskolan gemensamma kursinnehållet. Så t. ex. försvinner linjeuppdelningen i årskurs 9. Den nya läroplan för grundskolan, som Kungl. Maj:t i vissa delar (mål och riktlinjer, timplaner, kursplaner) fastställde 29.5.1969 och som utfärdades av SÖ 1.8.1969 upptar för högstadiets del, dvs. årskurserna 7–9, totalt endast elva veckotimmar för tillvalsämnen (ett av ämnena franska eller tyska, ekonomi, konst eller teknik) samt sex veckotimmar för fritt valt arbete. I övrigt läser alla elever i stort sett samma kurser. Högstadiet har således ombildats »till ett i huvudsak sammanhållet stadium i alla årskurser» (prop. 1968: 129, s. 64). Som jämförelse kan nämnas, att sammanlagda antalet veckotimmar för tillvalsämnen i den hittills gällande läroplanen uppgår till 19 i årskurserna 7–9 för de elever som väljer »allmän» inriktning i årskurs 9, medan de som går praktiskt inriktad linje i årskurs 9 har totalt 34 timmar tillval, varav 22 i yrkesämnen i högsta årskursen. Den nya läroplanen införs med början i årskurserna 1, 4 och 7 läsåret 1970/71 och är fullt genomförd, med tillämpning i alla årskurser, 1972/73.

Den nya läroplanen för grundskolan innebär således att gymnasieskolans elever har i stort sett samma förutbildning, oavsett vilken av skolformens linjer de tillhör. Bl. a. medför grundskolans nya läroplan en förstärkning av de s. k. färdighetsämnena (språk, matematik). Dessa omständigheter är faktorer av viss betydelse när kompetensvärdet av olika slag av utbildning i gymnasieskolan skall bedömas.

6.1.3 De kvantitativa förändringarnas betydelse

Ett markant drag i de senaste årtiondenas utveckling på utbildningens område är den starka tillväxten av antalet personer under utbildning (utbildningsexplosionen). Denna utveckling har inte minst berört det gymnasiala stadiet. Ovanstående tabell visar i sammanträngd form vad den inneburit.

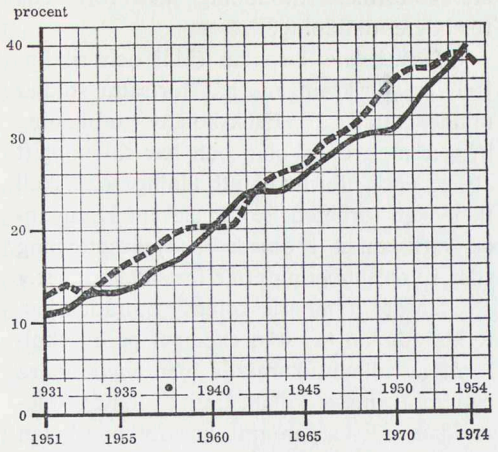

Figur 3. Realskolefrekvensen 1931—54 (streckad linje) och gymnasiefrekvensen 1951—74 (heldragen linje).

Ovannämnda tabell ger ingen fullständig bild av den gymnasiala utbildningens omfattning. Sålunda har yrkesskolan upptagits som gymnasial för år 1966 trots att skolformen inte förrän 1971 genomgående baseras på grundskola (jfr ovan). För tidigare jämförelseår har yrkesskolan inte alls medtagits. Utöver i tabellen upptagna gymnasiala skolformer förekommer också annan gymnasial utbildning, huvudsakligen fackutbildning (se närmare härom nedan och i kapitel 9). Trots dessa nyanseringar är dock utvecklingstendensen mycket påtaglig.

Den kraftiga expansionen av det gymnasiala stadiet har medfört en i viktiga avseenden mycket förändrad utbildningssituation. Från att vid efterkrigstidens början ha omfattat endast en liten del av årsklassen vidgas den gymnasiala skolan så att praktiskt taget hela årsklassen ungdom vid början av 1970-talet är elever i en frivillig ungdomsskola. En jämförelse med utbildningsfrekvensen på närmast underliggande stadium (realskolestadiet–grundskolestadiet) visar, att realskolan fram till 1954 utvecklades till ungefär samma dimensioner som för närvarande gymnasiestadiet, vilket framgår av ovanstående figur.

I kvantitativt avseende fyller gymnasieskolan och dess närmaste föregångare således samma funktion som realskolan under ett tidigare men närliggande skede.

Att en skolform omfattar praktiskt taget alla ungdomar, ger andra utgångsvärden för bedömning av kompetensfrågorna än då endast mindre grupper utbildas i skolformen i fråga. Det gymnasiala stadiet har under efterkrigstiden förvandlats från en »elitskola» till en skola för praktiskt taget all ungdom. Alltjämt kvarstår dock en differentiering på olika studiemål och utbildningslinjer. Antalet platser i gymnasiesektorn är begränsat till ca 35 procent av årskullen (1973). Fackskolesektorn beräknas 1973 omfatta närmare 23 procent. Endast dessa två sektorer ger i dag behörighet till högre utbildning, fackskolan dock endast till en mindre del av denna. Att även i fortsättningen bibehålla de nuvarande behörighets- och urvalsreglerna avseende högre utbildning vore detsamma som att förpuppa det äldre skolsystemet på gymnasiestadiet och differentiera landets ungdom i sextonårsåldern på olika studievägar, varav en del utgör återvändsgränder i fråga om tillträde till högre studier. Detta skulle medföra allvarliga problem, allra helst som valet av utbildningsväg på gymnasiestadiet i icke ringa mån påverkas av sociala faktorer, som har att göra med ekonomisk och kulturell standard m. m. i elevens hemmiljö. Dessa problem blir svårare i och med den förutsebara utvecklingen av efterfrågan på fortsatt utbildning efter gymnasiestadiet. Den högre utbildningen kommer troligen att bli ännu mer efterfrågad än i dag. Det blir då en viktig fråga, om möjligheterna att komma i åtnjutande av högre utbildning skall bestämmas redan i sextonårsåldern genom valet av utbildningsväg inom gymnasieskolan.

6.1.4 Sammanfattande synpunkter

Den nya gymnasieskolan kännetecknas av att en *helhetssyn* har anlagts på det gymnasiala stadiets utformning. De olika gymnasiala skolformerna har integrerats. Denna utveckling mot integration har gått parallellt med att gymnasial utbildning för-

vandlats till en frivillig ungdomsskola som genomgås av praktiskt taget alla ungdomar.

Enligt KU:s mening måste denna helhetssyn på de gymnasiala skolformerna och gymnasieskolans karaktär av en skola för alla ha avgörande betydelse för utformningen av den sistnämnda skolformens kompetensvärde.

6.2 *Anknytningen mellan högre utbildning och underliggande nivåer*

6.2.1 Inledning

Den högre utbildningen måste baseras på de förutsättningar som den underliggande utbildningen tillhandahåller. Så t. ex. har gymnasiet på den grunden medvetet utformats så, att det skall bereda sina elever för bl. a. fortsatta studier. Behörighetsvillkor utöver den ram, som bildas av gymnasiets läroplaner, kan rimligen inte uppställas från den högre utbildningens sida. En anpassning till sådana givna förutsättningar är, med hänsyn inte minst till de studerande, en självklar utgångspunkt för arbetet med kompetensfrågor. Dylika anpassningsfrågor spänner emellertid över hela bredden av det gymnasiala skolsystemet och den högre utbildningen och är ofta förhållandevis tekniska till sin karaktär. Många gånger rör de detaljer i skolans organisation och funktion. I denna anpassningsprocedur måste man å ena sidan ta hänsyn till skolan och de studerande, å andra sidan tillgodose kraven från den högre utbildningen, faktorer som måste balanseras mot varandra.

6.2.2 Utbildningsmål och behörighet

För *gymnasiets* del har följande uttalats i läroplanen (Mål och riktlinjer) i fråga om skolformens förhållande till högre utbildning: »Gymnasiets utbildning bygger på grundskolan och skall tjäna som grund dels för fortsatta studier vid universitet och högskolor och annan postgymnasial utbildning, dels för omedelbar yrkesutövning.» I gymnasiets utbildningsmål ingår således också, att skolformens utbildning skall förbereda för högre utbildning.

I *fackskolans* läroplan (Mål och riktlinjer) är inriktningen på fortsatta studier mindre uttalad. »Fackskolans utbildning bygger på grundskolan och har till uppgift att ge en målinriktad utbildning som skall tjäna som förberedelse för elevens kommande verksamhet i omedelbar yrkesutövning eller i yrkesutövning efter fortsatta studier.»

Utanför gymnasieskolans område kan folkhögskolan tas som exempel på en skolform av allmän karaktär men med andra mål än gymnasieskolan. Enligt folkhögskolestadgans första paragraf har folkhögskolan till uppgift »att meddela allmän medborgerlig bildning. Dess verksamhet bör särskilt syfta till att bibringa eleverna insikt om deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar.»

I KU:s uppdrag ingår bl. a. att pröva olika utbildningsvägars allmänna lämplighet som grund för fortsatt utbildning. Denna lämplighetsbedömning kan endast i begränsad utsträckning grundas på de mål för respektive skolform som är angivna i läroplaner och stadgar. Prövningen får i stället göras mot bakgrunden av den i direktiven meddelade anvisningen, att som villkor för tillträde till högre utbildning kan uppställas bl. a. genomgång av gymnasial utbildning utan närmare definition av innehållet i denna utbildning.

Utbildningsvägar på det gymnasiala stadiet med sinsemellan olika mål skulle således, beroende på hur de rent sakligt bedöms, alla kunna leda till högre utbildning trots att endast gymnasiet har förberedelser för en sådan utbildning som ett uttryckligt angivet mål.

I själva verket fungerar redan sådana anordningar inom ramen av nu gällande behörighetssystem. Sedan länge ger inte bara det egentliga gymnasiet utan också vissa andra, nu avvecklade eller vikande skolformer, behörighet till studier vid universitet och högskolor, t. ex. folkskollärarutbildning på realskolans (grundskolans) grund. Till klasslärarutbildningen vid lärarhögskola ger enligt riksdagsbeslut (på grund-

val av prop. 1967: 4) både gymnasium och fackskola behörighet samt, på förslag av KU, bl. a. folkhögskola och normalskolekompetens.

Frågor om olika skolformers mål har huvudsakligen principiellt intresse så länge det gäller respektive skolforms *allmänna,* ospecificerade värde som förberedelse för fortsatt utbildning. Så snart det gäller krav på *specifika förkunskaper,* uttryckta i ämnen, får problemen räckvidd utöver det principiella och aktualiserar en rad detaljfrågor med praktisk betydelse.

Normalt måste den eftergymnasiala utbildningen starta sin undervisning på den nivå som bestäms av de studerandes förkunskaper i visst ämne eller vissa ämnen. Då allmän behörighet kan vinnas på olika vägar (i olika skolformer etc.) kan vissa problem uppstå när förkunskapskraven skall utformas. Till vilken av de behörighetsgivande skolformerna skall kunskapskraven anknytas? Vilken utbildningstid inom respektive skolform skall krävas?

Specificeringar av ovan antytt slag på skolform, linje, gren etc., och visst antal årskurser kan medföra problem för de sökande. De som genomgått annan skolform, annan linje etc., än den föreskrivna måste underkasta sig ofta tidsödande kompletteringar.

Följande utgångspunkter för behandlingen av dessa frågor har KU för sin del funnit mest relevanta.

1 Hittills har förkunskapskraven för högre utbildning i regel uttryckts i gymnasiekurser. Detta ger ett intryck av enhetlighet och entydighet i kravformuleringen. Att ett förkunskapskrav uttrycks i viss gymnasiekurs, t. ex. »engelska, två årskurser», behöver emellertid inte innebära att samtliga individer som uppfyller ett sådant krav har i stort sett samma kunskaper. För det första kan avståndet i tid till den tidpunkt betyget i ämnet gavs vara olika för olika individer. Även mycket gamla betyg godtas. För det andra ger kursplanerna för t. ex. gymnasium och fackskola visst utrymme för variationer av ämneskursen, växlande mellan skolor och lärare.

2 Att förkunskapskravet uttrycks i viss skolkurs och att skolkurserna enligt läroplanen därmed tjänar som moduler för kravformuleringarna, behöver i och för sig inte innebära att hela skolkursen i ämnet är oumbärlig för studiet i fråga. En närmare analys av vilka förkunskaper som erfordras kan komma att utvisa att endast vissa delar (moment) av skolkursen tas i anspråk vid de fortsatta studierna.

3 Bl. a. de förhållanden som redovisats under 1 och 2 ovan ger anledning till jämförelser mellan olika skolformers utbildning i olika ämnen och undersökningar i vad mån olika kurser täcker varandra i relevanta delar. Under senare tid har det blivit vanligare att kunskapskrav visserligen uttrycks enligt viss läroplan, t. ex. gymnasiets eller fackskolans, men att samtidigt möjligheter öppnas för intagningsmyndigheten att godkänna *motsvarande* utbildning. Som exempel kan nämnas behörighetsvillkoren för klasslärarutbildning, där kraven uttrycks i gymnasie- eller fackskolekurser men »motsvarande» utbildning godtas. Detta har gjort det möjligt för folkhögskolorna att för enskilda elever utfärda intyg som bestyrker att vederbörande har erforderliga kunskaper motsvarande angiven skolkurs.

4 En förskjutning i utbildningsmålen kan tänkas inträffa i fråga om skolformer som t. ex. folkhögskolan, om skolformen i fråga tilldelas allmänt behörighetsgivande värde men därutöver krav på särskilda förkunskaper enligt t. ex. gymnasiets läroplan uppställs. Detta kan tänkas inverka på så sätt att en skola anpassar sin undervisning till de specifika kraven. Om dessa uttrycks i gymnasiets eller fackskolans kursplaner kan dessa kursplaner få en »normerande» inverkan. Det är i hög grad tveksamt om det är önskvärt att allt fler utbildningsvägar anpassar sig till den ordinarie ungdomsutbildningens kursinnehåll i de fall en utbildning är inrättad för andra syften än ungdomsskolan. De reella behoven av bestämmelser om »motsvarande» kunskaper berör huvudsakligen vuxenutbildningens olika verksamhetsformer i en utsträckning som beror på hur de allmänna behörighetsreglerna utformas,

7—014252

dvs. hur många vägar som leder till högre utbildning.

6.2.3 Valfrihetsaspekten

Den enskildes möjligheter till mer eller mindre fria val av utbildning är i stor utsträckning beroende av kompetensreglerna. Individens möjligheter att välja utbildning skall så länge som möjligt hållas öppna och inte beskäras genom att det i realiteten avgörande vägvalet måste göras vid inträdet i gymnasieskolan. Ett dylikt beroende kan emellertid urskiljas också inom ramen av ett behörighetssystem som innebär allmän behörighet åt alla eller åt flertalet individer som genomgått gymnasieskola. I själva verket kan de mera specificerade behörighetsvillkoren inverka t. o. m. på individens val *inom* en viss sektor av gymnasieskolan, t. ex. mellan olika gymnasielinjer. För den enskilde kan ett från behörighetssynpunkt »felaktigt» val få kännbara konsekvenser. Vad beträffar skolans inre arbete kan vidare specificerade behörighetskrav urholka principen om det fria, intressebetingade valet i skolan. Valet av studieväg genom skolan kan bli mindre beroende av tidig specialisering och yrkesinriktning, om i behörighetsreglerna vederbörlig hänsyn tas till timplanens konstruktion och skolans inre arbete.

Frågan om valfrihet är ett mångfasetterat problem. I stort sett kan följande delfrågor urskiljas, nämligen å ena sidan valfriheten mellan gymnasiala utbildningsvägar, å andra sidan valfriheten mellan olika slag av högre utbildning.

Valfriheten mellan olika utbildningsvägar har tidigare behandlats i avsnittet om gymnasieskolans organisation och dennas betydelse för kompetenssystemet. I detta sammanhang framhölls bl. a. vikten av en helhetssyn på gymnasieskolan också i kompetenshänseende och betonades, att valet av fortsatt utbildning inte får göras beroende av ett utbildningsval i sextonårsåldern.

Valfrihet kan också innebära frihet för var och en att finna sin egen studieväg under olika perioder av sitt liv. Därvid kan

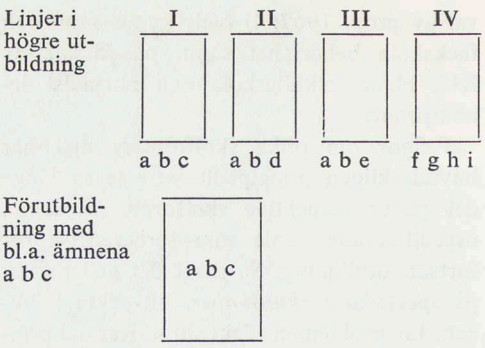

Figur 4. Förkunskapskrav till olika utbildningslinjer; a, b, c osv. anger olika ämnen i vilka förkunskaper krävs.

en del välja utbildning i ungdomen, medan andra av olika anledningar uppskjuter sin utbildning efter den obligatoriska skolan till vuxen ålder, varvid de utnyttjar olika former av vuxenutbildning, t. ex. folkhögskola, kommunal vuxenutbildning, det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, företagsutbildning eller korrespondensundervisning.

Förkunskapskraven kan fungera som ett hinder vid val av studieväg, t. ex. efter avslutad gymnasieskola, i den mån dessa krav innebär kompletteringsstudier. Hindret blir högre, om betygen i kompletteringsämnena medräknas vid meritvärderingen, varigenom den sökande tvingas skaffa sig höga betyg i dessa ämnen, något som i regel innebär att kompletteringsstudierna tar längre tid.

Valfriheten mellan olika slag av högre utbildning har nära samband med de särskilda behörighetskravens utformning. Ett högt antal sådana krav, som villkor för tillträde till viss utbildning, kan innebära minskad valfrihet för den utbildningssökande. Att de speciella förkunskapskraven skiftar mellan olika utbildningslinjer spelar också en viktig roll i sammanhanget. Ovanstående figur är ett försök att illustrera detta.

Som framgår av figuren ger den genomgångna förutbildningen omedelbart tillträde till linje I. Linje II kräver komplettering i ett ämne (d) och linje III i ett annat (e). Linje IV slutligen stämmer inte alls med den genomgångna förutbildningen, vad de speciella behörighetskraven angår, utan krä-

ver komplettering i fyra ämnen. Den sökandes valfrihet inskränks sålunda dels genom att förkunskapskraven varierar, till viss del, mellan I, II och III, dels och framför allt genom att IV har så många och från övriga linjer avvikande krav.

Få och enhetliga förkunskapskrav ökar friheten i valet mellan olika slag av utbildning. Hänsynen till den enskildes valfrihet i sådana sammanhang är betydelsefull. Å andra sidan måste hänsyn också tas till bl. a. utbildningsekonomiska frågor som berör den mottagande utbildningen. Denna är oftast beroende av de studerandes förkunskaper; ju lägre dessa är i relevanta avseenden, desto större utbildningsinsats krävs av den mottagande utbildningen innebärande t. ex. förlängd utbildningstid. I sista hand måste därför en avvägning göras mellan den enskildes frihet att välja fortsatt utbildning utan omfattande kompletteringsstudier och utbildningsekonomiska hänsyn. Avgörande blir härvid anpassningen mellan den högre utbildningen och den avlämnande skolan. Denna anpassning är beroende av hur differentieringen i den gymnasiala skolan anordnas (linjeval, ämnesval) och hur den högre utbildningen differentieras. Om dessa båda differentieringsmönster inte passar ihop, kan situationer uppstå av det slag som illustreras av figur 4 ovan.

Den princip, som enligt KU:s mening måste vara vägledande för hur högre utbildning och gymnasial utbildning anknyts till varandra, är att den högre utbildningen bör anpassas till den gymnasiala skolans organisation.

6.2.4 Rekryteringsunderlagets bredd

I frågor som rör anknytningen mellan den högre utbildningen och avlämnande skolformer m. m. kan problemen betraktas från olika håll: från den avlämnande skolan, från individens synpunkt, från avnämarsidan eller ur samhällets, »det allmännas», synvinkel. Den ovan diskuterade frågan om valfrihet kan, ur den högre utbildningens och »det allmännas» synvinkel, uppfattas som ett problem om *rekryteringsunderlagets bredd*. Bland hur många personer kan studerande till den högre utbildningen rekryteras? Från vilka grupper kan en viss utbildningslinje tänkas få sina studerande?

Den förra frågan är avhängig av de allmänna behörighetsvillkoren, den senare också av kraven på särskilda förkunskaper samt av konkurrensläget och reglerna för urval vid antagning till spärrad utbildning.

Att ett större antal personer än för närvarande skall kunna ifrågakomma för antagning till högre utbildning, är något som kan motiveras på flera olika sätt. Man kan t. ex. betona det sociala värdet av att en stor andel av medborgarna har tillgång till högre utbildning, och man kan anlägga ett samhällsekonomiskt perspektiv och framhålla den ekonomiska betydelsen av att arbetsmarknaden tillförs personal med kvalificerad utbildning. Sett från den mottagande utbildningens håll kan en stor bredd på rekryteringsunderlaget motiveras med de ökade möjligheter en sådan bredd ger till urval av studerande. Större variation i rekryteringen till de yrkesgrupper som genomgått högre utbildning kan vara ett samhällsintresse; hittills har den högre utbildningen endast i jämförelsevis ringa omfattning rekryterats från den lägsta socialgruppen. Även olika anlag och intressen bör vara företrädda bland de studerande. Med ökad bredd i rekryteringsunderlaget till högre utbildning menas således inte enbart det ökade antalet individer utan också breddningen till grupper i samhället som tidigare i realiteten endast i ringa utsträckning haft tillgång till denna utbildningsnivå.

Som redan framhållits drar de allmänna behörighetsvillkoren upp gränserna för den del av befolkningen som över huvud kan ifrågakomma till högre utbildning. De särskilda behörighetsvillkoren ger ramen för rekryteringen till varje enskild utbildning. Dessa villkors inskränkande effekt på rekryteringsunderlaget framträder klart, då förkunskapskraven är knutna till viss linje i t. ex. gymnasiet. Så har exempelvis ett antal högre utbildningsvägar krav på en uppsättning förkunskaper som kan förvärvas fullständigt, i sammanhängande utbildning,

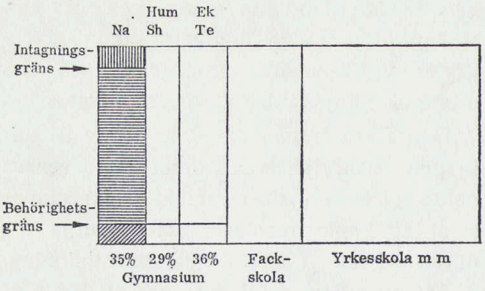

Figur 5. Årskullens ungefärliga uppdelning på olika vägar 1969. Vänstra stapeln (Na): behöriga till medicinsk utbildning m. m. Procenttalen i figurens bas avser 1969 års fördelning av antagningen till gymnasiet på olika linjer (tillvalsgrupper).

endast på gymnasiets naturvetenskapliga linje (Na). De avsedda utbildningsvägarna är närmast läkarutbildningen, tandläkarutbildningen, utbildningen vid farmaceutisk fakultet samt de olika fackutbildningarna vid jordbrukets högskolor. Effekten av de uppställda förkunskapskraven är att dessa utbildningsvägar, vilka samtliga är spärrade, i princip är hänvisade till att välja sina studerande bland för närvarande ca 35 procent av de gymnasieutbildade, dvs. den andel som Na utgör av gymnasiet. Eleverna på Na utgör av hela årskullen ungdom endast ca elva procent. Denna redan förut starkt begränsade grupp reduceras ytterligare genom det för närvarande gällande kravet på minst 2,3 i genomsnittsbetyg för behörighet. Den sista reduktionen sker genom urvalsförfarandet vid antagning till spärrad utbildning. Som påpekats i kapitel 4 var 1969 betygsgränsen för antagning till medicinsk utbildning på grund av den hårda konkurrensen mycket hög och låg vid 4,67 i medelbetyg (30.9). Endast de av de gymnasieutbildade på Na som uppnått dessa höga värden kunde påräkna att få den önskade utbildningen, dvs. några få procent av Na-gruppen. Ovanstående figur illustrerar schematiskt den ovan relaterade, etappvisa »avtrappningen» av de grupper som uppnår fullständig behörighet till studier vid medicinsk fakultet m. m.

I figuren indelas årskullen, på basis av 1969 års siffror avseende 16-åringarna, i gymnasiegrupp, fackskolegrupp samt yrkesskolegrupp m. fl. Endast de som valt naturvetenskaplig linje kan komma i fråga för utbildning av här avsett slag.

I anslutning till ovanstående framställning kan två slutsatser dras, vilka baseras på ett par förutsättningar. Om man antar, att krav på kompletteringar efter genomgånget gymnasium i realiteten fungerar som ett visserligen överkomligt men dock hinder för omedelbart val av önskad utbildning och om man förutsätter, att de nuvarande kraven på särskilda förkunskaper kan ändras, kan man dra följande slutsatser i anslutning till framställningen ovan.

1 Också de särskilda behörighetskraven bidrar till en tidig differentiering och specialisering; linjevalet i gymnasiet blir avgörande för det framtida utbildningsvalet.

2 En ändring av kraven på särskilda förkunskaper skulle väsentligt öka den potentiellt behöriga delen av de sökande (den ovan behörighetsgränsen), t. ex. om också Hum/Sh skulle kunna fungera som förberedelse för medicinska m. fl. studier.

Den senare slutsatsen avser *hypotetiska* ändringar av en grupp förkunskapskrav som förekommer tillsammans. De antagna ändringarna består i att naturkunskap på humanistisk eller samhällsvetenskaplig linje (Hum, Sh) får ersätta fysik, kemi och biologi på Na och att en årskurs matematik (på Hum) skulle krävas i stället för som för närvarande tre årskurser. Följande tablå visar närmare, inom gymnasiets ram, olika behörighetskravs inverkan på rekryteringsunderlaget.

Det är påfallande vilken central ställning gymnasiets naturvetenskapliga linje intar i dessa sammanhang. Fullständig behörighet (allmän och särskild) till viss eftertraktad, spärrad utbildning förvärvas endast på denna gymnasielinje. Den ger också behörighet till flera sektorer i övrigt. Denna linje är också mest exklusiv i sin rekrytering, både i fråga om de antagnas medelbetyg, ett utslag av konkurrensen om studieplatserna, och i sin sociala sammansättning. Det kan inte uteslutas att linjens stora drag-

Förkunskapskrav	Linje i gymnasiet där kraven uppfylls helt	Procent gymnasieutbildade som uppfyller kraven[1]
Ursprungliga krav matematik tre årskurser fysik tre årskurser kemi tre årskurser biologi två årskurser	Na	28
Ändrade krav I matematik tre årskurser naturkunskap två årskurser	Sh, Na	23+28=51
Ändrade krav II matematik en årskurs naturkunskap två årskurser	Hum, Sh, Na	19+23+28=70

[1] Procentuell fördelning på linjer enligt Statistiska meddelanden U 1969: 7.

ningskraft sammanhänger med den stora valfrihet den ger efter slutförda gymnasiestudier.

En breddning av rekryteringsunderlaget till spärrad utbildning, utan att antalet studieplatser ökas, kan ytterligare skärpa konkurrensen om tillgängliga studieplatser. Sett från de sökandes synpunkt kan breddningen således innebära en försämring av den enskilde sökandens utsikter till antagning. Denna upplevelse torde vara starkast i den grupp eller de grupper som före vidgningen av rekryteringsunderlaget hade behörighet till utbildningen i fråga.

6.2.5 Kvalitetsaspekten

Det finns reell kompetens för högre studier också hos många som nu saknar formell behörighet. Det möter avsevärda svårigheter att närmare definiera denna sakliga kompetens och därmed ge behörighet åt studielämpliga men nu formellt obehöriga personer.

Att inte stänga ute från fortsatt utbildning studieinriktade personer med rimliga utsikter att genomföra studierna är en sida av urvalsproblemet i stort. Det finns emellertid ett annat krav, uttryckt i direktiven, nämligen att man inte får sänka kvalitetskraven i den högre utbildningen. Innebörden i kvalitetsbegreppet är dock svår att precisera.

KU som har att lösa frågan om vidgad behörighet men också, enligt sina direktiv, att förhindra en sänkning av kvalitetskravet, har sökt finna en balanspunkt mellan en vidgad behörighet till högre studier och en tillfredsställande kvalitet som grund för den högre undervisningen. Vid utformningen av ett kvalitetskrav måste utgångspunkten vara *de studerandes förutsättningar* av olika slag. Detta synes också vara direktivens mening. Departementschefen anför i dessa frågor (punkt 2): »Jag vill kraftigt understryka, att den här skisserade övergången från nuvarande system till ett system mer byggt på de reella studieförutsättningarna inte får innebära någon sänkning av kvalitetskravet. En dylik sänkning skulle kunna leda till förlängda eller, i växande grad, icke fullföljda studier.»

Kvalitetskravet skulle alltså kunna definieras som förmåga att *fullfölja studierna på rimlig tid.* Man skulle därmed kunna uttrycka kvalitetskrav som *krav på de studerande.* De närmast till hands liggande kraven på de studerande synes beröra

1 begåvningsnivå och studieträning

2 allmän förkunskapsnivå (utbildningens längd och bredd)

3 speciell förkunskapsnivå (förkunskaper i speciella ämnen)

4 förkunskapsstandard (uppnådda utbildningsresultat uttryckt i t. ex. betyg och kurser).

En central fråga blir, med dessa förutsättningar, hur behörighetsreglerna skall utformas med hänsyn till risken för studiemisslyckanden. Om man vill ta små risker

för sådana, måste behörighetskraven göras stränga, och kretsen av behöriga grupper och individer blir snäv. Är man villig att riskera ett relativt högt antal studiemisslyckanden, kan villkoren för behörighet göras lindrigare. I KU:s specialbetänkande SOU 1968: 25 ägnas detta problem en ingående behandling från studieprognossynpunkt. För KU är det en given utgångspunkt, att ett nytt kompetenssystem inte får medföra förlängda studietider eller en lägre startnivå för den högre utbildningen.

Vidgad behörighet innebär dock inte i och för sig ökade risker för minskad kvalitet i form av en ökning i antalet studiemisslyckanden. Tvärtom kan den vidgade behörigheten beräknas öppna vägen till högre utbildning för många nu formellt obehöriga med goda förutsättningar för att genomföra högre studier.

Kvalitetskravet har relationer också till meritvärderings- och urvalsfrågorna. I det nuvarande urvalssystemet är konkurrensen till spärrad utbildning i regel så intensiv, att de som antas i en sådan konkurrens har kvalifikationer som ligger över, ofta t. o. m. avsevärt över, det formella behörighetskravet. Det är enligt KU:s mening inte självklart, att denna överkvalificering skall tas till riktpunkt för kvalitetskravet.

6.3 *Vuxenutbildningens kompetensaspekter*

Översikten av vuxenutbildningen i kapitel 5 ger belägg för det i och för sig välbekanta faktum, att en omfattande och växande utbildnings- och studieverksamhet för vuxna bildar ett viktigt och karakteristiskt inslag i det svenska utbildningssamhället. Som framhållits ovan kan, enligt KU:s mening, kompetensfrågorna inte lösas enbart på den grund som utgörs av ungdomsutbildningen (gymnasieskolan m. m.). De allmänna slutsatserna härav är för KU:s del följande.

På gymnasieskolan bör enligt KU:s mening anläggas en helhetssyn också i fråga om kompetensreglernas utformning. Valet av studieväg (specialisering) efter grundskolan bör inte få avgörande betydelse för möjligheterna till ett fritt studieval senare i livet. De vuxnas utbildningssituation kan ses som en följd av en ofta mycket tidig differentiering, i sin grövsta form bestående av valet mellan utbildning och förvärvsarbete eller tvånget att avstå från utbildning. Men också andra, för möjligheterna till fortsatta, högre studier viktiga val har i ett äldre utbildningssystem gjorts tidigt.

Ett stort antal vuxna har vidtagit i många fall omfattande åtgärder för att senare kompensera denna tidiga differentiering genom studier av olika slag i vuxen ålder. Dessa studier har skiftande karaktär. En del avser att öka den personliga orienteringen och färdigheten utan inriktning på yrkesmål. Andra studier har med allmän eller speciell yrkesförkovran att göra och initieras i många fall av arbetsgivare.

En anpassning av behörighetsreglerna bör nu ske, så att dessa i möjligaste mån ansluter även till de vuxnas särskilda utbildningsförhållanden. Detta är i princip en tillämpning – på ett i olika avseenden vidare fält – av det synsätt som KU ovan anlagt på gymnasieskolan.

Om behörighetsregler m. m. skall anslutas till de vuxnas utbildningsförhållanden, måste uppenbarligen kravet på enhetlighet i allmänna kunskaper i stor utsträckning efterges. Utbildning blir därmed i sig, utan avseende på innehåll, en förberedelse för fortsatta studier. Detta synsätt kan vid tillämpningen på konkreta behörighetsfrågor vålla problem med tanke på avvikelserna från de stora ungdomsgruppernas jämförelsevis enhetliga förutbildning.

Som framgår av ovanstående redogörelse för olika former av vuxenutbildning finns bland de vuxna också en efterfrågan på högre utbildning. Dispensmöjligheter eller behörighetsvillkor som är anpassade till vuxna har utnyttjats av vuxna utan normalt behörighetsgivande utbildning. Då lättnader i behörighetskraven förenas med särskilda distributionsformer (decentraliserade kurser, universitetscirklar, korrespondensundervisning och eterförmedlad undervisning) utnyttjas dessa möjligheter av såväl även eljest behöriga vuxna som vuxna utan sådan

behörighet.

Även högre utbildning efterfrågas således av vuxna, med eller utan reguljär behörighet genom gymnasiala studier. Vuxenutbildningen har en viktig roll som ett medel till bl. a. utjämning mellan olika grupper i samhället, inte minst mellan äldre och yngre, vilka uppvisar stora skillnader i fråga om utbildningstidens längd. Denna skillnad i utbildning medför konsekvenser för yrkesval, samhällsinflytande och kulturdelaktighet. Om vuxenutbildningen skall vara ett effektivt instrument för en utjämning kan den högre utbildningen inte undantas från de vuxnas utbildningsmöjligheter.

Även från produktionsekonomiska synpunkter (utbildning av de anställda) är den högre utbildningen av betydelse. Detta motiv för att göra högre studier tillgängliga för flertalet vuxna har utvecklats av KU i skrivelse till Konungen 10.5.1968 med förslag om försöksverksamhet med vidgad behörighet för vuxna. Vuxenutbildningen kan således inte göra halt framför universitetets port.

Det föreligger en tendens till att de som främst tillgodogör sig utbudet av vuxenutbildning på olika nivåer är de redan förhållandevis välutbildade vuxna. Detta är en anledning till tvekan, huruvida behörighetskrav genomgående kan uttryckas som krav på viss utbildning. I och för sig är det naturligt och i regel nödvändigt, att den som skall delta i högre utbildning genom tidigare studier skaffat sig en viss studieträning och förvärvat för studierna nödvändiga förkunskaper. Frågan är emellertid om arten och omfattningen av dessa studier till alla delar skall regleras av behörighetskrav o. d. I viss utsträckning bör det vara möjligt att överlåta till den vuxnes egen bedömning frågan om huruvida hans studieförutsättningar är tillräckliga. Härvid kan från skolans och myndigheternas sida väsentlig hjälp lämnas genom studie- och yrkesorientering m. m.

Behörighetsreglerna för tillträde till högre utbildning enligt bestämmelserna om försöksverksamhet med vidgad behörighet har formen av krav på viss lägsta ålder och viss tids arbetslivserfarenhet. Krav på viss utbildning gäller endast de särskilda förkunskaperna i vissa ämnen, vilka som regel, på grund av den högre utbildningens beroende av en väldefinierad startnivå, måste (i varje fall primärt) få formen av skolkurser.

På senare år har begreppet återkommande utbildning (lifelong education) diskuterats livligt. Återkommande utbildning innebär, att den enskilde under sitt yrkesverksamma liv växlar mellan utbildning och yrkesverksamhet. Detta kan exempelvis ske genom att man efter gymnasieskolan går ut på arbetsmarknaden en tid för att övergå till högre utbildning senare. En annan anordning vore att en yrkesverksam person gjorde ett kortare eller längre avbrott i sitt förvärvsarbete för studier.

Frågan om återkommande utbildning som en organisationsbestämmande princip etc. ligger utanför KU:s uppgiftsområde. Man kan dock konstatera, att sådan växling förekommer i dag inom vuxenutbildningen (se kapitel 5 om vuxna i högre utbildning). Om även ungdom med behörighetsgivande skolutbildning i någon utsträckning går ut på arbetsmarknaden före inträdet i högre utbildning, suddas gränserna mellan vuxenutbildning och ungdomsutbildning delvis ut, vad den högre utbildningen angår.

6.4 *Den högre utbildningens avgränsning*

6.4.1 Inledning

I direktivens formulering av KU:s huvuduppgift ingår uppdraget att överväga och föreslå *i vilken mån* utbildning bör anknytas till gymnasium och fackskola. Detta innebär, att gymnasieskolans roll som grund för fortsatt utbildning skall klarläggas. Vilka utbildningsvägar skall bygga direkt på grundskola och för vilka skall krävas genomgången gymnasieskola? Vilken *behörighetsnivå* skall således gälla?

Uppgiften är i flera avseenden komplicerad. Det kan dock konstateras att vissa frågor har en given lösning. Dit hör gymnasieskolans självklara anknytning till grundskolan. Men det är inte utan vidare

givet *vilka* utbildningslinjer som skall ingå i denna skolform. Detta gäller främst de yrkesinriktade linjerna. Att den grundläggande vårdutbildningen hör dit får anses vara klart medan det däremot inte är givet om sjuksköterskeutbildningen skall ingå i eller anknyta till gymnasieskolan.

Huruvida en utbildning grundas på genomgången gymnasial utbildning eller på en kortare förutbildning, t. ex. grundskola, är till stor del historiskt betingat. Jurist- och prästutbildningen har sålunda en traditionell anknytning till gymnasiet, medan annan kvalificerad yrkesutbildning, t. ex. inom vårdområdet och det pedagogiska området, baserats på realexamen eller motsvarande. Vissa utbildningar, t. ex. folk- och småskollärarutbildningar, har under en följd av år haft en dubbel anknytning dels till genomgånget gymnasium (studentexamen), dels till grundskola (motsvarande). Den till grundskolan anknutna utbildningen har då regelmässigt varit längre. Genom 1968 års bestämmelser baseras den klasslärarutbildning, som ersätter huvuddelen av de förutvarande folkskoleseminarierna, på fackskola eller motsvarande, medan t. ex. förskollärarutbildningen alltjämt endast kräver grundskola. En samlad, förutsättningslös prövning av olika utbildningsvägars förutbildningsnivå, dvs. anknytning till grundskola respektive gymnasium, torde nu vara motiverad.

En i sammanhanget komplicerande omständighet är det gymnasiala stadiets strukturella förändringar. Den integrerade gymnasieskolan har inte den enhetlighet, som tidigare kännetecknat gymnasiet i fråga om utbildningsmål och utbildningstid. De i denna skolform uppgående formerna fackskola och gymnasium är parallella men skilda gymnasiala vägar; de yrkesinriktade linjerna avviker i flera avseenden från båda de förutnämnda skolformerna. Anknytningen till den gymnasiala skolan erbjuder därför problem t. ex. när det gäller frågan om den nivå på vilken förkunskapskraven i specifika ämnen skall grundas.

En annan faktor är de beräknade kvantitativa förändringarna i utbildningsväsendet vilka innebär, att det stora flertalet av en årskull genomgår gymnasieskolan (se ovan). Formella krav på grundskolekompetens kan därför i realiteten i så måtto sättas ur spel att flertalet sökande har längre utbildning än som krävs för behörighet. Utbildningsekonomiska och andra skäl kan i en sådan situation tala för att de studerandes längre utbildning utnyttjas, dvs. att behörighetsnivån höjs.

I en annan riktning pekar den ovan berörda utbildningssituationen för det stora flertalet vuxna som har enbart obligatorisk skola. För denna stora grupp skulle en höjning av behörighetsnivån kunna medföra svårigheter genom att den förberedande utbildningen förlängs. Detta tyder på att en eventuell höjning av behörighetsnivån, innebärande en anpassning till ungdomens utbildningssituation, kan behöva sammankopplas med särskilda åtgärder med hänsyn till dessa vuxnas situation.

6.4.2 Tidigare fördelning på behörighetsnivåer

Före det mer allmänna genomförandet av grundskolan kunde man från behörighetssynpunkt tala om i stort sett tre olika kategorier av utbildningsvägar, nämligen sådana som för behörighet krävde förutbildning enligt ett av följande tre alternativ.

1 *Fullgjord skolplikt* som kunde innefatta såväl sex- eller sjuårig som åttaårig folkskola eller däremot svarande skolutbildning.

2 *Realexamen eller motsvarande*, där »motsvarande» hade olika innebörd vid olika utbildningsvägar. Två årskurser på folkhögskola jämställdes exempelvis vid vissa utbildningsvägar med realexamen, vid andra inte. Normalskolekompetensens (flickskolans) ställning verkar i viss mån oklar; i behörighetshänseende räknades den i regel som motsvarande realexamen men den kunde i vissa fall ges ett något högre meritvärde osv. I försöksverksamheten med nioårig enhetsskola fanns tre linjer, av vilka g-linjen i regel räknades som motsvarande realexamen och y-linjen som fullgjord skolplikt

medan a-linjen hade en ställning som var mer oklar och varierande.

3 *Studentexamen eller motsvarande.* Vad som skulle räknas som motsvarande studentexamen reglerades sedan början av 1950-talet i författning (den s. k. likställighetskungörelsen, SFS 1954: 626 med ändring SFS 1955: 484). Genom denna författning reglerades tillträdet till universitet och vissa s. k. fackhögskolor. Ny reglering av tillträdet för vissa delar av detta utbildningsområde skedde i SFS 1965: 463 med vissa ändringar enligt SFS 1966: 199. Dessa nya bestämmelser var föranledda av behovet att anpassa bestämmelserna till 1953 års gymnasiereform.

De mot studentexamen svarande utbildningarna var enligt denna senare kungörelse ett antal minst treåriga utbildningsvägar som förtecknas i kapitel 4.

Examina på dessa utbildningsvägar måste i vissa fall uppfylla särskilda krav i fråga om innehållet eller kompletteras med vissa ämnen för att ge samma behörighet som studentexamen.

Vilken behörighet som skulle krävas vid de enskilda utbildningsvägarna avgjordes beträffande alternativen 1 och 2 ovan samt de delar av 3, som inte reglerades av ovan nämnda eller andra författningar (t. ex. stadgan för socialhögskolorna), i regel av tillsynsmyndigheten eller av de enskilda skolorna. För att kunna avgränsa de olika kompetensområdena från varandra var det således nödvändigt att inventera alla utbildningsvägar och via de bestämmelser, som reglerade behörigheten till dessa, konstatera till vilket kompetensområde de hörde.

6.4.3 Nuvarande bestämmelser

Grundskolans kompetensområde

Det är i och för sig självklart, att skolreformer har inverkan på behörighetsbestämmelsernas utformning. Ovan har t. ex. berörts det behov av reviderade behörighetsbestämmelser som föranleddes av 1953 års gymnasiereform. Det mer allmänna genomförandet av grundskolan skapade helt naturligt ett behov av att definiera grundskolans kompetensvärde och därigenom fastställa grundskolans kompetensområde. Efter en utredning inom skolöverstyrelsen utfärdade Kungl. Maj:t 1966 en kungörelse om grundskolans kompetensvärde (SFS 1966: 24).

Denna kungörelse har karaktär av rambestämmelser, inom vilka antagningsmyndigheten har att röra sig och genom vilka såväl grundskolekompetensen som grundskolans kompetensområde har definierats (se även kapitel 4).

Till grundskolans kompetensområde hör enligt SFS 1966: 24 alla statliga, statsunderstödda eller under statlig tillsyn ställda läroanstalter eller utbildningslinjer, för vilka Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer *icke uppställt högre krav på skolunderbyggnad än grundskolekompetens.* Enligt bestämmelserna i 1 § skall med sådan läroanstalt eller utbildningslinje jämställas statlig anställning som är förenad med sådan utbildning hos anställningsmyndigheten som krävs för fortsatt anställning hos myndigheten (verksutbildning)

Gymnasiets och fackskolans kompetensområden

Det nya gymnasiets genomförande skapade ett behov av att behörighetsreglerna för tillträde till utbildning inom gymnasiets kompetensområde snabbt anpassades till den nya gymnasieorganisationen. Efter förslag av kompetensutredningen (Tillträde till postgymnasiala studier. Förslag till provisoriska bestämmelser. Ecklesiastikdepartementet 1966: 13, stencil) utfärdade Kungl. Maj:t en kungörelse med provisoriska bestämmelser om tillträde till högre utbildning (SFS 1967: 450). Kungörelsen skall äga tillämpning vid statlig, statsunderstödd eller under statlig tillsyn ställd läroanstalt eller utbildninglinje.

Även denna kungörelse har, liksom kungörelsen om grundskolans kompetensområde, karaktären av rambestämmelser, inom vilka de olika antagningsmyndigheterna har

att agera. I kungörelsen definieras begreppet högre utbildning medan »gymnasiekompetensen» definieras endast när det gäller tillträde till vissa uppräknade utbildningsvägar, i första hand universiteten samt vissa fackhögskolor.

Enligt kungörelsen förstås med högre utbildning »sådan utbildning vid vilken högre skolunderbyggnad än grundskola krävs för tillträde».

Denna definition kan sägas vara en parallell till definitionen av grundskolans kompetensområde, och frågan om gränsdragningen mellan dessa båda områden synes härmed vara besvarad. Emellertid finns, som nedan skall visas, vissa gränsfall, vilka inte omedelbart låter sig inplaceras på det ena eller det andra området.

Beträffande behörighetsvillkoren för tillträde till universitet och vissa fackhögskolor gäller i princip samma bestämmelser som i den ovan berörda behörighetskungörelsen (SFS 1965: 463) med det viktiga tillägget att här det nya gymnasiets kompetens fastställs.

I fråga om utbildningsvägar utanför universitet och fackhögskolor, s. k. annan högre utbildning, stadgar kungörelsen i 18 § att Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer skall förordna om behörighet till sådan utbildning. Exempel på sådana bestämmelser återfinns i stadgan för journalisthögskolorna (SFS 1967: 236), stadgan för socialhögskolorna (SFS 1967: 488 och 1968: 490) samt i Provisoriska bestämmelser om tillträde till lärarhögskolans klasslärarlinje m. m. (kungl. brev till skolöverstyrelsen 16.2.1968). Förutom gymnasiekompetens enligt ovan ger därvid även fackskolekompetens behörighet till journalisthögskola och klasslärarlinje men däremot ej till socialhögskola.

Detta aktualiserar frågan om *fackskolans nuvarande kompetensområde,* vilket här något skall belysas. Fackskolan, som sedan försöksverksamheten påbörjades höstterminen 1962, är en successivt framväxande skolform, hade vid starten lika litet som t. ex. den tidigare, sjuåriga flickskolan något klart definierat kompetensvärde. De i fackskolan utbildade kunde således från början endast söka utbildning inom grundskolans kompetensområde. Därvid bör man lägga märke till att deras behörighet till dessa utbildningsvägar i regel konstituerades av den grundskolekompetens eller motsvarande som de innehade redan vid inträdet i fackskolan. För elever, som utan sådan kompetens vunnit inträde i fackskola (de s. k. kvoteleverna), reglerades behörigheten först efter hand som skolöverstyrelsen utfärdade anvisningar för antagning av studerande vid skilda utbildningsvägar i anslutning till kungörelsen om grundskolans kompetensvärde. Fackskolutbildade med denna bakgrund fick på detta sätt en mot grundskolans svarande kompetens genom sina fackskolestudier.

I kungörelsen med provisoriska bestämmelser om tillträde till högre utbildning berörs inte fackskolans kompetensvärde. Något förslag att fackskolan skulle ge kompetens för universitets- och fackhögskolestudier framlades inte heller av KU i det ovan nämnda betänkandet. Däremot föreslog KU att fackskolan skulle ge kompetens för de utbildningsvägar utanför universitet och fackhögskolor, vilka för tillträde krävde studentexamen eller motsvarande, de då s. k. icke-akademiska postgymnasiala utbildningsvägarna. Numera ger fackskola allmän behörighet till klasslärarutbildning och journalisthögskola (se ovan). Härtill kommer ett mindre antal linjer vid yrkesskolorna, t. ex. den ettåriga ADB-utbildningen (utbildning för systemmän och programmerare) och socialadministrativ kurs, vilka som inträdesvillkor uppställer genomgånget gymnasium, fackskola eller motsvarande utbildning. Andra utbildningsvägar inom området »annan högre utbildning» kräver dock fortfarande genomgånget gymnasium för inträde, t. ex. officersutbildningen, Institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning och statens brandskolas utbildning av brandingenjörer. Fackskolans »eget» kompetensområde är alltså ännu tämligen begränsat.

Schematiskt skulle således en behörighetsnivå kunna indelas i olika kompetensområden. Vad beträffar den högre utbildningen, som utgör en behörighetsnivå, kan i första

hand urskiljas två kompetensområden: gymnasiets och fackskolans. Men också ett antal andra utbildningsvägar ger behörighet, som framgår av kapitel 4. Karakteristiskt är att gymnasiet ger allmän behörighet till all högre utbildning, medan övriga vägar som regel har begränsade kompetensområden.

Avgränsning mellan grundskolans kompetensområde och den högre utbildningen

Avgränsningen mellan den högre utbildningen och grundskolans kompetensområden kan synas förhållandevis lätt att göra. Genom en kartläggning av intagningsbestämmelserna för samtliga statliga, statsunderstödda och under statlig tillsyn ställda utbildningsvägar borde man kunna fastställa, vilka av dessa som kräver »högre skolunderbyggnad än grundskola» för tillträde och därför skall räknas till den högre utbildningen.

Därvid uppstår emellertid problem, när det gäller att definiera begreppet högre skolunderbyggnad än grundskola. Att fackskola är sådan högre skolunderbyggnad som här avses är helt klart, och de ovan nämnda utbildningsvägarna bör således räknas till den högre utbildningen. I andra fall är placeringen inte lika självklar.

Vid vissa utbildningsvägar, t. ex. inom lantbruks- och skogsbruksutbildningen, krävs förutom grundskolekompetens även viss grundläggande skolmässig utbildning inom området. Så krävs för lantmästarutbildningen, förutom fyllda 20 år, grundläggande yrkesutbildning om 21 eller 40 veckor, minst två års lantbrukspraktik samt ettårig arbets- och driftsledarkurs. Vid den nya skogsteknikerutbildningen som ersätter utbildningen vid skogsskolorna krävs, förutom att ha uppnått 20 års ålder, genomgången årskurs 1 vid skogsbruksskola samt minst tio månaders skoglig praktik. Utbildningen vid skogsteknikerinstitutet ger i sin tur behörighet för inträde vid skogsmästarskolan. Problemet är, om dessa skolmässiga förutbildningar, som utgör krav för behörighet, skall räknas till sådan högre skolunderbyggnad som avses i SFS 1967: 450 och därmed hänföra de nämnda utbildningarna till området »högre utbildning».

Ett annat exempel på behörighetskrav som erbjuder vissa problem i detta avseende är de som gäller för inträde vid gymnastik- och idrottshögskolorna. Till dessa krävs för behörighet förutom grundskolekompetens även kunskaper motsvarande lägst betyget 2 dels i biologi enligt gymnasiets eller fackskolans läroplan, dels i engelska eller tyska/franska som B-språk enligt gymnasiets läroplan (Kungl. Maj:ts stadga för gymnastik- och idrottshögskolorna, SFS 1967: 273).

Dessa avgränsningsproblem mellan grundskolans kompetensområde och den högre utbildningen har även uppmärksammats av skolöverstyrelsen, som i sina anvisningar till SFS 1966: 24 framhåller: »I vissa lägen kan det uppstå tveksamhet om huruvida en utbildning som bygger på grundskola eller motsvarande *och* på förberedande kurser eller som på grund av högre ålder i inträdeskraven lämnar en avsevärd paus mellan grundskola och utbildning, skall lyda under kompetenskungörelsen. Det i 13 § anbefallda samrådet mellan myndigheterna samt samråd med kompetensutredningen rekommenderas.»

6.4.4 Utgångspunkter för KU:s överväganden

Det är KU:s uppgift att, mot bakgrund av ovanstående förhållanden och med utgångspunkt i direktivens anvisningar, söka göra en avgränsning av den högre utbildningen som kan vara användbar även inom ett framtida utbildnings- och kompetenssystem. Det gäller därvid såväl att definiera högre utbildning som att utforma de krav som skall gälla för de enskilda utbildningsvägarna. Det senare utgör grunden för dessa utbildningsvägars inplacering inom kompetensområden eller på behörighetsnivåer.

I de avsnitt av KU:s direktiv som behandlar dessa frågor sägs bl. a.:

»En fundamental regel då det gäller att uppställa behörighetsvillkor för en viss utbildning

i form av krav på förutbildning bör vara att dessa villkor grundas på vad som är sakligt motiverat med hänsyn till den fortsatta verksamheten. Tendenser att låta prestigesynpunkter eller andra ovidkommande omständigheter påverka utformningen av behörighetsvillkoren måste självfallet motverkas. I en tid med stark satsning på utbildning även utöver den obligatoriska kan emellertid utvecklingen successivt leda till att den reella förutbildningsnivån bland de sökande till en viss utbildning eller karriär kommer att så småningom ligga över den formellt uppställda nivån. Det kan då i vissa fall vara ändamålsenligt att utnyttja detta förhållande genom att revidera utbildningsplanerna så att det förändrade rekryteringsläget effektivt utnyttjas. Detta kan i sin tur föranleda en omprövning av behörighetsvillkoren. Självfallet får en sådan omprövning inte genomföras i oreglerade former. I fråga om det offentliga utbildningsväsendet måste sålunda beslut fattas av de ansvariga myndigheterna. Jag vill starkt understryka vikten av att höjning av behörighetskrav måste ske med stor återhållsamhet. Resultatet kan annars bli att man utestänger sökande som inte fått den högre förutbildningen men eljest har goda, kanske i vissa fall bättre förutsättningar än övriga sökande för den tilltänkta utbildningen eller karriären.»

Direktiven anvisar här en konkret metod för behandlingen av dessa problem, nämligen att utbildningsväg för utbildningsväg undersöka, vilken förkunskapsnivå som den nuvarande utformningen av utbildningen kräver.

Man kan emellertid även anlägga en mer principiell och av det gymnasiala skolsystemets icke minst kvantitativa utveckling betingad aspekt på frågan. En allt större del av ungdomskullen fortsätter sin utbildning efter grundskolan i skolmässiga former. Sedan utredningens direktiv tillkom har denna utveckling fortsatt.

Riksdagen har beslutat om en integrerad gymnasieskola, som skall omfatta såväl det nuvarande gymnasiet och den nuvarande fackskolan som en i princip tvåårig yrkesskola (prop 1968: 140). I denna proposition räknar man med att i början av 1970-talet det frivilliga skolväsendet omedelbart ovanför grundskolan dimensioneras så, att det torde komma att motsvara minst 85 procent av årskullen 16-åringar (jfr 6.1 ovan).

I samma proposition (s. 143) uttalas följande beträffande avgränsningen mellan gymnasial och eftergymnasial utbildning:

»Införandet av mellanskolan medför visså avgränsningsproblem. Jag avser bl. a. frågan huruvida sådan utbildning som för närvarande kräver en längre förpraktik, exempelvis sjöbefälsutbildningen, skall hänföras till mellanskolan. Det är vidare inte självklart att mellanskolan på sikt skall omfatta exempelvis sjuksköterskeutbildningen. YB har inte i detalj berört sådana avgränsningsproblem ---- De problem som jag här aktualiserat berör huvudsakligen gränsdragningen mellan vad som i dag kallas gymnasial och eftergymnasial utbildning. Jag räknar därför med att arbetet inom den 1965 tillsatta kompetensutredningen samt inom 1968 års utbildningsutredning, vars uppdrag omfattar utredning rörande den fortsatta planeringen av det eftergymnasiala utbildningssystemet m. m., kommer att skapa klarhet i sådana fall. I övrigt ankommer det på skolöverstyrelsen att uppmärksamma avgränsningsfrågorna.»

Även i direktiven till 1968 års utbildningsutredning berörs frågan om den eftergymnasiala utbildningens avgränsning:

»Avgränsningen av eftergymnasial utbildning utanför universitetssektorn mot det gymnasiala utbildningssystemet ---- får göras med hänsyn till de krav som ställs på att de studerande skall ha dels uppnått viss ålder innan studierna inleds, dels i viss utsträckning utbildats i någon av de gymnasiala skolorna. Avgörande för frågan om en utbildning skall betecknas som eftergymnasial bör enligt min mening vara, om den är eller kan utgöra ett alternativ till annan klart eftergymnasial utbildning.»

Utredningens överväganden och förslag avseende vilka utbildningsvägar den högre utbildningen skall omfatta redovisas i kapitel 9.

6.5 *Dimensioneringsproblem*

I KU:s direktiv berörs frågan om de kvantitativa följder för den högre utbildningen som nya behörighetsregler kan medföra. Dåvarande departementschefen anförde härom

»att en ändring av behörighetsbestämmelserna --- kan komma att ytterligare öka trycket på det högre utbildningsväsendet. De svårigheter som kan föreligga att tillgodose

efterfrågan på dylik utbildning får man emellertid enligt min mening inte undanröja genom att av formella skäl utestänga utbildningssökande som sakligt sett är lika behöriga som de vilka får tillträde till studier.»

KU skulle således i princip inte behöva lösa problem som avser utbildningens dimensionering. Detta underströks ytterligare genom tillsättandet av U 68, som har till en huvuduppgift att lösa denna dimensioneringsfråga.

KU har likväl funnit det önskvärt att något belysa vissa kompetensfrågor som har beröring med dimensioneringsproblem.

Kompetensreglerna har en styrande inverkan på vissa delar av den högre utbildningen i fråga om utbildningens dimensionering. Detta gäller den ospärrade utbildningen, dvs. sådan utbildning där antalet studieplatser är i princip obegränsat. Sådan utbildning förekommer endast vid de s. k. fria fakulteterna (juridisk, teologisk och filosofisk fakultet). Då utbildningen där inte är spärrad och något urval bland behöriga sökande inte förekommer, är det behörighetsvillkoren som är av betydelse för tillströmningen till dessa fakulteter.

I 6.2.4 ovan har KU fäst uppmärksamheten på faktorer som kan öka respektive minska rekryteringsunderlagets storlek. Rekryteringsunderlaget utgör den potentiella rekryteringen, dvs. sätter gränserna för den möjliga tillströmningen, medan dimensioneringsfrågan måste bedömas med utgångspunkt i den förväntade faktiska tillströmningen till den ospärrade utbildningen liksom naturligtvis då så är nödvändigt till samhällets förväntade behov av utbildade. Tillströmningen är väsentligt svårare att bedöma än underlaget. Upprepade gånger har även välgrundade prognoser – vilket framhålls i direktiven till U 68 – visat sig vara behäftade med betydande osäkerhet; det har efter ganska kort tid visat sig, att den faktiska tillströmningen till exempelvis filosofisk fakultet blivit större än det varit möjligt att förutse.

Hittills utmärkande för tillströmningen till de fria fakulteterna är bl. a. gymnasiets funktion som styrinstrument. Gymnasiets dimensionering har således i stort sett dragit upp gränserna för dimensioneringen av den ospärrade högre utbildningen, eftersom vägen till sådan utbildning går genom gymnasiet. Dispensgivningen till icke behöriga har haft endast marginella effekter (se kapitel 5). Gymnasiets dimensionering bestäms av statsmakterna. I den mån KU:s förslag leder till att nya grupper från gymnasieskolan blir behöriga, kan en ökad tillströmning från denna skolform till ospärrad utbildning förväntas. Gymnasieskolan kommer att omfatta majoriteten av varje årsklass. Även om alla som genomgått gymnasieskola i princip förvärvar allmän behörighet, finns dock faktorer som kan verka återhållande på tillströmningen. Ovan har statsmakternas dimensionering av gymnasiet nämnts. På samma sätt dimensioneras också fackskolan. Om man ser på gymnasieskolan som helhet finner man, att relativt sett betydligt större sektorer är direkt yrkesförberedande än i fråga om det nuvarande gymnasiet, där vissa linjer saknar egentliga yrkesinslag och därför verkar styrande i riktning mot högre utbildning; de studerande kan som regel inte direkt finna varaktiga anställningar på arbetsmarknaden utan går över till högre utbildning. En breddning av behörigheten till flera sektorer av gymnasieskolan behöver däremot, på grund av inslaget av yrkesutbildning, inte medföra en motsvarande ökning av tillströmningen till exempelvis filosofisk fakultet. En sådan utveckling är i själva verket tämligen osannolik.

Den utbildningslinje i gymnasieskolan, från vilken ett större tillskott till ospärrad utbildning dock möjligen kan väntas, är tvåårig social linje i gymnasieskolan (motsvarande fackskolans sociala linje). Linjen är inte yrkesutbildande. Den omfattar dock för närvarande knappt 48 procent av fackskolan, dvs. vid fullt utbyggd fackskola mindre än tio procent av årsklassen.

Konsekvenserna av en utvidgning av behörigheten till de *vuxna* är svåra att beräkna. Försöken med utvidgning av behörigheten enligt SFS 1969: 68 har under försökets första halvårsperiod utnyttjats av ett

relativt litet antal personer (ca 800) vilket är ca tre procent av det beräknade totala antalet nyinskrivna vid filosofisk fakultet läsåret 1969/70 (Information i prognosfrågor 1970:1). Denna begränsade rekrytering av vuxna ger inte underlag för några långsiktiga slutsatser; försöket har också pågått alltför kort tid härför. Begränsningen av försöket till ett relativt litet antal ämnen är därtill ägnad att dämpa den totala effekten av att nya kategorier fått behörighet.

SCB bedömer det som troligt, att tillströmningen av studerande med allmän behörighet enligt SFS 1969: 68 kommer att öka väsentligt i framtiden liksom universitetsutbildningen vid sidan av universiteten och universitetsfilialerna (decentraliserade universitetskurser och universitetscirklar), detta mot bakgrunden av dessa distributionsformers snabba expansion under senare år. Man torde enligt SCB kunna förutsäga, att dessa former m. fl. kommer att fortsätta att öka i snabb takt under 1970-talet. Samtidigt torde de organisatoriska gränserna mellan dessa studieformer och universitetsutbildning av traditionell typ komma att successivt suddas ut (Information i prognosfrågor 1970: 1).

En faktor som innebär en begränsning av de vuxnas ianspråktagande av utbildning vid de fria fakulteterna, är att denna studerandegrupp kan komma att i viss utsträckning uppställa begränsade studiemål, dvs. partiell utbildning i stället för fullständig examen (jfr dock i kapitel 5 uppgivna studiemål bland studerande med behörighet enligt SFS 1969: 68).

Det är möjligt att de vuxna, oavsett förutbildning, föredrar vissa distributionsformer framför andra. SAMSUS-rapporten visar de särskilda distributionsfomernas dragningskraft på något äldre studerande; endast ca 20 procent av deltagarna är 25 år eller yngre (se ovan). Den konventionella formen för universitetsutbildning skulle således kunna bli mindre efterfrågad av vuxna med aspirationer på högre utbildning. Det är dock tveksamt, hur stor del av de vuxenstuderande i decentraliserad universitetutbildning m. m. som, utan tillgång till denna distributionsform, skulle ha bedrivit universitetsstudier i traditionella former. Det synes dock vara klart, att många deltagare i den decentraliserade kursverksamheten osv. inte skulle ha kunnat bedriva studier vid universitet på grund av bundenhet vid hemorten. En spridning av utbildningsmöjligheterna genom särskilda distributionsformer skulle således kunna dels höja det totala antalet studerande i högre utbildning, dels sänka antalet studerande på universitetsorterna. U 68:s i kapitel 5 nämnda förslag till försöksverksamhet med decentraliserad utbildning bör, om det genomförs, kunna ge erfarenheter av värde för bedömningen av denna fråga.

De särskilda villkoren för behörighet kan, som ovan påvisats, få en begränsande effekt på tillströmningen till vissa ämnesområden. I försöksverksamheten med vidgad behörighet samlade ämnesområdet pedagogik det största antalet studerande under försökets första halvårsperiod. Pedagogik är, tillsammans med ekonomisk och juridisk översiktskurs, det enda ämnesområde bland de i försöket ingående där det inte krävs några särskilda förkunskaper. Detta förhållande skulle kunna vara en bidragande orsak till pedagogikämnets popularitet i sammanhanget. Sannolika skäl talar för att även förkunskapskravens utformning kan hämma tillströmningen till visst ämne eller viss utbildningsväg. Det är troligt, att krav på en samlad redovisning av förkunskaperna som villkor för inskrivning, som fallet är vid fackhögskolorna, har större begränsande effekt än då, som vid filosofisk fakultet, förkunskaperna kan redovisas efter hand i takt med de successiva studievalen.

Vad beträffar *spärrade* utbildningsvägar eller linjer (ämnen) inom den högre utbildningen gäller, att dimensioneringen regleras genom statsmakternas beslut. Nya behörighets- och urvalsregler och ett utökat rekryteringsunderlag samt ett större antal sökande påverkar således inte dimensioneringen. Rekryteringsförhållandena kan dock ändras genom ett nytt kompetenssystem, så att studieplatserna fördelas på ett annat sätt än i dag mellan olika sökandegrupper. Detta för-

hållande, liksom den med nya och utvidgade behörighetsregler skärpta konkurrensen, kan leda ytterligare studerande till de fria fakulteterna, dvs. sökande till spärrad utbildning som ej vunnit inträde där och som ersättning väljer något slag av ospärrad utbildning.

Ett antal spärrade utbildningsvägar tillhör nu, vad behörighetsvillkoren angår, grundskolans kompetensområde. En del av dessa kan, enligt KU:s förslag i kapitel 9, komma att överföras till den högre utbildningen. En sådan förändring av den formella behörighetsnivån kan få dessa vägar att bli attraktiva utbildningsalternativ för studerande som annars hade föredragit universitetsstudier. Detta skulle således verka begränsande på antalet studerande i ospärrad utbildning.

6.6 *Några ekonomiska aspekter*

Ekonomiska aspekter i samband med kompetensfrågor består – om man bortser från frågor rörande inkomstfördelningen – huvudsakligen av statsfinansiella frågor (utbildningskostnader och studiesociala kostnader) samt samhällsekonomiska, dvs. utbildningens allmänna ekonomiska betydelse.

Den sektor inom den högre utbildningen som skulle kunna expandera på grund av ändring i behörighetsreglerna utgörs av de fria fakulteterna. Vid dessa är utbildningskostnaderna per individ betydligt lägre än vid spärrade fakulteter. Driftskostnaderna per studerande var budgetåret 1968/69 t. ex. vid samhällsvetenskaplig fakultet 1 400 kr och vid medicinsk fakultet 16 400 kr (Högre utbildning och forskning i Sverige. Utbildningsdepartementet 1969, stencil). Härtill kommer att utbildning vid spärrade fakulteter normalt är längre än vid de fria. Ökad tillströmning på grund av nya behörighetsregler skulle således medföra förhållandevis låga kostnader per studerande.

En annan utgiftspost, utöver direkta kostnader, är det studiesociala stödet till deltagare i högre utbildning. Ökningen av detta stöd vid en större tillströmning kan komma att bli delvis beroende av studerandegruppernas sammansättning. I många fall har de vuxna betydligt större behov av ekonomiskt stöd under studietiden än andra studerande, främst på grund av familje- och försörjaransvar. Ett studiesocialt stöd åt vuxna, som kompenserar för inkomstbortfall vid heltidsstudier, kan bli synnerligen kostnadskrävande, om tillströmningen av vuxna får någon större omfattning. Hithörande frågor utreds för närvarande av kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX).

Frågor av studiesocial natur ligger utanför KU:s uppgiftsområde. Som det emellertid framhålls i SVUX direktiv, kan studiestödets utformning få en kraftig styreffekt på rekryteringen till utbildning. Nya behörighetsvillkor kan således, vad avser vuxna, få begränsad verkan, om de inte förenas med studiesociala åtgärder.

Det studiesociala stödets omfattning och utformning kan också påverka de vuxnas val av heltids-, deltids- respektive fritidsstudier. Fritidsstudier kan bedrivas i särskilda distributionsformer (decentraliserade kurser etc.), varför val av fritidsstudier samtidigt kan innebära ökad efterfrågan på sådana distributionsformer. Från produktionssynpunkt har fritidsstudier den fördelen att arbetskraft inte dras ur produktionen.

Behörighetsreglerna för tillträde till högre utbildning kan inverka på hur gymnasial utbildning efterfrågas. Om det för personer utan behörighet föreskrivs relativt omfattande skolmässiga studier inom exempelvis vuxenutbildningen som villkor för behörighet, kan kostnaderna öka för gymnasial vuxenutbildning. Å andra sidan kan omfattande studiekrav som behörighetsvillkor minska benägenheten att uppnå behörighet genom gymnasiala studier och således minska efterfrågan på dessa. Även meritvärderings- och urvalsregler kan öka utbildningskostnaderna. Detta är fallet om enligt dessa regler kompletterande utbildning vid t. ex. filosofisk fakultet tillgodoräknas vid urvalet.

Som framgår av direktiven har KU också till uppgift att framlägga förslag om avgränsningen av den högre utbildningen (se ovan). Vissa utbildningsvägar som nu baseras på grundskola kan därigenom komma

att flyttas till den högre utbildningen. Under förutsättning att berörda utbildningsvägar i övrigt inte ändras till längd eller innehåll, skulle en sådan flyttning kunna leda till förlängd utbildning; mellan grundskolan och inträdet i den avsedda utbildningen skulle i princip ligga en minst tvåårig utbildning i gymnasieskolan. De studerande skulle därför dels få mer utbildning än i dag, dels utträda på arbetsmarknaden minst två år senare. SÖ beräknar i sin petitaingress för budgetåret 1970/71, att kostnaderna per elev och år i skolan nämnda budgetår, i 1968/69 års penningvärde, uppgår till 3 700 kronor för staten och 2 000 kronor för kommunerna, dvs. totalt 5 700 kronor per år och över 11 000 kronor för den antagna tvåårsperioden. En avsevärd utgift för samhället skulle kunna uppstå genom det försenade utträdet på arbetsmarknaden.

Dessa kostnadsökningar och utgifter är dock i många fall endast skenbara. Under förutsättning att den stora majoriteten av årsklassen genomgår gymnasieskolan, måste man ändå räkna med att utbildningsvägar utanför gymnasieskolan i stor utsträckning kommer att rekryteras med elever som genomgått denna skolform, oavsett de formella behörighetsvillkoren.

Särskilt vid utbildningsvägar som har en lägsta inträdesålder på omkring 18 år ökar sannolikheten för en omfattande rekrytering från gymnasieskolan. Skall sådana utbildningsvägar kunna rekryteras i större omfattning med grundskolutbildade (utan gymnasieskola) måste det vara möjligt att gå direkt från grundskolan till den fortsatta utbildningen. Sannolikt kommer gymnasieskolan dock att utöva mycket stark dragningskraft på 16-åringarna även i sådana fall.

Ändring av behörighetsnivå kan således beräknas medföra endast begränsade kostnadsökningar och bortfall av arbetsinsatser i produktionen.

Kompetenssystemets samhällsekonomiska effekter kan bedömas inom ramen av de ekonomiska verkningarna av utbildning i allmänhet. Detta problem har under senare år tilldragit sig ett växande intresse och en ganska omfattande litteratur på området har framkommit. Några mer precisa resultat har dock inte uppnåtts. Betydande svårigheter föreligger att mäta, hur utbildning ökar produktionen etc. Vad man kommit fram till är insikten om ett mer allmänt samband mellan utbildning och ekonomisk utveckling. Utbildning kan allmänt sett betraktas som en investering i mänskligt kapital och svarar därigenom för en icke ringa del av den ekonomiska tillväxten.

Man har också konstaterat, att olika länders utbildningskvot, dvs. procenttalet individer som undergår utbildning, och bruttonationalprodukt har ett samband med varandra. Hur detta samband skall tolkas, t. ex. i vilken grad utbildningskvoten höjer produktionen, är mer tveksamt. En försiktig tolkning är att de är inbördes beroende (KU:s specialbetänkande SOU 1968: 25, s. 13 ff). För vårt lands vidkommande har en utökad utbildning av befolkningen bl. a. setts som ett medel att hävda landets internationella konkurrenskraft.

Vad angår behörighetsreglernas inverkan – om man utgår från att utbildningen har en produktionshöjande effekt – kan regler, som ger nya grupper möjlighet till högre utbildning, få ekonomiskt gynnsamma effekter. Särskilt påtaglig kan denna effekt bli i fråga om yrkesverksamma vuxna som höjer sin kapacitet genom högre utbildning. Bl. a. denna utbildning av arbetskraften var vägledande för KU, då utredningen 10.5.1968 i skrivelse till Konungen föreslog försök med utvidgad behörighet (nu pågående försök enligt SFS 1969: 68).

Å andra sidan kan många studerande komma att använda en utvidgad behörighet till utbildningskonsumtion, dvs. studier för sitt nöjes eller för sin personliga utvecklings skull. Detta kan i och för sig vara ett av syftena för ändring av behörighetsreglerna, eftersom ekonomiska motiv inte kan få bli avgörande härför. Det är också svårt att i sådana sammanhang dra gränsen mellan utbildning som konsumtion och utbildning som investering.

Sammanfattningsvis vill KU för sin del

hålla för troligt, att en utvidgning av behörigheten till högre utbildning i det stora hela gagnar bl. a. den ekonomiska utvecklingen genom höjning av utbildningsnivån hos en del av arbetskraften.

7 Det sociala perspektivet

7.1 *Inledning*

Den enskildes val av fortsatt utbildning och samhällets urval (genom behörighets-, meritvärderings- och urvalsregler) kan från formell synpunkt ses som en procedur där berörda individer är i princip likställda. Reglerna är lika för alla; följaktligen skulle därmed kraven på rättvisa i kompetenssystemet vara tillgodosedda.

Detta synsätt är emellertid invändningsfritt endast från formell synpukt. Om man tar hänsyn till de berörda individernas olika bakgrund, blir bilden en annan. Det visar sig då, att olika *grupper* i samhället gör olika utbildningsval och att kompetensreglerna i sin nuvarande form är gynnsamma för en del grupper, ogynnsamma för andra. Inom pedagogisk och sociologisk forskning är det ett sedan länge välbekant och ständigt på nytt bekräftat resultat av olika undersökningar, att den sociala bakgrunden har inflytande på utbildningsval och faktiska utbildningsmöjligheter m. m. De sociala faktorerna utgör en verksam styrningsmekanism vid fördelningen av en årskull ungdomar på olika utbildningsvägar respektive på utbildning och förvärvsarbete. På grund av denna styrningsmekanism får de formella kompetensreglerna, dvs. samhällets avsiktligt använda styrinstrument, oavsiktliga bieffekter som yttrar sig i t. ex. antalsmässig dominans av högre socialgrupp (i förhållande till gruppens andel av befolkningen) bland de studerande i högre utbildning. Även om man jämför två i utgångsläget lika begåvade individer från olika socialgrupper visar det sig, att den som kommer från en högre socialgrupp med klart större sannolikhet når högre utbildning etc. än den som kommer från en lägre.

De sociala faktorernas roll för kompetensreglernas faktiska konsekvenser erbjuder ett invecklat problemkomplex. I detta sammanhang kan endast några allmänna drag belysas av dessa faktorers inverkan på utbildningsval m. m. Först skall dock nämnas det arbete som utfördes av studiesociala utredningen som i sitt betänkande II (Studentrekrytering och studentekonomi, SOU 1963: 53) dels utförligt redovisade de universitets- och högskolestuderandes sociala bakgrund, dels också analyserade sambanden mellan rekryteringens sammansättning och olika sociala faktorer. KU har dock funnit det nödvändigt att ytterligare belysa denna fråga, såvitt möjligt också med hjälp av nyare forskningsresultat.

7.2 *Utbildningsval och social bakgrund*

Betydelsefullt är det successivt fortskridande sociala urvalet i utbildningsväsendet. I en bok av F. Bowles, Access to Higher Education (Unesco 1963) har man urskilt tre stadier som man anser är verksamma i alla utbildningssystem (jfr även kapitel 3).

1 Under det första stadiet utbildas i

grundskolor (motsvarande) en grupp elever som förbereder sig för högre utbildning. Gruppen kan kallas *rekryteringsgrupp*.

2 Under gymnasiestudierna (secondary education) reduceras rekryteringsgruppen genom beslut från skolans sida eller genom elevernas egna beslut. Effekten blir i båda fallen, att rekryteringsgruppen konsolideras under den tid dess medlemmar förbereder sig för högre utbildning.

3 Under den tredje perioden äger en anpassning rum av gruppens storlek till antalet tillgängliga platser och de krav utbildningsanstalterna ställer.

En rad undersökningar både i Sverige och andra länder har klart visat, att sociala faktorer påverkar benägenheten att söka sig till högre utbildning liksom tendensen att genomföra hela utbildningen till slutet och graden av framgång i studierna. *Sven Jansson* och *Bengt-Olov Ljung*, som lämnat ett nytt bidrag till serien av undersökningar i sin skrift Vägen genom högstadiet till gymnasiet (lärarhögskolan i Stockholm, stencil 1970), ger också en lista över några av de viktigaste svenska rapporterna om undersökningar rörande sociala faktorers inverkan. Det torde vara tillräckligt att som exempel peka på några av dessa undersökningar.

Gesser har vidare gjort en sammanställning av olika undersökningar som visar, hur andelen studerande från arbetarhem successivt nedgår från nivå till nivå enligt nedanstående tablå (Högre utbildning och val av yrke. Licentiatavhandling, stencil 1967. Lund). I sammanställningen hänvisas till olika undersökningar m. m.

1 Färre fortsatte till realskola (Boalt 1947).

2 Färre avlade realexamen (Härnqvist 1957).

3 Färre avlade studentexamen och procenten barn från arbetarhem var större i fackgymnasierna än i de allmänna gymnasierna (gymnasieutredningen, SOU 1963:42).

4 Färre går till yrkesinriktad högre utbildning (jurister, präster, läkare, tandläkare, etc.); undantag var de tekniska högskolorna (data från SCB, Högre studier).

5 Färre använder universitet som en kompletteringsinstitution (Israelsson och Quensel 1958, Studentundersökningen 1960/62/64). Färre avlägger akademisk examen – särskilt filosofie doktorsexamen (forskarenkäten 1963).

I en nyligen publicerad undersökning, Talent, Opportunity and Career, har professor *Torsten Husén* m. fl. redovisat resultaten av en mycket stor undersökning, omfattande över 1 500 individer (skolbarn i Malmö) som följts från tioårsåldern (1938) upp i medelåldern (mitten av 1960-talet). Bl. a. har utbildningsgång och yrkeskarriär undersökts. Den sociala faktorns betydelse summerar Husén (s. 86) på följande sätt. I praktiskt taget alla studier av utbildningsgång och skolprestationer har man betonat den stora betydelsen av elevens sociala bakgrund. Elever från högre socialskikt är mer framgångsrika än de som kommer från lägre socialgrupper, även i folkskolans lägre klasser. Skillnaden mellan socialgrupper i fråga om övergång till realskola är enligt Husén slående. Ca hälften av eleverna från de högre socialgrupperna I och II (Husén har en uppdelning i fyra grupper) gick över till realskola (junior secondary) eller motsvarande, medan endast omkring var femte elev av de övriga kom in i sådana skolor. Ett nära samband mellan skolframgång och social bakgrund kunde konstateras. Studentexamen avlades av 34 procent av pojkarna i den högsta gruppen men endast av tre procent i den lägsta. Universitetsstudier påbörjades praktiskt taget enbart av elever från de högsta grupperna. I socialgrupp I hade endast tre procent av männen mindre än åtta års skolutbildning, i socialgrupp IV 68 procent. Omvänt hade 77 procent av männen i socialgrupp I elva års utbildning eller mer, i socialgrupp IV åtta procent. Författaren påpekar i sin summering bl. a. att den sociala bakgrunden förutsäger också *efterfrågan* på utbildning, inte endast i fråga om individen själv utan också för hans barn. Den inverkar också på deltagande i vuxenundervisning, heltid eller deltid, men i mindre utsträckning än i fråga om formell skolutbildning (s. 97).

Den sociala bakgrunden har i det redovisade materialet visat sig mycket viktig för särskilt männens yrkesstatus. De som i tioårsåldern tillhörde den högsta socialgruppen hade vid 35 års ålder i genomsnitt högre yrkesstatus, hade oftare ledande positioner och högre inkomster samt var mer nöjda med sin ställning än medlemmar i andra grupper (s. 127).

Det visade sig också, att uppnådd utbildningsnivå (utbildningstidens längd) hade ett närmare samband med social bakgrund än med intelligensen, mätt med ett grupptest eller med lärares skattning. Av särskilt intresse är att social bakgrund tenderade att vara närmare relaterad till den vuxnes inkomst än antalet skolår eller intelligenskvot (s. 145 ff). Enbart variationen i utbildningstid kan således inte förklara inkomstskillnader.

För gymnasieutredningens räkning sökte *Härnqvist* och *Grahm* med hjälp av omfattande enkäter belysa valsituationerna i samband med gymnasieutbildning (Vägen genom gymnasiet, SOU 1963: 15). De fann bl. a. att faderns utbildning visar ett klart samband med övergången till gymnasiala studier. Särskilt mycket betyder föräldrarnas bildningsgrad för val av gymnasium i fråga om elever vilkas betygsnivå ligger lågt.

Man har anledning att fråga, hur skolreformerna inverkat på de sociala urvalsmekanismerna. Som påpekats ovan har genom grundskolans införande en selektionspunkt (vid övergång folkskola–realskola) bortfallit. Det avgörande utbildningsvalet ligger senast vid grundskolans slut.

Redan vid den första punkt, där de facto ett val mellan teoretisk och praktisk inriktning i studierna görs – vid övergången mellan årskurs 6 och årskurs 7 i grundskolan – visar sig barn från socialgrupp III i betydligt mindre utsträckning än barn från högre socialgrupper välja en mer teoretisk inriktning. Detta val blir sedan avgörande för möjligheterna att vinna inträde i gymnasiet, eftersom härför krävs grundskolekurs i två språk samt s. k. särskild (svårare) kurs i engelska och matematik. Tabellen ovan grundas på resultat av Janssons och Ljungs ovannämnda undersökning, i vilken över 3 600 elever, som befann sig i årskurs 9 läsåret 1965/66 (Västernorrlands län) följts genom högstadiet och gymnasiet. I tabellen redovisas den procentuella andel av eleverna i olika socialgrupper som valt särskild kurs i engelska och matematik i årskurserna 7, 8 och 9. Eftersom dessa i regel också valt två språk särredovisas inte detta senare val. Dessutom har angivits den procentuella andelen av samtliga elever från respektive socialgrupp som är behörig, som har sökt och som har blivit intagen i gymnasiet.

Tabell 12. Procentuella andelen elever från respektive socialgrupp vid olika nivåer under vägen mot gymnasiet.

	Socialgrupp		
Nivå	I	II	III
Årskurs 7	88	67	46
» 8	90	65	42
» 9	88	59	36
Behöriga	87	58	33
Sökande	76	43	22
Intagna	62	32	17

Skillnaderna i kursval är som synes mycket stora mellan de olika socialgrupperna. Hela 88 procent av eleverna i socialgrupp I väljer svår kurs i matematik och engelska, medan motsvarande värde är 46 procent för socialgrupp III.

Redan i slutet av årskurs 6 har således över hälften av eleverna i socialgrupp III i praktiken förverkat möjligheten till gymnasiestudier. Det finns visserligen möjligheter att under högstadietiden göra övergång från lätt till svår kurs. Den andel av eleverna från socialgrupp III som utnyttjar denna möjlighet är dock så liten att man kan bortse från den i detta sammanhang.

Betraktar vi vad som händer från årskurs 7 och fram till slutet av årskurs 9, då behörigheten för gymnasiestudier fastställs, så finner vi att socialgrupp I under denna period knappast har någon avtappning alls av elever under vägen mot gymnasiet. Socialgrupperna II och III har däremot un-

der denna period en stor avtappning. Vi kan vidare konstatera att andelen intagna av de behöriga är störst för socialgrupp I.

Den största delen av skillnaden mellan socialgrupperna beträffande andelen kommande gymnasieelever uppkommer dock redan vid kursvalet i årskurs 6.

Både KU:s egna undersökningar och de som utförs av 1968 års utbildningsutredning (U 68) visar, att valet av studieväg efter grundskolan, dvs. val mellan olika studievägar, är starkt beroende av sociala faktorer. De nämnda undersökningarna redovisas i kapitel 10.

Olika undersökningar har klarlagt den ojämna socialgruppsfördelningen bland de studerande i den högre utbildningen, alltså slutsteget i selektionsproceduren på utbildningsområdet (jfr med Gesser ovan). En undersökning av nyinskrivna studenter vid olika lärosäten höstterminerna 1964–1967 har utförts av sociologiska institutionen i Lund på uppdrag av SFS och TCO (Studentekonomiska undersökningen 1968). Socialgruppsfördelningen, efter faderns socialgrupp, var för studerande vid de filosofiska fakulteterna samt vid tekniska högskolan, karolinska institutet och socialhögskolan i Stockholm följande (i relativa tal).

Socialgrupp	I	II	III	Summa
Procenttal	31	51	18	100

Den andel av samtliga nittonåringar inom var och en av olika socialgrupper, som höstterminen 1967 skrevs in vid universitet och högskolor, var enligt Studentekonomiska undersökningen följande.

Socialgrupp	I	II	III
Procenttal	63	23	8

Inom den högre utbildningen finns en ofta framträdande skillnad i fråga om socialgruppsfördelning mellan spärrad och ospärrad utbildning. Uppgifter härom redovisas i kapitel 12 (jfr ovan om de studerande i naturvetenskaplig tillvalsgrupp i gymnasiet).

Sammanfattningsvis kan konstateras, att selektionen till högre utbildning inte är en händelse som äger rum vid själva behörighetsförklaringen eller det formella urvalsförfarandet, dvs. vid antagningen. Långt dessförinnan har, genom en gradvis skeende process, stora grupper avskilts från dem som kan ställa upp i konkurrensen. Till sociala faktorer kopplade önskemål om olika slags utbildning torde också spela en inte oväsentlig roll. Resultatet av alla formella och informella, avsiktliga och oavsiktliga urvalsprocesser är bl. a. att studerande från familjer i lägre socialgrupper är underrepresenterade i högre utbildning, särskilt spärrad sådan.

7.3 *Sociala konsekvenser av kompetensregler*

Kompetenssystemets struktur får konsekvenser för den sociala sammansättningen av studerandegrupperna i högre utbildning. En konsekvens av behörighetsreglerna är, att vissa socialgrupper kan automatiskt missgynnas av reglerna, nämligen om dessa innebär krav på viss skolutbildning, t. ex. gymnasium, som förekommer i olika utsträckning inom olika sociala skikt. Denna olikhet i rekrytering kan endast till en del återföras på olikheter mellan socialgrupperna i genomsnittliga studieförutsättningar.

En mer subtil inverkan på rekrytering av sökande med olika social bakgrund kan emellertid *urvalsreglerna* ha. Det är under vissa omständigheter inte betydelselöst för antagningens effekter i fråga om de antagnas sociala bakgrund vilket urvalsinstrument som används.

Det i vårt land vanligaste urvalsinstrumentet är skolbetyget. Ett antal undersökningar av olika ålder visar övertygande sambandet mellan social bakgrund och betygsnivå. *Härnqvist* och *Svensson* gjorde 1961 en undersökning i årskurs 6 av den obligatoriska skolan, varvid de lät eleverna undergå ett begåvningsprov och sedan jämförde skolbetygen med provresultaten. De indelade därvid eleverna efter faderns yrke och utbildning i sex socialgrupper (A–F). Totalt omfattade undersökningen över 9 000 elever. Man fann, att den betygsnivå man kunde förvänta hos eleverna enligt begåvningsproven, ibland överskreds, ibland ej uppnåd-

Tabell 13. Differensen i procent mellan funna och enligt begåvningsprov väntade betygsmedelvärden.

	Socialgrupp					
	A	B	C	D	E	F
Pojkar	+45	+28	+7	— 3	—12	—21
Flickor	+42	+27	+6	+21	—15	—28

des. Denna variation visade sig ha samband med elevernas socialgruppstillhörighet enligt tabell 13 ovan (efter Härnqvist–Svensson, Social bakgrund, skolprestation och utbildningsval i Det differentierade samhället).

A är den högsta gruppen, E den lägsta (F är ej klassificerbara individer, totalt 408). Som synes har de högre grupperna betydligt bättre skolresultat än som motsvaras av deras begåvning. Omvänt har E, den lägsta gruppen, sämre resultat än begåvningsproven ger anledning att förvänta. Motsvarande men något mindre skillnader förelåg mellan begåvningsprov och standardiserade kunskapsprov.

Författarna diskuterar sina resultat och anför bl. a.: »De här redovisade resultaten demonstrerar på ett uttryckligt sätt sambandet mellan socialgrupp och skolprestation även när en sådan redan i hög grad social influerad variabel som poäng på begåvningsprov hålls under kontroll – – –. Detta resultat är i och för sig varken nytt eller oväntat.»

I skolsituationen synes alltså barn från hem, där föräldrarna har god utbildning, ha möjligheter att få högre betyg än lika begåvade men i sin hemmiljö mindre gynnade barn. Forskningen har visat, att hemmet och den övriga sociala miljön har stark inverkan på barnens utvecklingstakt redan under de första levnadsåren. *Gustaf Jonsson* har (Delinquent Boys, Their Parents and Grandparents) sålunda givit data om de kraftiga och långt fram i livet verksamma negativa effekterna på både social, emotionell och intellektuell utveckling av ogynnsamma hemmiljöer.

Genom det svenska reformarbetet inom utbildning, socialpolitik och andra områden har de ekonomiska spärrarna för tillträde till högre utbildning fått allt mindre betydelse. Det har dock visat sig, att även andra faktorer än de rent ekonomiska har stor betydelse för individens fortsatta utveckling och för utbildningsvalet. Hem, där föräldrarna har god utbildning och intellektuellt betonade yrken, är i genomsnitt mer utvecklande för barnen. Detta gäller även vid lika ekonomiska villkor. Redan under förskolåldern ger dessa hem, i förhållande till mindre gynnade sådana, genom ofta mer stimulerande samvaro med barnen och tillgång till lämpliga leksaker, böcker m. m., barnen t. ex. större allmänorientering och ordförråd samt främjar en mer gynnsam intellektuell utveckling. Denna föräldragrupp är ofta mer aktiv för att få in sina barn i lekskola. Under barnens skoltid visar dessa föräldrar vanligen större intresse för barnens skolgång än andra hem, deltar mer i föräldramöten, tar oftare kontakt med lärarna och hjälper barnen mer med deras hemuppgifter. Under samvaron i hemmet befordras även i fortsättningen barnens intellektuella utveckling genom att föräldrarna har mer att bjuda sina barn i form av berikande samtal, läsning osv. Tenderar barnen att sluta skolan eller misslyckas med sina studier, ingriper föräldrarna i sådana hem med större kraft och resurser än andra föräldragrupper i regel kan göra. Detta gör sig gällande även när de olika valen av utbildningsväg skall göras, från valet av ämnen i årskurs 7 och senare val.

7.4 *De sociala faktorernas stabilitet*

Ett drag i de ovannämnda sociala faktorernas funktioner är deras ofta förhållandevis stora stabilitet. Studentekonomiska undersökningen 1968 redovisar (s. 123 ff) för

Läsår	1956/57	1961/62	1963/64	Höstterminen 1967
Procenttal	15	15	16	19

olika tidpunkter den procentuella andelen nybörjare vid universitet vilkas fäder tillhör socialgrupp III eller yrkesgruppen arbetare. Uppgifterna för tidigare år har hämtats ur Högre studier 1956/57 respektive 1961/62 (SCB). I stort sett sammanfaller SCB:s beteckning arbetare med undersökningens socialgrupp III. Andelen nyinskrivna med ursprungsbeteckningen socialgrupp III eller arbetare är för olika år enligt ovan (reservation från undersökningsledningens sida för mindre metodskillnader mellan SCB och studentekonomiska undersökningen).

Som ytterligare jämförelse kan nämnas att år 1947 kom ungefär åtta procent av de nyinskrivna vid universiteten från arbetarhem och 1953 ca tolv procent (Studiesociala utredningen II, s. 56).

Andelen nyinskrivna från socialgrupp III (motsvarande) har alltså mer än fördubblats under de två årtiondena mellan 1947 och 1967 men ökat med endast fyra procent under tioårsperioden 1957/1967. Det återstår att se, vilken inverkan den fortsatta utbyggnaden av den gymnasiala utbildningen kan komma att få på något längre sikt. Denna inverkan kan komma att bli mycket begränsad, om man inte skapar sådana behörighetsregler som gör det avsevärt lättare än nu för studielämpade utan formell gymnasieskolning att vinna tillträde till högre utbildning. Därigenom kan man häva följderna av det utbildningsval som sker vid grundskolans slut.

De sociala faktorernas tidsmässiga stabilitet motsvaras av deras geografiska allmängiltighet. Internationella översikter och undersökningar ger i stort sett samma bild som i Sverige av rekryteringen till fortsatta studier i fråga om den sociala bakgrundens inverkan.

Till en konferens 1967 med europeiska utbildningsministrar sammanställde Unesco en del material, däribland en översikt kallad Access to Higher Education from the Point of View of the Social, Economic and Cultural Origins of Students. I denna lämnas uppgifter om den sociala rekryteringen till högre undervisning i en rad stater. Det skulle föra för långt att här återge denna omfattande statistik. Unescoskriften sammanfattar emellertid framställningen på följande sätt.

Socialt ursprung är fortfarande orsak till betydande olikheter i utbildningsmöjligheter. I europeiska länder är oftast det sociala mönstret för rekrytering till undervisning på olika nivåer vitt skilt från befolkningens sociala sammansättning. Denna avvikelse är mer utpräglad på högre utbildningsnivåer. Även om ekonomiska faktorer är mycket viktiga i sammanhanget, är den kulturella faktorn (föräldrarhemmets kulturnivå, särskilt faderns utbildning) avgörande vid lika stora inkomster i olika familjer. Den sociala bakgrunden är mycket inflytelserik också i förhållande till studieframgång. Frågan om tillträde till högre utbildning är avgjord långt innan eleven uppnår inträdesåldern (se även kapitel 3).

I den ovannämnda översikten uppges att i de socialistiska staterna i Europa antalet arbetarbarn i den högre undervisningen synes motsvara arbetarnas andel av befolkningen. Detta motsägs dock av uppgifter från annat håll. I Comparative Education Review, oktober 1968, uppges i fråga om Sovjetunionen att vid valen till utbildning efter årskurs 8 önskemålen om fortsatta studier eller inträde i arbetslivet fördelar sig efter föräldrarnas yrken och utbildningsnivå. Endast en tredjedel av arbetarbarnen vill gå över till den teoretiska årskurs 9 i gymnasieskolan. Barn till så kallade specialister däremot föredrar denna utbildning eller tekniska skolor, men ytterst få vill ha ren yrkesutbildning eller yrkesarbete. Av barn till föräldrar med låg utbildning vill endast vart fjärde gå till gymnasieskolan, men nära 75 procent söker sig dit, då föräldrarnas utbildning är hög. Den successiva selektionen förekommer även i Sovjet.

Arbetarbarnens andel av årskurs 8 utgör nära två tredjedelar av elevantalet men i årskurs 11 endast ungefär en tredjedel. I gymnasieskolans avslutningsklass vill 80–90 procent av eleverna gå vidare till högre utbildning. Av de s. k. specialisternas barn ville 93 procent ha högre utbildning, av arbetarnas barn omkring 83 procent. Av hela specialistgruppen lyckades 82 procent vinna inträde i högre utbildning men endast ca 50 procent av arbetargruppen.

7.5 *Utbildningssocial debatt*

Under senare år har sociala frågor inom utbildningsområdet livligt uppmärksammats i den allmänna debatten. Några av de mer uppmärksammade frågorna i denna diskussion är av intresse för KU:s arbete, varför delar av den utbildningspolitiska debatten summariskt redovisas här.

Varje debatt om *utjämning* mellan olika grupper i samhället, ett ofta återkommande diskussionsämne, kommer som regel in på utbildningsfrågorna. Startmöjligheterna i arbetslivet, löneutveckling m. m. är med dagens utbildningsstruktur, menar man, till mycket stor del en fråga om utbildning. Utbildningsprivilegier kan ses som en viktig faktor för inkomst- och maktfördelning bland medborgarna.

Kompetensfrågorna har därvid spelat en inte oviktig roll. Bl. a. har det påpekats att, om den högre utbildningen öppnas för väsentligt större grupper från skolan än i dag, de sociala faktorernas genomslagskraft minskar.

En faktor av betydelse för de senaste årens utbildningspolitiska debatt är en i viss mån ändrad syn på *begåvningens natur.* Man har tidigare i stort sett förutsatt, att varje individ föds med så att säga en given kvantitet begåvning. Om man avlägsnar yttre, formella hinder av t. ex. ekonomisk, geografisk och social natur skulle var och en kunna förverkliga sig själv. Det har emellertid, på grundval av forskning under de senaste tio till femton åren, utformats en nyare syn, enligt vilken begåvningen påverkas av miljön.

»Den mer radikala syn på jämlikheten som följer ur forskning och erfarenheter från senare år innebär, att det gäller att inte bara skapa jämlikhet i tillfällen att förvärva de kunskaper som en viss begåvningsnivå berättigar till utan också större jämlikhet i tillfällen att i förskola och skola *förvärva begåvning.* Denna är till väsentlig del bestämd redan innan barnet börjar den reguljära skolan och fortsätter även därefter att starkt influeras av sociala krafter som verkar utanför denna. Den policy som följer av detta konstaterande är att samhället söker främja barnets intellektuella växt med åtgärder som supplerar dem som familjen vidtar. I de fall familjen är indifferent eller rentav motståndare till samhällets åtgärder kan det rentav bli fråga om att vidta dessa i opposition mot familjen» (Husén, Varför lyckas vi olika med utbildning? Folkuniversitetet 1970: 3).

Ett grundläggande problem i den diskussion som förts i debatten om utbildning och sociala faktorer är frågan om vad som skall avses med *lika möjligheter* (jämlikhet) i utbildningshänseende. Skall därmed avses lika startmöjligheter? Man har menat att förutsättningarna växlar så starkt mellan individerna att enbart likhet i startmöjligheter inte räcker. Man borde i stället kompensera de socialt svaga och bereda dem som misslyckats återkommande, nya möjligheter. Alla kan således inte behandlas lika, om man vill tillgodose kravet på social rättvisa.

Med utgångspunkt i att individen tidigt blir präglad av sin familjebakgrund har *förskolans roll* kommit att uppmärksammas mer än förut. Därmed har också rests ett krav på en allmän förskola, som skulle ge barnen en god start inför grundskolan och medverka till att utjämna skillnader som är betingade av arv och miljö. Inom 1968 års barnstugeutredning behandlas bl. a. frågan om en mer allmän lekskoleverksamhet. I utredningsdirektiven heter det bl. a.: »De barn som kommer från en stimulansfattig miljö är ofta handikappade i jämförelse med de barn som växt upp i en emotionellt och kulturellt mer stimulerande miljö. En tids vistelse i lekskola eller daghem är därför av särskild betydelse för de förstnämnda barnen.»

Sociala och ekonomiska skillnader mellan olika grupper i samhället kan ge en sådan *regional gruppering* i t. ex. ett stadssam-

hälle att en socialgrupp kan dominera bland eleverna i en skola men vara starkt underrepresenterad i en annan. Av docent *Harald Swedner* ledda undersökningar av grundskolans sociala rekrytering, främst i Malmö, har gett stoff till en diskussion om viss »social segregation» i skolan, som kan uppstå även i en för alla barn gemensam, obligatorisk skola. Även andra undersökningar pekar i samma riktning. Studiemotivationen kan bli lägre än annorstädes i skolenheter och klasser, där elevernas föräldrar vanligen inte bedrivit studier utöver folkskola, dvs. i praktiken klasser med barn från socialgrupp III. Sådana elever skulle således kunna bli mindre benägna att skaffa sig utbildning som kräver en kraftig arbetsinsats i skolan. Dessutom föreligger risk för isolering mellan olika sociala grupper, om dessa grupper hålls åtskilda i skolan. Vi har här att göra med icke avsedda effekter av en icke tillräckligt genomtänkt bostadspolitik.

En livlig debatt har ägt rum kring *vuxenutbildningsfrågor*. En sammanfattning i prop. 1970: 35 (angående ökat stöd till vuxenutbildning) av debatten refereras här nedan.

Speciellt intresse har ägnats frågan om de vuxnas möjligheter att tillgodogöra sig utbildningsutbudet. Spärrar av ekonomisk, geografisk, social eller socialpsykologisk natur kan lägga hinder i vägen för vuxnas studier. I många debattinlägg har kraftigt betonats, att en utbildningspolitik med syfte att utjämna skillnader i förmåner mellan olika grupper i hög grad måste gälla de vuxnas utbildning, främst därför att en utbildningsklyfta uppstått mellan vuxna och ungdom.

LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor (LOVUX) har understrukit att de stora skillnader som i dag råder mellan olika grupper i samhället måste arbetas bort. Vuxenutbildningen bör bl. a. ha till uppgift att öka medborgarnas sociala medvetenhet och skapa ett opinionstryck för en utveckling mot ökad jämlikhet och social rättvisa. De lågutbildade måste ges prioritet i vuxenutbildningen. Denna måste engagera de sämst ställda grupperna som står inför många och svåröverkomliga studiehinder.

I propositionen återges också ett reformförslag från LO och ABF om uppsökande studieverksamhet bland underutbildade vuxna (se kapitel 5).

7.6 *Slutsatser för KU:s arbete*

De sociala faktorernas inverkan på utbildningsval och urvalsförfaranden måste uppenbarligen väsentligen påverka konstruktionen av ett nytt kompetenssystem.

Att socialt betingade mekanismer verkar i snart sagt varje behörighets- och urvalssystem ger vid handen, att kompetensfrågor inte kan lösas enbart som tekniska problem. Kompetensreglerna styr övergången från det ena utbildningsområdet till det andra och har därvid en social funktion liksom utbildningsväsendet självt har en sådan funktion bland andra.

De tekniska problem, som särskilt i fråga om urval i trängre mening (urval bland behöriga sökande till spärrad utbildning) är av stor betydelse i kompetenssystemet, måste hanteras under hänsynstagande till de bieffekter urvalsregler kan ha och som ovan framhållits. Så t. ex. kan ett urvalsinstrument under vissa betingelser ge fördelar till vissa grupper av sökande och missgynna andra med annan social bakgrund. Möjligheterna att på kort sikt helt undvika sådana bieffekter torde dock vara begränsade.

Av stor betydelse i detta sammanhang är den tidpunkt i utbildningssystemet, dvs. den ålder, vid vilken det avgörande utbildningsvalet görs. Den allmänna regeln är, att vid en tidig differentiering på behörighetsgivande och icke behörighetsgivande vägar stort utrymme ges åt inverkan av sociala faktorer, så att uppdelningen av en årskull på olika vägar i inte ringa utsträckning följer de gränser som bildas av hemmens allmänna utbildningsstandard m. m. Dessa förhållanden understryker vad som ovan betonats, nämligen att det är angeläget att anlägga en helhetssyn på gymnasieskolan, också vad behörighetsfrågorna beträffar.

För mycket stora grupper, nämligen de

vuxna, är den socialt betingade selektionen något som redan ägt rum i ett äldre utbildningssystem. Flertalet vuxna har fått betydligt kortare utbildning än som är fallet med majoriteten av dagens ungdom, särskilt efter införandet av den integrerade gymnasieskolan. För dessa vuxna föreligger behov av kompetensregler som i viss mening kompenserar dem för att de under en tid med mindre utbyggt skolväsen inte genomgått behörighetsgivande utbildning.

Möjligheter till högre utbildning för betydligt större grupper än i dag kan verksamt bidra till en ökad social rörlighet mellan olika grupper i samhället. Detta gäller både vuxenutbildningen och ungdomsutbildningen. Kompetensreglerna kan spela en betydelsefull roll genom att bryta ner sådana hinder som, utan att vara sakligt grundade, står i vägen för grupper och enskilda i deras strävan att förbättra sin utbildning.

8 Den tekniska bakgrunden till ett nytt kompetenssystem

8.1 *Behörighet till högre studier*

8.1.1 Allmänt

Den högre utbildningen måste i fråga om innehåll och form anpassas till de kunskaper den studerande förväntas ha vid utbildningens början. Den högre utbildningen blir därför beroende av det mål som gäller för underliggande studier. I syfte att skapa klarhet och enhetlighet i högre studier har man som villkor för tillträde till högre utbildning avkrävt de utbildningssökande dokumentation (i regel skolbetyg) på att deras kunskaper når en viss nivå och har en viss struktur. Det kan i och för sig ifrågasättas om detta är nödvändigt. En teoretisk möjlighet vore att låta var och en som önskar påbörja högre studier göra detta, varefter ett urval efter en tid finge ske efter de resultat som ådagaläggs av de studerande i utbildningens början. Detta förfarande stöter emellertid på ett antal praktiska, planeringstekniska och organisatoriska problem i fråga om lärare, lokaler o. d. Men även principiellt kan det ifrågasättas om denna väg är lämplig. Bl. a. kan den leda till ett utkuggande som kan te sig godtyckligt för den enskilde, eftersom det kan framstå som grundat på tillfälliga iakttagelser. Därvid uppstår samtidigt risk för att man i den högre utbildningen bortser från eller inte upptäcker individuella behov och särpräglade begåvningar. Det kan vidare heller inte – och detta är kanske den tyngst vägande invändningen – vara rationellt eller riktigt att låta den högre utbildningen på detta sätt från sina snävare utgångspunkter utvärdera den verksamhet som bedrivs i den underliggande utbildningen med dess vidare och bredare mål. Risken för en icke avsedd och ej önskvärd målförskjutning för den underliggande skolformen vore då vidare uppenbar.

Redan i 1695 års skolordning stadgades det, att »ingen må släppas ur gymnasiet och sändas till akademien med mindre han är vorden noga examinerad både på den orten, dädan han sig förfoga vill, och jämväl på den andra, dit han ankommer». Därmed var inte bara studentexamen inrättad utan också behörigheten för högre studier definierad. Ända till 1863 avlades studentexamen vid universiteten. I form av avslutande gymnasial prövning ägde studentexamen rum första gången 1864, då 81 abiturienter godkändes. Sista gången (med undantag för vissa privatister m. fl.) var våren 1968, då över 26 000 abiturienter examinerades.

Kännetecknande för studentexamen, som för övrigt kallades mogenhetsexamen till 1905, var uppdelningen i skriftlig och muntlig prövning samt central kontroll genom särskilda censorer. Dessa deltog i besluten om själva examen, dvs. om den studerande skulle godkännas eller underkännas. Däremot sattes de enskilda betygen på de i examen ingående ämnena ensamt av de un-

dervisande lärarna. En uppgift för censorerna, vilka länge vanligen kom från universiteten, var att se till, att de examinerade hade ett acceptabelt kunskapsmått för akademiska studier.

Behörighet är ett antingen–eller–problem, en fråga om »godkänd» eller »underkänd». Så länge de gymnasiala studierna hade som huvuduppgift att förbereda för akademiska studier, var behörighetsproblemet också föga komplicerat. Men sedermera har det gymnasiala skolstadiets olika former utvecklat en rad egna fristående mål, samtidigt som de högre studierna vidgats och differentierats till att omfatta mycket mer än akademiska studier. Allt detta gör att även begreppet behörighet för högre studier fått omprövas. Till detta kommer att förvärvandet av behörigheten som sådan numera ofta endast är ett av flera steg vid den studerandes övergång från lägre till högre studier. Som nya steg tillkommer meritvärdering och urval.

Studentexamensbetygen har i den nya gymnasieskolan ersatts med graderade slutbetyg utan inblandning av begreppen godkänd och underkänd. Helt kompromisslöst har dock studentexamen inte försvunnit, vilket tagit sig uttryck i den provisoriskt gällande regeln, att genomgånget treårigt gymnasium inte berättigar till fortsatta studier vid universitet och högskolor på samma sätt som avlagd studentexamen med mindre än att medelbetyget är lägst 2,3.

8.1.2 Tekniska problem

Vilka vägar finns det då att dokumentera erforderlig grund för högre utbildning, dvs. behörighet för högre studier?

Som redan nämnts är avlagd *examen* det traditionella behörighetsbeviset. Denna examen utgör den formella garantin för att vederbörande uppfyller uppställda krav, dvs. når över den gräns inom stipulerade områden som markerar lägsta acceptabla nivå.

Examen är i detta avseende att likställa med ett certifikat eller en studielegitimation. Som sådan behöver den inte ange en gradering av slutresultatet i bättre eller sämre.

Examensbetygets nutida ersättare är det gymnasiala *slutbetyget*. Skillnaden mellan detta och det tidigare examensbetyget är av väsentligen teoretiskt intresse. I praktiken har examens slopande varit av underordnad betydelse (jfr vad ovan sagts om 2,3-gränsen). De stora problemen gäller nu oftare att åstadkomma ett urval bland behöriga sökande än att avgöra vilka som är behöriga.

Ett slutbetyg kan numera, inom vuxenutbildningen, förvärvas genom *särskild prövning*, som i regel genomförs successivt och ämnesvis i en serie enskilda ämnen. Denna behörighet, som här kan sägas representera en tredje form vid sidan av examen och slutbetyg i skolan, skiljer sig från den närmast föregående endast i det sätt på vilket den förvärvas.

Ett fjärde sätt att dokumentera behörighet för högre utbildning utgör de psykologiska *testen* och andra objektiva prov, som blivit i någon form utprövade innan de används.

Test i syfte att pröva behörigheten till högre studier bör rimligtvis avse vad som i andra sammanhang anses konstituera denna behörighet. Ett sådant test måste alltså mäta i stort sett detsamma som ett skolbetyg. Det rör sig sålunda här främst om kunskapstest och studielämplighetstest.

Andra test såsom anlagstest, intressetest, attitydtest, sociometriska test och karakterologiska test är utan tvivel av betydelse för att förutse senare studieframgång, men som behörighetstest kan dessa inte fylla samma uppgift som kunskaps- och studielämplighetstesten.

Examina, slutbetyg och test i den mening de beskrivits ovan syftar alla till att garantera, att individen i fråga besitter vissa för fortsatta studier nödiga kunskaper och färdigheter. En femte och principiellt avvikande form av behörighet har introducerats genom den av Kungl. Maj:t beslutade möjligheten för envar, som är lägst 25 år och under minst fem år haft praktiskt arbete, att oavsett avlagda examina och full-

gjorda prov bedriva vissa högre studier (försök enligt KU:s förslag). Här gäller således, att *ålder och erfarenhet* som allmän behörighet för vissa högre studier likställs med eller ersätter definierade kunskaper och färdigheter. Anordningen i fråga innebär en bedömning, att den som under avsevärd tid arbetat i en verksamhet förvärvat en så betydande kringsyn och sådan förmåga till eget arbete, liksom samverkan med andra människor, att detta kan väsentligen ersätta den allmänna utbildning som en skolmässig examen e. d. avses garantera. Vidare kan med viss sannolikhet förutsättas, att av dem som uppfyller de två villkoren endast de övergår från arbete till studier, som har tillräckliga intellektuella och viljemässiga förutsättningar för framgångsrika studier.

Denna utveckling, innebärande att testmässigt fastställda allmänna förutsättningar eller rent av erfarenhet av praktiskt arbete ersätter rigorösa examenskrav, kan i och för sig ses som en uttunning av behörighetsbegreppet. Emellertid har den formella behörigheten, så t. ex. i kungörelsen SFS 1967: 450, uppdelats på två komponenter, *allmän* och *särskild behörighet*. De former som ovan diskuterats för dokumentation av behörighet gäller endast den allmänna behörigheten. Till denna läggs i växlande utsträckning särskilda krav på behörighet (förkunskapskrav i vissa ämnen m. m.), vilka avses ge garanti för att den studerande har tillräckliga kunskaper i för de avsedda studierna erforderliga ämnen.

8.2 *Underlaget för meritvärdering*

8.2.1 Inledning

Då en utbildning är spärrad, dvs. då antalet studieplatser är begränsat, räcker det vanligen inte med att ha formell allmän och särskild behörighet till högre studier. De behöriga sökandena är ofta fler än det antal utbildningsplatser som står till buds. I dessa fall gäller det att finna en form för urval av dem som söker till ifrågavarande utbildning. Grunden för ett sådant urval, i regel en graderad rangordning, utgör *meritvärderingen*, dvs. ett i kvantitativa termer givet uttryck för den sökandes ådagalagda formella förutsättningar för framgång i högre studier.

Meritvärderingen kan grundas på ett underlag, som utgörs av mätningar eller rangordning utförda med vissa instrument, *urvalsinstrument*, t. ex. skolbetyg eller studielämplighetsprov. Andra inslag i meritvärderingsunderlaget kan vara t. ex. praktiskt arbete eller yrkeserfarenhet samt utbildning utöver den som ger behörighet.

Underförstått råder det alltså ett samband mellan meritvärde och senare framgång i högre studier. Högt meritvärde förväntas innebära goda resultat, lågt meritvärde sämre resultat. Meritvärdet förutsätts alltså ha vad statistikern kallar prognostisk validitet.

Det är emellertid uppenbart att detta samband inte alltid föreligger. Den vid studiernas början högt rangordnade hamnar inte sällan på lägre rangplats i slutresultaten och vice versa. Att sambandet inte är fullständigt är mindre oroväckande, så länge som de högre studierna fungerar programenligt. Avbrott och förseningar i de högre studierna är emellertid indicier på att urvalet till de högre studierna kan ha varit grundat på en mindre giltig meritvärdering.

8.2.2 Betyg och meritvärdering

Skolbetyget, främst studentbetyget eller slutbetyget från gymnasiet, är det i Sverige nästan helt dominerande instrumentet vid urval till högre och annan utbildning. Enligt i direktiven lämnat uppdrag har KU genomfört en omfattande genomgång och bearbetning av undersökningar rörande studentbetygens prognosvärde m. m. (SOU 1968: 25). De slutsatser som kan dras av dessa undersökningar är bl. a., att det bästa enskilda prognosinstrument för framgång i högre studier synes vara betygen från gymnasiet men att prov ofta inte kommer långt efter. En kombination av betyg och studielämplighetstest (urvalsprov) synes dock ge något säkrare prognos än enbart betyg.

Hittills gjorda undersökningar av skolbe-

tygets samband med framgång i högre studier har gjorts på betyg av den äldre typen. Hur de nya sifferbetygen fungerar i detta sammanhang kan visas först med tiden, men intet talar för att undersökningar av de nya betygens prognosvärde skulle märkbart rubba ovannämnda slutsats.

Ett villkor för att betygen skall kunna ligga till grund för meritvärdering är att betygen har god spridning över hela betygskalan. Den nya sifferskalan i gymnasiet har visat sig ge en större spridning än den gamla bokstavskalan, trots att den förra är endast femgradig.

Betygen är dock behäftade med vissa svagheter. Främst har dessa sin grund i oklarhet om vad betygen ytterst avser, kunskapernas kvantitet eller kvalitet eller båda-dera. Enkla färdigheter och reproducerbart faktakunnande är förhållandevis lätta att betygsätta. Svårare blir det när resultaten avser tillämpning och problemlösning på högre kunskaps- och färdighetsnivåer.

För närvarande pågår en mycket livlig diskussion om betygen, där många ifrågasätter betygsättningens berättigande över huvud, de nuvarande betygsbestämmelsernas lämplighet, betygen som intagningsinstrument m. m. I brev 3.10.1969 har Kungl. Maj:t uppdragit åt skolöverstyrelsen att i sin fortsatta handläggning av betygsfrågan ingående utreda betygens verkningar i skolan samt att föreslå härav föranledda ändringar i betygsystemet och i skolans utvärdering av elevernas arbete. Efter ett tidigare förslag av SÖ har Kungl. Maj:t beslutat, att antalet betygsgivningstillfällen i grundskolan skall reduceras från läsåret 1970/71, så att betyg i grundskolans sju första årskurser ges endast vid vårterminens slut i årskurserna 3, 6 och 7. SÖ har också beslutat att med början läsåret 1970/71 betyg ej skall ges för höstterminen i årskurs 1 av gymnasium och fackskola samt för höstterminen i årskurs 2 av gymnasiet.

8.2.3 Test och meritvärdering

Test visade sig i KU:s ovannämnda inventering av undersökningar rörande studieprognos och studieframgång ha ofta nästan samma prognosvärde som betygen. De test man hittills funnit bäst som förutsägare av studieframgång (prediktorer) är av typ allmänna studielämplighetsprov. Detta är också ett av skälen till att KU i sina försök att finna ett mer allmängiltigt komplement till betygen, som grund för meritvärdering och urval, föreslagit försök med instrument av just detta slag. Prov som mäter kursbundna *kunskaper* på samma sätt som skolans betyg får för övrigt, enligt direktiven, ej användas som urvalsinstrument.

Naturligt nog är testen mindre kända av allmänheten än betygen. Därav följer, att testen ofta betraktas med en blandning av misstro och övertro. Vid tillfällen, då man finner betygen bristfälliga som grund för meritvärdering och urval, framhålls ofta test som ett bättre alternativ. Testen har sin styrka i att de är objektiva och ger en pålitlig mätning. Men paradoxalt nog kan just frånvaron av subjektiva bedömningsinslag leda till att testens prognosvärde blir något lägre än betygens.

Tekniskt är testresultaten lätthanterliga som meritvärderingsinstrument. Hur testresultat skall kombineras med andra meriter och hur de skall vägas i relation till dessa, är dock en svår fråga.

Liksom prov av andra slag kan det förutses att test av studielämplighetstyp inverkar på de sökandes förberedelser. Vad beträffar återverkningarna på skolan kan betygsjäkt komma att ersättas av ansträngningar att förbereda sig för provet.

Genom urvalsprov koncentreras bedömningen av den sökande till själva provtillfället. På kort tid, kanske endast några timmar, producerar den sökande underlaget för en bedömning som kan, i utbildningshänseende, bli avgörande för hans framtid. I detta hänseende har betygen och den kontinuerliga lärarskattningen (se nedan) ett försteg framför testet i så måtto att de förstnämnda utvärderingarna är utsträckta över lång tid, varför tillfälligheter vid en enda prövning inte blir avgörande.

Ett urvalsprov av typ studielämplighetsprov kan utvecklas även för de gymnasie-

skolutbildades del. Ett sådant prov förutsätts då mäta någonting annat än betygen. En annan kompletterande metod vore att använda ett redan existerande intelligensprov, eventuellt efter vissa modifieringar, eller att konstruera ett särskilt studielämplighetsprov speciellt anpassat för urvalssyften.

8.2.4 Lärarskattning av studielämplighet

Bl. a. på grund av betygens ovan antydda svagheter skulle man med visst fog kunna hävda, att skolan också skulle utvärdera eleven speciellt i termer av (framtida) studielämplighet utan direkt anknytning till skolans ämnen. Ytterligare ett instrument skulle härigenom stå till förfogande vid urvalet. Läraren har unika observationsmöjligheter. En lärarskattning av studielämpligheten skulle kunna beräknas som ett medelvärde av samtliga lärares (klasskonferensens) skattningar. Det är då av värde, att de enskilda bedömningarna är inbördes oberoende. De bör utföras enligt en definierad skala. Så långt möjligt bör studielämplighetsbedömningen vara skild från bedömningen av elevens kunskapsprov. Särskilt bör hänsyn tas till sådana kvaliteter som självständighet, initiativförmåga, uthållighet och intresse.

Det är osäkert om ett sådant urvalsinstrument (lärarnas systematiserade men subjektiva skattningar) kan få högre prognosvärde än betygen. De negativa biverkningarna i skolan, som är förknippade med utlåtanden av denna art, har sin grund just i att de är subjektiva; lärare och elever upplever dem som osäkra. De bör troligen inte användas som enda urvalsinstrument utan tillsmmans med något annat instrument av mer objektiv natur, t. ex. betyg eller urvalsprov. De kan bara ges *i skolan* eftersom de kräver långvarig observation. Personer som gått andra vägar än via ungdomsskolan kan således i regel inte bedömas på detta sätt, ej heller sökande som genomgått skolan innan lärarskattningarna införts. Detta kan försvåra möjligheterna att vid urvalet sammanföra sökande av olika ålder i samma bedömningsgrupp. Därtill kommer de svårigheter, som orsakas av att elever flyttar mellan skolor, att lärare vid slutbedömningen har undervisat endast kort tid i viss elevgrupp etc. Jämförbarheten mellan olika skolor kan vid en graderad lärarskattning bli ett svårhanterligt tekniskt problem.

8.2.5 Övriga instrument för meritvärdering

I KU:s specialbetänkande SOU 1968: 25 redovisas olika slag av urvalsinstrument utöver betyg m. m. På s. 73 f sammanfattas redovisningen på följande sätt.

Med test avses vanligen prov av objektiv karaktär, dvs. sådana som används först sedan de utprovats och normaliserats. Skattningar och intervjuer ger större utrymme för subjektiva värderingar än test. Innehållsmässigt brukar man skilja på intelligenstest, studielämplighetstest, kunskapstest, anlagstest, intressetest, attitydtest, sociometriska test och personlighetstest. Dessa grupper kan helt eller delvis täcka varandra.

Tillgången på test av ovannämnda m. fl. slag, användbara och utprövade för urval till framför allt högre utbildning av mindre specialiserad art, är begränsad. Begränsningen gäller också användbarheten som prognosinstrument.

Ett instrument eller en metod på gränsen mellan objektiva test och subjektiva skattningar är *intervjun*. Denna kan vara styrd och utvärderas efter ett fast schema, vilket gör att den liknar ett test. Oftast är den emellertid mer informell och fri, just för att ge den information man går miste om i ett standardiserat förfarande. Det vanligaste torde vara, att man först prövar de utbildningssökande med objektiva instrument, vanligen genom grupptestningar, och sedan med dessa som grund gör en intervju av mer obunden art för att på detta sätt nå ett sammanfattande slutomdöme. En kombination av test och intervju har i vissa sammanhang, särskilt i fråga om mindre grupper, visat sig vara en användbar metod för meritvärdering.

Vid sidan av de egentliga prognosinstrumenten ligger sådana data som ofta an-

vänds vid meritvärdering och härrör från de meriter, som den sökande kan ha förvärvat utöver skolbetyget eller urvalsprovet. Sådana meriter är annan utbildning, praktisk erfarenhet o. d.

8.2.6 Instrument för meritvärdering med hänsyn till yrkesprognos

De svårigheter som måste bemästras, när man skall utforma instrument som mäter yrkeslämplighet för yrken som kräver högre utbildning (motsvarande), är i stora drag följande.

a) Vilka är de specifika yrkeskriterierna? Till vilket slags verksamhet går den blivande teknikern eller läkaren? Utbildar sig den sistnämnde till specialist och i så fall av vilket slag? Blir han t. ex. provinsialläkare eller huvudsakligen forskare?

b) Hur definieras och mäts framgången i yrket som större eller mindre? Skall kriteriet vara inkomster, produktion av varor eller tjänster eller den enskildes tillfredsställelse i yrkesarbetet?

De urvalsprov, som i Sverige anordnas för uttagning av studerande till mer eller mindre specifik högre yrkesutbildning, har endast sällan följts upp med avseende på framgång i *yrkesverksamheten* efter avslutad utbildning. Man har som kriterium i regel använt resultatet av *yrkesutbildningen*. Å andra sidan kan denna i vissa fall ligga mycket nära den blivande verksamheten i yrket, t. ex. i fråga om flygarutbildning.

I KU:s studie av prognosfaktorer (SOU 1968: 25) upptas ett antal test som används vid antagning till vissa yrkesutbildningar (officersutbildning vid krigsmakten, teleingenjörskurs och administrativ utbildning vid televerket, postassistentutbildning m. m.). Undersökningar av instrumentens prognosvärde har gjorts mot utbildningsresultatet, varvid dock bör märkas, att yrkesutbildning av här nämnda slag ofta avspeglar förhållandena inom yrket (jfr ovan). Testen är i allmänhet av intelligensprövande slag och mäter t. ex. verbal begåvning, logisk-induktiv begåvning, spatial begåvning och teknisk förståelse. Vidare har prövats skattning av förmågan att tillgodogöra sig teoretisk utbildning och, bl. a. vid journalisthögskola, lämplighetsbedömning (för journalistyrket) genom intervju tillsammans med begåvningstest och journalistiskt produktionsprov, även i detta fall med prognoskontroll gentemot studieresultat. Sådana personlighetsbedömningar, grundade på test och intervjuförfaranden, kan förbättra prognosen något, speciellt om kriterierna på framgång ej enbart består i förmågan att bedriva teoretiska studier. En förutsättning är dock att bedömningsförfarandet noga förbereds och att kvalificerad bedömarpersonal utnyttjas.

Både amerikanska och svenska erfarenheter ger vid handen, att det för att på större bredd och med större säkerhet kunna förutsäga framgång för olika yrkesriktningar krävs mycket stora och långsiktiga forskningsinsatser. En undersökning under ledning av professor David Magnusson redovisas i KU:s specialbetänkande SOU 1970: 20 och leder bl. a. till denna slutsats.

Dessa svårigheter synes i hög grad gälla yrken, till vilka högre utbildning förbereder. I andra fall synes möjligheterna till yrkesprognos vara större, t. ex. i fråga om testningar avseende olika slag av industriellt arbete m. m.

Att generell lämplighet för ett yrke knappast kan mätas med i dag existerande urvalsinstrument innebär inte, att det skulle vara omöjligt att göra mätningar av psykoteknisk natur, som visar bättre respektive sämre möjligheter hos den utbildningssökande att uppfylla vissa av de krav som yrket ställer på sina utövare. Detta gäller utbildningslinjer med speciella krav, t. ex. tandläkare och tekniker av olika slag. Sålunda har vid Umeå universitets pedagogiska institution försöksvis prövats ett instrument för att mäta, om manuella färdigheter hos de sökande till tandläkarutbildning är tillräckliga för studier till och verksamhet som tandläkare. Ett sådant prov har i stort sett negativ karaktär, dvs. gör det möjligt för antagningsmyndigheten att vid urvalet avskilja sökande som i ett eller annat avseende är olämpliga för viss yrkesutbildning och yrkesutövning. Det måste därvid vara fråga

om för yrket väsentliga krav som prövas, även om de inte täcker alla aspekter av yrkesfordringarna. Det är alltså fråga om en *partiell* mätning av yrkeslämpligheten.

8.3 *Urvalet till högre utbildning*

8.3.1 Urvalsgrunder

Vid urval till spärrad utbildning kan fördelningen av platser bland de behöriga sökandena ske efter olika principer och grunder. Med *principer* menas här syftet med urvalet, vad beträffar studerandegruppernas sammansättning i olika avseenden. Vill man t. ex. ha en i vissa hänseenden enhetligt sammansatt studerandegrupp eller är rekrytering från olika grupper av sökande att föredra? Dessa och andra frågor hör i detta sammanhang till principerna för urvalet.

Med *urvalsgrunder* avser KU här det underlag på vilket urvalet görs, t. ex., om urval sker på grundval av ett instrument för prognosurval eller med hänsyn också till andra faktorer.

Ett antal olika urvalsgrunder är i och för sig tänkbara. Den för denna diskussion viktigaste är faktorer som bedöms ha betydelse för den framtida studie- eller yrkesverksamheten. Prognosen kan således vara antingen långsiktig och avse den framtida yrkesverksamheten (yrkeslämpligheten) eller mer kortsiktig och enbart gälla de avsedda studierna (studielämpligheten).

Urval med hänsyn till den avsedda utbildningen eller yrkesutövningen innebär att de behöriga sökandena grupperas (rangordnas) efter sin förmodade lämplighet för studierna respektive yrket. *Lämplighet* måste relateras till vissa *kriterier* som avser graden av framgång i utbildningen eller yrket.

Urval med hänsyn till studielämplighet är dels den sedan länge dominerande urvalsprincipen (i den mån urvalet sker efter en medveten prognosprincip), dels också den utan all jämförelse bäst utforskade urvalsmetoden. Detta framgår av bl. a. KU:s specialbetänkande, SOU 1968:25, som redovisar ett omfattande material angående sambandet mellan olika urvalsinstrument (prediktorer) och studieresultat i den högre utbildningen.

Att göra urvalet efter *studielämplighet* har en förhållandevis kort syftning. Det för samhälle och individ viktigaste är hur den utbildade fungerar i yrkeslivet. Efter studierna skall flertalet av dem som antagits efter studielämplighet gå ut på arbetsmarknaden och börja en yrkesverksamhet som är livslång men, med ökande frekvens, kan väntas innebära ett eller flera yrkesbyten med mellanliggande utbildningsperioder.

Urval med hänsyn till *yrkeslämplighet* förekommer i mycket ringa omfattning, vad antagningen till högre utbildning beträffar. Orsaken härtill är främst de tekniska svårigheterna att göra ett sådant urval. I ännu högre grad än i fråga om studielämpligheten föreligger svårigheter att göra urvalet efter individuell lämplighet för ett visst yrke.

Begränsning av tillträdet till spärrad utbildning innebär alltid risk för att den enskildes önskemål inte tillgodoses. I regel antas endast en del av de sökande. Åtskilliga sökande med stark motivation för den avsedda utbildningen riskerar att bli ställda utanför denna. Då stark motivation kan förutsättas vara av värde för senare framgång skulle det vara önskvärt att i någon utsträckning tillgodoräkna de sökande det intresse eller den motivation som de visar för den sökta utbildningen, antingen genom att man använder ett urvalsinstrument som mäter olika intressefaktorer eller genom att den sökande bereds tillfälle att aktivt visa sin motivation för den sökta utbildningen, t. ex. genom kompletterande studier eller genom förvärvande av praktisk erfarenhet. Även den sökandes prioritering av olika, samtidigt sökta utbildningslinjer kan läggas till grund för ett urval som tar hänsyn till motivationen, varvid ett högt prioriterat alternativ sannolikt är ett uttryck för högre motivation än ett lågt prioriterat sådant. En konsekvent tillämpning av en sådan urvalsgrund kräver att de sökande vid samma tillfälle kan anmäla sig till ett större antal utbildningsvägar. Risker för spekulativa val föreligger emellertid i dylika sammanhang.

Man kan ge den sökande större eller

mindre möjligheter att i förväg påverka sina utsikter att bli antagen. Möjligheter att på sikt utöka sina meriter föreligger i sådana fall, där dessa baseras på prestationer av den sökande under en längre tid, t. ex. skolbetyg eller praktisk erfarenhet. I andra fall får den sökande i princip avstå från detta, exempelvis då urvalet sker genom anlagstest vid antagningen eller, vilket är det mest utpräglade fallet, då urvalet sker genom lottning. Å andra sidan kan vetskapen om användningen vid antagningen av vissa testtyper framkalla en aktiv reaktion hos blivande sökande eller i skolan i form av förberedelser för att prestera bättre i ett sådant test.

De sökandes *insyn* i urvalsförfarandet och i grunderna för urvalet kan variera. Meritvärdering och urval kan ske efter fasta regler, där varje merit omräknas till viss poäng efter en i förväg fastställd skala. Därigenom kan den sökande, under förutsättning att informationen om kompetensregler m. m. fungerar tillfredsställande, överblicka sina möjligheter att genom exempelvis tilläggsmeriter påverka sin urvalssituation. Detta är regel i svenska urvalssystem. Så t. ex. har i tidigare, för sökande från det gamla gymnasiet alltjämt gällande bestämmelser om urval till spärrad utbildning inom universitetssektorn, upptagits noggranna regler för omräkning till poängvärden av betygsenheter förvärvade vid filosofisk fakultet. I de nyare urvalsreglerna har en s. k. fri kvot blivit vanlig, genom vilken antagningsmyndigheten får möjlighet att tillgodoräkna meriter mer efter egen bedömning. Detta kan understundom göra det svårare för den sökande att överblicka sina möjligheter att påverka sin situation vid urvalet.

8.3.2 Urvalsmetoder

De tekniska metoderna för att verkställa urvalet utgör ett svåröverskådligt område, särskilt om man i metoderna räknar in olika urvalsinstruments användning. I detta sammanhang behandlas endast två huvudmetoder, nämligen *urval medelst rangordning* och *slumpurval.*

Rangordningsurval

Vid rangordningsurval mellan konkurrerande sökande till spärrad utbildning bestäms turordningen mellan de sökande efter meritvärdet enligt vissa instrument, t. ex. betyg eller test, eventuellt också med tillägg av andra meriter. Det totala meritvärdet uttrycks i en poängsumma. Denna rangordning mellan de sökande, ofta grundad på små skillnader i poäng, är väl förankrad i det allmänna medvetandet. Det betraktas som självklart, att en sökande med högre poängsumma skall ha försteg framför en med lägre sådan.

Vare sig man använder betyg eller test eller en annan bedömningsskala, kommer man vid urval till ett tal som anger gränsen antagen–icke antagen. Så t. ex. kan ett (här godtyckligt valt) poängtal på 2,83 innebära att den sökande antas. Den som har 2,82 antas däremot inte. Skillnaden mellan de två värdena har, på grund av osäkerheten i prognosen, ingen reell betydelse.

Som KU senare återkommer till, ger de hittills använda urvalsinstrumentens begränsning anledning att i många sammanhang ifrågasätta urval genom rangordning. Instrumenten, t. ex. skolbetyg, ger ett tal (poäng) för varje sökande, men detta tal är endast i begränsad utsträckning ett uttryck för den sökandes *individuella* studieprognos.

En för alla sökande *gemensam rangordning* förutsätter att de sökande har ett gemensamt meritvärderingsunderlag, exempelvis ett studielämplighetsprov, och att man avser att fördela studieplatserna mellan de sökande efter en enda rangordning.

Urval utan gemensam rangordning av alla sökande kan tillgripas, då det finns olika behörighetskategorier bland de sökande. Man kan då av olika skäl avstå från en gemensam rangordning, en rangordning som för övrigt ofta är omöjlig att genomföra av tekniska skäl, och i stället tillgripa *kvotering*, dvs. uppdelning i grupper och rangordning inom varje sådan grupp för sig, alltså ett slags modifierad eller delad rangordning (jfr nedan).

Slumpurval

Att göra ett urval med hjälp av lottning (slumpurval) innebär bl. a. att man ger stor genomslagskraft åt behörighetsreglerna. Varje behörig sökande har lika stora utsikter att bli antagen till spärrad utbildning som alla andra medsökande. Renodlat lottningsurval innebär givetvis inte att alla, som annars enligt andra urvalsmetoder skulle ha antagits, blir utslagna. I jämförelse med ett urvalsinstrument som har korrelationen .60–.70 med studieframgången ger lottning endast en tredjedel så många »träffar» i form av urval av de mest studielämpliga, detta under förutsättning att de sökande är fem gånger så många som antalet studieplatser.

Slumpurval av detta extrema slag är emellertid inte den enda möjligheten att begagna lottning. Denna metod kan användas som modifiering av urval efter rangordning. Man kan använda lotten i vissa gränszoner eller inom grupper av sökande med vissa betygsvärden (motsvarande). En i Sverige redan använd lottningsmetod är att låta slumpen välja mellan sökande på samma poängtal.

Om man vill använda lottning i gränszon, skulle ett skikt av högt meriterade sökande kunna tas in efter rangordning enligt t. ex. betyg. På båda sidor om det betygsvärde, som skulle ha utgjort antagningsgräns vid urval helt enligt rangordningen, skulle ett antal sökande, fördelade med ett lika antal på ömse sidor om denna gräns, genom lotten få konkurrera om resterande platser.

Lottningens inverkan på urvalet i denna situation bestäms av gränszonens bredd. Om endast några få procent på ömse sidor av den fiktiva antagningsgränsen får delta i lottningen, får denna begränsad räckvidd. Görs gränszonen däremot bred, dvs. om många sökande över och under den tänkta antagningsgränsen deltar i lottningen, får denna större betydelse. Lottning i gränszon är i själva verket detsamma som att göra meritvärderingen i en grövre skala och lotta vid lika poängtal.

Som exempel på hur lottning kan användas i ett urvalssystem kan nämnas en vid University of Minnesota (The General College) utarbetad metod som har följande utformning.

De sökande indelas i fem grupper eller poängklasser representerande olika nivåer på deras s. k. college ability rating, dvs. ett tal som sammanfattar såväl skolbetyg som studielämplighetsprov. Ett ungefär lika stort antal sökande från var och en av de fem poängklasserna tas in. Den enskildes antagning avgörs genom lottning i varje klass. Dessutom lämnas företräde åt några speciella grupper av sökande. Lottningens syfte anges vara att den antagna gruppen sökande skall få en sammansättning som överensstämmer med den som skulle ha förelegat *utan* begränsat tillträde; elevsammansättningen i college bör göras så representativ som möjligt för den population som gått ut high school.

Det är uppenbart att ett ökat inslag av slump sänker meriternas prognosvärde i motsvarande grad. Detta ger ökade utsikter för lägre meriterade att få önskad utbildning. Samtidigt innebär det, att ett ökat antal högt meriterade utstängs från utbildningen i fråga.

8.3.3 Prognos och rangordning

Prognosvärdet hos ett urvalsinstrument (rangordningsinstrument) kan fastställas genom uppföljningsundersökningar, om man har tillgång till ett relevant och tillförlitligt kriterium på framgång. En sådan undersökning innebär, att man bedömer en grupp sökande med hjälp av rangordningsinstrumentet och sedan följer denna grupp under dess utbildning för att insamla kriterier på framgång i utbildningen. Dessa kriterier kan vara av olika slag; de kan beröra graden av framgång dels i själva utbildningen, dels i ett kommande yrke (jfr ovan).

De samband mellan resultat i rangordningsinstrumentet (prediktorn) och kriteriet, som erhålls vid en prognosundersökning, ges vanligen ett statistiskt uttryck, oftast

i form av en korrelationskoefficient. I SOU 1968: 25, kapitel 7, ges en närmare beskrivning av korrelationer av olika slag m. m.

Korrelationskoefficienten är ett sammanfattande mått på sambandet mellan urvalsinstrument och kriterium för hela elevgruppen. Den ger med andra ord en uppfattning om prognosens säkerhet inom gruppen. Koefficienten anger givetvis inte vilka individer som kommer att lyckas i sina studier. Den ger endast möjlighet att beräkna sannolikheten för att en individ med ett visst värde i urvalsinstrumentet kommer att lyckas. Ju högre korrelationen är, desto säkrare prognos kan göras för den enskilde individen, men eftersom korrelationen aldrig är fullständig, är möjligheterna som regel begränsade att beräkna den enskildes studieframgång med någon högre grad av sannolikhet.

Som närmare utvecklas i SOU 1968: 25, s. 201 ff, kan man alltså urskilja två aspekter på prognosproblemet: den individuella och den kollektiva. Den sistnämnda är betydelsefull från resurssynpunkt och från övriga utbildningspolitiska synpunkter, alldeles oavsett hur svag eller stark den individuella prognosmöjligheten är. Den individuella prognosen, dvs. förutsägelsen av den enskildes studieframgång, är också viktig, och varje prediktion som är bättre än en ren gissning är av värde.

Ett urvalsinstrument, vare sig det utgörs av betyg eller test, kan således inte i det enskilda fallet ge några garantier för att en antagen lyckas bättre än en som slagits ut i konkurrensen. Man kan därför inte tala om en rangordning – där sådan tillämpas – efter *verklig* individuell studielämplighet utan endast om en rangordning efter *förväntad* individuell studielämplighet sådan den kan förutses med hjälp av betyg, testresultat o. d.

Urval efter t. ex. betyg och med mycket små poängskillnader i det antagna toppskiktet kan betraktas som ett sätt att åstadkomma en tudelning av de sökande i en grupp antagna och en grupp ej antagna. Detta har påpekats av bl. a. 1960 års norska kompetensutredning (Studieadgangskomitéen) som i instilling nr 1 och 2 (januari respektive juni 1961) anför följande med syftning på urval efter studentbetyg: »Når det gjelder artiumskarakterenes seleksjonsverdi, bør en imidlertid skjelne mellom deres evne til å skille ut et begrenset skikt som er lite skikket till akademiske studier, og karakterenes verdi som middel til å skille mellom studenter i det toppskikt som faktisk upptas» (s. 17).

8.3.4 Positivt och negativt urval

Skall man, sedan en rangordning i meritänseende gjorts, välja bland de »bästa» eller skall man inrikta sig på att gallra bort de »sämsta»? Skall med andra ord valet vara positivt eller negativt?

Frågan kan synas omotiverad. Vore meriterna entydigt definierade skulle resultatet bli ett och detsamma; positivt och negativt urval skulle ge samma behållning. Så enkelt är det emellertid inte. I meritskalans botten och topp kan olika bedömningsgrunder aktualiseras.

Sannolikt skulle man få det ur prognoshänseende bästa urvalet genom att göra urvalet i två faser, först en positiv och sedan en negativ. Den positiva fasen kan efter vederbörlig behörighetskontroll grunda sig på insamlade betygsdata och i förekommande fall andra data, eventuellt erhållna genom grupptestningar.

Den negativa urvalsfasen kan endast till en del baseras på insamlade handlingar, t. ex. läkarintyg. Bortgallring av förmodat olämpliga sökande är en både ansvarsfull och svår uppgift, och den torde som regel vara svår att åstadkomma utan en personlig intervju eller annan form av individualdiagnos. Ovan har redogjorts för möjligheten att använda instrument som partiellt prövar lämpligheten och som skulle kunna vara användbara i den negativa fasen.

En mellanform har ibland tillämpats. Först rangordnas de sökande på grundval av meritvärderingen i vad som ovan kallats den positiva urvalsfasen (betyg och/eller grupptest). Därefter delas de sökande upp i tre grupper:

a) en »positiv» grupp som tas in utan intervju

b) en mellangrupp som intervjuas och

c) en »negativ» grupp som utesluts utan intervju.

Grupp a kan uppgå till förslagsvis 70 à 80 procent av antalet slutligt antagna. Resterande platser besätts med sökande ur grupp b. Denna grupp bör omfatta minst dubbelt så många som antalet resterande platser för att medge gallring. Gruppen utgörs av gränsskiktet mellan a och c, men man bör till b kunna föra även vissa svårbedömda individer, som efter poängsumman i grupproven respektive betygen eljest skulle ha hänförts till grupp a. Det kan gälla resultat där den sökande underskrider vissa nivåer i begränsade delskalor. Till grupp b kan på analogt sätt föras enstaka sökande, som med avseende på samlat poängtal i grupproven normalt tillhör grupp c men som uppvisat speciella meriter. Det är dock väsentligt, att grupperna kan väljas ut direkt och på grundval av vissa på förhand programmerade urvalskriterier. Hur en sådan programmering i detalj kan komma att utformas blir givetvis helt beroende av hur gruppinstrumenten utformas.

8.4 *Styrningsmekanismer vid urval*

Behörighetsregler och urvalsmetoder är viktiga styrinstrument, som bestämmer betydelsefulla villkor för den högre utbildningen samt – inte minst – är viktiga för denna utbildnings *dimensionering*. Så t. ex. har antalet studerande vid universiteten varit avhängigt, på grund av behörighetsreglerna, av gymnasiets dimensionering. Statsmakternas beslut om hur stor andel av årskullen som skall beredas plats i gymnasiet återverkar således på universiteten.

Under senare år har emellertid tillkommit urvalsformer av principiellt ny innebörd. Det finns andra utgångspunkter för meritvärdering och urval än den traditionella kompetensen, och åtgärder vidtas för att i åtminstone viss utsträckning styra urvalet enligt andra regler. *Kvotering*, som ursprungligen tillkom som lösningen på en svår teknisk fråga i en övergångssituation med sökande från många, innehållsmässigt likvärdiga studievägar, kan vara en form för styrning av urvalet. Kvotering innebär att de tillgängliga studieplatserna fördelas mellan olika grupper av sökande. Det egentliga urvalet genom rangordning sker sedan inom varje grupp, vilket innebär att de sökande i princip konkurrerar endast med sådana medsökande som har samma utbildning eller samma meriter.

Kvotering tillämpas för närvarande vid urval till spärrad utbildning, för vilken fullgjord grundskola är behörighetsgrund, och den gäller numera även vid urval till vissa slag av högre utbildning. Den kan i ett konkret fall innebära exempelvis, att behöriga inträdessökande från gymnasium, fackskola och folkhögskola väljs ut *inom* var och en av dessa tre grupper i proportion till sökandegruppens storlek. Om till 100 platser anmäler sig 200 sökande med fullgjort treårigt gymnasium, 200 med tvåårig fackskola och 100 med folkhögskola, så skall de 100 platserna besättas med respektive 40, 40 och 20 sökande ur de olika grupperna. Detta sker alltså utan någon jämförelse mellan sökande som tillhör olika grupper.

Kardinalfrågan är här, från urvalsteknisk synpunkt, om dessa grupper skiljer sig åt i urvalsfaktorer, som förutsäger framgång i den utbildning urvalet avser. Om så är fallet riskerar man att minska eller eliminera den i och för sig begränsade prognosmöjligheten och i stället tillföra motsvarande inslag av slump.

Kvoteringen mellan grupper, som *inte* skiljer sig åt nämnvärt i urvalsfaktorer enligt ovan, är en helt annan fråga. Sådana grupper kan vara exempelvis sökande med fullgjort gymnasium av äldre typ (bokstavsbetyg) och gymnasium av ny typ (sifferbetyg). I detta och i andra fall används kvoteringen också för att särskilja grupper med meriter som anses svåra att jämföra med varandra. Här är kvoteringen således inte att likställa med en styrning utan med en normering, dvs. väsentligen en teknisk fråga. Styrningskvoteringen, exempelvis

mellan gymnasium och fackskola, är en utbildningspolitisk och mindre en prognosteknisk fråga. Den baserar sig på principen, att alla sökande oavsett grupptillhörighet är behöriga till den avsedda utbildningen och att de därmed har i princip lika rätt att få del av utbildningsplatserna. Enligt detta synsätt skulle utbildningsplatserna på lämpligt sätt fördelas mellan de olika grupperna.

Styrningskvoteringen torde komma att delvis förta betyg och test det prognosvärde de kan ha eller – rättare sagt – bortse från om det kommer till fullt uttryck eller ej. Normeringskvoteringen torde inte ha denna effekt eftersom de berörda grupperna är mera jämförbara. En kvotering med i utgångsläget klart nivåskilda grupper i för den fortsatta studieframgången relevanta urvalsfaktorer kan väntas leda till att det statistiska sambandet mellan meritvärdet vid urvalet och den senare studieframgången minskar eller uteblir.

Fördelningsurval genom kvotering kan i många fall, som ovan antytts, vara betingat av att olika grupper har inbördes ojämförbara meriter, varför kvoteringen är en teknisk nödvändighet. En på sådana grunder verkställd kvotering kan emellertid, om grupperna skiljer sig i fråga om studieprognos, få samma effekter som en styrningskvotering mellan i prognoshänseende olika sökandegrupper. En sådan teknisk kvotering behöver emellertid inte få sådana styrningseffekter, om den proportionella kvoteringen ersätts med en kvoteringsmetod, som tar hänsyn till gruppernas olika studieprognos. Den grupp som har den bästa prognosen får därvid det största antalet platser. Det tekniska hjälpmedlet härför kan vara t. ex. ett studielämplighetsprov.

En tidigare tillämpad och övergiven men på senare tid ånyo diskuterad kvotering utgör den s. k. könskvoteringen. Denna hänför sig till ett utbildningspolitiskt betingat önskemål om att genom antagningsproceduren förändra könsfördelningen i den yrkeskår som de avsedda studierna utbildar för. Ett införande av könskvotering innebär sålunda att normeringssträvandena delvis får stå tillbaka för styrningsönskemålen.

Under senare år har man även diskuterat möjligheten att ge relativt högt meritvärde åt arbetslivserfarenheter av olika slag. Genom att de studerande tar praktiskt arbete närmast efter skolan kan de väntas stifta bekantskap med olika delar av yrkeslivet och därigenom få ett bredare underlag för senare studie- och yrkesval. Effekten kan bli att de efter hand sprider sig över en större bredd av yrken än som nu är fallet.

8.5 *Urvalsförfarandet*

Tekniskt enkel blir urvalsproceduren om meritvärdering och urval kan grundas på redan befintliga merithandlingar, t. ex. slutbetyg från skolan.

Svårare blir det att administrera urvalet, om detta skall grundas på grupptestningar av något slag. Detta kräver att de sökande samlas till någon eller några bestämda platser på bestämd tid för att där prövas, såvida testningen inte kan utföras i de underliggande skolformerna, där de sökande redan är samlade.

Än mer komplicerad blir proceduren, om prövningen skall omfatta en individuell intervju eller annan motsvarande form av individualdiagnos. Detta kräver stora resurser i form av tid, personal och lokaler. Även om den enskilda prövningen inte blir längre än en halvtimme, kan den bli tekniskt omöjlig att arrangera, i varje fall om man inte vill acceptera att mycket avsevärd tid – ett läsår eller så – får förflyta mellan ansökan och den tidpunkt då de studier, till vilka den sökande antagits, får påbörjas. Med de stora sökandetal man numera i regel kan räkna med till spärrad högre utbildning torde det därför vara mest realistiskt att räkna med de två första förfaringssätten.

En annan och viktig aspekt på urvalet är om det skall ske centralt eller lokalt. Fördelarna med det centrala urvalsförfarandet är, att det ger en jämn standard i urvalskriterierna landet över och därmed – så långt urvalet gäller giltiga och tillförlitliga bestämningar – även blir vad man kallar rättvist. Nackdelarna ligger främst på det praktiska planet. Anhopningen av sö-

kande blir sannolikt för stor för att möjliggöra individuella antagningsprov, varför man blir helt hänvisad till inträdeshandlingar och grupprov.

Det finns sålunda omständigheter, som talar för att urvalet decentraliseras till den enskilda utbildningsanstalten.

Nackdelarna av ett decentraliserat urvalsförfarande kan avsevärt reduceras, om man använder ett någorlunda enhetligt system med instrument och formulär som är centralt utarbetade och normaliserade. Eventuellt kan viss central utbildning av provledare och provadministratörer ske.

Frågan om urvalet skall ske centralt eller lokalt sammanhänger, som redan nämnts, med frågan om vad urvalet skall omfatta. Begränsar man sig till enbart skolbetyg och andra formella meriter av motsvarande art, kan man göra urvalet på grundval av ansökningshandlingar. Om detta förfarande inte kan anses acceptabelt, måste man dra samman även individerna eller åtminstone huvuddelen av dem för prövning. Den svåra frågan blir då, om de måste prövas individuellt eller om de kan prövas kollektivt. Det senare är enklare, snabbare och billigare.

Frågan om central antagning får inte sammanblandas med frågan om maskinell bearbetning av ansökningsdata, även om dessa båda frågor har många beröringspunkter. Den automatiska databehandlingen är en rent teknisk fråga, vilket inte helt är fallet med frågan om central antagning. Den förra spar normalt tid och kostnader och den eliminerar vissa fel man lätt gör vid manuell databehandling. Mycket talar i dagens läge för att man bör eftersträva såväl central antagning som automatisk databehandling. Ytterst gäller det att dels anta de sakligt mest meriterade, dels tillförsäkra varje enskild sökande den reella rättvisa som inte alltid kan baseras på enbart matematisk eller liknande formell utvärdering. Kanske kan man i framtiden, som ovan antytts, arrangera de kollektiva prövningar man finner behövliga redan i den skola den studerande befinner sig i vid anmälan till utbildningen eller på annat sätt, så att dessa data föreligger samtidigt med betygen. Anser man sig då kunna undvara individualdiagnosen, kan hela inträdesprövningen ske centralt och maskinellt och utan att de sökande behöver inställa sig till prövning. Skulle man å andra sidan finna det angeläget eller ofrånkomligt med även individualprövning, får detta krav vägas mot bl. a. anspråken på central antagning och automatisk databehandling.

9 Avgränsningen av den högre utbildningen

9.1 *Inledning*

För KU:s utgångspunkter beträffande avgränsningen av den högre utbildningen redogörs i kapitel 6.

De olika utbildningsvägarnas tidigare och i stort sett även nuvarande inplacering på behörighetsnivåer är i stor utsträckning resultatet av historiskt betingade omständigheter eller ej sällan av tillfälligheter m. m. Så exempelvis hängde gymnasiets tidigare monopolställning, när det gällde tillträde till högre utbildning, i första hand samman med frånvaron av annan allmänt inriktad utbildning ovanför realexamen, om man bortser från normalskolekompetensen (flickskolan) som alltid varit av kvantitativt tämligen blygsam omfattning. Tillkomsten av fackskolan och från 1971 även den i gymnasiet integrerade yrkesskolan förändrar radikalt bilden.

I de förslag som KU här lägger fram beträffande avgränsningen mellan gymnasial och högre utbildning har således hänsyn tagits såväl till direktivens krav att behörighetsvillkoren skall grundas på vad som är sakligt motiverat med hänsyn till den fortsatta verksamheten, som till de förändrade förhållandena inom det gymnasiala stadiets organisation.

Av betydelse är vidare de möjligheter som grupper utanför gymnasieskolan har att vinna inträde till högre utbildning. Till grund för KU:s överväganden och förslag i avgränsningsfrågan ligger således det behörighetssystem för tillträde till högre utbildning som utredningen lägger fram i kapitel 10.

9.2 *Kartläggning av utbildning på olika nivåer*

En förutsättning för att kunna diskutera avgränsningen av den högre utbildningen är, att man har en så fullständig överblick som möjligt av utbildningsvärlden samt nu gällande förhållanden beträffande utbildningsstruktur, behörighetsbestämmelser osv. för de enskilda utbildningsvägarna.

De förslag som presenteras i detta kapitel bygger ytterst på ett inventeringsarbete, som utförts inom KU och som syftat till en så fullständig kartläggning som möjligt av alla yrkesutbildande heltidskurser av en termins längd eller mera ovanför grundskolan. För att nå så stor överskådlighet som möjligt i denna kartläggning har utbildningsvärlden indelats i ett antal sektorer, var och en inrymmande sinsemellan likartad utbildning på olika nivåer.

Kartläggningen har omfattat följande sektorer:

1 Teknisk utbildning
2 Vårdutbildning
3 Social och administrativ utbildning
4 Pedagogisk utbildning
5 Konstnärlig utbildning
6 Ekonomisk utbildning
7 Lantbruks-, trädgårds- och skogsutbildning
8 Inomverksutbildning
9 Utbildning inom industri och hantverk
10 Huslig utbildning, hygienutbildning
11 Militär utbildning.

För varje utbildningsväg har inhämtats en stor mängd olika uppgifter, i första hand via tillgängliga tryckta källor (främst arbetsmarknadsstyrelsens yrkesorienterande handböcker och annat material) samt via kontakter med statliga verk och myndigheter, i vissa fall även med enskilda skolor. Härtill kommer uppgifter hämtade ur utredningsbetänkanden samt inhämtade via kontakter med pågående utredningar.

De uppgifter som insamlats rör såväl kvantitativa som kvalitativa data, t. ex. antal sökande och utbildningsplatser, sökandesammansättningen med avseende på förutbildning, utbildningstidens längd, utbildningens struktur och arbetsförhållanden, ämnesinnehåll, gällande förkunskapskrav och andra inträdesvillkor m. m.

Tyngdpunkten ligger dock på de kvantitativa förhållandena inom de olika utbildningsvägarna samt utbildningens yttre struktur. Någon mer ingående analys av utbildningens innehåll eller utbildningsmålen har inte gjorts.

9.3 *Nuvarande fördelning på olika kompetensområden*

I kapitel 4 har från olika utgångspunkter redogjorts för de bestämmelser om behörighet och urval som för närvarande gäller för utbildning på olika nivåer.

Av detta framgår att man, med utgångspunkt i dessa bestämmelser, kan skilja mellan två stora kompetensområden, nämligen grundskolans kompetensområde samt gymnasiets och fackskolans kompetensområde, här kallat högre utbildning. Vilka utbildningsvägar som för närvarande tillhör de olika kompetensområdena framgår i viss utsträckning av översikten i kapitel 4.

9.4 *Läget efter gymnasieskolans genomförande vid oförändrade behörighetsförhållanden*

Från och med läsåret 1971/72 träder riksdagsbeslutet om en organisatoriskt sammanhållen, frivillig skolform ovanför grundskolan i kraft. Denna skolform, gymnasieskolan, skall innehålla dels de nuvarande gymnasie- och fackskollinjerna, dels ett antal yrkesinriktade linjer. Beträffande de yrkesinriktade linjerna föreligger ännu inget definitivt beslut om hur många och vilka dessa skall vara.

Skolöverstyrelsen har i december 1969 till Kungl. Maj:t överlämnat förslag till sådana yrkesinriktade linjer. Förslaget innebär att 13 yrkesinriktade linjer beräknas förekomma mer allmänt. Dessa linjer är tvååriga, men elev som slutfört årskurs 1 på vissa av dem äger erhålla slutbetyg. Förutom dessa allmänt förekommande linjer skall, med benämningen linje, kunna förekomma utbildning enligt SÖ:s bestämmande för sådana mindre frekventa yrken, där utbildningen kan organiseras i en tvåårig utbildningsgång med samma inslag av allmänna ämnen som för ovan nämnda yrkesinriktade linjer. SÖ avser t. ex. sådana yrken som optikeryrket samt guld- och silversmedsyrkena.

SÖ föreslår vidare att i gymnasieskolan, utöver linjer, skall förekomma specialkurser enligt SÖ:s bestämmande. Specialkurs bör omfatta ett eller flera läsår eller den kortare tid som är lämplig med hänsyn till utbildningsmålet. Därest specialkurs bygger på annan lägst tvåårig utbildning i gymnasieskolan bör den kallas högre specialkurs. Det förutsätts att även i specialkurs skall kunna ingå undervisning i allmänna ämnen.

SÖ:s förslag till allmänt förekommande yrkesinriktade linjer omfattar

beklädnadsteknisk linje
bygg- och anläggningsteknisk linje
distributions- och kontorslinje
el-teleteknisk linje
fordonsteknisk linje
jordbrukslinje
konsumtionslinje
livsmedelsteknisk linje
processteknisk linje
skogsbrukslinje
träteknisk linje
verkstadsteknisk linje
vårdlinje.

Tvåårig konsumtionslinje och tvåårig vårdlinje kan alternativt anordnas som tvåårig konsumtions- och vårdlinje.

Dessutom väntas yrkesutbildningsberedningen (YB) framlägga förslag om en laboratorieteknisk linje, i vilken bl. a. de nuvarande utbildningarna till laboratorieassistent och apotekstekniker kan komma att ingå.

Genom detta och kommande förslag till organisation av gymnasieskolan får man vissa möjligheter att avgränsa de utbildningsvägar som tillhör denna skolform. Alla dessa kommer att tillhöra grundskolans kompetensområde.

Det är dock att märka, att vissa utbildningsvägar som organisatoriskt tillhör den nuvarande yrkesskolan inte inryms i den nu föreslagna organisationen. Detta gäller t. ex. utbildningarna till medicinsk-teknisk assistent, arbetsterapeut- och fritidspedagogutbildningarna m. fl. Beträffande vissa andra utbildningsvägar är frågan om huruvida de – i form av specialkurs – skall komma att tillhöra gymnasieskolan ännu föremål för diskussion.

9.5 *En ny avgränsning*

9.5.1 Inledning

Avgränsningen av den högre utbildningen är en fråga om vilka utbildningsvägar som skall inordnas under det system för allmän behörighet till högre utbildning som KU föreslår. Detta system förutsätts komma att gälla för alla de utbildningsvägar som i dag kräver slutbetyg från gymnasium eller fackskola för allmän behörighet. I detta kapitel behandlas därför endast de utbildningsvägar som i dag tillhör grundskolans kompetensområde och för vilka en ändring av behörighetsnivån av ett eller flera skäl är aktuell.

KU har härvid funnit det nödvändigt att dels beakta den inre strukturen i de enskilda utbildningsvägarna, dvs. sådana faktorer som utbildningens innehåll, arbetsformer och utbildningsresultat, dels yttre strukturella förhållanden av skolorganisatorisk art samt förekommande särskilda behörighetskrav utöver skolunderbyggnad och kunskaper i vissa ämnen. Från dessa utgångspunkter kommer KU fram till att endast ett mindre antal utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde bör ifrågakomma för en diskussion om ändrad behörighetsnivå. Bedömningen sker därvid med utgångspunkt endast i utbildningsförhållandena och någon hänsyn till kraven i den kommande yrkesverksamheten tas således ej.

9.5.2 Underlag för KU:s överväganden

Kvalitativa förhållanden inom enskilda utbildningsvägar

Att på olika sätt, inom ramen för gällande behörighetsvillkor, anpassa utbildningen till ett önskat utbildningsmål är en fråga om ett kontinuerligt arbete, vilket antingen naturligt utförs inom det ämbetsverk som har ansvaret för utbildningen i fråga eller inom särskilt tillsatta arbetsgrupper eller utredningar.

Schematiskt kan de faktorer som är väsentliga i detta sammanhang beskrivas på följande sätt.

Förkunskapskraven: såväl de allmänna som de särskilda förkunskapskraven samt eventuella förpraktikkrav och ålderskrav.

Utbildningen: innehåll, struktur, arbetsformer, utbildningstidens längd m. m.

Utbildningsresultat: ett tillfredsställande utbildningsresultat skulle i detta sammanhang rent allmänt kunna sägas vara uppnått, om utbildningen ger sådana kunskaper, färdigheter etc. att den som på ett acceptabelt sätt och på föreskriven tid gått igenom utbildningen är kapabel att starta och med ett visst mått av framgång fullfölja en yrkesverksamhet inom ett område eller i en befattning för vilket/vilken utbildningen avser att förbereda.

Inom de utbildningsvägar där de tre komponenterna är balanserade i den meningen, att flertalet elever går igenom utbildningen på föreskriven tid och med godtagbart resultat, är av kvalitativa skäl ingen anpassningsåtgärd för närvarande nödvändig.

Det är emellertid uppenbart, att en ständig pågående utveckling förändrar de flesta yrken därhän att utbildningen efter hand måste tillföras nytt stoff. I den mån detta inte balanseras av en motsvarande minskning av äldre stoff, blir utbildningen tidspressad och en översyn av läroplanen inklusive utbildningstidens längd måste göras. Detta är situationer som regelmässigt uppstår och där tillsynsmyndigheten har att genomföra den erforderliga läroplansöversynen.

Det nya stoff som enligt ovan tillförs utbildningen kan stundom ha en sådan karaktär, att det kräver större förkunskaper i vissa ämnen än vad som tidigare varit nödvändigt. Även i dessa fall åvilar det tillsynsmyndigheten att vidta lämpliga åtgärder, antingen dessa går ut på en höjning av de särskilda förkunskapskraven eller en justering av utbildningstidens längd.

Det finns också utbildningsvägar där kraven i den efterföljande yrkesverksamheten efter hand förändrats så, att det nuvarande utbildningsresultatet inte längre är adekvat. Sådana förhållanden påkallar ofta en mer omfattande utredning av utbildningens mål och innehåll inom tillsynsmyndigheten eller inom en offentlig kommitté.

Genom att från dessa utgångspunkter studera pågående och avslutade utredningar inom eller utom de ansvariga ämbetsverken har KU fått värdefull information för bedömning av behörighetsfrågorna.

KU har vidare sökt skaffa sig ytterligare information i dessa frågor genom en serie överläggningar med företrädare för myndigheter och organisationer, vilka tillsammans representerar en stor mängd olika utbildningsvägar. De frågor som därvid utgjort det huvudsakliga ämnet för diskussion har varit om det med hänsyn till yrkets respektive utbildningens krav är önskvärt, lämpligt eller nödvändigt med en förändring i nu gällande behörighetsvillkor vid de utbildningsvägar som respektive myndighet eller organisation företräder. De synpunkter som framförts vid dessa överläggningar har i viss mån varit vägledande för utredningens överväganden och förslag.

Strukturella förhållanden inom grundskolans kompetensområde

Enligt KU:s uppfattning måste man, när det gäller frågan om vilka utbildningsvägar som bör föras till den högre utbildningen, även beakta vissa förhållanden som berör den yttre strukturen av enskilda utbildningsvägar och grupper av utbildningsvägar.

När det gäller grundskolans kompetensområde bör då inledningsvis konstateras, att de utbildningsvägar som enligt föreliggande förslag skall inrymmas inom gymnasieskolan — i vars konstruktion ligger en direkt anknytning till grundskolan — av detta skäl är undantagna från diskussionen av behörighetsnivån. Detta konstaterande gäller även de utbildningsvägar som genom framtida beslut kommer att ligga inom gymnasieskolan samt även de s. k. högre specialkurser inom gymnasieskolan, till vilka gymnasieskolans yrkesinriktade linjer ger behörighet. Analogt gäller detta resonemang även den tekniska linjens fjärde år.

Vidare bör man från diskussionen kunna undanta sådana utbildningsvägar som, utan att vara linje eller specialkurs i gymnasieskolan, kan nås direkt efter genomgången grundskola utan krav på speciell inträdesålder eller särskilda förkunskapskrav utöver vad grundskolan kan ge.

Man kan även isolera en annan grupp utbildningsvägar, som enligt KU:s uppfattning i varje fall tills vidare inte bör komma i fråga i detta sammanhang. Det gäller en rad utbildningsvägar, i första hand inom det konstnärliga området, där förutom grundskolekompetens även ställs krav på anlag och/eller färdigheter av visst slag, och där urvalet av elever görs med ledning av inlämnade arbetsprover i form av t. ex. teckningar eller av ett inträdesprov avseende musikaliska, dramatiska etc. färdigheter, vilka i regel förutsätter förberedande utbildning av kortare eller längre slag. Dessa arbetsprover respektive inträdesprov tillmäts i urvalssituationen i regel större betydelse som urvalsinstrument än betygen. Endast i undantagsfall torde inom denna grupp en förändring av behörighetsnivån vara aktuell.

I detta sammanhang finner KU det angeläget att aktualisera en annan grupp av utbildningsvägar inom grundskolans kompetensområde, nämligen sådana som karakteriseras av att de för inträde utöver grundskola eller motsvarande kräver en skolmässig yrkesutbildning, ofta tämligen omfattande sådan, inom respektive område. Härtill kommer ofta ett krav på tämligen omfattande praktik, varför inträdesåldern många gånger ligger vid omkring 20 år eller högre. Dessa utbildningsvägar kan sägas utgöra det senare ledet i en stegvis uppbyggd, sammanhängande utbildningsgång. I vissa fall sker urvalet till dessa utbildningar redan nu med utgångspunkt i betygen från den genomgångna yrkesutbildningen, och grundskolebetyget (motsvarande) ingår ej i meritvärderingsunderlaget. I andra har frågan om beroendet av grundskolebetyget inte slutgiltigt lösts. SÖ framhåller i anvisningarna till grundskolans kompetenskungörelse, att det i vissa lägen kan uppstå tveksamhet, huruvida en utbildning skall lyda under kompetenskungörelsen. SÖ rekommenderar därvid samråd mellan berörda myndigheter samt KU.

Enligt KU:s uppfattning bör man, inom ramen för kungörelsen om grundskolans kompetensvärde, finna möjligheter att för dessa utbildningsvägar skapa urvalsbestämmelser som tar vederbörlig hänsyn till resultatet av den genomgångna yrkesutbildningen, eventuellt även praktiken inom området. KU finner det därvid rimligt att beroendet av grundskolebetyget upphör om lång tid förflutit mellan grundskolans avslutande och ansökan till den aktuella utbildningsvägen.

Av ovanstående framgår, att någon diskussion av behörighetsnivån inte är aktuell i fråga om ett antal utbildningsvägar som svarar för huvuddelen av rekryteringen inom grundskolans kompetensområde.

Enligt KU:s bedömande återfinns de utbildningsvägar, som är aktuella för en ändring av behörighetsnivån, inom en speciell grupp – i första hand inom sektorerna för vårdande, socialt och pedagogiskt arbete. Dessa utbildningsvägar karakteriseras av

att de, på grund av ett lägsta ålderskrav, ej kan påbörjas direkt efter genomgången grundskola

att de ger en specialiserad, tämligen starkt yrkes- eller befattningsinriktad utbildning

att de har ett tämligen stort inslag av teoretiskt inriktade ämnen i utbildningen men inte den uppsättning allmänna ämnen som finns på de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan.

I regel uppställer de också särskilda förkunskapskrav motsvarande s. k. enbokstavslinje i grundskolan. Undantagsvis kräver de även förkunskaper på fackskole- eller gymnasienivå. Därtill kommer att inom de flesta av de berörda utbildningsvägarna den teoretiska utbildningen är varvad med praktisk tjänstgöring på olika arbetsställen.

9.5.3 Av KU behandlade utbildningsvägar

Med hänsyn till de förhållanden som redovisas under 9.5.2 har KU funnit det motiverat att till diskussion rörande höjning av behörighetsnivån ta upp följande utbildningsvägar, nämligen utbildning till

arbetsterapeut
ekonomiföreståndare
fritidspedagog
förskollärare
hälsovårdsinspektör
hörselvårdsassistent
medicinsk-teknisk assistent
sjukgymnast
sjuksköterska (grundutbildning om fem terminer)
socialpedagog
ålderdomshemsföreståndare.

Sammanlagt rekryterar dessa utbildningsvägar för närvarande ca 6 500 elever per år. Om den av SÖ planerade utökningen av förskollärarutbildningen kommer till stånd, jämte viss planerad eller diskuterad utbyggnad av andra utbildningsvägar, kan detta antal komma att öka till 8 000–10 000.

Vissa utbildningsvägar tas här inte upp till diskussion – trots att detta skulle kunna vara motiverat – av den anledningen att de för närvarande behandlas av andra utredningar. Detta gäller i första hand de utbildningsvägar som behandlas av 1968 års

lärarutbildningskommitté (LUK), som i sitt uppdrag har utbildning av gymnastik-, teckningS-, slöjd-, hushålls-, textil- och barnavårdslärare samt i viss mån även musiklärare. Den senare utbildningen har dessutom nyligen utretts inom musikutbildningskommittén, vars förslag lett till en proposition till årets riksdag.

Även sjöbefälsutbildningen, som planeras att snart bli utredd av SÖ, har av detta skäl lämnats utanför diskussionen liksom utbildningarna till laboratorieassistent, apotekstekniker och receptarie, vilka alla helt eller delvis tillhör YB:s arbetsområde.

Även enstaka andra utbildningsvägar kan komma att beaktas vid en diskussion av ändring av behörighetsnivån, men med utgångspunkt i nu gällande förhållanden beträffande olika utbildningsvägars innehåll och organisation finner KU inte anledning att utöka ovan förtecknade utbildningsvägar med ytterligare vägar.

Det bör i detta sammanhang även framhållas att diskussionen endast gäller dessa utbildningsvägar sådana de i dag är organiserade. I den mån en mer genomgripande omorganisation av någon av dem företas blir det således nödvändigt att samtidigt ompröva behörighetsnivån. I första hand skulle en sådan omorganisation kunna innebära att utbildningen organiseras som linje i gymnasieskolan och därmed automatiskt kommer att tillhöra grundskolans kompetensområde.

Sammanfattningsvis kan beträffande de utbildningsvägar som här avses konstateras att de

har ett ålderskrav på i regel lägst 18 år för tillträde

är tämligen starkt specialiserade och yrkes- eller befattningsinriktade

har ett mycket litet inslag av s. k. allmänna ämnen i utbildningen.

De avviker således på flera sätt från linjerna i gymnasieskolan vad beträffar utbildningens uppläggning och innehåll. Alla dessa faktorer spelar en roll för KU:s överväganden, även om ingen av dem ensam kan ha avgörande betydelse. Att utbildningarna i väsentliga avseenden skiljer sig från gymnasieskolans linjer är i och för sig inte något skäl för att de inte ändå skulle kunna tillhöra grundskolans kompetensområde. Enligt KU:s direktiv måste starka skäl tala för en höjning av behörighetsnivån för att man skall fatta ett sådant beslut. KU vill därför redovisa skälen för och emot en höjning av behörighetsnivån för ovannämnda utbildningsvägar.

9.5.4 Diskussion av behörighetsnivån

Ålderskraven

KU finner det viktigt, att en utbildningsväg som tillhör grundskolans kompetensområde – i den mån den inte kräver flera års förpraktik för tillträde – också skall kunna påbörjas tämligen direkt i anslutning till grundskolans avslutande utan hinder av ett krav på lägsta inträdesålder. De flesta av de här diskuterade utbildningsvägarna kan enligt nu gällande bestämmelser inte påbörjas förrän tidigast vid 18 års ålder, och de förpraktikkrav som finns vid vissa av utbildningsvägarna överstiger inte i något fall tio månader.

Att hänföra en utbildningsväg till högre utbildning enbart av det skälet att utbildningen kan påbörjas först vid 18 års ålder är inte rimligt. Om däremot detta ålderskrav kan anses berättigat av den grunden att utbildningen och den efterföljande yrkesverksamheten ställer sådana krav på mognad, omdöme osv. – vilket en högre ålder skulle anses garantera – att eleverna inte bör vara yngre än 18 år när utbildningen påbörjas, skulle detta kunna vara ett skäl till att utbildningen skulle hänföras till högre utbildning och därmed rekryteras från lägst denna ålder. Det är emellertid ytterst svårt att på objektiva grunder fastställa att ett sådant lägsta ålderskrav är nödvändigt. Man bör således även diskutera möjligheten att sänka inträdesåldern till 16 år, dvs. en anknytning direkt till grundskolan. Mot en sådan sänkning finns emellertid, även bortsett från kravet på mognad hos de studerande, flera invändningar.

För det första skulle dessa utbildningsvägar, som därigenom skulle bli jämställda

med gymnasieskolutbildning, i många fall bli sämre ställda i fråga om allmänna ämnen än gymnasieskolans yrkesinriktade linjer, dvs. sjuksköterskan och förskolläraren skulle få mindre kunskaper i svenska, engelska, samhällskunskap osv. än sjukvårdsbiträdet och barnsköterskan. Möjlighet finns naturligtvis att ändra dessa utbildningsvägars struktur därhän, att de uppnår större jämförbarhet med gymnasieskolans linjer, t. ex. i fråga om innehållet av allmänna ämnen, och göra en konstruktion där specialiseringen kommer senare inom utbildningen än nu. En sådan genomgripande förändring av ett förhållandevis stort antal utbildningsvägar, av vilka flera tämligen nyligen varit föremål för utredning och omorganisation, anser KU dock ligga utanför sitt uppdrag att föreslå.

För det andra skulle de här avsedda utbildningsvägarna, med något undantag, enligt KU:s förslag till behörighetsbestämmelser ge samma behörighet till högre utbildning som gymnasieskolans olika linjer (se kapitel 10). Detta skulle i sin tur kunna innebära vissa vanskligheter, i varje fall när det gäller utbildningsvägar inom vårdområdet m. fl. Genom att valet av dessa utbildningar då skulle ske redan i 16-årsåldern är det inte orimligt att anta att en tämligen stor del av eleverna skulle ändra sina framtidsplaner under utbildningstidens gång och därför kom att utnyttja sin behörighet till högre utbildning och i större eller mindre omfattning strömma till exempelvis de fria fakulteterna.

Eftersom utbildningsvägarna i fråga av flera skäl bör vara dimensionerade så, att examinationen står i relation till ett förutsebart arbetsmarknadsbehov, skulle en sådan utveckling avsevärt försvåra utbildningsplaneringen. Följden skulle nämligen bli att man måste dimensionera t. ex. sjuksköterskeutbildningen med tanke på att en viss del av de utbildade sjuksköterskorna mer eller mindre direkt går vidare till filosofisk fakultet eller andra utbildningsvägar utanför vårdområdet. Dessutom skulle trycket på praktikplatser inom sjukvården bli onödigt stort genom en sådan överdimensionering av utbildningen och den redan nu besvärliga situationen i fråga om praktikställen för sjukvårdens olika utbildningar skulle ytterligare förvärras. Detta resonemang torde i lika hög grad gälla även studiepraktiken inom förskollärarutbildningen.

Att helt eliminera sådana effekter av ett behörighetssystem av den typ som KU föreslår, där en rad olika utbildningsvägar ger samma behörighet till högre utbildning som det nuvarande gymnasiet ensamt gör, är inte möjligt. I och för sig kan dessutom en sådan utbildningsgång – t. ex. grundskola–sjuksköterskeskola–filosofisk fakultet – vara önskvärd från såväl samhällets som den enskildes synpunkt under förutsättning att den är resultatet av en medveten och genomtänkt studieplanering. Sannolikheten för att detta är fallet torde vara större ju äldre eleverna är när de väljer den specialiserade, starkt yrkesinriktade utbildningen. Dessa förhållanden skulle således kunna anses vara ett bidragande skäl till att bibehålla ålderskravet för dessa utbildningsvägar.

Det bör dock här ånyo påpekas, att det inte är inträdesåldern i sig som är den avgörande faktorn för en höjning av behörighetsnivån. Det är i de här anförda exemplen den relativt starka specialiseringen inom utbildningen med direkt inriktning på vissa befattningar samt utbildningsstrukturen, avsaknaden av allmänna ämnen, inslagen av praktisk verksamhet i utbildningen osv., som motiverar en sådan höjning.

Än tydligare blir giltigheten av detta resonemang om man mot varandra ställer utbildningen till förskollärare och utbildningen till fritidspedagog. Dessa båda utbildningsvägar företer stora likheter. Båda bygger på grundskolans s. k. enbokstavslinjer, är tvååriga, har ett förpraktikkrav (längre för förskollärare än för fritidspedagoger) inom ungefär samma område, leder till befattningar som på många sätt kan anses jämförbara osv. Emellertid har förskollärarutbildningen ett krav på lägsta inträdesålder av 19 år medan något ålderskrav inte finns för fritidspedagogutbildningen. Skulle man fästa stort avseende vid 18-årsgränsen som motiv för höjning av behörighetsnivån, skul-

le förskollärarna föras till den högre utbildningen medan fritidspedagogerna skulle kvarstanna inom grundskolans kompetensområde. Med hänsyn till de stora likheterna mellan utbildningarna och den verkliga ålderssammansättningen bland de studerande vid fritidspedagogutbildningen skulle detta vara uppenbart orimligt.

Den allmänna utbildningsnivån

Ett skäl för höjning av behörighetsnivån som ofta framförts i diskussionen med olika företrädare för myndigheter och organisationer är att fler utbildningsvägar på detta sätt skulle få del av den ökade utbildningsstandarden. Om huvuddelen av en årskull går igenom gymnasieskolan är det enligt detta sätt att se orimligt, att inte de utbildningsvägar som ligger utanför gymnasieskolan skulle kunna få tillgodogöra sig den högre skolunderbyggnaden. Det måste sedan ligga på i första hand tillsynsmyndighetens ansvar att se till, att den höjda utbildningsnivån tas till vara, antingen genom en förkortning av utbildningstiden eller en kvalitetshöjning av utbildningsresultatet. Denna positiva effekt är dock inte direkt avhängig av de formella kraven utan kan bli en automatisk följd av den höjda utbildningsnivån i samhället. Man torde kunna räkna med att huvuddelen av ungdomarna inom kort kommer att som grund ha elvaårig avslutad utbildning av något slag inom gymnasieskolan, när de söker till de här diskuterade utbildningsvägarna. Det behöver därför inte bli någon större skillnad i sökandesammansättningen vare sig man formellt höjer behörighetsnivån eller inte.

Att formellt kräva genomgången gymnasieskola, dvs. samma krav som för övrig utbildning, för dessa utbildningsvägar behöver inte innebära att de vuxna ställs utanför möjligheterna att vinna inträde. Det behörighetssystem som KU föreslår ger möjligheter till inträde även för den som skaffat sig den mognad och kringsyn, som ovan nämnts, genom viss ålder och yrkesverksamhet av viss längd. Däremot kan det ibland bli fråga om att därtill ställa krav på kunskaper i enskilda ämnen, vilket kan innebära större krav på kompletteringsstudier för de vuxna än om utbildningen tillhör grundskolans kompetensområde. Man måste dock förutsätta att dessa särskilda förkunskapskrav utformas med största noggrannhet och under iakttagande av att för en utbildning ej uppställs fler eller högre krav än vad som är oundgängligen nödvändigt. Se vidare under 9.5.7 nedan.

Det finns dock en grupp utbildningssökande som, om man inte vidtar lämpliga åtgärder, kan bli offer för en höjning av kravet på skolunderbyggnad. Det gäller förhållandevis unga personer som slutat grundskolan för ett eller annat år sedan i den förvissningen, att de redan hade föreskriven kompetens för en önskad utbildning och som nu är sysselsatta inom olika områden av arbetslivet tills de uppnår stadgad inträdesålder. För dessa skulle ett höjt behörighetskrav innebära förändrade förhållanden och tvinga dem att på en eller annan väg komplettera sin skolunderbyggnad. Med en lämpligt avpassad tid mellan utfärdande och ikraftträdande av nya behörighetsbestämmelser samt med dispensmöjligheter bör dock olägenheter av detta slag kunna undvikas (se kapitel 14).

Val efter grundskolan

Ett argument mot en höjning av behörighetsnivån, som dock i och med den nya konstruktionen av gymnasieskolan får mindre tyngd, är att man får ungdomarna i årskurs 9 att välja fortsatt utbildning mer fördomsfritt om de kan nå en mängd utbildningsvägar efter årskurs 9, utan krav på genomgången gymnasieskola. Detta har dock i och för sig varit förhållandet sedan länge och har inte, så vitt kan bedömas, inverkat på benägenheten att söka till fackskola och gymnasium. Möjligen kan detta ha betydelse för den grupp ungdomar som tvekar att fortsätta med skolmässig utbildning efter grundskola och som av olika skäl skulle ha fördel av att under några år få gå ut i arbetslivet, innan den träffar sitt slutliga utbildnings- och yrkesval. I det system för allmän behörighet till högre utbildning som

KU föreslår har dock dessa ungdomar, likaväl som de redan nu vuxna utan behörighetsgivande formell skolutbildning, möjlighet att vinna inträde efter uppfyllandet av vissa krav på ålder och yrkesverksamhet (se kapitel 10). Dessutom skapas allt bättre möjligheter för dem att t. ex. i folkhögskola eller i kommunal eller statlig vuxenutbildning skaffa sig den erforderliga skolunderbyggnaden.

Rekryteringsunderlaget

Det finns ytterligare argument för en höjning av behörighetsnivån. I den undersökning av olika utbildningsvägar som KU genomfört var som ovan nämnts ett av huvudsyftena att studera de kvantitativa förhållandena, dvs. förhållandet mellan tillgång och efterfrågan på utbildning på olika nivåer. Den fråga som dessa undersökningar avsåg att belysa kan förenklat uttryckas på följande sätt. Om man placerar ett tämligen stort antal utbildningsvägar på eftergymnasial nivå, dvs. för behörighet kräver genomgången gymnasial utbildning, är då tillgången på personer med sådan utbildning tillräcklig för att tillförsäkra de olika utbildningsvägarna ett tillfredsställande rekryteringsunderlag?

Med utgångspunkt i denna fråga gjordes vissa räkneexempel som avsåg att belysa rekryteringsförhållandena vid en tänkt situation beträffande det eftergymnasiala områdets storlek. I stort sett inräknades i detta område all utbildning som i dag ligger på eftergymnasial nivå samt ett antal utbildningsvägar vilka i dag kräver grundskola för behörighet, bl. a. de som nu föreslås höjda. Förutsättningen var vidare att praktiskt taget enbart det nuvarande gymnasiet och den nuvarande fackskolan skulle ge allmän behörighet till högre utbildning.

Dessa räkneexempel visade att, med den ovan skisserade omfattningen av den högre utbildningen, vissa rekryteringssvårigheter kunde uppstå, i varje fall när det gällde personer med utbildning från vissa linjer och grenar inom gymnasium och fackskola, vilket sammanhängde dels med en tänkt utformning av de särskilda behörighetsvillkoren men också med en beräknad, sned könsfördelning inom vissa utbildningar.

Frågan om rekryteringsunderlagets tillräcklighet för den högre utbildningen är emellertid i stor utsträckning beroende av vilket behörighetssystem som gäller, dvs. på vilka vägar man kan vinna behörighet till sådan utbildning. De ovan nämnda räkneexemplen utgick i huvudsak från den beräknade dimensioneringen av gymnasium och fackskola i början av 1970-talet och från den förutsättningen, att i stort sett endast dessa skolformer skulle ge behörighet till högre utbildning. Med det förslag till behörighetssystem som KU framlägger i kapitel 10 blir beräkningsgrunden en annan, och man torde helt kunna bortse från risken att rekryteringsunderlaget till högre utbildning inte skulle bli tillräckligt stort.

Det finns i stället anledning att vända på problemet och ställa frågan: Kan man med den beslutade dimensioneringen av gymnasieskolan räkna med att gymnasieskolutbildade ungdomar som så önskar kan få den utbildning de förväntat sig efter gymnasieskolan? Om konkurrensen blir ännu hårdare än nu vid de spärrade utbildningslinjerna inom den högre utbildningen genom att nya grupper vinner behörighet till dessa, kan detta innebära en ytterligare ökad tillströmning till de fria fakulteterna. Detta kan av olika skäl vara mindre önskvärt. Det är därför viktigt, att man skapar valvärda alternativ till universitetsutbildning för dem som genomgått gymnasiets olika linjer. Därvid torde kompetensförhållandena spela en icke oväsentlig roll. De som genomgått gymnasieskolans treåriga linjer torde således rent generellt betrakta en utbildning som baseras på elvaårig förutbildning som ett mer realistiskt alternativ till universitetsutbildning än en som grundas på nioårig förutbildning.

Om man, i stället för spärrar i form av intagningsbegränsning eller kvalitetskrav på betyget som styrinstrument, ger en viktig roll åt studie- och yrkesvägledning, är det av största vikt att det finns tillräckligt många, i elevernas ögon valvärda, alternativa utbildningsvägar inom den högre utbildningen för

att vägledningen skall få effekt.

Även för gymnasieskolans, framför allt de treåriga linjernas, inre arbete borde ett sådant utbud av ett stort antal alternativa utbildningsvägar efter gymnasieskolan ha betydelse för att minska de negativa effekter på arbetssituationen i skolan som är en följd av konkurrenssituationen vid de spärrade högre utbildningarna.

Rationell utbildningsgång

Genom en höjning av behörighetsnivån för dessa utbildningar undgår man en stor del av den återgång till det gymnasiala skolsystemet, som nu är vanlig, i och med att de här aktuella utbildningsvägarna i stor utsträckning rekryteras av sökande från gymnasium och fackskola. En av fördelarna med detta är att man då inte behöver ta ställning till ingrepp i kungörelsen om grundskolans kompetensvärde. Ett sådant ingrepp skulle annars kunna vara motiverat med hänsyn till konsekvenser av kvoteringsreglerna som medför, att personer som skaffar sig längre utbildning kan komma i ett avsevärt sämre sökandeläge än om de valt att sluta sin skolgång med grundskola. Genom att även formellt föra dessa utbildningar till den högre utbildningen vinner man också, att de sökande i urvalssituationen bedöms vid ungefär samma tidpunkt i utbildningsgången, dvs. man behöver inte för vissa sökande göra urvalet på ett flera år gammalt grundskolebetyg (motsvarande).

Det är dock realistiskt att räkna med att den ovannämnda företeelse som innebär att den som genomgått en gymnasial utbildning återgår till en annan sådan, låt vara med annat innehåll, i stället kommer att återfinnas inom den högre utbildningen. Sjuksköterskan fortsätter till läkarutbildning, hälsovårdsinspektören till teknisk fakultet, förskolläraren till psykologutbildning osv. Denna återgång kan möjligen få mindre kvantitativ omfattning inom den högre utbildningen, inte minst med hänsyn till att valet av specialiserad, starkt yrkesinriktad utbildning kommer i en högre ålder, när yrkesbestämdheten normalt är större.

Man kan också hävda, att en höjning av behörighetsnivån i förening med det av KU föreslagna behörighetssystemet bidrar till att skapa sådana »naturliga studiegångar» genom gymnasieskolan och den högre utbildningen som efterlyses från flera håll, exempelvis av nedanstående typ.

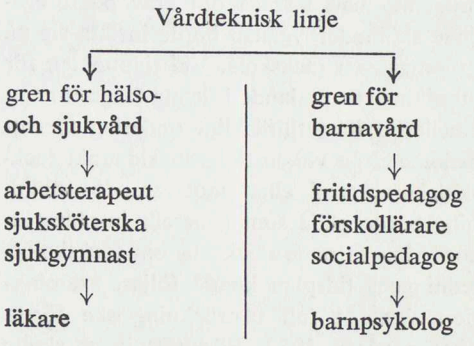

9.5.5 Förkunskapskrav för sjuksköterskeutbildningen

I samband med den tämligen nyligen företagna omläggningen av sjuksköterskeutbildningen diskuterades ingående förutbildningskravet för denna utbildning. Med hänsyn till att den i viss mån kan betraktas som en nyckelutbildning bland dem som kan komma i fråga för uppflyttning till högre utbildning, har KU funnit det angeläget att här referera delar av denna diskussion.

Gymnasieutredningen framhöll i sitt betänkande Ett nytt gymnasium (SOU 1963: 42) att »vårdnadsområdet i förhållande till sin storlek och betydelse ej påverkat det allmänna skolväsendets innehåll och uppbyggnad. I framtiden torde därför såväl fackskola som gymnasium böra ta till vara och utveckla de ungdomars intressen, som kan ledas vidare i verksamheter av ovan antydd art».

I sitt betänkande I: Sjuksköterskeutbildningen. Grundutbildning (SOU 1964: 45) instämde 1962 års utredning angående sjuksköterskeutbildningen i detta yttrande och tillade, att »sjukvårdsyrkena i väsentligt högre grad än hittills bör bli delaktiga av den ökande elevexaminationen i de högre skolformerna». Mot denna bakgrund och under beaktande av vad utredningen anfört an-

gående sjuksköterskans funktions- och ansvarsområde och föreliggande utvecklingstendenser syntes det utredningen klart, att fackskola och gymnasium skulle bli naturliga rekryteringsvägar till sjuksköterskeutbildning.

Utredningen ansåg sig därför kunna förorda, att man i fråga om krav på föregående skolunderbyggnad borde inrikta sig på genomgången fackskola. Vid tidpunkten för utredningens uttalande i denna fråga förelåg emellertid icke tillräckligt underlag för att bedöma, från vilken tidigaste tidpunkt fackskolekompetens eller motsvarande utbildning borde gälla som generellt inträdesvillkor. Man menade dock att, om fackskolutredningens tidsplan kunde följas, examination skulle i full utsträckning ske första gången våren 1972. Förutsättningar skulle då föreligga för ett allmänt krav på nämnda kompetens. Det borde ankomma på tillsynsmyndigheten att noga följa utvecklingen och i god tid vidta de åtgärder som erfordras för en allmän höjning av inträdeskravet.

Mer än två tredjedelar av de remissinstanser som yttrade sig i denna fråga delade utredningens uppfattning, att fackskolan på sikt skulle vara behörighetsgrund för sjuksköterskeutbildningen. Vissa remissinstanser menade emellertid, att frågan om en skärpning av det formella inträdeskravet borde bli föremål för nya överväganden när fackskolan var allmänt genomförd. Dessa tankegångar återfanns bl. a. i SÖ:s remissyttrande där följande anfördes: »Mot bakgrunden av den pågående allmänna höjningen av utbildningsnivån och i samband med framtida mera genomgripande ändringar i arbetsfördelningen mellan olika personalgrupper inom hälso- och sjukvården kan dock frågan om den lämpligaste skolunderbyggnaden framdeles komma att ånyo behöva övervägas.»

I proposition nr 161 till 1965 års riksdag framhöll departementschefen, att han inte var beredd att ta ställning till utredningens förslag att man på längre sikt borde bygga utbildningen på genomgången fackskola, utan begränsade sig till frågan vad man i nuläget och för de närmaste åren borde uppställa som krav. Härvid räknade han med att sjuksköterskeutbildningen skulle tillhöra grundskolans kompetensområde.

I anledning av ovan nämnda proposition väcktes flera motioner, där det bl. a. hemställdes att inträdeskravet till sjuksköterskeutbildningen skulle, efter fackskolans utbyggnad i full omfattning, vara fackskolekompetens. I statsutskottets utlåtande i anledning av dessa motioner (nr 181 år 1965) erinrade utskottet om att »Kungl. Maj:t 8.10.1965 bemyndigat chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla sakkunniga för att utreda frågan om gymnasie- och fackskolutbildningens kompetensvärde m. m. Vid sådant förhållande finner utskottet sig inte nu böra ingå på förevarande fråga. Utskottet anser därför att ifrågavarande motioner i denna del inte bör föranleda någon åtgärd från riksdagen».

Riksdagens beslut blev att sjuksköterskeutbildningen skulle tillhöra grundskolans kompetensområde. Det förtjänar dock att påpekas, att dåvarande departementschefen i riksdagsdebatten i denna fråga framhöll att det vid denna tidpunkt endast fanns möjlighet att välja mellan grundskola och gymnasium som förutbildningskrav, eftersom fackskolan inte var fullt utbyggd, och att man inte kunde kräva en förkunskapsnivå som de allra flesta av praktiska skäl inte kunde uppnå. Departementschefen ansåg vid detta tillfälle det dock naturligt att vårdyrkena — när fackskolan var fullt utbyggd — skulle bygga på fackskolutbildning.

KU har velat redovisa denna debatt så utförligt som gjorts ovan för att visa, att ett förslag till ändring av behörighetsnivån för sjuksköterskeutbildningen och vissa andra, i viss utsträckning jämförbara utbildningsvägar ligger väl i linje med ovan framförda tankegångar. Att nu föreslå att dessa utbildningsvägar skall hänföras till den högre utbildningen, dvs. att för allmän behörighet skall krävas gymnasial skola eller motsvarande, kan bl. a. ses som en praktisk konsekvens av den utveckling som redan skett och som i framtiden kommer att äga rum på gymnasieskolans stadium.

9.5.6 Förslag till ändrad behörighetsnivå

Med hänsyn till diskussionen i föregående avsnitt och efter noggrant övervägande av ovan redovisade för- och nackdelar föreslår KU, att av utredningen föreslagna allmänna behörighetsvillkor för högre utbildning skall gälla jämväl för följande utbildningsvägar

arbetsterapeututbildning,
ekonomiföreståndarutbildning,
förskollärarutbildning,
fritidspedagogutbildning,
hälsovårdsinspektörsutbildning vid Statens institut för folkhälsan,
hörselvårdsassistentutbildning,
utbildning av medicinsk-tekniska assistenter (dialys-, oftalmolog-, operations-, radioterapi- och röntgenassistent),
sjukgymnastutbildning,
sjuksköterskeutbildning (grundutbildning om fem terminer),
socialpedagogutbildning vid sociala barna- och ungdomsvårdsseminariet samt
ålderdomshemsföreståndarutbildning.

Beträffande de särskilda behörighetsvillkoren för tillträde till dessa utbildningsvägar hänvisas till följande avsnitt.

Vidare vill KU föreslå, att tillsynsmyndigheten får i uppdrag att i samband med övergången till högre förkunskapsnivå överse läroplaner m. m. i syfte att förkorta utbildningstiden eller vidta andra åtgärder för att anpassa utbildningen till de ändrade förutsättningarna.

9.5.7 De särskilda behörighetsvillkoren

De särskilda behörighetsvillkorens funktion är att garantera en viss nivå på förkunskaperna hos alla sökande i ämnen som betraktas som särskilt viktiga för framgångsrika studier i respektive utbildning. Å andra sidan är det självklart, att man inte via de särskilda behörighetsvillkoren skall göra det svårare för vissa grupper av behöriga sökande att vinna inträde genom att ställa dem inför krav på onödigt omfattande förkunskaper. Av detta och andra skäl är det nödvändigt, att man ägnar stor omsorg åt att söka fastställa vilka förkunskaper som är nödvändiga för att utbildningen skall på ett godtagbart sätt kunna genomföras inom föreskriven tid.

Först kan man konstatera att för de utbildningsvägar, som här föreslagits bli förda till högre utbildning, kan finnas olika lösningar beträffande nivån på förkunskapskraven. Det är således inte nödvändigt att, trots att det allmänna behörighetsvillkoret är genomgången gymnasieskola, de särskilda förkunskaperna skall behöva motsvara fackskole- eller gymnasiekunskaper i de enskilda ämnena. Det måste för alla här föreslagna utbildningsvägar vara en utgångspunkt vid övervägandena att grundskolekunskaper i vissa, för utbildningen viktiga ämnen, är tillräckliga eller att inga särskilda behörighetsvillkor över huvud taget behöver uppställas. Härigenom minskar omfattningen av behörighetskompletteringar för grupper som nått behörighet på andra vägar än via gymnasium och fackskola.

Vid vissa utbildningsvägar kan det emellertid finnas skäl att uppställa krav på kunskaper motsvarande fackskole- och i undantagsfall gymnasiekunskaper i vissa ämnen. För huvuddelen av utbildningsvägarna bör dock de särskilda förkunskapskraven kunna ligga på grundskolenivå liksom nu. En höjning av förkunskapskraven för deras del bör, som framhållits ovan, kunna ha till följd att utbildningstiden kan avkortas.

Av ovanstående framgår att fastställandet av de särskilda förkunskapskraven måste föregås av en ingående analys av varje särskild utbildningsväg. Frågan kräver därtill kontinuerlig bevakning och uppföljning för att nödvändiga justeringar vid behov skall kunna göras. KU finner det därför mest ändamålsenligt att denna uppgift vilar på tillsynsmyndigheten för respektive utbildning. Denna bör således få i uppdrag att, med beaktande av de allmänna principer för förkunskapskravens utformning som KU ger uttryck åt i kapitel 11, fastställa de särskilda förkunskapskraven för berörda utbildningsvägar. KU framlägger således inte några detaljerade förslag i detta avseende.

10 Allmän behörighet till högre utbildning

10.1 *Inledning*

I kapitel 2 har redogjorts för definitioner av olika behörighetsbegrepp. En grundläggande indelning, vid en behandling av behörighetsfrågor, är grupperingen av behörighetskraven i dels *allmänna* villkor, dels *särskilda* villkor. Med allmänna villkor förstås de generella reglerna för tillträde till viss utbildning, t. ex. förutbildning av viss längd. Frågor rörande specifika *förkunskaper* som villkor för visst studium hör däremot till de särskilda villkoren. Som exempel på dessa olika slag av behörighetsvillkor kan nämnas de krav som gäller för inskrivning vid medicinsk fakultet m. m. enligt de provisoriska bestämmelserna i SFS 1967: 450 (behörighetskungörelsen). Det allmänna behörighetskravet är i detta fall gymnasiekompetens, studentexamen eller motsvarande. Som särskilda behörighetsvillkor uppställs krav på specificerade gymnasiekunskaper i matematik, fysik, kemi och biologi.

I detta kapitel behandlas de allmänna villkoren för behörighet till högre utbildning. Frågan om särskilda förkunskaper tas upp till diskussion i kapitel 11.

10.2 *Behörighetskravens funktioner*

Det är i och för sig inte otänkbart, att kravet på allmän behörighet som villkor för tillträde till högre utbildning helt utmönstras och att som villkor endast gäller de förkunskaper av vilka studierna är direkt beroende. I exemplet ovan med läkarutbildning skulle då kravet på fullständig gymnasieutbildning (motsvarande) utgå och endast förkunskapskraven i matematik, fysik, kemi och biologi kvarstå, möjligen kompletterade med mer eller mindre allmänt hållna fordringar på t. ex. sådana språkkunskaper som är erforderliga för att inhämta kurslitteraturen och som gymnasieutbildade personer normalt har. I de av Kungl. Maj:t på KU:s förslag utfärdade bestämmelserna om försök med vidgad behörighet till högre utbildning (SFS 1969: 68) har, i viss mening, ett steg tagits i denna riktning. Som allmänt villkor för behörighet föreskrivs nämligen endast viss lägsta ålder (25 år) och viss kortaste tid för yrkesverksamhet (fem år) medan inga krav på skolutbildning fixeras.

Under remissbehandlingen av gymnasieutredningens betänkande framfördes »uppslag som innebar att det allmänna behörighetsvillkoret borde överges och ersättas med för varje särskilt akademiskt ämne eller studielinje speciella behörighetsbestämmelser» (direktiven punkt 4.1).

Departementschefen avvisar emellertid tanken på en sådan förändring av behörighetsbestämmelserna. Det allmänna behörighetskravet är ett uttryck för att man inte vill utbilda specialister inom snävt avgränsade sektorer. Alltjämt bör enligt direktiven detta vara principen för behörighetsvillkorens utformning. Däremot bör andra kunskaper

och erfarenheter än de rent skolmässiga kunna tillgodose detta allmänna behörighetskrav (jfr avsnitt 2.2 ovan).

KU har alltså att, vid sin konstruktion av villkoren för behörighet, utgå från bl. a. den förutsättningen att ett krav på viss *allmänorientering* skall ingå i dessa villkor. Därutöver kan emellertid också andra funktioner uppfyllas av de allmänna behörighetskraven.

Frågan om de allmänna behörighetskravens syften och funktioner är grundläggande för behörighetsreglernas konstruktion. Behörighetskraven måste enligt KU:s uppfattning ses som instrument för relativt väl avgränsade syften eller funktioner. I annat fall kan de få karaktär av självändamål. De allmänna behörighetskraven, vilka inte är så direkt knutna till studiekraven som fordringarna på specifika förkunskaper, torde också ibland upplevas som huvudsakligen formella krav utan anknytning till studiemål etc., och det kan vara svårt att motivera sådana krav gentemot utbildningssökande.

Mot bakgrunden av vad som utförligt behandlats ovan, bl. a. i kapitel 6, har KU funnit, att följande funktioner hos behörighetsreglerna bör särskilt beaktas utöver kravet på viss allmänorientering.

I diskussionen kring de allmänna behörighetskraven har flera olika funktioner hos dessa framhållits. En synpunkt som ofta betonats är *rättviseaspekten,* så uppfattad att man inte finner det försvarbart, att vuxna, studielämpliga personer utestängs från önskad utbildning på grund av att de inte uppfyller vissa formella krav på utbildning.

Ett annat önskemål är att göra rekryteringen till högre utbildning *mindre beroende av sociala grupperingar.* Urvalet till högre utbildning sätter in senast vid övergången mellan förgymnasiala och gymnasiala utbildningar, då elever från hem utan utbildningstradition tenderar att välja direkt yrkesutbildande linjer hellre än att satsa på en allmän teoretisk linje. De som i ungdomen gjort sådana socialt betingade studieval måste ges tillfälle att senare vinna behörighet för inträde i högre utbildning.

Det förekommer också att tillträdet till högre utbildning ses som en fråga om att bättre *utnyttja samhällets resurser.* Det är nödvändigt att ta i bruk en stor utbildningsreserv. Utbildningsreservens storlek har beräknats i olika sammanhang och på olika sätt. Man kan också få ledning av sammansättningen i utbildningshänseende av dagens yrkesverksamma befolkning. Den andel av befolkningen i åldrarna 16—65 år, som 1970 har högst sju- eller åttaårig folkskola som enda formella grundutbildning, har uppskattats till drygt 70 procent. Bland dessa grupper måste finnas ett avsevärt antal personer med erforderliga förutsättningar för högre utbildning men utan formell behörighet till sådan.

I KU:s direktiv framhävs *den sakliga kompetensen.* Innebörden av detta är att formell kompetens, t. ex. gymnasieutbildning, som regel också innebär saklig kompetens men att det också finns reell kompetens för högre studier hos många som nu saknar formell behörighet. Att närmare definiera denna sakliga kompetens för högre studier och konstruera ett behörighetssystem, som öppnar olika studievägar för studielämpliga, men nu obehöriga personer, har KU betraktat som en av sina viktigaste uppgifter.

Enligt direktiven får KU inte medverka till en sänkning av *kvalitetskravet* på de studerande. I avsnitt 6.2.5 ovan definieras detta kvalitetskrav som de fordringar, vilka bör ställas på den sökandes intellektuella och kunskapsmässiga förutsättningar att genomföra ett påbörjat utbildningsprogram inom rimlig tid. Detta krav på den sökande bör komma till uttryck genom behörighetsvillkoren. De nödvändiga förutsättningarna för studier kan uppdelas i *allmänna* och *särskilda förutsättningar.* Till de särskilda förutsättningarna hör främst de förkunskaper inom specifika ämnesområden som är nödvändiga för visst studium. Dessa kunskapsmässiga förutsättningar får tillgodoses genom de särskilda behörighetsvillkoren, som i stor utsträckning växlar från utbildning till utbildning. Övriga komponenter, vilka är av mer allmän natur, ingår i de allmänna villkoren, vilka alltså skall ge uttryck åt kraven på t. ex. viss studieträning och tidi-

gare prestationer i övrigt som kan ge grund för framgång i fortsatta studier.

Behörighetströsklar, som t. ex. den för närvarande gällande föreskriften om minst medelvärdet 2,3 i slutbetyget från gymnasiet, kan från viss utbildning utestänga ett antal personer som möjligen inte skulle ha varit framgångsrika i sina studier om de beretts tillträde till utbildningen i fråga. Å andra sidan löper man risker att också sådana stängs ute som skulle ha varit framgångsrika om de tagits in. I princip är alla behörighetsregler oprecisa på detta sätt, vad deras verkningar beträffar. Behörighetsreglerna har således inte någon absolut effekt i betydelsen av att de drar upp en klar gräns mellan för studier lämpliga respektive olämpliga sökande.

Analysen av behörighetskravens funktioner skulle i och för sig kunna föras längre och göras mer förfinad och nyanserad. För KU:s del är det emellertid av större vikt att utgå från några mer generella funktioner hos behörighetskraven. Därigenom kan de konkreta behörighetsreglerna utformas med dessa generella funktioner som riktlinjer. KU har funnit det lämpligt att därvid som sådana riktlinjer godta de ovan redovisade funktionerna. Utredningen har således, i det fortsatta arbetet med de allmänna behörighetsreglerna, utgått från att dessa skall i sin mån svara mot följande syften:

att garantera de studerandes allmänorientering som komplement till specialiserad högre utbildning

att främja större faktisk rättvisa i behörighetssystemet

att göra rekryteringen till högre utbildning mindre beroende av social bakgrund

att bättre tillvarata den tillgång i samhället som utgörs av studielämpliga, men nu ej behöriga personer

att ta större hänsyn än som nu är fallet till den sakliga kompetensen samt

att tillgodose kravet på tillräckliga studieförutsättningar hos dem som intas till högre utbildning.

10.3 *Olika slag av allmänna behörighetskrav*

De ovan redovisade önskvärda funktionerna hos behörighetskraven bör ses i sammanhang med behörighetsreglernas tekniska utformning.

Det vanligaste och mest grundläggande sättet att formulera allmänna behörighetskrav är inom det svenska utbildningsväsendet att ange viss *utbildning* som behörighetsgrund, t. ex. gymnasie- respektive fackskolekompetens. Behörighetskraven skulle dock kunna innehålla mer än enbart generella utbildningsfordringar eller uppta andra krav i stället för dessa, delvis beroende på vilka olika grupper av utbildningssökande som avses. För det första skulle utbildningskravet kunna förenas med eller ersättas av mer *specificerade fordringar* på kunskaper och färdigheter. För det andra kan krav på viss utbildning sammankopplas med en fordran på viss lägsta *prestationsnivå* i utbildningsresultatet, t. ex. visst medelbetyg, exempelvis det nu gällande medelvärdet 2,3 i slutbetyget från gymnasiet. För det tredje kan *prov* användas som mäter, i en eller flera dimensioner, förutsättningarna för studier (studielämplighetsprov). För det fjärde slutligen kan behörighetskraven få en ännu *allmännare karaktär* som t. ex. fallet är i fråga om försöksverksamheten med vidgad behörighet enligt SFS 1969: 68 (viss lägsta ålder, viss tids yrkesverksamhet). De olika kravkategorierna, vilka i princip kan förekomma var för sig eller tillsammans, diskuteras nedan.

Utbildning av visst slag är ett så vanligt behörighetskrav att det fått något av självklarhetens prägel. I fråga om den högre utbildningen har anknytningen till studentexamen lång hävd. Först genom den s. k. schmidtska utredningen (Vidgat tillträde till högre studier, SOU 1952: 29) i början av 1950-talet öppnades mer allmänt universitet och högskolor för andra kategorier än studenter (folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl.). Synen på detta behörighetskrav har ofta varit formell i så måtto att endast studentexamen ansetts kunna utgöra grund för högre utbildning. Bakom detta synsätt ligger emellertid också ett faktiskt förhållande i så

måtto att endast gymnasiet har varit direkt inriktat på att förbereda för högre studier. Behörighetsregeln i fråga avspeglar villkoren i ett samhälle, där differentieringen på olika utbildningsmål skedde tidigt. Behörighetsregeln är främst inriktad på ungdomen. Den som i tidig ålder valde gymnasiet hade därmed också öppnat vägen till högre studier. Andra studieval däremot innebar att denna väg i viss mening stängdes, eftersom övergång till högre utbildning i regel inte var möjlig utan gymnasiestudier senare i livet. För bl. a. sådana studier har särskilda vuxenutbildningsvägar öppnats.

Direktivens mening om den lämpliga utbildningsbakgrunden skulle närmast kunna beskrivas som »olika men likvärdig behörighetsgrund». Direktiven anför »att det i själva verket oftast är angeläget att till en utbildningsväg kunna rekrytera personer med varierande förutbildning och erfarenheter i fråga om såväl nivå som utbildning. På många områden i samhället är det sålunda värdefullt om de som verkar där har en skiftande erfarenhetsbakgrund.» – – – »Möjligheter måste sålunda finnas att på olika vägar meritera sig för en viss utbildning eller ett visst yrke». Även »erfarenheter från praktisk verksamhet inom arbetsliv och organisationer» m. m. bör enligt direktiven kunna jämställas med gymnasial utbildning. Det är således inte längre möjligt att knyta behörigheten enbart till utbildning.

Vissa specificerade kunskaper och färdigheter som allmänt villkor för tillträde till högre utbildning skulle kunna vara ett sätt att uttrycka inte bara de särskilda förkunskapskraven för studierna i fråga utan också det allmänna behörighetskravet. Detta förutsätter att man kan precisera den allmänna behörighetens innehåll som en *referensram*. Behörigheten skulle i så fall inte uttryckas som visst slag av utbildning i betydelsen genomgång av viss skolform. I stället skulle vissa ämneskunskaper kunna uppställas som villkor för allmän behörighet. Detta skulle kunna bli betydelsefullt särskilt för de vuxna och medföra att betydligt fler personer än tidigare skulle få behörighet till fortsatt utbildning. Den som vill göra sig behörig till högre utbildning bör nämligen med större lätthet kunna skaffa sig en precisare behörighetsgrund (referensram), t. ex. gymnasiekompetens i ett begränsat antal ämnen, än den fullständiga gymnasiekompetensen. Naturligtvis kan ämneskunskaperna i referensramen bestämmas enligt läroplanen för olika skolformer, t. ex. gymnasium, fackskola eller grundskola.

Krav på viss *prestationsnivå* i den behörighetsgivande skolformen kan tillgodoses på olika sätt. Tidigare har den avlämnande skolan avslutats med examen. Härigenom har viss prestationsnivå avsetts bli garanterad. I gymnasiet och fackskolan – liksom i grundskolan – förekommer nu inga examina. Examensfriheten skulle kunna medverka till att också studiemässigt relativt svaga elever kan avsluta gymnasie- och fackskolestudier och därmed få behörighet för högre utbildning. Som en ersättning för studentexamen har därför ett prestationskrav införts, nämligen den s. k. 2,3-gränsen för personer med slutbetyg från det nya gymnasiet. Den som inte har lägst 2,3 i medelbetyg är inte behörig till utbildning vid universitet och högskolor m. m. Självfallet har denna regel betydelse främst för antagningen till ospärrad utbildning, dvs. vid de s. k. fria fakulteterna. Konkurrensen vid antagning till spärrad utbildning har nämligen till följd, att medelbetyget för de där antagna i praktiken ligger över 2,3. I varje fall så länge antalet sökande betydligt överstiger antalet lediga platser, har ett prestationskrav av denna typ ingen reell betydelse i fråga om spärrad utbildning.

Prov av olika slag kan användas vid intagning till utbildning med syfte att fastställa antingen att den sökande har vissa förkunskaper eller att tillfredsställande studielämplighet föreligger. Viss lämplighetsprövning som har med den kommande yrkesverksamheten att göra kan också förekomma. Vad beträffar kunskapskontrollen sker denna i Sverige praktiskt taget helt genom granskning av den sökandes skolbetyg. Enligt KU:s direktiv skall någon kunskapsprövning, som ersätter skolbetyg och som utförs av *mottagande* läroanstalt eller intagningsmyndig-

het, inte förekomma. Prov avseende allmän eller specifik studielämplighet kan däremot användas antingen i förening med krav på viss föregående utbildning eller fristående. I det senare fallet kan ett studielämplighetsprov e. d. tjäna som grund för bedömning av behörighet till högre studier då den sökande inte genomgått t. ex. gymnasial utbildning. I syfte att utröna bl. a. möjligheterna till behörighetsprövning av vuxna sökande har KU igångsatt konstruktion av och försök med ett studielämplighetsprov (se kapitel 1).

Behörighetskrav av mer *allmän karaktär* kan eventuellt användas då andra möjligheter att pröva behörigheten inte föreligger, vanligen i fråga om vuxna. Så har skett, som ovan påpekats, i fråga om den försöksverksamhet med utvidgad behörighet som inleddes 1.7.1969. Sökande utan behörighetsgivande förutbildning får tillträde till ett antal ämnen och studiekurser vid filosofisk fakultet på villkor att de uppfyller ett ålderskrav (lägst 25 år) och ett krav på viss tids yrkesverksamhet (minst fem år). Behörighetsvillkor av detta allmänna slag, som inte anknyter till föregående studieprestationer eller egentlig prövning av studielämpligheten, innebär ett i princip öppet behörighetssystem. De krav som möter den sökande är nödvändigheten dels ej sällan att förvärva erforderliga förkunskaper, dels att övervinna de hinder för vuxna personer som ligger i att förena studier med försörjaransvar, förvärvsarbete etc. *Motivationen* för fortsatta studier torde i sådana fall ha en avgörande betydelse.

Utanför behörighetsvillkorens ram ligger sådana faktorer som den enskildes realism vid utbildningsvalet, grundad på kännedom om egna intressen och förutsättningar. Under förutsättning att utbildningsvalet mer allmänt gjordes på sådana realistiska grunder kunde de formella, allmänna behörighetsreglerna i stor utsträckning avvecklas. En förutsättning för att på självkännedom grundade individuella val skall kunna ske – om detta över huvud taget vore möjligt som en allmängiltig regel – är att *studie- och yrkesvägledning* kan lämnas i erforderlig utsträckning. Information om studier och arbetsmarknad, inte minst om kraven på den enskilde i viss utbildning, samt anlagsprövning o. d. är viktiga inslag i denna vägledning. I inte så få fall skulle studie- och yrkesvägledning kunna ersätta eller komplettera behörighetsregler.

10.4 *Allmänorientering*

10.4.1 Inledning

KU:s direktiv ger anvisningar om att behörighet till högre utbildning skall kunna vinnas på olika vägar enligt principen olika men likvärdig behörighetsgrund. Samtidigt skall en snäv specialisering i utbildningen undvikas genom krav på att de studerande vid antagningen besitter allmän orientering utöver enbart för studierna i de avsedda ämnena nödvändiga förkunskaper.

En lösning av behörighetsproblemet, grundad på denna princip, innebär att den nuvarande förhållandevis stora enhetligheten i utbildningsbakgrund bland studerande i högre utbildning skulle delvis ersättas av en spridning i de studerandes erfarenhets- och utbildningsbakgrund. Den traditionella förberedelsen för högre utbildning har hittills varit genomgång av gymnasiet eller – i fråga om ett mindre antal sökande – studier på med denna skolform mer eller mindre parallella vägar. En *referensram,* bestående av skolkunskaper i språk, litteratur m. m. har varit gemensam för de studerande som också haft en motsvarande gemenskap i allmän bakgrund genom att flertalet utgått ur en gemensam skolmiljö och präglats av denna. Denna gemensamhet i kunskaper och bakgrund har i betydande grad format den allmänna uppfattningen av bildning och bildningsinnehåll.

Ett nytt behörighetssystem med olika vägar till högre utbildning skulle kunna innebära ett avsteg från denna gemenskap i utbildning m. m. Enligt direktiven skulle inte endast olika utbildningsbakgrund utan även andra vägar än formell utbildning, t. ex. erfarenheter från arbets- och organisationslivet, kunna utgöra den allmänna orientering

och den komplettering till specialisering som i princip skall vara ett villkor för tillträde till högre utbildning. Behörigheten skulle således inte knytas till enbart skolmässig ungdomsutbildning utan också till de olika slag av utbildning och erfarenhet som finns hos vuxna, yrkesverksamma personer utan längre ungdomsutbildning.

Mot denna bakgrund har KU funnit det önskvärt att något belysa frågan om allmänorienteringen, särskilt med hänsyn till att den syn som direktiven ger uttryck åt starkt avviker från den traditionella, enligt vilken allmänorienteringen eller bildningsinnehållet är liktydig med viss formell skolutbildning.

10.4.2 Allmänorienteringens funktioner

Högre utbildning är vanligen förhållandevis starkt specialiserad. Denna egenskap framträder tydligast vid en jämförelse med närmast underliggande nivå inom utbildningsväsendet. I gymnasiet uppgår antalet ämnen, som under en treårig studietid förekommer på humanistisk, samhällsvetenskaplig eller naturvetenskaplig linje, till omkring 15, oavsett vilken linje man följer. Dessa ämnen representerar ett mycket brett studieregister, hämtat i stort sett från de områden som vid universitetet täcks av humanistisk, samhällsvetenskaplig och matematisk-naturvetenskaplig fakultet, men med inslag också av estetisk skolning och kroppskultur. Specialiseringen är närmast en fråga om det utrymme de olika ämnena får på timplanen. På eftergymnasial nivå smalnar detta register mycket väsentligt, och den enskildes studieprogram fram till exempelvis en universitetsexamen vid filosofisk fakultet kan bestå av endast två ämnen. Bredden har ersatts av fördjupning. Mönstret är detsamma inom sådana utbildningslinjer som inriktas på avgränsade, speciella yrkesområden, t. ex. den medicinska fakultetens utbildning för läkarverksamhet. Här är antalet ämnen förhållandevis stort, men de är i regel hämtade från samma specialområde och är snarare uttryck för specialiseringen inom forskningen på området än för studieregistrets bredd.

Det finns emellertid också vissa utbildningslinjer som genom bredden i sin ämnesuppsättning ligger närmare gymnasiets och fackskolans breda studieregister. Det kanske mest utpräglade exemplet på ett sådant bredare studium är klasslärarutbildningen, som visserligen syftar till en bestämd yrkesfunktion men som på grund av denna funktions speciella karaktär måste innehålla förberedelser över en stor bredd. Dessa och andra bredare utbildningslinjer rubbar emellertid inte det allmänna förhållandet, att högre utbildning regelmässigt är liktydig med specialiserad utbildning.

För den som från gymnasiet går till fortsatta studier utgörs motvikten till specialiseringen av de kunskaper och färdigheter som erhållits genom de gymnasiala studierna. Gymnasiet ger, förutom vissa specialförberedelser och kommunikationsfärdigheter samt allmänna studie- och arbetstekniska färdigheter, också en allmän utbildning, som utgör en fortsättning av grundskolan och som innefattar orientering i livsåskådningsfrågor, samhällsorientering, naturvetenskaplig orientering m. m.

Ett nytt behörighetssystem, som öppnar vägarna från olika slag av föregående verksamhet, har att lösa frågan om hur kravet på allmänorientering skall tillgodoses.

En utgångspunkt för bedömningen av kravet på allmänorientering ligger i en undersökning av hur allmänorienteringen fungerar inom ramen av specialiserade studier inom den högre utbildningen.

Allmänorienteringen skall skapa balans i den enskildes uppsättning av kunskaper och erfarenheter. Man kan peka på att specialutbildade människor inte kan fungera tillfredsställande i samhället enbart på grundval av sina specialkunskaper; andra kunskaper eller erfarenheter är nödvändiga för att det speciella vetandet skall kunna sättas in i ett större sammanhang, t. ex. i samhällslivet. En bas av allmänorientering kan fungera som den enskildes *referensram*, i vilken specialutbildningen skall infogas som en del av hans personliga utrustning. Allmänorienteringen kan på så sätt bidra till att värderingar och attityder inte formas av

enbart specialutbildningen och den miljö i vilken denna utbildning ges. Kunskaper och erfarenheter som förvärvats före eller vid sidan av specialutbildningen kan göra det lättare för specialisten att uppehålla kontakten med andra miljöer och kunskapsområden och att uppodla intressen utanför sitt specialområde.

En fond av kunskaper och erfarenheter som ligger utanför specialutbildningen gör det lättare att uppehålla öppnare *kommunikationer* mellan olika grupper och områden i samhället. Dessa allmänna kunskaper och erfarenheter kan i viss mening utgöra en förbindelselänk med den bas av gemensamma värderingar och intressen, utan vilka ett demokratiskt samhällsliv knappast kan fungera.

Allmänorienteringen och dess funktioner kan exemplifieras med den traditionella utbildningsgången från gymnasium eller motsvarande utbildning till högre studier. Det är lätt att illustrera begreppet allmänorientering med de skolämnen som inte direkt förbereder för specialstudierna i den högre utbildningen. Den blivande läkaren eller civilingenjören t. ex. har, utöver kunskaper i matematik, fysik etc. kunskaper i t. ex. religionskunskap och historia. På motsvarande sätt har den som siktar till en humanistisk utbildning också fått orientering i den naturvetenskapliga ämneskretsen m. m. För unga människor med begränsad erfarenhet av samhälls- och yrkesliv innebär dessa kunskaper från olika ämneskretsar en bakgrund av allmän natur eller en referensram kring deras fortsatta specialutbildning. Den som gått andra vägar än den gymnasiala skolan har, på grund av ålder och utbildning samt verksamhet i yrkes- eller samhällslivet, en avsevärd fond av erfarenheter och kunskaper. Dessa är emellertid betydligt svårare att definiera än skolkunskaper. Principiellt kan det emellertid hävdas att även en sådan bakgrund kan vara kompletterande i förhållande till den specialiserade utbildningen, även om den referensram det i dessa fall gäller inte får samma standardiserade utformning som i fråga om skolkunskaperna. Referensramen kan i stor utsträckning vara individuellt utformad och ha ett annat innehåll än den skolmässiga.

Med detta synsätt blir det inte längre möjligt att upprätthålla någon egentlig skillnad mellan »allmänbildande» och »fackutbildande» ämnen och kunskaper. Att t. ex. väga kunskaper i historia och biologi mot varandra är knappast meningsfullt. Olika kunskaper kan ge för den enskilde och samhället mycket värdefull orientering och bakgrund, oavsett om kunskaperna i fråga är avsedda att tas i bruk i yrkesmässig verksamhet eller ej. Inte minst den livliga debatten i miljövårdsfrågor har visat vilket allmänorienterande värde studier i tekniska och naturvetenskapliga ämnen har. Denna debatt utgör numera en viktig del av den verklighet som omger oss alla och är därför i hög grad »allmänbildande».

För den högre utbildningens egen del och för den yrkesverksamhet som denna utbildning förbereder kan olikheter i bakgrund och referensramar vara till nackdel, om denna olikhet innebär stora skillnader i för studierna nödvändiga kunskaper. Om emellertid dessa kunskaper är tillfredsställande, kan ett brett register bland de studerande av erfarenheter, studiebakgrund, yrkeserfarenhet, ålder m. m. vara till fördel för både utbildningen och den efterföljande verksamheten. De studerande kan tillföra undervisningen erfarenheter från skilda områden och därmed bidra till att undervisningen får en närmare anknytning till samhälls- och yrkesliv. Kontakter mellan studerande av olika åldrar etc. kan berika studiearbetet och kan minska avståndet mellan annars från varandra isolerade grupper osv.

Det är värdefullt att även på högre studier grundade *yrkesområden* tillförs yrkesutövare med växlande bakgrund, ålder etc. Det kan bl. a. pekas på att utbildning och erfarenheter från andra områden kan bli av stort värde för både studier och yrkesverksamhet inom ett annat specialområde. Så t. ex. kan studerande med teknisk, ekonomisk eller administrativ utbildning och erfarenhet eller med erfarenhet från socialt arbete i vidaste mening tillföra det medicinska området värdefulla kunskaper.

Variationer i bakgrund, allmän utbildning och orientering är således inte bara en fråga om individuella referensramar utan också av positiv betydelse för utbildning och yrkesliv.

10.4.3 En vidare syn på begreppet allmänorientering

Den orientering som skall vara ett villkor för tillträde till högre utbildning kan enligt utredningens uppfattning inte tolkas som krav på uteslutande skolmässiga kunskaper. Det innebär ingen undervärdering av dessa om man konstaterar att värdefulla kunskaper och vidsträckt orientering kan erhållas på andra sätt än genom formell utbildning och att de i många fall kan vara väl så värdefulla som skolkunskaperna. Under inga omständigheter bör kravet på allmänorientering omsättas i behörighetsvillkor innebärande vissa skolkunskaper i fastställda ämnen, vilka tillsammans skulle komma att utgöra ett slags gemensam referensram för dem som deltar i högre utbildning. De konkreta ämneskrav som ställs skall enligt utredningens uppfattning som regel uteslutande avse studierna och i vissa fall möjligen också den yrkesverksamhet som följer efter den högre utbildningen. Dessa studiekrav bör noga specificeras från utbildning till utbildning. Att därvid något ämnesområde förekommer mer allmänt som behörighetskrav, innebär inte, att därmed något slags orienterings- eller bildningsnorm fastslagits utan endast att sakliga skäl föreanleder att ämnesområdet har en funktion att fylla på ett vidsträckt fält.

KU vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på vissa fundamentala skillnader mellan å ena sidan ungdomsstudier, å andra sidan vuxenstudier och andra aktiviteter bland vuxna. Barn och ungdom i grundskola och gymnasieskola följer studieprogram som endast i begränsad utsträckning är uttryck för upplevda behov av ökade kunskaper på särskilda områden. De studerandes personliga erfarenheter av yrkesliv och samhälle är av naturliga skäl ringa. Den praktiska eller teoretiska utbildning som skolan ger kan av dessa skäl normalt inte ses av de studerande i relation till individens funktioner som vuxen med ansvar i arbete, familj och samhälle.

Den vuxnes studier eller hans arbete med samhälls- eller yrkesfrågor är på ett helt annat sätt integrerade med hans individuella situation och är ofta uttryck för ett personligt engagemang. Typisk för vuxenstudierna är således motivationen, vare sig denna motivation grundas på ett behov av ökade kunskaper som ett led i yrkeskarriären eller vilar på rent intresse för ett visst idé- eller sakområde. Vuxenstudier etc. äger också rum mot en bakgrund av personliga erfarenheter hos den studerande av yrkes- och samhällsliv och är vanligen målinriktade.

Allt detta innebär att studier m. m. av de mest skiftande slag kan innebära avsevärda tillskott till den vuxnes orientering på olika områden, men att de vuxna utformar egna mönster för orienteringens innehåll, samtidigt som deras behov av utbildning genom t. ex. högre studier som regel kan beräknas vara målinriktat och styrt av en stark motivation grundad på önskemål om personlig eller yrkesmässig utveckling. I många fall får man räkna med att viss högre utbildning efterfrågas på grund av det tillskott som utbildningen i fråga ger till den studerandes orientering.

Dessa olika omständigheter ger vid handen att den vuxnes bakgrund, vad avser allmänorientering m. m., ofta är svår att mäta med så enkla och entydiga mått på motsvarande sätt som i fråga om ungdomsskolan, dvs. i ämnen, kurser och betyg. Dessa tekniska svårigheter får dock enligt KU:s mening inte leda till att de vuxna åläggs att redovisa sin allmänorientering i ungdomsskolans kurser etc. Behörighetsvillkoren bör i detta stycke, de tekniska svårigheterna till trots, präglas av en smidig anpassning till den vuxnes speciella situation. Annorlunda ställer det sig med de *förkunskaper* i relevanta ämnen på vilka den högre undervisningen bygger. Dessa kunskaper måste krävas också av de vuxna, av praktiska skäl ofta enligt ungdomsskolans (gymnasieskolans) kursplaner, men så långt möjligt med hänsyn

till att motsvarande kunskaper kan ha förvärvats utanför skolan. Kravet på en vid referensram för tillträde till högre studier skulle alltså vidhållas men den hittills rådande uppfattningen, att denna i betydande utsträckning bör vara gemensam för alla studerande, lämnas.

10.5 *Kunskaper i främmande språk*

10.5.1 Inledning

Allmänorientering av olika slag har en huvudsakligen på principiella skäl grundad betydelse för den enskilde och för samhället. Den studerande har därutöver som regel behov av *kunskaper* av olika slag för att han skall kunna tillgodogöra sig undervisningen på ett tillfredsställande sätt. Frågor rörande förkunskaper för olika utbildningsvägar behandlas i kapitel 11. KU har emellertid funnit det nödvändigt att redan i samband med de allmänna behörighetsvillkoren ta upp en grupp av förkunskapskrav som visat sig vara gemensamma för flertalet utbildningsvägar, nämligen språkkunskaperna. Då ett krav på visst slags förkunskaper har särskilt hög frekvens bör detta förhållande, enligt KU:s mening, kunna föranleda att det tas upp i villkoren för allmän behörighet. Skälet härtill skulle då vara huvudsakligen rent praktiskt. Det är knappast rationellt att i de särskilda förkunskapskraven för flertalet vägar upprepa samma krav. Särskilt då också andra skäl än studieförhållanden motiverar ett mer allmänt krav på kunskaper i visst språk, bör detta krav lämpligen återfinnas i de allmänna behörighetsvillkoren.

I det följande diskuteras behovet av språkkunskaper för utbildning och i viss mån även för yrkesverksamhet och samhällsliv.

10.5.2 Behovet av språkkunskaper

För deltagande i högre utbildning är det i regel en förutsättning att den studerande har kunskaper i främmande språk, i varje fall efter den första terminens studier. Utan sådana kunskaper blir det inte sällan svårt eller omöjligt för den studerande att tillgodogöra sig kurslitteraturen. För den högre undervisningen skulle det i många fall innebära en kännbar inskränkning i valet av kurslitteratur om endast litteratur på svenska eller annat nordiskt språk kunde användas i undervisningen.

Redan studiekraven visar således, att kunskaper i främmande språk i regel är oumbärliga för de studerande i högre utbildning. Vid vissa högre utbildningsvägar och inom vissa ämnen eller studiekurser kan dock alltjämt studier bedrivas utan kunskaper i främmande språk. Det är emellertid inte enbart de egentliga studiekraven som talar för att vissa språkkunskaper bör utgöra ett villkor för tillträde till högre utbildning. Den högre undervisningen kan väntas bli alltmer internationaliserad. Inom allt fler yrkesområden ökar de internationella kontakterna i betydelse. Arbetsmarknadens internationalisering tilltar (svenska företag i utlandet, multinationella företag i Sverige osv.). Det torde vidare inte vara någon överdrift att hävda nödvändigheten av kunskaper i främmande språk på de flesta yrkesområden för att man efter avslutad utbildning skall kunna följa vidareutveckling och forskning på respektive område. Sådant stoff är i stor utsträckning att hämta i internationella tidskrifter och i litteratur på främmande språk. Ett särskilt fält för internationella kontakter är den biståndsverksamhet som Sverige bedriver med inriktning på de s. k. utvecklingsländerna.

Kraven på språkkunskaper tillgodoses, i varje fall i jämförelse med vad som är fallet i andra med oss jämförbara länder, i mycket stor utsträckning i den integrerade gymnasieskolan. På de treåriga linjerna läses, enligt nu gällande kursplaner för gymnasiet, engelska i minst två år, oavsett linje eller gren. Ett B-språk (påbörjas i grundskolan) läses på flertalet av de treåriga linjerna under minst två läsår. Det tredje språket slutligen, C-språket, läses i samma omfattning som B-språk och förekommer på de treåriga linjernas samtliga grenar och varianter med undantag av teknisk linje. På tvåårig social linje läses enligt skolöverstyrelsens förslag till reviderad läroplan för fackskolan

engelska jämte ytterligare ett språk under två årskurser. Motsvarande gäller tvåårig ekonomisk linje. Språkstudierna intar dock en mindre framträdande plats på tvåårig teknisk linje där man läser endast ett främmande språk under en årskurs. På de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan skall eleven göra ett obligatoriskt val mellan ett antal ämnen bland vilka ingår engelska. Om detta ämne väljs kan det läsas under två läsår enligt kursplan för de tvååriga ekonomiska, sociala och tekniska linjerna.

Med hänvisning till språkstudiernas omfattning i gymnasieskolan kan det möjligen synas mindre nödvändigt att uppta kunskaper i främmande språk som ett allmänt behörighetsvillkor för tillträde till högre utbildning. Den begränsning som gäller för språkstudierna på tvåårig teknisk linje och den valfrihet som råder på de yrkesinriktade linjerna i fråga om språkstudier motiverar emellertid enligt KU:s mening att man genom ett behörighetsvillkor säkerställer att samtliga i högre utbildning intagna studerande från gymnasieskolan har nödvändiga språkkunskaper. KU finner det nödvändigt att också för de vuxna utan föregående gymnasial utbildning eller med specialinriktad gymnasial utbildning, som enligt nedan skall kunna få tillträde till högre utbildning, föreskriva vissa språkkunskaper som en del av de allmänna behörighetsvillkoren.

De i högre utbildning intagna kommer som regel att ha förhållandevis omfattande förkunskaper i språk, förvärvade i gymnasieskolan, alldeles oavsett vad de formella behörighetsreglerna föreskriver. För den med all sannolikhet mindre grupp som inte förvärvat sådana kunskaper i gymnasieskolan eller saknar gymnasial utbildning (vuxna) ställer sig frågan emellertid annorlunda. Samtidigt som det självfallet för dessa kategorier sökande är av vikt, att de har goda kunskaper i språk, måste man emellertid också ta hänsyn till att mer omfattande krav på språkkunskaper kan fungera som svåröverstigliga hinder för sådana utbildningssökande.

10.5.3 Språkkravets omfattning

KU har för sin del funnit att det språk som har de bredaste användningsmöjligheterna och är svårast att avvara för olika grupper av studerande och yrkesverksamma är *engelska*. Någon tvekan om att språkkravet bör avse ämnet engelska kan således inte föreligga.

Detta innebär emellertid inte att utredningen finner begränsningen till engelska helt tillfredsställande för samtliga studieinriktningar. Emellertid bör engelskan, på grund av sin särställning, ingå i de *allmänna* behörighetskraven. Övriga språkkrav tillgodoses i mån av behov inom ramen av de *särskilda* behörighetsvillkoren, dvs. de villkor som är specifika för varje utbildningslinje.

KU har vid valet av engelska som det mest nödvändiga språket delvis vägletts av vad UKÄ, på grundval av företagna undersökningar, föreskrivit i fråga om förkunskaper till vissa ämnesområden, vilka står öppna för studerande som har behörighet enligt reglerna för försöksverksamheten med vidgad behörighet. I dessa bestämmelser, utfärdade 3.7.1969, föreskriver UKÄ att sökande för behörighet skall styrka sig äga förkunskaper i engelska, motsvarande lägst betyget 2 på en lärokurs som omfattar två årskurser i gymnasiet eller fackskolan. Den som inte kan styrka sådana förkunskaper äger likväl behörighet att inskrivas för utbildning inom berörda ämnesområden, om vederbörande före inskrivningen styrker att samråd har förekommit med studierådgivare eller studievägledare vid universitet. UKÄ har således inte velat uppställa några bindande, formella krav på förkunskaper i engelska. Härom anför ämbetet: »Man kan räkna med att de vuxenstuderande, om det ges tillräcklig information, själva kan bedöma sina förutsättningar att inhämta den erforderliga kurslitteraturen.» KU vill emellertid för sin del förorda att kravet på kunskaper i engelska skall i princip vara generellt, dock med möjligheter till undantag som kan göras av vederbörande myndighet.

I enlighet med beskrivningen av språkun-

dervisningens mål i läroplan för gymnasiet och läroplan för fackskola (1965) kan språkfärdigheten indelas i fyra delfärdigheter:
att läsa och förstå
att höra och förstå
att tala och göra sig förstådd
att skriva och göra sig förstådd.

Av dessa delfärdigheter torde den första, dvs. att läsa och förstå, vara den viktigaste för högre studier, medan de andra är mindre viktiga. Skälen är följande.

a) Kurslitteratur på engelska, som ej finns tillgänglig i svensk översättning, förekommer på många högre utbildningsvägar. Förmåga att läsa och förstå sådan litteratur är därför väsentlig.

b) Obligatorisk undervisning på engelska förekommer sällan eller inte alls (utom i undervisningsämnet engelska). Delfärdigheten att höra och förstå är därför ej så väsentlig.

c) Förmåga att tala och skriva på engelska är ej generellt nödvändig för högre studier.

Även med hänsyn till kraven på den yrkesverksamme att kunna följa tidskrifter och facklitteratur synes läsfärdigheten vara det viktigaste kravet. Den väsentligaste beståndsdelen av språkkunskaperna skulle således av olika skäl vara läsfärdigheten. Det bör emellertid understrykas att detta är ett minimikrav.

Efter olika överväganden har KU med hänsyn främst till det angelägna i att så långt möjligt också tillgodose kravet på mer allmänna språkfärdigheter, stannat för följande förslag beträffande det *allmänna* behörighetskravet i engelska.

Den sökande skall för behörighet ha kunskaper i engelska motsvarande två årskurser i gymnasieskolan. Övergångsvis skall dock läskunskaper i ämnet engelska, svarande mot denna utbildningstid, kunna godtas. Sådana läskunskaper skall dokumenteras genom särskilt intyg.

Med hänsyn till de särskilda förhållanden, som kan råda vid vissa utbildningslinjer inom den högre undervisningen, bör det ankomma på den centrala tillsynsmyndigheten att meddela undantag från det allmänna behörighetskravet i engelska. Detta undantag skall alltså avse viss, enskild utbildningslinje.

Denna möjlighet kan bli av särskild betydelse för de utbildningslinjer som omnämns i kapitel 9 och som enligt där framlagda förslag bör inordnas i den högre utbildningen. Ett krav på gymnasiala kunskaper i engelska kan vid dessa linjer nämligen medföra svårigheter för personer som förberett sig för inträde vid utbildningen i fråga enligt hittills gällande behörighetsvillkor.

10.6 *KU:s förslag till principlösning av behörighetsproblemet*

10.6.1 Allmänt

I avsnitt 10.2 har KU sammanfattat behörighetssystemets funktioner. Detta system skall

tillgodose behovet av allmänorientering hos de studerande

möjliggöra rättvisa vid fördelning av platser i högre utbildning

göra rekryteringen till högre studier mindre beroende av sociala faktorer

främja en aktivering av utbildningsreserven

möjliggöra att också saklig men ej formellt dokumenterad kompetens tillgodoräknas

upprätthålla den högre utbildningens kvalitet genom tillräckliga studieförutsättningar hos de studerande.

I avsnitt 10.3 redogjordes för de olika former de allmänna behörighetskraven kan få. Kraven kan, alternativt eller i kombination, uttryckas i

viss utbildning

vissa specificerade kunskaper och färdigheter

viss prestationsnivå i utbildningen

genomgång av studielämplighetsprov

allmän form, t. ex. ålder eller yrkesverksam tid.

I viss utsträckning skulle formella krav kunna ersättas eller kompletteras med studie- och yrkesvägledning.

I 10.4 diskuterades utförligt innehållet i och utformningen av ett av kraven, nämligen allmänorienteringen. Slutligen behandlades i 10.5 det allmänna behovet av kunskaper i främmande språk.

Den konkreta utformningen av ett behörighetssystem sker genom fastställandet av de krav som ställs på de studerande för tillträde till viss utbildning. En central ställning intar härvid två av de inledningsvis nämnda funktionerna hos behörighetssystemet, nämligen kraven på allmänorientering och studieförutsättningar.

I 10.4 har visats att kravet på allmän orientering kan uppfyllas på många olika sätt och på flera olika vägar. Kravet på studieförutsättningar eller *studielämplighet* innebär att vederbörande skall ha utsikter att på rimlig tid fullfölja sitt studieprogram. Detta kräver i sin tur

intellektuella förutsättningar, ådagalagda genom tidigare studier eller på annat sätt

studieträning, innebärande bl. a. förmåga till problemlösning, förvärvad genom studier eller annan verksamhet, samt studietekniska färdigheter

förkunskaper i specifika ämnen (särskilda behörighetskrav).

10.6.2 Vägledande principer

KU:s för utformningen av de allmänna behörighetsreglerna vägledande principiella ställningstaganden är följande.

A. *Behörighet grundad på ungdomsutbildning*

1. Alltjämt bör den allmänna behörigheten, i den mån denna behörighet uttrycks i utbildningskrav, baseras på gymnasial utbildning.

2. Vad beträffar behörighetsvärdet hos olika slags utbildning har utredningen avvisat tanken på en i detalj gående jämförelse mellan olika slag av gymnasial utbildning. Alla slag av gymnasial utbildning betraktas i princip som lämplig grund för fortsatta studier. Från denna synpunkt blir en fackinriktad utbildning lika värdefull som t. ex. en mer allmän utbildning.

3. Gymnasial utbildning, som skall kunna tjäna som grund för fortsatt utbildning, bör rimligen inte vara alltför kort, om den skall kunna ge ett tillräckligt mått av studieteknisk träning m. m. Det måste därför finnas en nedre gräns för den tid som behörighetsgivande utbildning normalt skall omfatta.

B. *Behörighet för vuxna*

Den gymnasiala vägen till högre utbildning kan i huvudsak uppfattas som ungdomens behörighetsväg. För vuxna som efterfrågar högre utbildning, men som inte genomgått gymnasial skola, måste särskilda vägar finnas vid sidan av de behörighetsvägar som utgörs av skolmässig utbildning.

10.6.3 Gymnasial utbildning som behörighetsgrund

Begreppet gymnasial utbildning täcker ett vidsträckt fält inom utbildningsområdet. Förutom de olika vägarna genom gymnasieskolan förekommer ett antal gymnasiala fackutbildningar utanför denna.

På grund av de olika utbildningslinjernas skiftande utbildningsmål och kursplaner kan den allmänna behörigheten endast i begränsad utsträckning baseras på för hela området gemensamma kurser i vissa, bestämda ämnen. Behörighetsvärdet får huvudsakligen, förutom i utbildningens längd, sökas i vad som på annat sätt är gemensamt för all gymnasial utbildning.

KU har övervägt vilken utbildningstid på gymnasial nivå som lägst bör krävas för behörighet till högre utbildning. Inom gymnasieskolan är utbildningstiden i princip lägst två år, t. ex. på de linjer som motsvarar den hittillsvarande fackskolan. Flertalet av de utbildningslinjer, som i dag ger gymnasial fackutbildning och som inte står i första rummet att införlivas med gymnasieskolan som yrkesinriktade linjer inom denna, är minst tvååriga. KU har därför stannat för att gymnasial utbildning, för att ge allmän behörighet, skall i princip omfatta *minst två läsår*. Med gymnasial utbildning avses härvid utbildning inom gymnasieskolan (motsvarande). Därtill kommer i de flesta fall krav på särskild behörighet. Denna fråga behandlas i nästa kapitel.

Ett visst minimimått av *studieträning* har uppnåtts genom kravet på minst två års gymnasial utbildning. Inslaget av teoretiska ämnen är ofta mycket stort även i utbildning av fackutbildande karaktär, i en del fall större än i fackskolan, även om dessa ämnen inte överensstämmer med den nuvarande fackskolans-gymnasiets ämnesuppsättning eller har ett annat innehåll än enligt dessa skolformers kursplaner.

Startnivån för all gymnasial utbildning är gemensam, nämligen i princip grundskola eller motsvarande. Den gymnasiala utbildningen har således en gemensam grund.

Utbildningsmålen varierar starkt. Endast de linjer i gymnasieskolan som motsvarar det nuvarande gymnasiet och i viss mån fackskolan har utbildningsmål som är mer eller mindre direkt inriktade på högre studier.

En del vägar är starkt yrkesinriktade (sjuksköterskeutbildning m. fl.), andra har ett markerat allmänt utbildningsmål, t. ex. gymnasiets humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer.

Utbildningens *innehåll* skiftar mellan olika utbildningar. Graden av specialisering växlar liksom fördelningen mellan »teoretiska» och »praktiska» ämnen.

Elevsammansättningen varierar. Elever som är klart inriktade på teoretiska studier attraheras främst av gymnasiet, liksom elever ur högre socialgrupper. Elever ur andra socialgrupper dras i större utsträckning till »praktiska» vägar med tidig specialisering och yrkesinriktning, t. ex. yrkesskola.

Om alla gymnasiala utbildningslinjer ger i princip lika allmän behörighet till högre utbildning, kan skillnaderna i värdering av praktisk och teoretisk utbildning komma att minska. Den tidigare i kapitel 6 påpekade eftersläpningen av behörighetsreglerna i förhållande till skolorganisationen upphör. Alla vägar genom gymnasieskolan kan, i en del fall efter erforderliga kompletteringar, leda till högre utbildning.

Den enskildes frihet skulle öka i fråga om valet av studieväg efter grundskola och efter fullbordad gymnasial utbildning. I princip blir ingen väg en återvändsgränd.

Genom de föreslagna principvillkoren kan till den högre utbildningen och de yrken, till vilken denna utbildning förbereder, rekryteras studerande med olika utbildning och skiftande yrkeserfarenheter, t. ex. med praktisk eller teoretisk utbildning, med eller utan yrkeserfarenhet.

Vidareutbildning och omskolning på eftergymnasial nivå underlättas av behörighetsregler som inte uppställer krav på specifik utbildning för allmän behörighet. Vissa karriärproblem i yrkeslivet får en enkel och naturlig lösning genom att personer med gymnasial fackutbildning kan gå vidare till högre studier inom samma område. Förslaget innebär sålunda, att var och en som slutfört en minst tvåårig gymnasial utbildning har allmän behörighet för inträde till högre utbildning, även om denna är spärrad, dvs. har ett begränsat antal utbildningsplatser. Enligt förslaget kommer exempelvis den nuvarande sjuksköterskeutbildningen (grundutbildning om fem terminer) att ge allmän behörighet för tillträde till läkarutbildning och annan högre utbildning på samma sätt som t. ex. sjöingenjörs- och sjökaptensutbildning.

De mottagande läroanstalterna kan, genom att de får ta emot studerande med kvalificerad praktisk utbildning inom området i fråga, ställas inför vissa anpassningsproblem. Samtidigt tillförs de ett betydande mått av erfarenhet och kunnande. Personer med värdefull praktisk erfarenhet kommer att verka inom respektive yrkeskårer.

10.6.4 Behörighet för vuxna till högre utbildning

Som tidigare framhållits har majoriteten av den yrkesverksamma delen av befolkningen inte genomgått formell skolutbildning av en längd som ens motsvarar grundskolan. Dessa mycket stora grupper i samhället är i dag inte behöriga till högre utbildning utan omfattande studier på grundskolenivå samt gymnasial utbildning. Självfallet finns möjligheter att i den statliga och kommunala vuxenutbildningen vinna t. ex. gymnasiekompetens. Försöksverksamheten med vid-

gad behörighet öppnar fr. o. m. 1.7.1969 vissa möjligheter till högre studier, i begränsad utsträckning, även för personer utan gymnasieutbildning (motsvarande).

KU har av olika skäl, främst hänsynen till de vuxnas speciella förhållanden, velat öppna vägar till högre studier utan krav på fullständig gymnasial utbildning och finner det synnerligen angeläget att även andra vägar till allmän behörighet öppnas för de vuxna än för ungdomar. I åtskilliga fall kan speciella utbildningsvägar för vuxna, i den mån de kan betraktas som gymnasiala, bli behörighetsgivande. Detta torde främst gälla folkhögskolan, men möjligen kan också andra slag av utbildning komma i fråga.

I direktiven betonas, att erfarenheter från t. ex. yrkes- och organisationslivet skall kunna ersätta skolkunskaperna. Att definiera och utvärdera de slag av yrkesverksamhet m. m., som skulle kunna bilda en mot skolutbildning svarande behörighetsgrund, är emellertid inte praktiskt genomförbart och inte heller nödvändigt. Detsamma gäller olika slag av utbildning, t. ex. genomgång av ett antal kortare kurser etc. i organisationer eller företag.

KU föreslår att vuxna i princip skall kunna vinna behörighet på någon av följande vägar.

a) Genomgång av gymnasial utbildning av samma slag som gymnasieskolan

b) Genomgång av annan i princip gymnasial utbildning, antingen fackinriktad eller allmän

c) Genom uppfyllande av vissa andra villkor, t. ex. viss ålder eller viss tids yrkesverksamhet.

Från dessa principiella utgångspunkter utvecklas i ett senare avsnitt hur de vuxnas behörighetsfrågor bör lösas.

10.7 *Från gymnasieskolan till högre utbildning*

10.7.1 Gymnasieskolan som behörighetsgrund

Genom riksdagsbeslut 1968, i huvudsaklig överensstämmelse med prop. 1968: 140, sammanfördes gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan till en skolform som inrättas fr. o. m. 1.7.1971, *gymnasieskolan.*

Vid integreringen i gymnasieskolan avses i princip ingen ändring ske i fråga om utformningen av de utbildningslinjer som omfattas av de nuvarande skolformerna gymnasium och fackskola (prop. 1968: 140, s. 131). Yrkesutbildningen däremot framträder i ny gestalt. De tidigare skolformerna motsvaras av ett antal *linjer* i gymnasieskolan.

En rad frågor om gymnasieskolans organisation har utretts av SÖ på Kungl. Maj:ts uppdrag (9.5.1969). De moment i uppdraget som närmast har betydelse för KU:s arbete är frågan om *läroplan för gymnasieskolan* samt reglerna för betygsättning i yrkesteknik, vilka frågor har relevans för främst den nya yrkesutbildningen. I dessa och andra frågor har SÖ i skrivelse 3.12.1969 inkommit med förslag till Kungl. Maj:t. Enligt bilaga 2 till denna skrivelse skall gymnasieskolan organiseras på följande sätt.

Gymnasieskolan omfattar enligt förslaget tvåårig, treårig eller fyraårig utbildning på följande linjer

1 tvåårig beklädnadsteknisk linje
2 tvåårig bygg- och anläggningsteknisk linje
3 tvåårig distributions- och kontorslinje
4 tvåårig ekonomisk linje
5 tvåårig el-teleteknisk linje
6 tvåårig fordonsteknisk linje
7 tvåårig jordbrukslinje
8 tvåårig konsumtionslinje
9 tvåårig livsmedelsteknisk linje
10 tvåårig processteknisk linje
11 tvåårig skogsbrukslinje
12 tvåårig social linje
13 tvåårig teknisk linje
14 tvåårig träteknisk linje
15 tvåårig verkstadsteknisk linje
16 tvåårig vårdlinje
17 treårig ekonomisk linje
18 treårig humanistisk linje
19 treårig naturvetenskaplig linje
20 treårig samhällsvetenskaplig linje
21 fyraårig teknisk linje

Dessutom förekommer andra tvååriga linjer enligt SÖ:s bestämmande.

Beträffande yrkesinriktade linjer, se även avsnitt 9.4.

Enligt KU:s förslag till principlösning av behörighetsfrågan skall *gymnasial utbildning om minst två år* ge allmän behörighet till högre utbildning. I avsnitt 6.1 ovan understryks betydelsen av att helhetssynen på de gymnasiala skolformerna avspeglas i de förslag till kompetensregler som KU framlägger.

KU:s principförslag till behörighet innebär att en minst tvåårig, slutförd utbildning i gymnasieskolan, oavsett linje, avses ge behörighet till högre utbildning. Föreliggande avsnitt behandlar, med utgångspunkt i principförslaget, de närmare villkor för allmän behörighet som bör uppställas vid omsättningen av principförslaget i konkreta behörighetsregler.

De linjer i gymnasieskolan som motsvarar det nuvarande *gymnasiet* överensstämmer med detta. Gymnasiet är för närvarande huvudvägen till högre utbildning. I dess läroplan uttalas bl. a. att skolformen skall tjäna som grund för fortsatta studier vid universitet och högskolor. Den etablerade ställning som förberedelse för högre studier, som gymnasieutbildningen redan har, underlättar i viss utsträckning bedömningen av de villkor som skall gälla för behörighet förvärvad via en treårig linje i gymnasieskolan.

Vad beträffar dimensioneringen av linjer som motsvarar det nuvarande *gymnasiet* angavs i 1964 års riksdagsbeslut att år 1970 ca 30 procent av årskullen 16-åringar skulle tas in i gymnasiet. SÖ räknar med att 1971/72, dvs. gymnasieskolans första läsår, de tre- och fyraåriga linjernas (gymnasielinjernas) andel av årskullen skall vara ca 33 procent och att denna andel 1974/75 skall ha stigit till ca 35 procent. De högre talen föranleds främst av det förhållandet att sökande från mer än en åldersgrupp konkurrerar om elevplatserna.

Fackskolan, som på visst sätt är en ny gymnasial skolform, har inte någon lång tradition som grund för högre utbildning och skiljer sig således i bl. a. detta avseende från gymnasiet.

Den nya skolformen föreslogs av 1957 års skolberedning. Försöksverksamhet med fackskola har bedrivits i ett antal kommuner sedan läsåret 1963/64. Det allmänna genomförandet påbörjades läsåret 1966/67 och planeras vara fullbordat i samtliga regioner i riket fr. o. m. 1970/71 (se prop. 1964: 171 och ASÖ, specialnummer augusti 1969). I 1964 års riksdagsbeslut om det nya gymnasiet och fackskolan angavs som mål för den kvantitativa utvecklingen, att år 1970 ca 20 procent av årskullen 16-åringar skulle tas in i fackskolan. SÖ räknar med att fackskolans andel av årskullen läsåret 1971/72 skall vara drygt 21 procent och 1974/75 ca 23 procent. Att sökande från mer än en åldersgrupp konkurrerar om elevplatserna inverkar även för fackskolans del på höjningen av den procentuella andelen.

SÖ avgav 3.12.1969 till Kungl. Maj:t förslag till vissa förändringar av fackskolans organisation och kursplaner. Dessa förändringar föreslås träda i kraft samtidigt som fackskolan integreras i gymnasieskolan, dvs. 1.7.1971. Någon mer djupgående förändring av kursplanerna torde inte komma till stånd förrän i ett senare skede. En riktpunkt vid förslagets utarbetande har varit strävan att i varje fall social linje skall ge vidgad behörighet (ASÖ:s specialnummer augusti 1969). I sitt första betänkande, Tillträde till postgymnasiala studier (stencil ecklesiastikdepartementet 1966: 13) föreslog KU att bl. a. fackskolutbildning i princip skulle ge behörighet till sådan högre utbildning som ligger utanför den egentliga universitetssektorn.

För närvarande ger fackskola endast i begränsad utsträckning behörighet till högre utbildning, i huvudsak till klasslärarutbildning vid lärarhögskola samt till journalistutbildning vid journalisthögskola.

Att gymnasiet och fackskolan integreras i gymnasieskolan påverkar dem inte vad uppbyggnad och kursinnehåll beträffar. Vad gäller de yrkesinriktade linjerna är läget ett annat. Denna del av gymnasieskolan är en nybildning. Den nuvarande *yrkesskolan* kan därför endast i begränsad utsträckning ge un-

derlag för en bedömning av den nya yrkesutbildningen. Utbildningsreformen på yrkesskolans område genomförs först fr. o. m. läsåret 1971/72, dvs. i och med att fackskolan, gymnasiet och yrkesskolan sammanslås till en gymnasieskola.

Yrkesskolan omfattar för närvarande ca 37 procent av årskullen. YB föreslår att yrkesutbildningen dimensioneras för 30—35 procent av årskullen. SÖ räknar för läsåret 1971/72 med 39 procent och för 1974/75 med drygt 40 procent.

Vad som för närvarande kan utgöra underlag för behandling av frågor rörande villkor för behörighet m. m. efter genomgången yrkesutbildning är i huvudsak följande i enlighet med SÖ:s ovannämnda förslag 3.12. 1969.

1. Yrkesutbildningen *bygger på nioårig grundskola* och är således, vad den viktiga frågan om förutbildning beträffar, helt jämställd med gymnasiet och fackskolan. Den nuvarande yrkesskolan bygger i princip på folkskolan men baseras i viss utsträckning, på orter där grundskola genomförts, på denna skolform.

2. Den nya yrkesutbildningen blir regelmässigt *tvåårig* även om både längre och kortare s. k. specialkurser skall kunna förekomma.

3. Yrkesutbildningen blir *mindre specialiserad* än den nuvarande, som ofta är starkt differentierad från första början. Den nya yrkesutbildningen bygger på en successivt tilltagande målinriktning och differentiering.

4. Ett visst utrymme skall lämnas för *fritt tillval* av ämnen som är lämpliga att anknyta till den valda linjens yrkesinriktning.

5. Ett inslag av *allmän utbildning* är genomgående i den nya yrkesutbildningen. Obligatoriska sådana ämnen är svenska, arbetslivsorientering och gymnastik. Vidare skall tillval av ytterligare minst ett ämne göras; valet görs bland fackskolans ämnen.

6. Beträffande *betygsättningen* i yrkesteknik och andra yrkesinriktade ämnen anför SÖ följande i sitt ovannämnda förslag:

> »Det är angeläget att betygsättningen fyller rimliga krav på tillförlitlighet så att framtida arbetsgivare kan vara försäkrade om att ett visst betyg uttrycker ungefärligen samma prestationsnivå hos eleverna. Det är därför nödvändigt att ange vissa riktpunkter för betygsspridningen. Betygen 5 och 1 skall användas sparsamt. Huvuddelen av eleverna bör fördelas på betygen 4, 3 och 2 med en koncentration kring betyget 3.»

Enligt SÖ:s förslag skall betygen i yrkesteknik etc. uttrycka i vad mån eleven uppfyller kraven på acceptabelt yrkeskunnande. Dessa betyg är således snarare »absoluta» än »relativa».

10.7.2 Elevgruppernas sammansättning

Dimensioneringen

Tidigare riksdagsbeslut samt SÖ:s bedömningar av den gymnasiala skolans dimensionering har redovisats ovan. I inledningen till sina anslagsframställningar för budgetåret 1970/71 erinrar SÖ om att 1968 års utbildningsutredning (U 68) har i uppdrag att behandla också den kvantitativa planeringen av det gymnasiala stadiets utbildningsvägar. I avvaktan på utredningsresultatet är SÖ tills vidare hänvisad till egna bedömningar. Överstyrelsens beräkningar redovisas nedan.

I tabellen har hänsyn inte tagits till integrationen av skolformerna i gymnasieskolan fr. o. m. 1971/72 utan de tre nuvarande skolformerna särredovisas under hela perioden. Fackskolans successiva utbyggnad

Tabell 14. Olika utbildningsvägars procentuella andel av en årsklass.

År	Antal 16-åringar	Gymnasiet åk 1, %	Fackskolan åk 1, %	Yrkesskolan åk 1, %	Totalt åk 1, %
1969/70	108 920	31,1	17,5	37,0	85,6
1971/72	106 690	33,2	21,6	39,0	93,8
1974/75	104 880	35,0	23,1	40,5	98,6

Tabell 15. Önskemål i årskurs 9 (februari—mars 1969) om fortsatt verksamhet efter grundskolan. Procentuell fördelning på studieönskningar m. m.

Önskemål	Totalt	Pojkar	Flickor
Gymnasium	37	39	35
Fackskola	20	14	25
Yrkesskola	26	30	21
Arbete	8	9	9
Obestämda m. fl.	9	8	10
Summa	100	100	100

framträder i den starka ökningen av fackskolfrekvensen, från 17,5 till 23,1 procent. Som ovan påpekats beror höjningen av frekvenstalen huvudsakligen på efterfrågan av utbildningsplatser från mer än en åldersgrupp.

Efterfrågefördelningen

KU vill för sin del fästa uppmärksamheten på att förändringar i den relativa efterfrågan (efterfrågans fördelning på olika slag av gymnasieskolutbildning) kan komma att inträffa som en följd av ändrade kompetensförhållanden. När olika vägar genom gymnasieskolan leder till fortsatt utbildning, kan den enskilde eleven göra sitt val efter grundskolan mer efter intressen och anlag än i dag. Som framgår av det följande kan en nyligen iakttagen ökning av efterfrågan på fackskoleplatser vara ett exempel på en sådan förändring av efterfrågan. I vad mån sådana ändringar kommer att bli följden av nya kompetensvillkor, låter sig inte förutsäga på basis av tillgängligt material, och KU har ej heller i uppdrag att behandla gymnasieskolans dimensionering, dvs. den faktiska intagningen på olika linjer.

En sida av efterfrågans fördelning på olika utbildningsvägar är dessa vägars skiftande dragningskraft på olika socialgrupper som kan iakttas. Givetvis är data över sådana företeelser i dagens skola inte utan vidare tillämpliga på den framtida, integrerade skolan. Förändringen av socialgruppsbundna beteendemönster går dock i regel långsamt.

I främsta rummet är det av intresse att undersöka hur elever från grundskolan i dag väljer, dvs. hur valen fördelas mellan gymnasium, fackskola och yrkesskola dels totalt, dels med hänsyn till social bakgrund. En sådan undersökning har utförts vid pedagogiska institutionen i Göteborg på uppdrag av U 68. Undersökningen avsåg ett riksomfattande stickprov ur årskurs 9 vårterminen 1969. Preliminärt föreliggande uppgifter, som återges här med U 68:s medgivande, ger följande bild av önskemålen om den fortsatta verksamheten efter grundskolan (tabell 15).

Som framgår av tabellen är efterfrågan på gymnasieutbildning totalt mycket stor. Den andel som önskar fackskolutbildning är endast något över hälften så stor som gymnasieväljarnas grupp. Yrkesskolan slutligen har en markant större andel val än fackskolan.

Nedanstående tabell visar hur valen fördelar sig inom varje socialgrupp.

Valen i socialgrupp I går till över 80 procent i riktning mot gymnasiet. Andelen gymnasieväljare sjunker kraftigt med socialgruppstillhörighet och uppgår i socialgrupp III inte ens till en tredjedel av frekvensen i socialgrupp I.

Tabell 16. Andel elever från olika socialgrupper som i årskurs 9 valt olika alternativ. Procentuell fördelning.

	Valt alternativ					
Socialgrupp	Gymnasium	Fackskola	Yrkesskola	Arbete	Annat alt.	S:a
I	82	11	6	2	—	100
II	46	21	20	7	6	100
III	25	21	34	15	5	100

Tabell 17. Social sammansättning av olika valgrupper i årskurs 9. Procentuell fördelning.

Socialgrupp	Valt alternativ			
	Gymnasium	Fackskola	Yrkesskola	Arbete
I	17	4	2	2
II	51	45	33	31
III	32	51	65	67
Summa	100	100	100	100

Genom en uppdelning på socialgrupper av dem som valt visst alternativ erhålls följande tabellvärden (tabell 17).

Bland gymnasieväljarna har socialgrupp I en mycket stark position i förhållande till de andra valalternativen; socialgrupp III däremot har sin svagaste position i gymnasiet men utgör ungefär två tredjedelar av den grupp som valt yrkesskola och ännu något mer bland dem som valt arbete efter grundskolan.

Ovanstående uppgifter avser *önskemålen* hos eleverna i årskurs 9. Det är dock klarlagt att till yrkesskolan också *rekryteras* i betydande omfattning sökande från lägre socialgrupper. Med tanke på långsamheten i förändringen av attityder är det troligt, att yrkesskolan ännu en tid komer att karakteriseras av en dominans av elever från lägre socialgrupper. Denna dominans inom yrkesskolan skulle då motsvaras av en förhållandevis svag representation av lägre socialgrupper i gymnasiet och motsvarande linjer i gymnasieskolan.

Rekryteringen till fackskola och gymnasium

KU har utfört vissa undersökningar som avser rekryteringen till fackskola och gymnasium. En redovisning av dessa undersökningar har intagits i KU:s specialbetänkande SOU 1970: 20 och refereras därför endast summariskt nedan.

Undersökningar av detta slag ger värdefulla utgångspunkter för det fortsatta arbetet men har givetvis begränsad vikt för rekryteringsförhållandena i den framtida integrerade gymnasieskolan som KU i första rummet har att beakta.

KU har undersökt sammansättningen av gymnasiets och fackskolans elevgrupper huvudsakligen i fråga om *betyg* från grundskolan, resultat på *intelligenstest* och tillhörighet till *socialgrupp*. Vad beträffar de antagnas betyg föreligger ett omfattande material avseende dels vissa regioner och orter (Västmanland 1966: gymnasieprognosundersökningen; Västerbotten jämte Örnsköldsvik 1968; Västerås 1968), dels ett riksmaterial. Betygen från årskurs 9 har omräknats till antagningspoäng på vilka rangordningen vid antagningen grundas. Poäng på intelligenstest har insamlats i två län, Västmanland (1966) och Västerbotten jämte Örnsköldsvik (1968). Uppgifter om socialgruppsfördelning föreligger från dessa län 1966 respektive 1968.

I nedanstående tabell redovisas genomsnittlig intagningspoäng.

Fackskolan har tagit in i betygshänseende

Tabell 18. Genomsnittlig intagningspoäng till gymnasium och fackskola. Antagna i årskurs 1.

Skolform/Region	Västmanland 1966	Västerbotten 1968	Västerås 1968	Riket 1968
Gymnasium	3,88	3,91	3,95	3,72
Fackskola	3,22	3,46	3,27	3,12
Differens	0,66	0,45	0,68	0,60
Procent fackskolelever över gymnasieelevernas medeltal	5	9	1,5	ca 7

Tabell 19. Socialgruppsfördelning av intagna till gymnasium respektive fackskola, årskurs 1. Västerbottens län. Procentuell fördelning och totalantal.

Skolform	Socialgrupp I	II	III	Totalt %	Antal
Gymnasium	26	46	28	100	779
Fackskola	12	51	37	100	446
S:a gymnasium och fackskola	21	48	31	100	1 225

något sämre elever. Det bör emellertid understrykas att skillnaderna i medeltal inte är stora. De varierar mellan ett värde motsvarande knappt en halv betygsenhet upp till ca två tredjedels betygsenheter. Man kan, i fråga om enskilda linjer, finna ännu mindre betygsskillnader. Så är t. ex. medelvärdet för de antagna på gymnasiets ekonomiska linje i Västerbotten 3,62 och för fackskolans ekonomiska linje 3,49, dvs. en differens av 0,13. De olika materialen täcker delvis varandra, som framgår av tabell 18. Upp till nio procent av fackskoleleverna har betyg som är högre än medeltalet för gymnasieeleverna.

I fråga om resultat på *intelligenstest* föreligger material för Västmanlands län 1966 och för Västerbotten m. m. 1968, i båda fallen avseende intagna i årskurs 1. Intelligenspoängen är inte uttryckt i samma skala vid de båda testningstillfällena, varför direkta jämförelser av denna och andra orsaker är svåra att göra. Vissa huvudresultat kan dock tydligt utläsas. I båda materialen är gymnasieelevernas medelpoäng högre än fackskoleelevernas, men ca 20 procent av fackskoleleverna ligger över respektive medeltal för gymnasiet. I det yngre materialet torde fackskolans genomsnittliga intelligenspoäng ligga närmare gymnasiets än vad fallet är i det äldre (tabell 21).

I fråga om *socialgruppsfördelning* bland de antagna till årskurs 1 i gymnasiet respektive fackskolan föreligger material för Västmanlands län 1966 och Västerbottens län m. m. 1968. Detta redovisas i det ovannämnda specialbetänkandet, ur vilket följande uppgifter hämtats (tabell 19).

Det är i detta material en klar skillnad mellan gymnasium och fackskola i fråga om social rekrytering. Socialgrupp III är en förhållandevis liten grupp i gymnasiet; 28 procent av gymnasieeleverna kommer från socialgrupp III mot 37 procent i fackskolan. Socialgrupp I är svagt företrädd i fackskolan i förhållande till vad fallet är i gymnasiet. I viss utsträckning tycks denna skillnad sammanhänga med faktiska skillnader i intagningspoäng mellan intagna från olika soicalgrupper om man betraktar gymnasium och fackskola tillsammans (se tabellen nedan).

Att eleverna från socialgrupp I i fackskolan har *lägre* betyg än övriga grupper tyder på en större benägenhet hos elever från socialgrupp I än hos övriga att söka till gymnasium i stället för fackskola.

Som synes har socialgrupp III det lägsta medeltalet inom båda skolformerna totalt.

Snedhet i socialgruppsfördelningen mellan fackskola och gymnasium kan till någon del föras tillbaka på de sökandes betyg från

Tabell 20. Genomsnittlig intagningspoäng i olika socialgrupper bland intagna grundskolelever i gymnasium och fackskola, årskurs 1. Västerbottens län.

Skolform	Socialgrupp I	II	III	Antal totalt
Gymnasium	3,99	3,94	3,85	779
Fackskola	3,31	3,41	3,43	446
S:a gymnasium och fackskola	3,84	3,74	3,67	1 225

Tabell 21. Genomsnittlig intelligenspoäng i olika socialgrupper bland intagna till gymnasium och fackskola, årskurs 1. Västerbottens län.

Skolform	Socialgrupp I	II	III	Antal totalt
Gymnasium	5,64	5,60	5,37	801
Fackskola	3,98	4,32	3,87	494
S:a gymnasium och fackskola	5,25	5,09	4,69	1 295

grundskolan, efter vilka urvalet görs. Detta framgår av de intagnas förstahandsval. Sålunda har av fackskoleleverna 30 procent sökt gymnasium i första hand men på grund av sina lägre betyg tagits in till fackskolan på sitt andrahansval. Ytterst få av dem som tagits in på gymnasiet har sökt fackskola i första hand. En specialundersökning i Umeå, omfattande 690 elever i årskurs 1 läsåret 1968/69 (gymnasiet och fackskolan) visar tydliga skillnader mellan socialgruppernas val av skolform. Procenten förstahandsval till gymnasiet är i socialgrupp I ca 88 procent, i socialgrupp II ca 76 procent och i III ca 67 procent. Det omvända gäller förstahandsval till fackskolan: socialgrupp I ca 12 procent, II ca 24 procent och III ca 33 procent.

Utvecklingen av efterfrågan på fackskolutbildning respektive gymnasieutbildning kan tyda på att en förskjutning av efterfrågan till fackskolans förmån kan vara i gång. SÖ rapporterar i ASÖ, specialnummer augusti 1969, s. 69, att antalet platser i och behöriga förstahandssökande till fackskolan har ändrats på följande sätt från läsåret 1968/69 till 1969/70.

Antal/Läsår	1968/69	1969/70
Platser i fackskolan	ca 16 000	ca 18 400
Sökande	20 120	25 991
Sökande per plats	1,26	1,41

En förhållandevis kraftig stegring av efterfrågan på fackskolutbildning har således ägt rum. Samtidigt har noterats en viss sänkning under ovannämnda period av den relativa efterfrågan (sökande per plats) till gymnasiet. Preliminära uppgifter om intagningen 1970 pekar i samma riktning.

En ökning av efterfrågan på fackskolutbildning bör rimligen inverka på elevsammansättningen så att betygsmedelvärden m. m. i fackskolan höjs. Detta kan medföra att skillnaderna minskar mellan gymnasium och fackskola i detta hänseende och tyder på att förhållandena i den nuvarande fackskolan endast i begränsad utsträckning kan väntas bestå i de i gymnasieskolan integrerade fackskolelinjerna. Själva det faktum att fackskolan framdeles kan komma att ge allmän behörighet till högre utbildning kan verka ytterligare stimulerande på rekryteringen till denna utbildning.

Uppgifter om betygskraven vid intagningen till gymnasium och fackskola 1969 i Stor-Stockholm pekar också på en begynnande utjämning i efterfrågan av gymnasium och fackskola. Nedanstående tablå visar sjunkande intagningspoäng för både gymnasium och fackskola, dock mest för gymnasiet.

Intagning till gymnasium och fackskola i Stor-Stockholm 1968 och 1969. Lägsta intagningspoäng för intagna med grundskolutbildning.

	1968	1969
Gymnasium		
Humanistisk-samhällsvetenskaplig tillvalsgrupp	3,46	3,21
Ekonomisk tillvalsgrupp	3,21	3,15
Naturvetenskaplig tillvalsgrupp	3,62	3,31
Teknisk tillvalsgrupp	3,21	3,15
Fackskola		
Social linje	3,07	3,00
Ekonomisk linje	3,00	3,00
Teknisk linje	3,00	2,80

10.7.3 Villkor för behörighet efter genomgången gymnasieskola

Problem

KU:s principförslag att behörighet skall kunna vinnas genom minst tvåårig gymnasial utbildning innebär, att utbildning på i princip vilken som helst av gymnasieskolans linjer ger behörighet till eftergymnasiala studier. Någon ytterligare granskning av läroplaner m. m. för bedömning av gymnasieskolans behörighetsvärde är sålunda inte erforderlig.

Som ovan framhållits måste emellertid en granskning ske av utbildningens kompetensvärde i så måtto att frågan om eventuella *villkor* för behörighet tas upp till behandling. De frågor som därvid måste lösas är i huvudsak följande.

1. I vad mån skall behörighet föreligga om den genomgångna utbildningen i gymnasieskolan antingen är *ofullständig* (den enskilde eleven har inte fullföljt utbildningen på vald linje) eller *avkortad* (slutbetyg erhålls efter endast ett års studier)? Den sistnämnda frågan gäller enbart den nya yrkesutbildningen.

2. I vilken mån skall *studielämplighet* anses ådagalagd genom skolutbildning? Skall ytterligare villkor knytas till behörighetsfordringarna utöver genomgången gymnasieskola, t. ex. krav på visst lägsta medelbetyg? Dessa frågor föranleds av att gymnasieskolan är examensfri och att en ersättning för examen (studentexamen) eventuellt erfordras för att inte alltför studiesvaga elever skall få tillträde till fortsatt utbildning.

Ovan har sammansättningen av de nuvarande skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola redovisats med avseende på efterfrågan och elevrekrytering. Den bild som framträder ur materialet är i stora drag, att gymnasiet är den för närvarande mest attraktiva skolformen för elever med höga betyg eller från högre socialgrupp samt att yrkesskolan är den minst eftersökta vägen med hänsyn till elevernas sociala bakgrund och betyg. Samtidigt kan man emellertid konstatera att gymnasiet och fackskolan i fråga om betyg och intelligenspoäng delvis överlappar varandra och att en viss utjämning mellan dessa skolformer i fråga om efterfrågan och elevgruppernas betygsmässiga sammansättning synes vara på väg. Hur förhållandena kommer att gestalta sig på de linjer i gymnasieskolan, som mer eller mindre motsvarar de nuvarande skolformerna, kan inte förutsägas. Man kan emellertid anta att nya kompetensvillkor, som öppnar vägen till fortsatt utbildning oavsett vald linje, kommer att verka utjämnande på skiljaktigheterna mellan linjerna samt att de sociala skillnaderna i rekrytering kommer att bestå längst.

Mot denna bakgrund behandlas i det följande behörighetsvärdet av ofullständig eller avkortad utbildning i gymnasieskolan samt studielämplighetsfrågan. Tekniskt försvåras denna behandling av att de nya yrkesutbildande linjerna till sin slutliga utformning är kända endast i vissa huvuddrag och att deras betygsystem inte har fastställts. SÖ:s ovannämnda förslag angående riktlinjer för gymnasieskolan ger dock en belysning av bl. a. dessa frågor. Förslagets utformning av gymnasieskolan, t. ex. linjeorganisationen, avses i det följande vid hänvisningar till olika förhållanden i denna skolform.

Ofullständig utbildning i gymnasieskolan

Ett accepterande av gymnasieskolutbildning som behörighetsgrund innebär att vissa utbildningslinjer erbjuder en tvåårig väg till allmän behörighet. Detta gäller de linjer som motsvarar den nuvarande fackskolan och flertalet yrkeslinjer. Gymnasielinjerna är däremot treåriga. (Den fyraåriga tekniska linjen särbehandlas ej i det följande.) Då utgångspunkten för behörighet via gymnasial utbildning satts till minst tvåårig skolgång, aktualiseras frågan, huruvida inte en till två år avkortad och alltså oavslutad utbildning på treårig linje skulle kunna ge behörighet till högre utbildning.

Bedömningen av detta spörsmål får göras från huvudsakligen två synpunkter. Den ena är bedömningen från kompetenssynpunkt, den andra frågan om inverkan på de treåriga linjerna och gymnasieskolan i övrigt

samt konsekvenserna för skolans elever.

I och för sig torde två år på treårig linje ge lika mycket av allmänna kunskaper, studiefärdigheter etc. som utbildning av motsvarande längd inom tvåårig linje. Som grund för allmän behörighet skulle således två års utbildning på treårig linje vara tillräcklig, då man samtidigt beaktar att den allmänna behörigheten normalt skall kompletteras med särskild behörighet.

Avgång i större omfattning från årskurs 2 på treårig linje kan få *organisatoriska* konsekvenser för årskurs 3, närmast på ekonomisk och teknisk linje, då enligt skolstadgan (11 kap. 21 §) linje, gren eller variant normalt ej får anordnas med mindre elevantal än åtta.

Rent *principiellt* är det inte heller önskvärt att, vad gymnasieskolan beträffar, räkna utbildningstidens längd som avgörande för behörigheten. *En påbörjad utbildning bör regelmässigt avslutas.* Inte heller ger en jämförelse mellan å ena sidan två år på tvåårig linje, å andra sidan samma tid på treårig linje en riktig bild av läget, eftersom den förstnämnda ger en avslutad utbildning, slutförd enligt gällande tim- och kursplaner, medan två år på treårig linje är en avbruten utbildning.

Allmänna lämplighetsskäl kan tala mot möjligheterna att få behörighet efter två årskurser på treårig linje. I de fall en studerande inte behöver komplettera sina förkunskaper före de högre studiernas påbörjande, skulle det kunna inträffa att elever, som togs in samtidigt på linjen, efter årskurs 2 delade upp sig på en grupp som fortsatte gymnasieskolestudier och en annan grupp som samtidigt inledde högre studier. Detta kan förutses bli en olägenhet i skolan och inverka negativt på elevernas attityd till skolan, särskilt om de studerande på grund av t. ex. föräldrarnas inverkan känner sig tvingade att fortsätta skolan t. o. m. årskurs 3. Av i skolan kvarstannande elever kan möjligheterna att i en del fall vinna inträde i högre utbildning efter årskurs 2 uppfattas som en orättvisa. Dessa omständigheter tyder på ett behov av en *minimiålder* — eller krav på viss tids praktiskt arbete — för tillträde till högre utbildning, om avgång efter årskurs 2 skall kunna godtas.

Elevvårdande skäl talar starkt för att man inte bör ha en reguljär möjlighet att avbryta studierna efter två år. En avslutad skolutbildning är för den enskilde bättre och tryggare än en avbruten sådan. Särskilt gäller detta för de studerande på ekonomiska och tekniska linjer. En avbruten studiegång ger i realiteten inget val mellan arbetsmarknad och fortsatta studier, eftersom avslutade förberedelser för arbetsmarknaden saknas. Den möjlighet som finns i dag att få slutbetyg från årskurs 3 på treårig teknisk linje, alltså utan gymnasieingenjörskompetens, bygger på helt andra förutsättningar.

Härtill kommer den nära till hands liggande risken för att just de elever, som har svårigheter att målmedvetet genomföra studier, skulle frestas att sluta sin skolgång i förtid för att övergå till den högre utbildningens ospärrade utbildningsvägar.

Hur möjligheterna till en avkortad studiegång på treårig linje skulle komma att utnyttjas är svårbedömbart. T. ex. möjligheten att uppskjuta studie- och yrkesval ännu ett år kan vara starka skäl för flertalet elever att inte lämna skolan i förtid, liksom givetvis också önskemål om att förvärva fullständiga förkunskaper för visst slag av högre studier. Å andra sidan kan en önskan att snabbt få lämna skolan, i kombination med ett utbildningsönskemål som inte kräver förkunskaper från årskurs 3, ge anledning till avgång i förtid.

Efter ingående överväganden har KU stannat för att föreslå, att utbildning i gymnasieskolan skall vara *slutförd* för att ge behörighet till högre utbildning.

Avkortad utbildning m. m.

Gymnasieelever med studiesvårigheter kan enligt nu gällande bestämmelser få övergå till mindre studiekurs, vilket innebär att från och med årskurs 2 högst två ämnen får läggas ned. Möjligheter finns att senare återgå till fullständig studiekurs. Den som följt mindre studiekurs och fått slutbetyg från gymnasiet kan få förlängd undervisning i

varje tidigare nedlagt läroämne inom fyra år efter årskurs 3 respektive årskurs 4. Nytt slutbetyg utfärdas därefter.

För närvarande ger slutbetyg med mindre studiekurs ej behörighet till studier vid universitet och högskolor. I fråga om klasslärarutbildning vid lärarhögskola och journalistutbildning vid journalisthögskola, till vilka utbildningslinjer både gymnasium och fackskola m. m. ger behörighet, saknas detta krav på fullständiga studiekurser. Det enda kravet för allmän behörighet, i fråga om sökande från gymnasiet, är slutbetyg från årskurs 3.

Mindre studiekurs är avsedd som en möjlighet för lågpresterande elever att få ett slutbetyg från gymnasiet. I det gamla gymnasiet var deras alternativ kvarsittning eller avgång från skolan utan studentexamen. Under förutsättning att bestämmelserna om mindre studiekurs kommer att gälla även i gymnasieskolan vill KU anföra följande.

I fråga om det allmänna behörighetsvärdet torde det vara svårt att hävda att den, som på treårig linje har mindre studiekurs på grund av ett bortfall av t. ex. ett tvåtimmarsämne i årskurs 2 eller 3, kunskapsmässigt etc. inte skulle kunna jämställas med den som har slutbetyg från tvåårig linje. Möjligheterna att få mindre studiekurs i s. k. betygstaktiskt syfte torde vara få, då sådan studiekurs inte är beroende av elevens eget val utan kräver beslut av klasskonferensen.

Klasslärar- och journalistutbildningarna, vilka inte kräver fullständiga studiekurser, är spärrade utbildningsvägar, vilket innebär att tillfredsställande studielämplighet hos de antagna kan förväntas som ett resultat av konkurrensen mellan sökande vid intagningen. Vid dessa utbildningslinjer ställs ej heller något krav på visst lägsta medelbetyg (2,3) för behörighet.

Med hänsyn till bl. a. det sakliga behörighetsvärdet av mindre studiekurs finner KU att något krav på fullständiga studiekurser avseende treårig linje inte bör uppställas för behörighet.

Normaltiden för yrkesutbildning i gymnasieskolan, på linjer som ersätter den nuvarande yrkesskolan, är två år. Enligt SÖ:s ovannämnda förslag skall *specialkurser* kunna anordnas, omfattande ett eller flera läsår eller kortare tid. De kortare kurserna uppfyller inte det allmänna kravet för behörighet, att utbildningen skall omfatta minst två år, och skulle därmed inte ge samma behörighet som linjer i gymnasieskolan.

Det kan givetvis hävdas att gymnasieskolutbildning som sådan skall ge behörighet till fortsatt utbildning utan avseende på utbildningens längd. En betydelsefull funktion hos behörighetsreglerna är, enligt KU:s uppfattning, att bidra till att olika sektorer av gymnasieskolan blir såvitt möjligt likvärdiga alternativ vid valet efter grundskolan. Yrkeslinjerna får sålunda inte uppfattas som en återvändsgränd i fråga om möjligheter till fortsatt utbildning.

KU har emellertid inte funnit det möjligt att förorda, att behörighet skall vinnas i de kortare specialkurserna. Avgörande för utredningens ställningstagande har varit, att den finner en utbildning, som är kortare än två läsår och som ej baseras på bl. a. föregående yrkeserfarenhet e. d., alltför kort som förberedelsetid för högre studier. Som följd av den korta tiden i skolan skulle de studerande bli behöriga vid lägre ålder än övriga sökande till högre utbildning, t. ex. vid 17 års ålder, något som av både principiella och praktiska skäl inte vore rekommendabelt.

Utredningen finner därför att den allmänna regeln för behörighet genom gymnasieskolutbildning, dvs. avslutad minst tvåårig linje i skolan, skall gälla utan undantag. Självfallet skall detta inte hindra den som har kortare utbildning att längre fram vinna behörighet på t. ex. de villkor som kan gälla för vuxna personer.

KU förutsätter, i anslutning till SÖ:s förslag 3.12.1969, att särskilt inrättad linje eller specialkurs i gymnasieskolan skall ha samma inslag av allmänna ämnen som de yrkesinriktade linjerna i övrigt.

Studielämplighet och behörighetsgränser

Så länge studentexamen utgjorde avslutningen på gymnasiestudierna blev genomförd

gymnasieutbildning, avslutad med examen, utan inskränkningar behörighetsgivande för all högre utbildning. Med det examensfria nya gymnasiets införande ändrades förutsättningarna för gymnasieutbildningens behörighetsvärde. Slutbetyg från gymnasium ansågs inte böra medföra rätt till vissa slag av fortsatt utbildning utan särskilda betygskvalifikationer, varför en *kompetenströskel* infördes. Denna har provisoriskt satts till ett medelvärde av lägst 2,3 i gymnasiebetyget (med viss särregel för gymnastikbetygets tillgodoräknande).

I sitt betänkande I (Tillträde till postgymnasiala studier, stencil, ecklesiastikdepartementet 1966: 13) har KU utförligt behandlat bl. a. kompetenströskelns bakgrund och konstruktion. I sammanfattning återges här huvudpunkterna i denna redogörelse.

Gymnasieutredningen (GU) ansåg det omöjligt att ge alla med genomgånget examensfritt gymnasium rätt till studier vid universitet och högskolor och föreslog betygsmedelvärdet 2,3 som kompetenströskel eller behörighetsgräns i slutbetyget från gymnasiet. GU påpekade att de centrala universitets- och högskolemyndigheterna borde få viss rätt och skyldighet att i gränsfall bevilja dispens från detta krav.

GU föreslog att betygsmedelvärdet skulle framräknas efter särskilda regler innebärande att förekomsten av betyget 1 skulle medföra viss reduktion av betygsmedelvärdet. Summariskt uppskattade GU den andel, som kunde beräknas falla under 2,3-gränsen, till 10—15 procent av en årgång elever i gymnasiet. GU förutsatte också att, genom SÖ:s försorg, tillämpningen av dessa regler skulle följas och att reglerna skulle kunna ändras, varför kompetenströskeln i viss utsträckning skulle bli rörlig i betygskalan.

I prop. 1964: 171 (s. 441 f) anslöt sig dåvarande *departementschefen* till GU:s förslag men förordade den ändringen, att någon reduktion av medelvärdet för elever med betyget 1 inte skulle förekomma. »Medelvärdet bör fastställas av Kungl. Maj:t och torde tillsvidare böra fixeras till 2,3.»

KU påpekade i sitt betänkande I (s. 24) bl. a. att det är en allvarlig åtgärd att genom krav på vissa betygskvalifikationer utestänga större eller mindre grupper av utbildningssökande från fortsatt utbildning på den väg de själva valt. Ett instrument av kompetenströskelns karaktär, avsett att utestänga de för studier minst lämpade, borde vara mycket finslipat, och följden av dess användning borde kunna hållas under noggrann kontroll, krav som emellertid knappast är uppfyllda i fråga om 2,3-gränsen. KU framhöll också att en till viss medelnivå fixerad kompetenströskel kan beräknas inverka ogynnsamt på gymnasiets arbete, inte minst genom att den försvårar betygsättningen. En sådan gräns medför att känsliga avvägningar måste göras av de enskilda lärarna. Utredningen vände sig också mot existensen av 2,3-gränsen i ett skolsystem där den absoluta gränsen mellan godkänd och icke godkänd avskaffats. Också från mer allmänna synpunkter fann KU kompetenströskeln otillfredsställande. Utredningen fäste också uppmärksamheten på de bestämmelser i skolstadgan, som gör det möjligt för elever med lägre medelbetyg än 2,3 att gå om årskurs 3 eller att undergå fyllnadsprövning samt att därefter utfå nytt skolbetyg, en anordning som kan få återverkningar på skolorganisationens storlek, samtidigt som följderna för den enskilde av ett lågt medelbetyg blir mindre kännbara.

Trots sin tvekan om det berättigade i en kompetenströskel ville KU emellertid inte på kort sikt rekommendera en förändring av regeln, detta på grund av bristen på underlag och det olämpliga i att ändra regeln innan den tillämpats, dvs. i anslutning till det första utsläppet från det nya gymnasiet 1969. Som ett led i sina förslag till provisoriska behörighetsregler upptog KU således också 2,3-gränsen som kompetenströskel, men betonade samtidigt, att gränsfall borde kunna prövas obundet av regeln och att KU borde få delta i utformningen av anvisningar för sådan prövning, vid vilken hänsyn skulle kunna tas till personliga, särskilda omständigheter.

I Kungl. Maj:ts provisoriska bestämmelser om behörighet till högre utbildning (SFS 1967: 450) har 2,3-regeln inskrivits, i enlig-

het med KU:s förslag, som ett villkor för allmän behörighet och med en särregel för gymnastikbetyget innebärande att detta betyg inte medräknas, om det är lägre än medelvärdet av övriga betyg som ingår i sökandens slutbetyg.

Formuleringen i kungörelsen har öppnat möjligheter till en något vidare tolkning av bestämmelsen genom att lägst 2,25 i medelbetyg godtagits efter avrundning till 2,3 enligt sedvanliga räkneregler. Något särskilt utrymme för gränsfall, utöver de allmänna dispensmöjligheterna, har inte öppnats.

En diskussion om kompetenströskelns existens och konstruktion bör enligt utredningens mening utgå från tröskelns funktioner. Dessa funktioner är dels kvalitativa, dels kvantitativa. En faktor av betydelse är också, att frågan om en kompetenströskel för de treåriga linjerna måste ses i sammanhang med eventuellt motsvarande anordningar inom andra sektorer av gymnasieskolan.

Vad beträffar den kvalitativa funktionen, dvs. avskiljande av de minst studielämpliga, är de nuvarande bestämmelsernas räckvidd begränsad. Möjligheter till omgång eller fyllnadsprövning och därefter nytt slutbetyg står öppna för dem som inte uppnått kompetenströskeln i slutbetyget från årskurs 3. Denna anordning har karaktär av ett slags konkurrenskomplettering och innebär att brister i studieförmågan, vare sig dessa brister ligger i de intellektuella förutsättningarna, i studieintresset eller i miljöfaktorn, som t. ex. hemförhållanden etc., kan kompenseras genom förlängning av studietiden. Prognosen för studielämplighet i framtiden ökas inte genom denna anordning, med undantag av att de faktiska kunskaperna givetvis kan höjas. En effektivare spärr för mindre studielämpliga skulle innebära att möjligheterna till höjning av ett ursprungligt medelbetyg under 2,3 slopades. En sådan definitiv obehörighetsförklaring torde emellertid dels medföra nackdelar för skolan (påfrestningar på betygsättningen), dels av sociala och humanitära skäl knappast vara försvarbar.

Vad beträffar de kvantitativa verkningarna av 2,3-gränsen har KU, i enlighet med sina direktiv, i samverkan med SÖ gjort vissa undersökningar, i vilka det nya gymnasiets första årskull följts fr. o. m. årskurs 1 (vårterminen 1967) t. o. m. årskurs 2 (vårterminen 1968). Undersökningarna har innefattat analyser av terminsbetygens och slutbetygens fördelning på medelbetygsnivåer och avses ge underlag för en prövning av huruvida kompetenströskeln i framtiden skall förläggas vid betygsmedelvärdet 2,3 eller annat medelvärde. Undersökningar och analyser rörande gymnasiet redovisas i specialbetänkandet (SOU 1970: 20).

Framräknade uppgifter om det faktiska utfallet 1969 av betygsättningen i årskurs 3 (slutbetygen) ger vid handen att andelen under 2,3 uppgår till ca sex procent. De kvantitativa följderna av 2,3-gränsen är således väsentligt mindre än GU hade avsett.

Om kompetenströskeln betraktas som en styrfaktor med betydelse för det eftergymnasiala stadiets dimensionering, närmast de fria fakulteternas, kan konstateras att denna effekt ytterligare nedgår då gymnasiets dimensionering i ett nytt behörighetssystem upphör att vara praktiskt taget ensamt avgörande för storleken av tillströmningen till högre studier. Sedd i detta sammanhang blir 2,3-gränsens betydelse väsentligt reducerad.

Gränsens läge i slutbetyget är beroende av vilka föreställningar om studieförmåga som är förknippade med olika medelbetyg och blir för övrigt avhängig av betygsättningen.

Man bör också, vid en totalbedömning av kompetenströsklar i slutbetyget, ta hänsyn till motsvarande förhållanden på andra linjer i gymnasieskolan. Nedan diskuteras frågan om en behörighetsgräns från denna vidare aspekt.

Enligt KU:s uppfattning bör behörighetssystemet, som ovan påpekats, vara så utformat, att det medverkar till att alla sektorer och linjer inom gymnasieskolan kan betraktas som likvärdiga studiealternativ. Samma system för bedömning av studielämpligheten bör därmed i princip gälla för alla linjer, vare sig detta innebär att ett lägsta betygsmedelvärde eller något annat instrument används.

Om kompetenströskeln får formen av ett

lägsta betygsmedelvärde blir nästa fråga, om detta betygsmedelvärde skall vara detsamma eller olika för de olika linjerna. Om betygsmedelvärdet skall ha funktionen av ett sållningsinstrument, som utestänger de för fortsatta studier mindre lämpade från vidare utbildning, kan inte samma betygsmedelvärde gälla för alla linjer, på grund av den i varje fall hittills mellan linjerna varierande elevsammansättningen. En sålunda i fråga om medelvärde differentierad kvalitetsgräns skulle emellertid för närvarande ha den effekten, att den utestängde en större andel av de tvååriga linjernas elever än av de treårigas från högre utbildning. Beräkningar av läget för en behörighetsgräns, motsvarande 2,3 i gymnasiet, i *fackskolan* tyder på att ca 20 procent av eleverna i årskurs 2 skulle falla under en sådan gräns.

En behörighetsgräns i form av betygsmedelvärde kräver troligen att betygsättningen på tvååriga linjer formaliseras mer än vad som nu är fallet i fackskola och yrkesskola. Så kan exempelvis centrala prov bli aktuella. I fråga om yrkeslinjerna kompliceras bilden av att man ännu inte vet vilket eller vilka betygsystem som där kommer att gälla och hur betygsättningen kommer att utfalla.

En annan nackdel med en behörighetsgräns är att den kan komma att få återverkningar på områden, för vilka den ej är avsedd. Arbetsgivare m. fl. kan komma att visa sig ovilliga att anställa personer med medelbetyg under denna gräns, därför att de betraktar den som en godkändgräns, något som aldrig varit avsikten och som kan komma att få olyckliga konsekvenser för i första hand yrkeslinjernas elever.

I detta sammanhang vill KU fästa uppmärksamheten på att man under alla förhållanden måste, om man bestämmer sig för ett lägsta betygsmedelvärde som behörighetsgräns, se till att samma bestämmelser för erhållande av nytt slutbetyg gäller för hela gymnasieskolan, vare sig detta innebär samma rätt som nu finns inom gymnasiet eller ett borttagande av den nu för gymnasiet gällande bestämmelsen.

Kompetenströskelns effekter på den fortsatta utbildningen är i praktiken koncentrerade till ospärrad utbildning vid universiteten, dvs. till de fria fakulteterna, där någon konkurrens om utbildningsplatser mellan de sökande inte förekommer, med undantag för vissa spärrade studiekurser. Vid andra utbildningslinjer, som samtliga är spärrade, kommer konkurrensen mellan de sökande att bestämma de intagnas betygsnivå i den mån urvalet sker efter medelbetyg. Detta har medfört att lägsta medelbetygsnivån bland de antagna som regel kan väntas ligga över 2,3. Vid första antagningen av sökande från det nya gymnasiet (sommaren 1969) till de spärrade utbildningslinjer (motsvarande), som ligger inom ramen för UKÄ:s centrala antagning, var det lägsta betygsmedelvärdet vid kursstarten 3.9.1969 så högt som 3,25. I flera fall var antagningsgränsen betydligt högre. För antagning till läkarutbildning krävdes lägst 4,69 och för psykologutbildning 4,31. Uppenbarligen krävs, med nuvarande förhållanden, för den spärrade utbildningens del inte någon kompetenströskel med syfte att utestänga mindre studielämpliga sökande. I behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450) är bestämmelsen om lägst 2,3 i betygsmedelvärde inskriven med generell syftning på både spärrad och ospärrad utbildning.

Det är att märka att sådana bestämmelser i regel saknas för sådan spärrad utbildning som ligger utanför universitetssektorn. För t. ex. behörighet till klasslärarutbildning krävs inte att någon kompetenströskel i form av medelbetyg skall ha passerats, vare sig för sökande med gymnasieutbildning eller någon annan utbildning, t. ex. fackskola. På grundskolans kompetensområde förekommer inte några kompetenströsklar i form av betygsmedelvärden, oavsett om den sökande har grundskolutbildning eller gymnasial utbildning.

Att uttrycka kompetenströskeln i ett visst betygsmedelvärde har nackdelar av både principiell och teknisk natur. Det finns därför anledning att överväga en annan utformning av behörighetsgränsen. En sådan lösning skulle möjligen kunna nås genom ett *studielämplighetsprov* eller ett annat test av

liknande slag. Ett sådant prov skulle kunna ha vissa fördelar. Således skulle betygsättningen kunna göras utan störningar av faktorer som ligger utanför skolarbetet, och den principiella och praktiska nackdelen av en absolut gräns i den relativa betygskala, som för närvarande används i gymnasiet, skulle bortfalla. En av de främsta fördelarna med ett studielämplighetsprov är att detta skulle kunna göras till en gemensam måttstock på studielämplighet för alla kategorier studerande i gymnasieskolan. Betygsgränser av olika höjd allt efter linje skulle inte behövas, och därmed skulle en viktig anledning till olika värdering av linjerna i gymnasieskolan kunna reduceras. Ett studielämplighetsprov som behörighetsprövande instrument skulle emellertid kunna få vissa negativa biverkningar på skolan.

Syftet med en behörighetsgräns, vare sig den fastställs genom ett test eller i betygskalan, är att ge vissa garantier för att de till en viss utbildning antagna också har tillräckliga studieförutsättningar. Givetvis är ett sådant instrument mycket grovt och kan inte ta hänsyn till individuella variationer i bakgrund och förutsättningar. Som framgår av specialbetänkandet SOU 1968: 25 innebär en viss medelbetygsnivå hos en grupp studerande endast att den procentuella risken för studiemisslyckanden är större respektive mindre i grupper med lägre respektive högre medelbetyg. Om den enskildes möjligheter ger emellertid medelbetyget inget uttömmande besked. Faktorer som t. ex. motivation för studier kan ha stor betydelse för studieresultatet i den fortsatta utbildningen.

Ett styrinstrument, som kan anpassas till personliga förutsättningar och intressen, kan erhållas genom *studievägledning och yrkesorientering*. Ungdomar, som skall lämna skolan och som uppvisar svaga betyg eller låga testresultat, torde ha stort behov av vägledning om sina möjligheter att ägna sig åt visst slags verksamhet, t. ex. studier, under den närmaste framtiden. Om denna vägledning gavs tillräckliga resurser borde man kunna påräkna effekter i form av till intressen och förutsättningar bättre anpassade val av studie- eller yrkesverksamhet. Prop. 1968: 140 förutskickar en omprövning av studie- och yrkesvägledningen i gymnasieskolan (s. 139 f). Som ersättning för en generell betygsgräns e. d. är i detta sammanhang vägledningens avlänkningseffekt i fråga om högre studier av särskilt intresse, men givetvis får en orienterande verksamhet av här avsett slag inte begränsa sig till varningar för vägar som kan bedömas som olämpliga för individen i fråga. Som en värdefull hjälp vid studieorienteringen torde bl. a. ett studielämplighetstest kunna fungera.

KU:s förslag

KU har ingående övervägt frågan om behörighetsgränser av olika slag. Utredningen har därvid funnit att de skäl som talar mot behörighetsgränser är starkare än dem som talar för. KU föreslår därför att någon särskild behörighetsgräns i form av t. ex. visst medelbetyg eller provresultat inte skall förekomma, vad gymnasieskolans elever angår. En förutsättning härför är, enligt utredningens mening, att eleverna, särskilt i högsta årskursen, genom skolans försorg bereds tillfälle till individuell studie- och yrkesorientering. Särskild uppmärksamhet skall därvid ägnas elever med svaga studieresultat.

Sammanfattningsvis föreslår KU

att behörighet på grundval av genomgången gymnasieskola skall grundas på slutbetyg

att ofullständig utbildning i gymnasieskolan inte skall ge allmän behörighet till högre utbildning

att mindre studiekurs på treårig linje, motsvarande linje i det nuvarande gymnasiet, skall ge behörighet till högre utbildning

att linje (motsvarande) i gymnasieskolan skall, för att ge behörighet till högre utbildning, vara minst tvåårig.

10.8 *Vissa gymnasiala utbildningsvägar till högre studier*

10.8.1 Inledning

Som framhålls ovan bör enligt KU:s mening också andra gymnasiala utbildningsvägar än de som kommer att ingå i gymnasieskolan

kunna ge allmän behörighet till fortsatt utbildning.

En utbildning skall för att vara gymnasial baseras på i princip lägst grundskola (motsvarande). Ett annat krav på utbildningen, för att den skall vara behörighetsgivande, är att den skall omfatta minst två läsår. Utöver gymnasieskolan finns ett antal andra utbildningsvägar som uppfyller dessa krav. En del av dessa är vikande skolformer. I stort kan dessa olika vägar inordnas i följande grupper.

Skolformer som ger huvudsakligen allmän utbildning

Skolformer som ger fackutbildning och har viss lägsta ålder, i regel 18 år, som ett villkor för inträde

Vissa yrkesskolekurser (motsvarande)

Särskilda gymnasieformer med fackutbildning

Utbildning utanför det egentliga skolväsendet, t. ex. vid verk och företag eller i organisationer. Dessa utbildningsvägar behandlas i anslutning till frågan om de vuxnas behörighet.

Huruvida en skolform skall räknas som gymnasial och hur lång tid av en viss studiegång som är att hänföra till det gymnasiala stadiet är i en del fall inte omedelbart givet, eftersom indelningen grundskola (motsvarande) och gymnasialt stadium ännu inte tillämpas genomgående i utbildningsväsendet. Vissa utbildningsvägar har därför av KU placerats in i denna stadieindelning på grundval av en av utredningen för ändamålet gjord uppdelning av en i verkligheten sammanhängande studiegång.

I en del fall kan en person ha genomgått en relativt lång och kvalificerad utbildning som dock ej bygger på grundskola (motsvarande). Vid bedömningen av en sådan utbildnings behörighetsvärde bör enligt KU:s mening tonvikten läggas på frågan om de två sista åren i utbildningen kan räknas som gymnasiala. Bedömningen kan också ses som en kontroll av att utbildningen i fråga, tillsammans med den sökandes föregående utbildning, motsvarar minst elva års sammanlagd studietid. Vid bedömningen av utbildningsnivån bör hänsyn tas också till inträdesåldern. Sådan utbildning som kan påbörjas tidigast vid 18 års ålder bör som regel hänföras till lägst den gymnasiala nivån, oavsett den föregående utbildningens längd.

Även avgränsningen mot den högre utbildningen är i många fall oklar. Vissa moment av klart eftergymnasial karaktär kan ingå i en annars gymnasial utbildning, t. ex. en universitetskurs i en folkhögskolas studieprogram. Åldersvillkor, innebärande att för behörighet krävs lägst 18 års ålder, anger att utbildningen åldersmässigt hör hemma på eftergymnasial nivå och kan vara attraktiv även för ungdom med t. ex. gymnasie- och fackskolutbildning. Frågor av detta senare slag behandlas i kapitel 9.

Det har inte varit möjligt att åstadkomma en fullständig genomgång av alla förekommande utbildningsvägar. KU begränsar sig till en del *exempel* på olika slag av sådan gymnasial utbildning som bör ge behörighet till eftergymnasiala studier enligt de normer KU föreslår. I övrigt bör det ankomma på tillsynsmyndigheten att avgöra i vilken mån en sökandes utbildning är gymnasial.

En del av de nedan behandlade utbildningsvägarna är vikande skolformer, t. ex. kommunala tekniska skolor, vilka i fråga om dagskolor efter hand ersätts av teknisk linje i fackskolan. Vissa skolformer har redan ersatts av andra, t. ex. det tvååriga handelsgymnasiet. Eftersom ett betydande antal personer i yrkesverksam ålder fått sin utbildning i vikande eller helt ersatta skolformer, måste man emellertid uppmärksamma behörighetsvärdet även av sådan utbildning.

I exemplifieringen förekommer huvudsakligen utbildning inom det egentliga skolväsendet, dvs. statligt och kommunalt reglerad skolutbildning. Detta innebär inte att utredningen ställer sig avvisande till att behörighet vinns genom utbildning utanför denna sektor. Enligt KU:s mening bör huvudmannaskapet för en utbildning inte tillmätas någon betydelse vid bedömningen av dess behörighetsvärde. Olika slag av utbildning utanför den egentliga skolan som anordnas av t. ex. arbetsgivare, företag, verk eller kommuner bör kunna tillgodoräknas om utbild-

ningen uppfyller kraven (gymnasialt stadium, minst tvåårig). Detsamma gäller om utbildning som anordnas av organisationer m. fl. I princip bör också kvalificerade deltidsstudier som bedrivits under längre tid kunna i rimlig omfattning omräknas till motsvarande heltidsutbildning. Frågor som rör utbildning utanför skolväsendet behandlas dock huvudsakligen i anslutning till de vuxnas behörighetsvillkor.

10.8.2 KU:s tidigare förslag

I KU:s betänkande med förslag till provisoriska behörighetsregler (stencil, ecklesiastikdepartementet 1966: 13) samt i utredningens skrivelse till Konungen 12.12.1967 angående inträdesvillkor för klasslärarutbildning framläggs bl. a. förslag om behörighetsvärdet av vissa slag av utbildning vid antagning till sådan högre utbildning som ligger utanför universitetssektorn.

Förutom gymnasium (motsvarande) och fackskola föreslås följande utbildningsvägar ge allmän behörighet till sådan eftergymnasial utbildning.

Gymnasieingenjörsutbildning på s. k. speciallinje (tvåårig)

Småskollärarutbildning på tvåårig linje

Folkhögskola (två årskurser byggande på grundskola eller tredje årskurs)

Handelsgymnasieexamen på tvåårig linje

Kommunal flickskola (normalskolekompetens)

Annan mot fackskola svarande utbildning.

10.8.3 Skolformer som ger allmän utbildning

De nu fristående skolformerna *gymnasiet* och *fackskolan,* vilka i princip oförändrade ingår i gymnasieskolan, bör givetvis ge samma behörighet som motsvarande linjer i gymnasieskolan. Utbildning i det nuvarande gymnasiets företrädare (enligt 1954 års och tidigare stadgor) bör även i fortsättningen, på självklara grunder, vara behörighetsgivande för eftergymnasial utbildning.

I den s. k. behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450) upptas ett antal utbildningslinjer som, ibland på vissa villkor, är i behörighetshänseende jämställda med studentexamen eller gymnasiekompetens (se kapitel 4). Sådana utbildningslinjer som tidigare kunnat ge behörighet till högre utbildning, t. ex. avgångsexamen vid Hvilans specialgymnasium och begränsad studentexamen vid försvarets läroverk, bör även i fortsättningen ge sådan behörighet, oavsett om linjen i fråga alltjämt är inrättad eller om den avvecklats. I den mån särskilda villkor som kompletteringar e. d. är krav för allmän behörighet, bör dessa emellertid utgå.

Folkhögskola. Denna skolform behandlas i samband med de vuxnas behörighetsvillkor.

Flickskola. Den kommunala flickskolan, ledande till s. k. normalskolekompetens, ger tillsammans med underliggande obligatorisk skola en i regel elvaårig utbildningsgång. Utbildningstiden i obligatorisk skola och flickskola motsvarar således i tid grundskola jämte fackskola. I de avslutande årskurserna förekommer viss linjedelning. Utredningen finner för sin del att de två högsta årskurserna i flickskolan bör räknas som gymnasiala och att normalskolekompetens därför bör ge allmän behörighet till högre utbildning på samma sätt som fackskolan.

Flickskolan är en vikande skolform. Antalet elever var 16.9.1968 totalt 2 846, varav 852 i avslutningsklasserna. Då antagning till nybörjarklasser därefter ej ägt rum, kan antalet personer som i framtiden får normalskolekompetens (fram t. o. m. 1974) beräknas till närmare 2 000 (Statistiska meddelanden U 1969: 3).

Enskilda skolor. I Sverige finns för närvarande ca 30 statsunderstödda privata skolor, som i regel tillämpar det allmänna skolväsendets läroplaner. Ett exempel på utbildning av annat slag är waldorfskolan. Utbildning i waldorfskola har hittills inte gett behörighet till högre utbildning. Kristofferskolan i Stockholm är en sådan (examensfri, tolvårig) skola, den hittills enda av waldorfskolorna i Sverige med gymnasialt stadium. Den står under SÖ:s överinseende och erhåller statliga och kommunala driftsbidrag men är ej underkastad privatskolestadgan och tillämpar ej läroplanerna för det offentliga skolväsendet i övrigt. Tolvårig skolgång

Utbildning	Ålderskrav	Utbildningslängd (år)	Anm.
Teknisk utbildning			
Sjöingenjörsutbildning		2	Maskinteknikerkurs krävs för inträde
Sjökaptensutbildning		2	Styrmanskurs krävs för inträde
Vårdyrkesutbildning			
Arbetsterapeututbildning	18 år	3	
Laboratorieassistentutbildning	17 år	2	
Medicinsk-teknisk assistentutbildning	17 år	2—2 ½	
Sjukgymnastutbildning	18 år	2	
Sjuksköterskeutbildning	18 år	2 ½	
Social utbildning			
Socialpedagogutbildning	19 år	3	
Ålderdomshemsföreståndarutbildning	18 år	3	
Pedagogisk utbildning			
Folkskollärare	18 år	4	Under avveckling
Förskollärare	19 år	2	
Gymnastiklärare	18 år	2	Krav på gymnasiala kunskaper i vissa ämnen
Hushållslärare	19 år	3	
Småskollärare	18 år	3 (tidigare 2)	Under avveckling
Textillärare	19 år	3	
Skoglig utbildning			
Statens skogsmästarskola	22 år	2 (inkl. 1 termins prep.-kurs)	
Ekonomisk utbildning			
Bankutbildning	17 år	2	Vid yrkesskola
Ekonomiföreståndarutbildning	21 år	2	

av detta slag är att betrakta som en parallellform till studiegången genom grundskola och gymnasium och bör således ge allmän behörighet som reguljärt gymnasium. På motsvarande sätt bör, enligt intagningsmyndighetens bedömande, också andra enskilda skolor kunna ge behörighet, t. ex. skolor för vissa befolkningsgrupper av utländsk härstamning.

10.8.4 Fackutbildande skolformer med vissa ålderskrav för inträde

Ovan återfinns en sammanställning av ett antal minst tvååriga fackutbildningar som baseras på genomgången grundskola och som, formellt eller i praktiken, uppställer krav på i regel lägst 18 års ålder som ett villkor för inträde. Gemensamt för samtliga utbildningsvägar av detta slag är således, att det på grund av ålderskraven ej är möjligt att övergå direkt från grundskolan till någon av dem. De rekryteras i växande omfattning med personer som har genomgått gymnasium eller fackskola. I den mån rekryteringen sker från sådan eller annan gymnasial utbildning är dessa linjer till sin funktion närmast eftergymnasiala (jfr U 68:s direktiv som anlägger detta synsätt).

Flera av dessa utbildningslinjer diskuteras utförligt i kapitel 9 och föreslås där bli även formellt inordnade i den högre utbildningen. I den mån så sker, kommer berörda utbildningslinjer att i viss mening bli vikande skolformer; nyrekrytering av studerande med grundskolebehörighet (motsvarande) kommer efter hand att upphöra. Å andra sidan kommer under lång tid många vuxna att ha

allmän behörighet på grundval av den tidigare utbildningen.

Frikyrkliga seminarier inom olika fria kristna samfund ger teologisk utbildning för verksamhet som pastor eller missionär inom respektive samfund. Genom beslut 6.6.1968 och senare medgav Kungl. Maj:t att vissa av dessa skolor, vilka är privata inrättningar, tills vidare skulle stå under statlig tillsyn genom UKÄ. Genom dessa beslut står följande skolor under sådan tillsyn.

Johannelunds teologiska institut i Uppsala (Evangeliska fosterlandsstiftelsen)

Metodistkyrkans teologiska seminarium i Göteborg

Svenska missionsförbundets teologiska seminarium i Lidingö

Svenska baptistsamfundets Betelseminarium i Stockholm

Örebro missionsförenings teologiska seminarium i Örebro.

De frikyrkliga seminariernas utbildning ligger delvis på högre utbildningsnivå. Enligt UKÄ, som i remissyttrande till Konungen 15.11.1967 angående statlig tillsyn åberopar av SÖ anordnad granskning av vissa frikyrkoseminariers kursplaner, är utbildningen vid dessa till stor del jämförbar med verksamheten vid de teologiska fakulteterna. I samma skrivelse anförs att det torde vara berättigat att i frikyrkoseminarieutbildningen se en målinriktad yrkesutbildning.

Som exempel på utbildningen vid ett seminarium av detta slag kan här anföras vissa uppgifter rörande Metodistkyrkans teologiska seminarium.

Inträdesfordringarna är studentexamen (motsvarande), fackskola (motsvarande) eller grundskola jämte minst två års påbyggnadskurser i folkhögskola. Dispens från dessa krav kan beviljas äldre personer. Undervisningen vid seminariet är treårig. I detta fall är inträdesfordringarna sådana att utbildningen är av eftergymnasial natur.

Enligt KU:s uppfattning bör utbildning vid ovannämnda frikyrkliga seminarier, liksom annan här behandlad fackutbildning, normalt ge behörighet till högre utbildning. I den mån utbildningen vid sådant seminarium är gymnasial, bör den för att fylla kravet för behörighet omfatta minst två läsår. Särskilt personer med äldre (gymnasial) utbildning vid dessa seminarier kan få behörighet genom en sådan bestämmelse (om den tidigare utbildningen vid frikyrkliga seminarier, se SOU 1952: 29).

10.8.5 Vissa yrkesskolekurser (motsvarande)

Fullgjord skolplikt är det vanligaste kravet för inträde i yrkesskolan. Genomgången folkskola kan därför vara tillräcklig förberedelse. I kommuner, där grundskola är genomförd, kan emellertid undervisningen i yrkesskola baseras på grundskolekunskaper hos flertalet elever, varför yrkesskolan i realiteten då är gymnasial. Vissa kurser har ett obligatoriskt krav på grundskolutbildning. En sådan kurs är den tvååriga bankutbildning som nämns i föregående avsnitt och som anordnas vid vissa yrkesskolor, den tvååriga hushållstekniska utbildningen m. fl. I en del fall är det fråga om högre utbildning, t. ex. de ettåriga kurser i ADB som förutsätter gymnasium, fackskola eller motsvarande utbildning som grund.

Huruvida en yrkesskolutbildning är gymnasial eller ej måste från fall till fall avgöras av tillsynsmyndighet. Vägledande för myndighetens bedömning bör härvid främst vara om utbildningen i fråga krävt grundskola (motsvarande) som inträdesvillkor eller ej. Om utbildningen i fråga är att betrakta som gymnasial och omfattar minst två läsår, bör den ge allmän behörighet.

Teknisk utbildning vid kommunala tekniska skolor (ersätts i fråga om dagskolor successivt med teknisk linje i fackskola) eller *enskilda tekniska skolor och institut* leder fram till teknikerkompetens (efter teknikerkurs) och ingenjörskompetens (efter högre fackkurs som påbyggnad till teknikerkurs). Inträdesvillkor är i regel fullgjord skolplikt samt praktik inom fackområdet. Kurstiden fram till ingenjörskompetens är vanligen fem terminer, vid aftonskola tio terminer. Gymnasieutredningen bedömde de två sista åren av denna utbildning som gymnasiala (i aftonskola de sista sju terminerna; SOU 1965: 60, s. 57 f).

Personer med utbildning vid tekniskt institut utgjorde ungefär tio procent av hela antalet dispenssökande vid universiteten 1964—1968, dvs. 230 av 2 300 (se KU:s specialbetänkande SOU 1970: 20). Även under första halvåret av försöksverksamheten med utvidgad behörighet utgjorde institutsingenjörerna ca tio procent av de inskrivna (80 av 803).

Fackingenjörer som examinerats efter korrespondensstudier vid Hermods eller NKI har genomgått fackingenjörskurs, som motsvarar utbildningen vid de kommunala tekniska skolorna, eller högre fackingenjörskurs. Parallellen med de kommunala skolorna visar att båda utbildningslinjerna är (gott och väl) gymnasiala. Utbildningen är avsedd för vuxna och riktar sig främst till förvärvsarbetande personer som vid sidan av arbetet vill skaffa sig en teknisk utbildning. Den högre (större) kursen är ingen påbyggnad på fackingenjörskursen, utan båda kurserna kan påbörjas på grundval av obligatorisk skola.

10.8.6 Särskilda gymnasieformer med fackutbildning

Teknisk specialkurs vid gymnasium leder till kompetens som gymnasieingenjör och ger behörighet till klasslärarutbildning och ekonomutbildning, i det senare fallet enligt ämbetsskrivelse till UKÄ 8.3.1968. För närvarande krävs som regel för inträde vid specialkursen att ha fyllt 18 år samt att ha slutbetyg från teoretiskt inriktad linje i grundskolan jämte vissa förkunskaper från fackskolans tekniska linje, årskurs 1. Utbildningen är tvåårig (dagtid) eller treårig (två års kvällsstudier samt ett års dagstudier). Omfattande förpraktik krävs: 12 månader för treårig utbildning, 24 månader för tvåårig. Tidigare har inträdesåldern varit 17 år och grundskolekunskaper har krävts endast i fem ämnen. Enligt de nya inträdesvillkoren är utbildningen gymnasial, på gränsen till högre utbildning. De omfattande praktikkraven gör det berättigat att räkna även utbildning med de tidigare inträdeskraven som gymnasial. Läsåret 1969/70 fanns specialkurs på 14 orter.

Treårig utbildning vid tekniskt gymnasium, ledande till kompetens som gymnasieingenjör, har ersatts med teknisk linje i det nya gymnasiet. Utbildningen ger enligt nu gällande provisoriska behörighetskungörelse behörighet till universitet och högskolor, dock endast på vissa villkor (tyska och engelska med godkända betyg i examen, gymnasiekunskaper i historia för studier vid vissa fakulteter). Dessa krav bör enligt KU:s mening bortfalla.

Bergsskolan i Filipstad har en utbildning som ansluter sig till den tekniska utbildningen i fackskola och gymnasium. Enligt tillägg till behörighetskungörelsen i SFS 1968: 295 ger utbildning vid skolan behörighet till teknisk fakultet på i stort sett samma villkor som gäller för studentexamen (avgångsbetyg tidigast 1965) eller gymnasiekompetens (slutbetyg från skolan).

Tvåårig utbildning vid handelsgymnasium upphörde att rekrytera nya elever fr. o. m. höstterminen 1961 och ersattes med treårig handelsgymnasieutbildning. Den tvååriga formen finns alltså inte längre inom utbildningsorganisationen. Utbildningen ger behörighet till klasslärarutbildning samt till ekonomutbildning enligt ovannämnda ämbetsskrivelse. Dispenssökande med sådan utbildning förekommer förhållandevis ofta. Enligt kungörelse 1953 angavs bl. a. att handelsgymnasium (statsunderstött) skulle bygga på realexamen eller motsvarande kunskaper.

Treårig utbildning vid handelsgymnasium ledande till kompetens som gymnasieekonom har ersatts med ekonomisk linje i det nya gymnasiet. Utbildningen ger enligt den nu gällande provisoriska behörighetskungörelsen behörighet till universitet och högskolor i samma utsträckning som studentexamen (motsvarande).

10.8.7 Sammanfattande förslag

Gymnasial utbildning utanför gymnasieskolan av här exemplifierade slag, bör ge allmän behörighet till högre utbildning under förutsättning att den gymnasiala utbild-

ningen i fråga omfattar minst två läsår. Det bör ankomma på tillsynsmyndighet, att avgöra om en utbildning uppfyller dessa fordringar.

10.9 *Vuxnas utbildning och behörighet*

10.9.1 Behörighet genom utbildning

Undersökningar av den s. k. utbildningsreservens storlek visar, som ovan framhållits, att ett betydande antal vuxna kan förutsättas ha förutsättningar för högre studier. Både den obligatoriska skolan och den fortsatta ungdomsutbildningen har utbyggts successivt under en följd av år. Den breda samhällsinsatsen på vuxenutbildning har däremot påbörjats först nyligen. Utbildningsreserven torde således för närvarande och under lång tid framöver omfatta större andelar av befolkningen i de högre åldersklasserna än i de lägre. Utbildningsreservens storlek, dvs. andelen av olika årskullar vuxna personer, som kunde ha genomgått mer omfattande utbildning än de fick tillfälle till i ungdomsåren, är ett tänjbart begrepp. Det visar bl. a. en jämförelse mellan Sverige och USA beträffande ungdomens tendens att gå vidare till högre studier. I USA går en betydligt större andel av en årskull än i Sverige vidare, och denna andel ökar. Man kan alltså anta att betydligt mer än de ca 25 procent av en årskull svenska ungdomar, som för närvarande går till högre studier, har förutsättningar och intresse för sådan utbildning. Det är inte möjligt att närmare ange hur stor denna andel av årskullen är, varför man endast kan konstatera att den ytterligare ökar utbildningsreserven, dvs. gruppen vuxna med förutsättningar för högre studier.

Olika undersökningar av tillströmningen till den kompetensinriktade *kommunala och statliga vuxenutbildningen* visar en hittills klar dominans av yngre personer. Dessa har också i stor utsträckning en mer omfattande förutbildning än de äldre.

Den kommunala och statliga vuxenutbildningen, i varje fall den nivåmässigt gymnasiala delen, torde i icke obetydlig grad komma att utgöra ett slags kompletteringsinstitut för tillträde till högre utbildning, där de vuxna som redan har tämligen lång utbildning på jämförelsevis kort tid kan förvärva de nödvändiga meriterna för behörighet till eftergymnasial utbildning. Ålders- och förutbildningsstatistiken över deltagare i den gymnasiala vuxenutbildningen, liksom de s. k. dispensämnenas framskjutna ställning vid ämnesval och studieplanering, tyder för övrigt på att den behörighetsgivande funktionen redan nu spelar en viktig roll.

I och för sig är den här berörda utvecklingen varken ogynnsam eller anmärkningsvärd. Enligt KU:s mening finns det emellertid risk för att de något äldre vuxna med förutsättningar för högre studier inte i lika hög grad som de yngre kommer att betrakta den kommunala och statliga vuxenutbildningen som en framkomlig väg till fortsatt utbildning. Många vuxna tillägnar sig både studiefärdighet och andra förutsättningar för kvalificerad utbildning på andra vägar. För dem innebär det nuvarande principiella kravet på fullständig gymnasial utbildning för tillträde till högre studier, att de måste anslå avsevärd tid åt förberedande utbildning, i vissa fall kanske åt både förgymnasiala och gymnasiala studier. Sådan tidskrävande utbildning torde vara svårare för de något äldre än för de yngre att genomföra, bl. a. på grund av engagemang i yrkes-, förenings- och annan samhällsverksamhet. Sådant engagemang är emellertid ofta både ett viktigt kriterium på studielämplighet och ett incitament att genomgå fortsatt utbildning. I de fall sådan för individ och samhälle önskvärd fortsatt utbildning kan komma att rubriceras som högre utbildning i KU:s mening, synes det vara felaktigt och orättvist, om brist på tid för att uppfylla de formella kraven på allmän behörighet till sådan utbildning skulle lägga hinder i vägen för önskad fortsatt utbildning.

Med hänvisning till ovanstående synpunkter finns det enligt KU:s mening ett behov, framför allt för de något äldre vuxna, av en väg till högre utbildning som inte kräver andra formella, preciserade förkunskaper än de som oundgängligen måste uppställas för

att vederbörande skall kunna följa undervisningen vid den utbildningsväg han önskar pröva. I den pågående försöksverksamheten med vidgat tillträde enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68 erbjuds en sådan behörighetsväg för ett begränsat antal ämnen och ett begränsat studiemål.

Generationsolikheterna utgör för närvarande ett av de mer framskjutna motiven för vuxenutbildningsåtgärder av skilda slag liksom för försök att undanröja vissa spärrar av formell natur framför den högre utbildningen. Dessa skäl kommer att få minskad aktualitet som en följd av ungdomsskolans snabba utbyggnad, den allmänna standardutvecklingen och olika studiesociala åtgärder. För den högre utbildningens del innebär detta att behovet av speciella villkor för underutbildade vuxna efter hand minskar i betydelse. Med gymnasieskolans genomförande får minst 85 procent av ungdomskullarna redan i början av 1970-talet en med den obligatoriska skolan sammanhängande gymnasial utbildning som ger allmän behörighet till högre utbildning (enligt KU:s förslag). Samtidigt minskar den underutbildade delen av åldersgruppen 20–40 år – dvs. den i all vuxenutbildning för närvarande mest frekventa gruppen – redan under 1970-talet i storlek.

Försöksverksamheten enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68 medger även för *folkhögskolans* elever partiella universitetsstudier i vissa ämnen vid uppnådda 25 års ålder och efter fem års yrkesverksamhet. Många av folkhögskolans elever torde uppnå åldersgränsen i nära anslutning till slutförandet av sina folkhögskolestudier. Många uppfyller också kravet på yrkesverksam tid.

KU har emellertid funnit att 25-årsregeln är onödigt begränsande för folkhögskolans elever. Eftersom genomsnittsåldern för folkhögskoleleverna är ca 21 år, har dessutom ett stort antal folkhögskolutbildade inte ens dessa formella möjligheter att gå vidare när de lämnar folkhögskolan. Det är enligt KU:s mening vidare att förmoda att de studieförutsättningar hos folkhögskoleleverna, som ger dem behörighet till viss lärarutbildning samt journalistutbildning, utgör tillräckliga förutsättningar också för andra högre studier. Folkhögskolutbildningens starka inslag av samhällsorientering och sociala frågor synes göra denna studerandegrupp lämpad för kvalificerad vidareutbildning. Folkhögskolan bör sålunda ge allmän behörighet till i princip all eftergymnasial utbildning. Därmed blir folkhögskolan i behörighetshänseende jämställd med fackskolan, vilket också är i enlighet med ett tidigare riksdagsbeslut (se härom KU:s principförslag till provisoriska behörighetsregler i KU I).

Vuxna förvärvar relativt ofta, i anslutning till sin verksamhet i yrkes- eller samhällslivet, någon form av utbildning, även om de saknar formell skolutbildning utöver den obligatoriska skolan.

I olika slag av *vuxenutbildning utanför det reguljära skolsystemet* gäller för flertalet studievägar, att utbildningen är nära knuten till, ibland helt integrerad i den yrkes-, förenings- eller annan verksamhet som den studerande har som huvudsyssla. I regel innebär detta både att studierna bedrivs på en hög motivations- och prestationsnivå och att ett visst urval sker eller skett bland de studerande med avseende på kapacitet, ambition och andra resurser för personlig utveckling. Inte minst viss facklig utbildning liksom vissa former för personalutbildning går i många fall t. o. m. över gränsen till högre utbildning vad beträffar både ämnesinnehåll och arbetsformer. Utan att det alltid kan formellt dokumenteras kan dessa kurser ge en väl så god grund för högre studier som reguljär gymnasial vuxenutbildning.

Studieformerna präglas emellertid av stor variation både inbördes och sinsemellan. Vidare är sällan en viss utbildning knuten till en och samma kompetensbakgrund. I flera fall bygger olika studievägar på varandra och på yrkesmeriter i ett mönster som svårligen låter sig standardisera och översätta till en användbar mall för behörighetsvärdering. Ett betydande antal av de här berörda utbildningsvägarna torde dock såväl kvantitativt som kvalitativt väl motsvara gymnasial skolutbildning, dvs. ger i stort sett motsvarande förberedelser för fortsatt utbildning. Kombinationen av urval och

studier vid sådana studievägar ger i regel en garanti för att kursdeltagarna får tillräckliga förutsättningar för fortsatt utbildning både i fråga om allmänorientering och studieerfarenhet.

Även viss yrkesskolutbildning och arbetsmarknadsutbildning bör kunna bedömas på sätt som här skett vad beträffar jämförelsen med gymnasieskolutbildning.

10.9.2 Särskilda vägar till högre utbildning

Läsåret 1968/69 bedrev ca 14 000 personer grundläggande universitetsstudier inom decentraliserad och extern universitetsutbildning. Till dessa grupper räknas deltagarna i UKÄ:s decentraliserade kurser, arrangerade av UKÄ i samverkan med lokala skolstyrelser, deltagarna i studieförbundens universitetscirklar samt, enligt särskilda bestämmelser, i universitetskurser per korrespondens i kombination med särskilda, muntliga kurser vid universitet. Tillträdet till dessa olika former av universitetsstudier utanför de egentliga universitetsinstitutionerna är som regel ej reglerat av allmänna behörighetsvillkor, men fortsatta studier vid universitet står då ej utan vidare öppna (se kapitel 4).

Decentraliserad och extern universitetsutbildning samt vissa övriga studievägar (icke institutionsbundna utbildningsformer) attraherar ett betydande antal studieintresserade utan gymnasial utbildning. Med få undantag erbjuder emellertid sådan utbildning i dag studiemöjligheter utöver 20-poängsnivån. Vill man genom vidgade tillträdesmöjligheter till den institutionsbundna undervisningen öppna möjligheter för de externstuderande att där fortsätta sina påbörjade studier, måste innehållet i behörighetsprövningen för tillträde rimligen vara annorlunda än i fråga om de sökande från ungdomsskolan eller enligt nu gällande dispenskrav. Det är svårt att motivera att vuxna, som påbörjat och framgångsrikt genomfört en utbildning på universitetsnivå ehuru utanför universitetet, av formella skäl hindras från en omedelbar fortsättning av studierna eller från rätt att på samma villkor som andra studerande tentera vid universitet eller högskola.

Eterförmedlad högre undervisning har endast förekommit försöksvis (radiokursen i statskunskap 1965—1967). Försöket synes emellertid visa bl. a. att eterundervisningen kan ha stor genomslagskraft så till vida att den dels kan attrahera delvis andra studerandekategorier än övrig vuxenutbildning, dels visat sig kunna leda till godtagbara studieresultat även för studerande med ringa formell förutbildning. Trots nödvändig hopkoppling med folkbildningsverksamhet, universitetsinstitution, korrespondensskola eller annan institution för seminarieövningar och tentamen torde eterförmedlad undervisning som studieform ställa avsevärda krav på självstudier och studieplanering och ge kursdeltagarna god studieträning. I den mån framtida deltagare i grundkurser, inhämtade via etermedia, söker sig till fortsatta högre studier torde de i stor utsträckning komma via studieförbunden.

Ovan har berörts behovet av ökade möjligheter till fortsatta studier inom den högre utbildningen för olika slag av externstuderande. Motsvarande möjligheter bör också erbjudas radio/TV-studerande på motsvarande nivå även om de inte haft anknytning till studieförbund, folkhögskola o. d.

Försöksverksamheten med vidgat tillträde till högre utbildning (enligt SFS 1969: 68) kan, redan innan ett nytt behörighetssystem kan vara i funktion, väntas medföra krav från de studerande på möjligheter att fortsätta utöver de tillåtna 60 poängen. Frågan om denna studerandegrupps behörighet för fortsatta studier bör lösas så att de studerande inte onödigtvis hindras av formella krav (jfr ovan om externstuderande m. fl.). De bör normalt få rätt att fortsätta sina studier utan begränsning under förutsättning att de uppfyller tidigare angivna krav på språkkunskaper (se kapitel 14).

10.9.3 Särskild bedömning av utbildning inhämtad i vuxen ålder

KU har inte haft möjlighet att i sitt arbete inrymma någon mer ingående redogörelse

för den vuxenpedagogiska forskningens iakttagelser om vuxnas speciella studievillkor, förutsättningar etc. Emellertid kan följande framhållas som är av praktisk betydelse för synen på vuxnas behörighetsfrågor.

Vuxnas studier äger i regel rum under andra former och villkor än studier i ungdomsåren. Oftast krävs en större personlig insats och studierna sker ofta under pressande yttre förhållanden, på fritid efter full arbetsdag, under åsidosättande av familjen etc. Vuxenstudier kan därför generellt sägas kräva högre motivation än ungdomsstudier. En konsekvens härav är att det faktum att en person som fullföljt studier i vuxen ålder, yrkesutbildande eller av folkbildningskaraktär, visar att han har stark motivation för studier, något som borde kunna tillmätas stort värde som tecken på förutsättningar för fortsatt utbildning.

Målinriktningen hos den som genom vuxenstudier nått till den högre utbildningen torde i regel vara stark. Av dem som under andra halvåret 1969, dvs. omedelbart efter bestämmelsernas ikraftträdande, inskrevs i enlighet med SFS 1969: 68, uppger över 70 procent att deras studiemotiv är att förkovra sig inom sitt yrke eller att byta yrke. Denna målinriktning reducerar riskerna för studieavbrott och bör vid förändrad rekrytering tillmätas betydande värde som ett medel att upprätthålla den högre undervisningens kvalitet och produktivitet.

Motivations- och målinriktningsaspekten ger ytterligare belysning åt möjligheterna för viss särbehandling av de vuxna i fråga om behörighet. Det finns fog för att, åtminstone inom vissa gränser, högre värdera prestationen att fullfölja studier som vuxen, ju äldre vederbörande är.

Som ett slags nivågaranti vid tillämpning av i övrigt liberala regler för allmän behörighet, särskilt för tillträde till studievägar utan särskilda förkunskapskrav, kan samtidigt olika typer av orienterings- och förberedelsekurser anordnas. KU återkommer till frågan om värdet av den studieträning, som de särskilda förkunskapskraven kan ge, och till möjligheterna att i kursform vägleda och orientera de vuxna.

10.9.4 Ålder och yrkesverksamhet som behörighetsgrund

Då det finns ett slags behörighetsgrund definierad i viss utbildning eller genom visst urvalsinstrument, t. ex. studielämplighetsprov, och därigenom en behörighetströskel existerar framför den högre utbildningen, är en avgränsning av den behöriga gruppen genom exempelvis ett ålderskrav mindre nödvändig. Då däremot, som i fråga om det vidgade tillträdet till högre utbildning enligt SFS 1969: 68, behörigheten delvis ligger i kunskaper och erfarenheter som den sökande tillägnat sig under viss tids yrkesverksamhet måste någon gräns dras.

Enligt KU:s mening bör begreppet vuxen eller vuxenstuderande ges en vid definition. Den högre utbildningen kan framdeles komma att få nya uppgifter, som delvis ändrar förutsättningarna för eventuella gränsdragningar i form av åldersregler. Nya distributionsformer för högre utbildning, t. ex. universitetskurser förmedlade genom massmedia, kan få åldersgränser att förlora en stor del av sin mening, eftersom undervisningen då blir faktiskt tillgänglig för alla.

Tillträde till gymnasial vuxenutbildning kräver en lägsta ålder av 18 år, dvs. den ålder vid vilken ungdomar normalt avslutar fackskolan. Med denna utgångspunkt borde åldersgränsen för tillträde till eftergymnasial utbildning för sökande utan gymnasial utbildning sättas på andra sidan 20-årsgränsen. Som ett av kraven för tillträde till arbetsmarknadsutbildning gäller 21 år som lägsta ålder, fr. o. m. 1.7.1970 20 år.

Utan en åldersgräns mellan ungdom och vuxna, i de fall de sistnämnda kan få behörighet på andra villkor än de yngre, kunde genvägar kring ungdomsskolan öppnas till högre utbildning, genvägar vilka skulle kunna utnyttjas av ungdomar utan sådan behörighet som förvärvats på för ungdom normala vägar.

Erfarenheter från yrkeslivet är naturligtvis viktigare än viss ålder i och för sig som grund för högre utbildning. Krav på yrkeserfarenhet av viss längd synes därför vara mer grundläggande än åldersgränser.

Ett krav på viss tids yrkesverksamhet som ett behörighetsvillkor torde dessutom vara ett smidigare instrument än en åldersgräns för avgränsningen av vuxengruppen. Yrkesverksam tid ansluter naturligt till den enskildes utbildnings- och yrkessituation; den grundläggande faktorn i sammanhanget är den ålder vid vilken vederbörande avslutat den obligatoriska skolan. För personer utan gymnasial utbildning varierar denna ålder mellan 13 år (äldre med sexårig folkskola) och 16 år (yngre med nioårig grundskola).

Krav på viss tids yrkesverksamhet innebär i praktiken att även en lägsta åldersgräns fastställs. Om man t. ex. sätter kravet på yrkesverksam tid till lägst fem år, blir de grundskolutbildade på detta sätt lägst 21 år innan de kan vinna behörighet.

Yrkesverksamhet som vuxendefinition bör i princip avse heltid. Med mindre omfattande yrkesverksamhet än den här föreslagna föreligger risk, att en person fyller ut tiden med t. ex. mindre kvalificerade servicearbeten på deltid för att på detta sätt invänta att yrkestidskravet (åldern) uppfylls. KU anser att yrkesverksamhet i detta sammanhang bör definieras på i princip det sätt som görs i UKÄ:s anvisningar till bestämmelserna om vidgad behörighet enligt SFS 1969: 68. Sålunda bör t. ex. vård av hemmavarande barn samt viss militär utbildning räknas som yrkesverksamhet.

10.9.5 Studieerfarenhet

Kraven för allmän behörighet skall bl. a. utgöra en garanti för att den som medges tillträde till högre utbildning har förvärvat erforderlig studieträning.

Hela frågan om behörighetsprövningen kan på längre sikt möjligen komma att lösas genom ett testförfarande. Konstruktion och utprövning av ett studielämplighetsprov har påbörjats av KU, men det torde kräva flera års fortsatt arbete (försöksverksamhet) innan man kan räkna med att för behörighetsprövning ändamålsenliga och tillförlitliga prov finns tillgängliga. Under tiden synes andra lösningar böra sökas för behörighetsbedömningen, framför allt av vuxna, i fråga om formell skolutbildning mindre väl förberedda sökande till högre utbildning. Vad beträffar kravet på studievana hos de vuxna sökande vill KU framhålla två utgångspunkter för en generell bedömning.

För det första torde en rätt hög grad av *självselektion* ske bland de vuxna som söker fortsatt utbildning, innebärande att bl. a. studievanan och den studietekniska färdigheten är genomsnittligt förhållandevis hög bland vuxna sökande till högre utbildning. Hittillsvarande erfarenheter från försöket med vidgat tillträde till viss universitetsutbildning ger belägg för att en dylik självselektion föreligger. Tillgängliga data om dem som antagits till högre utbildning på grundval av andra särbestämmelser beträffande allmän behörighet, t. ex. vid radiokursen i statskunskap och i samband med korrespondensstudier, visar samma tendenser. Man skulle således kunna räkna med att de sökande, som på andra grunder än skolmässig förutbildning, t. ex. viss ålder eller yrkesverksamhet, kan komma att få allmän behörighet ofta kommer att ha både en omfattande studievana och stark studiemotivation. Däremot kan det i många fall vara svårt att vid intagningen jämföra dokumentation över sådan studieerfarenhet med skolbetyg.

För det andra uppställs, utöver de allmänna behörighetskraven, för tillträde till flertalet studievägar också krav på *särskilda förkunskaper* i ett eller flera ämnen. Dessa krav är i princip ovillkorliga och har för många studievägar en omfattning, som tvingar de icke-gymnasialt utbildade att förbereda sig genom studier under i vissa fall avsevärd tid för att få fullständig behörighet. Förutom ämneskunskaper förvärvar de därvid självfallet ett avsevärt mått av studieträning.

Man måste räkna med att vuxna utbildningssökande utan fullständig gymnasial utbildning även framdeles ofta kommer att behöva bedriva omfattande, i många fall mer än årslånga kompletteringsstudier i gymnasial vuxenutbildning eller på annat sätt, för att i fråga om flertalet eftergymnasiala studievägar kunna uppfylla de särskilda förkunskapskraven.

Allmän behörighet för vuxna sökande utan sammanhängande skolutbildning bör enligt KU:s mening i avsevärd omfattning kunna grundas på en kombination av å ena sidan ålders- och yrkesverksamhetskriterier, å andra sidan den dokumentation avseende studieträning, som de kan uppvisa i form av betyg (motsvarande) som avser de särskilda förkunskapskraven för de kommande högre studierna.

Om kravet på gymnasial utbildning som villkor för allmän behörighet slopas för de vuxna, som här har förutsatts, kan man utgå från att vissa vuxna sökande i berörda ämnen har förkunskaper som t. o. m. ligger under grundskolenivån, när kompletteringsstudier inleds. I dessa fall tillkommer således studietid i t. ex. kommunal vuxenutbildning, innan gymnasie- eller fackskolestudier kan påbörjas.

10.10 *Ett nytt behörighetssystem för vuxna*

10.10.1 Principiella utgångspunkter

Ett behörighetssystem som, utan ändring av nu gällande kvalitetskrav och med utgångspunkt i sannolika praktiska förutsättningar, på ett tillfredsställande sätt skall kunna tillgodose de vuxnas behov av högre utbildning, bör enligt KU:s mening baseras på följande allmänna principer.

1. Sådana nu existerande formella hinder för vuxnas tillträde till eftergymnasial utbildning som inte är sakligt grundade skall undanröjas.

2. De vuxna utbildningssökandes speciella förutsättningar i fråga om allmänna förkunskaper, yrkeserfarenheter, samhällsorientering, intressen och studiemotivation m. m. skall särskilt beaktas.

3. Utrymmet för en framtida uppdelning av utbildningstiden, enligt principen återkommande utbildning, bör öka.

4. De vuxnas möjligheter till orientering och vägledning beträffande fortsatt utbildning inom bl. a. den högre utbildningens område bör förbättras. Åtgärder i detta syfte bör ingå i behörighetssystemet och utformas så, att de reellt underlättar förverkligandet av punkt 3 ovan.

Vuxenutbildningsbehoven och de vuxnas studieförutsättningar undergår fortlöpande förändringar, som måste beaktas också i fråga om behörighetsreglernas utformning. Enligt KU:s mening måste således av flera skäl tillämpningarna av de ovan angivna principiella villkoren fortlöpande revideras.

De grundläggande behörighetsreglerna bör vara så få och enkla som möjligt och av generell karaktär. De bör kompletteras med tillämpningsföreskrifter som utan onödiga dröjsmål kan anpassas till ändrade förhållanden, t. ex. på grundval av utvärderingar av försöksverksamhet eller med ledning av prognoser. Ett smidigt handhavande av systemet förutsätter kontinuerliga och betydande insatser med avseende på försöksverksamhet, uppföljning och utvärdering av behörighetsreglernas funktioner. Endast genom sådana åtgärder kan grundvalarna för en tillfredsställande, snabb och ändamålsenligt fortlöpande revidering av behörighetsregler och urvalsförfaranden erhållas.

På visst sätt får särskilda åtgärder för att öppna den högre utbildningen för vuxna karaktär av engångsåtgärder, tillämpade i en övergångssituation innan det nya skolsystemet fått full genomslagskraft i de något högre åldersgrupperna.

10.10.2 Utvidgning av försöksverksamheten enligt SFS 1969: 68

Vuxenutbildningsreformen enligt 1967 års riksdagsbeslut i förening med olika studiesociala reformer har, som ovan framhållits, i hög grad vidgat möjligheterna för personer med begränsad grundutbildning att i vuxen ålder skaffa sig skolmässiga påbyggnader. För vuxna med avsikt att fortsätta sin utbildning på högre nivå erbjuder såväl statlig som kommunal, kompetensgivande vuxenutbildning vägar att förvärva behörighet för tillträde till högre utbildning enligt de regler som gäller för sökande från ungdomsskolan. Minst tvåårig gymnasial utbildning, som av KU föreslås gälla som krav för allmän behörighet, skulle alltså i princip kunna upp-

ställas som enda behörighetsväg såväl för vuxna som för sökande från ungdomsskolan till högre utbildning.

Flera skäl talar emellertid för att för de vuxnas del även andra vägar till allmän behörighet bör finnas. KU har i det föregående relativt utförligt behandlat dessa skäl. Sammanfattningsvis kan i detta sammanhang följande konstateras.

I den kompetensgivande gymnasiala vuxenutbildningen är för närvarande majoriteten av de studerande jämförelsevis unga och har dessutom i stor utsträckning redan viss utbildning utöver grundskola. Otvivelaktigt torde det också bland de något äldre vuxna finnas betydande grupper av människor med såväl behov av som de potentiella förutsättningarna för högre studier. För flertalet av dessa är emellertid den formella skolunderbyggnaden så begränsad och olika hinder för ett flerårigt kompletteringsprogram så många och stora, att vägen till högre studier via en fullständig gymnasieutbildning inte ter sig praktiskt möjlig. Icke desto mindre har många genom yrkes-, förenings- eller annan verksamhet förvärvat kunskaper och erfarenheter, som kan utgöra god grund för högre studier.

KU har längs olika vägar försökt finna en lämplig, generellt tillämpbar form för att i ett framtida behörighetssystem beakta även dessa något äldre vuxnas speciella behov av och förutsättningar för högre studier. Utbildningskriterier har därvid endast i begränsad omfattning befunnits användbara. Utredningen har i stället som övergripande kriterier stannat för de behörighetsgrunder, som gäller i försöksverksamheten med vidgat tillträde enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68, dvs. viss tids yrkesverksamhet i kombination med viss ålder. Den faktiska existensen av denna försöksverksamhet gör det naturligt att anknyta till dessa villkor i form av ett betydligt vidgat försök.

Med hänvisning till vad som sagts ovan, bl. a. angående åldersvillkor, borde ett krav på minst fem års yrkesverksamhet i princip kunna utgöra tillräcklig grund för allmän behörighet för vuxenstuderande. KU finner det emellertid inte lämpligt att, parallellt med den pågående försöksverksamheten med åldersgränsen 25 år, försök också påbörjas med i realiteten andra åldersvillkor. Enligt utredningens mening finns det för närvarande inte heller något starkare behov av att vidta åtgärder som syftar till generell minskning av kraven i behörighetshänseende för de vuxna i åldrarna 21–25 år. KU återkommer dock i det följande till vissa grupper av utbildningssökande i dessa åldrar.

För de något äldre vuxna föreligger däremot anledning att vidga tillträdet till eftergymnasial utbildning utan krav på gymnasial förutbildning som allmänt behörighetsvillkor och utan andra formella hinder. Anslutningen av KU:s förslag till den pågående försöksverksamhetens behörighetsvillkor får ses som den tekniska lösning av detta problem, som under förhandenvarande omständigheter bedömts mest lämplig.

KU förordar att den inledda försöksverksamheten enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68, vilken tillkommit och utformats i huvudsaklig överensstämmelse med KU:s skrivelse till Konungen 10.5.1968, får fortsätta i syfte att vinna säker erfarenhet om behörighetsgrundernas värde. *Verksamheten bör dock utvidgas till att omfatta i princip alla högre studievägar.* Detta överensstämmer i princip med vad som anfördes av olika remissinstanser i yttranden över KU:s ovannämnda förslag 10.5.1968. UKÄ anförde sålunda i detta sammanhang att antalet ämnen, vilka skulle omfattas av den föreslagna försöksverksamheten, till en början måste begränsas av praktiska skäl men att sedan en utvidgning av ämneskretsen borde ske. »Ämbetet bör ges bemyndigande att i den takt förkunskapskraven kan fastställas utöka försöksverksamheten med övriga ämnen inom filosofisk fakultet.» SÖ föreslog att ämneskretsen inte skulle begränsas. Det bör dock understrykas att dessa yttranden endast avsåg det område inom vilket förslagen skulle tillämpas, dvs. filosofisk fakultet. Efter hand som data om tillströmning och studieresultat m. m. insamlas kan de i SFS 1969: 68 angivna minimigränserna för ålder och yrkesverksam tid eventuellt behöva omprövas. KU förordar att tills vidare lägst

25 års ålder och minst fem års yrkesverksamhet får gälla även för en utvidgning av försöksverksamheten.

Eftersom försöksverksamheten endast pågått under en kortare tid kan utredningen inte bygga sitt förslag till utvidgning på utvärdering av några försöksresultat. Grunderna för förslaget torde emellertid i huvudsak framgå av ovanstående synpunkter.

Behörighet på här avsedd grund kan sägas utgöra en fortsatt tillämpning av den princip som tidigare införts för fackskolans del genom tillkomsten av en s. k. praktikkvot för fackskolesökande utan behörighetsgivande utbildning men med yrkesskola eller erfarenheter från arbetslivet.

En utvidgning av försöksverksamheten med behörighet grundad på kombinationen ålder och yrkesverksam tid kan medföra, att även andra grupper än de förhållandevis välutbildade utnyttjar möjligheterna till högre studier. Detta är att hälsa med tillfredsställelse, eftersom syftet med försöksverksamhetens behörighetsregler är att undanröja formella hinder för personer med goda personliga förutsättningar för studier. För att den enskildes studieval skall stå i samklang med hans personliga förutsättningar och för att hans val av utbildning även i övrigt skall kunna baseras på en realistisk uppfattning om utbildningsförhållanden och arbetsmarknad m. m., föreslår KU nedan inrättandet av särskilda *orienteringskurser för vuxna*. Dessa kurser bör bli obligatoriska behörighetsvillkor för sökande av här avsedd kategori. Denna utökning av behörighetskraven föranleds av att försöket utsträcks till i princip alla högre studievägar.

Till den här föreslagna utvidgningen av försöket med vidgat tillträde till högre studier bör knytas olika former av uppföljande och utvärderande verksamhet.

En utvidgning av försöksverksamheten kan komma att medföra vissa problem, framför allt vad beträffar meritvärderingen vid urvalet till de spärrade utbildningarna. Svårigheter t. ex. i fråga om meritvärderingen bör dock inte få utgöra hinder för en i övrigt önskvärd lösning av de vuxnas behörighetsproblem.

10.10.3 Särskilda utbildningsvägar till behörighet

Allmänt

Utbyggnaden av den kompetensinriktade vuxenutbildningen har, som förut påpekats, hittills framför allt tillvaratagits av yngre åldersgrupper. KU har bl. a. därför bedömt det som särskilt angeläget att för de något äldre vuxna pröva möjligheterna att tillmäta även annan utbildning än gymnasieskola betydelse vid prövningen av allmän behörighet för högre studier. I och för sig är detta endast en helt naturlig anpassning av behörighetsreglerna till de vuxnas speciella förhållanden och till deras för olika ändamål bedrivna studier. Tidigare i detta kapitel utvecklas hur behörighet till högre utbildning skall grundas på gymnasieskolan m. m., dvs. på i allmänhet typiska former av ungdomsutbildning. Motsvarande anpassning till vuxenutbildningen är enligt utredningens åsikt en konsekvens av den ovannämnda anslutningen av allmänna behörighetsvillkor till huvudsakligen ungdomsutbildning eller rättare till sådan utbildning som står i princip öppen för både ungdom och vuxna, om än ofta i olika former. I föreliggande avsnitt behandlas behörighetsvärdet av sådan utbildning som i allmänhet inte utnyttjas av andra än vuxna.

Det stora flertalet vuxna, som i annan vuxenutbildning än den formellt gymnasiala kan ha förvärvat studieerfarenhet, allmänna ämneskunskaper och övriga förutsättningar i huvudsak motsvarande en tvåårig utbildning i gymnasieskolan, torde när de söker fortsatt utbildning på eftergymnasial nivå vara minst 25 år och i regel ha fullgjort minst fem års yrkesverksamhet. De kan då hänföras till en utvidgad försöksverksamhet av den typ som för närvarande regleras av bestämmelserna i SFS 1969: 68.

Man kan emellertid inte bortse från att rekryteringen till vissa vuxenutbildningsvägar, som t. ex. personalutbildning och fackliga studier, ofta sker i sådana åldersgrupper att många efter slutförd utbildning ännu kan ha flera år kvar till 25-årsstrecket och inte

alltid kan dokumentera minst fem års yrkesverksamhet. Som exempel kan nämnas att lägsta inträdesålder till folkhögskola i regel är 18 år. En två- eller treårig folkhögskolutbildning kan således vara avslutad redan i åldern 20–22 år. Inom den decentraliserade och externa universitetsutbildningen gäller ingen åldersgräns för antagning. I princip kan således personer redan i 18–20-årsåldern ha genomgått en eller flera kurser på universitetsnivå utan att de för den skull är formellt behöriga att inskrivas på grundval av ålders- och yrkesregeln. KU finner det angeläget att även dessa yngre vuxna, om de önskar tillträde till den högre undervisningen, under vissa förutsättningar skall kunna förklaras allmänt behöriga utan att först genomgå fullständig utbildning i den gymnasiala skolan.

Personalutbildning m. m.

Kravet på en minst tvåårig utbildning i gymnasieskolan för allmän behörighet borde kunna anses uppfyllt jämväl av sökande som kan dokumentera viss annan, i huvudsak motsvarande utbildning. Sådan utbildning kan utgöras av t. ex. viss militär utbildning, personalutbildning i samband med statlig, kommunal eller enskild anställning eller facklig verksamhet i den mån tillfredsställande dokumentering föreligger. Under samma förutsättning bör till här berörd förutbildning också kunna räknas arbetsmarknadsutbildning, hel- eller deltidskurs vid yrkesskola samt utbildning vid korrespondensskola, via radio eller TV eller inom folkbildningsverksamheten.

Den dokumentation som förekommer, med avseende på respektive utbildningsinnehåll samt kvantitativa och kvalitativa egenskaper, medger endast i vissa fall direkta jämförelser, t. ex. i form av ett schablonmässigt omräkningsförfarande beträffande timantal e. d., med dokumentation över gymnasial skolutbildning. En betydande flexibilitet präglar många av de aktuella utbildningsvägarna. Olika personer kan sålunda inom ett och samma system av studievägar förvärva betydligt olika kunskaper och erfarenheter. Många utbildningar anpassas ständigt efter förändringar hos de egentliga avnämarna.

I de fall dokumentationen över genomgången utbildning omfattar bestyrkta uppgifter om utbildningen i fråga, bör de ovan nämnda utbildningsvägarna godtas som behörighetsgrundande, i varje fall då de tidsmässigt motsvarar gymnasieskolutbildning. Därvid bör mindre hänsyn tas till den grund på vilken utbildningen baseras än till vederbörandes ålder då utbildningen påbörjades. Utbildning som kan påbörjas först vid lägst 18 års ålder bör normalt anses vara lägst gymnasial.

Det bör finnas möjligheter för tillsyns- eller antagningsmyndighet att besluta om tillgodoräknande av utbildning på här nämnda utbildningsvägar som motsvarande gymnasieskola och därmed som grund för tillträde till de högre studier som den sökande avser att bedriva.

Utöver denna bedömning av behörighetsvärdet av viss förutbildning bör också enligt KU:s mening finnas bestämmelser om *dispens* som möjliggör individuell prövning av sökande.

Tillträde till högre studier på grundval av de här berörda utbildningarna torde vanligen inte komma att efterfrågas av personer under 21 år. Centrala anvisningar till antagningsmyndigheterna om behörighetsprövningen måste emellertid ange sådana riktlinjer för bedömningen att ingen genväg öppnas förbi ungdomsutbildningen i gymnasieskolan till högre utbildning.

Folkhögskolutbildning

Folkhögskola bör i behörighetshänseende likställas med tvåårig gymnasieskola. För behörighet bör därför krävas två årskurser som bygger på grundskola (motsvarande) eller tredje årskurs. Vid bedömningen bör hänsyn tas till att enskilda elever kan ha förvärvat kunskaper och erfarenheter motsvarande grundskola jämte två årskurser vid folkhögskola oavsett kursens startnivå (jfr SÖ:s anvisningar till kungörelsen om grundskolans kompetensvärde, SFS 1966: 24, 2 §).

Decentraliserad och extern universitetsutbildning

Majoriteten av de studerande inom decentraliserad och extern universitetsutbildning är 26 år eller äldre. De flesta bedriver studierna parallellt med yrkesarbete och torde i regel uppfylla kravet på minst fem års yrkesverksamhet innan de slutfört sin kurs. Liksom för övriga något äldre utbildningssökande utan skolmässig behörighetsgrund skulle behörighetsfrågan även för dessa kunna lösas genom den ovan föreslagna utvidgningen av försöksverksamheten med vidgat tillträde (behörighet genom ålder och yrkeserfarenhet).

Gränserna mellan å ena sidan decentraliserad och extern, å andra sidan traditionell universitetsundervisning kan komma att successivt suddas ut. Bl. a. av denna anledning bör tillträde till reguljära universitetsstudier beredas även sådana yngre sökande, som kan dokumentera godkänd kunskapsprövning över genomgången kurs inom decentraliserad etc. universitetsutbildning. Behörighet skulle därvid kunna grundas på att den sökande visat sig kunna genomföra viss utbildning, i likhet med bedömningen av andra slag av utbildning enligt ovan. KU föreslår att denna behörighetsväg infogas i det framtida behörighetssystemet och finner det rimligt, att inhämtande av kurser motsvarande minst 40 poäng ger allmän behörighet till fortsatt högre utbildning.

10.10.4 Orienteringskurser för vuxna

Det växande och samtidigt alltmer differentierade utbudet av utbildningstillfällen skärper kraven på vägledning och orientering av de utbildningssökande. För sökande till högre utbildning som kommer direkt från ungdomsskolan lämnas en i princip jämförelsevis omfattande studie- och yrkesvägledning i omedelbar anslutning till de gymnasiala studierna, vartill kommer möjligheter att i olika slag av informationsmaterial inhämta kompletterande underlag för beslut om val av studieväg etc.

Resurserna för en till vuxna anpassad studie- och yrkesvägledning är ännu relativt begränsade. Den vidgning av möjligheterna för vuxna att på annan grund än gymnasial skolutbildning vinna tillträde till högre utbildning, som inletts med försöksverksamheten enligt SFS 1969: 68 och som KU föreslår skall ytterligare utökas, förutsätter enligt utredningens mening särskilda, vägledande åtgärder.

Marginalen för felval av utbildningsväg är betydligt smalare för vuxna än för de flesta ungdomar. Behovet av information om yrke och utbildning m. m. är därför mycket stort. Bättre kunskap om ämneskombinationer, utbildningsvägar och arbetsmarknad hör till de faktorer som påverkar vuxenstuderande i lika hög grad som ungdomar och som därför är särskilt viktiga för vuxenstuderande utan bestämda yrkesmål för studierna. Vida större bör dock den grupp vuxna bli som redan från början siktar på yrkesbyte med hjälp av fortsatt målinriktad utbildning och som just därför har stort behov av information och vägledning. Särskilt för vuxna utan mer omfattande erfarenhet av studier är det viktigt, att valet av fortsatt utbildning görs på basis av realistiska föreställningar om utbildningsförhållanden och arbetsmarknad samt egna förutsättningar för studier m. m.

Med hänvisning till bl. a. ovanstående synpunkter föreslår KU att alla utbildningssökande utan gymnasial utbildning (motsvarande), dvs. sökande med behörighet på grundval av viss ålder och viss tids yrkesverksamhet, före inskrivning vid högre läroanstalt skall genomgå en *orienteringskurs* om förslagsvis minst fyra och högst sex veckor. Kurserna skall kunna genomföras av olika arrangörer och i olika former, t. ex. vid folkhögskola eller i kommunal vuxenutbildning, genom deltagande i kurs inom arbetsmarknadsutbildningen eller i regi av studieförbund. Oavsett arrangören bör kurserna stå under SÖ:s överinseende. Den här angivna kurstiden avser heltid. Utredningen finner det viktigt att även möjligheter till deltidsstudier öppnas i t. ex. den kommunala vuxenutbildningens regi.

Enligt KU:s bedömning bör den föreslagna orienteringskursen vara av stort värde

inte enbart för vuxna som vill förbereda sig för högre studier utan också som mer allmän orientering för vuxna som behöver ett bättre underlag för val mellan olika studievägar. Även för personer som önskar orientering om t. ex. gymnasial vuxenutbildning bör kursen kunna vara av värde. Den bör därför inte förbehållas någon viss kategori vuxna utan stå öppen för alla intresserade. Denna breda syftning och rekrytering ger vid handen att den kommunala vuxenundervisningen normalt bör anordna orienteringskurserna. För dessa bör också gälla normala ekonomiska villkor för deltagare i sådan undervisning, dvs. fritt kursdeltagande och studiehjälp. Betyg eller andra graderade omdömen om kursdeltagarna bör ej utfärdas utan endast *intyg* om deltagande. Kurserna bör, under förutsättning av tillräckligt deltagarantal, ges varje termin.

Antagningsmyndighet bör ha möjlighet att bevilja *dispens* från kravet på genomgången orienteringskurs, t. ex. i fall då det föreligger uppenbara svårigheter för den sökande att delta i sådan kurs på grund av resavstånd o. d., då orienteringskursen uppenbarligen är överflödig samt då studiemålet är starkt begränsat.

KU har endast i stora drag övervägt hur de föreslagna orienteringskurserna skall läggas upp. Viss erfarenhet av kursuppläggningen torde finnas bl. a. inom SÖ och AMS, som försöksvis sedan våren 1969 som arbetsmarknadsutbildning arrangerat omställningskurser samt informations- och utredningskurser om fyra veckor för att bl. a. i kombination med yrkesvägledning, praktik och fördjupad utredning klarlägga kursdeltagarnas förutsättningar för visst yrke eller viss utbildning. Dessa kurser har visat sig fylla en viktig funktion. Självfallet är dock informationsbehovet något annorlunda i en arbetslöshetssituation, där arbetsbyte eller yrkesval upplevs som påtvingat och kanske åtföljs av en rad praktiska problem, än i en frivilligt åstadkommen studievalssituation, där yrkesvalet kan te sig mer perifert. Det finns ändå skäl att dra vissa paralleller mellan dessa båda utgångslägen. I båda fallen står individen inför ett val som kan få vittgående konsekvenser, vilket gör det angeläget att i möjligaste mån eliminera riskerna för felinvestering i utbildning.

Följande inslag i den här föreslagna orienteringskursen finner KU speciellt angelägna

utbildningsorientering och studierådgivning, bl. a. information om studier vid universitet och högskolor

anlagsorientering och yrkesvägledning

arbetsmarknadsinformation

studieteknik och bibliotekskunskap med bl. a. praktiska övningar

ämnesöversikter.

KU vill betona att orienteringskurserna bör utformas med hänsyn till omfattningen av den orientering, vägledning och studieträning deltagarna genomgått tidigare.

Studielämplighetsprov och andra test bör bli värdefulla instrument för vägledning under kursen. Utredningen har på grundval av sina erfarenheter vid konstruktion av ett studielämplighetsprov funnit att någon form av ett studielämplighetsprov, inte minst som hjälp för deltagarna själva att bedöma sin förmåga, obligatoriskt bör genomgås av kursdeltagarna.

Yrkesvägledare kan i sitt arbete ta del av undersökningsresultat av olika slag, t. ex. anlagsundersökningar, militära inskrivningsprov, remisser från sociala institutioner, läkarutlåtanden etc. Det finns därför alla skäl att låta yrkesvägledare få del också av resultaten av studielämplighetsprov etc., oavsett inom vilken organisatorisk ram prov anordnas.

10.10.5 Behörighetsprövning m. m. med studielämplighetsprov

Utan tvivel skulle man genom ett studielämplighetsprov (SP) av den typ som försöksvis utarbetas genom KU:s försorg väsentligt kunna förenkla de vuxnas behörighetsfrågor med avseende på de tekniska problemen. Med hjälp av SP kunde antagningsmyndigheten befrias från prövningen av sådan s. k. annan utbildning som behandlas ovan. Generella behörighetsregler av typen ålder — yrkesverksam tid skulle i princip bli överflödiga. Det allmänna behörighetsvillkoret skul-

le således kunna vara »genomgång av SP med godtagbart resultat».

Å andra sidan måste ett antal tekniska och administrativa problem lösas om SP skulle komma till mer allmän användning som ett behörighetsprövande instrument. KU vill som exempel härpå särskilt betona följande.

Behörighetsprövning med SP måste ske under mycket begränsad tid på viss bestämd dag, alltså en punktbedömning som för den enskilde skulle få avgörande betydelse. Detta är i sig en olägenhet, som också skulle leda till att ett system måste konstrueras för omprövning för dem som inte lyckats väl vid den första prövningen. Detta skulle bli ett inte minst administrativt besvärande problem.

Å andra sidan skulle provet kunna spela en väsentlig roll i andra funktioner än som enbart prövningsinstrument för fastställande av behörighet. Det skulle således kunna ha stort värde som *komplement* till andra behörighetsgrunder. KU fäster också stor vikt vid SP:s möjligheter som *orienterande* och *vägledande* instrument för den enskilde vid studievalet, t. ex. i samband med de orienteringskurser som ovan föreslås. Syftet skulle i sådana sammanhang bli mer diagnostiskt än prognostiskt, medan det senare skulle bli fallet om SP användes som ett behörighetsprövande instrument.

Såvitt KU kan finna, skulle ett SP således kunna få viktiga funktioner som ett hjälpmedel för den enskilde vid hans bedömning av sina förutsättningar för studier liksom för verksamheten inom studie- och yrkesvägledningen. Frågan är om inte detta användningssätt är väl så betydelsefullt som funktionen att tjänstgöra som ett instrument för formell prövning av behörigheten.

Konstruktion och utprövning är förenade med flera olika svårigheter, av vilka här en skall beröras. Det gäller den långa tid som måste förflyta innan studieresultaten inom utprövningsgruppen föreligger i tillräcklig omfattning för att det skall bli möjligt att fastställa instrumentets prognosvärde för den oenhetliga studerandegrupp (vuxna) som det här är fråga om. Detta problem sammanhänger med svårigheterna att finna en representativ grupp för utprövning och normering. Prognosvärdet hos prov av denna typ är dock tämligen väl känt genom tidigare forskning.

Beslut om SP:s användning som behörighetsprövande instrument kan enligt KU:s mening inte fattas förrän erfarenheter vunnits av provets sätt att fungera. Detta förutsätter en försöksverksamhet av tillräcklig längd och omfattning. Utredningen är därför inte beredd att nu framlägga förslag om SP:s användning vid den formella behörighetsprövningen. I andra sammanhang föreslår KU vissa andra användningssätt, nämligen som underlag för den enskildes egen bedömning liksom för vägledning av olika slag (se ovan) samt som kompletterande urvalsinstrument (kapitel 12).

10.10.6 Vissa specialfrågor

Det behörighetssystem för vuxna, som KU föreslår, bygger bl. a. på förekomsten av följande förutsättningar.

1. Försöksverksamheten med vidgad behörighet, enligt bestämmelserna i SFS 1969: 68, pågår tills vidare och avser för närvarande reguljära studier vid universitet, dock endast för begränsade studiemål (maximalt 60 poäng totalt och högst 40 poäng i enskilt ämne).

2. En viss ytterligare differentiering av behörighetsvillkoren förekommer redan nu, nämligen efter undervisningens distributionsform. Decentraliserad och extern universitetsutbildning står sålunda som regel öppen utan krav på uppfyllande av allmänna behörighetsvillkor. Även denna studieväg leder enbart till begränsade studiemål (20 eller 40 poäng per ämne).

3. För tillträde till sammanhängande utbildningsgångar, exempelvis läkarutbildning, krävs i regel utöver allmän behörighet redan vid studiernas inledning förhållandevis omfattande förkunskaper. Samtliga krav på förkunskaper måste vara uppfyllda före studiernas påbörjande i motsats till vad fallet är vid filosofisk fakultet, där möjligheter finns att efter hand, i samband med det

successiva valet av studieväg, dokumentera förkunskaper som krävs för de fortsatta studierna. Samlad redovisning av förkunskaper innebär att, genom förberedande studier, ett betydande mått av studieträning erhållits innan fullständig behörighet vunnits. De avsedda linjerna är regelmässigt spärrade.

4. Oavsett utbildningsväg eller behörighetsgrund skall för behörighet krävas kunskaper i engelska motsvarande antingen två årskurser i den gymnasiala skolan eller däremot svarande *läskunskaper*. Det lägre kravet (läskunskaper) bör gälla tills vidare och övergångsvis. Central tillsynsmyndighet skall kunna medge befrielse från förkunskapskrav i engelska (se nedan).

5. Studier vid de s. k. *fria fakulteterna* kan, med hänsyn till studiemål och undervisningens distributionsform samt gällande behörighetsregler, indelas i tre olika sektorer eller grupper.

Grupp 1. Decentraliserade och externa universitetskurser om högst 40, i regel 20 poäng.

Grupp 2. Partiell utbildning (maximalt 60 poäng) enligt bestämmelserna om vidgat tillträde till högre studier i SFS 1969: 68.

Grupp 3. Fullständig utbildning vid teologisk, juridisk eller filosofisk fakultet. Vissa ämnen vid de sistnämnda fakulteterna är spärrade.

Försöksverksamhet m. m. vid de fria fakulteterna

KU:s förslag innebär i stort sett följande.

Studier inom grupp 1 (decentraliserad och extern universitetsutbildning) skall, såsom redan nu vanligen är fallet, vara öppna (vad avser decentraliserad utbildning 20-poängsnivån). Inga allmänna villkor för tillträde till dessa studier skall uppställas.

Studier inom grupp 2 och grupp 3 skall vara öppna även för sökande utan behörighetsgivande utbildning under förutsättning av lägst 25 års ålder och minst fem års yrkesverksamhet, dvs. nuvarande villkor enligt SFS 1969: 68, samt genomgång av särskild orienteringskurs för vuxna (se ovan). Antagningsmyndighet skall kunna befria sökande från kravet på genomgången orienteringskurs. Samtliga ämnen och studiekurser skall stå öppna för studerande med behörighet av detta slag.

Vid flertalet utbildningslinjer vid filosofisk fakultet är den nuvarande begränsningen till 60 poäng svår att förena med utbildningslinjernas organisation (40 poäng i avdelning 1, 40 poäng i avdelning 2).

I remissyttrande till utbildningsdepartementet angående den utvidgade behörighetens anpassning till den nya utbildningsorganisationen vid filosofisk fakultet förutsatte KU, att de vuxenstuderande av denna kategori huvudsakligen skulle få sina utbildningsbehov tillgodosedda inom ramen av särskilda utbildningslinjer. Då försöksverksamheten utvidgas och öppnar vägen till fullständig utbildning, blir det knappast möjligt att hänvisa samtliga studerande till särskilda utbildningslinjer eller att annars inskränka utbildningsvalen. Sedan den studerande i avdelning 1 inhämtat studiekurs (studiekurser) om 40 poäng, bör han därför få tillstånd till fortsatta studier fram till examen.

För alla studerande vid filosofisk fakultet gäller att studier i en avdelning i princip skall vara fullbordade innan de får övergå till nästa avdelning. Detta bör gälla som enda villkor för fortsatta studier även för dem som vunnit behörighet genom uppfyllande av ålders- och yrkeskravet. Dock bör enligt KU:s uppfattning universitetsmyndigheterna strikt iaktta kravet på fullbordade studier i en avdelning som villkor för fortsatta studier i nästa, vad studerande av denna kategori beträffar.

Den etappvisa organisationen av studierna inom ett antal utbildningslinjer med successiva kursval är utmärkande för filosofisk fakultet. De särskilda behörighetskraven kan därigenom redovisas successivt. På visst sätt är denna studieorganisation väl ägnad som behörighetsväg för vuxna utan skolmässig behörighet; studieresultat och behörighetskrav ger möjligheter till kontrollerade prestationer i varje steg och varje etapp kan vara slutmål för en studerande med partiellt studiemål.

Försöksverksamhet vid fackhögskolor

Som ovan framhållits kommer för de spärrade *utbildningsvägarna vid fackhögskolor* (motsvarande) att föreligga omfattande krav på särskilda förkunskaper i olika ämnen enligt läroplaner på det gymnasiala stadiet. Dessa krav kan väntas bli så omfattande att de vanligen motsvarar minst ett läsårs gymnasiala studier räknat efter heltidsstudier i ungdomsutbildningens studieformer. Den studieträning som sådana studier ger, tillsammans med mognad och erfarenhet på grund av viss yrkesverksamhet, bör kunna jämställas med yngre sökandes (gymnasieskolutbildades) mer skolmässiga bakgrund vad beträffar allmän behörighet. Allmän behörighet bör kunna ges också till fackhögskolorna (motsvarande) för personer som inte genomgått gymnasieskola, men som uppfyller kraven för behörighet enligt försöksverksamhetens regler.

En viss sållning även bland de vuxna sökande kommer att äga rum genom *konkurrensen* mellan de sökande till den spärrade utbildningen. Hur denna konkurrens kommer att verka beror på urvalssystemets konstruktion och på dragningskraften hos respektive utbildningslinjer.

Med hänsyn till att konkurrensen mellan de sökande i dag ofta förutsätter ett högt medelbetyg från gymnasiet för att en sökande skall bli antagen till här avsedd spärrad utbildning, kan KU:s förslag till behörighetsregler synas innebära alltför stora risker för studiemisslyckanden. Utredningen vill emellertid betona, att det är fråga om *försöksverksamhet,* som förutsätts stå under fortlöpande, noggrann kontroll.

Allmänna villkor vid ändrad behörighetsnivå

I kapitel 9 föreslår KU att vissa utbildningsvägar som i dag baseras på grundskola skall inordnas i den högre utbildningen. De avsedda utbildningsvägarna är utbildning till

arbetsterapeut
ekonomiföreståndare
fritidspedagog
förskollärare
hälsovårdsinspektör
hörselvårdsassistent
medicinsk-teknisk assistent
sjukgymnast
sjuksköterska (grundutbildning om fem terminer)
socialpedagog
ålderdomshemsföreståndare.

Den allmänna regeln för behörighet till dessa vägar bör vara densamma som för annan högre utbildning, vilket är innebörden i förändringen av behörighetsnivån. I flera fall torde dock de *särskilda behörighetskraven* kunna kvarligga på grundskolenivå. KU finner intet hinder för att dessa utbildningsvägar, vilka genomgående är spärrade, inordnas i den föreslagna utvidgningen av försöksverksamheten (se ovan), på samma sätt som annan spärrad fackutbildning.

Med hänsyn till höjningen av det allmänna behörighetskravet kan emellertid vissa svårigheter drabba dem som förberett sig på att uppfylla tidigare gällande behörighetskrav. Av denna anledning bör genomförandet av de nya behörighetsreglerna anstå till dess att en tillräckligt lång övergångstid förflutit. Vidare bör tillsynsmyndighet kunna förordna att krav på kunskaper i engelska inte skall uppställas samt bevilja dispens från allmänna behörighetskrav i övrigt.

10.10.7 Vissa modifieringar

Som ovan nämnts bör möjligheterna till *dispens* från gällande behörighetskrav kvarstå även i ett nytt och öppnare behörighetssystem för vuxna. Generella behörighetsregler kan inte beräknas täcka alla individuella variationer i fråga om studier m.m. bland vuxna personer. Dispensförfarandet är därför nödvändigt för att man skall kunna ta individuella hänsyn. Dispensprövningen avser alltså den sökandes individuella förutsättningar för studier och personliga situation i övrigt och går ut på att pröva de sakliga förutsättningarna, om vederbörande inte uppfyller de formella kraven. Härifrån bör skiljas den prövning av olika slags *utbildning*

som enligt ovan skall kunna ge allmän behörighet. Den sistnämnda prövningen avser huruvida utbildningen i fråga kan anses motsvara minst tvåårig utbildning i gymnasieskola.

Beträffande tolkningen av kravet på minst *fem års yrkesverksamhet* bör enligt KU:s mening i kvalifikationstiden kunna ingå, i enlighet med UKÄ:s anvisningar 3.7.1969 till SFS 1969: 68, kvalificerad militär utbildning (utbildning till värnpliktig underofficer eller officer, reservofficersutbildning eller annan liknande utbildning eller tjänstgöring). Intill en tid av högst ett år bör kunna inräknas tid som sökande bedrivit studier på gymnasial nivå eller undergått yrkesutbildning. I begränsad utsträckning skall deltidsarbete kunna omräknas till motsvarande heltidsarbete. Med yrkesverksamhet skall likställas vård av egna barn, vård av föräldrar eller annan jämförlig sysselsättning, dock inte mer än högst halva kvalifikationstiden, vilket innebär ett mindre avsteg från UKÄ:s ovannämnda anvisningar.

I händelse av starkt begränsat studiemål, t. ex. studier i enstaka ämne, eller efter individuell prövning, bör kravet på intyg över *orienteringskurs* kunna efterges (jfr ovan).

10.10.8 Sammanfattning av förslag till allmänna behörighetsvillkor för vuxna

Sökande som inte är behörig genom minst tvåårig gymnasial utbildning är behörig på någon av följande grunder (a–c).

a) Första och andra årskurs, byggande på grundskola, vid folkhögskola eller tredje årskurs vid sådan skola.

b) Annan utbildning, som enligt antagningsmyndighetens bedömning kan anses motsvara minst tvåårig utbildning i gymnasieskolan.

c) Försöksvis gällande villkor: lägst 25 års ålder och minst fem års yrkesverksamhet (eller annan motsvarande erfarenhet) samt intyg över genomgången särskild orienteringskurs för vuxna med bl. a. genomgång av studielämplighetsprov som underlag för vägledning.

För samtliga behörighetsgrunder tillkommer ett krav på *förkunskaper i engelska* motsvarande två årskurser i gymnasieskolan eller, övergångsvis, däremot svarande läskunskaper om central tillsynsmyndighet ej bestämmer att sådana förkunskaper ej skall krävas. Den decentraliserade och den s. k. externa universitetsutbildningen (20-poängskurser) är öppen och inga allmänna behörighetsvillkor uppställs.

Dispens från olika krav för allmän behörighet skall kunna beviljas av central tillsynsmyndighet eller, i fråga om orienteringskurs, av antagningsmyndighet.

11 Särskild behörighet

11.1 *Utgångspunkter för KU:s överväganden*

11.1.1 Särskilda villkor för behörighet i ett framtida behörighetssystem.

De villkor som avser *allmän behörighet* har karaktären av en tröskel vars överskridande är ett villkor för tillträde till avsedd utbildning. »Den allmänna behörigheten» är närmast knuten till övergångarna mellan olika stadier i utbildningsväsendet och anger viss utbildningsnivå eller motsvarande allmänna förberedelse för studier. Den behörighetsgivande utbildningen etc. är som regel ej specificerad till innehållet. De allmänna villkoren kan ses som ett uttryck för ett krav på en viss bredd i orientering och intressen, oavsett studieinriktning (jfr kapitel 10).

De villkor som gäller *särskild behörighet* avses utgöra en direkt förberedelse för studier av visst slag. Villkoren eller *förkunskapskraven* är vanligen noga specificerade till innehåll och omfattning, t. ex. i fråga om ämne, skolform och lärokurs. Utöver egentliga kunskapskrav kan också förekomma t. ex. åldersvillkor, praktikkrav eller fordringar på genomgången lämplighetsprövning. Sådana krav är i regel att betrakta som villkor för särskild behörighet. I föreliggande kapitel diskuteras dock endast de egentliga kunskapskraven.

De särskilda krav för behörighet, som för närvarande gäller som villkor för tillträde till olika slag av högre utbildning, är i regel utformade under den bestämda förutsättningen, att de inträdessökande har en förhållandevis homogen, allmän förutbildning, nämligen studentexamen respektive gymnasiekompetens eller motsvarande allmänna utbildningsbakgrund. Detta förhållande inverkar på olika sätt på utformningen av de särskilda kraven för behörighet. För det första uttrycks dessa i regel som fordringar enligt gymnasiets kursplaner (jfr dock klasslärarutbildningen och journalistutbildningen, där förkunskapskraven anges enligt fackskolans kursplaner). För det andra kan man förutsätta en viss gemensam, ganska omfattande kunskapskärna hos de studerande, varför det oftast inte är nödvändigt att kräva t. ex. kunskaper i främmande språk, trots att sådana i realiteten kan vara nödvändiga för att den studerande skall kunna tillgodogöra sig viss kurslitteratur. Man har kunnat förutsätta att varje studerande har sådana kunskaper.

I det framtida behörighetssystem som KU föreslår i kapitel 10 kan de utbildningssökande beräknas ha en avsevärt mer skiftande bakgrund. Ett mycket betydande antal kommer troligen alltjämt att ha genomgått treårig gymnasial utbildning, medan andra har genomgått tvåårig linje i gymnasieskola eller bedrivit studier vid folkhögskola eller i något slag av gymnasial fackutbildning. Andra åter kan, utöver folkskola eller grundskola (motsvarande), väntas ha högst skiftande bakgrund i fråga om yrkes-

verksamhet och studier, t. ex. korrespondensstudier, studiecirklar, fackliga kurser etc. Att för alla dessa kategoriers skiftande kunskaper finna ett minsta gemensamt, i studiekurser eller läroplaner uttryckt kunskapsinnehåll låter sig knappast göra. En noggrann genomgång av vad varje högre utbildningslinje kräver i fråga om förkunskaper blir därför nödvändig.

De förkunskapskrav som för närvarande anges i behörighetskungörelsen (motsvarande) kan således inte utan vidare anses vara tillräckliga, när en tillräckligt enhetlig eller homogen gymnasieutbildning inte längre kan förutsättas som gemensam grund för högre utbildning.

KU vill dock betona det värde redan för undervisningen som ligger i att den högre utbildningen tillförs en viss andel studerande med annan bakgrund än fullföljda gymnasie- eller fackskolestudier. Personer med annat slag av förutbildning eller med erfarenheter från yrkesverksamhet får anses utgöra ett berikande inslag vid diskussioner och seminarieövningar osv. inom den högre utbildningen.

11.1.2 Förkunskapskraven i försöksverksamheten med vidgat tillträde till högre utbildning

Inom den högre utbildningen finns redan en grupp studerande, vilken i fråga om behörighetsgrund påminner om den kategori som kan komma att få behörighet på grundval av KU:s förslag till allmän behörighet för vuxna till högre studier. Sedan 1.7.1969 finns för personer utan den eljest föreskrivna formella förutbildningen möjlighet att i viss omfattning bedriva högre studier enligt Kungl. Maj:ts kungörelse 11.4.1969 om försöksverksamhet med vidgat tillträde till högre utbildning (SFS 1969: 68). Jämlikt denna kungörelse medges personer, som uppfyller kravet på minst fem års yrkesverksamhet och lägst 25 års ålder, rätt att bedriva studier med begränsat mål vid filosofisk fakultet inom högst tre av sammanlagt 13 ämnesområden.

I den mån det i studieplanen för något av dessa 13 ämnesområden är föreskrivet vissa förkunskaper, fordras av den studerande att han styrker sig äga dessa kunskaper. Han skall dessutom uppfylla övriga för studierna nödvändiga förkunskaper. Efter hörande av berörda utbildningsnämnder och efter samråd med KU fann UKÄ, att detta slag av förkunskaper kunde begränsas till engelska motsvarande fordringarna för årskurs 2 i gymnasium eller fackskola, men att något absolut bindande, formellt krav på förkunskaper i engelska, dokumenterat genom betyg från viss årskurs i gymnasium eller fackskola, ej borde uppställas. I stället har det överlåtits åt den enskilde att själv bedöma sina förutsättningar att tillgodogöra sig förekommande kurslitteratur på engelska efter att ha fått information om dess omfång och svårighetsgrad. En formell prövning av den sökandes kunskaper bedömdes som alltför komplicerad och tidskrävande att genomföra, och tyngdpunkten lades därför vid *information* om kraven. I de fall då den sökande ej kan styrka sina förkunskaper i engelska genom något dokument, krävs intyg på att samråd skett med studierådgivare eller studievägledare vid universitet.

UKÄ:s anvisningar till SFS 1969:68, i vilka ovanstående bestämmelser återfinns, utgör således en lösning av ett problem med i princip samma struktur som det KU har fått sig förelagt. KU kan dock inte begränsa sig till enbart vuxna personer, dvs. i detta fall sökande med lägst 25 års ålder.

Vad beträffar engelska, ingår krav på kunskaper i detta språk i de *allmänna* behörighetsvillkoren (enligt KU:s förslag i kapitel 10). Principen att i viss mån överlåta åt den enskilde att, efter tillfredsställande information, själv bedöma sitt behov av kompletterande studier är dock tillämplig i andra sammanhang (se nedan).

11.1.3 Räckvidden av mer detaljerade förkunskapskrav

Som ovan framhållits är de nu gällande förkunskapskraven vanligen utformade under den förutsättningen, att de studerande

har även andra förkunskaper än de i behörighetsvillkoren föreskrivna. De förkunskaper som alla eller flertalet studerande förvärvat, oavsett de formella kraven, specificeras inte i förkunskapsvillkoren utan innesluts i realiteten i kravet på *allmän* behörighet. Vad som därutöver krävs och som inte kan förutsättas vara för handen hos alla sökande, måste däremot specificeras. Om sålunda det allmänna behörighetskravet är gymnasiekompetens och det för visst slags studier krävs relativt stora förkunskaper i biologi, måste detta anges i behörighetsvillkoren, eftersom biologi (som självständigt ämne) endast förekommer på gymnasiets naturvetenskapliga linje.

För stora grupper av studerande på olika utbildningslinjer, i flera fall säkerligen den stora majoriteten, kommer även framgent en liknande gemenskap i förkunskaper att föreligga. Detta är fallet då de sökande kommer från gymnasieskolan och där genomgått sådana linjer som är likartade till sin uppbyggnad. Alldeles oavsett de formella behörighetskraven kommer sådana sökande att ha gymnasiala kunskaper inom flera olika områden, t. ex. svenska, främmande språk och matematik. För sådana sökande har alltså ett ökat antal förkunskapskrav i regel ingen praktisk betydelse, såvida inte kraven anknyts tills viss linje etc. i gymnasieskolan och således tvingar sökande från andra linjer och grenar till kompletteringar. De studerandegrupper som ett ökat antal krav främst kan beröra är de som kommer från tvååriga, yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan och där endast studerat ett begränsat antal allmänna ämnen, vidare grupper med starkt specialiserad gymnasial utbildning samt slutligen vuxna utan formell gymnasial utbildning. För dessa grupper kan förkunskapskraven utgöra allvarliga hinder på vägen till önskad utbildning. Detta förhållande ger vid handen, att återhållsamhet måste iakttas vid fastställandet av förkunskapskraven.

Å andra sidan vore det från olika synpunkter, inte minst hänsynen till de studerande själva, olämpligt om förkunskapskraven sattes så lågt eller vore så få att de utbildningssökande ingavs felaktiga föreställningar om studiernas verkliga krav.

11.1.4 Gränsdragningen mellan krav för allmän behörighet och särskilda förkunskapskrav

De särskilda förkunskapskraven kan ha stor praktisk betydelse inte minst för den utbildningssökandes möjligheter att nå sitt studiemål. Därav följer att dessa krav måste ha reell betydelse för studiernas bedrivande och inte tjäna andra syften, t. ex. att påverka rekryteringen från olika behörighetsvägar. I det av KU föreslagna behörighetssystemet är det en viktig princip, att den allmänna behörigheten är formulerad som förhållandevis breda, allmänna kategoribeskrivningar. Varje inskränkning av dessa definitioner minskar behörighetens reella innebörd. Till de allmänna behörighetsvillkoren, vilka i övrigt inte är formulerade som ämnesbundna kunskapskrav, måste dock fogas ett krav på vissa kunskaper i *engelska* (se kapitel 10).

Av olika tekniska och andra skäl finns i det nuvarande behörighetssystemet några utbildningsvägar där gränsdragningen mellan allmän behörighet och särskilda förkunskapskrav är otydlig. Behörighetskraven för socionomutbildning är fullständig gymnasiekompetens (motsvarande) *eller* gymnasiekunskaper i fem ämnen (svenska, historia, samhällskunskap, engelska och matematik). De nämnda ämnena är således inte att betrakta uteslutande som särskilda krav på förkunskaper. Några sådana krav uppställs inte för sökande med behörighet som baseras på fullständigt genomgånget gymnasium (motsvarande).

En annan typ av oklarhet återfinns på grundskolans kompetensområde i fråga om bl. a. vissa utbildningsvägar som enligt KU:s förslag i kapitel 9 bör inordnas i den högre utbildningen. Sålunda är t. ex. behörighetskraven för sjuksköterskeutbildning slutbetyg från grundskolans årskurs 9 med betyg i ämnena samhällskunskap, geografi och biologi samt från någon av linjerna g, h, t, m, s eller e i ämnena svenska, kristendomskunskap, historia, engelska, matema-

tik, fysik och kemi. Dessa krav synes till en del ha till syfte att säkra en viss allmän bildningsnivå hos de antagna. Vilka ämnen som är nödvändiga för studiernas bedrivande framgår inte av behörighetsvillkoren.

11.2 *Riktlinjer för behörighetskravens utformning*

11.2.1 Inledning

KU vill i sammanhanget åter understryka, att behovet av en översyn av förkunskapskraven främst föranleds av tillkomsten av nya kategorier utbildningssökande med allmän behörighet. I den mån så är möjligt bör därvid även förkunskapskraven anslutas till dessa kategoriers egen utbildningsbakgrund. En förutsättning härför är, att den högre utbildningen i fråga inte försätts i ett sämre läge än vad nu är fallet, dvs. att de studerandes förkunskaper i viktiga hänseenden inte sänks.

Den närmast följande framställningen, som upptar KU:s synpunkter på hur förkunskapskraven bör utformas, har i huvudsak till syfte att vara riktlinjer till ledning för vederbörande myndigheters arbete med dessa frågor. KU har nämligen, av olika skäl, inte framlagt förslag avseende särskilda krav på behörighet för den högre utbildningen i dess helhet utan förutsätter att dessa frågor, för vissa utbildningsvägar eller -sektorer, bestäms av vederbörande centrala myndighet enligt av Kungl. Maj:t utfärdade riktlinjer.

11.2.2 Anknytningen mellan den gymnasiala och den högre utbildningen

Frågan om vilka förkunskaper som skall krävas som villkor för tillträde till högre utbildning kan bl. a. ses som ett problem om den allmänna anknytningen mellan det underliggande skolväsendet och den högre utbildningen. Förutbildningen har också betydelse för den nivå på vilken den högre undervisningen i det enskilda ämnet (motsvarande) kan börja.

En utgångspunkt för denna anknytning har angetts i prop. 1967: 4, s. 136 (angående ämneslärarutbildning). Där ges som riktpunkt, att gymnasiala kompletteringsstudier inte skall äga rum vid universitet. Utbildningen vid dessa skall sålunda i princip baseras på viss gymnasial förkunskapsnivå i för studierna nödvändiga ämnen. Denna riktpunkt bör i princip vara tillämplig för hela det högre utbildningsområdet. Den kan motiveras av bl. a. utbildningsekonomiska hänsyn. Det vore heller inte praktiskt om den gymnasiala och den högre utbildningen bedrev undervisning på delvis samma nivåer.

Vid en konsekvent tillämpning av denna princip skulle undervisningen inom den högre utbildningen i ämne motsvarande skolämne alltid grundas på respektive ämnes största lärokurs i gymnasieskolan, dvs. i regel på den kurs som finns på en relativt specialiserad linje i denna skolform. Att så konsekvent tillämpa denna princip har emellertid inte visat sig möjligt. Så t. ex. krävs för närvarande för tillträde till ämnet företagsekonomi vid filosofisk fakultet ej gymnasiekunskaper i detta ämne. Ett sådant krav skulle endast ha uppfyllts av sökande från gymnasiets ekonomiska linje. Övriga sökande skulle ha nödgats komplettera ämnet. På motsvarande sätt uppställs inga krav på kunskaper i tekniska ämnen för tillträde till teknisk fakultet. Vid filosofisk fakultet är, i förekommande fall, krav på gymnasiekunskaper i historia och samhällskunskap för närvarande utformade med hänsyn till dessa ämnens växlande timtal på olika linjer i gymnasiet. Endast på humanistisk och samhällsvetenskaplig linje läses historia under tre årskurser, på övriga linjer två årskurser. Kravet har satts enligt den mindre kursen, varför samtliga sökande med gymnasiekompetens uppfyller kravet på kunskaper i historia. På motsvarande sätt har kravet i samhällskunskap satts till två årskurser. Det uppfylls sålunda på alla linjer i gymnasiet (naturvetenskaplig och teknisk linje har endast två årskurser i ämnet, liksom också halvklassisk och helklassisk variant).

Sådana hänsyn måste enligt KU:s me-

ning tas även framdeles, då förkunskapskrav skall utformas.

Ett och samma ämne kan i gymnasieskolan förekomma på olika linjer och grenar med växlande timtal och i olika antal årskurser. Det är därför långt ifrån alltid självklart, särskilt om hänsyn enligt ovan skall tas, vilken lärokurs som skall utgöra normalkravet eller minimifordran. Två principer bör enligt KU:s mening tjäna till ledning för detta val.

För det första måste stor hänsyn tas till det krav på oförändrade kvalitativa förutsättningar för den högre utbildningen som ges uttryck i KU:s direktiv. För det andra bör för varje enskild utbildningslinje eller ämne göras en detaljanalys av vilka förkunskaper som har verklig relevans för studier och undervisning. På grundval av denna analys kan sedan undersökas i vad mån olika lärokurser utgör ett tillräckligt underlag för utbildningen i fråga.

11.2.3 Förkunskaper förvärvade utanför gymnasieskolan

Med en utvidgad allmän behörighet kommer de sökande att ha genomgått utbildning av växlande längd och innehåll, t. ex. linjer av olika längd i gymnasieskolan, utbildning i skolformer som senare avlösts av gymnasieskolan, fackutbildning av olika slag m. m. Vissa sökande har ej genomgått gymnasial utbildning. Tillräckliga förkunskaper kan emellertid förvärvas även på dessa olika vägar. Om kraven på förkunskaper utformas i anslutning enbart till lärokurser i gymnasieskolan utan att andra slag av förutbildning godtas, skulle detta medföra onödiga kompletteringskrav på sådana sökande som inte uppfyller ett sålunda formellt föreskrivet villkor, även om de har sakligt sett tillfredsställande kunskaper.

Kompletteringskrav kan ha en, från vissa synpunkter mindre önskvärt, styrande inverkan på studievalet. Å andra sidan kan sakligt berättigade krav på förkunskaper inte eftersättas. Lösningen på detta problem bör normalt vara, att antagningsmyndigheten granskar den sökandes förutbildning, med utgångspunkt i den ovannämnda analysen av vilka kunskapskrav som är betydelsefulla för utbildningen i fråga. Utbildning som uppfyller dessa krav bör godtas, oavsett hur kunskaperna förvärvats. Bl. a. bör upptas till granskning om fackutbildning inom samma (eller närliggande) sektor som den sökta utbildningen kan ge tillräckliga förkunskaper, helt eller delvis. Även under yrkesverksamhet m. m. förvärvade insikter och erfarenheter kan i många fall ge en tillfredsställande ersättning för skolmässigt förvärvade kunskaper. Sådana bedömningar är dock ofta svårare att utföra än i fråga om utbildning.

Om förkunskapskraven uttrycks i lärokurs på viss linje (vissa linjer) i gymnasieskolan, är det således betydelsefullt att antagningsmyndigheten i förekommande fall undersöker om i huvudsak motsvarande kunskaper kan förvärvas på annat sätt. I bestämmelser om förkunskapskrav bör regelmässigt anges att sådana motsvarande kunskaper kan godtas. För antagningsmyndigheten kan bedömningar av ovannämnda slag bli betungande. Efter hand utförda undersökningar av olika kursplaner m. m. kan dock senare väsentligt underlätta arbetet.

11.2.4 Anknytning till skolorganisationen

Den form i vilken förkunskapskraven bör uttryckas är i första hand lärokurser i den gymnasiala skolan. I och med genomförandet av gymnasieskolan är denna skolform normerande i detta avseende (jfr ovan).

Det är angeläget att behörighetskraven (i författningstext eller motsvarande) upptar krav som ansluter, där så är möjligt, till mer än en lärokurs. De lärokurser som därvid i första hand bör upptas är – utöver gymnasieskolans treåriga linjer – lärokurser på tvåårig social, ekonomisk och teknisk linje i gymnasieskolan samt i de nuvarande skolformerna gymnasiet och fackskolan.

Det bör emellertid inte uteslutas att åtskilliga av de övriga tvååriga linjerna i gymnasieskolan kan ge fullt tillfredsställande

kunskapsmässiga förutsättningar för högre utbildning även inom andra utbildningsområden än dem som utgör en direkt fortsättning på linjer i gymnasieskolan.

En viktig princip, då förslag till förkunskapskrav upprättas, är att säkerställa minst en »normalväg» genom gymnasieskolan samt, om möjligt, också annan behörighetsgivande skolutbildning. Med normalväg menas en linje eller gren (motsvarande) i det gymnasiala skolsystemet, på vilken alla förkunskapskrav för viss utbildningslinje kan tillgodoses. Inbördes oförenliga krav får således inte förekomma, dvs. krav på förkunskaper från två eller flera gymnasielinjer etc. Helst bör flera normalvägar leda till avsedd utbildning. Särskild uppmärksamhet måste ägnas lärokurserna i naturkunskap i fråga om möjligheterna att tillgodose krav på förkunskaper i fysik, kemi och biologi. Därigenom skulle flera vägar till fortsatt utbildning kunna öppnas för utbildningssökande från de treåriga humanistiska, samhällsvetenskapliga och ekonomiska linjerna.

Behörighetsgivande utbildning utanför gymnasieskolan, genom vilken normalvägar alltjämt bör hållas öppna, är främst gymnasiet och fackskolan (1965 års läroplaner). Principen om normalväg är i den nuvarande provisoriska behörighetskungörelsen för universitet och högskolor (SFS 1967: 450) fastslagen med avseende på gymnasiet.

Förkunskapskraven kan utformas så att de inverkar styrande inte bara på valet mellan olika linjer etc. i gymnasieskolan utan också på valet mellan olika *ämnen*. Så t. ex. förekommer på vissa av linjerna i gymnasieskolan ett obligatoriskt val mellan musik och teckning. Om ett av dessa ämnen föreskrivs som villkor för tillträde till viss linje i den högre utbildningen, kan detta inverka styrande på valet mellan ämnen, vilket eljest skall baseras på intresse. Förkunskapskrav bör i möjligaste mån vara neutrala till sådana val.

11.2.5 De formella kravens begränsning

Vissa drag i nu gällande behörighetskrav har en tämligen formell karaktär. Detta gäller t. ex. det förhållandet att i regel inga begränsningar i giltighet gäller för skolbetyg med hänsyn till betygets ålder.

Att förkunskapskrav uttrycks i hela lärokurser i underliggande skolform kan vara ett sådant formellt drag. I vissa fall kan nämligen möjligheter föreligga att som förkunskapskrav använda *mindre enheter än hela lärokurser* i t. ex. fackskola och gymnasium. Vid en mera ingående granskning kan det visa sig, att den fullständiga kursen enligt viss läroplan inte är nödvändig för att den studerande skall kunna bedriva studier vid viss linje eller fakultet. Kravet skulle i detta fall inte anges som viss lärokurs utan skulle formuleras mer detaljerat. För närvarande finns endast begränsade möjligheter att genom prövning erhålla ett officiellt betyg över ett delmoment av en viss skolkurs. Sådana hinder bör dock undanröjas. Det borde också vara möjligt för antagningsmyndigheten, som ovan nämnts, att godta andra studier än i gymnasieskolan (motsvarande) som tillräckliga för att uppfylla kravet på förkunskaper, t. ex. grundskolekunskaper, utlandspraktik, folkhögskolekurs etc. Detta leder till att förkunskapskraven i viss utsträckning bör anges genom en *beskrivning* av kraven, varvid momentindelning blir ett viktigt hjälpmedel. I ämnet biologi skulle ett förkunskapskrav kunna anges exempelvis som »kunskaper i genetik samt cell- och allmänfysiologi med biokemi i huvudsaklig överensstämmelse med dessa huvudmoment i treårig naturvetenskaplig linjes lärokurs i biologi».

I anslutning till sådana beskrivningar bör också övervägas i vad mån kunskaper förvärvade genom olika slag av *yrkesverksamhet* kan tillgodoräknas i stället för genom skolkurser och skolbetyg dokumenterade förkunskaper (jfr ovan).

En annan fråga gäller *begränsningen av antalet ämnen*. Det är angeläget, att de studerande inte utan bärande skäl skall behöva underkasta sig kompletteringsstudier.

Detta gäller redan sökande med genomgången gymnasieskola. Krav på kunskaper i vissa ämnen som villkor för tillträde till viss utbildning innebär i regel en minskning i friheten att välja studieväg. Genom att uppställa så få villkor som möjligt för särskild behörighet ökar man valfriheten för de sökande från gymnasieskolan när de skall gå vidare till högre studier. Ju bredare sektor en utbildning av visst slag ger behörighet till, desto mindre blir antalet »felval» i skolan med åtföljande behov av kompletteringar. Samtidigt skapas ett bredare underlag för rekrytering till olika högre utbildningsvägar. Inom själva skolan blir valet av studieväg mindre beroende av en tidig specialisering och yrkesinriktning, om endast få speciella behörighetskrav uppställs för tillträde till fortsatt utbildning.

Endast de nödvändiga minimikraven bör sålunda uppställas som villkor för tillträde till de berörda högre utbildningsvägarna. Kraven skall uttrycka vilka förkunskaper som är nödvändiga för att den studerande skall kunna följa och tillgodogöra sig undervisningen enligt de studieplaner som gäller vid respektive högre utbildningsanstalt.

Förutom de ovan nämnda minimikraven, vilka bör utgöra obligatoriska förkunskaper, föreligger ofta i och för sig berättigade *önskemål* från företrädare för den högre utbildningen om ytterligare förkunskaper. KU vill framhålla att sådana ytterligare kunskaper i många fall kan vara både önskvärda och väsentliga för bedrivandet av de högre studierna, även om de inte kan betraktas som oundgängliga. Den kategori sökande som i första hand berörs av sådana krav är de vuxna. Dessa kan regelmässigt förutsättas ha god allmän orientering och kringsyn inhämtad genom studier av olika slag eller genom yrkeserfarenhet i kombination med studier, eventuellt också dokumenterad genom studielämplighetsprov. Utförlig information om de kringkunskaper, som kan vara av särskilt värde för respektive utbildningsväg, måste dock spridas genom den allmänna studie- och yrkesorienteringen samt vara tillgänglig vid såväl utbildningsanstalt som antagningsmyndighet för att den sökande i god tid skall ges möjlighet att komplettera eventuella brister i förutbildningen.

I vissa fall kan brister inom ett ämnesområde hos en sökande kompenseras av kunskaper inom ett annat område. Detta kan t. ex. gälla sökande med fackinriktad utbildning, inom vilken kursplanerna inte överensstämmer med dem på vilka respektive högre undervisning bygger. Det är således ofta angeläget att den sökandes hela bakgrund beaktas, då hans förkunskaper skall bedömas.

11.2.6 Kvalitetskravet

I nu gällande behörighetsbestämmelser är, vad gäller universitetssektorn, föreskrivet att den studerande för att uppfylla de särskilda kraven på förkunskaper skall ha lägst betyget 2 i vart och ett av de föreskrivna ämnena. Vad beträffar antagning till spärrad utbildning, där de reella fordringarna på medelbetyg ligger vida högre, torde också betygen i förkunskapsämnen som regel vara högre än 2. I vissa fall föreligger inget kvalitetskrav, t. ex. i fråga om klasslärarutbildningen. I sitt betänkande I anförde KU olika skäl mot en sådan betygsgräns i enskilda ämnen. I ett relativt betygsystem är det också principiellt tveksamt om sådana betygsgränser skall dras upp. I och med att den allmänna behörigheten vidgas enligt KU:s förslag (kapitel 10) har utredningen dock funnit det motiverat att införa ett sådant krav på betygsnivå.

Trots att vissa skillnader föreligger i såväl kursomfång som andra avseenden mellan de olika linjerna i gymnasieskolan, har KU stannat för att föreslå att *betyget 2* för samtliga sökandegrupper skall vara lägsta gräns för behörighet i enskilt ämne enligt lärokurs i gymnasieskolan, vare sig betyget avser två- eller treårig linje (motsvarande). Detta ger – utöver viss kvalitetsgaranti – större enhetlighet i bestämmelserna och anknyter även till nu rådande förhållanden, vad angår gymnasiet. KU har övervägt möjligheten att tillämpa en mer differentierad betygsgräns men ej funnit det sakligt mo-

tiverat att föreslå en sådan gräns.

Vad här sagts om tre- och tvååriga linjer bör även gälla de nuvarande skolformerna gymnasiet respektive fackskolan.

11.2.7 Förkunskaper och antagningsförfarande

En sökande, som förbereder sig för ett visst slags högre utbildning genom kompletteringsstudier och därmed förvärvar erforderliga förkunskaper, kan i vissa fall misslyckas med att vinna inträde i önskad utbildning. Detta gäller vid spärrad utbildning, då konkurrensen om det begränsade antalet platser kan omintetgöra resultatet av en kanske lång tids förberedelsearbete. Detta problem berör både vuxna och sådana sökande från gymnasieskolan som måste komplettera ett eller flera ämnen för att bli helt behöriga. Sådana situationer kan undvikas genom att den sökande tas in enbart på grundval av sin *allmänna* behörighet samt efter antagningen ges erforderlig tid för kompletteringar.

11.3 *Förkunskapskrav för vissa utbildningsområden*

11.3.1 Arbetssätt m. m.

I det följande redovisar KU sina synpunkter och förslag på förkunskapskrav för olika utbildningsvägar.

I fråga om vissa utbildningsvägar har KU verkställt egna undersökningar om förkunskapskraven och framlägger därför konkreta förslag till behörighetskrav. Detta förfaringssätt har tillämpats på de spärrade fakulteter och högskolor, vilkas förkunskapskrav har intagits i den provisoriska behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450), dvs. medicinsk, odontologisk, teknisk och farmaceutisk fakultet samt jordbrukets högskolor. I undersökningarna inbegreps även juridisk och teologisk fakultet. I dessa senare fall redovisas dock inga slutgiltiga förslag.

För övriga utbildningsvägar har KU inte utarbetat konkreta förslag till förkunskapskrav utan anlägger endast mer allmänna synpunkter (se ovan).

Genom skrivelse 17.9.1969, med bifogade arbetsanvisningar, till utbildningsnämnderna vid de juridiska, teologiska, medicinska och odontologiska fakulteterna, farmaceutiska fakulteten, de olika sektionerna vid de tekniska fakulteterna samt vid lantbrukshögskolan, skogshögskolan och veterinärhögskolan ombads nämnderna att inkomma med synpunkter på dels nödvändiga kunskaper enligt kurser eller delar av kurser i läroplan för gymnasiet i de ämnen, vilka i gällande studieplaner, alternativt i behörighetskungörelsen, upptas som särskilda förkunskapskrav, dels eventuella övriga förkunskaper som är nödvändiga för bedrivandet av de högre studierna samt förkunskaper därutöver som är önskvärda.

Utbildningsnämnderna ombads göra en detaljredovisning av de kursmoment ur berörda gymnasiekurser, vilka de bedömde som oumbärliga för de högre studiernas bedrivande.

På grundval av de förslag som inkommit från berörda utbildningsnämnder och efter bearbetning och analys av dessa förslag har KU för varje fakultet (motsvarande) och sektion utformat förslag om de *minimikrav* på särskilda förkunskaper som, enligt utredningens mening, bör gälla som villkor för inskrivning. Utgångspunkt har varit gymnasiekursen i varje berört ämne. Innehållet i lärokursen har analyserats med hänsyn till ämnets och dess skilda delmoments betydelse för utbildningen i fråga.

De förslag som inkommit från utbildningsnämnderna har emellertid som regel inte angivit möjligheter till uteslutning av mer än enstaka moment ur fullständiga lärokurser. KU har inte ansett det praktiskt eller lämpligt att, på denna grundval, föreslå utbrytning av enstaka moment ur kunskapskraven. Däremot har uppdelningen i moment spelat en viktig roll vid omskrivning av fordringarna från gymnasiets läroplan till fackskolans.

Beträffande årskursindelningen har vissa jämkningar dock företagits. Har exempelvis endast ett – eller ett par – av momenten i

tredje årskursens matematik bedömts som nödvändigt för de fortsatta studierna och detta moment helt eller delvis ingår i den avsedda högre utbildningen, har KU vid bedömningen bortsett från momentet i fråga och satt gränsen vid slutförd, närmast underliggande årskurs.

Vid behandlingen av förkunskapskraven för de olika utbildningsvägarna har KU funnit det lämpligt att sammanslå kraven för vissa vägar. Detta har bl. a. sin grund i att viss kurslitteratur är gemensam, exempelvis för medicinska och veterinärmedicinska studier. Även från informationssynpunkt är det viktigt att enhetlighet råder i största möjliga utsträckning i fråga om förkunskapskrav. Enhetligheten har uppnåtts därigenom att kraven i några fall satts något lägre än som föreslagits av de tillfrågade utbildningsnämnderna. Så har det t. ex. ansetts omotiverat att fordringarna i matematik skulle behöva vara större för farmaceuter, veterinärer och odontologer än för medicinare och agronomer.

Skiljaktigheterna i önskvärda förkunskapskrav visade sig vara så små att KU föreslår gemensamma krav för medicinsk, odontologisk och farmaceutisk fakultet samt för lantbrukshögskolan, skogshögskolan och veterinärhögskolan.

Olika utbildningslinjer och grupper av linjer vid *teknisk fakultet* har däremot inbördes varierande inriktning och därmed sammanhängande skillnader i förkunskapsfordringar. Dessa specialiseringar har medfört att viss differentiering av förkunskapskraven för högre tekniska studier är möjlig med hänsyn till studiekraven.

KU:s förslag till förkunskapskrav uttrycks dels i fordringar enligt gymnasiets läroplan (1965), dels, i den mån detta har kunnat göras, i fordringar enligt fackskolans läroplan. Till grund för dessa »översättningar» ligger dels en omfattande jämförelse mellan innehållet i de två skolformernas kurser i samma ämne, dels direkta analyser av förkunskapskravens relationer till respektive läroplan. Fackskolans kurs i ett ämne är dock inte alltid, även om den anges som alternativ till gymnasiekurs, av exakt samma omfång som gymnasiets, men utredningen anser sig kunna föreslå jämställdhet när innehållet i gymnasiekursen till större delen täcks av fackskolekurserna. Å andra sidan förekommer att fackskolans kurs i ett ämne är av betydligt större omfattning än gymnasiets, t. ex. kemi på fackskolans tekniska linjes kemitekniska gren i förhållande till gymnasiekursen på naturvetenskaplig linje i ämnet.

11.3.2 Medicinsk, odontologisk och farmaceutisk fakultet samt jordbrukets högskolor

Enligt nuvarande behörighetskungörelse (SFS 1967: 450) gäller följande förkunskapskrav som villkor för tillträde till rubricerade fakulteter och högskolor (endast krav avseende gymnasiets kurser enligt 1965 års läroplan återges här).

Matematik årskurs 1–3	(valfri linje, där ämnet kan läsas under tre årskurser)
fysik årskurs 1–3	
kemi årskurs 1–3	(naturvetenskaplig linje eller motsvarande kurs på teknisk linje, årskurs 1–2)
biologi årskurs 2–3	

De olika gymnasielinjernas uppbyggnad medför att endast *naturvetenskaplig* linje inom sin ram medger att samtliga förkunskapskrav uppfylls. Så förekommer exempelvis biologi över huvud taget inte på teknisk linje.

För samtliga ämnen gäller ett kvalitetskrav i så måtto att lägst betyget 2 på kurs från det nya gymnasiet är föreskrivet som villkor för tillgodoräknande.

Berörda utbildningsnämnders förslag uppvisade vissa olikheter. Med bortseende från i praktiskt avseende mindre betydelsefulla undantag i fråga om enstaka ämnesmoment i gymnasiets läroplan (eller delar av moment) fördelade sig förslagen på i stort sett följande sätt.

I *matematik* varierade kraven mellan årskurs 2 (närmast på naturvetenskaplig eller teknisk linje) och den fullständiga matematikkursen. I *fysik* var kraven lägst tre kursmoment (årskurs 3) av gymnasiets tio och högst hela kursen. Utbildningsnämndernas förslag till förkunskapskrav i *kemi* varierade mellan 14 moment av kursens 24, berörande samtliga årskurser, dock huvudsakligen första och andra årskursen på naturvetenskaplig linje, samt hela kursen. Den minsta variationen slutligen förelåg i *biologi;* även i de minst omfattande förslagen hade endast ett mindre antal delmoment uteslutits ur den fullständiga kursen.

KU:s förslag. Vid sina bedömningar av vilka minimikrav på kunskaper i berörda ämnen som skall ställas för att den studerande skall kunna tillgodogöra sig utbildning vid någon av fakulteterna eller högskolorna inom dessa biologiskt inriktade utbildningar, har KU stannat för att följande bör gälla. Kraven redovisas också i kurser enligt fackskolans läroplan.

Ämne	Gymnasiet	Fackskolan
matematik	åk 1—2 Na/Te *eller* åk 1—3 Sh/Ek	åk 1—2 Te
fysik	åk 1—3 Na/Te	åk 1—2 Te
kemi	åk 1—3 Na *eller* åk 1—2 Te	åk 1 TeK
biologi	åk 2—3 Na	åk 1—2 So

Den punkt, där förslaget mest avviker från nu gällande villkor, är de föreslagna kraven i matematik, där två årskurser enligt gymnasiets naturvetenskapliga eller tekniska linje bedöms vara till fyllest.

Beträffande utbildning vid farmaceutisk fakultet behandlas i denna framställning endast utbildningen till farmacie kandidat. Utbildningen till receptarie ställer för närvarande lägre krav på förkunskaper. Förslag om ny receptarieutbildning kommer inom kort att framläggas av YB.

11.3.3 Teknisk fakultet

För tillträde till teknisk fakultet fordras enligt nu gällande bestämmelser att följande särskilda förkunskapskrav uppfylls (enligt 1965 års läroplan för gymnasiet).

Matematik årskurs 1–3	(naturvetenskaplig eller teknisk linje)
fysik årskurs 1–3	
kemi årskurs 1–3	(naturventenskaplig linje eller motsvarande kurs på teknisk linje, årskurs 1–2).

Kraven kan uppfyllas på gymnasiets naturvetenskapliga eller tekniska linje. Kvalitetsgränsen (lägst betyget 2) gäller även här.

De olika utbildningslinjerna vid teknisk fakultet har enligt gällande bestämmelser gemensamma förkunskapskrav för tillträde. Utbildningen vid de olika linjerna inom fakulteten är emellertid (linjevis) differentierad och ställer inte samma fordringar på underliggande förutbildning. Detta framgick av svaren från utbildningsnämnderna vid de olika sektionerna. Där framhölls starkt bl. a. önskvärdheten av breddad rekrytering till vissa sektioner. Det påpekades således, att det exempelvis vore lämpligt att arkitekturlinjen tillfördes studerande med mer samhällsvetenskaplig inriktning än som nu är fallet, då rekryteringen i princip sker från naturvetenskaplig eller teknisk linje i gymnasiet.

På grundval av utbildningsnämndernas förslag och KU:s egna bedömningar är det möjligt att differentiera förkunskapskraven med hänsyn till vad utbildningen vid de olika utbildningslinjerna reellt kräver av förkunskaper i olika ämnen.

Linjerna kan indelas i fem grupper, som kräver olika minimiförkunskaper, nämligen

arkitektur (A)
maskinteknik (M), flygteknik (T)
lantmäteri (L)
elektroteknik (E), ekonomi (Ek)
teknisk fysik (F), väg- och vattenbyggnad (V), kemi (K), bergsvetenskap (B).

Förkunskapskraven för de olika linjerna, uttryckta enligt gymnasiets och fackskolans

Tabell 22. Differentierade förkunskapskrav avseende teknisk fakultet. Minimikrav.

Sektion (linje)	A		M, T		L		E, Ek		Övriga	
Ämne	gy	fs	gy	fs	gy	fs	gy	fs	gy	fs
matematik	åk 1—3 Sh Ek	åk 1—2 Te	åk 1—3 Na Te	—	åk 1—3 Na Te	—	åk 1—3 Na Te	—	åk 1—3 Na Te	—
fysik	naturkunskap	åk 1—2 So Na	åk 1—3 Na Te	åk 1—2 Te*	naturkunskap	åk 1—2 SoNa	åk 1—3 Na Te	åk 1—2 Te*	åk 1—3 Na Te	åk 1—2 Te*
kemi	åk 1-2 Sh	Ej krav	åk 1-2 Na Te	åk 1 TeK	åk 1-2 Sh	åk 1—2 SoNa	Ej krav	Ej krav	åk 1—3 Na (åk 1—2 Te)	åk 1—2 TeK

* Endast vid helt genomgången fackskola på teknisk linje (slutbetyg).

läroplan, erhåller med en sådan differentiering ovanstående utformning.

Genom på detta sätt differentierade krav skulle särskilt möjligheterna vidgas för tillträde till *arkitekturlinjen*. Förkunskapskraven i matematik skulle nämligen ansluta till fordringarna för samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje i gymnasiet. För förslaget att grunda utbildningen på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linjes lärokurs i matematik talar även att denna lärokurs ger behörighet att bedriva studier i ämnet matematik vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet. Genom att kraven i fysik och kemi för en blivande arkitekt skulle kunna tillgodoses inom den samhällsvetenskapliga linjens lärokurs i naturkunskap, skulle man kunna rekrytera blivande arkitekter även från denna linje i gymnasiet utan krav på kompletteringar. Förslaget tillgodoser härigenom även den från utbildningsnämnderna uttalade önskan att tillföra arkitektlinjen fler samhällsvetenskapligt inriktade studerande. För studerande, som inom fackskolans ram önskar uppfylla de särskilda förkunskapskraven för tillträde till arkitektlinjen, gäller att matematik fordras enligt teknisk linje och fysik enligt social linje, naturvetenskaplig gren, samt att inga krav i kemi uppställs. Sökande från fackskolans naturvetenskapliga gren skulle således endast behöva komplettera i ämnet matematik för att uppnå fullständig behörighet.

Ökad valfrihet vid inhämtande av föreskrivna förkunskaper skulle nås om, som KU i annat sammanhang föreslår, det ordnas möjligheter inom den kommunala och statliga vuxenutbildningen att undergå prövning i delmoment av hel gymnasial ämneskurs. Förkunskaperna i ämnet fysik för tillträde till arkitekturlinjen skulle då även kunna inhämtas genom att de relevanta delarna av gymnasiekursen i fysik läses enligt naturvetenskaplig eller teknisk linjes fordringar. De moment som i ämnet fysik av KU bedöms nödvändiga för arkitekturstudier är följande (enligt läroplan för gymnasiet)

1 mekanik, inledande kurs
2 gasers egenskaper
3 mekanik, utvidgad kurs
8 allmän vågrörelselära.

Utbildningen vid linjerna för *maskinteknik* och *flygteknik* kräver bl. a. förkunskaper motsvarande fordringarna för årskurs 3 på naturvetenskaplig eller teknisk linje i gymnasiet i ämnena matematik och fysik. Kursen i fysik kan dock ersättas av fysikkursen på fackskolans tekniska linje, förutsatt att denna kurs ingår i fullföljd fackskolutbildning på denna linje. Den enda reducering av nu gällande gymnasiekrav som skulle kunna föreslås gäller kemi, där årskurs 1—2 på naturvetenskaplig linje bedömts uppfylla fordringarna. Detta mot-

svaras av en årskurs på fackskolans tekniska linje, kemiteknisk gren.

Enligt KU:s bedömningar skulle nödvändiga kunskaper i fysik och kemi för tillträde till utbildningslinjen för *lantmäteri* kunna inhämtas genom två årskurser i naturkunskap på samhällsvetenskaplig linje eller genom kurs i respektive ämne enligt fackskolans läroplan för social linje, naturvetenskaplig gren. Förslaget skulle kunna möjliggöra att lantmäterisektionen tillfördes studerande med en annan bakgrund än den vanliga gymnasievägen och med inriktning på exempelvis miljövårdsfrågor.

Däremot kvarstår kravet på tre årskurser matematik enligt gymnasiets naturvetenskapliga eller tekniska linje.

Utbildningslinjerna för teknisk fysik, väg- och vattenbyggnad, kemi och bergsvetenskap vid teknisk fakultet bygger sin undervisning på förkunskaper i matematik, fysik och kemi som oundgängligen måste motsvara tre årskurser i gymnasiet enligt fordringarna för naturvetenskaplig eller teknisk linje (kemi två årskurser enligt teknisk linje). Förkunskaperna i kemi kan dock utan vidare ersättas av kunskaper inhämtade på fackskolans kemitekniska gren, medan fysik på teknisk linje i fackskolan endast kan godtas under förutsättning att den sökande har fullständig fackskolutbildning på teknisk linje.

Kraven i matematik och fysik för studier vid utbildningslinjerna för *elektroteknik* och *ekonomi* är desamma som för ovan nämnda linjer. Däremot kan kravet på kunskaper i kemi frångås då det inte är nödvändigt för studiernas bedrivande.

Ovanstående differentiering av förkunskapskraven baserar sig uteslutande på de renodlade *studiekraven* inom varje linje samt på den organisation av studiegången vid teknisk fakultet som för närvarande tillämpas. En dylik uppdelning av behörighetskraven är som synes en annan lösning än den som föreslagits för ett antal fakulteter m. m. med huvudsakligen biologisk inriktning, där i stället ett förenhetligande av kraven skett (se ovan). Enhetlighetskravet kan med samma berättigande hävdas även med avseende på teknisk fakultet.

Priset som måste betalas för en differentiering av förkunskapskraven enligt ovan är, att rörligheten i utbildningsplaneringen och utvecklingsmöjligheterna minskar. Man riskerar därigenom att få en sämre utbildning. Vidare blir utbildningskostnaderna högre genom att man i ökad utsträckning blir tvungen att ordna särskilda kurser för utbildningslinjer där undervisningen tidigare varit gemensam. Detta måste vägas mot de vinster som kan göras genom att nya grupper kan vinna tillträde.

Beträffande ekonomingenjörerna bör dessa grupperas ihop med utbildningslinjerna M och T, eftersom ekonomilinjen väsentligen är en variant av den maskintekniska. Vad angår utbildningen i elektroteknik kan det på sikt vara förenat med vissa risker att helt ta bort kravet på kunskaper i kemi, eftersom möjligheterna att följa utvecklingen inom centrala områden då begränsas.

Under en följd av år har man strävat efter att ändra arkitektutbildningen bort från det rent gestaltande till att även omfatta kvantitativa metoder och grundkunskaper beträffande byggnadsmaterial, konstruktionsteknik m. fl. områden, som tidigare inte alls eller endast i mycket begränsad utsträckning ingått i utbildningen. Den praktiska konsekvensen av en ändring av förkunskaperna enligt ovan skulle kunna bli att utvecklingen i riktning mot större kunskaper om de tekniska förutsättningarna för arkitektens arbete skulle brytas.

Det till UKÄ knutna utbildningsrådet för arkitektur har 1966 utarbetat vissa förslag angående behörighets- och meritvärderingsregler för antagning till arkitekturlinjen. Förslagen har av UKÄ med skrivelse 1.7. 1966 vidarebefordrats till KU. Utbildningsrådet framhåller »att intagningsmöjligheterna till sektionerna för arkitektur bör vidgas att omfatta flera kategorier av gymnasieelever än vad som för närvarande är fallet både med hänsyn till önskvärdheten att till arkitektyrket rekrytera begåvningstyper av skilda slag varvid studerande med humanistisk, samhällsvetenskaplig och ekonomisk

Tabell 23. Förslag till förkunskapskrav avseende teknisk fakultet.

Sektion (linje)	Arkitektur		Övriga	
Ämne	gy	fs	gy	fs
matematik	åk 1—3 Sh Ek	åk 1—2 Te	åk 1—3 Na Te	—
fysik kemi	naturkunskap åk 1—2 Sh	åk 1—2 SoNa Ej krav	åk 1—3 Na Te åk 1—3 Na (åk 1—2 Te)	åk 1—2 Te* åk 1—2 TeK

* Endast vid helt genomgången fackskola på teknisk linje (slutbetyg).

grundutbildning torde vara lika önskvärda som sådana som gått naturvetenskaplig eller teknisk linje, som till att yrkesvalet till arkitektyrket sker sent».

Om förkunskapskraven anför utbildningsrådet bl. a. att behörighet bör grundas på slutbetyg från årskurs 3 i gymnasiet på valfri linje (variant). Ett villkor är, att den sökande erhållit lägst betyget 3 i ämnena svenska, samhällskunskap, matematik (tre årskurser) och teckning. En annan behörighetsgrund vore praktisk yrkesutövning (i stället för gymnasium) eller på annat sätt styrkta framstående anlag för arkitektyrket samt vissa kunskaper i matematik, svenska och två främmande språk. Sökande som inte följt kurserna i fysik och kemi på gymnasiets naturvetenskapliga eller tekniska linje borde enligt utbildningsrådet, såvida ämnet byggnadsmateriallära läses i obeskuret skick vid arkitektlinje, genomgå en kompletteringskurs i byggnadsfysik och byggnadskemi.

Utbildningsrådet anför också bl. a.: »De principer för antagande av studerande till sektionerna för arkitektur som här ovan angivits bör tillämpas utan hinder av att andra grunder för behörighet och urval kan komma att gälla för andra sektioner.»

Efter olika överväganden har KU stannat för att inte föreslå så differentierade krav på förkunskaper som ovan redovisats, trots att sakliga skäl, med hänsyn till de för studierna nödvändiga, kunskapsmässiga förutsättningarna skulle göra det möjligt och motiverat. Utredningen föreslår, enligt principen eller önskemålet om viss enkelhet och enhetlighet i utformningen, förkunskapskrav enligt tabell 23 ovan.

11.3.4 Kommentarer till förslagen

KU har i ovan redovisade förslag primärt tagit hänsyn endast till sådana krav som är nödvändiga för att den studerande skall kunna tillgodogöra sig undervisningen. I fråga om den biologiskt inriktade utbildningen har KU utgått från de studieplaner som för dagen gäller vid respektive högre utbildningsanstalt. Någon hänsyn har inte tagits till eventuellt kommande förändringar i uppläggning eller innehåll i dessa kurser eller i den underliggande utbildningen, t. ex. skolöverstyrelsens förslag till reviderad läroplan för fackskolan.

I fråga om teknisk fakultet har uppdelningen av utbildningslinjerna i två avdelningar skett med hänsyn till bl. a. en förväntad övergång till bredare grundutbildning med först efter hand inträdande differentiering. Denna fråga utreds för närvarande av UKÄ.

Förutom de föreliggande förslagen avseende minimikrav föreligger *önskemål* från utbildningsnämnderna, t. ex. om fallenhet för teckning samt viss samhällsvetenskaplig orientering för blivande arkitekter, kunskaper i ytterligare ett språk (utöver engelska) m. m. KU vill framhålla värdet av sådana kunskaper, men är ej beredd att föreslå att de skall uppställas som obligatoriska krav, då de inte är att betrakta som absolut oumbärliga. Att utbildningssökande som har en begränsad utbildning i allmänna

ämnen informeras om dylika kunskapers värde är dock viktigt, inte minst med hänsyn till den enskildes behov av underlag för att bedöma sina egna förutsättningar för avsedda studier.

I enlighet med ovan redovisade riktlinjer förutsätts att betyget 2 skall vara lägsta gräns för behörighet och att andra, motsvarande kunskaper än de här angivna skall godtas.

Det bör i sammanhanget understrykas, att utbildningsnämnderna genomgående uppställt krav på *engelska,* minst läskunskaper i ämnet. Detta språk ingår enligt kapitel 10 i kraven på allmän behörighet, varför det inte närmare behandlas här.

11.3.5 Juridisk och teologisk fakultet

Ovannämnda skrivelse till utbildningsnämnderna riktades även till nämnderna vid juridisk och teologisk fakultet. De bedömningar som utredningen gjort, på grundval av utbildningsnämndernas förslag, av förkunskaper nödvändiga för studier vid dessa fakulteter redovisas här nedan.

I studieplaner vid *juridisk fakultet* finns för närvarande inga särskilda förkunskapskrav angivna. Stor frihet råder således vid val av förutbildning för juridiska studier, men praktiskt taget samtliga studerande kommer för närvarande till utbildningen med ett visst mått av gemensamma förkunskaper från gymnasiet i bl. a. svenska, historia, samhällskunskap och språk. I samtliga utbildningsnämnders förslag ingår svenska och samhällskunskap.

Av stort värde för juridiska studier är enligt KU:s bedömning en god allmän utbildning med samhällsorientering, historia, svenska och ett visst mått av språkkunskaper som bas. Kravet på kunskaper i främmande språk är dock inte så starkt motiverat av litteraturkursen för grundexamen, då praktiskt taget all kurslitteratur är utgiven på svenska, utan får mer ses som ett yrkeskrav. Det allmänna förkunskapskravet i engelska (kapitel 10) tillgodoser behovet av språkkunskaper.

De minimikunskaper, som synes vara erforderliga för att den studerande skall kunna följa undervisningen vid fakulteten, är enligt KU:s bedömning i huvudsak kunskaper i *svenska.* Kunskaperna bör avse ämnesdelen svenska språket i tal och skrift motsvarande fordringarna för gymnasiets årskurs 3 eller fullständig lärokurs i svenska (årskurs 1–2) enligt fackskolans läroplan.

I studieplaner vid *teologisk fakultet* finns för närvarande inskrivna särskilda förkunskapskrav omfattande ämnena religionskunskap, filosofi och psykologi. Kunskaper i dessa ämnen skall vara inhämtade enligt fordringarna för lägst betyget 2 på gymnasiets humanistiska, samhällsvetenskapliga eller naturvetenskapliga linje.

I övrigt gäller samma förhållande beträffande studerande vid teologisk fakultet som vid juridisk; de kommer i dag i allmänhet till utbildningen med en gemensam kärna av kunskaper i allmänorienterande ämnen som svenska, historia, samhällskunskap och språk enligt fordringarna för treårig gymnasieutbildning.

Utbildningsnämnderna vid de två teologiska fakulteterna har båda bedömt svenska och engelska som nödvändiga krav.

Enligt KU:s riktlinjer för ett nytt behörighetssystem kommer de studerande att ha en grundutbildning omfattande två års gymnasiala studier eller motsvarande erfarenhetsbakgrund. Kunskapsmässiga förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig undervisning vid fakulteten kommer att kunna erhållas inom ramen för denna grundutbildning (motsvarande).

Det är, som tidigare nämnts, ofta svårt att avgöra vilka förkunskapskrav som skall hänföras till rena yrkeskrav och vilka som är oundgängligen nödvändiga för att studierna vid fakulteten skall kunna bedrivas. KU har bedömt att, med tanke på studiernas bedrivande, följande förkunskaper är de mest angelägna för studier vid teologoisk fakultet.

Religions-kunskap	gymnasie- eller fackskolekurs
filosofi	gymnasiekursen
psykologi	gymnasie- eller fackskolekurs

historia — två årskurser (gymnasie- eller fackskolekurs).

För tillträde till den praktisk-teologiska övningskursen är kunskaper i svenska av betydelse. Två årskurser i gymnasieskolan torde uppfylla detta krav.

Utöver de obligatoriska förkunskapskraven enligt ovan vill KU starkt understryka önskvärdheten för teologiska studier av goda kunskaper i samhällskunskap och helst också ytterligare ett främmande språk. Kunskaper i ett sådant språk, utöver engelska, torde med hänsyn till kurslitteraturen vid teologisk fakultet vara synnerligen önskvärda. Detta bör särskilt framhållas i den information om studierna som lämnas till de sökande.

Som ovan framhållits avser KU inte att framlägga förslag angående förkunskapskraven för juridiska och teologiska studier. Det bör ankomma på vederbörande myndighet, dvs. UKÄ att, med ledning av bl. a. ovan redovisade bedömningar, ta slutlig ställning till dessa förkunskapskrav. På Kungl. Maj:ts uppdrag utreder UKÄ för närvarande den religionsvetenskapliga utbildningen, varvid bl. a. förkunskapskraven berörs.

11.4 *Fastställande av förkunskapskrav*

För närvarande fastställs förkunskapskraven av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer. Inom universitetsområdet är förkunskapskrav för de spärrade fakulteterna inskrivna i behörighetskungörelsen. Vid de fria fakulteterna (juridisk, teologisk och filosofisk fakultet) är förkunskapskraven upptagna i studieplanerna, vilka fastställs av UKÄ.

KU har inte funnit anledning att föreslå ändring av nuvarande fördelning mellan Kungl. Maj:t och myndigheter och framlägger inga specificerade förslag för de fria fakulteternas del, vad förkunskapskraven angår. Riktlinjer för hur dessa krav enligt KU:s mening bör utformas anges i 11.2 ovan.

För att fastställandet av kraven skall åvila UKÄ i fråga om de fria fakulteterna, talar bl. a. praktiska skäl. Särskilt filosofisk fakultet utgör ett utbildningsområde där förändringar i utbildningens innehåll och organisation är förhållandevis vanliga och frågor om förkunskaper m. m. smidigast regleras av myndigheten.

Vid fackfakulteterna skall samtliga förkunskapskrav uppfyllas av den sökande vid ansökningstillfället, varför kravens omfattning på visst sätt har större omedelbar betydelse för den sökande än vid filosofisk fakultet, där förkunskapskraven avser enskilda ämnesområden (studiekurser) och kan uppfyllas successivt under studiernas gång. Även detta förhållande tyder på att den nuvarande omfattningen av myndighetens befattning med förkunskapskraven är lämplig.

Motsvarande kan anföras om utbildning utanför universitetssektorn, där i princip all utbildning har karaktären av spärrad fackutbildning med samtidig redovisning vid ansökningstillfället av alla krävda förkunskaper. På detta område saknas emellertid den enhetlighet i fråga om tillsynsmyndighet m. m. som föreligger inom universitetssektorn. SÖ är tillsynsmyndighet för en del av området, men andra myndigheter uppfyller denna funktion för en del utbildningslinjer. T. ex. socionomutbildningen sorterar direkt under Kungl. Maj:t, dock med samarbetsnämnden för socialhögskolorna som samordnande organ.

Grundläggande är att kraven på allmän behörighet i princip bestäms av Kungl. Maj:t, så som fallet är också inom universitetsområdet. En centralisering av besluten om förkunskapskraven jämte andra särskilda villkor för behörighet är avhängig av en administrativ centralisering i övrigt. Det torde föreligga ett behov av samordning i fråga om kompetensfrågornas handläggning (se del 2 av detta betänkande). KU föreslår, vad dessa utbildningsvägar beträffar, att förkunskapskraven skall fastställas av vederbörande tillsynsmyndighet.

I fråga om bl. a. klasslärarutbildningen har KU, på Kungl. Maj:ts uppdrag, deltagit i förarbetet till de provisoriska behörighetsbestämmelser som utfärdades 1968. De

särskilda förkunskapskraven är för närvarande inte i behov av en allmän översyn. Motsvarande gäller om journalistutbildningen vid journalisthögskolorna. Vissa inträdesvillkor vid socialhögskolorna, bl. a. förkunskapskraven, torde utredas av den våren 1970 tillsatta organisationskommittén för socionomutbildning. I fråga om de utbildningslinjer, som enligt kapitel 9 skall inordnas i den högre utbildningen, har KU förordat, att genom vederbörande tillsynsmyndighet kraven anpassas till det förändrade allmänna behörighetsläget. Därvid bör en klarare skillnad göras mellan särskilda och allmänna krav (jfr ovan).

11.5 *Den fortsatta utvecklingen*

KU rekommenderar att utvecklingen på området noga följs av vederbörande tillsynsmyndigheter, som kontinuerligt kan övervaka utvecklingen och initiera den anpassning av förkunskapskraven som kan komma att föranledas av ändringar i kursplaner och kursinnehåll inom såväl den högre utbildningen som den underliggande. KU vill betona vikten av att en sådan uppföljning och övervakning snabbt kommer till stånd. I uppgifterna bör även ingå att allmänt följa hur förkunskapskraven fungerar inom den högre undervisningen. Åtgärder för samordning av ovannämnda uppgifter bör vidtas (se del 2).

12 Urval bland behöriga sökande

12.1 *Inledning*

I de närmast föregående kapitlen har KU behandlat frågor som rör tillträde till eftergymnasiala studier, *behörighetsproblemet.* Nästa steg i arbetet på ett fullständigt kompetenssystem är att reglera urvalet bland behöriga sökande, *urvalsproblemet.* Detta senare problem berör direkt enbart s. k. spärrad utbildning, dvs. utbildning där antalet platser är begränsat, och endast i de fall då antalet sökande är större än antalet tillgängliga studieplatser.

Om man ser urvalsproblemen i stort kan man betrakta behörighetsreglerna som det första steget i urvalsproceduren. Dessa regler är av grundläggande betydelse i varje kompetenssystem. Genom dem bestäms den möjliga sammansättningen av sökandegrupperna. Det egentliga urvalet, grundat på t. ex. meritvärdering av och konkurrens mellan de sökande, blir då det andra steget. Det tredje steget, det i utbildningssammanhang sista, är det bortfall som äger rum under själva utbildningen (studieavbrott).

Tredje steget, det urval som sker *inom* utbildningen, används i Sverige knappast alls som ett medvetet och sanktionerat urvalsinstrument. Detta hindrar inte att ett ofta betydande bortfall av de studerande äger rum under utbildningens gång och att sålunda ett antal studerande i förtid avbryter sin utbildning. Detta gäller främst ospärrad utbildning, dvs. där andra urvalssteget saknas. En mer ingående analys av avbrottsstatistiken har ibland visat sig kunna ge ett lägre tal för den verkliga avbrottsfrekvensen. Urval inom utbildningen som avsiktligt använt urvalsinstrument innebär att man tar in ett stort antal sökande i en utbildning och sedan, under t. ex. förberedande kurser, prövar de intagnas studieförmåga. De mindre framgångsrika skiljs sedan från fortsatt utbildning. Metoden har emellertid uppenbara och betydande nackdelar för samhället och den enskilde.

Det förekommer också andra metoder än det formella urvalsförfarandet för urval eller rättare styrning av utbildningsvalet. Ett sådant instrument är *studie- och yrkesvägledningen* (studie- och yrkesorienteringen).

De avsiktligt använda urvalsinstrumenten (steg ett och två enligt ovan) kan ha icke önskvärda konsekvenser. De oavsiktliga urvalseffekterna i samhället är betydelsefulla i sammanhanget. Sociala och ekonomiska förhållanden fungerar också som informella urvals- och styrinstrument. Spärrar och urvalsinstrument av de slag som används vid det formella urvalet kan förstärka eller försvaga de oavsiktliga urvalseffekterna (se närmare härom i kapitel 7 och nedanstående avsnitt).

Utformningen av ett urvalssystem i steg två erbjuder åtskilliga problem av både principiell och teknisk art. En del av dessa har belysts i tidigare kapitel, t. ex. kapitel 6 och kapitel 8.

Tabell 24. De studerandes genomsnittliga betyg i studentexamen bland nyinskrivna höstterminen 1964—höstterminen 1967. Procentuell fördelning efter studieinriktning.

Studieinriktning	Betyg							
	B	B+	Ba	Ba+	AB	AB+	a eller högre	Summa
Ospärrad utbildning								
Filosofisk fakultet	—	2	22	34	24	13	5	100
Spärrad utbildning								
Tekniska högskolan	—	—	4	19	34	29	14	100
Karolinska institutet	—	—	—	—	7	26	67	100
Socialhögskolor	—	—	4	28	35	29	4	100

12.2 *Några effekter av det nuvarande urvalssystemet*

För bestämmelser m. m. rörande behörighet och urval till eftergymnasial utbildning har redogjorts i det föregående (kapitel 4). Som en utgångspunkt vid behandlingen av frågor som rör ett nytt kompetenssystem har utredningen funnit det önskvärt att något granska vissa aspekter av det nuvarande urvalssystemet med hänsyn till effekterna av systemets tillämpning.

Med effekter menas i detta sammanhang i första hand hur de intagna grupperna är sammansatta i olika avseenden. Dessa effekter kan aldrig nå utanför den ram som utgörs av behörighetsvillkoren. Den stora majoriteten studerande i högre utbildning har således gymnasium som utbildningsbakgrund och de urvalseffekter som äger rum fram t. o. m. gymnasiet påverkas inte direkt av urvalsregler som rör högre utbildning. Om man vill isolera den egentliga urvalsprocedurens inverkan, kan lämpligen sådana utbildningsvägar studeras som har gemensamma allmänna behörighetsvillkor men som skiljer sig beträffande tillträdet i så måtto att viss utbildning är spärrad, annan ospärrad. De skiljaktigheter i studerandesammansättning som kan föreligga mellan spärrad och ospärrad utbildning kan, något förenklat, förklaras av det egentliga urvalet i steg två. Det är främst två förhållandevis lättåtkomliga faktorer som kan mätas i sammanhanget, nämligen betygs- och socialgruppsfördelning.

Ovanstående tabell, som grundas på den i kapitel 7 nämnda studentekonomiska undersökningen 1968, visar betygsfördelningen bland de studerande i ospärrad respektive spärrad utbildning. Den ospärrade utbildningen företräds härvid av filosofisk fakultet, vilket innebär en viss schematisering, eftersom vissa ämnen där är spärrade. Undersökningsmetoden (studenterna fick själva ange sina betyg vid en enkät) kan ha medfört viss övervärdering av betygen och gjort betygsuppgifterna mindre exakta men torde inte ha inverkat på storleken av *skillnaderna* mellan olika grupper.

Efter studentekonomiska undersökningen återges också uppgifter om fördelningen på spärrad och ospärrad utbildning med hänsyn till faderns socialgrupp (se tabell 25).

Av ovan redovisade material kan man dra bl. a. följande slutsatser.

Till vissa spärrade utbildningslinjer rekryteras i stor utsträckning grupper som, i fråga om betyg, har betydligt högre värden än antagna till högre utbildning i allmänhet och framför allt till ospärrad sådan. Medelbetyget a eller högre i studentexamen har fem procent av de studerande vid filosofisk fakultet. Vid karolinska institutet (spärrad utbildning) är talet härför 67 procent. En motsvarande social exklusivitet kännetecknar en del av dessa grupper. Fördelningen mellan socialgrupperna är genomgående ojämn i den högre utbildningen i förhållande till befolkningens sociala sammansättning men denna ojämnhet är markant större på vissa linjer. Vid filosofisk fakultet tillhör 28 procent av studenterna socialgrupp I och 19

Tabell 25. Faderns socialgrupp bland nyinskrivna höstterminen 1964—höstterminen 1967. Procentuell fördelning efter studieinriktning.

Studieinriktning	Socialgrupp I	II	III	Summa
Ospärrad utbildning				
Filosofisk fakultet	28	53	19	100
Spärrad utbildning				
Tekniska högskolan	32	50	17	99
Karolinska institutet	59	32	9	100
Socialhögskolor	23	52	25	100

procent socialgrupp III (inskrivna höstterminerna 1964–67). Motsvarande tal är för karolinska institutet 59 respektive 9 procent. Andelen för de olika socialgrupperna vid angivna utbildningslinjer är i stort sett oförändrad under perioden 1964–67.

Procenttalen i tabellerna 24–25 avspeglar också de spärrade linjernas inbördes olika dragningskraft. Särskilt framträder denna skillnad mellan å ena sidan karolinska institutet, å den andra socialhögskolorna, vad beträffar betygsfördelning.

Givetvis är urvalsresultatet enligt ovan inte enbart ett resultat av att utbildningen är spärrad. Det förhållandet, att spärrade utbildningsvägar kan uppvisa så starkt selektiva drag i fråga om elevsammansättning är effekter av dels själva urvalsförfarandet, dels ekonomiska och sociala faktorer av olika slag. I och för sig verkar dessa i form av t. ex. underrepresentation av socialgrupp III. Även behörighetsreglerna spelar här en avsevärd roll. Selektionen till högre utbildning är ingen enstaka händelse som äger rum vid själva urvalsprocessen, dvs. vid intagningen; långt dessförinnan har, genom en gradvis skeende process, mycket stora grupper avskilts från den grupp som kan ställa upp i konkurrensen om platser i högre utbildning. Tidigare skedde den första selektionen vid övergången till realskola, numera äger den rum senast vid utbildningsvalet efter grundskolan. Till sociala faktorer kopplade önskemål om olika slags utbildning torde också spela en inte oväsentlig roll. Det totala resultatet av alla dessa formella och informella, avsiktliga och oavsiktliga urvalsprocesser är bl. a. att lägre socialgrupper är underrepresenterade inom högre utbildning i allmänhet och inom viss spärrad utbildning i synnerhet. I kapitel 7 har frågan om olika sociala faktorer behandlats mer ingående.

Om man ser den högre utbildningen från samhällets och utbildningens synpunkt, kan man notera under vilka olika förutsättningar utbildning äger rum med hänsyn till elevmaterialets sammansättning. Spärren framför vissa utbildningslinjer har medfört, att dessa vanligen rekryteras med studerande med genomsnittligt höga betyg (jfr ovan). Från samhällssynpunkt måste i detta sammanhang frågas om utbildningsväsendet som helhet är betjänt av en sådan uppdelning av utbildningslinjerna som den ovan angivna. Genom det nuvarande systemet för urval sker – successivt under flera år – en sträng gallring till vissa utbildningsvägar och yrkesområden, medan andra vägar och yrken står öppna för alla som genomgått den gymnasiala basutbildningen. Denna uppdelning mellan olika utbildningslinjer och yrken är dock inget resultat av en medveten gradering från samhällets sida utan en följd av spärrar, förorsakade av begränsningar i tillgången på utbildningsresurser samt av urvalssystemet.

En annan grupp av effekter av det nuvarande urvalssystemet berör den underliggande skolutbildningen m. m. Den kvantitativa begränsningen av antalet platser vid vissa utbildningslinjer har också medfört kvalitativa gränsdragningar bland de sökande. På grund av skolbetygens dominans som urvalsinstrument har höga betyg från skolan, i re-

gel gymnasiet, blivit ett villkor för antagning till spärrad utbildning. Särskilt är detta fallet när som, enligt bestämmelserna i SFS 1968: 112, urvalet praktiskt taget uteslutande baseras på betyg från skolan (gäller sökande från det nya gymnasiet). Detta får också effekter på skolarbetet i form av en stark uppvärdering av betygens värde och betydelse. I viss utsträckning har detta medfört en stark press på eleverna, vilket framgår av bl. a. KU:s enkät i gymnasiet (se SOU 1970: 20).

Enligt äldre urvalsregler fanns det möjligheter för de sökande att skaffa ytterligare meriter efter avslutad skolgång för att kompensera ett skolbetyg, som inte hade utsikter att hävda sig i konkurrensen vid antagningen. Detta medförde, på grund av möjligheterna att tillgodoräkna studier vid filosofisk fakultet som merit, en ofta förekommande dubbelutbildning på eftergymnasial nivå, dvs. studiegången gymnasium–filosofisk fakultet–spärrad fackutbildning.

Bakomliggande faktorer till dessa företeelser är bl. a. dragningskraften hos de spärrade utbildningsvägarna. Denna torde i sin tur vara avhängig av förhållandena på arbetsmarknaden och löneläget inom de yrken, till vilka de spärrade utbildningslinjerna leder. Dragningen till ett yrke kan också bero på en sådan svårmätbar faktor som den allmänna värderingen av yrket, dvs. dess allmänna anseende.

Mot bakgrunden av bl. a. ovan redovisade förhållanden har KU för sin del sammanfattat vissa grunddrag i och effekter av det hittillsvarande urvalssystemet på följande sätt.

1 Urvalet sker efter fasta normer (skolbetyg). Den enskilde sökanden kan efter hand relativt väl beräkna sina möjligheter att vinna inträde vid önskad utbildning. Grunden för intagning är som regel klar och entydig.

2 Vid urvalet gynnas den receptiva studiebegåvningen, vilken särskilt väl kommer till sin rätt i skolan och därför ger goda skolbetyg. Utrymmet för speciella intressefaktorer, motivation etc., utöver vad betygen ger uttryck åt, är litet, särskilt i det proviso-riska urvalssystem som regelfästs i SFS 1968: 112 m. m. (se även punkt 5 nedan).

3 Den sociala bakgrunden slår ofta igenom i skolan på så sätt att den inverkar på studieresultat och därmed betyg. Eftersom urvalet till högre utbildning görs efter betyg, uppkommer en tendens att elever från lägre socialgrupp, i ett system med urval baserat på enbart betyg, kommer i ett sämre läge än de övriga.

4 Urval efter skolbetyg, dvs. prestationerna i skolan, tenderar att ge ogynnsamma verkningar i skolan i form av en förskjutning av målet för skolarbetet mot betygsresultaten. Vissa utslag av stress i skolarbetet kan också hänföras till betygens avgörande roll.

5 Urvalssystemet är, med vissa undantag, ensidigt baserat på skolbetyg. Den enskildes val träffas som regel på grundval av en alltför begränsad personlig erfarenhet av arbetslivet. Betygsnivån spelar troligen en väsentlig roll för den enskildes val av utbildning.

6 Slutbetyget från skolan kan begränsa den enskildes framtida valmöjligheter i fråga om utbildning, eftersom urvalet i allmänhet sker efter medelvärdet av de olika ämnesbetygen. Urvalet baseras på en prestation som den sökande gjort under en begränsad tid i ungdomsåren. En god studiemotivation under denna tid och andra gynnsamma förutsättningar krävs för att betyget skall bli tillräckligt högt. Bl. a. hemmiljön och den sociala bakgrunden är härvid av betydelse.

7 En tilltagande konkurrens (allt fler sökande till ett visst antal platser) medför, att urvalet i gränszonen mellan antagna-icke antagna måste göras efter – från praktisk synpunkt och i prognoshänseende – betydelselösa betygskillnader. Samtidigt har nivån på de medelbetyg som krävs för antagning pressats upp (se kapitel 4).

12.3 *Funktioner hos utbildningsspärrar*

Av grundläggande betydelse är att begränsningen av antalet studieplatser som regel är motiverad av resursskäl. Att ett särskilt ur-

val bland behöriga sökande måste göras vid antagningen till sådana linjer, är således inte föranlett av att det av utbildnings- eller arbetsmarknadsskäl skulle vara nödvändigt att sovra särskilt noga bland de sökande. En illustration till detta kan hämtas från filosofisk fakultet, där flertalet ämnen är ospärrade och ett mindre antal spärrade.

Naturligtvis kan det inte med fog hävdas, att det spärrade ämnet eller den spärrade studiekursen i sig kräver mer av de studerande i studieförmåga än den ospärrade kursen.

Spärr i ett ämne kan förekomma på en studieort men saknas på en annan. På motsvarande sätt kan jämförelser göras mellan hela studiegångar, t. ex. mellan å ena sidan socionomutbildning (spärrad), å den andra utbildning vid samhällsvetenskaplig fakultet (ospärrad).

Spärrarna vid t. ex. filosofisk fakultet har införts efter hand med anledning av ökad efterfrågan, som med de begränsade resurserna för utbildning inte kunnat tillgodoses. Orsaken till en begränsning av antalet studieplatser (spärr) är således att finna i otillräckliga resurser för utbildning och inte i ökade krav på studieförmåga etc. i de ämnen som spärrats. Dessa brister kan ligga i exempelvis antalet laboratorieplatser, vilket varit avgörande för t. ex. spärren för vissa ämnen vid filosofisk fakultet, i tillgången på lärare eller i antalet tillgängliga praktikplatser. Dessa och andra orsaker till spärrar, bl. a. arbetsmarknadsfaktorer, diskuteras i U 68:s debattskrift Högre utbildning, funktion och struktur, till vilken framställningen här delvis ansluter.

Spärr vid en viss utbildningslinje får ofta den effekten att, i varje fall med nuvarande urvalsregler, minimipoängen för inträde så småningom höjs. Detta kan i sin tur leda till att dessa utbildningar upplevs som i sig mer krävande än andra. Från början är emellertid spärrarna, som ovan påpekats, av rent *kvantitativ* natur (dimensionering av berörda utbildningslinjer). På grund av sättet att verkställa urvalet har spärren fått också en *kvalitativ* innebörd (högre krav för antagning), så länge utbildningen i fråga attraherar fler sökande än det finns platser. En del spärrade linjer (motsvarande) inom den högre utbildningen har, genom sedan lång tid tillämpade och i praktiken svårforcerade spärrar, anpassat sig till ett gallrat elevmaterial. I vilken utsträckning spärrar påverkat utbildningens effektivitet är svårt att uttala sig om, även om det synes troligt att en viss effekthöjning ägt rum. Att studieavbrotten i spärrad högre utbildning är jämförelsevis få kan emellertid också vara en följd av att spärrade fackutbildningar erbjuder en mer samordnad studiegång än den ospärrade och att både utbildningen och de studerande är mer målinriktade. Även i andra hänseenden kan spärrar främja studiernas effektivitet. Intagningstalen vid spärrad utbildning varierar som regel jämförelsevis litet från år till år och variationer kan normalt förutses i god tid. Utbildningen kan därför planeras relativt långt i förväg och möjligheterna att knyta en fast lärarstab till utbildningen blir goda.

För den enskilde, som genom skolgång eller på annat sätt vunnit behörighet till högre utbildning, kan förekomsten av spärrar innebära ett hinder för förverkligandet av vidare utbildningsmål. Att samhället tillhandahåller gymnasial utbildning och på andra sätt underlättar förvärvandet av behörighet till högre studier, medför att ett stort antal personer får möjligheter att efterfråga sådan utbildning. Vad gäller tillträdet till den spärrade utbildningen har införts restriktioner, som står i skarp kontrast till det utbud av studiemöjligheter som förekommer inom övriga sektorer. Den utbildningssökande kan hindras från att nå sitt utbildningsmål om detta ligger inom den spärrade sektorn. Samtidigt fungerar spärren som en regulator för rekryteringen till de *yrkesområden*, för vilka den spärrade utbildningen förbereder.

12.4 *Ett nytt urvalssystem*

12.4.1 Allmänt

Av den föregående redogörelsen för olika aspekter på urvalsfrågor framgår bl. a., att urvalsproblemen som regel har flera dimen-

sioner. Hur urvalsproblemens praktiska och konkreta lösning utformas kan bero på i vilken av dessa dimensioner man väljer sin utgångspunkt eller hur de vägs samman. Förekomsten av olika dimensioner ger också en antydan om att urvalsfrågorna skulle kunna lösas längs flera olika linjer, vilka i så fall skulle kombineras och ingå som beståndsdelar i ett urvalssystem.

KU har för sin del funnit att den sistnämnda möjligheten, dvs. en i princip flerdimensionell lösning, är den mest framkomliga vägen till ett nytt urvalssystem. Detta skulle således kännetecknas av att det inte domineras av *en* urvalsprincip, *en* urvalsmetod eller *ett* urvalsinstrument. I stället *kombineras* olika principer, metoder och instrument.

I viss utsträckning står en sådan kombinationslösning i kontrast till de nuvarande urvalssystemen. Som ovan påpekats kännetecknas urvalet bl. a. av att det i vissa avseenden är ensidigt, t. ex. i fråga om urvalsinstrument där nu skolbetygen dominerar.

Frågor som rör exempelvis den högre utbildningens förutsättningar och hänsynen till sociala och andra faktorer, t. ex. urvalsinstrumentens oavsiktliga biverkningar, måste enligt KU:s mening också beaktas, då ett nytt urvalssystem konstrueras. Urvalsfrågan kan därför inte betraktas som ett uteslutande tekniskt problem.

I kapitel 8 har betonats hur begränsade de tekniska möjligheterna är att bland de sökande välja ut de bäst lämpade, särskilt i fråga om urval med hänsyn till kommande yrkesverksamhet men också i fråga om framgång i studier.

Med hänsyn till att vissa av de yrkesområden, till vilka den spärrade utbildningen leder, är attraktiva och leder till höga inkomster och hög social status i samhället, är sättet att reglera tillflödet till dessa områden av stor betydelse i fråga om rekryteringen från olika medborgargrupper och val mellan de sökande som individer. Vägen till dessa yrkesområden har hittills i allmänhet stått öppen endast för dem som i gymnasieskolan, dvs. i regel under en begränsad tidsperiod i de övre tonåren, presterat ett gott studieresultat. Oavsiktliga effekter av det nuvarande urvalssystemet, som huvudsakligen bygger på skolprestationerna, medför att de socialt minst gynnade grupperna kommer i ett sämre läge även vid urvalet till spärrad utbildning. Sociala och individuella *rättvisefrågor* har därför nära samband med urvalssystemet.

Det faktiska utgångsläget är emellertid, att vissa spärrar förekommer. KU har ej till uppgift att behandla frågan i vilken mån utbildning skall vara spärrad respektive öppen och har därför, eftersom ett urval under alla omständigheter *måste* göras, att finna ett system för detta urval. Denna uppgift innebär bl. a. ett antal avvägningsproblem, dels av teknisk natur, dels också av annat slag, inte minst i frågor som rör den sociala och individuella rättviseaspekten.

Med hänsyn till *den enskildes situation* inför en spärrad utbildning har KU anlagt följande synpunkter på urvalet till spärrad utbildning.

Den enskilde sökanden bör ha möjlighet att påverka sitt utgångsläge vid urvalet och att genom egna åtgärder och prestationer förbättra sitt meritvärderingsunderlag. Exempel på sådana möjligheter är urval med hänsyn till betyg (skolprestationer) eller praktisk erfarenhet (arbetsprestationer). Denna princip utesluter att urval sker efter t. ex. enbart lottning. Också urvalsprov som enda urvalsinstrument torde uteslutas, eftersom ett sådant prov endast i begränsad utsträckning kan påverkas genom sökandens egna arbetsinsatser. Av tekniska skäl måste dock ett sådant urval ibland göras.

Den enskildes val av utbildning bör grundas på bredast möjliga underlag av information och erfarenhet, ett underlag som kan ha betydelse inte enbart för utbildningsvalet i snävare bemärkelse utan också för det med detta val förenade valet av yrkesområde. Studie- och yrkesorientering i skolan kan bredda underlaget för utbildnings- och yrkesvalet liksom erfarenheter som förvärvats i arbetslivet. Vuxna sökande med erfarenheter huvudsakligen från arbetslivet skall enligt denna princip ges studie- och yrkesorientering, t. ex. vid orienteringskurser för vuxna (se kapitel 10).

12.4.2 Urvalsgrunder och urvalsmetoder

Urval efter *prognos* (förväntad studieframgång) kan, som framgår av kapitel 8, göras med större lätthet för grupper än för enskilda. Den kollektiva prognosen är betydelsefull för samhället från resurssynpunkt och från övriga utbildningspolitiska synpunkter. Genom prognosurval skulle man således, om man anlägger utbildningsekonomiska aspekter, kunna ta in sådana studerandegrupper som uppvisar hög produktivitet i form av snabb genomströmning genom utbildningssystemet, goda studieresultat och få studieavbrott.

Att på grundval av behörigheten göra det egentliga urvalet till vissa utbildningslinjer (de spärrade) synes antyda, att dessa utbildningslinjer, med hänsyn till studiekraven, kräver ett mer sållat elevmaterial än de ospärrade. Som ovan nämnts föreligger emellertid inte sådana ursprungliga skillnader mellan olika slag av utbildning. Det strängare urvalet till spärrad utbildning skulle även i fortsättningen kunna vidmakthålla oberättigade klyftor i utbildningsväsende och samhälle i form av skiljaktiga värderingar av olika utbildningslinjer och yrken.

Å andra sidan kan det knappast bestridas att, om de begränsningar som gjorts i fråga om tillträdet till vissa linjer är grundade på begränsningen i resurserna, denna begränsning kan motivera, att de för visst utbildningsändamål avsatta resurserna utnyttjas med högsta möjliga effektivitet. Den kollektiva aspekten av prognosurvalet får på detta sätt ett visst berättigande. Samhällsekonomiska skäl motiverar, under vissa förutsättningar (se nedan) en sådan kollektiv tillämpning av prognosurvalet. Samtidigt vill KU understryka vikten av att den spärrade sektorn görs så liten som möjligt och att spärren, för att den skall kunna motivera prognosurval, måste vara föranledd av begränsningen i utbildningsresurser.

De förutsättningar, under vilka KU finner ett kollektivt prognosurval möjligt, är följande.

1 Urvalet skall ske i kombination med *fördelningsurval* (kvotering), så att urval sker inom varje sökandegrupp för sig.

2 Urvalet skall göras på ett underlag (prognosinstrument m. m.) som inte är så ensidigt sammansatt som för närvarande, då betygen vanligen utgör det enda urvalsinstrumentet. KU förordar att man, i syfte att få en så allsidig bedömning som möjligt av de sökande, skall så långt möjligt grunda bedömningen på mer än ett urvalsinstrument.

Ett accepterande, om ock med vissa reservationer, av prognosurvalet som huvudprincip ger till följd att den huvudsakliga metoden för urvalet knappast kan bli någon annan än att man *rangordnar* de sökande efter betyg, provresultat o. d. Något egentligt utrymme kan inte lämnas för *lottning*, eftersom då ingen hänsyn skulle tas till de sökandes meriter.

Den hittills i detta avsnitt förda diskussionen om urval avser enbart urval med hänsyn till prognos m. m. för kommande *studier*. Som redovisats i kapitel 8 finns det för närvarande knappast några möjligheter att mer allmänt med framgång göra ett prognosurval, kollektivt eller individuellt, efter det kommande *yrkets* krav. Vad som i detta hänseende för närvarande kan göras är urval till mycket begränsade sektorer, där antagningen egentligen avser viss utbildning men utbildningen i sin tur visar större eller mindre likheter med yrkets förhållanden. Mera generellt kan emellertid inte något prognosurval anordnas som avser yrkeslämplighetsprognos. Erfarenheter från arbetslivet kan dock införas som ett inslag i urvalsförfarandet (se nedan).

12.4.3 Urvalsinstrumenten

Inledning. De instrument för urval med hänsyn till studieprognos som KU främst övervägt för användning vid urval till högre utbildning är

skolbetyg
urvalsprov
lärarskattning av studielämplighet
test av olika slag avseende anlag, intressen, attityder m. m.

Av dessa instrument har KU funnit lärar-

skattningen mindre lämplig. Vidare är de test avseende anlag etc., som nämnts ovan knappast användbara som urvalsinstrument vid prognosurval utan ett omfattande forsknings- och konstruktionsarbete.

De urvalsinstrument som såvitt KU funnit tills vidare kan komma i fråga vid urvalet är *skolbetygen* och ett test som avses mäta vissa förutsättningar för fortsatt utbildning, dvs. ett *studielämplighetsprov*.

Betygen från skolan. I direktiven ges anvisningar om att urvalet bland behöriga sökande bör grundas på skolbetyget. Denna användning av skolbetyget kan också härledas ur den princip, som KU redovisat ovan och som går ut på att den enskilde genom egna prestationer skall kunna påverka sitt meritvärderingsunderlag. En annan grund för användningen av betyg är deras ställning som det hittills bästa enskilda prognosinstrumentet, något som torde grundas bl. a. därpå att betygen rymmer ett inte ringa samlat mått av flera lärares iakttagelser och bedömning av de enskilda eleverna under lång tid, vanligen flera år.

Med betyg avser KU här såväl sådana av den typ som nu förekommer i grundskolan, gymnasiet och fackskolan som betyg av äldre typ (bokstavsbetyg). Som påpekats i kapitel 8 kan framdeles komma att inträffa olika förändringar i betygsystemets utformning och betygsättningens omfattning. Dessa förändringar kan måhända komma att påverka förutsättningarna för skolbetygens användning som urvalsinstrument. I händelse av en utveckling på betygsområdet, som ger delvis nya förutsättningar för urvalet, krävs en fortlöpande anpassning av urvalssystemet till dessa nya förutsättningar.

KU vill i sammanhanget erinra om att utredningens förslag om skolbetygens användning grundas på en bred och mycket omfattande inventering av den hittillsvarande forskningen på prognosområdet (redovisad i utredningens specialbetänkande SOU 1968: 25). Denna inventering utfördes vid en tidpunkt då den nya betygskalan i gymnasiet ännu inte hade använts i slutbetyg, varför undersökningen måste göras på ett material bestående av prognosundersökningar på studentbetyg (bokstavsbetyg). Detta förhållande minskar dock inte resultatens användbarhet i KU:s arbete.

En omständighet, som särskilt måste beaktas vid användningen av betyg som urvalsinstrument, är återverkningarna på skolan. KU har utfört en enkät i gymnasiet och fackskolan som belyser bl. a. denna fråga. Denna undersökning redovisas i specialbetänkandet (SOU 1970: 20).

Studielämplighetsprov. I utredningsdirektiven anför dåvarande departementschefen, att utredningen borde pröva frågan om ett kompletterande intagningsinstrument »inte blott i vägledande syfte utan även för urval bland sökande».

Under ett tidigt skede av utredningsarbetet vidtog KU förberedelser för konstruktion av ett studielämplighetsprov (se kapitel 1).

Avsikten med provet var från början, att det skulle kunna tjäna olika syften, dels behörighetsprövning, dels urval bland behöriga sökande utan formell skolutbildning i gymnasieskolan eller i annan gymnasial utbildning. Vidare diskuterades möjligheten att använda provet som ett komplement till betygen vid urval bland behöriga sökande från gymnasiet och fackskolan (motsvarande linjer i gymnasieskolan).

KU har grundat sitt ställningstagande till frågan om studielämplighetprovet som urvalsinstrument på huvudsakligen tre faktorer, nämligen avsaknaden av skolbetyg lämpliga för urval hos vissa grupper av behöriga sökande, vidare konkurrensförhållandena vid urvalet till spärrad utbildning samt slutligen de med dessa förhållanden sammanhängande återverkningarna i gymnasieskolan.

I och med att ett *nytt behörighetssystem* införs, med den utformning som redovisas i kapitel 10, blir vissa grupper behöriga som inte har betyg över gymnasial utbildning. Dessa grupper utgörs främst av sådana vuxna som förvärvat sin behörighet på annat sätt än genom gymnasial utbildning, t. ex. genom yrkesverksamhet. En del av de sökande kan visserligen ha betyg från gymnasial utbildning, men dessa betyg är ofta mindre väl lämpade för rangordning vid urvalet. Så

snart dessa grupper av sökande uppnått en viss storlek, uppstår behov av rangordnande urvalsinstrument, åtminstone för att intagningsmyndigheten skall kunna göra en första vägledande gruppering av de sökande. Erfarenheten synes visa, att en friare bedömning av ett större antal sökande, i syfte att välja ut ett mindre antal till den önskade utbildningen, knappast kan utföras med framgång. Ett urvalsprov av den typ som studielämplighetsprovet företräder eller annat, motsvarande instrument blir därmed oumbärligt.

Förhållandena vid urvalet till spärrad utbildning är en annan grund för KU:s ställningstagande beträffande urvalsprov. Konkurrensen om platser i spärrad utbildning har ökat kraftigt under 1960-talet. Antalet sökande har vid många utbildningslinjer flerdubblats. Därmed har också, trots att utbildningsplatsernas antal ökat, andelen till respektive utbildning antagna (antagningsprocenten) vid vissa utbildningslinjer sjunkit mellan åren 1965 och 1969. Denna ökade efterfrågan kan ha flera orsaker (se kapitel 4). Vad som i föreliggande sammanhang är av största intresse är att urvalssystemet utsatts för hårda påfrestningar. Så t. ex. har det i flera fall uppstått en anhopning av sökande vid den nedre betygsgräns som krävts för antagning, varför slumpmässigt urval bland ett antal sökande med samma antagningspoäng ibland fått tillgripas. I andra fall har urvalet fått göras på grundval av praktiskt taget betydelselösa betygskillnader.

Dessa och andra nackdelar understryker olägenheten av att man alltjämt använder betygen som enda eller helt dominerande urvalsinstrument vid antagningen till fortsatt utbildning efter gymnasiet. Ett kompletterande urvalsinstrument är i hög grad önskvärt, både från gymnasieskolans och den högre utbildningens synpunkter.

Återverkningarna på den avlämnande skolan av de använda urvalsinstrumenten och -metoderna är en fråga av största vikt, särskilt då det gymnasiala stadiet, efter gymnasieskolans genomförande, omfattar det stora flertalet av en årskull. Dessa återverkningar kan för närvarande studeras i fråga om betygen.

Av lärare, elever och föräldrar rapporteras att många elever upplever sin studiesituation i gymnasiet som starkt påverkad av det hårda konkurrensläget. Detta bekräftas i viss utsträckning av den enkät som KU våren 1969 genomförde i gymnasiet.

KU har inte anledning att gå närmare in på betygsfrågan i dess betydelse av utvärderingssystem inom skolan, men vill erinra om Kungl. Maj:ts uppdrag till SÖ att granska betygen och betygsgivningen och föreslå nödvändiga förändringar, t. ex. användandet av testinstrument som en komplettering till betygen.

KU har på ovan redovisade grunder funnit, att skolbetygen som urvalsinstrument om möjligt måste kompletteras med andra instrument och metoder. I första hand har utredningen därvid arbetat med studielämplighetsprovet som kompletterande urvalsinstrument. I skrivelse 3.12.1969 till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet anmälde utredningen sin avsikt att våren 1970 igångsätta förförsök med det nämnda studielämplighetsprovet som urvalsinstrument för att sedan, om förförsöken ger anledning härtill, föreslå ett huvudförsök. Det förberedande försöket har inletts planenligt.

Genom dessa försök kan man således räkna med att så småningom få metoder för att använda studielämplighetsprovet som *ett rangordnande instrument tillsammans med skolbetygen.* En betydande del av de tekniska funktionerna i denna kombinerade metod kan bedömas säkert först sedan försöket pågått en tid. Provet kommer vidare att ge ett instrument för urval där betyg saknas.

12.4.4 Arbetslivserfarenhet som merit vid urvalet

Urval på grundval av betyg och studielämplighetsprov innebär, att urvalsprocessen styrs av dels prestationer under en begränsad tid (två eller tre ungdomsår i gymnasieskolan), dels en punktbestämning av den sökandes prestationer genom ett test.

Mot denna bakgrund har KU övervägt

möjligheterna att införa andra slag av meriter, som skulle kunna tillgodoräknas vid urvalet men som inte är knutna till en speciell period av den sökandes liv eller till en viss, tillfällig prestation.

Dessa meriter måste sökas huvudsakligen utanför skolan. De bör heller inte avse studier. KU finner ingen anledning att förorda hopade studiemeriter som tilläggsmerit, dvs. den tidigare meritvärdering som tills vidare tillämpas vid antagning till breda sektorer av spärrad utbildning med avseende på studenter från det äldre gymnasiet m. fl. *Erfarenheter från arbetslivet* etc. borde däremot kunna vara ett komplement till betyg och studielämplighetsprov.

Vad beträffar urval bland sökande från skolan, främst gymnasieskolan, grundar utredningen sitt ställningstagande på nedan redovisade omständigheter.

Det hårda konkurrensläget torde ha medfört starka, om ock delvis svårbedömbara, styreffekter i urvalsprocessen. Inte minst torde en god studiemotivation under gymnasietiden vara en förutsättning för erhållande av för tillträde till spärrad utbildning (under nuvarande förhållanden) tillräckligt höga betyg. Man måste emellertid räkna med att en del av eleverna upplever en mindre tillfredsställande motivation i skolarbetet än vad kamraterna gör. Så kan t. ex. ett aktivt engagemang i sammanhang som inte har direkt anknytning till studierna, liksom osäkerhet vad gäller den framtida yrkesinriktningen, förväntas påverka elevernas studiemotivation och därmed sammanhängande möjligheter att erhålla goda betyg. Med tanke på den stora betydelse som slutbetyget för närvarande har för särskilt de studerande i det nya gymnasiet, på grund av att möjligheter saknas att förbättra konkurrensläget efter skolan, kan t. ex. en bristande studiemotivation under en del av gymnasietiden komma att i viktiga hänseenden inverka på individens framtid. De som vid mognare ålder får intresse för fortsatta studier har nu små möjligheter att få inträde till en spärrad, attraktiv utbildning om de inte har ett högt betyg från skolan. KU vill vidare även i detta sammanhang erinra om den sociala bakgrundens betydelse för framgång i studierna. Elever från lägre socialgrupper kommer under studierna inte till sin rätt på samma sätt som lika begåvade elever från studiemässigt mer gynnade hem. Införandet av ett studielämplighetsprov som kompletterande urvalsinstrument kan visserligen inte eliminera dessa olägenheter men väl reducera dem.

Erfarenheter från och insikter i de arbetsförhållanden, som gäller för flertalet samhällsmedborgare, kan inte delges den studerande på samma sätt som mer teoretiska moment i utbildningen, utan erhålls genom praktiskt arbete i form av yrkesverksamhet. Att sådan erfarenhet vinns före de teoretiska studierna måste anses värdefullt, emedan de studerande härigenom ges möjlighet att sätta in de förvärvade teoretiska kunskaperna i ett större sammanhang lättare än de som saknar sådan erfarenhet.

Undersökningar visar, att en stor andel av de studerande träffar sitt mer definitiva yrkesval först efter 21-årsåldern. I den mån yrkeserfarenhet kan ge individen ett bättre underlag för studie- och yrkesvalet, måste den anses vara av stort värde. Det har också konstaterats, att de studerande som är mer medvetna och bestämda i sitt yrkesval ofta är mer framgångsrika i sina mot yrkesverksamhet inriktade studier än sina mer osäkra kamrater.

Vidare tillkommer här ytterligare en omständighet, som enligt KU:s mening starkt talar för att arbetslivserfarenhet av ej alltför kort varaktighet skall få tillgodoräknas som merit vid ansökan om tillträde till högre utbildning. Med nuvarande anordning går regelmässigt de studerande vid universitet och högskolor direkt dit från gymnasiet. Efter studiernas slut går de sedan efter en ofta femton- till artonårig studiegång direkt ut i arbetsliv och arbetsmiljöer utan tidigare erfarenhet av förhållandena på en arbetsplats utanför skolan, inte sällan för att påbörja en karriär till arbetsledande ställning inom några få år. Enligt KU:s mening är det angeläget att man – helst genom positiva åtgärder som i KU:s förevarande förslag – främjar, att åtminstone

en del av dem som går till högre utbildning, som en viktig förberedelse för kommande yrkesverksamhet skaffar sig egen kännedom om arbetsmiljön för dem som de i senare verksamhet kan komma att bli arbetsledare för. Men även för framtida deltagande i organisationsliv och allmänt medborgerlig verksamhet måste praktisk erfarenhet vara mycket värdefull.

Vad som här diskuteras skall inte jämföras med den, inte minst tidigare ofta förekommande praktik av det slag där avsikten var att den studerande skulle vinna erfarenhet av den typ av yrkesverksamhet som den kommande utbildningsvägen avsågs leda till. Obligatorisk förpraktik finns alltjämt kvar inom utbildningsväsendet. Vid en del utbildningsanstalter har krav på denna typ av praktik successivt avskaffats. Motiven härtill torde åtminstone delvis ha varit att sådan erfarenhet lika väl kan vinnas efter inträdet.

De ovan antydda konsekvenserna av de nuvarande urvalsreglerna, vilka gör en utbildningssökande beroende av under skoltiden erhållna betyg, samt det värde som den praktiska erfarenheten synes ha vid utbildnings- och yrkesvalet, visar enligt KU:s uppfattning, att ett behov föreligger att pröva praktisk erfarenhet som ett led i underlaget för urval bland behöriga sökande. Ett inslag av yrkeserfarenhet i den sökandes meriter skulle kunna bredda meritvärderingsunderlaget.

Med i huvudsak ovanstående motivering föreslog KU 16.1.1970, i skrivelse till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet, att viss *försöksverksamhet* med tillgodoräknande av praktisk erfarenhet, huvudsakligen från arbetslivet, skulle äga rum fr. o. m. antagningen till vårterminen 1971. Försöket skulle begränsas till den medicinska fakulteten i Stockholm och till socialhögskolorna.

För tillgodoräknande skulle den praktiska erfarenheten ha förvärvats under minst tolv månaders anställning. Under denna förutsättning skulle även vissa studiemeriter kunna tillgodoräknas. En viss del av den s. k. fria kvoten (se kapitel 4) skulle reserveras för sökande med meritering av ovan angivet slag.

Vad beträffar sökande *utan* gymnasial utbildning kommer vid användning av urvalsprov de sökande att bedömas enbart på grundval av detta prov, om andra meriter inte får tillgodoräknas. Detta kan te sig otillfredsställande bl. a. på grund av att provet knappast kan mäta mer än en begränsad del av i arbetslivet förvärvade insikter, erfarenheter, attityder m. m. Motivationen för ett visst slags studium kan ej heller komma till uttryck genom studielämplighetsprovet. Det är angeläget att arbetslivserfarenheter, vilka förvärvats under en längre tid, så långt möjligt tillgodoräknas som merit för både gymnasialt utbildade med omfattande arbetslivserfarenheter och personer med sådana erfarenheter som huvudsaklig behörighetsgrund.

12.4.5 Fördelning mellan olika grupper av sökande

Inledning

Fördelningen av det begränsade antalet utbildningsplatser i spärrad utbildning erbjuder svåra och känsliga avvägningsproblem och inrymmer tekniskt komplicerade frågor. Detta gäller redan för urvalet av individerna i en grupp sökande som är jämförelsevis enhetlig i fråga om t. ex. utbildningsbakgrund. Problemen försvåras ytterligare om, som fallet blir då behörigheten till högre utbildning får den av KU föreslagna utformningen, de sökande har skiftande behörighetsbakgrund och därmed mellan olika *sökandegrupper* svårjämförbara meriter.

I KU:s förslag till utformning av den allmänna behörigheten (se kapitel 10) förutsätts, att behörighet till högre utbildning skall kunna erhållas på flera olika vägar. De behöriga sökandena till en spärrad utbildning kan därför indelas i olika grupper på grundval av föregående utbildning, arbetslivserfarenhet m. m. I dessa hänseenden skiljer sig grupperna åt inte endast genom att de har utbildning av olika innehåll (olika linjer i gymnasieskolan osv.) utan också genom att de har utbildning av olika längd

(t. ex. tvååriga respektive treåriga linjer i gymnasieskolan).

De olika grupper av behöriga, som enligt KU:s förslag om utvidgad behörighet kan komma att återfinnas, i skiftande omfattning, bland de sökande till en spärrad utbildningslinje, är huvudsakligen följande.

Sökande från gymnasieskolans treåriga linjer (inklusive fyraårig teknisk linje)

Sökande från gymnasieskolans tvååriga linjer (motsvarande den nuvarande fackskolan)

Sökande från gymnasieskolans tvååriga, yrkesinriktade linjer

Sökande med annan gymnasial utbildning (motsvarande)

Sökande utan gymnasial utbildning men med längre arbetslivserfarenhet o. d. som behörighetsgrund.

Gemensamt för sökande i samtliga grupper, oavsett allmän utbildningsbakgrund, är att de vanligen måste uppfylla också de särskilda behörighetskraven vilket normalt kan beräknas medföra, att skillnader i utbildningstid, t. ex. mellan sökande från tvårespektive treåriga linjer, helt eller delvis utjämnas.

Principer och metoder för urvalet till spärrad utbildning kan, liksom behörighetsreglerna, få sociala och utbildningspolitiska konsekvenser, inte minst med hänsyn till de olika sökandegruppernas möjligheter att erhålla spärrade studieplatser och till det förhållandet att den spärrade utbildningen ofta leder till de mest attraktiva och socialt värderade yrkena. Att även den spärrade utbildningen öppnas för nya grupper av utbildningssökande är, liksom kravet på utvidgad behörighet, dels ett rättvisekrav, dels och framför allt motiverat av nödvändigheten att på längre sikt erhålla en bättre differentierad och vad tidigare erfarenheter beträffar rikare schatterad yrkeskår inom de områden som haft och alltjämt har en med hänsyn till rekrytering, utbildning och de utbildades allmänna erfarenhetsbakgrund alltför ensidig sammansättning. Starka sakliga skäl talar för denna uppfattning. Yrkesutövningen på alla områden, även sådana med ensidig akademisk rekrytering, ställer i 1970-talets samhälle starkt ökade krav på bl. a. utövarens förståelse för och inlevelse i arbetsplatsens totala problematik och övriga anställdas berättigade krav på medinflytande på arbetsplatsen. Vad det allmännas institutioner beträffar måste också beaktas att dessa numera har att betrakta alla dem som vänder sig till en offentlig institution som institutionens kunder med berättigade krav på service. Urvalssystemet måste därför utformas så, att samtliga grupper får sin behörighet så långt möjligt rättvist uppskattad och bedömd. Även om denna princip vid tillämpningen i många fall kan få begränsad praktisk betydelse, på grund av ringa efterfrågan på vissa slag av spärrad utbildning från en del grupper av behöriga, är dock själva principen, enligt KU:s mening, av största vikt i sammanhanget.

Men också på det tekniska planet ökas kraven vid urvalet, som ovan nämnts, i och med den förändrade behörighetssituationen. Urvalsfrågorna blir inte längre så, i varje fall till synes, enkla och entydiga som när de sökande utgör en förhållandevis enhetligt sammansatt grupp så som nu är fallet inom den spärrade universitetsutbildningen genom att praktiskt taget alla behöriga för närvarande har gemensam grundutbildning (gymnasium). Inom den sektor av den högre utbildningen, till vilken fackskola ger behörighet, är dock förhållandena mindre enhetliga. Vid antagningen till klasslärarutbildningen föreligger en urvalssituation som, i fråga om antalet behöriga grupper, ligger rätt nära en antagning som grundas på det av KU föreslagna behörighetssystemet (kapitel 10). Fackskola, gymnasium och folkhögskola m. fl. skolor ger behörighet. Enligt de provisoriska urvalsbestämmelserna för denna utbildning, vilka föreslagits av KU, indelas de sökande i fem grupper (jämte s. k. fri kvot). Kvoteringen är proportionell (jfr nedan). Motsvarande förhållanden råder inom grundskolans kompetensområde.

De problem, som rör fördelningen av spärrade utbildningsplatser mellan olika grupper av sökande, kan koncentreras i följande frågor, vilka sedan diskuteras i nedan angiven ordning.

1 Vilka hänsyn kan tas till önskemålet att olika behörighetsgrupper skall vara likställda även vid urvalet till spärrad utbildning?

2 Vilken hänsyn skall tas till de olika behörighetsgruppernas eventuellt olika sammansättning i fråga om genomsnittlig förmåga att framgångsrikt genomföra de avsedda studierna (studieprognos)?

3 Vilka är de tekniska problemen vid fördelningsurval och hur kan de bemästras?

4 Hur kan de faktiska utbildningsvalen väntas fördela sig inom olika sektorer av utbildningsväsendet?

Behörighetsgruppernas likställdhet

Alla behöriga sökande är, oavsett grupptillhörighet, dvs. sättet på vilket behörigheten förvärvats, i lika mån behöriga till den sökta utbildningen. Behörigheten är således inte graderad. Varje behörighetskategori har lika stor rätt till utbildningsplatser i spärrad utbildning som varje annan. Om platserna i den sökta utbildningen sålunda skall fördelas efter denna allmänna princip, måste fördelningen ske enligt en viss metod.

Vill man ge principen om de olika gruppernas lika rätt en teknisk form, kan man tillgripa *proportionell kvotering*, dvs. en fördelning mellan grupperna av antalet tillgängliga platser efter de olika sökandegruppernas storlek, varefter det egentliga urvalet sker genom rangordning inom varje grupp. Därigenom skapas balans mellan de olika gruppernas efterfrågan och tillgången på platser. Meriterna jämförs inte över gruppgränserna, och längre utbildning hos en grupp sökande slår därför inte ut den kortare utbildningen hos en annan grupp. I en huvudgrupp kan, såvida tekniska möjligheter finns till jämförelser mellan sökandegrupper, olika utbildningsgrupper m. fl. sammanföras. Vid inbördes ojämförbara meriter kan den större gruppen indelas i undergrupper efter den proportionella metoden.

På grundval av det behörighetssystem som KU föreslår kan proportionell kvotering komma att verksamt främja den likvärdighet mellan olika linjer i gymnasieskolan och den helhetssyn på denna, som utredningen lagt till grund för sitt förslag om utvidgad behörighet. De faktiska skillnaderna mellan olika linjer och grupper av linjer i gymnasieskolan är likväl alltjämt och tills vidare, med hänsyn till möjligheterna att vinna inträde i högre utbildning, så stora att behörighets- och urvalsregler inte kan förväntas utjämna dessa med en gång.

På de treåriga linjerna är studierna i största utsträckning ägnade att förbereda för fortsatt utbildning, och yrkesförberedande inslag finns endast på ekonomisk och (fyraårig) teknisk linje. De tvååriga linjerna däremot är (med undantag av tvåårig social linje) huvudsakligen yrkesinriktade och ger vanligen endast i begränsad utsträckning förberedelser för fortsatta studier. Med hänsyn till den styrande inverkan de gymnasiala studierna kan beräknas ha på den enskildes verksamhet efter skolgångens avslutande kan, även vid renodlat proportionell kvotering, de olika linjerna beräknas bidra med mycket olika antal sökande till spärrad utbildning (se nedan).

Den proportionella kvoteringen är för närvarande genomgående införd i nyare svenska urvalssystem. Detta gäller grundskolans kompetensområde (SFS 1966: 24), fackskolans kompetensområde (klasslärarutbildningen) och gymnasiets kompetensområde (den spärrade universitetsutbildningen) enligt SFS 1968: 112. I fråga om grundskolans kompetensområde avser kvoteringen bl. a. fördelningen av platser mellan de enbart behöriga (grundskolutbildade) och de övermeriterade med främst fackskol- eller gymnasieutbildning. Vid antagning till klasslärarutbildning kvoteras bl. a. mellan fackskol- och gymnasieutbildade, medan vid antagningen till spärrad universitetsutbildning kvoteringen har en teknisk karaktär (gamla och nya gymnasiet i olika grupper). Den proportionella kvoteringen är således väl utprövad och ligger nära till hands både som teknisk fördelningsmetod och som praktiskt och utbildningspolitiskt grundad princip vid konstruktion av ett nytt urvalssystem.

Behörighetsgruppernas studieprognos

Den proportionella kvoteringen bygger på principen att de olika behörighetsgrupperna

skall vara numerärt likställda i fråga om möjligheterna att vinna inträde i spärrad utbildning. Denna kvoteringsmetod kan bl. a. ses som ett försök att förverkliga kravet på ett från *samtliga* sökandes synpunkt rättvist urval.

Det är emellertid också möjligt att uppfatta rättvisebegreppet mer som en fördelning av utbildningsplatserna efter de olika gruppernas *kollektiva studieprognos* (se ovan). Ju bättre prognos i fråga om studieframgång en grupp sökande har, desto större andel av det totala antalet platser bör gruppen ha enligt denna fördelningsprincip. Denna uppfattning kan också motiveras med *kvalitetsbegreppet*. Enligt KU:s direktiv skall förutsättningarna för den högre undervisningen i fråga om elevmaterial inte sänkas. På visst sätt kan kvotering efter prognosfaktorer ses som ett uttryck för den mottagande utbildningens (avnämarnas) intresse för att få så studiemässigt välutrustade elever som möjligt.

I princip skulle metoden med kollektivt prognosurval kunna utvidgas och inverka också på de olika *sökandegruppernas relativa andel* av platserna. Enklast skulle detta kunna ske med en gemensam rangordning. Detta låter sig emellertid knappast göra, eftersom betygen från den avlämnande skolan i varje fall tills vidare bör användas som en grund för urvalet. Betygen är emellertid inte jämförbara mellan alla sökandegrupper. Somliga grupper har sålunda inte alls några betyg från gymnasial utbildning eller har betyg som inte är användbara i rangordningssyfte. Även om ett studielämplighetsprov genomgås av alla sökande, erhålls likväl inte för en gemensam rangordning genomgående jämförbara urvalsgrunder så länge rangordningen också baseras på betyg i sinsemellan icke jämförbara, skilda betygsystem.

En annan metod (än den gemensamma rangordningen) är att låta de olika gruppernas kollektiva prognos för studieframgång påverka gruppens andel av antalet platser. En metod för att lösa detta tekniskt kan baseras på användningen av studielämplighetsprov.

Systemet innebär i korthet, att man vid bestämningen av storleken av det antal utbildningsplatser som skall ställas till respektive sökandegrupps förfogande, inte som när det gäller proportionell kvotering tar hänsyn till antalet sökande inom gruppen utan till sammansättningen av de olika grupperna vad beträffar studieprognos, mätt med studielämplighetsprov. Metoden går ut på att jämföra grupperna med avseende på resultaten i studielämplighetsprovet och med hänsyn härtill bestämma varje grupps andel av de tillgängliga studieplatserna. De antagna till en viss utbildning skulle då utgöra en homogenare grupp i avseende på studielämplighet än om proportionell kvotering tillämpas.

Principen för sådan kvotering genom studielämplighetsprov, s. k. SP-kvotering, kan illustreras med följande exempel, som förutsätts gälla en utbildningslinje, till vilken personer i olika grupper söker i relativt stort antal.

Förutsättningar för exemplet är

att samtliga sökande till en bestämd utbildning genomgår studielämplighetsprovet (SP)

att antalet sökande är 360

att antalet kursplatser är 120

att sökandefördelningen är följande med hänsyn till utbildningsbakgrund m. m.:

treårig linje i gymnasieskolan motsvarande gymnasium	(Gy)	146
tvåårig linje i gymnasieskolan motsvarande fackskola	(Fa)	126
yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan	(Y)	41
Folkhögskola	(Fh)	27
Sökande med arbetslivserfarenhet och ålder som behörighetsgrund	(Arb)	20

De sökande genomgår studielämplighetsprov och resultaten efter rättning av proven framgår av följande fingerade tablå, där resultatet av provet redovisas i en niogradig skala med s. k. SP-poäng som måttenhet. Fördelningen av de sökande på provpoäng är i exemplet godtycklig.

SP-poäng	Gy	Fa	Y	Fh	Arb	Total
9	5	1	—	2	1	9
8	12	2	1	2	1	18
7	25	5	3	—	4	37
6	20	20	5	5	6	56
					Summa	120
5	43	27	8	10	4	92
4	25	30	10	5	2	72
3	10	20	10	2	1	43
2	5	16	4	—	1	26
1	1	5	—	1	—	7
Summa	146	126	41	27	20	360

I ovanstående tablå kan utläsas antalet sökande från varje grupp som uppnått viss SP-poäng. Enligt förutsättningarna skall 120 kursplatser fördelas mellan sökandegrupperna. Genom avläsning och summering i tabellen finner man, att 120 deltagare i studielämplighetsprovet erhållit SP-poängen 6 eller däröver. Detta resultat innebär att den undre gränsen för jämförelse går vid 6 SP-poäng. En horisontell linje kan dras i tabellen under talet 6 i kolumnen SP-poäng. Antalet personer inom varje grupp med en SP-poäng som placerar dem ovanför linjen utgör respektive grupps andel av utbildningsplatserna.

Härmed har man inte tagit ställning till vilka personer inom varje grupp som skall antas. Urvalet inom varje grupp kan göras på olika sätt: efter medelbetyg, efter en kombination av medelbetyg och resultat på studielämplighetsprov osv.

I nedanstående tablå har framräknats resultatet av SP-kvoteringen i exemplet. Som jämförelse har medtagits resultatet om proportionell kvotering hade tillämpats på den givna sökandefördelningen.

En jämförelse mellan de båda kvoteringsmetoderna visar att, i detta fingerade exempel

Gy tilldelas flera platser vid SPK än vid PK

Arb tilldelas flera platser vid SPK än vid PK

Fa tilldelas färre platser vid SPK än vid PK

Y tilldelas färre platser vid SPK än vid PK

Fh tilldelas lika många platser vid SPK som vid PK.

Det bör observeras att i detta exempel SP-kvoteringen är lätt att genomföra, då exakt 120 personer erhållit 6 SP-poäng eller flera. Sannolikheten för att antalet personer ovanför strecket, oavsett var detta ligger, skall vara lika med antalet kursplatser är mycket liten, och det torde komma att höra till undantagen att detta skulle inträffa i praktiken.

Det är naturligtvis här inte möjligt att redovisa det i princip obegränsade antalet skiftande utfall som kan uppkomma vid SP-kvotering. Det mest utmärkande framgår emellertid av exemplet, nämligen att SP-kvotering kan påverka gruppens andel av utbildningsplatserna och att urvalet *inom* varje grupp kan göras oberoende av den metod efter vilken denna andel fastställts.

Den verkliga skillnaden i studieprognos

Kvoteringssystem	Antal kursplatser/grp					Totalantal kursplatser
	Gy	Fa	Y	Fh	Arb	
SP-kvotering (SPK)	62	28	9	9	12	120
Proportionell kvotering (PK)	48	42	14	9	7	120

mellan de olika grupper, som förekommer bland de sökande till en viss högre utbildning, låter sig inte beräkna i förväg. Man vet däremot en del om de olika skiljaktigheter mellan t. ex. olika slag av gymnasial utbildning som i dag föreligger, t. ex. mellan gymnasium och fackskola (se kapitel 10) i fråga om rekrytering. Skillnader mellan de båda skolformernas elever har uppmätts (intagningspoäng, intelligenspoäng). För närvarande har gymnasiet högre genomsnittsvärden i dessa avseenden, men samtidigt föreligger ej obetydliga överlappningar mellan de båda skolformerna. Det bör också erinras om att i varje fall än så länge rekryteringen till gymnasieskolans olika utbildningsvägar präglas av en avsevärd social snedrekrytering. Huruvida denna skulle slå igenom i den fortsatta rekryteringen till högre utbildning vid tillämpning av s. k. SP-kvotering kan inte belysas utan föregående praktiska försök. När emellertid de sökande till en viss enskild, spärrad utbildningsväg fördelar sig på utbildningsbakgrund, t. ex. tvååriga och treåriga linjer, behöver detta givetvis inte betyda att *sökandegrupperna* är representativa för de *utbildningsgrupper* som de kommer ifrån. De förstnämnda gruppernas sammansättning är beroende på bl. a. den sökta utbildningens dragningskraft. Vidare kan de olika gymnasiala utbildningslinjerna i viss mån förändra sin inbördes attraktivitet, t. ex. på grund av nya kompetensregler, varför elevsammansättningen kan ändras, något som för närvarande synes ske med fackskolan i förhållande till gymnasiet (se kapitel 10).

Ett principiellt problem med SP-kvotering är, att den enskildes kondition och prestationsförmåga vid provtillfället kan få konsekvenser inte enbart för hans egna chanser att bli antagen utan även för hans medsökande i samma grupp. Denna effekt synes i första hand vara allvarlig vid små sökandegrupper. Man kan heller inte utan vidare bortse från risken att de som deltar i studielämplighetsprovet och som just avslutat en lång sammanhängande studiegång otillbörligt gynnas just därför att skolstudierna medför en viss träningseffekt inför provet. Belysningen härav kan knappast ske på annat sätt än genom försök.

Fördelningen av kursplatser mellan olika grupper kan vid SP-kvotering bli mycket sned, så att vissa grupper får en i förhållande till antalet sökande onormalt stor andel kursplatser, medan andra grupper kan bli helt utan kursplatser trots att antalet sökande är ganska stort. Behörighetsreglerna kan således i viss mån förlora i betydelse genom urvalsreglerna. Detta problem kan även uppstå i små sökandegrupper vid proportionell kvotering (se nedan).

Möjligheterna att på föreliggande underlag föreslå övergång från proportionell kvotering till SP-kvotering är knappast tillräckligt stora. En viktig omständighet är att studielämplighetsprovet inte föreligger fullt utprövat som urvalsinstrument. Stora krav måste ställas på ett sådant instrument, särskilt om det får en så central funktion som vid SP-kvotering. Huruvida provet fyller sådana krav kan avgöras först efter den försöksverksamhet som har inletts av KU i samverkan med SÖ och UKÄ. Vidare måste en organisation för provets användning finnas och olika rutiner för denna användning föreligga. Först när dessa förutsättningar är för handen, kan SP-kvoteringen mer slutgiltigt bedömas, men det är å andra sidan angeläget att man då utan dröjsmål tar upp anordningen med SP-kvotering till prövning.

Tekniska problem

Som antytts ovan är skolbetyg från olika slag av gymnasial utbildning i många fall inte direkt jämförbara med varandra. Betygsystemen kan vara olika med olika skalor och konstruktion och med olika normeringsgrupper. Som exempel kan nämnas folkhögskolans studieomdömen och de relativa betygen i gymnasieskolan. Betyg kan avse olika slags utbildning med skiftande kursinnehåll och längd. Om betyg skall användas för urval måste jämförelserna ske inom en grupp med samma betygsystem m. m. eller mellan sökande från flera olika grupper i det fall att betygen i dessa grupper är inbördes omräk-

Grupp	Sökande procent	Sökande antal	Platser procent	Platser antal
A	75	555	75	45
B	10	74	10	6
C	5	37	5	3
D	5	37	5	3
E	5	37	5	3
Summa	100	740	100	60

ningsbara. Dylika betygstekniska förhållanden är en av orsakerna till att kvotering måste tillgripas vid meritvärdering och urval.

Att använda en helt konsekvent genomförd kvotering kan emellertid innebära vissa svårigheter av teknisk natur, som kan ha konsekvenser för t. ex. rättviseprincipen. En genomförd kvotering kan få till resultat, att en grupp samlar så få sökande att den inte får *någon* utbildningsplats. Ingen av de behöriga sökandena i gruppen har alltså kunnat utnyttja sin behörighet och har inte ens fått delta i konkurrensen. Även högt meriterade sökande i den berörda gruppen, som i och för sig kanske hade kunnat hävda sig mycket väl vid jämförelser över kvotgränserna, drabbas av detta.

Kvoteringens problem i dessa avseenden bör ses mot bakgrunden av de sökta utbildningslinjernas platsantal. Vid central antagning, t. ex. den som utförs vid UKÄ, skapas lätt ett intryck av att antagningen gäller ett mycket stort antal platser. Antalet sökande kan räknas i flera tusental. Emellertid är de utbildningsplatser som skall fördelas uppdelade på utbildningsväg och utbildningsort, varvid varje utbildningsort kvoteras för sig. Det antal platser som varje gång skall kvoteras är därför lågt. Vid antagningen vid UKÄ:s centrala antagningsenhet till höstterminen 1969 omfattade den största utbildningen, om man undantar handelshögskolorna i Göteborg och Stockholm, 200 platser (elektroteknisk sektion vid Chalmers i Göteborg) och den minsta åtta platser (genetik i Stockholm). Flertalet utbildningsvägar upptar, om de uppdelas på orter, mindre än 100 platser på varje ort. Att antalet platser som skall kvoteras är så lågt, får vissa konsekvenser för bedömningen av det antal grupper som de sökande skall fördelas på. Ett exempel visar innebörden av detta (se tablån ovan).

Förutsättningen för exemplet är

att antalet platser är 60 (det antal platser som hösten 1969 var tillgängliga vid antagning till sektionen för teknisk fysik vid Chalmers)

att antalet sökande är 740 (anmälda sökande höstterminen 1969 till den ovannämnda utbildningen)

att antalet grupper vid kvoteringen är fem

att ingen hänsyn tas till existensen av en s. k. fri kvot.

För att i detta fall en grupp skall få *någon* plats krävs att det är minst sex till sju sökande i gruppen, dvs. en procent av totala antalet sökande, vilket ger en procent av det totala antalet platser (60), dvs. 0,6 platser som avrundas till 1. Inte ens en mycket välmeriterad sökande skulle alltså kunna tilldelas en plats om han inte hade minst fem till sex medsökande.

Det vill alltså synas som om slumpfaktorer (antalet sökande vid ett visst tillfälle) hade ett stort inflytande på särskilt de mindre sökandegruppernas platstilldelning. I viss mån gäller detta för hela det proportionella kvoteringssystemet, men det får märkbar effekt först i de mindre grupperna där varje enskild sökande blir beroende av hur många i hans grupp som samtidigt söker. Små grupper kan under vissa förutsättningar bli ännu mindre genom att SP-kvotering används. Omvänt kan denna kvoteringsmetod göra en liten, proportionell grupp större.

För att sådana slumpvariationer i antalet sökande inte skall slå så hårt, kan man mins-

ka antalet grupper vid kvoteringen. Vid intagningen kan t. ex. sökande ur särskilt små grupper överföras till den fria kvoten. I de provisoriska bestämmelserna om urval till högre utbildning inom universitetssektorn (SFS 1968: 112) finns ett stadgande, som gör det möjligt för antagningsmyndigheten att, i samråd med KU, besluta om undantag från bl. a. kvoteringsreglerna under förutsättning att antalet studerandeplatser är särskilt lågt. I bestämmelserna om grundskolans kompetensvärde (SFS 1966: 24) finns motsvarande föreskrift.

Slutsatsen av ovanstående för urvalssystemets konstruktion är, att antalet grupper vid kvoteringen bör hållas så lågt som möjligt och att gruppindelningen inte bör göras så stel att små grupper ovillkorligen måste behandlas fristående.

Utbildningsval och kvotering

Genom den av KU föreslagna utvidgningen av den allmänna behörigheten får nya grupper möjlighet att söka även spärrad utbildning. I princip innebär detta att de utbildningsgrupper, som i dag besätter det stora flertalet utbildningsplatser, får dela med sig av platserna. Främst är det inom universitetssektorn, dit i dag i huvudsak endast gymnasiet (motsvarande) ger behörighet, som sådana effekter skulle kunna bli kännbara.

Någon närmare beräkning av de sökandes framtida fördelning på utbildningsbakgrund låter sig knappast göra. Vissa allmänna bedömningar är dock möjliga.

Den högre utbildningen kommer att omfatta ett mycket vidsträckt område, inom vilket olika sektorer kan urskiljas, nämligen den egentliga universitetssektorn, fackskolans nuvarande kompetensområde såsom klasslärarutbildning m. m. samt slutligen några nu gymnasiala vägar (sjuksköterskeutbildning m. fl.). Det finns skäl att anta, att dessa sektorer i ganska stor omfattning skiljer sig från varandra i fråga om dragningskraft på olika grupper av utbildningssökande.

Vad beträffar universitetssektorn kommer treåriga linjer i gymnasieskolan alltjämt att erbjuda den snabbaste och rakaste vägen till spärrad utbildning vid fackhögskolor (motsvarande). Orsaken härtill är *de särskilda villkoren för behörighet.* Ofta måste en sökande från t. ex. tvåårig linje bedriva kompletteringsstudier under ganska avsevärd tid för att uppfylla dessa särskilda krav, vilket normalt uppnås direkt på lämplig treårig linje. Då dessa kompletteringar inte kan göras inom skolans ram utan måste ske inom den kommunala eller statliga vuxenutbildningen i från skolan avvikande former, ligger här en i och för sig föga önskvärd tröskel, som troligen kommer att i många fall minska benägenheten hos utbildningssökande med tvåårig gymnasial utbildning att söka sig till spärrade fackutbildningslinjer vid universitet. Under en relativt lång tid torde således studerande från de treåriga linjerna utgöra den stora majoriteten av de antagna inom denna sektor. På längre sikt kan givetvis större förändringar inträffa i den faktiska rekryteringen.

Det område, som utgörs av fackskolans nuvarande kompetensområde och av de olika slag av för närvarande gymnasial fackutbildning som KU föreslår skall rekryteras från gymnasieskola (motsvarande), kan väntas uppvisa en större bredd i rekryteringen. I första hand kan väntas att tvåårig social linje i gymnasieskolan kommer att bli ett viktigt rekryteringsunderlag men även yrkesinriktade linjer, främst måhända, de linjer, vilka genom sitt kursinnehåll ligger nära de tvååriga linjer som motsvarar den nuvarande fackskolan, kan beräknas bidra till rekryteringen. Från tvåårig vårdlinje kan exempelvis elever förväntas gå vidare till sjuksköterskeutbildning och annan vårdutbildning.

Vid bedömningen av den framtida tillströmningen från olika håll till spärrad högre utbildning är det viktigt att ta med i kalkylen de *alternativa* studievägar som de sökande kan välja mellan. Genom en utvidgning av den högre utbildningen enligt KU:s förslag tillkommer med all sannolikhet fler valvärda alternativ vid utbildningsvalet. Sett från den starkt efterfrågade spärra-

de universitetssektorns håll kan dessa övriga fackutbildningar väntas få en avlänkande effekt. Detta framgår av U 68:s enkät bland gymnasie- och fackskolelever. På frågan om intresset för en ett- till tvåårig, mer yrkesinriktad utbildning efter skolans slut fördelade sig svaren på följande sätt (procenttal).

	Fackskol-elever	Gymnasie-elever	Gymnasie-elever, Na
Ja	12	18	7
Kanske	46	51	48
Nej	29	21	32
Vet ej	13	10	14

Det stora antalet »kanske» är svårtolkat. Det låga procenttalet ja-svar på naturvetenskaplig linje tyder på att man från denna linje i första hand är benägen att gå till annan utbildning. Linjen erbjuder också den rakaste vägen till spärrade fackfakulteter (motsvarande). I frågan har utbildningsalternativet definierats ganska snävt (ett- till tvåårig utbildning), men denna definition torde ändå kunna ses som en beskrivning av verkliga alternativ till universitetsutbildning (motsvarande).

Ett annat problem är, hur de nya behörighetsreglerna och ett nytt urvalssystem med bl. a. kvotering påverkar valen efter grundskolan till olika linjer i gymnasieskolan. I fråga om *kvantitativa* effekter bör först nämnas att gymnasiet och fackskolan samt motsvarande linjer i gymnasieskolan dimensioneras genom statsmakternas beslut om skolorganisationen. SÖ beräknar, i fråga om antagningen till gymnasium och fackskola för 1974/75, att gymnasiet då skall omfatta 35 procent av antalet 16-åringar och fackskolan 23 procent, varvid dock inräknats utrymme för sökande från flera åldersgrupper än 16-åringarna. Riktlinjer för den integrerade gymnasieskolan är dock ännu ej fastställda.

De kvalitativa effekterna av nya kompetensregler kan förväntas bestå i en ökad utjämning i rekryteringshänseende mellan främst »gymnasium» och »fackskola» samt i mer intressestyrda utbildningsval efter grundskolan. En del spekulationsval av t. ex. tvååriga yrkesinriktade linjer i stället för treåriga linjer kan naturligtvis inte undvikas; sådana val skulle kunna betingas av föreställningar om mindre konkurrens i en grupp med sökande från kortare linjer. Beträffande omfattningen av dylika val kan man endast spekulera. Vissa skäl talar för att omfattningen inte blir så stor. För det första blir, som ovan framhållits, vägen till vissa slag av spärrad utbildning besvärligare via en tvåårig linje än den mer direkta via en treårig linje, där både allmän och särskild behörighet kan förvärvas i en sammanhängande utbildning. För det andra torde grundskoleelever med intresse för studier med teoretiskt innehåll inte i första hand välja den praktiska utbildningen på en tvåårig yrkesinriktad linje. För det tredje måste man räkna med en inte ringa trögrörlighet i värderingar av olika slags utbildning. Så länge markerade gränser består i gymnasieskolans organisation i fråga om linjernas inriktning och ämnesinnehåll, förefaller det realistiskt att räkna med att de treåriga linjerna under lång tid bibehåller sin ställning som de mest eftertraktade. En relativt hög grad av stabilitet torde därför tills vidare komma att kännetecknа valen till gymnasieskolans olika sektorer, t. ex. i fråga om karaktären av de av olika linjegruppernas rekrytering.

Å andra sidan anser KU, att linjeval på enbart taktiska grunder är en så allvarlig företeelse att utvecklingen på området måste följas med uppmärksamhet.

12.4.6 Urvalssystemets utformning

Inledning

Som framgår av kapitel 6 och den problemgenomgång som redovisats i föreliggande kapitel finns på urvalsområdet många och komplicerade problem av både principiell och teknisk natur. Hittills har KU dock huvudsakligen diskuterat olika enskilda komponenter och belyst vissa delaspekter av urvalsproblemet. Tekniska och

övriga svårigheter, som således kännetecknar de olika komponenterna, ökar emellertid i komplexitet, då olika delar (urvalsinstrument, urvalsmetoder m. m.) skall sammanfogas till ett urvalssystem, på vilket med rätta höga krav kan ställas såväl i fråga om tekniska som sociala och medborgarrättsliga aspekter. Vissa svårigheter kan förefalla närmast oöverstigliga, särskilt om urvalssystemet skall konstrueras slutgiltigt vid en viss tidpunkt med avsedd tillämpning under längre tid.

Med hänsyn till dessa svårigheter vidtog KU på ett tidigt stadium av utredningsarbetet åtgärder, som skulle göra det möjligt att arbeta mera på sikt med urvalsfrågorna. Under 1967 genomfördes ett omfattande forskningsprogram i frågor rörande studieprognos, redovisat i SOU 1968: 25. På nyåret 1968 igångsattes konstruktionen av studielämplighetsprovet, ett omfattande arbete som sedan pågått oavbrutet. KU föreslog i skrivelser till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet (slutet av 1969 och början av 1970) försöksverksamhet med dels studielämplighetprovet som urvalsinstrument, dels arbetslivserfarenhet som ett kompletterande underlag för meritvärdering (se ovan).

Den föreslagna försöksverksamhetens resultat kan utvärderas först så småningom under en tidrymd av flera år. KU:s förslag till urvalssystem har därför i en del avseenden preliminär karaktär och är för sin definitiva utformning delvis beroende av försöksverksamhetens resultat. Detta förutsätter en kontinuerlig uppföljning av urvalsreglerna och en efter hand utförd anpassning av dessa. KU:s förslag till system för urvalet till spärrad utbildning är därför i viss mening öppet.

Det hade givetvis varit önskvärt att nu framlägga förslag till ett mer definitivt system, vilket i och för sig hade varit möjligt om förslagen hade framlagts utan hänsynstaganden till försöksverksamhet m. m. Erfarenheterna av främst studielämplighetsprovet i dess olika aspekter måste emellertid enligt KU:s uppfattning först insamlas och bearbetas.

Gruppindelningen

Av den ovan redovisade diskussionen om fördelning av platser i en spärrad utbildning mellan olika sökandegrupper framgår, att kvoteringsproblemet i flera avseenden är komplicerat. Detta gäller redan själva *grunden för indelningen* (proportionell kvotering eller SP-kvotering). *Antalet grupper* är en från både tekniska och andra synpunkter viktig fråga osv. I viss utsträckning måste gruppindelningen baseras på tekniska faktorer såsom förekomsten av sådana betyg bland de sökande som är användbara för rangordning samt möjligheterna att i en grupp sammanföra sökande från olika skolformer (motsvarande) beroende på olika betygsystems jämförbarhet m. m.

Uppgiften att indela de sökande i grupper för meritvärdering och urval försvåras av att de urvalsregler KU har att utarbeta skall gälla för ett så stort område. De sökandes fördelning på olika utbildningsbakgrund kan beräknas variera mellan å ena sidan den spärrade universitetssektorn, å andra sidan de för närvarande gymnasiala utbildningsvägar som föreslås inordnade i den högre utbildningen. Så t. ex. kan sökande från gymnasieskolans treåriga linjer väntas utgöra en stor relativ andel av de sökande i den förstnämnda sektorn men en betydligt mindre i den sistnämnda. Där antalet sökande med viss utbildning är särskilt lågt, kan antalet tilldelade platser bli så litet att det knappast blir försvarbart att bedöma dessa sökande inom ramen av en egen kvot (jfr ovan). I vissa fall skulle samtliga sökande från viss grupp på grund av gruppens ringa storlek kunna bli helt utestängda från möjligheterna att meritvärderas och delta i konkurrensen vid urvalet. De förväntade olikheterna i sökandegruppernas sammansättning skulle eventuellt kunna motivera olika regler för gruppindelningen för olika sektorer eller grupper av utbildningslinjer. Det är emellertid enligt KU:s uppfattning mindre lämpligt, att kvoteringsreglerna växlar från sektor till sektor etc. inom den högre utbildningen. Gränserna mellan olika områden kan inte heller väntas bli så

skarpa att alla utbildningslinjer (motsvarande) inom en sektor följer samma mönster i fråga om de sökandes utbildningsbakgrund m. m. KU har därför funnit det nödvändigt med en *generell regel,* som dock medger undantag, då antalet platser i en grupp blir särskilt lågt.

KU:s förslag till behörighetsregler innebär, att behöriga sökande kommer att bestå av huvudsakligen följande grupper.

a Sökande med minst tvåårig, avslutad utbildning i gymnasieskolan
b Sökande med annan, minst tvåårig, gymnasial utbildning
c Sökande med utbildning som är jämförbar med minst tvåårig gymnasial utbildning
d Sökande som uppnått 25 års ålder och har minst fem års arbetslivserfarenhet (motsvarande)
e Sökande med beviljad dispens

Därtill kommer sökande med utländsk utbildning.

Grupperna a—b har även i formell mening gymnasial utbildning. Grupp c har annan utbildning, t. ex. företagsutbildning, arbetsmarknadsutbildning, facklig utbildning e. d., som enligt antagningsmyndighetens bedömning kan jämföras med gymnasial utbildning om minst två år. Grupperna d och e är ej behöriga på grundval av viss utbildning utan med hänsyn till ålder och arbetslivserfarenhet m. m.

I grupp a ingår olika linjer i gymnasieskolan med delvis olika betygsystem och olika normeringsgrupper. Här måste en uppdelning ske på olika grupper vid kvoteringen. Bakgrunden härtill är svårigheterna att omedelbart jämföra betyg från olika linjer och således åstadkomma en gemensam rangordning. I fråga om å ena sidan betyg från treåriga linjer (inklusive fyraårig teknisk linje med möjligheter till slutbetyg efter årskurs 3), å andra sidan betyg från tvåårig ekonomisk, social eller teknisk linje gäller att samtliga nämnda linjer har samma betygsystem med i princip samma medelvärden och spridningsförhållanden. Betygen från de olika grupperna av linjer representerar emellertid utbildning med i viss utsträckning olika kursinnehåll och olika långa kurser. För de nämnda tvååriga linjernas del gäller också att där inte används centrala prov som hjälpmedel vid betygsättningen vilket däremot är fallet vid de treåriga linjerna. De studerande i de olika linjegrupperna utgör också i en del avseenden tills vidare olika normeringsgrupper, vad betygsättningen angår. I varje fall tills vidare bör därför enligt KU:s bedömning nämnda tre- respektive tvååriga linjer hållas åtskilda vid meritvärdering och urval.

Vad angår övriga tvååriga linjer, dvs. de yrkesinriktade, gäller att betygsystemet ännu inte är fastställt. Med all sannolikhet kommer det dock att i vissa delar avvika så mycket från det betygsystem som används på övriga linjer i gymnasieskolan att det inte är möjligt att direkt jämföra betyg från yrkesinriktade linjer med betyg från övriga linjer i gymnasieskolan. De ovan nämnda olikheterna i kursinnehåll och kurslängd liksom avvikelserna i fråga om normeringsgrupper m. m. gäller också för de yrkesinriktade linjerna. KU har därför funnit det nödvändigt, att sökande från dessa linjer meritvärderas och rangordnas för sig vid urvalet.

Grupp b, där de sökande har ofta svårjämförbara meriter, bör trots detta bilda en egen grupp, varför det här krävs ett gemensamt underlag för meritvärdering (se nedan).

Grupperna c, d och e innesluter sökande som kan samlas under beteckningen vuxna. De sökande har inte behörighetsgivande gymnasial utbildning. Meriterna är inom dessa grupper starkt skiftande, varför vid meritvärderingen vissa särskilda hänsyn måste tas. Sökande inom dessa grupper kan på flertalet utbildningsvägar väntas bli tämligen fåtaliga, särskilt vid längre, spärrad fackutbildning. Till sökande med utländsk utbildning återkommer KU i kapitel 13.

KU:s förslag till gruppindelning får därmed i sina huvuddrag följande utformning.

Grupp 1 Sökande med utbildning på treårig eller fyraårig linje i gymnasieskolan

Grupp 2 Sökande med utbildning på två-

årig ekonomisk, social eller teknisk linje i gymnasieskolan

Grupp 3 Sökande med utbildning på tvåårig, yrkesinriktad linje i gymnasieskolan eller motsvarande specialkurs

Grupp 4 Sökande med minst tvåårig gymnasial utbildning av annat slag än i grupperna 1–3.

Övriga behöriga sökande (se ovan) hänförs till den s. k. *fria kvoten*. Detta gäller bl. a. sökande med utbildning som är jämförbar med tvåårig gymnasial utbildning samt sökande med behörighet på grundval av viss ålder och arbetslivserfarenhet, dvs. samtliga behöriga sökande utan formell gymnasial utbildning.

Sökande med genomgången gymnasieskola (motsvarande), som kan åberopa viss tids arbetslivserfarenhet, bör tillgodoräknas denna genom kvotering. KU har funnit det lämpligast, att sökande med viss minsta arbetslivserfarenhet (utöver gymnasieskola) placeras i en särskild *undergrupp*. Den större grupp, i vilken undergruppen ingår, blir därmed *huvudgrupp*. Var och en av huvudgrupperna 1–3 kan således indelas i två undergrupper enligt nedan.

Undergrupp a Sökande vilkas meriter utgörs av enbart respektive behörighetsgrund (viss linje i gymnasieskolan)

Undergrupp b Sökande med behörighet som undergrupp a samt med minst ett års anställning (arbetslivserfarenhet, praktisk erfarenhet; se nedan).

Gruppernas relativa storlek

Den gruppindelning som KU här föreslår är avsedd att täcka varje förutsebart fall av fördelning bland de sökande på olika utbildningsbakgrund etc. Indelningen är fullt tillämpbar endast då varje grupp samlat så många sökande att den tilldelas platser i en inte alltför ringa omfattning. Särskilt när ett nytt kompetenssystem börjar tillämpas kan det, som ovan framhållits, inträffa att en eller flera av sökandegrupperna blir små. Om antalet genom proportionell kvotering tilldelade platser inom en grupp (huvudgrupp eller undergrupp) blir särskilt lågt eller gruppen över huvud taget inte tilldelas någon plats, bör antagningsmyndigheten (central tillsynsmyndighet) kunna vidta särskilda åtgärder för att bereda välmeriterade sökande i den berörda gruppen möjligheter till antagning. En sådan möjlighet är att de sökande bedöms inom den fria kvoten. En annan möjlighet är att man för denna grupp sätter den proportionella kvoteringen ur spel och tilldelar gruppen ett bestämt antal platser med hänsyn till den aktuella sökandesammansättningen. Hur de små sökandegruppernas problem slutgiltigt skall lösas är i viss utsträckning en antagningsteknisk fråga, till vilken KU återkommer i del 2.

Ovan har proportionell kvotering och s. k. SP-kvotering diskuterats ingående. Den sistnämnda kvoteringsmetoden, som avser en reglering av kvotgruppernas storlek med hänsyn till deras kollektiva studieprognos, är en principlösning, som öppnar intressanta möjligheter och som senare skulle kunna bli en också praktiskt tillämpbar metod. Som ovan framhållits saknas emellertid viktiga förutsättningar för att nu ta ställning till denna kvoteringsmetod. Studielämplighetsprovet, på vilket SP-kvoteringen bygger, förutsätts emellertid av KU utgöra ett i andra sammanhang viktigt urvalsinstrument (se nedan). Med hjälp av resultaten på detta prov kan ansvarig myndighet år från år följa förändringarna i antagningen till varje enskild utbildning. Genom denna bevakning kan successiva åtgärder vidtas för justering av antagningen. Denna justering bör ske genom användning av den fria kvoten, där sökande från sådana grupper kan antas som annars skulle ha blivit underrepresenterade i förhållande till andra grupper med hänsyn till betyg, resultat av studielämplighetsprov och andra meriter. Denna bedömning (inom den fria kvoten) äger för de vuxna m. fl. från början rum inom denna kvot. Sedan tillräcklig erfarenhet vunnits av antagning med hjälp av det här föreslagna kvotsystemet, studielämplighetsprovet m. m., bör slutlig ställning tas till frågan om SP-kvoteringens användning. Tills vidare bör dock, enligt KU:s mening,

proportionell kvotering alltjämt användas vid fastställande av storleken hos huvudgrupperna samt undergrupperna a och b i huvudgrupperna 1–3.

Den fria kvoten bör i enlighet med nu tillämpad ordning bestämmas »fritt», dvs. med hänsyn till behovet att bereda i kvoten ingående grupper och enskilda plats i önskad utbildning. Kvoten bör utformas som ett maximivärde (procent av antalet tillgängliga platser). Eventuellt ej utnyttjade platser inom den fria kvoten bör utnyttjas inom de övriga grupperna.

Vederbörande tillsynsmyndighet bör för varje antagning bestämma den fria kvotens storlek. Med hänsyn till svårigheterna att förutskicka olika antagningssituationer är det inte möjligt att nu ange denna storlek vid varje utbildningsväg. En lämplig, allmän riktpunkt, som vid behov kan justeras uppåt eller nedåt, är att maximalt 15 procent av vid utbildningslinjen tillgängliga platser avsätts till den fria kvoten.

Grunder för inplacering i viss grupp

KU har eftersträvat att vid kvoteringen i möjligaste mån hålla sökande från nya respektive äldre och vikande skolformer åtskilda i olika grupper. Vissa äldre skolformer bör dock sammanföras med de nyare skolformer, till vilka de är företrädare eller motsvarigheter.

Sökande från gymnasieskolan uppdelas på huvudgrupperna 1–3 enligt ovan. Till huvudgrupperna 1–2 ansluts också sökande med utbildning från motsvarande äldre skolformer. I *huvudgrupp 1* intas således även sökande med slutbetyg från det nuvarande gymnasiet, med studentexamen (motsvarande), gymnasieingenjörsexamen eller handelsgymnasieexamen på treårig linje.

På motsvarande sätt placeras i *huvudgrupp 2,* förutom sökande från tvåårig linje i gymnasieskolan, även sökande med slutbetyg från den nuvarande fackskolan samt sökande med äldre fackskolutbildning (bokstavsbetyg), normalskolekompetens, handelsgymnasieexamen på tvåårig linje, gymnasieingenjörsexamen på tvåårig linje eller motsvarande utbildning.

Här förutsätts att man finner någon möjlighet att räkna om äldre betygsystem till femgradig skala. Så t. ex. är det en förutsättning för förevarande förslag att betyg i studentexamen i fortsättningen räknas om på detta sätt och att studenter från det äldre gymnasiet följaktligen kan ingå i grupp 1 (se vidare nedan).

I *huvudgrupp 3* placeras sökande som har utbildning från yrkesinriktad linje i gymnasieskolan. Först sedan riktlinjer fastställts för betygsättning i yrkesteknik, kan avgöras om också sökande med betyg över annan utbildning kan placeras i denna grupp (SÖ:s skrivelse till Kungl. Maj:t 3.12. 1969. ASÖ 1969/70: 36).

I *huvudgrupp 4* ingår sökande med sådan gymnasial utbildning som inte kan hänföras till någon av grupperna 1–3. I kapitel 10 redogörs för olika slag av sådan utbildning. Utbildning i den nuvarande yrkesskolan medför, att sökanden placeras i huvudgrupp 4 under förutsättning att utbildningen baseras på genomgången grundskola (motsvarande) så att antagningsmyndigheten kan bedöma den som gymnasial. Ett antal nu gymnasiala fackutbildningar skall enligt KU:s förslag i kapitel 9 överföras till den högre utbildningen. I fortsättningen kommer således en del behörighetsgivande utbildning av detta slag att upphöra som gymnasial skolform.

Även annan vikande eller avlöst utbildning bör utgöra grund för inplacering i huvudgrupp 4, t. ex. några av de s. k. likställighetsgrupperna enligt nuvarande behörighetskungörelse, närmast folkskollärarexamen och småskollärarexamen. I huvudgrupp 4 placeras också sökande med folkhögskolutbildning.

I den *fria kvoten* kan beräknas ingå två huvudkategorier av behöriga sökande, nämligen dels sådana sökande som inte skall inplaceras i någon av huvudgrupperna 1–4, huvudsakligen vuxna men också behöriga sökande med utländsk utbildning, dels vissa sökande som placerats i någon av huvudgrupperna men ej antagits där. I det sistnämnda fallet gäller överföringen till den

fria kvoten bl. a. sådana enskilda sökande som missgynnats av kvoteringsförfarandet. En sökande med i och för sig goda meriter kan bli utestängd från önskad utbildning, medan en annan sökande med relativt svaga meriter kan bli antagen på grund av att de båda medsökandena tillhör olika grupper. Detta kan bl. a. bli fallet då antalet sökande i en grupp är lågt och följaktligen endast ett fåtal platser tilldelas gruppen. Hur denna fråga skall lösas är, som tidigare nämnts, i stor utsträckning ett antagningstekniskt problem (se del 2). En annan orsak till att en sökande bör överföras till den fria kvoten är, att vederbörande har meriter till vilka ingen hänsyn kan tas vid meritvärdering inom den ursprungliga kvoten men vilka enligt antagningsmyndighetens bedömning likväl bör tillgodoräknas.

I vissa fall kan tvekan uppstå om grupptillhörighet, t. ex. vid dubbelutbildning (genomgång av två gymnasiala, var för sig behörighetsgivande utbildningslinjer). Som huvudregel bör härvid gälla, att den sökande placeras enligt sin senast genomgångna, behörighetsgivande utbildning. Om i stället den ursprungliga utbildningen hade använts som grund för grupptillhörigheter, skulle den sökande bedömas efter äldre meriter, som kan ha förvärvats lång tid före ansökningstillfället. Ett exempel på en situation, där principen om senast genomgången utbildning tillämpas, är bedömning av en sökande med utbildning på yrkesinriktad linje i gymnasieskolan som sedan genomgått behörighetsgivande utbildning vid folkhögskola, t. ex. tredje årskurs. Denne sökande skulle således, enligt ovannämnda huvudregel, placeras i huvudgrupp 4.

I vissa fall skulle dock tillämpningen av huvudregeln kunna gynna spekulationsval av fortsatt utbildning, t. ex. genomgång av treårig linje i gymnasieskolan samt därefter tredje årskurs i folkhögskolan. I varje fall övergångsvis bör därför gälla, att genomgång av treårig eller fyraårig linje i gymnasieskolan eller däremot svarande utbildning, t. ex. studentexamen, bör bestämma grupptillhörighet oavsett senare utbildning.

I fråga om undergrupperna a och b ankommer det på den sökande att dokumentera sin arbetslivserfarenhet o. d. Sådan dokumentation medför inplacering i undergrupp b.

Meritvärderingsunderlag

I föregående avsnitt av detta kapitel har olika slags meriter diskuterats. De tre slag av meriter som enligt KU:s mening bör tillgodoräknas vid en systematisk, normaliserad meritvärdering är

skolbetyg
studielämplighetsprov
arbetslivserfarenhet.

I viss utsträckning är de avsedda meriterna knutna till de särskilda förhållandena inom varje grupp. Detta framgår av följande kortfattade översikt.

Betygen från den avlämnade skolan. I var och en av huvudgrupperna 1 och 2 har de sökande betyg som är omedelbart användbara vid meritvärdering. Detta gäller såväl betygen från gymnasieskolans treåriga linjer som från dess tvååriga ekonomiska, sociala och tekniska linjer. Betyg av äldre typ (bokstavsbetyg) får i förekommande fall omräknas till värden enligt skalan 1–5 (se nedan).

I huvudgrupp 3 föreligger ännu inte fastställda riktlinjer för betygsättningen i de centrala yrkestekniska ämnena (jfr ovan). Även om vissa tekniska problem kan väntas uppträda vid meritvärdering på grundval av betyg från yrkesinriktade linjer, kan dessa betyg dock väntas bli användbara som en del av meritvärderingsunderlaget.

I huvudgrupp 4 kan till samma utbildning sökande med olika betygsystem samtidigt förekomma. I flera fall kan betygen därvid komma att bli mer eller mindre ojämförbara, t. ex. studieomdöme från folkhögskola och betyg över fackgymnasial utbildning. Vidare kan många sökande i denna grupp, som bl. a. också innefattar äldre och vikande skolformer samt utpräglade fackutbildningar, beräknas ha längre eller kortare tids arbetslivserfarenhet. En meritvärdering på grundval av betyg skulle

för deras del vara mindre angelägen på grund av tidsavståndet till utbildningen. Vad beträffar studieomdömena från folkhögskolan är dessa mindre lämpade för en rangordning bland flera sökande, eftersom ofta endast ett sammanfattande, graderat omdöme ges vid folkhögskola. KU menar därför att studielämplighetsprovet ensamt får användas vid den reguljära meritvärderingen inom denna grupp. Särskilda meriter kan tillgodoräknas i den fria kvoten.

Studielämplighetsprovet. I KU:s förslag till försöksverksamhet med studielämplighetsprov förutsätts att provet skall användas främst som ett *kompletterande* urvalsinstrument. Detta stämmer också överens med KU:s ovan redovisade principiella uppfattning, att urvalet så långt möjligt skall grundas på mer än ett urvalsinstrument.

Provets kompletterande roll innebär i praktiken, att det skall användas tillsammans med dels betyg, där sådana brukas vid urvalet, dels också arbetslivserfarenhet (se nedan). I vissa fall får studielämplighetsprovet dock fungera som ensamt urvalsinstrument.

I de tre huvudgrupperna 1—3 skall betygen användas som ett urvalsinstrument. I dessa grupper ingår således studielämplighetsprovet som en komplettering till betygen. I huvudgrupp 4 däremot blir, som ovan nämnts, de sökandes fördelning på utbildningsbakgrund säkerligen ofta så skiftande att betyg ej kan användas som reguljärt urvalsinstrument. Studielämplighetsprovet får där, om inte särskilda förhållanden föranleder undantag, ensamt spela denna roll. Som ett komplement till den punktbedömning som prövning med studielämplighetsprov utgör vill KU betona vikten av att inte minst i grupp 4 möjligheterna att i särskilda fall utnyttja den fria kvoten tillvaratas. Ett mindre gott provresultat skall kunna delvis uppvägas av särskilt goda betyg (motsvarande). Vidare bör det här som i andra fall vara möjligt att genomgå studielämplighetsprov mer än en gång.

Även sådana vuxna sökande som inplaceras direkt i den fria kvoten bör undergå studielämplighetsprov. Undantag bör dock göras för dem som genom studier vid universitet eller i decentraliserade universitetskurser m. m. meriterat sig för fortsatta studier.

Arbetslivserfarenhet. I KU:s ovannämnda skrivelse med förslag angående försök med arbetslivserfarenhet som underlag för meritvärdering förutsätts, att sådana meriter liksom studielämplighetsprov skall spela en *kompletterande* roll vid urvalet. I det här föreslagna urvalssystemet ingår arbetslivserfarenheten således som tredje beståndsdel vid urvalet tillsammans med betyg och studielämplighetsprov.

KU har övervägt frågan om alla huvudgrupper skulle få tillgodoräkna arbetslivserfarenhet eller endast vissa grupper. Vad beträffar huvudgrupp 1 kan konstateras, att KU i sitt förslag till försöksverksamhet utgått från de gymnasieutbildades situation och att således sökande i huvudgrupp 1 bör få tillgodoräkna arbetslivserfarenhet av viss minsta längd. Vad angår huvudgrupp 2 kan det förmodas, att de sökande i denna grupp kommer att befinna sig i samma situation som de medsökande i grupp 1, dvs. att de i relativt stor utsträckning söker fortsatt utbildning och därmed är beroende av skolbetygen. Grupp 3, som utgörs av sökande från yrkesinriktade linjer, har möjligen inte samma behov att få tillgodoräkna sådana meriter, eftersom en relativt liten del av dem som fått sin utbildning på dessa linjer kan beräknas gå vidare till fortsatta studier. Hänsynen till behovet av en i princip likformig meritvärdering av alla sökande från gymnasieskolan har dock vägt tungt för KU. Utredningen förordar därför att även sökande i grupp 3 skall få tillgodoräkna arbetslivserfarenhet av viss minsta längd. I grupp 4 torde så många av de sökande redan ha erfarenheter från yrkeslivet att tillgodoräknande av sådan erfarenhet inte tjänar något egentligt syfte. Utredningen har stannat för att arbetslivserfarenhet inte skall tillgodoräknas inom grupp 4 vid meritvärdering inom denna grupp.

Längden av den anställning m. m., som KU i sin skrivelse föreslår skall vara meriteringsgrundande, är minst tolv månader. Ut-

Huvudgrupp	Undergrupp a	Undergrupp b
1—3	Skolbetyg (motsvarande) Studielämplighetsprov	Skolbetyg (motsvarande) Studielämplighetsprov Praktisk erfarenhet av viss minsta längd
4	Studielämplighetsprov	

redningen förutsätter att minst denna minimilängd skall tills vidare gälla. Förutom anställning skall även annan verksamhet (studier) kunna tillgodoräknas under förutsättning att vederbörande *dessutom* uppfyllt kravet på minst tolv månaders anställning. Samma villkor bör gälla för tillgodoräknande av militär utbildning avseende underofficers- och officersutbildning eller motsvarande. I princip skall kvalifikationstiden (tolv månader) avse heltidsarbete men även deltidsarbete bör kunna i vissa fall godtas efter vederbörlig omräkning.

KU har i fråga om formen för tillgodoräknande övervägt, huruvida arbetslivserfarenhet o. d. skall tillgodoräknas enbart som tilläggsmerit, dvs. som poängtillägg, inom respektive huvudgrupp eller om tillgodoräknandet skall ske inom en särskild kvot. För KU avgörande i denna fråga är att det skall vara möjligt att gå direkt från den behörighetsgivande utbildningen till högre studier. Om tilläggsmeriter tillgodoräknas inom samma grupp som övriga meriter skulle detta lätt kunna driva upp konkurrensen så högt att dylik direkt övergång blev i realiteten omöjlig. Utredningen har sålunda stannat för att en särskild undergrupp (b) inrättas för här avsedda sökande (jfr ovan).

Meritvärderingsunderlagets sammansättning i olika grupper framgår av ovanstående tablå.

Utöver vad som enligt ovan bör tillgodoräknas inom olika grupper vid den normaliserade, systematiska meritvärderingen tillkommer andra meriter, som kan innehas av enskilda sökande och som normalt inte kan komma till uttryck vid den mer schematiska meritvärderingen inom respektive grupp. Dessa meriter kan vara av skiftande slag, och det är knappast möjligt att förteckna dem i detalj och i ännu mindre grad att ge normer för deras tillgodoräknande, särskilt som värdet av en och samma merit kan växla med hänsyn till den sökta utbildningen. I allmänhet kan sådana meriter emellertid inordnas under beteckningarna utbildning eller arbetslivserfarenhet. I fråga om utbildning kan denna vara civil eller militär. För den militära utbildningens del föreligger en ingående och utförlig granskning av dess allmänna civila meritvärde i ett betänkande av 1954 års värnpliktsavlöningsutredning (SOU 1970: 12).

En del meriter avseende värnpliktsutbildning (motsvarande, se nedan) liksom arbetslivserfarenhet tillgodoräknas i den normaliserade meritvärderingen i undergrupp b (se ovan). I övrigt är bedömning inom den fria kvoten den naturliga metoden att tillgodoräkna meriter utöver de i respektive grupper gängse. Då det knappast är möjligt att föreskriva normer för denna meritvärdering med tillämpning på hela den högre utbildningen, bör det ankomma på respektive antagnings- och tillsynsmyndighet att, i mån av behov, utarbeta sådana riktlinjer (se vidare nedan om den fria kvoten).

Samtidigt bör det understrykas, att den fria kvoten kan erbjuda ett tekniskt svårbemästrat problem i vissa antagningssituationer och att därför bedömning inom denna kvot av sökande från andra grupper som regel bör göras endast då särskilda skäl föreligger att överflytta en sökande från den grupp han ursprungligen tillhör.

Meritvärdering och urval

Beträffande huvudgrupperna 1–3, undergrupp a, är huvudproblemet vid meritvärderingen hur betyg och studielämplighetsprov

skall vägas mot varandra. I KU:s ovannämnda skrivelse 3.12.1969 till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet förutsätts, att denna fråga skall avgöras på grundval av under försöksverksamheten vunnen erfarenhet. KU framlägger därför här inte konkreta förslag utan anlägger endast allmänna och principiella synpunkter på detta problem.

Man kan hysa betänkligheter mot att resultatet av ett enda prövningstillfälle, vid vilket tillfällig indisposition kan spela stor roll, kan bli utslagsgivande för möjligheten att bli antagen vid spärrad utbildning. Varje sökande borde därför i princip ha rätt att genomgå testet vid mer än ett tillfälle. Å andra sidan kan det inte bli fråga om ett obegränsat antal provtillfällen. En rad såväl principiella som tekniska och praktiska frågor är förknippade med omprövningsproblemet. Dessa frågor måste lösas inom ramen av den föreslagna försöksverksamheten med studielämplighetsprov.

Det är nödvändigt att frågan om sammanvägningen av betygspoäng och testresultat ägnas stor omsorg. KU har övervägt två metoder för urval inom huvudgrupperna 1–3, nämligen dels en metod som innebär att urvalet genomgående sker efter ett *sammanvägt resultat* av betyg och studielämplighetsprov, vilket genomgås av alla sökande, dels en annan metod som innebär att förslagsvis och tills vidare hälften till två tredjedelar av tillgängliga kursplatser tillsätts med de sökande, som har den högsta betygspoängen, varefter övriga platser tillsätts efter den sökandes resultat på studielämplighetsprovet. Därvid är att märka att detta senare urval görs bland de i rangordningen (efter betyg) därnästkommande och inom en grupp sökande som är dubbelt så stor som antalet tillgängliga platser.

KU har, som tidigare betonats, funnit, att ett urvalssystem, som bygger på en kombination av betyg och testresultat, är att föredra framför ett som bygger på enbart betyg. Det är emellertid viktigt, att inte flera års framgångsrikt arbete i skolan skall kunna spolieras av ett tillfälligt misslyckande i form av ett dåligt testresultat. Vilket urvalssystem man än väljer, bör betygen dock i vissa fall få fälla utslaget i urvalssituationen. Detta gäller de elever, som har så goda betyg att de skulle ha antagits med bred marginal, om urvalet skett endast efter betyg.

En garanti för att så skall bli fallet finns inbyggd i den andra av de ovannämnda metoderna. Eftersom man har att räkna med en betydande korrelation mellan testresultat och betyg, är det också sannolikt att även sammanvägningsalternativet fyller detta krav i de flesta fall. Motsatsen kan dock inträffa. I vilken omfattning detta sker kan på detta stadium inte bedömas; utfallet beror dels på betygets och testets relativa vikt, dels på konkurrensförhållandena vid urvalet. Det är dock möjligt att komma till rätta med problemet genom t. ex. en granskning i efterhand och intagning inom den fria kvoten av dem som uppenbarligen tillfälligt misslyckats eller genom möjligheter till omprövning med studielämplighetsprov (se ovan).

Sökande inom undergrupp b i huvudgrupperna 1–3 bör meritvärderas på samma grunder som sökande i a, dock med tillägg av att arbetslivserfarenheten skall värderas. I tidigare nämnd skrivelse 16.1.1970 angående försöksverksamhet med tillgodoräknande av praktisk erfarenhet föreslås bl. a. följande principer för meritvärderingen under försöksperioden.

Kortaste tid som får tillgodoräknas är tolv månader. Varje månads meritgrundande anställning ger 0,04 poäng.

Som maximigräns för tillgodoräknande föreslås fem år.

Särskilt kvalificerad yrkeserfarenhet bör ges ett kvalitetstillägg på 0,15 poäng.

Kortare utbildning, som direkt förbereder för yrkesverksamhet, bör kunna inräknas i den yrkesverksamma tiden.

Liksom i fråga om studielämplighetsprovet måste också i detta fall resultatet av den föreslagna försöksverksamheten avvaktas innan det slutliga meritvärdet av arbetslivserfarenhet kan säkert bedömas, särskilt som meritvärderingen måste göras med hänsyn också till meritvärdet av betyg och studielämplighetsprov, dvs. de två andra kom-

ponenterna i meritvärderingsunderlaget i undergrupp b. De allmänna synpunkter KU vill anlägga på denna fråga är följande.

Ovannämnda principer för meritvärderingen bör tills vidare få gälla som riktpunkt för undergrupp b med de ändringar som föranleds av anpassningen till urvalssystemet i stort. Sålunda bör poängsumman för praktik läggas till poängen för betygsmeriter och/eller studielämplighetsprov. Då meritvärderingen sker inom en grupp, där alla sökande har minst tolv månaders anställning, får poängen för denna tidsperiod karaktär av en konstant som skulle adderas till samtliga sökandes meriter. Meritvärdering av de tolv första månaderna bör därför inte ske.

Under förutsättning av minst tolv månaders anställning bör även *militära meriter* (underofficers- och officersutbildning eller motsvarande) inräknas som anställningstid med den tid som överstiger den för flertalet värnpliktiga gemensamma grundutbildningen.

I övrigt får försöksverksamheten enligt KU:s ovannämnda skrivelser vara vägledande för hur meriterna inom denna undergrupp skall tillgodoräknas.

Meritvärderingen av slutbetyget från skolan berör frågor som

vilka ämnesbetyg som skall medräknas

vilken vikt de olika ämnesbetygen skall ha

vilken betydelse ämnen skall ha som avslutas före sista årskursen etc.

En möjlighet är att låta alla betyg i slutbetyget ingå i meritvärderingsunderlaget, utan undantagsbestämmelser för i tidigare årskurser avslutade ämnen men däremot för frivilliga ämnen, vilka enligt KU:s uppfattning aldrig bör tillåtas sänka medelbetyget. (Beträffande undantagsbestämmelser för ämnet gymnastik, se nedan.) Med ett sådant system skulle man vinna likformighet med de bestämmelser som i dag i princip gäller på grundskolans kompetensområde. De möjligheter till en lugnare studiemiljö i de lägre årskurserna av de treåriga linjerna (genom att betyg från årskurs 1–2 ej medräknas), som nu gällande bestämmelser enligt SFS 1968: 112, 15 §, samt motsvarande bestämmelser för tillträde till klasslärarutbildningen och socionomutbildningen medger, skulle dock bortfalla med sådana regler.

Beträffande de tvååriga linjerna är det berättigat att alla betyg i slutbetyget medräknas i meritvärderingsunderlaget (med undantag av frivilliga ämnen och gymnastik, se nedan). Anledningen härtill är i första hand den kortare studietiden på dessa linjer och därav betingade förhållanden beträffande läroplanens uppbyggnad, främst koncentrationen av ämnen till en årskurs.

Det finns rimlig anledning att förmoda, att det av KU föreslagna urvalssystemet med inslag av bl. a. studielämplighetsprov och arbetslivserfarenhet som meriter skall minska betygsjakten i den nya gymnasieskolan. KU vill därför förorda, att meritvärderingen av betygen utformas på samma sätt inom gymnasieskolans alla linjer. Alla betyg i slutbetyget bör alltså medräknas i meritvärderingsunderlaget, dock fortfarande med undantag av frivilliga ämnen och gymnastik.

En specialfråga utgör meritvärderingen av behörighetskompletterade betyg. Enligt de bestämmelser som idag gäller (SFS 1968: 112 m. fl.) räknas betyg, som erhållits vid behörighetskomplettering, in i meritvärderingsunderlaget, dock endast till högst värdet av de övriga betygens medelvärde. Detta innebär att behörighetskompletterade betyg aldrig kan höja men väl sänka det meritgrundande medelvärdet.

Syftet med denna bestämmelse torde bl. a. vara, att man vill söka stävja alltför utpräglat taktiska linjeval av den typ, där eleven väljer linje med tanke på att få ett så högt slutbetyg som möjligt och med mindre hänsyn tagen till framtida utbildnings- och yrkesplaner. En stor omfattning av sådana taktiska val kan få mindre önskvärda konsekvenser såväl för den enskilde eleven som för skol- och utbildningsorganisationen i stort samt även — på längre sikt — för arbetsmarknaden.

Att vissa elever, som tidigt är inriktade på en viss högre utbildning, väljer en

annan linje än den som direkt ger behörighet till denna utbildning, behöver dock inte uppfattas som ett resultat av taktiska val utan kan vara ett uttryck för intresse för vissa skolämnen. För den enskilde eleven torde ett linjeval baserat på hans begåvning och intressen vara ett villkor för att hans skolgång skall upplevas så positivt som möjligt. Det är också viktigt att val av studieinriktning kan ske så fritt som möjligt efter gymnasieskolan. De nu gällande reglerna för behörighetskompletterade betyg förefaller då ha vissa nackdelar. För tillträde till flera spärrade utbildningsvägar fordras för närvarande ett betygsmedelvärde över 4,0. För att behörighetskompletteringarna då inte skall sänka medelvärdet av betyget erfordras att behörighetskompletteringen, som t. ex kan omfatta ämnena fysik, kemi och biologi, i varje ämne måste ge betyget 5. En sådan komplettering synes kunna bli onödigt tidskrävande, även om en behörighetskomplettering till denna nivå i och för sig ingalunda torde tillhöra det omöjliga för en elev som uppnått ett genomsnittsbetyg över 4 på någon av gymnasiets linjer.

Enligt KU:s direktiv skall endast nödvändiga förkunskapskrav förekomma bland behörighetsvillkoren. Meritvärdering av behörighetskompletteringsbetyg synes i någon mån motverka detta syfte. För sökande från t. ex. tvåårig linje kan önskan eller tvånget att få höga betyg i kompletteringsstudierna bli ett hinder för förverkligandet av studieplanerna.

Dessutom är det från tekniska och principiella synpunkter tveksamt, hur man skall sammanräkna betyg över treåriga kurser i kompletteringsämnen med betyg från tvååriga linjer. Vuxna i den fria kvoten och sökande i grupp 4 meritvärderas inte efter betyg, varför kompletteringsbetygen inte kan läggas till ett tidigare slutbetyg.

Av ovan nämnda skäl vill KU förorda att kompletteringsbetyg ej medräknas vid meritvärderingen.

Särskilda bestämmelser för meritvärdering av ämnet gymnastik. Enligt nu gällande meritvärderingsbestämmelser medräknas inte betyget i ämnet gymnastik, med mindre än att det överstiger medelvärdet av övriga betyg som ingår i meritvärderingsunderlaget. Denna bestämmelse torde ha tillkommit främst av omsorg om fysiskt handikappade elever, som inte är helt befriade från ämnet. Denna bestämmelse bör kvarstå.

Särskilda bestämmelser för ämnen med lågt veckotimtal. KU har även diskuterat meritvärderingen av ämnen med mycket lågt timtal. I första hand har diskussionen rört ämnet arbetslivsorientering, som är ett obligatoriskt entimmesämne i årskurs 2 på alla yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan.

Enligt nu gällande läroplaner finns för övrigt endast ett fåtal entimmesämnen på vissa linjer i gymnasieskolan. Enligt KU:s uppfattning måste betygsättningen i dessa ämnen bli osäkrare än i ämnen med större timtal. Därtill kommer att ämnen med lågt timtal inbjuder till s. k. särskild prövning (tentamen vid skolan) i konkurrenssyfte. Med en förhållandevis måttlig arbetsinsats kan man höja sitt betyg i ämnet och därmed sin meritpoäng. Dessa omständigheter har föranlett KU att ifrågasätta rimligheten i att låta entimmesämnen ingå i meritvärderingsunderlaget. Med hänsyn till alltjämt rådande osäkerhet — bl. a. finns ännu inga kursplaner för vissa av dessa ämnen på de yrkesutbildande linjerna — föreslår KU att denna fråga hänskjuts till SÖ, som bör överväga möjligheten att konstruera läro- och timplaner på ett sådant sätt att inga entimmesämnen eller så få som möjligt förekommer eller också besluta att betyg inte skall sättas i sådana ämnen. En annan utväg som bör övervägas är att två mycket små och varandra närliggande ämnen slås ihop i betygshänseende.

Beträffande *viktning av betyg* i övriga avseenden, dvs. det förhållandet, att visst ämne på läroplanen ger större respektive mindre poängvärde än andra, har KU gjort vissa undersökningar. KU har inte funnit anledning frångå sitt preliminära ställningstagande i sitt betänkande II innebärande att viktning ej skall förekomma.

Omräkning av betyg enligt äldre skala till betygskalan 1–5 blir nödvändig inom

huvudgrupperna 1 och 2, där sökande med sådana betyg kan förekomma liksom sökande med s. k. blandade betyg i slutbetyg från gymnasiet (privatister m. fl.). KU har i skrivelse 11.4.1968 till Konungen, till efterkommande av Kungl. Maj:ts uppdrag att inkomma med förslag till behörighets- och meritvärderingsregler för personer med s. k. blandade betyg (siffer- och bokstavsbetyg), framfört vissa förslag. Förslaget behandlar även frågan om en omräkning av bokstavsbetygen till sifferbetyg. KU föreslår i skrivelsen följande metod härför.

Bokstavsskala	Omräknade värden	Sifferskala
Berömlig (A)	5	
Med utmärkt beröm godkänd (a)	5	5
Med beröm godkänd (AB)	4	4
Icke utan beröm godkänd (BA)	3	3
Godkänd (B)	2	2
Icke fullt godkänd (BC)	1	1
Otillräckligt (C)	1	

Betygen A och a skall således båda gälla för betyget 5 i sifferskalan osv.

KU föreslår att denna metod för omräkning av betyg tillämpas, då sökande med olika betygssystem skall rangordnas gemensamt (huvudsakligen i grupperna 1–2).

Meritvärderingen i huvudgrupp 3 (yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan). Det förslag till betyg och betygsättning inom dessa linjer som SÖ överlämnat till Kungl. Maj:t erbjuder en del tekniska problem som KU ägnat ett ingående studium. Något definitivt förslag till hur denna meritvärdering skall ske kan dock ej avges, förrän riktlinjer för betygsättningen slutgiltigt fastställts. Det bör uppdras åt SÖ att därefter inkomma till Kungl. Maj:t med förslag om meritvärdering av de yrkesinriktade linjernas slutbetyg vid urval till högre utbildning.

Meritvärdering och urval inom den fria kvoten

Inom den fria kvoten skall de sökande bedömas på i princip samma sätt som sker med sökande i övriga kvoter. I avsevärd utsträckning blir dock bedömningen inom den fria kvoten mer obunden, dvs. utförs av antagningsmyndigheten utan de fasta regler som gäller för huvudgrupperna. Möjligheterna att göra en sådan friare bedömning, liksom behovet av en sådan, växlar. Allmänt gäller dock, att en av normer helt oberoende bedömning inte kan göras, då det antal sökande som skall bedömas är stort i förhållande till antalet platser.

Följande ordning för bedömningen bör i princip gälla inom de olika tänkbara delgrupperna i den fria kvoten. Dessa grupper är här särhållna för översiktlighetens skull men avses ej fungera som formella undergrupper, möjligen med undantag för grupp d (se kapitel 13).

a Sökande, som överförts från huvudgrupp på grund av för honom ogynnsamt utfall av kvoteringen, jämförs med sökande ur andra grupper, varvid jämförelsen bör gälla dem som står sist i rangordningen bland de antagna i dessa grupper. I den mån jämförelsen ger vid handen, att den missgynnade borde ha antagits före den sist antagne i annan grupp, skall han antas inom den fria kvoten. Bedömningen måste bli förhållandevis fri på grund av att meriterna (betyg m. m.) är delvis ojämförbara.

b Sökande med särskilda meriter, civila eller militära, som ej kunnat antas i sin egen kvotgrupp, jämförs i första hand med de antagna inom denna kvotgrupp. Bedömningen blir även i detta fall jämförelsevis fri.

c Sökande med svensk utbildning etc., som på grund av visst slags behörighet placeras i den fria kvoten, bedöms i första hand med hjälp av det studielämplighetsprov som de i regel genomgått. Antagningsmyndigheten har att värdera andra meriter, t. ex. olika slag av yrkeserfarenhet som kan ha betydelse för utbildningen i fråga. Normer för bedömningen av dessa meriter kan i stor utsträckning överensstämma med vad som gäller inom undergrupp b i huvudgrupperna 1–3.

d Sökande med utländsk utbildning erbjuder ofta svåra problem vid meritvärde-

ringen. Här är vissa normer önskvärda men samtidigt svåra att utarbeta på grund av att meriterna hos de sökande kan växla så starkt och vara svåra att jämföra inbördes och med svensk meritering (se kapitel 13).

Sammanfattningsvis bör dock om den fria kvoten följande framhållas. Normer och regler inom denna får under inga förhållanden bli så fasta och stela att syftet med den fria kvoten förfelas. Hur förfinat ett behörighets- och meritvärderingssystem än görs, måste man räkna med förekomsten av ett antal sökande med så ovanlig erfarenhets- och utbildningsbakgrund att endast en bedömning efter fritt skön kan leda till även objektivt sett rimlig rättvisa.

Behovet av normer och riktlinjer för bedömningen är, som ovan påpekats, knutet till antalet sökande som skall bedömas. En annan omständighet med motsvarande betydelse är *antagningen organisation*. Vid central antagning kan en sökande delta (inom den fria kvoten) i konkurrensen om platser vid flera utbildningslinjer. Denne måste då placeras i flera olika köer och därvid kontinuerligt jämföras med ständigt nya grupper av sökande. Detta låter sig vanligen inte göras utan att berörda sökande får ett fast jämförelsetal eller poängvärde. Särskilt vid central antagning med datamaskinella hjälpmedel är en mer utvecklad användning av den fria kvoten i regel ej möjlig utan normer som medger sådana jämförelsetal för flertalet sökande.

Ovanstående redogörelse, som med nödvändighet tvingats bli något schematiserad, ger naturligtvis inte en fullständig bild av den komplicerade uppgift som handhavandet av den fria kvoten ofta utgör. Bedömningar och jämförelser bör i många fall göras också mellan olika individer oavsett grunden för inplacering i den fria kvoten. Ett viktigt hjälpmedel är studielämplighetsprovet, som genomgås av flertalet sökande och således underlättar bedömningar och jämförelser över de gränser som bildas av i övrigt olika meriter.

En genomgång av problem vid antagningen, bl. a. med avseende på den fria kvoten, görs i del 2.

Tillämpningsföreskrifter

Förslaget till urvalssystem har ej kunnat utföras i alla de detaljer som är nödvändiga för urvalssystemets praktiska funktion. Inte minst gäller detta den fria kvoten. Det bör ankomma på vederbörande tillsynsmyndighet att utfärda erforderliga tillämpningsföreskrifter till olika kompetensförfattningar.

13 Utländska sökande — behörighet och urval

13.1 *Inledning*

Även inom utbildningsväsendet, på olika nivåer, går utvecklingen mot en ökad internationalisering i fråga om bl. a. utbildningens inriktning. Rörligheten på arbetsmarknaden tilltar och nationsgränserna är inte längre ett ovillkorligt hinder för arbetskraftens förflyttningar. Inom den högre utbildningen växer det antal personer som söker utbildning i annat land än sitt hemland. För Sveriges del kan även invandringen av arbetskraft på sikt bidra till en ökad tillströmning av utländska medborgare eller eljest personer med utländsk utbildning till den högre utbildningen.

I fråga om villkoren för utländska studerandes tillträde till högre utbildning har Sverige inte fullständig handlingsfrihet. Sverige har med andra stater ingått vissa konventioner, vilka förpliktar oss att ta emot studerande från andra länder som är bosatta i Sverige. I specialbetänkandet SOU 1970: 20 återges innehållet i de viktigaste av dessa konventioner m. m.

I december 1969 avlämnade kommittén för utländska studerande sitt betänkande till departementschefen (Studiesocialt stöd till utländska studerande, stencil U 1969: 9). I betänkandet föreslås nya regler för studiesocialt stöd åt utländska studerande. Därvid berörs också vissa kompetensfrågor. KU, som inte tagit ställning till de studiesociala frågorna, har delvis utgått från det material som redovisas i det ovannämnda betänkandet.

13.2 *Gällande bestämmelser om behörighet och urval*

I kapitel 4 lämnas en översikt över gällande bestämmelser m. m. om behörighet och urval till fortsatt utbildning. Redogörelsen är i princip begränsad till vad som rör svenska utbildningssökande. I det följande ges därför en motsvarande översikt över de bestämmelser m. m. som gäller utländska sökande. En sådan översikt finns också hos kommittén för utländska studerande (s. 22 ff).

De grundläggande bestämmelserna ingår i den s. k. behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450). Denna kungörelse innehåller materiella bestämmelser för universitetens olika fakulteter samt för jordbrukets högskolor. Som framgår av kapitel 4 gäller enligt 3 § studentexamen avlagd i Danmark, Finland, Island eller Norge som svensk studentexamen eller gymnasiekompetens utan några inskränkningar eller ytterligare villkor.

I 8 och 9 §§ stadgas dels om dispens för svenska utbildningssökande, dels också om behörighet för andra utländska sökande än nordiska. (För dispensförhållandena för svenska sökande redogörs i kapitel 4 av

föreliggande betänkande.) I 8 § föreskrivs att konsistoriet får medge »att som studerande vid fakultet inskrives den som

a) avlagt utländsk examen som medför behörighet att vinna tillträde till universitet eller motsvarande vetenskaplig läroanstalt i det främmande landet, eller

b) på annan grund kan antas äga förutsättningar att tillgodogöra sig undervisning vid fakulteten».

Motsvarande bestämmelser gäller enligt 9 § för jordbrukets högskolor.

UKÄ har 28.2.1967 utfärdat allmänna föreskrifter för konsistoriets prövning av ärenden enligt 8 § behörighetskungörelsen. I sammanhanget bör observeras att även 8 § b kan i princip tillämpas på utländska sökande, nämligen på dem som inte kan behörighetsförklaras enligt 8 § a.

Andra paragrafen av UKÄ:s ovannämnda föreskrifter har följande lydelse

«1 mom. Annan utländsk examen än studentexamen i Danmark, Finland, Island eller Norge som medför behörighet att vinna tillträde till universitet eller motsvarande vetenskaplig läroanstalt i det främmande landet anges i denna paragraf som 'med svensk studentexamen likställd examen'.

2 mom. Som med svensk studentexamen likställd examen i Storbritannien bör i regel sådan utbildning därstädes godtas som omfattar 'General Certificate of Education' med antingen minst fem ämnen, varav minst två på betygsnivån 'Advanced', eller minst fyra ämnen, varav minst tre på betygsnivån 'Advanced'.

3 mom. Som med svensk studentexamen likställd examen i Amerikas förenta stater bör i regel sådan utbildning därstädes godtas som omfattar minst två års studier vid college med ett resultat av minst 50—60 'credits'.

4 mom. Medför i vederbörande land avlagd studentexamen (motsvarande examen) behörighet att vinna tillträde till universitet och motsvarande vetenskapliga läroanstalter, men fordras — på grund av platsbrist eller eljest — för tillträde till universitetsstudier (motsvarande studier) även att den inträdessökande antagits efter särskilda inträdesprov eller liknande prövningar, bör likväl i regel i det landet avlagd studentexamen (motsvarande examen) godtas som med svensk studentexamen likställd examen.«

Beträffande tillämpningen m. m. av i första hand 2 § i UKÄ:s föreskrifter kan följande anföras, som synes vara representativt för flertalet universitet.

De examina som avses i 2 § 1 mom. »med svensk studentexamen likställd examen», är t. ex. den franska »baccalauréat secondaire», den tyska »Zeugnis der Reife» (»Abitur»), eller den österrikiska »Matura», vilka ger behörighet att vinna tillträde till universitet i det främmande landet.

I 2 § 2 mom. anges de krav, som uppställs för studerande med examen i Storbritannien. Härvid bör framhållas, att de i nämnda stadgande angivna kraven ingalunda utgör generella behörighetsvillkor för tillträde till universitet i just Storbritannien. De enskilda universiteten i detta land har nämligen olika krav. Så har t. ex. vissa colleges i Oxford och Cambridge inträdesfordringar långt utöver den här angivna nivån. Riktlinjen för svenska universitets bedömning utgör de s. k. Durham requirements; det är här man finner kraven på minst två ämnen på Advanced och tre på Ordinary level i GCE (General Certificate of Education). Durham, liksom övriga universitet i Storbritannien, har detaljerade föreskrifter om ämnesfördelningen och ämnesvalet i GCE, men svenskt universitetsväsende ger den studerande frihet i valet.

Den i 2 § 2 mom. angivna GCE-ramen kan utsträckas, så att den i praktiken omfattar en mycket stor grupp sökande. Sålunda har t. ex. ett stort antal studerande från någon av de afrikanska staterna ett West African School Certificate eller Cambridge Oversea School Certificate. Den som i ett enskilt ämne i någon av dessa examina erhållit vitsordet »credit» eller »subsidiary» anses ha ett betyg som motsvarar vitsordet Ordinary level i GCE i samma ämne. På samma sätt jämställs ett »principal» i någon av de två aktuella examina med vitsordet Advanced i GCE.

De allmänna föreskrifterna definierar i 2 § 3 mom. sådan i USA förvärvad utbildning vilken bör godtas såsom likställd med svensk studentexamen. I regel blir man i USA inskrivningsberättigad vid college eller universitet om man har High School Diploma (motsvarar vanligen tolv skolår).

Den nivå som motsvarar svensk studentexamen eller genomgånget svenskt treårigt gymnasium anses ligga vid gränsen mellan det andra och det tredje studieåret vid college eller universitet. Detta tredje år kallas oftast junior year. Kraven för studerande från Amerikas Förenta Stater innebär, att vederbörande sökande skall ha minst två års studier vid universitet eller college (eller på grund av andra meriter blivit antagen till junior year). I föreskrifterna ges tillägget »med ett resultat av minst 50–60 credits». Här bör anmärkas att somliga universitet/colleges har ett annat creditsystem, med s. k. quarter credits. I det fall en studerande har betyg enligt detta senare system bör han ha uppnått en sammanlagd creditsumma på minst 80 eller 90 quarter credits. Vid bedömningen av meriterna för inskrivning vid svenskt universitet tas hänsyn till i vilka ämnen den studerande tagit sina credits. Man brukar sålunda vid svenska universitet räkna med s. k. »recognized credits».

De länder som åsyftas i föreskrifternas 2 § 4 mom. är främst europeiska. Som exempel kan nämnas Grekland. I detta land har man inträdesprov till universiteten för att reglera tillträdet, vilket betyder att ett stort antal grekiska studerande med godkända examina från gymnasiala skolor (lycéer) ej kan inskrivas vid universitet i sitt hemland. Däremot har de alltså möjlighet att bli inskrivna vid ett svenskt universitet utan särskilt inträdesprov eller annan liknande prövning.

Såsom antyddes ovan kan utländsk studerande, som ej är inskrivningsberättigad på grund av den utbildning som förvärvats i annat land, inskrivas med stöd av stadgandet i 8 § första stycket b i behörighetskungörelsen. Föreskrifter för konsistoriets prövning av inskrivning enligt sistnämnda stadgande, som i huvudsak tar sikte på studerande med svensk utbildningsbakgrund, lämnas i 3 § i UKÄ:s allmänna föreskrifter. Inskrivning av gäststuderande med stöd av 8 § b synes dock vara ovanlig. För inskrivning av utländsk studerande enligt sagda stadgande uppställs enligt praxis regelmässigt krav på studentexamensbetyg (motsvarande) i visst eller vissa ämnen.

Ovan nämnda föreskrifter m. m. gäller i första hand tillträdet till ospärrad utbildning vid universiteten, dvs. de utgör anvisningar för konsistorierna. I fråga om spärrad utbildning handläggs ärenden rörande dispens och behörighetsprövning m. m. (enligt behörighetskungörelsen 8 och 9 §§) av UKÄ respektive, vid jordbrukets högskolor, av vederbörande styrelse.

Genomgående är i ovan angivna bestämmelser medborgarskap eller nationalitet utan betydelse för bedömningen av den sökandes behörighet. Det är den åberopade *utbildningens* beskaffenhet som är avgörande för denna bedömning.

I bestämmelserna om försök med utvidgad behörighet (SFS 1969: 68) är svensk och utlänning likställda i fråga om behörighet enligt kungörelsen. Särskilda bestämmelser för utlänningar föreligger ej. Motsvarande gäller om UKÄ:s anvisningar till kungörelsen.

Det bör observeras, att enligt behörighetskungörelsen ingen ovillkorlig rätt föreligger för sökande med utländsk utbildning (utom nordisk studentexamen) att antas till högre utbildning. Han får antas efter prövning av konsistoriet eller central utbildningsmyndighet och är i detta hänseende i princip i samma position som en svensk dispenssökande.

I fråga om *urvalet* bland behöriga sökande med utländsk utbildning gäller som grund bestämmelserna i behörighetskungörelsen (ändringar och tillägg i SFS 1968: 112), enligt vilka sådana utbildningssökande bedöms inom den s. k. fria kvoten. Närmare föreskrifter om hur denna bedömning skall gå till har ej utfärdats. Bedömningen av de sökandes meriter förutsätts i princip ske från fall till fall och individuellt.

För sökande med äldre svensk gymnasieutbildning, dvs. studentexamen eller motsvarande svensk utbildning, gäller särskilda bestämmelser utfärdade av UKÄ respektive vederbörande högskolemyndighet, i sin senaste lydelse från 1969. I denna lydelse saknas tidigare bestämmelser om företräde

för svenska medborgare vid urval till spärrad utbildning.

Antagningen av studerande till spärrad utbildning inom UKÄ:s tillsynsområde är i fråga om flertalet utbildningslinjer (se kapitel 4) centraliserad till UKÄ, där den ombesörjs av centrala antagningsenheten (CA). Vad beträffar värderingen av utländska meriter vid CA:s antagning, uppger kommittén för utländska studerande (s. 24), att kunskaper i svenska uppställs som villkor för antagning och att härvid erfordras kunskaper motsvarande kursen Svenska 3 (se nedan). Vidare är det praxis att sökande, för att få tillträde till spärrad utbildning, skall ha sitt »egentliga bo och hemvist» i Sverige. Ytterligare uppgifter angående handläggningen vid CA av ärenden rörande sökande med utländsk utbildning har inhämtats av KU. Många utländska sökande kan ej komma i fråga på grund av att de inte uppfyller vissa krav, t. ex. kunskaper i svenska. Läskunskaper i engelska fordras vidare normalt; eventuellt kan kunskaper i tyska eller franska godtas som ersättning för engelska. Vid meritvärderingen tas hänsyn till all förutbildning och en omsorgsfull granskning av den sökandes meriter görs. Svårtolkade betyg översänds till vederbörande lands ambassad eller till myndighet (i regel SÖ) för bedömning. Det har visat sig att kraven på förkunskaper i vissa ämnen, dvs. särskild behörighet (i fråga om spärrad utbildning i regel matematik, fysik och kemi samt för vissa utbildningsvägar även biologi), är svårare stötestenar än övriga krav, detta på grund av att de sökande i dessa ämnen har genomgått skolkurser som ej helt motsvarar de svenska kurserna. Särskilt kraven i fysik, kemi och biologi vållar ofta svårigheter för utländska sökande.

I det fortsatta arbetet med meritvärderingen upprättas inom CA som ett arbetsunderlag en ungefärlig rangordning, baserad på en i poäng uttryckt värdering av det utländska skolbetyget med tillägg av t. ex. akademiska meriter. Viss jämförelse med svenska sökande görs också före beslut om antagning.

Slutligen skall anmärkas, att antagningen till spärrad utbildning måste göras inom ramen av den fria kvoten. Denna kvot har hittills — för UKÄ:s del — maximerats till 15 procent för varje antagning.

För annan högre utbildning än universiteten och jordbrukets högskolor saknas normalt bestämmelser om behörighet och urval gällande sökande med utländsk utbildning.

13.3 *Internationella konventioner*

Sverige har genom sin anslutning till vissa internationella konventioner i viss utsträckning iklätt sig förpliktelser gentemot andra stater i fråga om rätt för dessa staters medborgare att, i den mån de är bosatta i landet, åtnjuta undervisning i Sverige. Sålunda fastslås i den av FN:s generalförsamling 1948 antagna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, att dessa rättigheter, däribland undervisning, skall åtnjutas av envar utan åtskillnad av något slag, t. ex. nationellt ursprung. Unescos konvention mot diskriminering inom undervisningen, antagen av riksdagen 1967, är att se som en uppföljning och fullbordan av uttalandena i förklaringen om rätten till undervisning. Enligt konventionen är varje åtskillnad, uteslutning, begränsning eller fördel på grund av t. ex. nationellt ursprung att betrakta som diskriminering. Utländska medborgare, som är bosatta inom en stats territorium, skall ha samma tillgång till undervisning som de egna medborgarna (artikel 3).

Bland andra konventioner, till vilka Sverige anslutit sig, märks främst Europarådskonventionen av 1953 rörande likvärdighet av betyg för tillträde till universitet (den s. k. diplomkonventionen). Konventionens ingress och de två grundläggande artiklarna återges in extenso i KU:s specialbetänkande SOU 1970: 20. I artikel 1 stadgas bl. a. att sådana diplom (dvs. betyg över examina o. d.) som utfärdats i ett fördragsslutande land skall erkännas i varje annat fördragsslutande land i den mån diplomet i fråga ger tillträde till högre utbildning i hemlandet (jfr behörighetskungörelsen 8 §). Vidare skall enligt artikel 1 tillträde till uni-

Tabell 26. Bruttoantalet nyinskrivna utländska studerande, fördelade på läsår och fakultet (motsvarande).

Fakultet	1962/63 tot	1963/64 tot	1964/65 tot	1965/66 tot	1966/67 tot	1967/68 tot	1968/69 tot
Humanistisk.[1 2]	330	319	231	467	618	701	952
Samhällsvet[1 2]	—	—	254	311	332	452	504
Matem-naturvet.[2]	104	180	131	198	234	263	304
Summa fil. fak.	434	499	616	976	1 164	1 416	1 760
Teologisk	13	12	6	11	11	6	18
Juridisk	10	18	16	23	23	26	36
Summa fria fak.	457	529	638	1 010	1 198	1 448	1 814
därav netto[3]	409	483					
Medicinsk	41	28	14	15	16	9	16
Odontologisk	1	8	6	6	14	11	10
Ekonomisk	16	10	13	5	7	10	11
Teknisk	19	11	10	14	14	29	42
Farmac. inst.	3	—	—	—	1	1	4
Veterinärhögsk.	15	8	13	1	2	—	2
Skogshögsk.	—	—	—	1	—	—	1
Lantbrukshögsk.	2	—	—	—	—	—	—
Gymn.- o. idrottshögsk.	3	5	6	2	5	—	8
Sjukgymnastinst.	3	2	4	1	1	2	1
Lärarhögsk.	4	9	—	1	2	5	12
Socialhögsk.	1	3	2	7	15	7	9
Journalisthögsk.[4]						2	—
Summa universitet och högskolor	565	636	706	1 063	1 275	1 524	1 930
Övriga			6	14	38	20	24
Summa totalt			712	1 077	1 313	1 544	1 954

[1] Fr. o. m. 1964/65 har humanistisk fakultet uppdelats på humanistisk och samhällsvetenskaplig fakultet

[2] Samtliga utländska studerande som inskrivits vid filosofisk fakultet i Umeå synes före läsåret 1968/69 i statistiken ha förts till humanistisk fakultet

[3] För läsåren 1962/63 och 1963/64 föreligger även definitiva uppgifter om första gången inskrivna utländska studerande. — Här anges endast summan för fria fakulteter

[4] Fr. o. m. läsåret 1967/68

versitet (motsvarande) vara beroende på tillgången på plats.

Inom Norden har, utan att formliga överenskommelser slutits mellan staterna, ett regelsystem och en praxis vuxit fram, som i väsentliga hänseenden underlättar tillträdet till universitets- och högskolestudier inom de skilda länderna för grannländernas medborgare.

13.4 *Statistiska uppgifter om utländska studerande*

Uppgifter om de utländska studerandenas antal vid svenska utbildningsanstalter kan belysa räckvidden av de frågor rörande behörighet och meritvärdering av utländsk utbildning m. m. som KU här behandlar. Ehuru behörighetskungörelsen endast berör den sökandes utbildning, ej hans nationalitet, är det dock uppenbart, att utländsk utbildning och utländsk nationalitet i regel sammanfaller.

Som mått på antalet utländska studerande har använts statistik rörande tillströmning och närvaro. Vad beträffar tillströmningen har använts uppgifter om bruttoantalet nyinskrivna studerande, dvs. även sådana studerande medräknas som tidigare varit inskrivna men som sedan skrivit in sig på nytt. Bruttoantalet nyinskrivna redovisas för läsåren 1962/63–1968/69 i ta-

Tabell 27. Sökande och antagna till spärrad utbildning vid universiteten m.m. Fördelning på termin och nationalitetsgrupp (»nordiska» och »övriga»).

	ht 68		vt 69		ht 69	
	nord.	övr.	nord.	övr.	nord.	övr.
Sökande	121	145	64	56	155	202
Antagna	29	40	24	14	22	62
Summa sökande	266		120		357	
Summa antagna	69		38		84	

bellen på s. 246, som återges efter kommittén för utländska studerande (s. 37). Uppgifterna är hämtade från SCB:s statistik. Omkring 90 procent av de utländska studerandena är inskrivna första gången, dvs. har inte tidigare varit inskrivna vid angivna fakulteter etc.

En stark ökning har alltså skett av antalet inskrivna utländska studerande mellan läsåren 1962/63 och 1968/69.

Om man för det sistnämnda året räknar med att 90 procent av de inskrivna utlänningarna är inskrivna första gången (nettoantalet), kan man beräkna nettoantalet inskrivna utlänningar vid de fria fakulteterna, dvs. i den ospärrade utbildningen, till ca sju procent av nettoantalet inskrivna svenska studerande.

För den spärrade utbildning, till vilken antagningen ombesörjts av UKÄ (CA), har KU insamlat vissa statistiska uppgifter om sökande och antagna med utländsk utbildning. Dessa uppgifter redovisas i ovanstående tabell 27.

Av de sökande höstterminen 1969 var 275 män och 82 kvinnor. Bland de antagna var 65 män och 19 kvinnor. Ett tjugotal av de sökande var under 20 år och 26 var äldre än 31 år. Huvudmassan sökande höstterminen 1969 befann sig alltså i åldersintervallet 20—31 år.

De sökande till den antagning som avsåg höstterminen 1969 fördelade sig på, förutom Norden, ett stort antal nationaliteter, sammanlagt 41, vartill kom ett tiotal personer av okänd nationalitet. Nationalitet har här räknats efter det land, i vilket den sökande fått sin grundutbildning.

Utbildningsmässigt fördelade sig sökande och antagna höstterminen 1969 till spärrad utbildning på följande sätt (jfr föregående tabell).

	Sökande	Antagna
Utbildning i hemlandet motsvarande studentexamen	204	28
Universitetsstudier	89	27
Kompletteringsstudier i Sverige	45	25
Uppgift saknas	19	4
Summa	357	84

Vad beträffar antalet *närvarande* utländska studerande saknas officiell statistik.

Kommittén för utländska studerande återger en uppskattning av SFS, enligt vilken antalet utländska studerande vid universitet och högskolor för höstterminen 1969 skulle uppgå till ca 4 900, varav i Stockholm 2 700. Vårterminen 1968 uppgick motsvarande antal enligt SFS till ca 3 500.

13.5 *Undervisning i svenska språket*

För utländska studerande, liksom för invandrare i allmänhet, anordnas i Sverige viss undervisning i svenska språket. Efter kommittén för utländska studerande (s. 42 ff) återges här huvuddragen av denna undervisnings organisation.

Invandrare i allmänhet kan få undervisning i svenska huvudsakligen i någon av följande tre former

genom kurser anordnade av studieförbunden (cirkelstudier)

vid AMS-läger för nykomna invandrare

vid internatundervisning under invandrarverkets överinseende.

Vid *universiteten* anordnas fr. o. m. läsåret 1968/69 för utländska studerande m. fl. undervisning i svenska enligt Kungl. Maj:ts föreskrifter 28.6.1968 (ändrade 27.6 1969). Enligt dessa bestämmelser anordnas fyra olika kurser, Svenska 1, 2, 3 och 4 om vardera högst 90 timmar. Behörig att delta är dels icke svensktalande studerande vid universiteten och ett antal högskolor, dels icke svensktalande studerande som avser att söka inträde vid sådan utbildningsanstalt och som uppfyller behörighetsvillkoren i övrigt. Vidare antas personer med utländsk högre utbildning som för varaktig yrkesverksamhet i Sverige oundgängligen har behov av kvalificerade kunskaper i svenska språket.

UKÄ har fastställt studieplan för kurserna. Enligt denna plan är Svenska 1—2 avsedda att vara grundkurser och Svenska 3—4 fortsättningskurser. Varje kurs beräknas pågå ca två och en halv månad och hela utbildningen uppta omkring ett studieår.

13.6 *KU:s överväganden och förslag*

13.6.1 Allmänna synpunkter

Av olika skäl torde det för den svenska staten och det svenska samhället även framdeles vara en förpliktelse och ett intresse att i rimlig omfattning bereda utländska studerande plats i det svenska utbildningsväsendet, inte minst inom den högre utbildningen. I fråga om förpliktelser mot invandrade studerande står ingångna internationella avtal i främsta rummet. Även självpåtagna uppgifter av olika slag, t. ex. u-landsbistånd, kan medföra förpliktelser eller intressen genom att studerande från mottagarländer bereds tillfälle till studier i Sverige. Svenska intressen i en snävare mening kan motivera mottagandet av utländska studerande som gäststuderande, bl. a. önskan att säkerställa främmande staters motprestationer i form av mottagande av svenska studerande vid utländska läroanstalter. Gäststuderande, som tas emot här, kan senare på olika poster i sina hemländer bli en värdefull tillgång för Sverige, bl. a. genom sina kunskaper i svenska språket och sin kännedom om svensk kultur och svenskt samhällsliv. Intresset för det nordiska samarbetet verkar också i riktning mot ett öppnare undervisningsväsen med rekrytering över nationsgränserna.

Slutligen kan nämnas allmänna humanitära motiv för att ta emot utländska studerande, t. ex. flyktingar, och utvecklingen mot en internationalisering av undervisningen.

Den under senare år starkt ökade tillströmningen av utländska studerande visar, att utvecklingen mot en ökad rekrytering över nationsgränserna redan är i gång. Det finns många anledningar att hälsa en sådan utveckling med tillfredsställelse. Å andra sidan kan utvecklingen inte få äga rum i oreglerade former. Det svenska utbildningsväsendets resurser utnyttjas redan till det yttersta. Sverige kan inte gärna avstå från att använda de instrument som står till buds för reglering av antalet studerande av annan nationalitet, främst då gäststuderande. Dessa instrument är den allmänna utlänningspolitiken, det studiesociala stödet till utländska studerande samt kompetensreglerna.

I KU:s uppgifter kan knappast ingå andra uppgifter, som berör dessa styrinstrument, än kompetensfrågorna. Å andra sidan är både de studiesociala frågorna och utlänningspolitiken nära förknippade med kompetensfrågorna. De tre olika styrinstrumenten tillsammans bestämmer den slutliga omfattningen av det svenska utbildningsväsendets tillgänglighet för utländska studerande. Till detta samspel tar KU emellertid inte ställning utan begränsar sig till kompetensfrågorna. Frågan om det antal utlänningar som kan beredas plats i det svenska utbildningsväsendet ligger således endast delvis inom ramen för KU:s uppgifter, nämligen i den mån antalet studerande ökar eller minskar som en följd av kompetensreglerna. I ett fall – antalet platser för utlänningar i spärrad utbildning – kommer KU dock in på frågor som berör det absoluta antalet platser för utländska studerande (se nedan).

De studiesociala frågorna har nyligen utretts av kommittén för utländska studerande. Vad beträffar den allmänna utlänningspolitiken fattade riksdagen beslut så sent som 1968 (prop. 1968:142, SU 196, rskr. 405).

I likhet med kommittén för utländska studerande räknar KU med en något förenklad men i allt väsentligt riktig indelning av de utländska studerande i gäststuderande och invandrare. Den nämnda kommittén anför härom: »Till den förra gruppen bör då räknas studerande som har kommit hit huvudsakligen för utbildningens skull, medan den senare skulle omfatta de utländska studerande som befinner sig här av annan orsak» (s. 48). Särskiljandet av dessa två grupper är emellertid i en del fall problematiskt. KU har inte ansett sig böra gå närmare in på denna distinktion.

I fråga om invandrare har under senare år en väsentlig förändring inträtt genom att Sverige blivit ett immigrationsland. Fr. o. m. 1966 sker invandringen — utom i fråga om Norden — i reglerade former. Rekrytering av arbetskraft sker i viss utsträckning utomlands genom medverkan av representanter för AMS eller med bistånd av den svenska utlandsrepresentationen. Närvaron av ett relativt stort antal utlänningar — över 209 000 arbetsanmälda 1.4.1970 — som är verksamma i svenskt arbetsliv, gör det naturligt, att det svenska samhället inte endast sysselsätter i andra länder utbildad arbetskraft utan också erbjuder utbildning. Någon saklig åtskillnad i fråga om kompetensregler mellan här bosatt utlänning och landets egna medborgare kan därför inte göras. Detta är också i enlighet med svenska traditioner och med internationella konventioner (jfr ovan). »Utlänning är likställd med svensk medborgare i fråga om rätt till undervisning och utbildning. Utlänning, som är bosatt här i landet, har sålunda samma rätt och skyldighet som svensk medborgare att delta i undervisningen i grundskolan, och han äger i mån av tillgång på plats få undervisning vid yrkesskola, fackskola eller gymnasium. Vidare är utlänning i princip jämställd med svensk medborgare i fråga om rätt till undervisning vid landets universitet och högskolor» (prop. 1968: 142, s. 11).

I fråga om gäststuderande är det svenska samhället inte bundet av ingångna avtal. Av olika skäl bör dock även denna kategori av studerande i rimlig omfattning beredas tillfälle till studier i Sverige. Det finns dock vissa kategorier studerande av denna kategori, till vilka speciell hänsyn skulle vara motiverad, t. ex. utländska medborgare med svenska som modersmål.

Vidare gäller enligt behörighetskungörelsen villkor för sökande med nordisk studentexamen, vilka överensstämmer med den allmänna behörighet som svensk gymnasieutbildning ger i fråga om tillträde till universitet och vissa högskolor.

13.6.2 Särskilda förutsättningar

Vad gäller studerande med utländsk utbildning, särskilt de gäststuderande, vill KU betona vikten av att studierna i Sverige inleds under realistiska förutsättningar. Varken de studerande själva, deras hemländer eller värdlandet gagnas sålunda av att de studerande inte är tillräckligt väl förberedda när de börjar sina studier i Sverige. Avsaknaden av egentlig studiestatistik över de utländska studerandena gör det svårt att säkert bedöma, hur denna grupp lyckas i sina studier. Uppgifter som gör det möjligt att särskilja invandrarna från de gäststuderande saknas praktiskt taget helt. Vissa uppgifter tyder dock på att de utländska studerandena, som grupp betraktad, ofta möter svårigheter i studierna. Statistikens bristfälligheter tillåter emellertid inga säkrare slutsatser.

Svårigheterna för de utländska studerandena framträder dock i ett material som centrala studiehjälpsnämnden delvis redovisar i sitt yttrande över kommitténs för utländska studerande förslag. Enligt dessa uppgifter har 35 procent av de ca 4 500 utländska medborgare, som åren 1965—1969 beviljades studiemedel, endast erhållit studiemedel en gång, dvs. för en eller två terminer. De har ej ansökt om eller också inte beviljats ytterligare studiemedel på

grund av bestämmelserna i studiemedelsförordningen om krav på vissa studieresultat som villkor för fortsatt tilldelning. Enligt gällande bestämmelser har gäststuderande inte rätt till studiemedel, varför uppgifterna inte berör denna grupp.

Även om säkra uppgifter saknas om de svårigheter, som kan möta utländska studerande, torde man kunna utgå från att främst två faktorer — utöver allmänna studieförutsättningar och studiesocialt stöd — inverkar på en utländsk studerandes möjligheter att bedriva effektiva studier i Sverige. Den ena faktorn är kunskapsnivån i svenska språket, den andra graden av förtrogenhet med samhällsförhållanden och studiemiljö i Sverige. KU vill betona det angelägna i att dessa av allt att döma grundläggande faktorer observeras och att således behovet av kunskaper i svenska och i god tid lämnad information om Sverige (närmast för gäststuderande) tillgodoses på lämpligt sätt.

Kravet på bl. a. kunskaper i svenska bör inte leda till restriktivitet i fråga om invandrarnas tillträde till högre utbildning. Statens invandrarverk redovisar i sitt yttrande över förslaget från kommittén för utländska studerande uppgifter som ger vid handen, att »betydligt färre invandrare och invandrarbarn än övriga invånare i landet fortsätter sina studier efter den obligatoriska skolan». — »Ett primärt mål bör således vara att stimulera framför allt invandrarbarnen till en ökad studiefrekvens. Informationen till invandrare om möjligheten att studera vidare måste därför intensifieras.»

KU instämmer i dessa synpunkter. En tillämpning av dessa principer överensstämmer också väl med andan i ingångna internationella konventioner, vilka är av grundläggande betydelse för vår behandling i studiehänseende av invandrarna.

13.6.3 Behörighetsvillkor

I fråga om personer *bosatta i Sverige,* oavsett medborgarskap, bör gälla i princip samma villkor i fråga om tillgodoräknande av utländsk utbildning och yrkeserfarenhet som behörighetsgrund som för svensk utbildning och erfarenhet. Detta innebär, att de av KU föreslagna reglerna för erhållande av allmän behörighet bör omsättas så, att de kan tillämpas även på likvärdig utbildning och erfarenhet som förvärvats i utlandet.

Utländsk gymnasial utbildning om minst två år, i princip slutförd, bör således liksom sådan svensk utbildning ge allmän behörighet till högre utbildning. Bedömningen kan med den föreslagna ändringen göras oberoende av vederbörande lands behörighetsregler. Den av KU föreslagna försöksverksamheten med utvidgad behörighet, grundad på ålder och yrkeserfarenhet (minst 25 respektive 5 år) bör gälla även för här bosatta utlänningar på samma villkor som för svenska medborgare. Detta innebär, att kraven på genomgången orienteringskurs och kunskaper i engelska (se kapitel 10) skall uppfyllas. Vad beträffar kunskaper i svenska, se närmare därom nedan.

Den utvidgning av behörigheten som kommer till stånd, om KU:s förslag i kapitel 10 följs, innebär att Sverige får betydligt generösare behörighetsvillkor än flertalet andra länder. Detta skulle kunna medföra en ej avsedd tillströmning av sådana sökande till svensk utbildning som ej är behöriga i sitt hemland (jfr kapitel 3). I fråga om *gäststuderande* synes därför principen för behörighet alltjämt böra vara den som för närvarande gäller som villkor för behörighet genom utländsk utbildning, nämligen att vederbörande skall ha sådan utbildning som ger behörighet i hans eget land till högre utbildning. Möjligheterna till studier här bör dock inte knytas enbart till utbildning utan till behörigheten i hemlandet såsom sådan, oavsett hur denna uppnåtts (jfr kapitel 3 om t. ex. franska dispensmöjligheter för förvärvsarbetande). *Hemlandets* behörighetsvillkor skall således vara avgörande för behörigheten i Sverige.

Under alla omständigheter bör *nordiska* sökande med i hemlandet behörighetsgivande utbildning etc. ha behörighet även här, vilket innebär någon utvidgning av behörigheten i förhållande till nu gällande krav

på studentexamen i något av Nordens länder (jfr kapitel 3 om dansk högre förberedelseexamen).

Särskilda hänsyn bör, som ovan framhållits, tas till sökande med utländskt medborgarskap men med svenska som modersmål. Underlättande åtgärder för denna kategori bör inte få en sådan utformning att de uppmuntrar till utvandring till Sverige. Enklast och effektivast torde vara, att sådana gaststuderande får behörighet på samma villkor som gäller för invandrare (se ovan), dvs. jämställs med svenska medborgare.

I fråga om särskilda krav för behörighet (förkunskaper) kan vissa svårigheter uppstå, som ovan påpekats, då den sökande inte har svensk utbildning och inte genomgått de kurser, på vilka den högre undervisningen ofta bygger. Man bör vid bedömningen av utländsk utbildning ta hänsyn främst till den sökandes faktiska möjligheter att följa den avsedda undervisningen på grundval av dokumenterade förkunskaper; graden av överensstämmelse med motsvarande svenska skolkurser bör däremot inte vara utslagsgivande. I viss utsträckning bör, även vid central antagning, företrädare för den sökta utbildningen medverka vid granskningen av den sökandes förkunskaper. Därigenom torde dessa förkunskaper lättast kunna jämföras med vad den önskade utbildningen faktiskt kräver. Då kunskaperna är otillräckliga, bör den sökande hänvisas till kompletteringsstudier i hemlandet eller till kompletterande utbildning i Sverige inom ramen av den gymnasiala vuxenutbildningen.

13.6.4 Kunskaper i svenska och främmande språk

Kommittén för utländska studerande föreslår att utländska sökande, som inte behärskar svenska språket, skall genomgå utbildning i svenska *före* påbörjandet av de egentliga studierna och att kunskaper i svenska skall uppställas som ett behörighetskrav, något som gäller i praxis vid antagning till spärrad utbildning vid universitet m. m. (se ovan). KU instämmer i detta förslag vad avser den grundläggande universitetsutbildningen. I fråga om studerande som avser att delta i forskarutbildning eller motsvarande specialstudier, dvs. studier på högre nivå, bör konsistoriet dock kunna befria den sökande från ett generellt krav på kunskaper i svenska. Vilken omfattning kunskaperna i svenska språket skall ha är främst en praktisk fråga. UKÄ har i yttrande över förslaget från kommittén för utländska studerande, med hänvisning till skrivelse till kommittén 23.12.1969, redogjort för olika omständigheter i det förevarande sammanhanget.

Ämbetet betonar starkt vikten av kunskaper i svenska och understryker bl. a. att det också ur studiesocial synvinkel är av betydelse, att de studerande har sådana förkunskaper, att de i normal ordning kan följa undervisningen. I skrivelsen redovisas uppgifter som ger vid handen att kurserna Svenska 1—3 (se ovan) bör vara ett rimligt mått på erforderliga kunskaper. UKÄ är också närmast benäget att förorda ett allmänt förkunskapskrav motsvarande dessa kurser. Vissa studier kan emellertid kräva mer omfattande förkunskaper varför det enligt UKÄ:s mening bör vara möjligt att som särskilt förkunskapskrav föreskriva t. ex. kunskaper motsvarande Svenska 1—4.

KU instämmer i UKÄ:s förslag men vill ytterligare betona, att kunskaper som i huvudsak *motsvarar* angivna kurser skall godtas, t. ex. cirkelstudier (se 13.5 ovan) eller långvarig bosättning i Sverige. I övrigt finner KU det tveksamt, om kurser i svenska av detta slag skall organiseras och administreras av universiteten som nu är fallet med kurserna Svenska 1—4. I enlighet med vad som annars vanligen sker borde kompletteringsstudier förläggas till förslagsvis den gymnasiala vuxenutbildningens område. KU förordar generell övergång till denna ordning.

Kommittén för utländska studerande föreslår (s. 64), att kravet på kunskaper i svenska skall skrivas in i behörighetskungörelsen men att berörda myndigheter bör precisera omfattningen av de krävda kunskaperna. KU vill för sin del förorda, att kravet preciseras till sin omfattning enligt ovan

och får gälla generellt som ett *allmänt* krav på behörighet. I vissa fall kan dock ytterligare kunskaper i svenska erfordras, varvid dessa ökade kunskaper bör uppställas som ett *särskilt* villkor för behörighet.

Många utländska studerande anländer för närvarande till Sverige utan kunskaper i något av de i den högre undervisningen vanligast förekommande främmande språken, vilket kan vålla svårigheter, då delar av kurslitteraturen vid de högre läroanstalterna oftast är avfattad på främmande språk, främst engelska. Då av svenska sökande till högre utbildning enligt KU:s förslag fordras kunskaper i engelska, synes det rimligt att man på de utländska studenterna ställer samma krav, vad gäller tillträde till grundutbildning.

Ovannämnda krav i svenska och engelska bör gälla alla kategorier studerande som inte är svenska medborgare, dock med undantag för medborgare i nordiskt land vad gäller svenska språket.

13.6.5 Urval bland behöriga sökande

Vid urval till spärrad utbildning kommer utländska sökande normalt att bedömas inom ramen för den s. k. fria kvoten (se kapitel 12). Om t. ex. invandrare grundar sin behörighet på svensk utbildning, ingår de i den grupp som bestäms av deras utbildning och bedöms inom denna.

Vissa problem vid bedömning av utländska sökande är ofrånkomliga. Det första problemet är i stor utsträckning gemensamt för bedömningen inom den fria kvoten, nämligen svårigheten att jämföra vitt skilda meriter. Ett annat problem ligger i bestämmandet av den andel av antalet tillgängliga utbildningsplatser som bör tillkomma de gäststuderande

De invandrare, som söker utbildning på en spärrad utbildningsväg, kan inte, enligt principen om likställighet med svenska medborgare, särbehandlas i fråga om det antal platser som skall tillkomma dem. De bör således vanligen ingå i den fria kvoten utan att som grupp betraktad tilldelas visst antal platser. Ett problem ligger i att vederbörande antagningsmyndighet kan möta svårigheter vid värderingen av de sökandes meriter, speciellt i fråga om jämförelser mellan svensk och utländsk utbildning. Detta problem kan dock knappast lösas med generella regler. Så vitt skilda som utbildningssystemen är olika länder emellan, får man således räkna med att man oftast måste göra en inviduell bedömning av sådana sökande som har utländsk utbildning. Det bör ankomma på vederbörande myndighet, i första hand UKÄ, där vid centrala antagningsenheten efter hand en omfattande erfarenhet av utländska studiemeriter kommer att föreligga, att systematisera dessa erfarenheter till ledning för bedömningen.

De gäststuderande kan inte utan vidare på samma sätt göra anspråk på utbildningsplatser som fallet är med invandrarna. Svårigheterna att bedöma deras meriter torde oftast vara större än i fråga om invandrarna, vilket kan leda till att denna grupp blir sämre tillgodosedd vid fördelningen av tillgängliga platser. Ett rimligt antal platser bör emellertid kunna komma också de gäststuderande till del. Det är då angeläget att underlätta antagningsmyndighetens arbete och att förenkla bedömningen av de gäststuderandes meriter. Detta skulle kunna ske genom att ett visst maximiantal platser för varje antagning reserverades för gäststuderande. Inom denna ram skulle bedömningen kunna göras på ett enklare sätt utan ingående jämförelser med andra sökandegrupper. Kungl. Maj:t, eller den myndighet Kungl. Maj:t bestämmer, skulle därvid kontinuerligt fastställa det maximala antalet gäststuderande vid spärrade utbildningsvägar. Vägledande för detta antal kan vara t. ex. det antal gäststuderande som sökt till utbildningen i fråga närmast föregående termin. Antagningsmyndigheten skulle ha rätt och skyldighet att pröva sökandes lämplighet för de avsedda studierna och avgöra om antagning i det enskilda fallet. Det avdelade maximala antalet platser skulle därför inte behöva uppfyllas med gäststuderande. Eventuellt ej besatta platser borde disponeras för övriga sökandes räkning.

Mellan de nordiska länderna borde

lämpligen särskilda avtal slutas om ömsesidigt upplåtande av spärrade utbildningsplatser. Vissa förberedelser i denna riktning redovisas i specialbetänkandet SOU 1970:20.

För särskilda ändamål bör Kungl. Maj:t kunna avdela platser i spärrad utbildning för gäststuderande, nämligen i fråga om sådana studerande för vilka Sverige påtagit sig ett särskilt utbildningsansvar, t. ex. SIDA-stipendiater.

13.7 *Sammanfattande förslag*

KU tar inte ställning till vissa frågor, som nära berör de utländska studerande, nämligen det studiesociala stödets utformning och här aktuella delar av den allmänna utlänningspolitiken, t. ex. frågan om avgränsningen mellan invandrare och gäststuderande.

Invandrare bör, i enlighet med gällande internationella konventioner, vara i princip jämställda med svenska utbildningssökande, och samma villkor för allmän behörighet bör gälla för båda dessa grupper, alltså minst tvåårig gymnasial utbildning (motsvarande) eller — försöksvis — minst 25 års ålder och fem års yrkesverksamhet, detta oavsett om utbildningen (motsvarande) är svensk eller utländsk. Dessa villkor bör även gälla svenskspråkiga gäststuderande som är medborgare i andra länder.

Gäststuderande bör i övrigt bedömas efter sitt hemlands behörighetsregler. Den som är behörig i hemlandet bör vara behörig även i Sverige. Under alla omständigheter bör detta gälla nordiska sökande.

För samtliga utländska sökande till grundutbildning bör kunskaper i svenska och engelska vara villkor för allmän behörighet. Kunskapsnivån i svenska bör motsvara minst kursen Svenska 3. I särskilda fall skall kunna ställas högre krav (särskilt behörighetsvillkor). På olika sätt förvärvade kunskaper i svenska skall kunna godtas. Kravet på kunskaper i svenska bör inte gälla medborgare i nordiskt land.

I engelska bör gälla samma krav som för svenska sökande (för allmän behörighet).

Sökande med utländsk utbildning bör vid urval bland behöriga sökande bedömas inom den fria kvoten. För gäststuderande skulle ett visst maximiantal platser inom den fria kvoten kunna bestämmas för varje antagning och utbildningsväg (motsvarande) av Kungl. Maj:t eller den myndighet Kungl. Maj:t bestämmer. På samma sätt bör Kungl. Maj:t kunna avdela platser i spärrad utbildning för sådana gäststuderande för vilka Sverige påtagit sig ett särskilt utbildningsansvar.

Dispens från gällande behörighetskrav bör kunna beviljas utländska sökande i samma ordning som svenska sökande.

14 Förslagens räckvidd och genomförande

14.1 *Inledning*

I KU:s direktiv anges att utredningsuppgifterna gäller statligt reglerad utbildning. Departementschefen definierar närmare innebörden av utbildning på följande sätt. »Med utbildning avser jag, både här och i det följande, inte bara sådan utbildning, som bedrivs vid läroanstalter av olika slag, utan även sådan utbildning hos anställningsmyndighet, som krävs för fortsatt anställning hos myndigheten.»

Det område, som berörs av KU:s förslag om behörighet och urval till högre utbildning, begränsar sig således inte till det allmänna utbildningsväsende som drivs av staten eller kommunerna eller av enskilda huvudmän enligt statliga bestämmelser. Också den utbildning som drivs av staten som arbetsgivare (anställningsmyndighet) berörs av KU:s arbete. Den närmare innebörden av detta diskuteras nedan.

Först måste en grundläggande avgränsning göras, nämligen vad som bör avses med högre utbildning; endast högre utbildning skall i princip ingå i KU:s uppgifter. I kapitel 9 lämnas förslag på vissa utbildningsvägar som bör flyttas från grundskolans kompetensområde till den högre utbildningen. Därutöver bör i förtydligande syfte följande anföras.

Avgörande för bestämmandet av utbildningsnivå bör vara det *allmänna* behörighetskravet. Om sålunda behörighetsvillkoren till viss utbildning upptar grundskolekompetens och dessutom t. ex. viss ytterligare skolmässig förutbildning och/eller krav på viss praktik, bör utbildningsvägen i fråga tillhöra grundskolans kompetensområde. Av KU föreslagna bestämmelser skall således inte äga tillämpning i sådana fall.

14.2 *Tillämpning inom den högre utbildningen*

14.2.1 Olika typer av utbildning

Som inledningsvis anmärkts kan den högre utbildningen grovt indelas i två grupper efter huvudmannaskap och graden av anknytning till andra slag av statlig verksamhet.

Den ena gruppen utgörs av utbildning (enligt statliga bestämmelser) vid samhällets särskilda utbildningsorgan, dvs. institutioner och läroanstalter, vilka är fristående i förhållande till arbetsgivarna eller andra avnämare på arbetsmarknaden. Utbildning vid dessa läroanstalter etc. är således inte organisatoriskt samordnad med viss yrkesverksamhet. Som exempel kan nämnas utbildning vid filosofisk fakultet, som visserligen är inriktad på bestämda ämnesområden men normalt inte mot vissa specificerade yrken och befattningar. Sådana ämneskombinationer kan visserligen väljas som förbereder för t. ex. verksamhet som lärare. Regelmässigt förutsätts dock för en blivande lä-

rare pedagogisk fackutbildning vid lärarhögskola, som sorterar under annan myndighet (SÖ) än universiteten. Sjuksköterske- eller läkarutbildningen är exempel på utbildning som är nära samordnad med senare yrkesverksamhet. Utbildningen är likväl organisatoriskt skild från sjukvården.

Utbildningen vid samhällets särskilda utbildningsorgan är kvantitativt helt dominerande. Den andra typen av utbildningsorganisation representeras av den utbildning, som statliga verk anordnar för att tillgodose egna behov av utbildad personal. Som exempel på sådan s. k. inomverksutbildning kan tas de affärsdrivande verkens utbildning eller utbildningen inom krigsmakten, tullen etc. Utbildningen och den yrkesverksamhet, till vilken utbildningen leder, sorterar där under en och samma huvudman. Arbetsgivaren har organisationen av utbildningen i sin hand och kan därigenom i detalj anpassa utbildningen till de yrkes- och befattningskrav som gäller inom varje område. De studerande är normalt i någon form *anställda* vid myndigheten, och lön eller arvode utgår under utbildningstiden, eftersom denna tid i flertalet fall torde jämställas med vanlig tjänstgöring. I vissa fall föreligger dock ett egentligt anställningsförhållande först under senare delen av utbildningstiden eller efter helt genomgången utbildning. Vid krigsmakten sker rekryteringen till officersutbildning i en eller annan form på värnpliktstjänstgöringens grund.

Även i fråga om urvalet till utbildning föreligger skiljaktigheter mellan s. k. inomverksutbildning (motsvarande) och sådan utbildning som anordnas av samhällets särskilda utbildningsorgan. Som KU tidigare konstaterat, är det mycket svårt att utforma behörighets- och urvalsregler med hänsyn till kraven i ett kommande yrke.

KU:s förslag rörande behörighet och urval avser i allt väsentligt utbildningskraven. Denna begränsning är av olika skäl i regel ofrånkomlig vid de fristående utbildningsanstalterna, där möjligheterna är små att vid urvalet ta hänsyn till kraven i vissa bestämda yrken.

I fråga om myndigheternas egen utbildning är däremot hänsynen till *yrkeskraven* avgörande för urvalet. Den vikt man tillägger dessa krav belyses för den statliga inomverksutbildningens del av den relativt stora roll som där spelas av olika särskilda urvals- eller lämplighetsprov. Att yrkeskraven är bestämmande för dessa myndigheters anställningspolitik framgår också av att även till kvalificerad inomverksutbildning i stor omfattning antas s. k. långvägare med en jämförelsevis begränsad tidigare skolutbildning. I dessa fall har vederbörande kvalificerat sig genom utbildning och goda arbetsinsatser inom verket. För krigsmaktens del får sådana långvägare komplettera sin skolutbildning enligt de behörighetskrav som gäller vid direktrekrytering från det allmänna skolväsendet.

I fråga om verksutbildning kan man urskilja vissa olikheter med avseende på rekryteringen. Till vissa former av utbildning uttas enbart sådana sökande som varit anställda inom myndigheten under kortare eller längre tid. Som exempel kan nämnas den centrala kanslistutbildningen, till vilken deltagarna rekryteras uteslutande bland anställda inom statliga myndigheter. Ett annat exempel är utbildningen till underofficer inom krigsmakten, till vilken rekryteringen i princip sker ur underbefälets led. Utbildningskravet för behörighet är här emellertid fackskola, vilken utbildning måste genomgås (vid försvarets läroverk) före utnämning i underofficersgrad. Den här nämnda rekryteringsmetoden är ett led i en intern befordringsgång, i vilken av arbetsgivaren föreskriven och anordnad utbildning ingår som ett integrerat avsnitt (»intern rekrytering»).

I andra fall kommer deltagare i utbildningen direkt från det allmänna skolväsendet, utan krav på föregående anställning vid myndigheten. Exempel på sådan extern rekrytering är de affärsdrivande verkens högre administrativa utbildning och officersutbildningen. Inomverksrekrytering och extern rekrytering går i vissa fall parallellt till samma utbildning.

De med hänsyn till rekryteringssätt olika förhållanden, som föreligger inom statligt

1 *Extern rekrytering*	2 *Extern rekrytering (anställning)*	3 *Intern rekrytering*
		Fortsatt yrkesverksamhet inom verk och myndigheter (arbetsgivare)
Öppen arbetsmarknad	Yrkesverksamhet inom verk och myndigheter (arbetsgivare)	Utbildning vid verk och myndigheter (arbetsgivare)
Utbildning inom det allmänna utbildningsväsendet	Utbildning vid verk och myndigheter (arbetsgivare)	Yrkesverksamhet inom verk och myndigheter (arbetsgivare)

Figur 6. Olika modeller för rekrytering till statligt reglerad, högre utbildning samt för koppling mellan utbildning och senare yrkesverksamhet.

reglerad, högre utbildning (samhällets särskilda utbildningsorgan samt statliga myndigheter med egen personalutbildning), kan schematiskt illustreras med ovanstående figur.

14.2.2 Tillämpning inom olika områden

Sådan högre utbildning som ingår i det allmänna utbildningsväsendet (modell eller grupp 1 i figuren ovan) är det närmast till hands liggande tillämpningsområdet för nya kompetensregler. På detta område kan kompetensfrågorna i full utsträckning regleras genom generella bestämmelser.

Grupp 2, dvs. verksutbildning med extern rekrytering, har i viss mån annorlunda ställning, vilket utvecklats ovan. Gemensamt med grupp 1 har grupp 2 den öppna rekryteringen till utbildning (extern rekrytering); att det i viss utsträckning är möjligt att på något annorlunda villkor, via arbetserfarenhet (anställning) inom verket, vinna inträde i utbildningen i fråga, innebär ingen principiell skillnad.

I remissyttranden över KU:s betänkande I, med förslag till provisoriska bestämmelser rörande behörighet (1966), anfördes från verk med egen utbildning synpunkter på kompetensregler för tillträde till verksutbildning. Man ställde sig i allmänhet avvisande till KU:s förslag att i enhetlighetens intresse inordna även verksutbildningen under en allmän behörighetskungörelse (för den högre utbildning som ligger utanför universitetssektorn). Som representativt för dessa synpunkter kan telestyrelsens yttrande refereras. Styrelsen underströk att företagsutbildningen är anpassad för på förhand definierade arbetsuppgifter hos en och samme arbetsgivare. Detta är en väsentlig orsak till att behörighetsreglerna är oenhetliga inom verksutbildningens område. Styrelsen var av den uppfattningen, att det inte var lämpligt eller ens försvarligt att inordna kompetensvillkoren för all offentlig, statligt reglerad verksutbildning under en och samma behörighetskungörelse med bindande allmänna behörighetsvillkor, gemensamma med annan högre utbildning. Den översyn av grunderna för rekrytering, som kan bli nödvändig, borde därför ske med utgångspunkt i förhållandena vid varje verk för sig.

Liknande synpunkter, innebärande bl. a. avstyrkande av att verksutbildningen inordnas i en enhetlig kompetenskungörelse, framfördes från en del myndigheter i remissyttranden över KU II (1967).

Från de berörda myndigheternas sida har man således klart markerat verksutbildningens särställning. Till en del synes dock oron i ovannämnda yttranden för följderna av enhetliga behörighetsregler o. d. vara föranledd av att den högre utbildningen utanför universitetsområdet – och därmed verksutbildningen – skulle få behörighetsvillkor som var lägre än inom detta sistnämnda område, närmast på grund av att fackskola enligt KU:s betänkanden I–II inte avsågs ge behörighet till universitetsstudier. I nu föreliggande förslag avses dock breddningen av behörigheten gälla i princip all högre utbildning.

KU har för sin del funnit att hänsyn bör tas till verksutbildningens särart. Utredningens uppgifter är också begränsade vad gäller sådan utbildning. Egentliga anställningsvillkor kan sålunda inte ligga inom utredningsuppdragets ram. KU har ej heller möjligheter att framlägga förslag om de särskilda villkoren för behörighet till verksutbildning (förkunskaper m. m.). Å andra sidan ger direktiven klara anvisningar om att verksutbildningen tillhör KU:s uppgiftsområde. Det är från olika allmänna synpunkter inte heller lämpligt, att vissa sektorer inom den statligt reglerade högre utbildningen tillämpar behörighetsregler etc. som väsentligt skiljer sig från vad som gäller inom det allmänna utbildningsväsendet.

Efter ingående överväganden, där bl. a. hänsynen till berörda verks och myndigheters uppgifter har vägts mot det allmänna intresset av ett gemensamt kompetenssystem, har KU stannat för följande *förslag till principlösning.*

De kompetensregler som tillämpas på grupp 1 bör gälla även för grupp 2. Viss hänsyn måste dock tas till de särskilda förhållanden som råder inom den sistnämnda gruppen, särskilt utbildningens specifika yrkesinriktning och de studerandes anställning hos respektive myndighet redan under utbildningstiden. KU återkommer nedan till de modifieringar i utredningsförslagen som kan föranledas därav.

Utbildning i grupp 3 har ingen direkt ingång från det allmänna utbildningsväsendet. Viss tids anställning, i många fall i kombination med intern verksutbildning, är en förutsättning för antagningen till den fortsatta (högre) utbildningen. KU har därför stannat för att generella kompetensregler inte nödvändigtvis behöver tillämpas inom detta område utan att det bör ankomma på Kungl. Maj:t eller den myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att reglera dessa villkor. Som exempel på utbildning, som på detta sätt skulle falla utanför tillämpningsområdet för av KU föreslagna kompetensregler, kan nämnas den centrala kanslistutbildningen, som innehållsmässigt kan räknas till den högre utbildningen, samt underofficersutbildningen (trots att denna kräver genomgången fackskola), till vilken deltagarna normalt rekryteras bland underbefälet. Även sådan statlig utbildning, som normalt förutsätter genomgången yrkesutbildning och/eller mer eller mindre långvarig yrkesverksamhet, har KU ansett ligga utanför sina uppgifter, t. ex. arbetsmarknadsverkets interna utbildning av arbetsförmedlare.

Vad beträffar de *statliga aktiebolagen* har KU funnit, att dessa inte skall innefattas i det föreslagna, generella kompetenssystemet. Statliga bolag bör i fråga om anställning och befordran av personal ha i princip samma rörelsefrihet som privata företag när det gäller formella kompetenskrav.

14.3 *Modifieringar i kompetenssystemet*

Allmänt

I kapitlen 10—12 har framlagts förslag till behörighets- och urvalsregler. I vissa stycken har förslagen karaktär av rambestämmelser, inom vilka vederbörande myndighet har att bestämma i vissa kompetensfrågor (särskilda förkunskapskrav, bedömning av om viss utbildning svarar mot gymnasial sådan m. m.). Därutöver kan i en del fall vissa modifieringar i det föreslagna kompetenssystemet visa sig befogade.

Grundläggande i det av KU föreslagna kompetenssystemet är behörighetsreglerna. I fråga om den allmänna behörigheten bör samma grundregler gälla för all högre utbildning.

Förkunskapskraven och övriga särskilda krav för behörighet bör ankomma på vederbörande myndighet att bestämma med den inskränkning, som kan föranledas av den administrativa samordningen av kompetensfrågorna (se del 2). För vissa utbildningsvägar har KU dock föreslagit även särskilda behörighetsvillkor (se kapitel 11).

Vid ett antal utbildningsvägar har utvecklats *urvalssystem,* som till synes inte ryms inom det av KU föreslagna kompetenssystemet. Så t. ex. används vid journalisthögskolor grupptest i kombination med

17—*014252*

arbetsprov och intervjuer som urvalsinstrument; skolbetygen har inget inflytande på urvalet och ingen kvotering äger rum (se även kapitel 4). Vid krigsmakten och vid verk med direktrekrytering från det allmänna skolväsendet begagnas i stor utsträckning testinstrument för lämplighetsprövning av de sökande. Sådana prov har beskrivits i KU:s specialbetänkande SOU 1968: 25. KU finner det angeläget att testinstrument etc. får ökad användning vid antagning till sådana yrkesinriktade utbildningar som det här är fråga om men vill samtidigt understryka, att stora krav måste ställas på instrument av detta slag. Särskilt viktigt är att testinstrumentens förmåga att förutsäga framgång i studier och yrkesverksamhet kontinuerligt undersöks.

Proven i fråga bör, där de är ägnade därför, kunna ersätta det av KU som urvalsinstrument föreslagna studielämplighetsprovet eller, om de ej är lämpade för rangordning, i stället tjäna som ett instrument för behörighetsprövning, närmast som ett särskilt krav för behörighet. Vidare bör kvoteringsförfarandet kunna användas mer restriktivt vid antagning till utbildning med lämplighetsprov än annars och i vissa fall kunna sättas ur spel, särskilt då antalet sökande är lågt (jfr kapitel 12).

Följande modifieringar föreslås i av KU föreslagna regler för behörighet samt urval.

Journalistutbildning vid journalisthögskola

Urvalet till journalistutbildning vid journalisthögskolorna bör ägnas uppmärksamhet, inte minst med tanke på att denna utbildning är förhållandevis ny; den inrättades genom riksdagsbeslut 1962 om statliga journalistinstitut och hade i viss mån karaktär av försöksverksamhet. Genom riksdagsbeslut 1967 (i enlighet med prop 1967: 43) omorganiserades utbildningen och journalistinstituten ombildades till journalisthögskolor.

I yttrande 29.8.1967 över frågan om antagning av elever till journalistutbildning framförde KU vissa tekniska anmärkningar riktade mot brister i det lämplighetsprov som skulle användas vid antagningen till journalisthögskolorna. KU är dock för närvarande inte beredd att framlägga förslag till nytt antagningsförfarande. Den nu rådande ordningen för urval till utbildning vid journalisthögskola, som tillämpas sedan 1967, bör gälla tills vidare, men KU förutsätter, att erfarenheterna från antagningen kontinuerligt insamlas samt att urvalssystemet omprövas så snart skäl härtill föreligger. De av KU föreslagna behörighetsreglerna bör gälla i full utsträckning även för antagning till journalistutbildning.

Handelshögskolan i Stockholm

har i vissa avseenden en särställning genom sin karaktär av privat institution. Högskolans verksamhet bygger ytterst på ett avtal från 1954 mellan staten, Stockholms stad, Handelshögskoleföreningen i Stockholm och handelshögskolans direktion. Tillträdet till utbildningen där regleras dock, på basis av ovannämnda avtal, av statliga bestämmelser (senast i kungl. brev 8.3.1968), ehuru med visst utrymme för särskilda befogenheter för högskolans lärarråd att reglera sättet för urval bland behöriga sökande. I det ovannämnda kungliga brevet bestäms också, att en fjärdedel av platserna får besättas av behöriga sökande som genomgått psykotekniska prov »eller annan särskild prövning». KU föreslår, att bestämmelserna om villkoren för behörighet, meritvärdering och urval vid handelshögskolan så långt möjligt utformas i överensstämmelse med KU:s generella förslag till sådana bestämmelser och att för detta ändamål överläggningar i frågan kommer till stånd mellan avtalsslutande parter.

Personalutbildning vid statliga myndigheter

Som ovan nämnts bör de av KU föreslagna allmänna behörighetsreglerna gälla utan undantag och sålunda tillämpas vid verkens och myndigheternas egen utbildning i den mån denna gäller personal som är externt rekryterad. Vissa modifikationer vad gäller urvalet bör få förekomma med hänsyn till

de speciella kraven inom varje utbildningsområde. Dessa modifikationer bör kunna göras i den mån psykologiska prov (lämplighetsprövning) står till buds vid antagningen. Sådana prov används nu vid flertalet här berörda utbildningsvägar (vid verk och myndigheter). I vad mån de kan ersättas av det av KU utarbetade studielämplighetsprovet får avgöras efter hand, sedan det sistnämnda provet utprövats närmare (se kapitel 12). Då det i regel är fråga om ett begränsat antal utbildningsplatser som skall besättas bör man, helt eller delvis, kunna avstå från kvotering vid urvalet, dels på grund av att kvotering av ett litet antal platser ofta är ett mindre praktiskt förfarande, dels emedan de tillgängliga proven bör få förhållandevis stor genomslagskraft.

14.4 *Tidsmässigt genomförande*

14.4.1 Inledning

Val av tid för införande av ett nytt kompetenssystem är av olika skäl betydelsefullt. Främst följande synpunkter kan inverka på valet av lämplig tidpunkt.

1 Hänsyn bör tas till de grupper vilka redan har kompetens och vilka genom nya bestämmelser för behörighet och urval skulle ställas inför nya regler, som kanske innebär inskränkningar i deras tidigare möjligheter. Exempel: de som valt viss linje etc. i gymnasiet med ledning av bl. a. gällande kompetensregler avseende högre utbildning bör vid skolans slut inte ställas inför ändrade kompetensregler.

2 Om behörighet till högre utbildning utsträcks till nya grupper, bör övergången till det nya systemet göras mjuk för att den högre utbildningens organ inte skall utsättas för alltför hårda påfrestningar. Exempel: enligt KU:s förslag skall behörigheten utvidgas till i princip hela gymnasieskolan och till stora grupper vuxna.

3 Berörda samhällsorgan bör få erforderlig tid till sitt förfogande för att förbereda t. ex. nya urvals- och antagningssystem. Exempel: tid för uppbyggnad av ett antagningssystem som använder datamaskinella hjälpmedel.

4 Det bör ges tillräcklig tid för information av berörda grupper om det nya kompetenssystemets innebörd. Exempel: att behörighet till högre utbildning utsträcks till nya grupper, medför nya problem, som kräver utbildning av för studie- och yrkesvägledning ansvariga och spridning av information i ganska vida kretsar.

En fråga av central betydelse i detta sammanhang är, när beslut om ett nytt kompetenssystem tidigast kan fattas. Med hänsyn till behovet av remisstid m. m. torde ett sådant beslut kunna fattas tidigast under år 1971. Först i och med beslutet kan en konkret information om de nya bestämmelserna m. fl. åtgärder igångsättas.

Tidpunkten för införandet av ett nytt kompetenssystem kan lättast diskuteras mot bakgrunden av gymnasieskolans förhållanden (skolformens införande, olika utsläpp osv.). I realiteten kommer dock personer med äldre utbildning – eller sökande som inlett t. ex. gymnasiestudier med ledning av äldre kompetensregler till högre utbildning – att under lång tid efterfråga högre utbildning. Bl. a. kan grundutbildningen av värnpliktiga medföra, att stora grupper behöriga sökande först viss tid efter skolstudiernas slut kan uppträda som utbildningssökande.

En översiktlig tidtabell (enligt nedan) för gymnasieskolans införande och de första utsläppen från den kan ge viss ledning för bedömningen av lämplig tidpunkt för det nya kompetenssystemets genomförande.

Vårterminen 1971 Val i grundskolans årskurs 9 av linjer etc. i gymnasieskolan (första gången)

Juli 1971 Gymnasieskolan införs

1971 Beslut fattas om nytt kompetenssystem

Vårterminen 1972 Val i grundskolans årskurs 9 av linjer etc. i gymnasieskolan (andra gången)

Vårterminen 1973 Första utsläppet från gymnasieskolans tvååriga linjer

Vårterminen 1974 Första utsläppet från treåriga linjer

Vårterminen 1974 Andra utsläppet från tvååriga linjer

Vårterminen 1975 Andra utsläppet från treåriga linjer

Vårterminen 1975 Tredje utsläppet från tvååriga linjer.

14.4.2 Hänsyn till redan behöriga grupper

Det är nödvändigt och rimligt att vid genomförandet av ett nytt kompetenssystem ta hänsyn till grupper som redan tidigare valt en viss väg till behörighet till önskad utbildning. Denna hänsyn gäller främst villkoren för antagning till spärrad utbildning. I fråga om gymnasieskolan och dennas nuvarande företrädare berörs främst gymnasiet (treåriga linjer) och i mindre utsträckning fackskolan (tvååriga linjer).

Gymnasieskolan införs 1.7.1971. Elever kan då ha valt linje (gren, variant) motsvarande gymnasiet eller fackskolan och bedriver sina studier med hänsyn till bl. a. nu gällande regler om meritvärdering av skolbetyg. Så t. ex. kan enligt nuvarande regler, som enligt KU:s förslag skall ändras, betyg i ämnen som avslutats i årskurser 1 och 2 väl höja men inte sänka medelbetyget. Det kan med viss rätt hävdas, att eleverna behöver känna till sådana regler för studieplanering med hänsyn till den kommande meritvärderingen. Ändringar under pågående studier skulle kunna minska deras utsikter att hävda sig i konkurrensen. Från andra utgångspunkter kan man dock betona det mindre önskvärda i spekulativa studieval.

De principer som KU föreslår i fråga om meritvärdering av skolbetyg ansluter trots ovannämnda ändring förhållandevis nära till nu gällande regler. Något starkare skäl att, av hänsyn till ändringar i meritvärderingsreglerna, uppskjuta ikraftträdandet av det nya kompetenssystemet föreligger därför inte.

KU:s urvalssystem kännetecknas av att nya meritvärderingsgrunder införts vid sidan av betygen (studielämplighetsprov, arbetslivserfarenhet). Dessa nya grunder torde inte påverka den enskilde elevens studieplanering. Det kan dock inte förrän sent avgöras vilket *inbördes* meritvärde betyg, prov och arbetslivserfarenhet har. Detta kan medföra osäkerhet om egna utsikter vid antagning till spärrad utbildning men knappast inverka på arbetsviljan i skolan. Sökande med mycket goda betyg har under alla omständigheter utsikter att få platser på spärrade utbildningsvägar (se kapitel 12).

För de treåriga linjernas del bör det nya systemet kunna införas vid det första utsläppet från den nya gymnasieskolan, dvs. år 1974. Vad de tvååriga linjerna angår, kan det av allmänna lämplighetsskäl anses mindre lämpligt att de får utvidgad behörighet *före* det första utsläppet från de treåriga linjerna, dvs. redan vid utsläppet 1973. I realiteten måste emellertid de tvååriga linjernas elever i flertalet fall ägna tid åt kompletteringsstudier för att uppfylla olika förkunskapskrav, varför inget försprång i realiteten uppstår, om de nya kompetensreglerna träder i kraft redan 1973.

14.4.3 Hänsyn till den högre utbildningens kapacitet

Även om utvidgningen av behörigheten inte kan väntas medföra någon hastig ökning av antalet studerande i (sökande till) högre utbildning, kan de ansvariga myndigheterna (utbildningsanstalterna) ställas inför vissa övergångsproblem, om det nya kompetenssystemet införs sent. Ju längre tid som förflyter från beslut till ikraftträdande, desto större grupper med behörighet enligt de nya reglerna kan väntas samtidigt söka högre utbildning. Ett tidigt införande kan minska denna ackumuleringseffekt.

Detta problem har teknisk karaktär samt begränsad varaktighet och räckvidd. På längre sikt berör emellertid behörighetens utvidgning frågan om den högre utbildningens dimensionering; kompetensreglerna är ett viktigt styrinstrument härför. Denna dimensioneringsfråga ligger emellertid i princip utanför KU:s uppgiftsområde och utgör en huvuduppgift för U 68 (se även kapitel 6).

Med hänsyn till ackumulationseffekten bör de nya kompetensreglerna således träda i kraft för hela gymnasieskolan så tidigt som möjligt, dvs. fr. o. m. den antagning

till högre utbildning som avser höstterminen 1973.

14.4.4 Administrativa hänsyn

Ansvariga myndigheter på den högre utbildningens område kan göra anspråk på rimlig tid för att förbereda mottagandet av nya grupper av studerande (sökande). Sålunda skall förkunskapskraven i många fall analyseras och fastställas (jfr kapitel 11). Erfarenhetsmässigt tar detta arbete dock endast begränsad tid i anspråk. Svårare är problemet vid den spärrade utbildningen, särskilt där central antagning till flera utbildningsvägar förekommer. Uppbyggandet av nya system, särskilt sådana med datatekniska hjälpmedel, tar viss tid. Om de nya reglerna för behörighet och urval skall införas 1973, krävs därför att förberedelser inleds så snart detta blir möjligt. De organ som svarar för studie- och yrkesvägledningen behöver också en inte alltför knappt tilltagen tid för att förbereda information till berörda grupper av sökande och behöriga.

En förutsättning för att nya regler för urval skall kunna tillämpas är, att försöksverksamheten med studielämplighetsprov m. m. gett användbara instrument för meritvärderingen.

14.4.5 Hänsyn till informationsbehovet

I princip bör information lämnas i grundskolans högsta årskurs om vilka kompetensregler som kommer att gälla efter avslutad gymnasieskola. Med beslut år 1971 kan sådan information ges senast fr. o. m. våren 1972. Under förutsättning att nya kompetensregler träder i kraft 1973, kommer en årsklass (1971, den första i gymnasieskolan) att gå miste om tidig information om de nya reglerna. Behovet av information i gymnasieskolan blir därför så mycket större för denna årsklass.

Vad beträffar de vuxna i olika behörighetsgrupper kan ett senareläggande av tiden för systemets genomförande knappast ge några fördelar. Det är här inte fråga om koncentrerade utsläpp av behöriga utan om personliga avgöranden. Lång tid kan ofta krävas för att förverkliga planer på inträde i högre utbildning. De som nu deltar i försöket med utvidgad behörighet borde omedelbart kunna få rätt att fortsätta sina studier fram till fullständig examen, dvs. före huvudbeslutet 1971. Dessutom skulle med fördel, i avvaktan på ett definitivt beslut om de vuxnas kompetensfrågor, dispensreglerna kunna anpassas till de kommande behörighetsreglerna genom att t. ex. regeln om tvåårig gymnasial utbildning (normalkrav för dispens till universitet) mildras eller elimineras.

Det kan ifrågasättas om inte alla kompetensregler avseende vuxna borde sättas i kraft omedelbart. KU har bedömt detta som önskvärt men tvekat inför de administrativa problem som skulle kunna uppstå genom ett snabbt genomförande. Om det nya systemet generellt införs 1973, efter beslut 1971, kommer likväl väntetiden för studieintresserade vuxna att bli relativt kort och kunna användas för olika studieförberedelser.

14.5 *Flyttade utbildningsvägar*

Ett särskilt problem erbjuder de utbildningsvägar, som enligt förslag i kapitel 9 skall flyttas från grundskolans kompetensområde till den högre utbildningen. Sökande som med grundskola (motsvarande) som behörighetsgrund förberett sig för någon av dessa vägar, flertalet tillgängliga först vid 18 års ålder, skulle genom ändringen av behörighetskraven kunna försättas i en besvärlig situation.

För ungdomsgruppernas del kan man relativt lätt finna en tidsgräns, som avgör tidpunkten för ändringen av behörighetsnivån. Fr. o. m. läsåret 1972/73 skall grundskolan vara genomförd i alla kommuner (t. o. m. årskurs 9). Efter beslut om behörighetsnivåerna under 1971 kan information om de nya villkoren ges våren 1972 i årskurs 9. Fr. o. m. antagningen till höstterminen 1975, då de första som lämnat grundskolan 1973 passerat genom gymnasieskolan, bör det enligt KU:s mening vara

lämpligt att tillämpa en höjd behörighetsnivå, om hänsyn skall tas till ungdomens utbildningsförhållanden.

De vuxna, som kanske i en del fall berett sig för utbildning på här avsedda vägar och inlett studier för att, enligt nu gällande behörighetskrav, vinna grundskolekompetens, har rätt till motsvarande hänsyn. Med en höjning fr. o. m. 1975 blir den centrala gruppen de utbildningssökande som lämnat grundskolan (motsvarande) efter 1965/66. De som gått ut grundskolan tidigare har 1975 uppnått 25 års ålder och torde därmed också normalt ha minst fem års arbetslivserfarenhet, dvs. vara behöriga till högre utbildning om övriga krav uppfylls. För de yngres del (gruppen som lämnat grundskolan 1967–1971) bör dispens kunna ges från bl. a. ålderskravet, om de i övrigt kan anses ha förutsättningar att följa undervisningen. En höjning av behörighetsnivån fr. o. m. läsåret 1975/76 borde därför tillgodose även kravet på hänsyn till de äldre. Om möjligheterna att efterge de allmänna kraven i engelska, se kapitel 10.

14.6 *Sammanfattande förslag*

Hänsynen till gymnasieskolans införande bör enligt KU:s mening vara avgörande vid val av tidpunkt för införandet av ett nytt kompetenssystem och väga tyngre än de administrativa och andra olägenheter som kan uppstå vid ett tidigt genomförande av kompetensreformen. Ingen åldersgrupp bör lämna gymnasieskolan utan att ha allmän behörighet till högre utbildning (i förekommande fall efter kompletterande studier i engelska). De nya kompetensreglerna bör därför gälla fr. o. m. den antagning till högre utbildning som avser höstterminen 1973. För att detta utan olägenhet skall kunna ske, bör beslut om ett nytt kompetenssystem fattas under 1971 och genom försöksverksamheten med ett breddat underlag för meritvärdering (studielämplighetsprov, arbetslivserfarenhet) nya förutsättningar skapas för att fastställa urvalsregler.

Vad beträffar de vuxna, bör snarast möjligt beslut fattas och träda i kraft dels om rätt för deltagare i försöksverksamheten med utvidgad behörighet att utan dispensförfarande få fortsätta sina universitetsstudier, dels om ändring i villkoren för dispens. I övrigt bör de nya kompetensreglerna för vuxna, liksom för övriga, träda i kraft fr. o. m. läsåret 1973/74.

Den föreslagna höjningen av behörighetsnivån för vissa utbildningsvägar bör träda i kraft fr. o. m. läsåret 1975/76.

Information om det nya kompetenssystemet bör ges så tidigt som möjligt. Den markerade utvidgningen av behörigheten gör dock valen till och i gymnasieskolan långt mindre avgörande än nu i fråga om möjligheterna till fortsatta studier, varför informationsproblemen, ehuru fortfarande betydelsefulla, inte bör få vara bestämmande för tidpunkten för det nya kompetenssystemets införande.

15 Sammanfattning

15.1 *Bakgrund*

15.1.1 Kompetensfrågorna under 1960-talet

Frågan om intagningsbestämmelser, urvalsinstrument m. m. har under 1960-talet aktualiserats i flera sammanhang, bl. a. i prop. 1964: 50 angående reform av universitetens och högskolornas förvaltning. Ett förslag om inrättandet av ett fristående permanent organ, benämnt statens kompetensråd, lades år 1962 fram av AMS, SÖ och KÖY (dåvarande överstyrelsen för yrkesutbildning). Gymnasieutredningen fann det synnerligen angeläget att detta råd eller en motsvarande institution tillskapades. Kompetensrådsfrågan togs upp i prop. 1964: 71 angående reformering av de gymnasiala skolorna m. m., varvid dåvarande departementschefen fann det mest ändamålsenligt, att hela problemkomplexet beträffande kompetensfrågorna för gymnasiet och fackskolan blev föremål för en samlad utredning.

15.1.2 Den nya skolsituationen

KU:s huvuduppgift har varit att framlägga förslag om och i vilken mån statligt reglerad utbildning bör anknytas till gymnasium och fackskola samt hur bestämmelserna för intagning till sådan utbildning bör utformas.

KU:s uppgiftsområde har utformats i anslutning till de skolreformer på det gymnasiala stadiet som beslutats enligt prop. 1964: 71, dvs. det nya gymnasiet och fackskolan. Sedan detta beslut fattats, har yrkesutbildningen utretts i särskild ordning. Riksdagen fattade 1968 beslut om även den yrkesutbildande sektorn på det gymnasiala åldersstadiet. Samtidigt beslöts att de tre sektorerna gymnasium, fackskola och yrkesskola skulle utgöra en sammanhållen skolform. Därmed fullföljdes ett principiellt ställningstagande från 1964 som sedan dess varit vägledande för skolplaneringen. Den sammanhållna skolformen har fått namnet gymnasieskolan.

Denna utveckling mot ett integrerat gymnasiestadium har gått parallellt med en kvantitativ expansion av detta stadium. Gymnasieskolan kan väntas utveckla sig till en frivillig ungdomsskola, som kommer att genomgås av praktiskt taget alla ungdomar. Denna gymnasieskolans karaktär av skola för alla måste få en avgörande betydelse för utformningen av dess kompetensvärde. Enligt KU:s uppfattning är det i hög grad motiverat att även i kompetenshänseende anlägga en helhetssyn på det gymnasiala stadiet. Valet av studieväg (specialisering) efter grundskolan bör inte få avgörande betydelse för möjligheterna till ett fritt studieval senare i livet. Olika aspekter på den nya skolsituationen utvecklas närmare i kapitel 6, avsnitt 6.1.

15.1.3 Vuxenutbildningen

Ungdomsutbildningen har hittills i stor utsträckning varit normgivande för den allmänna synen på villkoren för rätten till fortsatt utbildning. Vid sidan av ungdomsutbildningen har emellertid uppstått ett mindre reglerat, frivilligt utbildningssystem med rekrytering bland de vuxna. Ett mycket stort antal vuxna deltar i studieverksamheter med skiftande mål och i olika former. Med tiden har samhället engagerat sig alltmera i vuxenutbildningen. Riksdagsbeslutet 1967, i enlighet med prop. 1967: 85, utgör den hittills mest genomgripande regleringen från statens sida i fråga om sådan vuxenutbildning som motsvarar ungdomsskolans kurser. Bl. a. regelfästes kommunernas verksamhet på detta område. De vuxnas efterfrågan på utbildning stiger och denna efterfrågan omfattar även den högre utbildningen.

De vuxnas utbildningsförhållanden leder för KU:s del till slutsatsen att kompetensfrågorna inte längre kan lösas enbart på grundval av ungdomsskolans organisation och utformning. En anpassning av behörighetsreglerna till de vuxnas villkor leder i sin tur till att kravet på strikt enhetlighet i allmänna kunskaper inte längre är möjligt att upprätthålla och inte heller nödvändigt.

I kapitel 5 redovisas utförligt den nuvarande vuxenutbildningen, bl. a. den högre utbildning som genom särskilda former för distribution och behörighet står öppen för och utnyttjas av annars ej behöriga vuxna.

15.1.4 Dimensioneringsproblem

Kompetensreglerna har en styrande effekt på den del av den högre utbildningen, där ingen intagningsbegränsning råder. Behörighetsvillkoren har således stor betydelse för den ospärrade utbildningens dimensionering. Hittills har gymnasiets dimensionering i stort sett dragit upp gränserna för den ospärrade utbildningen, dvs. universitetens s. k. fria fakulteter (teologisk, juridisk och filosofisk fakultet). Övergången till högre utbildning från gymnasielinjer som samtidigt ger en på arbetsmarknaden direkt användbar yrkesutbildning är lägre än från linjer med mer allmän ämnesuppsättning. Den breddning av behörigheten till hela gymnasieskolan som KU föreslår hänför sig huvudsakligen till linjer av mer yrkesutbildande karaktär. Tillströmningen till de fria fakulteterna kan därför knappast beräknas öka i direkt proportion till det ökade rekryteringsunderlaget.

Konsekvenserna av en utvidgning av behörigheten till högre utbildning till personer utan vad man idag kallar gymnasial utbildning är svåra att kvantitativt beräkna. Två faktorer kan härvid spela en roll: de vuxnas benägenhet att efterfråga partiell utbildning och deras intresse av särskilda distributionsformer för högre utbildning, t. ex. decentraliserad universitetsutbildning. Sannolika skäl talar för att även de särskilda förkunskapskraven under vissa förutsättningar kan verka hämmande på tillströmningen till visst/vissa ämnesområden.

Vad beträffar spärrade utbildningsvägar regleras dimensioneringen genom statsmakternas beslut. Ändrade kompetensregler bidrar således här inte till en ökad tillströmning men kan medverka till en mer differentierad och även skärpt konkurrens, vilket i sin tur kan öka strömmen till de fria fakulteterna.

15.1.5 Det sociala perspektivet

Den sociala bakgrunden har stor betydelse för val av utbildning m. m. De sociala faktorerna utgör en verksam styrmekanism vid fördelningen av en årskull ungdomar på olika utbildningsvägar respektive på utbildning och förvärvsarbete. De formella kompetensreglerna, dvs. samhällets avsiktligt använda styrinstrument, kan härigenom få vissa icke avsedda bieffekter.

Den sociala bakgrunden har betydelse för skolframgång på alla nivåer. Gjorda undersökningar visar att elever från högre socialskikt är mer framgångsrika i sina studier än elever från lägre, även om de vid skolstarten uppvisar samma mätbara begåvning. Detta gäller även studier på lägre åldersnivå.

Den sociala bakgrunden har betydelse för

studievalen i ungdomsskolan och för valet av högre utbildning. Andelen studerande från arbetarhem nedgår successivt från nivå till nivå. Även vid valet av linje på det gymnasiala stadiet spelar den sociala bakgrunden in. Sålunda tenderar sökande från högre socialgrupp att föredra gymnasium före fackskola i högre grad än sökande från lägre socialgrupp. En persons sociala bakgrund förutsäger efterfrågan på utbildning inte endast för honom själv utan också för hans barn. Den sociala bakgrunden har vidare betydelse för yrkesframgång mätt i inkomst och status. Uppnådd utbildningsnivå har ett närmare samband med social bakgrund än med intelligensen, och den sociala bakgrunden är närmare relaterad till den vuxnes inkomst än antalet skolår eller intelligenskvot.

Kompetenssystemets struktur får konsekvenser för den sociala sammansättningen av studerandegrupperna i högre utbildning. Exempelvis medför ett krav på gymnasium för tillträde till högre utbildning att barn från lägre socialgrupper – i jämförelse med andra sökande – rekryterar högre utbildning i mindre omfattning än vad som svarar mot deras förutsättningar. Även urvalsinstrumenten till spärrad utbildning har betydelse i detta avseende. Urval enbart på grundval av betyg tenderar att gynna högre socialgrupper. Barn från högre socialgrupper har genomsnittligt högre betyg, även om intelligensen, mätt med intelligenstest, hålls konstant.

Ett drag i de ovannämnda sociala faktorernas funktioner är deras ofta förhållandevis stora stabilitet. Av de nyinskrivna vid universiteten har andelen från socialgrupp III således endast ökat från 15 till 19 procent under tioårsperioden 1957–1967.

Internationella översikter ger i stort samma bild som i Sverige av rekryteringen till fortsatta studier i fråga om den sociala bakgrundens inverkan.

De sociala faktorernas inverkan på utbildningsval och urvalsförfarande måste väsentligen påverka konstruktionen av ett nytt kompetenssystem. Så t. ex. måste urvalsinstrumenten, som är av stor betydelse i kompetenssystemet, konstrueras med hänsyn till de bieffekter som de kan ha. Den ålder vid vilken det avgörande utbildningsvalet görs spelar en viktig roll. En tidig differentiering på behörighetsgivande och icke behörighetsgivande vägar ger ett stort och begåvningsmässigt ej motiverat utrymme åt sociala faktorer. Detta understryker vikten av den helhetssyn på gymnasieskolan, vad behörighetsfrågorna beträffar, som KU anlagt.

Flertalet vuxna har fått betydligt kortare utbildning än dagens ungdom. För dem föreligger behov av kompetensregler som i viss mening kompenserar dem för att de, under en tid med mindre utbyggt skolväsende, inte genomgått behörighetsgivande utbildning. Kompetensregler, som öppnar vägen till högre utbildning för därtill lämpliga personer, kan bidra till en ökad social rörlighet mellan olika grupper i samhället. Det bör härigenom också bli möjligt att aktivera den betydande samhälleliga tillgång som dessa medborgare i olika avseenden representerar.

15.2 *Behörighet till högre utbildning*

15.2.1 Terminologi

En utbildning som bygger på grundskolan (motsvarande) är *gymnasial.* Med *högre utbildning* förstås sådan utbildning vid vilken högre skolunderbyggnad än grundskola krävs för tillträde.

Begreppet *kompetens* kan uppdelas i två delbegrepp: *reell kompetens* (saklig kompetens), som innebär förmåga att tillgodogöra sig viss utbildning, och *formell kompetens,* som innebär uppfyllandet av alla behörighetsvillkoren till viss utbildning. Synonymt med begreppet formell kompetens används begreppet behörighet.

Behörighet till högre utbildning äger den som uppfyller de villkor i form av skolunderbyggnad, kunskaper i särskilda ämnen m. m. som fastställts som krav för tillträde till viss utbildning.

Behörigheten kan indelas i allmän och särskild behörighet.

Den *allmänna behörigheten* är knuten till övergångarna mellan olika stadier i utbildningsväsendet och anger den allmänna utbildningsnivå (motsvarande) som krävs för tillträde till viss utbildning. Den behörighetsgivande utbildningen är som regel inte specificerad till innehållet. Allmän behörighet gäller som regel för ett stort antal utbildningsvägar, som bildar en viss utbildnings *kompetensområde*.

Den *särskilda behörigheten* innebär krav på kunskaper i visst ämne/vissa ämnen eller andra krav, som gäller specifikt för viss utbildningsväg. De särskilda villkoren för behörighet utgör regelmässigt en grupp av krav utöver det allmänna behörighetsvillkoret.

15.2.2 Olika sätt att dokumentera behörighet

Examen är det traditionella sättet att dokumentera behörighet. Examensbetygets nutida ersättare är *slutbetyget*. Ett slutbetyg kan också, inom vuxenutbildningen, förvärvas genom en serie s. k. *särskilda prövningar* i gymnasiets ämnen (vid gymnasial skola). Ett fjärde sätt att dokumentera behörighet är genom *test*, som i så fall måste mäta ungefär detsamma som skolbetyget avser, dvs. främst kunskaper och studielämplighet. En femte och principiellt tämligen ny form för dokumentation av behörigheten är den som för närvarande gäller på försök vid de filosofiska fakulteterna, där behörighet till vissa studier dokumenteras genom *ålder och arbetslivserfarenhet* enligt vissa regler. Samma princip gäller för den s. k. praktikkvoten i fackskolan.

Dessa former för dokumentation av behörigheten gäller endast den allmänna behörigheten. Till denna läggs i växlande utsträckning krav på kunskaper i vissa ämnen, de särskilda behörighetsvillkoren, vilka i regel måste dokumenteras genom betyg över viss skolkurs (motsvarande).

En beskrivning av de nuvarande behörighetsförhållandena lämnas i kapitel 4.

15.2.3 Villkor för allmän behörighet

Utgångspunkter

En viktig utgångspunkt vid konstruktionen av ett nytt behörighetssystem har för KU varit, att den reella och ej den formella kompetensen skall vara avgörande för om en person skall få tillträde till högre utbildning.

Vad avser omfattningen av de allmänna behörighetsvillkoren har KU vägletts av bl. a. den uppfattningen, att den allmänorientering och kringsyn, förmåga till självständigt arbete liksom förmåga att samarbeta med andra, som genomförda gymnasiestudier avses garantera, kan förvärvas även inom annan utbildning eller i verksamhet i arbetslivet.

De allmänna behörighetsvillkoren skall i huvudsak fungera i följande syften, nämligen

- *att* garantera de studerandes allmänorientering som en nödvändig komplettering till specialiserad högre utbildning
- *att* främja större faktisk rättvisa i behörighetssystemet
- *att* göra rekryteringen till högre utbildning mindre beroende av social bakgrund
- *att* bättre tillvarata den tillgång i samhället som utgörs av studielämpliga men nu ej behöriga personer
- *att* ta större hänsyn än som nu är fallet till den sakliga kompetensen, samt
- *att* tillgodose kravet på tillräckliga studieförutsättningar hos dem som intas till högre utbildning.

Allmänorienteringen kan enligt KU:s utgångspunkter både vara av skiftande innehåll och erhållas på olika vägar, enligt principen olika med likvärdig behörighetsgrund. För unga människor med begränsad erfarenhet av samhälls- och yrkesliv ger studierna i skilda skolämnen en sådan bakgrund av allmän natur. Den som gått andra vägar än den genom gymnasiala skolan har på grund av ålder och verksamhet i yrkes- och/eller samhällslivet en avsevärd fond av erfarenheter och kunskaper, som även dessa kan utgöra en bakgrund och komplettering

till den mer specialiserade högre utbildningen. Utöver dessa krav på allmänorientering, som kan tillgodoses på olika vägar, kan det också vara nödvändigt att inom det allmänna behörighetskravets ram uppställa krav på vissa färdigheter, i första hand i främmande språk.

Kravet på studieförutsättningar eller studielämplighet kan tolkas som ett krav att den studerande skall ha utsikter att på rimlig tid fullfölja sitt studieprogram. Detta kräver *intellektuella förutsättningar*, ådagalagda genom tidigare studier eller på annat sätt, *studieträning*, innebärande bl. a. förmåga till problemlösning, förvärvad genom studier eller annan verksamhet, samt *studietekniska färdigheter*. Därtill kommer *förkunskaper* i specifika ämnen (särskilda behörighetsvillkor).

Vägledande principer

Med ovannämnda utgångspunkter har KU kommit till ett förslag beträffande de allmänna behörighetsvillkoren till högre utbildning, som innefattar ett antal olika men likvärdiga behörighetsgrunder. Principerna för hur behörighet skall uppnås på olika vägar är enligt KU:s förslag följande.

Behörighet grundad på ungdomsutbildning (motsvarande). I den mån den allmänna behörigheten uttrycks i utbildningskrav, bör den baseras på gymnasial utbildning, dvs. sådan utbildning som i sin tur bygger på grundskola (motsvarande).

KU avvisar tanken på en detaljerad jämförelse mellan olika slag av gymnasial utbildning med avseende på deras kompetensvärde. Man bör se mer till utbildningstidens längd och till den nivå på vilken utbildningen startar än till utbildningens specifika innehåll. Alla slag av gymnasial utbildning betraktas därmed i princip som lämplig grund för fortsatta studier. Gymnasial utbildning, som skall tjäna som grund för högre utbildning, skall vara slutförd på vald linje och omfatta minst två läsår.

Behörighet för vuxna. Särskilda vägar till högre utbildning måste finnas för vuxna som inte genomgått gymnasieskola (motsvarande). Dessa vägar skall utgöras av gymnasial utbildning utanför gymnasieskolan, t. ex. folkhögskola, respektive uppfyllandet av andra villkor, t. ex. utbildning, viss ålder eller viss tids yrkesverksamhet.

Villkor för behörighet efter genomgången gymnasieskola

KU har efter omfattande undersökningar av bl. a. likheter och olikheter i elevrekryteringen till gymnasium och fackskola (se 10.7.2) kommit fram till att olika linjer etc. i gymnasieskolan skall vara i behörighetshänseende principiellt likställda. Som villkor för behörighet till högre utbildning efter genomgången gymnasieskola gäller enligt KU:s förslag

att utbildningen i fråga skall vara slutförd och att behörigheten sålunda skall grundas på slutbetyg

att genomgången linje (motsvarande) i gymnasieskolan skall vara minst tvåårig

att den sökande har vissa kunskaper i *engelska* (se nedan).

KU har efter ingående undersökningar och diskussioner funnit, att övervägande skäl talar för att man för allmän behörighet ej skall uppsätta någon behörighetsgräns i form av t. ex. ett lägsta betygsmedelvärde eller resultat på studielämplighetsprövning. En förutsättning härför är dock, att eleverna i gymnasieskolan, särskilt i högsta årskursen, genom skolans försorg bereds tillfälle till individuell studie- och yrkesvägledning. Ej heller bör s. k. mindre studiekurs (treårig linje) utestänga vederbörande från behörighet.

Genom förevarande förslag till behörighetsvillkor blir hela gymnasieskolan behörighetsgivande, oavsett linje etc., allt enligt den helhetssyn på denna skolform, som utredningen funnit det befogat att anlägga.

Vissa gymnasiala utbildningsvägar

Också andra gymnasiala utbildningsvägar än gymnasieskolan bör ge allmän behörighet

till högre utbildning under förutsättning att utbildningen i fråga omfattar minst två läsår och är slutförd. Vidare gäller ett krav på vissa kunskaper i engelska (se nedan).

KU ger i avsnitt 10.8 exempel på ett antal olika slag av gymnasial behörighetsgivande utbildning. I stort kan dessa olika vägar inordnas i följande grupper:

skolformer som ger huvudsakligen allmän utbildning, t. ex. kommunal flickskola (normalskolekompetens) och folkhögskola (se nedan)

skolformer vilka ger fackutbildning och till vilka viss lägsta ålder, i regel 18 år, gäller som villkor för tillträde

vissa yrkesskolkurser (motsvarande)

särskilda gymnasieformer med fackutbildning.

De nu fristående skolformerna gymnasiet (samt tidigare gymnasieformer) och fackskolan bör ge samma behörighet som motsvarande linjer i gymnasieskolan. För samtliga behörighetsgivande vägar tillkommer ett krav på vissa kunskaper i *engelska* (se nedan).

Även längre och mer kvalificerade utbildningsvägar, som inte bygger på grundskola, skall kunna ge behörighet om de två sista åren i utbildningsgången kan räknas som gymnasiala. Detsamma gäller för utbildningsvägar, där 18-årsgränsen gäller för tillträde.

Behörighetsvägar för vuxna

För sökande utan ovan angivna gymnasiala utbildning föreslår KU, att den försöksverksamhet med utvidgad behörighet, som på KU:s initiativ påbörjats och som avser begränsat studiemål vid filosofisk fakultet, skall utsträckas till all högre utbildning utan begränsning av studiemålet. Detta innebär att var och en som fyllt 25 år och som varit yrkesverksam (motsvarande, enligt vissa regler) under minst fem år samt genomgått en särskilt anordnad *orienteringskurs* (se nedan) äger allmän behörighet till högre utbildning. Anordningen skall tills vidare betraktas som försöksverksamhet. På sökande av denna kategori skall ställas samma krav på kunskaper i *engelska* som på övriga sökande till högre utbildning (se nedan). Detta senare, jämte kravet på orienteringskurs, innebär en förändring i behörighetsvillkoren i jämförelse med den nu pågående försöksverksamheten med begränsat studiemål och begränsat antal ämnesområden.

Vissa slag av utbildning, särskilt inrättade för eller utnyttjande av vuxna, bör kunna ge allmän behörighet i den mån de kan bedömas som gymnasiala. Klart gymnasial är folkhögskolutbildning om minst två årskurser, i den mån dessa bygger på grundskola (motsvarande), eller tredje årskurs oavsett förutbildning.

KU har vidare funnit, att det utanför det reguljära utbildningsväsendets ram finns ett stort antal utbildningsvägar av olika slag som med hänsyn till längd och innehåll kan betraktas som gymnasiala i den mening KU anlagt. KU föreslår därför, att kravet på minst tvåårig gymnasial utbildning skall kunna anses uppfyllt jämväl av den som kan dokumentera viss annan, i huvudsak motsvarande utbildning. Sådan utbildning kan utgöras av t. ex. militär utbildning, personalutbildning i samband med statlig, kommunal eller enskild anställning eller utbildning i anslutning till facklig verksamhet, vidare också arbetsmarknadsutbildning, hel- eller deltidskurs vid yrkesskola samt utbildning vid korrespondensskola, via radio eller TV eller inom folkbildningsverksamheten. Vid bedömningen av frågan om utbildningen kan anses gymnasial bör mindre hänsyn tas till den skolmässiga grund, på vilken utbildningen bygger, än till vederbörandes ålder då utbildningen påbörjades. Utbildning som kan påbörjas först vid 18 års ålder eller senare bör normalt anses vara lägst gymnasial. Då generella regler för behörighet genom dessa olika slag av utbildning knappast kan utformas, bör bedömningen av behörighetsvärdet ankomma på vederbörande myndighet.

KU anser det viktigt, att blivande sökande till högre utbildning får tillfälle att erhålla information om yrken och utbild-

ningsvägar samt studieorientering, studieteknikträning m. m. för att de därigenom lättare skall kunna ta ställning till de egna förutsättningarna för högre utbildning och därtill få en introduktion till de högre studierna. De borde också genomgå ett studielämplighetsprov i vägledande men ej behörighetsprövande syfte. KU föreslår därför, att s. k. orienteringskurser om fyra till sex veckor anordnas med bl. a. ovan angivet innehåll och tillgängliga på såväl helsom deltid (kvällstid). Kurserna bör stå öppna för vuxna utbildningssökande i allmänhet men vara ett behörighetskrav endast för sökande, vilkas behörighet för övrigt konstitueras av ålder och yrkesverksamhet.

Sammanfattningsvis gäller, att sökande som inte är behörig genom minst två års gymnasial utbildning är behörig på någon av följande grunder.

a) Första och andra årskurs, byggande på grundskola, vid folkhögskola eller tredje årskurs vid sådan skola.

b) Annan utbildning som enligt antagningsmyndighetens bedömning kan anses motsvara minst tvåårig utbildning i gymnasieskolan.

c) Lägst 25 års ålder och minst fem års yrkesverksamhet samt intyg över genomgången särskild orienteringskurs för vuxna. I händelse av starkt begränsat studiemål, t. ex. studier i enstaka ämne, eller efter individuell prövning bör kravet på sådant intyg kunna efterges. I kvalifikationstiden för yrkesverksamheten bör kunna ingå kvalificerad militär utbildning samt högst ett års studier på gymnasial nivå eller yrkesutbildning. I begränsad utsträckning skall deltidsarbete kunna omräknas till motsvarande heltidsarbete. Med yrkesverksamhet skall likställas vård av egna barn, vård av föräldrar eller annan jämförlig sysselsättning, dock inte mer än till högst halva kvalifikationstiden.

För samtliga behörighetsgrunder tillkommer krav på vissa kunskaper i *engelska* (se nedan).

Den decentraliserade universitetsutbildningen på 20-poängsnivå och den s. k. externa universitetsutbildningen bör alltjämt vara öppna, dvs. inga allmänna behörighetsvillkor uppställs.

Dispens från olika krav för allmän behörighet skall kunna beviljas av central tillsynsmyndighet eller, i fråga om orienteringskurs, av antagningsmyndighet.

15.2.4 Kunskaper i främmande språk

För deltagande i högre utbildning är det i regel en förutsättning, att den studerande har kunskaper i främmande språk. Det språk, som har de bredaste användningsmöjligheterna och är svårast att avvara för olika grupper av studerande och yrkesverksamma, är engelska. Kunskap i engelska är därför ett krav som bör ingå i de *allmänna* behörighetsvillkoren. Övriga språkkrav tillgodoses i mån av behov inom ramen för de *särskilda* behörighetsvillkoren.

Den sökande skall, enligt KU:s förslag, för att vara behörig ha kunskaper i engelska motsvarande två årskurser i gymnasieskolan. Övergångsvis skall dock läskunskaper i engelska, svarande mot denna utbildningstid, kunna godtas. Sådana läskunskaper skall dokumenteras genom särskilt intyg. Den statliga och kommunala vuxenutbildningen bör tillhandahålla kurser i engelska avsedda att uppöva förmågan att läsa och förstå engelsk fackinriktad litteratur. Inom vuxenutbildningen liksom inom gymnasieskolan bör möjligheter inrättas till prövning avseende sådana läskunskaper.

Det bör ankomma på den centrala tillsynsmyndigheten att för viss utbildningslinje (motsvarande) meddela undantag från det allmänna behörighetskravet i engelska.

15.2.5 Villkor för särskild behörighet

Inledning

De särskilda förkunskapskravens roll i behörighetssystemet är att garantera, att den sökande besitter vissa för den sökta utbildningen nödvändiga förkunskaper i ett

eller flera ämnen. Studier på gymnasial nivå skall således regelmässigt inte förekomma inom den högre utbildningen.

De villkor som gäller särskild behörighet avses utgöra en direkt förberedelse för studier av visst slag. Villkoren eller förkunskapskraven är vanligen noga specificerade till innehåll och omfattning. Utöver egentliga kunskapskrav kan också förekomma t. ex. åldersvillkor, praktikkrav eller fordringar på genomgången lämplighetsprövning. KU behandlar dock (i kapitel 11) endast de egentliga förkunskapskraven.

En översyn av förkunskapskraven, utförd av vederbörande myndighet, motiveras bl. a. av tillkomsten av nya grupper som enligt KU:s förslag får allmän behörighet. Dessa grupper saknar ofta den jämförelsevis enhetliga förutbildning som de studerande i högre utbildning hittills haft och kan alltså inte heller förutsättas ha sådana förkunskaper som i dag visserligen inte krävs men dock innehas av flertalet studerande, exempelvis i språk.

KU har dels utarbetat förslag till riktlinjer för de särskilda behörighetskravens utformning, dels framlagt konkreta förslag till förkunskapskrav för tillträde till vissa utbildningsvägar.

Riktlinjer för utformning av kraven på särskilda förkunskaper

KU föreslår att förkunskapskraven framdeles skall fastställas enligt följande riktlinjer.

De formella kraven bör så långt möjligt begränsas. I vissa fall kan möjligheter föreligga att som förkunskapskrav använda delar av hela lärokursen i t. ex. fackskola eller gymnasium. Föreliggande hinder för dokumentation av sådana delkunskaper bör undanröjas. Förkunskapskraven bör således i viss utsträckning kunna anges genom en beskrivning av kraven relaterad exempelvis till vissa huvudmoment i gymnasiets lärokurs i ämnet.

Antalet ämnen, i vilka förkunskaper krävs, bör begränsas; endast de för studiernas fullföljande nödvändiga minimikraven bör uppställas som villkor för tillträde.

Utöver dessa minimikrav kan ofta föreligga motiverade *önskemål* om ytterligare förkunskaper. Utförlig information om sådana kunskaper måste lämnas de sökande.

Då förkunskapskrav fastställs, måste minst en »normalväg» genom gymnasieskolan säkerställas samt om möjligt också annan behörighetsgivande skolutbildning. Med normalväg menas en linje eller gren (motsvarande) i det gymasiala skolsystemet, på vilken alla förkunskapskrav för viss utbildningslinje kan tillgodoses. Inbördes oförenliga krav får således inte förekomma, dvs. krav på förkunskaper från två eller flera gymnasielinjer etc. Det är också angeläget, att behörighetskraven ansluter, där så är möjligt, till mer än en lärokurs, dvs. till olika linjer, grenar och varianter i den underliggande skolan.

Om förkunskapskraven uttrycks i lärokurs på viss linje (vissa linjer) i gymnasieskolan, bör det ankomma på antagningsmyndigheten att i förekommande fall undersöka, om i huvudsak motsvarande kunskaper kan förvärvas på annat sätt (genom studier eller yrkesverksamhet). Detta innebär en anpassning till den sökandes individuella förutbildning.

Betyget 2 skall – vad avser kraven på särskild behörighet – vara lägsta gräns för behörighetsgivande betyg i enskilt ämne enligt lärokurs i gymnasieskolan (motsvarande).

Förkunskapskrav för vissa fakulteter och högskolor

KU har begränsat sig till att framlägga förslag till förkunskapskrav för de utbildningsvägar som idag i fråga om förkunskapskrav regleras genom behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450).

KU föreslår följande minimikrav för tillträde till nedan nämnda fakulteter och högskolor.

Teknisk fakultet

Sektion (linje)	Arkitektur		Övriga	
Ämne	gy	fs	gy	fs
matematik	åk 1—3 Sh Ek	åk 1—2 Te	åk 1—3 Na Te	—
fysik	naturkunskap åk 1—2	åk 1—2 So Na	åk 1—3 Na Te	åk 1—2 Te*
kemi	Sh	Ej krav	åk 1—3 Na (åk 1—2 Te)	åk 1—2 TeK

* Endast vid helt genomgången fackskola på teknisk linje (slutbetyg).

Medicinsk, odontologisk och famaceutisk fakultet (utbildning till farmacie kandidat) samt jordbrukets högskolor

Ämne	Gymnasiet	Fackskolan
matematik	åk 1—2 Na/Te *eller* åk 1—3 Sh/Ek	åk 1—2 Te
fysik	åk 1—3 Na/Te	åk 1—2 Te
kemi	åk 1—3 Na *eller* åk 1—2 Te	åk 1 TeK
biologi	åk 2—3 Na	åk 1—2 So

Ordning för fastställande av förkunskapskrav

Vad avser tillträde till de fria fakulteterna menar KU, att fastställandet av förkunskapskraven liksom nu bör ankomma på UKÄ. För detta talar bl. a. praktiska skäl. Inom ett område, där förändringar i utbildningens innehåll och organisation är så förhållandevis vanliga som fallet är med dessa fakulteter regleras sådana frågor smidigast av vederbörande myndighet. I övrigt bör förkunskapskraven för tillträde till högre utbildning bestämmas av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer. Med hänsyn till det behov av samordning av kompetensfrågorna, som enligt KU:s uppfattning föreligger, bör denna myndighet för utbildningsvägar utanför universitetssektorn utgöras av tillsynsmyndigheten.

KU rekommenderar vidare, att utvecklingen på detta område noga följs av vederbörande myndigheter, som bör initiera nödvändiga anpassningar av förkunskapskraven. Vidare vill KU betona vikten av att en sådan uppföljning och övervakning snabbt kommer till stånd och att åtgärder för samordning av dessa uppgifter vidtas.

15.3 *Urval bland behöriga sökande*

15.3.1 Terminologi m. m.

Frågan om urval bland behöriga sökande gäller enbart den *spärrade* utbildningen, dvs. sådan utbildning vid vilken antalet utbildningsplatser är begränsat, då det förekommer ett större antal sökande än det finns tillgängliga platser. I kapitel 4 lämnas en översikt över nuvarande urvalsregler och urvalsförhållanden.

Det första ledet i urvalsförfarandet utgörs av *meritvärderingen*. Med meriter menas sådana kunskaper och erfarenheter m. m. som den sökande åberopar och vederbörande myndighet tillerkänner värde vid antagning till viss utbildning. Meritvärderingen innefattar bedömningen av den sökandes kunskaper etc., särskilt i betydelsen fastställande av konkurrensvärde (»poängsättning»).

De meriter som beaktas vid meritvärderingen utgör tillsammans *meritvärderingsunderlaget*.

Sådana meriter som en sökande får tillgodoräkna vid meritvärderingen, utöver de meriter som alla eller flertalet sökande har, utgör *tilläggsmeriter*.

Efter meritvärderingen uppgörs vanligen en *rangordning*, dvs. företrädesordning bland de sökande.

Under vissa förhållanden tillgrips *kvo-*

tering, dvs. indelning av de sökande i grupper efter meritvärderingsunderlag, varefter utbildningsplatserna fördelas på de olika grupperna. Denna fördelning kan vara antingen proportionell (relativ), varvid antalet platser bestäms efter antalet sökande i gruppen, eller absolut (platserna fördelas på i förväg fastställt sätt) eller bestämmas på annat sätt.

Kvotering kan antingen vara motiverad av att de olika sökandegrupperna har inbördes svårjämförbara meriter, eller ha styrande karaktär genom att platserna fördelas mellan grupper av sökande.

15.3.2 Teknisk bakgrund

Ett i urvalssammanhang centralt begrepp är urvalsinstrumentens, t. ex. skolbetygs eller studielämplighetsprovs, *prognosvärde*. Prognosvärde avser det samband som finns mellan resultat mätt med urvalsinstrumentet och senare resultat i studie- eller yrkesverksamhet. En prognosundersökning innebär, att man bedömer individerna i en grupp sökande med hjälp av urvalsinstrumentet och sedan följer dem under deras utbildning eller i deras fortsatta yrkesverksamhet för att insamla mått på framgång. Möjligheterna att åstadkomma en kollektiv prognos, dvs. prognosen för en grupp individer, är med tillgängliga urvalsinstrument betydligt större än att ställa prognos för en enskild individ. KU konstaterar att det tills vidare endast finns mycket begränsade möjligheter att göra urval till högre utbildning efter yrkesprognos. Utredningens förslag till nytt urvalssystem innefattar därför inte någon i prognostermer uttryckt hänsyn till yrkeslämplighet.

Skolbetyget, främst studentbetyget eller slutbetyget från gymnasiet, är det i Sverige för närvarande helt dominerande instrumentet vid urval till högre och annan utbildning. KU har genomfört en omfattande genomgång och bearbetning av undersökningar rörande studentbetygens prognosvärde m. m. (redovisas i SOU 1968: 25).

De slutsatser som kan dras av dessa undersökningar är bl. a. att det bästa *enskilda* prognosinstrumentet för framgång i högre studier alltjämt synes vara betygen. Vissa test kommer emellertid inte långt efter.

En kombination av betyg och studielämplighetstest (urvalsprov) synes ge något säkrare prognos än enbart betyg.

De test man hittills funnit bäst som förutsägare av studieframgång är av typen allmänna studielämplighetsprov. Detta är ett av skälen till att KU, i sina försök att finna ett mer allmängiltigt komplement till betygen som grund för meritvärdering och urval, föreslagit försök med instrument av detta slag.

Ett antal olika *urvalsgrunder* är tänkbara, t. ex. urval på grundval av ett instrument för prognosurval eller med hänsyn också till andra faktorer. De tekniska *metoderna* utgör ett svåröverskådligt område. I sammanhanget viktigast är dock två huvudmetoder, nämligen urval medelst rangordning eller ett mer eller mindre modifierat slumpurval (lottning).

Vid rangordningsurval bestäms turordningen mellan de sökande efter meritvärdet enligt vissa instrument, t. ex. betyg eller test, eventuellt också med tillägg av andra meriter. Det totala meritvärdet uttrycks i en poängsumma. Vid urval efter rangordning kan skillnaderna i poängsumma mellan antagen – icke antagen bli så liten att den från prognossynpunkt saknar reell betydelse.

Ett urvalsinstrument kan inte i det enskilda fallet, på grund av instrumentens osäkerhet, ge några garantier för att en antagen lyckas bättre än en som slagits ut i konkurrensen. Man kan därför inte tala om en rangordning efter verklig individuell studielämplighet utan endast efter förväntad studielämplighet.

En för alla sökande gemensam rangordning förutsätter att de sökande har ett gemensamt meritvärderingsunderlag och att man avser att fördela studieplatserna mellan de sökande efter en enda rangordning. Urval utan gemensam rangordning kan tillgripas då det finns olika behörighetskategorier bland de sökande. Ofta är då en

gemensam rangordning av tekniska skäl omöjlig att genomföra på grund av mellan grupperna inbördes ojämförbara meriter, t. ex. olika betygsystem. I dylika fall får kvotering tillgripas (se ovan).

15.3.3 Effekter av spärrar och urval

De avsiktligt använda urvalsinstrumenten kan ha icke önskvärda konsekvenser. Sociala och ekonomiska förhållanden fungerar också som informella urvals- och styrinstrument. Spärrar och formella urvalsinstrument kan förstärka eller försvaga de oavsiktliga urvalseffekterna.

Det föreligger vissa skillnader mellan spärrad och ospärrad utbildning i fråga om elevsammansättning. Till vissa spärrade utbildningslinjer rekryteras i stor utsträckning grupper som i fråga om betyg har betydligt högre värden än antagna till högre utbildning i allmänhet och framför allt till ospärrad sådan. En del av studerandegrupperna i spärrad utbildning kännetecknas även av att socialgrupp III är underrepresenterad.

Det kan från samhällssynpunkt ifrågasättas, om utbildningsväsendet som helhet är betjänt av en sådan uppdelning av utbildningslinjerna som ovan angivits. Genom det nuvarande urvalssystemet sker en sträng gallring till vissa utbildningsvägar och yrkesområden, vilket dock inte beror på en medveten gradering från samhällets sida utan är en följd av spärrar.

Begränsningen av antalet studieplatser i spärrad utbildning motiveras främst av resursskäl och föranleds således inte av att det av utbildnings- eller arbetsmarknadsskäl skulle vara nödvändigt att sovra särskilt noga bland de sökande. Däremot kan av spärren föranledd ökning i kraven på högre meriter för antagning leda till att berörd utbildning upplevs som i sig mer krävande än andra. Sättet att verkställa urvalet har således gett spärren också en kvalitativ innebörd. En del spärrade linjer har anpassat sig till ett hårt gallrat elevmaterial.

15.3.4 Ett nytt urvalssystem

Principiella och tekniska utgångspunkter

Med hänsyn till att urvalsproblemen som regel har flera dimensioner har KU funnit, att en i princip flerdimensionell lösning är den mest framkomliga vägen till ett nytt urvalssystem. Olika principer, metoder och instrument skulle således kombineras. Hänsynen till sociala och andra faktorer måste enligt KU:s mening också beaktas. Sociala och individuella rättvisefrågor, t. ex. spridningen av möjligheterna att få sådan utbildning som leder till yrkesområden med höga inkomster och hög social status, har nära samband med urvalssystemet. Urvalsfrågorna kan således inte betraktas som ett uteslutande tekniskt problem.

KU konstaterar att den kollektiva prognosen (se ovan) är betydelsefull för samhället från bl. a. resurssynpunkt. Genom prognosurval skulle man således i den spärrade utbildningen kunna få studerandegrupper som uppvisar hög produktivitet i form av snabb genomströmning genom utbildningssystemet, goda studieresultat och få studieavbrott. De för visst utbildningsändamål avsatta resurserna utnyttjas därigenom effektivt. KU, som samtidigt understryker vikten av att den spärrade sektorn görs så liten som möjligt, accepterar för sin del denna effektivitetsprincip. En förutsättning för ett kollektivt prognosurval är emellertid enligt utredningens uppfattning dels, att urvalet sker i kombination med fördelningsurval (kvotering), dels att urvalet görs på ett underlag som inte är så ensidigt sammansatt som för närvarande, då betygen vanligen utgör det enda urvalsinstrumentet.

Urvalsinstrumenten

De instrument för urval med hänsyn till studieprognos vars användning KU främst övervägt är skolbetyg, urvalsprov, lärarskattning av studielämplighet samt test av olika slag avseende anlag, intressen, attityder m. m. Av dessa instrument har utredningen funnit lärarskattningen mindre lämplig. De slags test avseende anlag etc.

som ovan nämnts är vidare knappast användbara som urvalsinstrument vid prognosurval utan ett omfattande forsknings- och konstruktionsarbete.

De urvalsinstrument, som KU sålunda funnit tills vidare kunna komma i fråga vid urvalet bland behöriga sökande till spärrad utbildning, är skolbetygen och ett test som avses mäta förutsättningar för fortsatt utbildning, ett *studielämplighetsprov*.

Förslaget att använda skolbetygen som urvalsinstrument baseras bl. a. på en bred och mycket omfattande inventering av den hittillsvarande forskningen på prognosområdet (redovisad i specialbetänkandet SOU 1968: 25). En annan undersökning, avseende återverkningarna på skolan av betygens urvalsfunktion, redovisas i en rapport i ett andra specialbetänkande, SOU 1970: 20.

Under ett tidigt skede av utredningsarbetet vidtog KU förberedelser för konstruktion av ett studielämplighetsprov. Konstruktionsarbetet har fortgått oavbrutet fr. o. m. år 1968. Avsikten med provet var från början, att det skulle kunna tjäna olika syften: behörighetsprövning, urval bland behöriga sökande utan gymnasial skolutbildning samt urval bland behöriga sökande från gymnasiet och fackskolan.

Sitt förslag att använda studielämplighetsprovet som urvalsinstrument har KU grundat på huvudsakligen tre faktorer, nämligen avsaknaden av skolbetyg lämpliga för urval hos vissa grupper, som enligt KU:s förslag skall få behörighet, vidare konkurrensförhållandena vid urvalet till spärrad utbildning samt slutligen de med dessa förhållanden sammanhängande oförmånliga återverkningarna i gymnasieskolan. Vad beträffar urvalsförhållandena konstaterar KU, att urvalssystemet utsatts för hårda påfrestningar. Så t. ex. har det i flera fall uppstått en anhopning av sökande vid den nedre betygsgräns som krävs för antagning. Urvalet har i många fall fått göras på grundval av praktiskt taget betydelselösa betygskillnader (jfr ovan). Ett kompletterande urvalsinstrument är därför i hög grad önskvärt.

I skrivelse 3.12.1969 till chefen för utbildningsdepartementet anmälde utredningen sin avsikt att våren 1970 igångsätta ett förberedande försök med studielämplighetsprovet som kompletterande urvalsinstrument. Senare skulle ett huvudförsök kunna igångsättas (se bilaga 3). Det förberedande försöket har inletts planenligt i samverkan med SÖ. Genom dessa försök kan man räkna med att få metoder för att använda studielämplighetsprovet som ett rangordnande instrument tillsammans med skolbetygen. KU framlägger alltså inget slutgiltigt utformat förslag om studielämplighetsprovets användning som instrument för behörighetsprövning. Erfarenheter av provets användning och funktioner måste först inhämtas. Däremot bör provet användas som ett diagnostiskt instrument vid de orienteringskurser för vuxna som beskrivits ovan.

KU har övervägt möjligheterna att tillgodoräkna erfarenheter från arbetslivet etc. som ett komplement vid meritvärderingen till betyg och studielämplighetsprov. Bakgrunden härtill är följande.

En god studiemotivation under skoltiden torde vara en förutsättning för att under nuvarande förhållanden få betyg tillräckligt höga för tillträde till spärrad utbildning. En del elever kan emellertid av olika skäl uppleva en mindre god motivation i skolarbetet, något som i viktiga hänseenden kan komma att inverka på individens framtid. De som senare i livet vill fortsätta sina studier i spärrad utbildning har nu små möjligheter härtill om de inte har höga betyg från skolan.

Arbetslivserfarenhet kan ge individen ett bättre underlag för studie- och yrkesvalet. Enligt KU:s mening ligger det därtill ett obestridligt värde i att gruppen medborgare med högre utbildning får ett inte alltför litet inslag av personer vilka också har viss allmän arbetslivserfarenhet. KU har därför funnit skäl att pröva praktisk erfarenhet som ett led i underlaget för urval.

KU föreslog 16.1.1970, i skrivelse till chefen för utbildningsdepartementet, att viss försöksverksamhet med tillgodoräknan-

de av praktisk erfarenhet skulle äga rum vid antagningen till den medicinska fakulteten i Stockholm och till socialhögskolorna (se bilaga 4).

För tillgodoräknande skulle den praktiska erfarenheten ha förvärvats under minst tolv månaders *anställning*. En del av den s. k. fria kvoten skulle reserveras för sökande med meritering av detta slag.

Fördelning mellan olika grupper av sökande

Enligt KU:s förslag till behörighetsregler kan de sökande till en spärrad utbildning ha olika behörighetsgrund (olika linjer i gymnasieskolan, annan utbildning, behörighet på grundval av ålder och yrkesarfarenhet). Detta medför tekniska och principiella problem vid fördelningen av studieplatser mellan de olika grupperna.

Alla behöriga sökande är i lika mån behöriga till den sökta utbildningen. Alla behörighetskategorier har lika stor rätt till utbildningsplatser i spärrad utbildning. Den tekniska formen för denna princip är den proportionella kvoteringen, dvs. fördelning mellan grupperna efter dessas storlek (jfr ovan).

Man kan också tänka sig en fördelning mellan grupperna efter dessas kollektiva studieprognos (se ovan). Ju bättre resultat på studielämplighetsprovet, dvs. ju bättre prognos en grupp har, desto större andel av platserna skulle den få. En metod för att lösa detta tekniskt kan baseras på användningen av studielämplighetsprov (SP-kvotering). Grupperna jämförs med avseende på resultaten på provet. Med hänsyn härtill bestäms varje grupps andel. Urvalet inom varje grupp kan göras på olika sätt, t. ex. efter medelbetyg.

Möjligheterna att på föreliggande underlag bedöma förutsättningarna för och riktigheten av en övergång från proportionell kvotering, den nu normalt tillämpade metoden, är emellertid ännu så länge inte tillräckligt stora. En viktig omständighet är att studielämplighetsprov inte föreligger fullt utprövat som urvalsinstrument. Först senare kan därför SP-kvoteringen mer slutgiltigt bedömas. Det är enligt KU:s mening angeläget att man då utan dröjsmål tar upp denna kvoteringsmetod till prövning.

Urvalssystemets utformning

Resultaten av de olika slags försöksverksamhet som KU föreslagit (se ovan) kan utvärderas först så småningom. KU:s förslag till urvalssystem har därför i en del avseenden preliminär eller öppen karaktär och är för sin definitiva utformning delvis beroende av försöksverksamhetens resultat.

Kvotering. Uppgiften att indela de sökande i grupper (kvotering) försvåras av att de urvalsregler, som KU nu föreslår, skall gälla för ett stort område med från utbildning till utbildning växlande sammansättning av sökandegrupperna. Det är enligt KU:s mening mindre lämpligt, att kvoteringsreglerna skiftar från sektor till sektor etc. inom den högre utbildningen. KU har därför funnit det nödvändigt med en generell regel, från vilken dock bör medges undantag, då antalet platser i en grupp blir särskilt lågt.

Med hänsyn till bl. a. olika betygsystem och andra skillnader mellan olika behörighetskategorier har KU utformat följande förslag till kvotering.

Grupp 1. Sökande med utbildning på treårig eller fyraårig linje i gymnasieskolan (motsvarande).

Grupp 2. Sökande med utbildning på tvåårig ekonomisk, social eller teknisk linje i gymnasieskolan (motsvarande).

Grupp 3. Sökande med utbildning på tvåårig, yrkesinriktad linje i gymnasieskolan eller motsvarande specialkurs.

Grupp 4. Sökande med minst tvåårig gymnasial utbildning av annat slag än i grupperna 1–3.

Till den s. k. *fria kvoten* hänförs övriga behöriga sökande, bl. a. sökande med utbildning som är jämförbar med tvåårig gymnasial utbildning samt sökande med behörighet på grundval av viss ålder och arbetslivserfarenhet, dvs. samtliga sökande

utan formell gymnasial utbildning. Denna kvot fastställes ej proportionellt (se nedan). Till huvudgrupperna 1–2 förs också grupper med utbildning i gymnasium och fackskola m. fl., varvid viss omräkning av bokstavsbetyg till sifferbetyg (femgradig skala) måste företas.

KU diskuterar i kapitel 10 utförligt olika principer och möjligheter för fördelning av de tillgängliga platserna mellan grupperna (jfr ovan). Tills vidare bör fördelning ske efter antalet sökande i varje grupp, *proportionell kvotering*. Platserna i den fria kvoten skall dock bestämmas av vederbörande tillsynsmyndighet utan sådan hänsyn och bör utformas som ett maximivärde (allmän riktpunkt: 15 procent). Ansvarig myndighet bör tills vidare, med hjälp av resultaten på studielämplighetsprovet, följa förändringarna i antagningen år från år. Justeringar av kvoternas storlek kan, om nödvändigt, ske med hjälp av den fria kvoten. Den gruppindelning (kvotering) som KU här föreslår är avsedd att täcka varje förutsebart fall av fördelning bland de sökande på olika utbildningsbakgrund etc. Indelningen är fullt tilllämpbar endast då varje grupp samlat så många sökande att den tilldelats platser i inte alltför ringa omfattning. Om antalet genom proportionell kvotering tilldelade platser i en grupp blir särskilt lågt eller gruppen inte alls får någon plats bör vederbörande myndighet kunna vidta särskilda åtgärder för att bereda välmeriterade sökande i den berörda gruppen möjligheter till antagning. En sådan möjlighet är att de sökande bedöms inom den fria kvoten, en annan att gruppen tilldelas ett bestämt antal platser.

Meriter och meritvärdering. Som framhållits ovan bör enligt KU:s förslag tre slag av meriter tillgodoräknas vid den systematiska, normaliserade meritvärderingen inom huvudgrupperna 1–4, nämligen betyg, studielämplighetsprov och arbetslivserfarenhet. I viss utsträckning är de avsedda meriterna knutna till de särskilda förhållandena inom varje grupp. I huvudgrupperna 1–2 har de sökande betyg som är omedelbart användbara vid meritvärdering. Betyg av äldre typ (bokstavsbetyg) bör i förekommande fall omräknas till värden enligt skalan 1–5 (sifferbetyg). Även i huvudgrupp 3 (yrkesinriktade linjer) kan betygen väntas bli användbara för meritvärdering. I huvudgrupp 4 kan sökande med olika betygsystem förekomma och betygen därmed i stor utsträckning bli mer eller mindre ojämförbara. I denna grupp bör därför studielämplighetsprovet ensamt få användas vid den reguljära meritvärderingen. Särskilda meriter bör dock tillgodoräknas i den fria kvoten. Även sådana vuxna som inplaceras direkt i den fria kvoten bör i princip undergå studielämplighetsprov.

KU har övervägt frågan, om alla huvudgrupper skall få tillgodoräkna arbetslivserfarenhet eller endast vissa grupper. Hänsynen till behovet av en i princip likformig meritvärdering av alla sökande från gymnasieskolan har därvid vägt tungt. Arbetslivserfarenhet bör därför tillgodoräknas i grupperna 1–3. I huvudgrupp 4 torde så många ha erfarenheter från yrkeslivet att tillgodoräknande av sådan erfarenhet inte tjänar något egentligt särskiljande syfte.

KU har vidare övervägt, huruvida arbetslivserfarenhet skall tillgodoräknas enbart som en generell tilläggsmerit inom respektive huvudgrupp eller om tillgodoräknandet skall ske inom en särskild kvot. För KU avgörande har i detta sammanhang varit, att det skall vara möjligt att gå direkt från gymnasial utbildning till högre studier, något som genom den uppdrivna konkurrensen skulle kunna bli omöjligt om de arbetslivsmeriterade och de enbart skolmeriterade inte uppdelades på olika kvoter. Utredningen har stannat för att en särskild undergrupp (b) inrättas för sökande från gymnasieskolan (motsvarande) med minst tolv månaders arbetslivserfarenhet.

Sökande med genomgången gymnasieskola (motsvarande), som kan åberopa viss tids arbetslivserfarenhet, placeras således i en särskild *undergrupp*. Den större grupp, i vilken undergruppen ingår, blir därmed *huvudgrupp*. Var och en av huvudgrupperna 1–3 indelas därför i förekommande fall i två undergrupper enligt nedan.

Huvud grupp	Undergrupp a	Undergrupp b
1—3	Skolbetyg (motsvarande) Studielämplighetsprov	Skolbetyg (motsvarande) Studielämplighetsprov Praktisk erfarenhet av viss minsta längd
4	Studielämplighetsprov	

Undergrupp a Sökande vilkas meriter utgörs av enbart respektive behörighetsgrund (viss linje i gymnasieskolan eller motsvarande).

Undergrupp b Sökande med behörighet som i undergrupp a samt med minst tolv månaders anställning.

Meritvärderingsunderlaget får alltså den sammansättning i olika huvudgrupper och undergrupper som figuren ovan visar.

Meriter som inte kan tillgodoses inom ordinarie kvot (civil och militär utbildning m. m.) kan i princip tillgodoräknas genom att den sökande överförs till den fria kvoten.

Olika modeller för hur i huvudgrupperna 1–3 betyg och studielämplighetsprov respektive betyg, studielämplighetsprov och arbetslivserfarenhet skall vägas mot varandra vid urvalet har diskuterats av KU men kan avgöras först på grundval av erfarenheter från den ovannämnda försöksverksamheten. KU har förutsatt att studielämplighetsprov skall vara ett kompletterande urvalsinstrument. Detsamma gäller arbetslivserfarenheten. I det förstnämnda fallet (betyg och prov) bör alltid särskilt goda betyg få fälla utslaget vid urvalet. I fråga om värderingen av arbetslivserfarenheten har KU i förslaget till försöksverksamhet (se bilaga 4) förordat bl. a., att varje månads meritgrundande anställning skall ge 0,04 poäng och att maximigränsen för tillgodoräknande skall vara fem år. Dessa principer för meritvärderingen av praktisk erfarenhet bör tills vidare få gälla som riktpunkt för undergrupp b med de ändringar som föranleds av anpassningen till det nya urvalssystemet i stort. Under förutsättning att grundkravet på minst tolv månaders anställning är uppfyllt, skall även vissa civila studier få tillgodoräknas samt underofficers- och officersutbildning (motsvarande).

Meritvärderingen av betyget från skolan. KU förordar att meritvärderingen av betyg utformas på samma sätt med avseende på gymnasieskolans alla linjer. Alla betyg i slutbetyget (motsvarande) bör medräknas vid meritvärderingen (huvudgrupperna 1–2) med undantag av betygen i frivilliga ämnen och gymnastik; i dessa ämnen bör betyget inte medräknas om det sänker medelvärdet. I övrigt förordar KU att s. k. viktning av betyg inte skall förekomma. Betyg i ämnen som kompletterats för uppnående av behörighet bör enligt KU:s mening ej medräknas vid meritvärderingen, bl. a. för att kompletteringsstudier inte skall bli onödigt tidskrävande.

KU ifrågasätter rimligheten i att betyg i entimmesämnen ingår i meritvärderingsunderlaget och föreslår att denna fråga får lösas av SÖ. På liknande sätt bör förfaras med frågan om meritvärdering av betyg inom huvudgrupp 3 (yrkesinriktade linjer); SÖ bör inkomma till Kungl. Maj:t med förslag härom.

Urval. De sökande rangordnas inom varje kvot (huvudgrupp, undergrupp) efter sin totalpoäng (betyg, prov, arbetslivserfarenhet), varefter urval sker enligt rangordningen. Den enkla rangordningen kan dock komma att modifieras som ett resultat av försöksverksamheten med studielämplighetsprov (exempelvis rangordning först efter betyg och sedan, i en annan omgång, efter provresultat).

Den fria kvoten. Inom den fria kvoten skall de sökande bedömas på i princip samma sätt som sker med sökande i övriga kvoter, dock mer obundet, dvs. utan de fasta regler som annars gäller för meritvärderingen. Allmänt gäller dock, att en av normer helt beroende bedömning inte kan göras, då det antal sökande som skall bedömas är stort i förhållande till antalet platser.

15.4 *Avgränsningen av den högre utbildningen*

15.4.1 Utgångspunkter

En av KU:s uppgifter har varit att, mot bakgrund av nuvarande förhållanden samt med utgångspunkt i direktivens anvisningar, göra en avgränsning av den högre utbildningen, dvs. definiera vilka utbildningsvägar som skall omfattas av det av KU föreslagna behörighetssystemet.

Därvid föreslår KU att detta system för behörighet skall gälla för alla utbildningsvägar som i dag kräver gymnasium eller fackskola för tillträde.

Vidare har KU funnit det angeläget att undersöka om det finns anledning föreslå att till den högre utbildningen förs vissa utbildningsvägar, som i dag tillhör grundskolans kompetensområde. Härvid har utgångspunkten varit såväl de kvalitativa som de kvantitativa förhållandena inom de enskilda utbildningsvägarna. Data rörande dessa förhållanden har insamlats genom ett av KU utfört, omfattande inventeringsarbete.

Beträffande de kvalitativa förhållandena inom de enskilda utbildningsvägarna har målet varit att söka ställa förkunskapskrav, utbildningens innehåll, struktur och arbetsformer m. m. samt utbildningstidens längd osv. i relation till det bedömbara utbildningsresultatet. KU har också tagit del av pågående och avslutade utredningar inom eller utom de ansvariga ämbetsverken och därigenom erhållit värdefull information för bedömning av behörighetsfrågorna.

15.4.2 Berörda utbildningsvägar

Genom att ingående studera de strukturella förhållandena inom grundskolans kompetensområde har KU kommit fram till att en diskussion av gällande behörighetsnivå är motiverad i första hand inom vissa sektorer inom utbildningsvärlden, nämligen sektorerna för vårdande, socialt och pedagogiskt arbete. Det är härvid fråga om utbildningsvägar som karakteriseras av

att de, på grund av ett ålderskrav för tillträde, i regel lägst 18 år, ej kan påbörjas direkt efter genomgången grundskola

att de ger en specialiserad, tämligen starkt yrkes- eller befattningsinriktad utbildning

att de har ett tämligen starkt inslag av teoretiskt inriktade ämnen i utbildningen men inte den uppsättning allmänna ämnen som finns på de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan

att de i regel uppställer förkunskapskrav motsvarande s. k. enbokstavslinje på grundskolan

att de i de flesta fall varvar teoretisk utbildning med praktisk tjänstgöring på olika arbetsställen.

KU har i sina vidare diskussioner ej berört sådana utbildningsvägar som för närvarande utreds utom eller inom ansvariga ämbetsverk, t. ex. vissa lärarkategorier samt sjöbefälsutbildningen m. fl. Diskussionen har därtill endast gällt utbildningsvägarna såsom de är organiserade i dag. En genomgripande omorganisation av en utbildningsväg kan medföra ett behov av att även ändra behörighetsnivån.

15.4.3 Diskussion av behörighetsnivån

KU finner det viktigt att en utbildningsväg som tillhör grundskolans kompetensområde också skall kunna påbörjas i tämligen direkt anslutning till grundskolans avslutande – i den mån den inte kräver längre förpraktik för tillträde. För utbildningsvägar som, på grund av ett krav på lägst 18 års ålder för inträde, inte kan påbörjas direkt efter grundskolan bör därför frågan om behörighetsnivån tas upp till diskussion.

En välmotiverad lägsta åldersgräns på 18 år skulle, enligt utredningens uppfattning, i och för sig kunna utgöra ett tämligen starkt skäl för att utbildningsvägen bör hänföras till den högre utbildningen. Det är emellertid svårt att på objektiva grunder fastställa att ett sådant lägsta ålderskrav är nödvändigt, och en sänkning av ålderskravet till 16 år bör således även kunna diskuteras. Mot en sådan sänkning kan man dock ha flera invändningar, varav den främsta är, att dessa utbildningsvägar därigenom skulle komma att jämställas med gymnasieskolans linjer, ålders- och behörighetsmässigt sett, utan att ge den minimiutbildning i allmänna ämnen som gymnasieskolans alla linjer ger.

Det skulle även innebära att valet av dessa tämligen starkt specialiserade utbildningsvägar skulle ske redan i sextonårsåldern, vilket man från flera utgångspunkter anfört betänkligheter mot.

Ålderskriteriet kan dock självfallet inte vara ensamt avgörande för en utbildnings startnivå. Viktiga är bl. a. sådana faktorer som graden av specialisering, frånvaron av allmänna ämnen i utbildning samt inriktningen av utbildningen på bestämda yrken eller befattningar.

Ett annat argument för en höjning av behörighetsnivån för vissa utbildningsvägar är, att detta skulle kunna bidra till att skapa valvärda utbildningsalternativ för dem som gått igenom mer allmänt inriktade linjer i gymnasieskolan. Därigenom skulle anordningen bidra till att avlänka en del av tillströmningen till de fria fakulteterna.

Det är emellertid väsentligt att tillse att man inte genom en höjning av behörighetsnivån avsevärt försvårar för vuxna utbildningssökande utan formell gymnasial utbildning att vinna tillträde vid utbildningsvägar av detta slag. Denna synpunkt är tillgodosedd genom det behörighetssystem som KU föreslår.

För vissa kategorier utbildningssökande, som kan komma att missgynnas vid en sådan höjning av behörighetsnivån, bör särskilda åtgärder vidtas, t. ex. i form av en väl avvägd tid mellan utfärdande och ikraftträdande av nya behörighetsbestämmelser.

15.4.4 Förslag till ändrad behörighetsnivå

De av KU föreslagna allmänna behörighetsvillkoren för högre utbildning föreslås sålunda gälla, förutom de utbildningsvägar som i dag tillhör den högre utbildningen, jämväl följande utbildningsvägar

arbetsterapeututbildning
ekonomiföreståndarutbildning
förskollärarutbildning
fritidspedagogutbildning
hälsovårdsinspektörsutbildning vid Statens institut för folkhälsan
hörselvårdsassistentutbildning
utbildning av medicinsk-tekniska assistenter
sjukgymnastutbildning
sjuksköterskeutbildning (grundutbildning om fem terminer)
socialpedagogutbildning vid sociala barna- och ungdomsvårdsseminariet
ålderdomshemsföreståndarutbildning.

Vidare föreslår KU, att tillsynsmyndigheten får i uppdrag att i samband med övergången till högre förkunskapsnivå överse läroplaner m. m. i syfte att förkorta utbildningstiden eller vidta andra åtgärder för att anpassa utbildningen till de ändrade förutsättningarna.

15.4.5 Särskilda behörighetsvillkor

Fastställandet av de särskilda behörighetsvillkoren för ovan berörda utbildningsvägar måste enligt KU:s uppfattning föregås av en ingående analys av varje särskild utbildningslinje. KU har därför funnit det mest ändamålsenligt att denna uppgift vilar på tillsynsmyndigheten för respektive utbildning. Fastställandet måste dock göras med ledning av anvisningar och föreskrifter som så långt möjligt garanterar, att enhetliga normer tillämpas och att inte för enskilda utbildningsvägar fastställs högre krav än vad som är nödvändigt. Möjligheten att ange de särskilda förkunskaperna i – förutom fackskole- eller gymnasiekunskaper – grundskolekunskaper i berörda ämnen bör således alltid övervägas.

15.5 *Utländska sökande – behörighet och urval*

15.5.1 Nuläget

I fråga om villkoren för utländska studerandes tillträde till högre utbildning har Sverige inte fullständig handlingsfrihet utan binds av med andra stater ingångna konventioner, som förpliktar oss att bereda här bosatta utländska medborgare plats i bl. a. högre utbildning.

Enligt nu gällande behörighetskungörelse ger studentexamen i något av de övriga nordiska länderna behörighet som svensk gymnasiekompetens. Annan utländsk examen, som ger behörighet till högre utbildning i hemlandet, kan ge behörighet här efter konsistoriets prövning. Även dispensprövning kan förekomma. Den försöksvis utvidgade behörigheten enligt SFS 1969: 68 gäller även för utlänningar. Vid urval till spärrad universitetsutbildning m. m. bedöms sökande med utländsk utbildning inom den s. k. fria kvoten. Praxis är härvid att den sökande för behörighet skall ha kunskaper i svenska och vara bosatt i Sverige.

Statistiken över utländska studerande i Sverige är delvis bristfällig. För bruttoantalet nyinskrivna utländska studerande finns dock uppgifter som visar, att denna grupp (vid universitet och högskolor) ökat från 565 läsåret 1962/63 till 1 930 läsåret 1968/69.

För invandrare i allmänhet förekommer olika slag av kurser i svenska språket. Vid universiteten förekommer för studerande m. fl. undervisning i svenska enligt Kungl. Maj:ts föreskrifter (kurserna i Svenska 1–4 om vardera högst 90 timmar).

15.5.2 Allmänna synpunkter

Av olika skäl torde det även framdeles vara både en förpliktelse och ett intresse för det svenska samhället att i rimlig omfattning bereda utländska studerande plats i svensk högre utbildning. KU tar för sin del ställning endast till kompetensfrågorna.

Någon saklig åtskillnad i fråga om kompetensregler mellan här bosatt utlänning och landets egna medborgare kan inte göras. I fråga om gäststuderande är det svenska samhällets skyldigheter mer begränsade. Till vissa grupper av sådana studerande kan dock speciell hänsyn vara motiverad, t. ex. stipendiater från u-länder.

15.5.3 Behörighetsvillkor

I fråga om personer bosatta i Sverige, oavsett medborgarskap, bör i princip gälla samma villkor för tillgodoräknande för behörighet av utländsk utbildning och yrkeserfarenhet som för svensk utbildning och erfarenhet. Utländsk gymnasial utbildning om minst två år bör således ge allmän behörighet till högre utbildning. Denna bedömning bör göras oberoende av respektive hemlands behörighetsregler. Försöket med utvidgad behörighet bör liksom nu gälla här bosatta utlänningar som också skall uppfylla de av KU föreslagna kraven på genomgången orienteringskurs och kunskaper i engelska.

För gäststuderande bör alltjämt principen för behörighet vara, att vederbörande skall ha behörighet i sitt eget hemland; dock skall inte enbart viss examen godtas utan varje slag av behörighet oavsett hur den förvärvats. Detta bör under alla omständigheter gälla nordiska medborgare.

Gäststuderande med svenska som modersmål bör få behörighet på samma villkor som invandrare.

I fråga om särskild behörighet (förkunskaper) bör behörighetsgranskningen avse den sökandes reella möjligheter att följa undervisningen.

15.5.4 Kunskaper i svenska och främmande språk

KU anser, att utländska studerande skall ha kunskaper i svenska språket, bl. a. på grund av dessa kunskapers studiesociala betydelse. Kunskaper i svenska motsvarande kurserna Svenska 1–3 (se ovan) bör vara ett rimligt mått på erforderliga förkunskaper. I vissa fall bör mer omfattande förkunskaper kunna krävas. Även kunskaper som i huvudsak motsvarar ovan angivna kurser skall godtas, t. ex. cirkelstudier. Utredningen förordar att

utlänningskurserna i svenska vid universiteten flyttas från den högre utbildningen till exempelvis den gymnasiala vuxenutbildningens område.

Enligt KU:s mening bör utländska sökande uppfylla samma krav på kunskaper i engelska som svenska sökande.

Kravet på kunskaper i svenska bör ej gälla medborgare i nordiskt land. I övrigt bör det vara ett generellt villkor för allmän behörighet och inskrivas som ett sådant i den författning som reglerar villkoren för allmän behörighet.

15.5.5 Urval bland behöriga sökande

Sökande med utländsk utbildning bör normalt bedömas inom ramen för den s. k. fria kvoten. Utlänning med svensk behörighetsgivande utbildning (motsvarande) bör behandlas som övriga sökande med sådan utbildning.

Ett problem vid bedömningen av utländska sökande är svårigheten att jämföra deras ofta vitt skilda meriter. Ett annat problem är vilken andel av utbildningsplatserna de gäststuderande bör få.

Invandrarna kan inte särbehandlas i fråga om antalet platser utan får ingå i t. ex. den fria kvoten på samma sätt som svenska sökande.

Ett rimligt antal platser bör tillkomma de gäststuderande. Med hänsyn till de många kategorier av sökande, som kan komma att bedömas inom den fria kvoten, och med tanke på önskvärdheten att ge sökande gäststuderande ett rimligt antal platser föreslår KU, att vid varje berörd utbildningsväg ett visst maximiantal platser för varje antagning reserveras för gäststuderande. Kungl. Maj:t eller den myndighet Kungl. Maj:t bestämmer bör kontinuerligt fastställa det maximala antalet platser för gäststuderande vid spärrade utbildningsvägar. För särskilda ändamål bör Kungl. Maj:t kunna avdela platser för gäststuderande, t. ex. SIDA-stipendiater. Mellan de nordiska länderna borde lämpligen särskilda avtal slutas om ömsesidigt upplåtande av spärrade utbildningsplatser.

15.6 *Förslagens räckvidd och genomförande*

15.6.1 Tillämpningsområdet

Den högre utbildningen kan grovt indelas i två grupper. Den ena gruppen utgörs av utbildning vid samhällets särskilda utbildningsorgan (institutioner och läroanstalter), där utbildningen vanligen inte är organisatoriskt direkt samordnad med den fortsatta yrkesverksamheten. Den andra gruppen representeras av den utbildning, som statliga verk eller myndigheter anordnar för egna behov av utbildad personal, t. ex. de affärsdrivande verkens och krigsmaktens personalutbildning. Rekryteringen kan i den sistnämnda gruppen vara intern eller extern.

I KU:s direktiv anges, att utredningsuppgifterna gäller statligt reglerad utbildning, »även sådan utbildning hos anställningsmyndighet, som krävs för fortsatt anställning hos myndigheten». Också staten som *arbetsgivare* berörs således av KU:s arbete.

Efter ingående överväganden, där bl. a. hänsynen till berörda verks och myndigheters uppgifter har vägts mot det allmänna intresset av ett gemensamt kompetenssystem, har KU stannat för följande förslag till principlösning i fråga om tillämpningen av KU:s förslag till regler om behörighet och meritvärdering.

De kompetensregler som KU föreslår skall, förutom i det allmänna utbildningsväsendet, tillämpas även för externt rekryterad verksutbildning. Hänsyn måste dock tas till de särskilda förhållanden som råder inom den sistnämnda utbildningen, särskilt dess specifika yrkesinriktning, och de studerandes anställning hos respektive myndighet redan under utbildningstiden.

15.6.2 Modifieringar i kompetenssystemet

I vissa stycken har KU:s förslag till behörighets- och urvalsregler karaktär av rambestämmelser, inom vilka respektive myndigheter har att bestämma i vissa kompetensfrågor. Därutöver kan i en del fall vissa modifieringar i det föreslagna kompetenssystemet visa sig befogade.

Grundläggande i det av KU föreslagna kompetenssystemet är behörighetsreglerna. I fråga om den allmänna behörigheten bör samma grundregler gälla för all högre utbildning. Förkunskapskraven och övriga särskilda krav för behörighet bör i allmänhet ankomma på vederbörande myndighet att bestämma med den inskränkning som kan föranledas av den administrativa samordningen av kompetensfrågorna.

Vid ett antal utbildningsvägar har utvecklats urvalssystem, som till synes inte utan vidare ryms inom det av KU föreslagna kompetenssystemet. Så t. ex. används vid journalisthögskolor grupptest i kombination med intervjuer som urvalsinstrument; skolbetygen har inget inflytande på urvalet. Vid krigsmakten och vid vissa verksutbildningar begagnas i stor utsträckning testinstrument för lämplighetsprövning av de sökande. Sådana prov har beskrivits i KU:s specialbetänkande SOU 1968: 25. Proven i fråga bör, där de är ägnade därför, kunna ersätta det av KU som urvalsinstrument föreslagna studielämplighetsprovet eller fungera som ett led i behörighetsvillkoren. Vidare bör kvoteringsbestämmelserna kunna tillämpas mer restriktivt vid antagning till utbildning med lämplighetsprov än annars och i vissa fall kunna sättas ur spel, särskilt då antalet sökande är lågt (jfr kapitel 12).

För vissa olika utbildningsvägar föreslås följande modifieringar gälla gentemot av KU föreslagna generella regler för allmän behörighet samt urval.

Journalistutbildning vid journalisthögskola

Hittillsvarande urvalssystem bör tillämpas tills vidare men erfarenheterna av tillämpningen noga följas.

Handelshögskolan i Stockholm

har i vissa avseenden en särställning genom sin karaktär av privat institution. Tillträdet till utbildningen där regleras dock av statliga bestämmelser där det bl. a. bestäms, att en fjärdedel av platserna får besättas av behöriga sökande som genomgått psykotekniska prov »eller annan särskild prövning». KU föreslår att bestämmelserna om villkoren för behörighet, meritvärdering och urval vid handelshögskolan så långt möjligt utformas i överensstämmelse med KU:s generella förslag till sådana bestämmelser.

Utbildning vid verk och myndigheter

Vissa modifikationer vad gäller urval bör få göras med hänsyn till de speciella kraven inom varje utbildningsområde och i den mån psykologiska prov (lämplighetsprövning) står till buds vid antagningen. Då det i regel är fråga om ett begränsat antal utbildningsplatser som skall besättas bör man, helt eller delvis, kunna avstå från kvotering vid urvalet, främst på grund av att kvotering av ett litet antal platser ofta är praktiskt svårgenomförbar samt att de tillgängliga proven bör få förhållandevis stor genomslagskraft.

15.6.3 Tidsmässigt genomförande

Beslut om ett nytt kompetenssystem kan, med hänsyn till behovet av remisstid m. m., föreligga tidigast under 1971.

Innan ett sådant beslut kan träda i kraft måste vissa förberedelsearbeten vara avslutade. Ansvariga myndigheter på den högre utbildningens område måste ha tid för att administrativt förbereda mottagandet av nya grupper studerande och för att förbereda användningen av ett nytt urvalssystem.

Berörda grupper måste få information om det nya kompetenssystemet. Helst bör tiden mellan beslut och ikraftträdande medge att alla sökande från gymnasieskolan haft tillgång till information om det nya kompetenssystemet vid valet av gymnasielinje i årskurs 9. Detta skulle innebära att de nya bestämmelserna skulle kunna börja tillämpas tidigast vid antagningen till högre utbildning inför höstterminen 1974.

Emellertid bör, enligt KU:s uppfattning, hänsynen till gymnasieskolans genomförande vara avgörande för valet av tidpunkt för införandet av ett nytt kompetenssystem. Ingen grupp bör lämna denna skola utan allmän behörighet till högre utbildning.

Med hänsyn härtill föreslår KU att de nya kompetensreglerna skall träda i kraft från och med antagningen till högre utbildning inför höstterminen 1973.

KU föreslår vidare att, för de utbildningsvägar som enligt KU:s förslag flyttas från grundskolans kompetensområde till den högre utbildningen, de nya behörighetsreglerna skall gälla från och med antagningen av studerande inför höstterminen 1975.

De personer som deltar i försöket med utvidgad behörighet bör emellertid, dvs. före beslutet om nya kompetensregler, kunna få rätt att fortsätta sina studier fram till fullständig examen. Dessutom bör, likaledes med omedelbar verkan, gällande dispensregler för tillträde till högre utbildning anpassas till de kommande behörighetsreglerna.

Särskilt yttrande

Av ledamoten Gunnar Wallmark

I kapitel 7 redovisas sociala förhållanden inom utbildningsväsendet och dras vissa slutsatser av denna redovisning för KU:s arbete.

Vad beträffar redovisningen finner jag det värdefullt, att den kommit till stånd och riktar inga invändningar mot vad där anförs även om jag inte finner redogörelsen för den utbildningssociala debatten tillräckligt allsidig och uttömmande (7.5). De slutsatser som dragits ger dock anledning till tvekan. Att socialt betingade förhållanden inverkar på utbildningsval av olika slag finner jag obestridligt liksom att denna inverkan i möjligaste mån bör neutraliseras. Att emellertid, som sker i avsnitt 7.6, utgå från att de sociala faktorernas inverkan på utbildningsval och utbildningsförhållanden måste väsentligen påverka konstruktionen av ett nytt kompetenssystem, är emellertid enligt min mening en principiellt felaktig väg. Den kan leda till att kompetenskrav efterges av hänsyn till socialt betingade faktorer, något som i sin tur kan förorsaka studiemisslyckanden och kvalitetsförsämringar i den högre undervisningen. Jag utgår härvid från att det, enligt direktivens anvisningar, inte är önskvärt eller möjligt att sänka startnivån för den högre utbildningen och ej heller att förlänga studietiderna i denna utbildning.

De åtgärder som skall utjämna de sociala faktorernas, närmast hemförhållandenas, inflytande på den enskildes motivation och faktiska studielämplighet måste, om ovan angivna negativa följder skall kunna undvikas, sättas in redan på ett tidigt stadium. Det bör i allt väsentligt vara *skolan* som svarar för dessa insatser på praktiskt taget alla åldersnivåer. Det är emellertid klart, att det största ansvaret faller på den för alla barn gemensamma, obligatoriska grundskolan.

Om detta ansvar skall uppfyllas måste skolan sörja för *varje* elevs maximala utveckling enligt elevens förutsättningar; den pedagogiska formen för att förverkliga detta måste uppenbarligen vara en långt gående individualisering av grundskolans undervisning. Denna princip slogs fast i riksdagsbeslutet 1962 om grundskolan och återfinns i prop. 1968: 129 angående reviderad läroplan för grundskolan. »Den enskilde elevens särart skall respekteras och varje elev skall ges möjlighet att utveckla sina individuella intressen och anlag» (s. 63).

På detta sätt bör skolan på olika stadier göra sina elever bättre rustade med kunskaper och färdigheter för att bl. a. framgångsrikt delta i högre utbildning. Detta är enligt min mening en både mer realistisk och, med hänsyn till den enskilde eleven, bättre väg än den av utredningen diskuterade som synes bygga på ett slags kompensationstänkande. Detta leder i sina konsekvenser till en bestraffning, vid antagning till spärrad utbildning, av de elever som, bl. a. genom ett aktivt stöd i hemmet, uppnått goda studieresultat.

Enligt min uppfattning skall *alla* sökande bedömas *lika* vid ansökningstillfället med hänsyn till deras då redovisade studieförutsättningar.

Reservation

Av ledamöterna Håkan Berg, Ingemar Mundebo och Gunnar Wallmark

Vi delar majoritetens mening att yrkeserfarenhet bör kunna uppväga brister i formell meritering i fråga om allmän behörighet för högre studier och vi ansluter oss därför till förslaget om behörighet på grundval av viss ålder (25 år) och minst fem års arbetslivserfarenhet för utbildningssökande som saknar gymnasial utbildning. Däremot har vi icke kunnat ansluta oss till förslaget att inom gruppen genom gymnasieutbildning behöriga ge särskild meritpoäng åt sökande med lägst ett års arbetslivserfarenhet. Vår motivering härför är följande.

Ett genomförande av majoritetens förslag innebär en höjning av lägsta meritpoäng för sökande som antages uteslutande på grundval av gymnasiebetyget, utan att därigenom utbildningen i fråga tillföres någon egentligen ny kategori av studerande. I stället torde det bli så, att ett stort antal studerande, vilkas betygsmeritering från gymnasiet ligger på samma poäng som den sist antagnes eller strax under lägsta intagningspoäng, kommer att försöka komplettera sina meriter genom sådan verksamhet, som ger extra meritpoäng. Det rör sig därvid om exakt samma kategori studerande, som den som enligt ännu gällande regler (för sökande med studentexamen) kompletterar sina meriter genom studier vid filosofisk fakultet.

Den av majoriteten föreslagna meritkompletteringsmöjligheten kommer sannolikt att prövas av ett avsevärt större antal studerande än som med tillämpning av de föreslagna reglerna kommer att antas till ifrågavarande utbildningar. För de till slut ändå ej antagna innebär meritkompletteringen förlust av utbildningstid.

Därtill kommer att kvoteringen, som föreslås i avsikt att skydda undergruppen sökande med enbart gymnasiebetyg, kan leda till motsatt effekt, om undergruppen med praktikpoäng blir mycket stor. Därigenom höjs lägsta intagningspoäng för den förstnämnda gruppen ytterligare.

Reservation

Av ledamoten Gunnar Wallmark

En av KU:s viktigaste uppgifter har varit att utforma ett kompetenssystem för högre studier så beskaffat att inga studielinjer i gymnasieskolan (gymnasium, fackskola, yrkesskola) blir återvändsgränder i den meningen att förnyad genomgång av annan linje är ett krav för allmän behörighet. Genom en sådan kompetensmässig likvärdighet skulle man kunna komma tillrätta med den obalans i värderingen av teoretiska och praktiska studier som nu finns och som t. ex. innebär, att många elever och föräldrar föredrar gymnasiet framför andra gymnasiala skolformer mindre av intresse för gymnasiestudierna i sig än därför att gymnasiet för närvarande är den praktiskt taget enda vägen till högre studier; om inte annat vill man hålla möjligheterna öppna att senare övergå till högre utbildning. Detta är i och för sig förståeligt men har dessvärre lett till en undervärdering av andra gymnasiala studievägar, till för individen olämpliga studieval – och därmed kanske också till ett mindre lyckligt yrkesval – och inte sällan till direkta studiemisslyckanden. Därtill kommer att de nuvarande spärrarna framför gymnasiet i åtskilliga fall de facto utestängt även sådana elever som har intresse och fallenhet för högre studier.

Den lösning av dessa problem som majoriteten föreslår kan jag dock inte ansluta mig till. Jag instämmer i principen att alla vägar genom det gymnasiala skolsystemet skall kunna leda till högre utbildning; möjligheter skall alltså finnas för alla med intresse för och förmåga att tillgodogöra sig högre utbildning att vinna inträde i denna.

Vad jag däremot vänder mig emot är det sätt på vilket, enligt majoritetsförslaget, denna princip skall omsättas i praktiskt handlande och konkreta kompetensregler. Enligt min uppfattning har majoriteten därvid inte tillräckligt beaktat en rad omständigheter av betydelse, nämligen kvalitetsaspekten, den likvärdiga behandlingen av eleverna och de skolorganisatoriska konsekvenserna av principen.

Kvalitetskravet

Vad gäller kvalitetskravet måste enligt min uppfattning – och i enlighet med direktivens anvisningar – stor hänsyn tas till att den högre undervisningen inte tillförs sämre rustade elever på grund av att behörigheten utvidgas. Lika viktigt som att nya grupper från bl. a. gymnasieskolan – vars förhållanden jag närmast avser – bereds möjligheter att vinna inträde i högre utbildning, lika betydelsefullt är det att de nya grupperna inte har sämre förutsättningar för högre studier än tidigare behöriga grupper. Detta krav är inte ett självändamål för det högre utbildningsväsendet i sig utan främst betingat av de studerandes behov av kvalificerade kunskaper i kommande yrkesutövning. Givetvis är det möjligt att kompensera studiemässiga svagheter hos de studerande genom att starta den högre utbildningen på en lägre nivå eller organisera nivågrupperad undervisning vid universitet och högskolor med motsvarande förlängning av utbildningstiden. Detta vore emellertid enligt min uppfattning en felak-

tig väg och strider dessutom mot direktiven. Kvalitetskravet bör enligt min mening ta sig uttryck på olika sätt, dels i vissa allmänna kvalifikationskrav för behörighet, dels i kunskapskrav såväl för utbildningens genomförande som för den kommande yrkesutövningen.

Riktpunkten för dessa kunskapskrav måste i princip ovillkorligen vara kurserna på gymnasieskolans treåriga linjer, dvs. det nuvarande gymnasiets kurser.

Vad angår det allmänna kvalifikationskravet bör detta enligt min mening ha väsentliga uppgifter att fylla, inte minst att förhindra att för högre studier mindre lämpade personer, som enligt av majoriteten framlagda förslag är behöriga, av behörighetsreglerna lockas att ta det högre utbildningsväsendets redan hårt ansträngda resurser i anspråk. Ett allmänt kvalifikationskrav har emellertid också möjligheter att förhindra personliga tragedier i form av studiemisslyckanden; sådana förekommer i alltför stor utsträckning redan nu och skulle kunna ytterligare öka om kvalifikationskrav saknas. Majoriteten har ansett det mindre nödvändigt med ett allmänt kvalifikationskrav avseende studielämplighet av t. ex. den typ som den nuvarande 2,3-gränsen utgör (ett visst lägsta medelbetyg som behörighetsgräns) och vill i stället ersätta denna gräns med en ökad studie- och yrkesvägledning. Med hänsyn till bl. a. det studiesociala systemets konstruktion och vägledningens begränsade möjligheter att fungera på avsett sätt torde det bli svårt att undvika, att åtskilliga mindre studielämpliga ungdomar från gymnasieskolan söker och vinner inträde i ospärrad högre utbildning. Detta gäller redan sådana elever på linjer motsvarande det nuvarande gymnasiet som faller under den ovannämnda 2,3-gränsen. Riskerna för en ytterligare försämring i rekryteringen till högre utbildning måste rimligen öka om behörigheten utsträcks – utan kvalifikationskrav – till tvååriga linjer med hänsyn dels till den kortare utbildningstiden på dessa linjer, dels också till sammansättningen av elevgrupperna på de tvååriga linjerna med avseende på betyg från grundskolan m. m.

Enligt vad som uppges i kapitel 10 kan en behörighetsgräns i fackskolan motsvarande 2,3-gränsen i gymnasiet, dvs. på samma faktiska nivå i fråga om studielämplighet, beräknas avskilja ca 20 procent av fackskolans elever från möjligheter till högre studier.

Enligt min uppfattning bör en behörighetsgräns finnas som förhindrar att de minst studielämpliga ägnar sig åt högre utbildning. Gränsen kan uttryckas som ett betygsmedelsvärde och bör i så fall ligga på samma faktiska nivå i fråga om studielämplighet i hela gymnasieskolan, dvs. på olika betygsnivåer inom olika linjer, detta med hänsyn till bl. a. de olika linjernas elevrekrytering. Den motivering som finns i kapitel 10 för studielämplighetsprov som behörighetsprövande instrument även för gymnasieskolutbildade finner jag övertygande; genomgång av provet borde vara ett fullgott alternativ för betygsgränser i de fall tekniska svårigheter föreligger att tillämpa sådana gränser.

Kunskapskraven

Vad beträffar kunskapskraven finner jag den i och för sig riktiga och lämpliga uppdelningen av krav för allmän respektive särskild behörighet i detta sammanhang mindre betydelsefull; de faktiska kunskaperna har sin givna betydelse oavsett sin formella funktion.

Majoriteten har i fråga om kunskapskrav, gemensamma för alla kategorier av sökande och för praktiskt taget alla slag av högre studier, föreslagit engelska (två årskurser i gymnasiet eller fackskolan eller däremot svarande läskunskaper). Jag finner det vara en riktig princip att kommunikationsfärdighet på detta sätt krävs av samtliga sökande men kan å andra sidan inte godta kravets omfattning. En bredare uppsättning av kommunikationsfärdigheter är enligt min mening nödvändig för framgångsrika högre studier. Ett rimligt krav vore därför, förutom engelska, kunskaper i svenska och i flertalet fall också matematik. I

samtliga ämnen borde de treåriga linjernas kurser vara riktmärke för de krävda kunskapernas omfång.

I övrigt bör förkunskaperna differentieras på olika linjer och studievägar i den högre utbildningen. Så har också skett i majoritetsförslaget. Jag kan dock inte ansluta mig till den mycket starka differentiering som kommit till uttryck i kapitel 11 med avseende på de riktlinjer som föreslås för respektive myndighets utformning av förkunskapskraven. De nämnda förslagen går ut på att endast de för de avsedda studierna oumbärliga förkunskaperna skall krävas av den sökande. Detta gör det svårt för en sökande att byta till eller samtidigt söka till en studieriktning som förutsätter vissa andra förkunskaper. I stället borde förkunskaperna utformas så, att de är gångbara för en hel sektor eller mer av den högre utbildningen, vilket för den sökande visserligen innebär ökade kunskapskrav men samtidigt också en ökad valfrihet inom ett större område. Denna princip har i huvudsak följts av KU i förslaget till förkunskaper för tillträde till spärrade fakulteter. Enligt min mening borde utredningen på motsvarande sätt ha utformat konkreta krav för övriga sektorer av den högre utbildningen i stället för att som nu lämna frågan om förkunskaperna åt vederbörande myndigheter enligt riktlinjer som innebär att endast de för avsedda studier oundgängligen nödvändiga förkunskaperna skall krävas. Exempelvis skulle den som vill utbilda sig till jurist icke längre behöva genomgå treårig gymnasielinje. Varje tvåårig yrkes- och fackskolelinje är tillräcklig under förutsättning att vederbörande har kunskaper i engelska och svenska motsvarande två årskurser i fackskolan, detta enligt de synpunkter som framförs i kapitel 11.

Det vidare syftet med förkunskapskraven måste ses i samband med de högre studiernas ändamål, nämligen att göra den enskilde bättre rustad för insatser i yrkeslivet. Den högre utbildningen innebär med nödvändighet en specialisering. Det är därför betydelsefullt att deltagarna i sådan utbildning till sitt yrkesverksamma liv medför också kunskaper utöver vad de förvärvat i den högre utbildningen. Ett bredare register av kunskaper innebär också som regel en större gemensam referensram med andra yrkesgrupper än den man själv tillhör och underlättar därför samverkan i arbetslivet. Också av dessa skäl borde förkunskapskraven till högre utbildning ha en större bredd än KU:s majoritet föreslagit.

Den starka differentieringen av förkunskapskraven, enligt de ovannämnda riktlinjerna, har också andra konsekvenser. Differentieringen i förening med restriktiviteten i fråga om kravens omfattning kan leda till att det för tillträde till exempelvis vissa ämnesområden vid filosofisk fakultet kommer att uppställas få eller inga förkunskapskrav. Detta kan få en styrande inverkan på de utbildningssökandes differentiering på olika studievägar. Det ligger i sakens natur, att de samhällsvetenskapliga studierna ofta kräver begränsade specifika förkunskaper medan tekniska och naturvetenskapliga ämnen vanligen ställer stora krav på kunskaper i flera »tunga» ämnen (matematik, fysik, kemi). Genom denna utformning av förkunskapskraven kommer sökande från främst tvååriga linjer sannolikt att uppleva skillnaderna i krav mellan å ena sidan t. ex. samhällsvetenskapliga studier, å andra sidan teknisk-naturvetenskapliga sådana också som en skillnad i attraktivitet, varigenom snedbelastningen i den högre utbildningen kan ytterligare öka. Detta skulle kunna undvikas – eller i varje fall lindras – genom att förkunskapskraven enligt ovan utformades i anslutning till större block även på den humanistisk-samhällsvetenskapliga sidan.

Skolorganisationen

En annan sida av denna fråga är att, särskilt för de tvååriga linjernas del, mer eller mindre omfattande krav på kompletterande förkunskaper som behörighetsvillkor kan bereda eleverna svårigheter efter genomgången gymnasieskola. KU:s majoritet synes inte förutsätta annat än att dessa kompletteringar skall äga rum inom vuxenutbildningen.

Denna är dock av olika skäl inte särskilt väl anpassad till behoven hos de 18-åringar som genomgått tvååriga linjer och sedan på så kort tid som möjligt vill komplettera sin utbildning till fullständig behörighet. Bl. a. kan dessa ungdomar beräknas ha behov av studier på heltid. Dessa och andra omständigheter pekar på att det föreligger ett behov av en reguljär skolutbildning av förberedande natur – och med inriktning på högre utbildning – som en komplettering av tvåårig utbildning eller treårig utbildning på sådan linje som kräver kompletteringar före inträde i önskad utbildning.

Sett i ett vidare perspektiv borde en sådan anordning kopplas till en omorganisation av den gymnasiala skolan. KU:s majoritet har inte velat ta konsekvenserna av sitt förslag utan valt att lösa behörighets- och urvalsproblem på basis av den beslutade gymnasieskolan. Detta har lett till vissa inadvertenser, t. ex. att gymnasial utbildning av olika längd anses ge lika goda förutsättningar för högre studier, samt till en fördelning mellan olika grupper av platserna i spärrad utbildning efter en huvudsakligen mekanisk princip, dvs. proportionell kvotering. Någon form av kvotering torde av tekniska skäl vara ofrånkomlig så länge olika behörighetsgrupper har inbördes svårjämförbara meriter. Den proportionella kvoteringen är dock snarare en av utbildningspolitiska hänsyn betingad styrning av urvalet och *möjliggör inte en lika och likvärdig behandling av eleverna* med hänsyn till deras förberedande studier och allmänna studielämplighet. I motsats till majoriteten kan jag för min del inte ansluta mig till förslaget om en proportionell kvotering ens övergångsvis utan finner att de möjligheter till s. k. SP-kvotering som beskrivs i kapitel 12 borde utnyttjas, främst därför att SP-kvoteringen från rättvisesynpunkt är betydligt mer tillfredsställande än den proportionella kvoteringen.

Den ovan antydda omorganisationen av den gymnasiala skolan kan även leda till att behovet av kvotering delvis inte längre kvarstår, nämligen om flertalet sökande genomgått utbildning av samma längd. Detta blir i princip fallet om det gymnasiala stadiet, inte minst med utgångspunkt i kompetensfrågorna, omorganiseras på nedan beskrivet sätt.

Enligt min mening borde ett nytt kompetenssystem baseras på en ny organisation av gymnasieskolan. Med hänsyn bl. a. till behovet att undanröja de svårigheter och nackdelar, som förvärvandet av särskilda förkunskaper annars skulle erbjuda, borde gymnasieskolan göras tvåårig med i princip ett års påbyggnad. Under detta år skulle de särskilda förkunskaper kunna förvärvas som krävs för olika slag av högre utbildning. Det tredje året skulle således bli förhållandevis starkt specialiserat (målinriktat) och studierna omfatta endast ett fåtal ämnen. Inom ramen av denna påbyggnad skulle även viss avslutande yrkesutbildning kunna inrymmas. Påbyggnadsåret skulle, genom sin specialisering och målinriktning, kunna utgöra en mellanform mellan den ämnesmässigt breda gymnasieskolan och de specialiserade högre studierna och således göra övergången från skola till högre utbildning mindre abrupt. Även friare studieformer skulle kunna introduceras under påbyggnadsåret.

Att specialiseringen i viss mån uppskjuts till det tredje året, gör det möjligt att göra studierna under de två egentliga gymnasieskolåren mindre specialiserade. Dessa två år, som skall leda till en avslutad utbildning med slutbetyg, bör bl. a. ge en utbildning med relativt stor ämnesbredd samt förberedelser som gör det möjligt att finna en adekvat sysselsättning på arbetsmarknaden. Valet efter de två åren i gymnasieskolan skulle således gälla antingen förvärvsarbete (med möjligheter till senare fortsatt utbildning) eller studier, inom ramen av påbyggnads- eller specialiseringsåret, inriktade mot högre studier eller arbetsmarknaden.

Även om den avsedda påbyggnadsutbildningen här närmast setts som en fortsättning av de tvååriga studierna i gymnasieskolan, bör det inte uteslutas, att påbyggnadsutbildningen skulle kunna utvecklas till en anordning med funktioner svarande mot ett amerikanskt junior college, dvs. medde-

la högre utbildning, bl. a. vissa slag av från gymnasieskolan fristående yrkesutbildning. En sådan funktion skulle kunna verka starkt avlastande på universitetens fria fakulteter.

Påbyggnadsutbildningens längd bör inte låsas till ett år. För bl. a. elever, som under de två första gymnasieåren valt teoretiskt mindre krävande ämnen, kan t. ex. tre terminers kompletterande studietid erfordras. Vidare bör studerande kunna mottas som genomgått annan utbildning än i gymnasieskolan, däribland även vuxna.

Genom en gemensam men specialiserad studieperiod för det stora flertalet sökande till högre utbildning skulle det i princip bli möjligt att avstå från kvotering i fråga om berörda grupper vid antagning till spärrad utbildning, eftersom de sökande under en gemensam studieperiod bedömts likformigt och således har jämförbara meriter. Anordningen skulle även medföra ökad reell valfrihet inom gymnasieskolan eftersom specialiseringen i studierna kunde i stort sett uppskjutas till 18-årsåldern eller senare. Enligt min uppfattning borde KU ha sökt en lösning enligt ovan angivna, principiella riktlinjer. På detta sätt hade det varit möjligt att uppnå en lösning av kompetensfrågorna med en längre varaktighet än som nu torde bli fallet.

De vuxna

Ett viktigt resultat av KU:s verksamhet är att allmän behörighet nu kan vinnas på andra vägar än utbildning. Jag avser därmed den försöksvis gällande regeln, grundad på utredningens förslag, att allmän behörighet, för vissa begränsade studieområden och studiemål, kan erhållas genom uppnådda 25 år och minst fem års yrkeserfarenhet (motsvarande). Därigenom kan för studier lämpliga vuxna beredas tillfälle till högre utbildning.

KU:s ursprungliga förslag om försök med på ovanstående sätt utvidgad behörighet framfördes i skrivelse till Konungen 10.5. 1968 (se bilaga 2). Inom utredningen hade tanken på ett sådant förslag väckts av mig. Jag kan emellertid inte instämma i majoritetens nu framlagda förslag om en ytterligare utvidgning av behörighet vunnen på ovan angivet sätt. Den föreslagna utvidgningen skulle innebära att alla begränsningar i fråga om studieval (ämnen, linjer) samt studiemål bortföll. Att jag tar avstånd från en sådan generell utvidgning innebär inte, att jag finner behörighetsvägen i fråga mindre värdefull och nödvändig än tidigare utan på att jag fortfarande vill understryka det i KU:s ovannämnda skrivelse betonade primära syftet med försöket, nämligen hänsyn »till det med all sannolikhet tilltagande behovet för näringsliv, organisationer och enskilda att utnyttja universitet och högskolor för uppskolningsändamål». Den föreslagna utvidgningen innebär, att denna funktion visserligen kvarstår men att den väsentligen överlagras och undanskyms av andra, främst genom att den ursprungliga begränsningen i studiemål till 60 poäng bortfaller, varigenom personer utan yrkesrelaterade etc. studiemål kan väntas utnyttja den nya behörighetsvägen. Detta innebär inte att jag ställer mig avvisande till att de studerande med behörighet genom ålder etc. efter uppnådda 60 poäng skall få fortsätta sina studier till hel examen. Denna möjlighet bör finnas men i det enskilda fallet göras beroende av en individuell prövning av vederbörandes förutsättningar.

Enligt min uppfattning saknas väsentliga förutsättningar för att nu vidga behörigheten vunnen genom viss ålder och viss tids yrkesverksamhet. Det försök med en begränsad utvidgning av behörigheten (enligt SFS 1969: 68) som inleddes 1.7.1969 har ännu inte utvärderats och underlag saknas därför för ett beslut om en generell vidgning av försöket. Denna utvidgning gör också den fortsatta verksamhetens karaktär av försök tämligen illusorisk; det finns i realiteten få eller inga möjligheter att senare begränsa en generellt tillämpad behörighetsregel.

En annan förutsättning för en generell utvidgning av försöket vore enligt min mening att behörigheten också gjordes beroen-

de av prövning med studielämplighetsprov. Utredningsmajoriteten vill dock endast se ett sådant prov som ett vägledande instrument. Jag finner den föreslagna obligatoriska orienteringskursen vara ett väl lämpat medel för vägledning av vuxna sökande men anser att kursen borde ha kopplats till ett krav på godkänd prövning med studielämplighetsprov som ett behörighetsvillkor.

På sikt torde behovet av en generell behörighetsregel enligt ovan vara begränsat på grund av gymnasieskolans starka utbyggnad. I varje fall borde man överväga att successivt lyfta åldersgränsen efter hand som nya årskullar genomgår gymnasieskolan och åldersgrupperna under 25 år utan gymnasial utbildning krymper. Med hänsyn till att redan nu 80–85 procent av en årskull genomgår gymnasial utbildning kan det inte heller anses förenligt med det ursprungliga syftet med KU:s ovannämnda förslag 1968, att den lilla del av årskullen som inte genomgått gymnasieskolan skall utnyttja den högre utbildningen resurser med hjälp av de föreslagna behörighetsreglerna.

Sammanfattande förslag

Sammanfattningsvis vill jag, med hänvisning till vad jag ovan anfört, således reservera mig mot majoritetens förslag i ett antal punkter innebärande att jag föreslår

att ett allmänt kvalifikationskrav, uttryckt i viss medelbetygsgräns eller i godkänd prövning med studielämplighetsprov, skall vara ett behörighetsvillkor för sökande med genomgången gymnasieskola

att en bredare uppsättning av kommunikationsfärdigheter (de treåriga linjernas kurser i engelska och svenska, i flertalet fall också matematik) skall vara ett villkor för allmän behörighet till högre studier

att förkunskapskraven för högre studier utformas så, att de dels är gångbara för en hel sektor eller mer av den högre utbildningen, dels underlättar verksamheten i yrkeslivet

att för att åstadkomma en likvärdig behandling av alla sökande, s. k. SP-kvotering tillämpas vid antagning till spärrad utbildning i stället för proportionell kvotering

att försöksverksamheten med utvidgad behörighet enligt SFS 1969: 68 får fortsätta enligt sina ursprungliga förutsättningar vad beträffar studiemål m. m.

att obligatorisk, godkänd prövning med studielämplighetsprov skall vara ett behörighetsvillkor för sökande utan behörighetsgivande gymnasial förutbildning

att den gymnasiala skolan, med hänsyn till bl. a. behovet av en rationell lösning av kompetensproblemen, omorganiseras enligt principen två års grundläggande utbildning och i princip ett års specialiserad utbildning för bl. a. förvärvande av särskilda förkunskaper för högre studier.

Bilaga 1 Förteckning över kompetensutredningens ledamöter, arbetsgrupper, experter och övriga medarbetare

Ledamöter

Generaldirektören Jonas Orring, Stockholm, ordf.
(Riksdagsledamoten Rosa Andersson; på egen begäran entledigad 31.12. 1967)
Byråchefen Håkan Berg, Uppsala
Riksdagsledamoten Bengt Gustavsson, Eskilstuna
(Riksdagsledamoten Harald Larsson; avlidit 13.8. 1966)
Riksdagsledamoten Anna-Lisa Lewén-Eliasson, Huddinge (fr. o. m. 1.1. 1968)
Riksdagsledamoten Lennart Mattsson, Uddevalla (fr. o. m. 14.8. 1966)
Riksdagsledamoten Ingemar Mundebo, Lidingö
(Byråchefen Ejnar Neymark; på egen begäran – med anledning av sjukdom – entledigad 31.12. 1969)
Byråchefen Gunnar Olderin, Hägersten (fr. o. m. 1.1. 1970)
Förhandlingsdirektören Birger Sandberg, Stockholm
Riksdagsledamoten Gunnar Wallmark, Södertälje

Sekretariat

Utredningschefen Helmer Larsson, Vällingby, huvudsekreterare
Byrådirektören Britta Ericsson, Vällingby, biträdande sekreterare (fr. o. m. 15.11. 1966)
Förste byråsekreteraren Gunilla Hjorth, Stockholm, biträdande sekreterare (fr. o. m. 20.9. 1967)

Därjämte tidvis:

Fil. lic. Rolf Paulin, Rotebro
Fil. lic. Lisbeth Rudemo, Tyresö
Pol. mag. Gunnel Wikén, Stockholm
Förste byråsekreteraren Birgit Wilken-Ferm, Stockholm

Arbetsgruppen för utredning av vissa behörighets- och meritvärderingsfrågor avseende gymnasieskolan

Undervisningsrådet Hans-Erik Östlundh, Sollentuna, ordf.
Biträdande sekreteraren Ericsson, sekr.
Undervisningsrådet Ruth Ager, Stockholm
Direktören Britt-Marie Bystedt, Bromma
Ingenjören Göran Dahlheim, Karlskrona
Studierektorn Gösta Krantz, Huddinge
Rektorn Börje Oliw, Stocksund
Avdelningsdirektören Erland Ringborg, Stockholm
Fil. lic. Lisbeth Rudemo, Tyresö
Byrådirektören Birger Sjöström, Stockholm

Arbetsgruppen för utredning av vissa behörighets- och meritvärderingsfrågor avseende vuxna

Huvudsekreteraren Larsson, ordf.
Biträdande sekreteraren Hjorth, sekr. (t. o. m. 17.8. 1969)
Intendenten Göran Söderström, Södertälje, sekr. (fr. o. m. 18.8. 1969)
Skolkonsulenten Per Bongenhielm, Stockholm
Direktören Britt-Marie Bystedt, Bromma
Byrådirektören Inger Chytraeus, Stockholm
Folkhögskolinspektören Bo Göthberg, Linköping
Sekreteraren Henry Persson, Barkarby
Rektorn Per Sandberg, Stockholm
Kanslirådet Fingal Ström, Enebyberg

Arbetsgruppen för utredning av vissa förkunskapsfrågor

Huvudsekreteraren Larsson, ordf.
Biträdande sekreteraren Hjorth, sekr.
Teknologen Christer Berg, Stockholm
Professorn Sven Eketorp, Kårsta
Professorn Ingvar Lindqvist, Uppsala
Byrådirektören Göran Magnusson, Tyresö
Professorn Helmer Ringgren, Uppsala
Professorn Sten Skoglund, Lidingö

Arbetsgruppen för utredning av frågor rörande organisation m. m. av antagningen till högre utbildning

Biträdande sekreteraren Ericsson, ordf.
Förste byråsekreteraren Sven Arne Hammarbäck, Uppsala, sekr.
Byråchefen Paul Almefelt, Uppsala
Avdelningsdirektören Leif Gouiedo, Stockholm
Byrådirektören Torbjörn Jansson, Jakobsberg
Rektorn Ingvar Johansson, Stockholm
Generalsekreteraren Jan-Sture Karlsson, Stockholm
Organisationskonsulenten Ingvar Lyckman, Stockholm (fr. o. m. 1.9. 1969)
Organisationskonsulenten Ann-Marie Nilsson, Jakobsberg (t. o. m. 31.8. 1969)
Undervisningsrådet Osborn Olsson, Stockholm
Byrådirektören Ulla Sjödin, Stockholm
Byrådirektören Gunilla Wetter, Stockholm

Arbetsgruppen för utredning av frågor rörande information om behörighets- och meritvärderingsvillkor

Huvudsekreteraren Larsson, ordf.
Förste byråsekreteraren Margareta Olsson, Hägersten, sekr.
Rektorn Ragnhild Billig, Stockholm
Byrådirektören Benny Jonsson, Ektorp
Byrådirektören Gunvor Kuylenstierna, Stockholm
Avdelningsdirektören Margareta Vestin, Stockholm

Referensgrupp knuten till kartläggningen av kvantitativa och kvalitativa utbildningsförhållanden (sektorsundersökningen)

Huvudsekreteraren Larsson, ordf.
Biträdande sekreteraren Ericsson, sekr.
Rektorn Allan Nilson, Uppsala
Byråchefen Gunnar Olderin, Hägersten (fr. o. m. 1.1. 1970 ledamot i KU)
Undervisningsrådet Osborn Olsson, Stockholm
Avdelningsdirektören Göran Svanfeldt, Uppsala

Experter för kartläggning av kvantitativa och kvalitativa utbildningsförhållanden (sektorsundersökningen)

Docenten Urban Dahllöf, Göteborg
Byrådirektören Thure Lejbrant, Vällingby
Avdelningsdirektören Emil Stetler, Farsta

Experter för vetenskapliga undersökningar

Professorn Sten Henrysson, Umeå
Undervisningsrådet Sixten Marklund, Bromma

Experter för särskilda frågor

Avdelningsdirektören Inga Elgqvist-Saltzman, Umeå (studieprognosundersökning, internationell översikt över kompetensfrågor)
Rektorn Uno Holmgren, Sundbyberg (frågor rörande organisationen av kompetensfrågornas framtida handläggning)
Avdelningsdirektören Hans Åke Karlström, Solna (stadgor och författningar inom universitetsområdet, internationella konventioner m. m.)
Teknologen Mats Ohlin, Stockholm (försöksverksamhet med tillgodoräknande av arbetslivserfarenhet vid antagning till högre utbildning)
Byråchefen David Storm, Lund (översikter i KU I–II över svenska behörighets-, meritvärderings- och antagningsförhållanden)

Arbetsenheten för konstruktion och utprövning av ett studielämplighetsprov

Professorn Sten Henrysson, Umeå, vetenskaplig ledare
Laboratorn Bengt Ahnmé, Stockholm (t. o. m. 31.3. 1969)
Ämnesläraren Lars Lundman, Huddinge
Fil. kand. Ingemar Wedman, Umeå
Fil. kand. Nils-Erik Wedman, Umeå

Bilaga 2 Angående utvidgning av behörigheten till vissa högre studier

10.5.1968

Till Konungen

1 *Nuvarande bestämmelser om behörighet och dispens avseende universitetsstudier*

För närvarande regleras tillträdet till universitetsstudier av de provisoriska bestämmelserna i den s. k. behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450). Som villkor för allmän behörighet gäller studentexamen (motsvarande) eller slutbetyg från årskurs 3 i gymnasiet avseende fullständiga studiekurser och med ett medelvärde av minst 2,3. Konsistoriet eller styrelsen för någon av jordbrukets högskolor kan enligt 8 resp. 9 §§ bevilja dispens från detta villkor. För konsistorierna har av universitetskanslersämbetet (UKÄ) 28.2.1967 utfärdats anvisningar för bedömningen av dispensansökandes förutsättningar för högre studier. UKÄ:s föreskrifter innebär, att för dispens krävs som regel att den sökande genomgått minst två års väl vitsordad gymnasial utbildning samt har studentexamenskunskaper i svenska språket och litteraturen, svensk skrivning, historia, samhällskunskap och ett främmande språk samt därutöver kunskaper i ännu ett främmande språk, motsvarande fordringarna för flyttning till gymnasiets högsta eller näst högsta årskurs. Den som endast syftar till studier i ett enstaka ämne eller i vissa ämnen kan beredas tillträde till universitetet på lindrigare villkor. Också i andra fall kan eftergifter göras i fråga om de ovannämnda kraven, om särskilda skäl föreligger.

Avslag av konsistorium på ansökan om dispens kan enligt behörighetskungörelsen 8 § överklagas hos UKÄ, varvid kompetensutredningen (KU) alltid skall höras av ämbetet. Styrelsen för lantbrukshögskolan, skogshögskolan eller veterinärhögskolan skall enligt 9 § i dispensärende inhämta yttrande från KU.

Enligt 4 § UKÄ:s förenämnda anvisningar skall studerande som avser att avlägga teologie kandidatexamen, juris kandidatexamen, filosofisk ämbetsexamen eller samhällsvetenskaplig examen och som ej uppfyller i behörighetskungörelsen angivna villkoren för inskrivning vid fakultet ha visat sig äga, innan tentamen i något ämne för dessa examina får äga rum, studentexamenskunskaper i svenska språket och litteraturen, svensk skrivning, historia och samhällskunskap. Att en dispenssökande beviljats rätt till inskrivning som studerande vid fakultet och därvid befriats från kravet på studentexamenskunskaper i ett eller flera av ovannämnda ämnen, innebär sålunda inte att han utan vidare kan avlägga någon av ovannämnda examina.

För vissa studerande på ettbetygsnivå har genom särskilda stadganden gjorts vissa undantag från behörighetskungörelsens bestämmelser om studentexamen etc. som allmänt behörighetsvillkor. Dessa undantag är knutna till visst studiesätt eller viss distributionsväg för undervisningen. För radions ettbetygskurs i statskunskap gjordes på sin tid, genom Kungl. Maj:ts beslut 3.6.1965,

ett sådant undantag, som innebar, att de allmänna behörighetskraven (studentexamen etc.) sattes ur kraft för deltagarna i denna kurs.

Genom Kungl. Maj:ts beslut 29.6.1966 rörande de decentraliserade akademiska kurserna och Hermods akademiska kurser (per korrespondens i förening med muntliga kurser i Lund) utsträcktes rätten att delta i ettbetygskurser till alla som uppfyller gällande krav på särskilda förkunskaper för studierna i fråga (speciella behörighetsvillkor). Studerande med sådan behörighet får som dokumentation på sina kunskaper ett intyg över godkänd tentamen i stället för ett i tentamensboken inskrivet tentamensbevis.

I sammanhanget vill KU även erinra om bestämmelsen i SFS 1967: 450, 6 §, enligt vilken den är behörig att inskrivas vid teknisk fakultet som dels visat sig genom praktisk verksamhet under minst två år ha framstående anlag för något av de yrken för vilka teknisk fakultet ger utbildning, dels har studentexamenskunskaper (motsvarande) i svensk skrivning, svenska språket och litteraturen och ett främmande språk samt i ett annat främmande språk har kunskaper enligt fordringarna för flyttning till gymnasiets högsta eller näst högsta årskurs (motsvarande). Det ena språket skall vara engelska. Därutöver skall sökande uppfylla kraven på förkunskaper i matematik, fysik och kemi, sammanfallande med vad som gäller övriga sökandegrupper.

I fråga om ansökningar rörande dispens enligt SFS 1967: 450, 8 §, har KU insamlat vissa preliminära statistiska uppgifter avseende åren 1966 och 1967 (för Stockholms universitet ingår ej ansökningarna från vårterminen 1966). Totalt inkom under denna tid till de fem universiteten 2 851 ansökningar, av vilka 2 150 eller 75 procent bifölls, i åtskilliga fall dock på villkor att vederbörande kompletterade sin utbildning genom förvärvande av betyg över studentexamenskunskaper i ett eller flera av de enligt ovan som regel krävda ämnena (svenska etc.). De redovisade siffrorna avser samtliga fakulteter. Det helt övervägande antalet ansökningar avser dock de filosofiska fakulteterna.

2 *KU:s överväganden rörande en eventuellt utvidgad behörighet*

Behovet av dispens från gällande behörighetsvillkor kan väntas bli större under den tid som återstår, innan KU slutfört sitt arbete och kan framlägga förslag till en mera definitiv reglering av behörighetsfrågorna. I första hand bör enligt KU:s mening hänsyn tas till det med all sannolikhet tilltagande behovet för näringsliv, organisationer och enskilda att utnyttja universitet och högskolor för uppskolningsändamål.

Från år 1966 till 1967 har en stark uppgång skett av det totala antalet dispensansökningar. Vid universiteten i Lund, Stockholm, Göteborg och Umeå uppgick under höstterminen 1966 det sammanlagda antalet dispensansökningar – utan uppdelning på olika utbildningsmål – till 481. Höstterminen 1967 var motsvarande antal 970. Uppsala universitet, för vilket terminsindelade uppgifter ej föreligger, redovisar samma tendens, nämligen 223 ansökningar under 1966 och 391 under 1967.

Det är troligt att detta ökade behov av studier på universitetsnivå endast i begränsad utsträckning kommer att innebära en inriktning mot fullständig examen. Under alla omständigheter är KU inte beredd att nu framlägga förslag till nya behörighetsregler avseende examensstudier. I det följande begränsar sig utredningen, av detta skäl och med hänsyn till det förutsatta behovet av mera begränsad universitetsutbildning, till en behandling av behörighetsvillkoren för tillträde till utbildning som ej avser examen. Utredningen vill redan här framhålla, att i det följande framlagt förslag om viss vidgning av behörigheten för utbildning som ej avser examen måste ses som en försöksverksamhet, vilken dessutom tämligen snabbt kan förväntas ge erfarenheter av värde för den fortsatta utvecklingen.

Utbildning med på så sätt begränsat mål kan enligt KU:s uppfattning, vad behörig-

hetskraven angår, ses ur en något annan synvinkel än den som gäller för examensstudier. Det är enligt KU:s uppfattning motiverat, att i viss mån olika villkor gäller för tillträde till å ena sidan begränsad utbildning, å andra sidan utbildning med inriktning på examen. Utredningen vill dock understryka, att eventuella olikheter i behörighetsvillkor inte kan avse de särskilda förkunskapskraven. Endast de allmänna behörighetsvillkoren (studentexamen eller motsvarande utbildning) bör kunna efterges, helt eller delvis, i fråga om den begränsade utbildningen såsom fallet är, enligt Kungl. Maj:ts beslut, i fråga om tillträde till decentraliserade ettbetygskurser och Hermods ettbetygskurser.

Ett annat skäl till eftergivande under vissa förutsättningar av de nu gällande kraven för allmän behörighet till akademisk utbildning med begränsat mål är, enligt KU:s mening, att vissa kategorier studerande redan beviljats sådan lindring, nämligen deltagarna i de förenämnda decentraliserade kurserna och Hermods akademiska kurser. Utredningen finner det principiellt inte tillfredsställande, att gällande behörighetsregler utformas olika allt efter distributionsväg eller studiesätt och att sålunda tillträde till reguljära universitetsstudier i fråga om sökande utan studentexamen etc. regleras genom dispensprövning, medan decentraliserad undervisning och korrespondensundervisning står öppna för samma kategori sökande enligt en generellt verkande bestämmelse.

Ett annat mera sekundärt motiv för utvidgning av behörigheten till högre utbildning i ett eller ett par ämnen är, att det genom en sådan utvidgning skapas ett bredare underlag för undersökningar av samband mellan å ena sidan olika slag av förutbildning eller yrkesverksamhet, å andra sidan framgång i högre studier. I så måtto har en utvidgning, som redan nämnts, karaktär av försöksverksamhet som kan få viss betydelse också för KU:s senare ställningstaganden.

Mot den ovan tecknade bakgrunden har KU stannat för att tillträde till sådan utbildning som inte avser examen bör, i fråga om allmänna behörighetsvillkor, få ske med eftergivande av de formella villkor som gäller för examensinriktad utbildning. Denna förändring bör enligt utredningens uppfattning endast avse de filosofiska fakulteterna, och den på så sätt utvidgade behörigheten bör utformas med hänsyn till utbildningsbehovet inom näringslivet etc.

3 *Utformningen av en förutsatt vidgad behörighet*

För syftet att bereda utbildningssökande tillträde till universitetsstudier i enskilda ämnen erbjuder sig möjligheten att utnyttja dispensgivning enligt UKÄ:s ovan refererade bestämmelser. I dessa öppnas en möjlighet att medge sökande med begränsat studiemål rätt till inskrivning som studerande med eftergivande av en del av de krav som annars gäller för dispensansökans beviljande. KU bedömer det dock som principiellt viktigt, att en sökande kan få tillträde till utbildning i ett begränsat antal ämnen utan individualprövning. Den ovan återgivna statistiken visar också, att andelen bifallna dispensansökningar, oavsett studiemål, är så hög som 75 procent, vilket enligt utredningens mening för övrigt gör det berättigat att ifrågasätta behovet av ett särskilt, individuellt prövningsförfarande som innefattar alla sökande. Om sådan prövning ej skall äga rum krävs uppenbarligen, att rätten till inskrivning vid fakultet för den här avsedda kategorin, dvs. sökande med begränsat studiemål, regleras genom en generell behörighetsregel.

En sådan utvidgning av behörigheten erbjuder emellertid vissa problem. I första hand krävs en definition av vilka studiemål som den sökande skall få uppställa för att bli antagen utan dispensförfarande. Utredningen anser för sin del att, då examen uppställs som studiemål, ansökan alltjämt skall underkastas individuell prövning för eventuell dispens. Å andra sidan synes en betygsenhet – enligt nuvarande terminologi – vara ett alltför restriktivt utmätt studiemål för intagning utan dispensprövning. Var

än denna gräns mellan dispensprövning och fritt tillträde sätts på skalan mellan en betygsenhet och fullständig examen, uppstår självfallet gränsproblem, innebärande att sökande som inte har behörighet för examensstudier efter att ha nått det lägre studiemålet måste söka dispens för fortsatta studier. Enligt KU:s mening bör gränsen mellan behörighet och dispensprövning sättas så lågt, att kraven för behörighet att avlägga examen inte uppfattas som enbart en formalitet. Efter olika överväganden har KU stannat för att föreslå, att den här ifrågasatta behörigheten till begränsad utbildning skall få gälla totalt högst tre betygsenheter, fördelade på minst två ämnen, som det högsta studiemål för vilket dispensprövning ej skall erfordras. För studerande av avsedd kategori blir det sålunda, enligt detta förslag, möjligt att förvärva 1 + 1 + 1 betygsenheter eller 1 + 2 betygsenheter.

Ett annat problem ligger i de särskilda förkunskapskravens avgränsning. För vissa universitetsämnen är för närvarande särskilda förkunskapskrav angivna i studieplanerna. Studerande med begränsat studiemål skall givetvis uppfylla dessa krav. Studieplanerna är emellertid avsedda för studerande med gymnasieutbildning (motsvarande), varför det inte har angetts men väl förutsatts att de studerande också har andra förkunskaper än de föreskrivna, t. ex. i språk. Utan språkkunskaper är det i många fall omöjligt att på ett tillfredsställande sätt ta del av den föreskrivna kurslitteraturen. I KU:s långsiktiga arbete torde ingå uppgiften att närmare utreda behovet och utformningen av förkunskapskrav i vidare bemärkelse för olika utbildningslinjer. Den kategori studerande, varom här är fråga, torde i allmänhet vara starkt målinriktad i sina studier och på grund av erfarenheter från arbetslivet etc. ha en realistisk uppfattning om nödvändigheten av effektivitet i studier och annan verksamhet. Under förutsättning att de sökande vid intagningen till högre utbildning får information om vilka förkunskaper – utöver de i studieplanerna föreskrivna – som krävs för deltagande i studierna, finns det anledning att förutsätta att de också skaffar sig sådana kunskaper. Informationen får således en central ställning i intagningsförfarandet. Denna information bör ombesörjas av universiteten och lämnas den sökande före intagningen (se nedan).

Den vidgade behörigheten behöver enligt KU:s uppfattning inte omfatta alla vid filosofisk fakultet förekommande ämnen i filosofie kandidatexamen. Med hänsyn till dels den karaktär av försöksverksamhet som verksamheten avses få, dels den ökade arbetsbörda som den föreslagna utvidgningen kommer att lägga på universiteten (behörighetskontroll, informationsverksamhet m. m.), bör till att börja med endast ett begränsat antal ämnen komma i fråga. Dessa ämnen bör bestämmas med ledning av dels vilka de mest frekventa önskemålen i dispensansökningarna för närvarande är, dels vilka utbildningsbehov som är mest angelägna för inom näringsliv och organisationer etc. verksamma personer. Efter att ha tagit del av viss statistik rörande ämnesfördelningen i dispensansökningarna har KU stannat för att föreslå att den utvidgade behörigheten tills vidare skall omfatta följande ämnen:

engelska
företagsekonomi
nationalekonomi
sociologi
pedagogik
psykologi (den ospärrade ettbetygskursen)
statskunskap
informationsbehandling
kemi
matematik
statistik

Ovan har KU understrukit behovet inom näringslivet och organisationerna av att utnyttja universiteten för uppskolningsändamål. Denna syn på utbildningsbehovens natur bör enligt utredningens mening få uttryck även i utformningen av behörighetskraven för utbildning med begränsat mål. Som villkor för tillträde till sådan utbildning bör således krävas att den sökande, om han inte är behörig enligt vad som föreskrivs i den nu gällande behörighetskun-

görelsen, skall ha uppnått lägst 25 års ålder och under minst fem år varit yrkesverksam på heltid eller på annat sätt, t. ex. genom offentligt mera omfattande förtroendeuppdrag, förvärvat motsvarande erfarenhet. Genom en sådan bestämmelse undviks också att rekryteringen till högre utbildning med begränsat mål till äventyrs får en ej avsedd karaktär. Något kvalitetsvillkor bör ej gälla för vare sig yrkesverksamhetens etc. natur eller den sökandes kvalifikationer inom verksamhetsområdet i fråga.

Vad beträffar intagningsförfarandet bör sökande med begränsat studiemål och utan annars föreskriven behörighet ansöka om tillträde till utbildningen i fråga vid vederbörande universitet. Det bör ankomma på detta att, efter ansökans mottagande och innan inskrivning sker, informera den sökande om förkunskapskraven för den avsedda utbildningen. I dessa förkunskapskrav skall även ingå sådana oundgängligen nödvändiga ämneskunskaper som ej upptas i studieplanerna, t. ex. i visst språk. Efter hand bör alla förkunskapskrav inarbetas i studieplanerna. KU avser att senare medverka i denna verksamhet.

För universiteten kan ovannämnda intagningsförfarande innebära ökad belastning på inte minst den studievägledande verksamheten. Utredningen har i sitt remissyttrande till UKÄ över ämbetets utredning rörande fasta studiegångar inom utbildningslinjer vid filosofisk fakultet biträtt vad i denna utredning anförs om behovet av ökade resurser för studierådgivningen vid universiteten. Den här föreslagna utvidgningen av behörigheten kan innebära en så kraftigt ökad arbetsbelastning på universiteten att dessas utbildningsenheter måste förstärkas med en person, främst för information och studierådgivning.

4 *Hemställan*

Med åberopande av vad ovan anförts hemställer KU

att fr. o. m. den 1 januari 1969 sökande med på visst sätt begränsat utbildningsmål erhåller rätt att inskrivas vid filosofisk fakultet utan att uppfylla de krav på uppfyllande av vissa behörighetsvillkor som föreskrivs i SFS 1967: 450, 3 och 4 §§,

att för ovannämnda rätt till inskrivning skall krävas att sökandes utbildningsmål begränsats till högst tre betygsenheter fördelade på minst två ämnen,

att sökande för behörighet till inskrivning skall ha uppnått lägst 25 års ålder och under minst fem år varit yrkesverksam på heltid eller på annat sätt förvärvat motsvarande erfarenhet,

att sökande varom här är fråga skall uppfylla i studieplan för respektive ämne angivna förkunskapskrav samt övriga för studiernas bedrivande oundgängliga kunskapskrav,

att ansökan om inskrivning vid fakultet, för utbildning med enligt ovan begränsat mål, skall ställas till vederbörande universitet,

att universitetet skall ha att meddela den sökande, vilka förkunskaper som enligt ovan krävs för deltagande i studierna samt

att studiemedel måtte utgå även till studerande med på föreslaget sätt begränsat studiemål.

I ärendets handläggning har deltagit förutom ordföranden Orring, ledamöterna Berg, Gustavsson, Lewén-Eliasson, Mattsson, Mundebo, Neymark, Sandberg och Wallmark samt huvudsekreteraren Larsson, föredragande.

Underdånigst

Jonas Orring

Helmer Larsson

Bilaga 3 Angående vissa försök med ett kompletterande urvalsinstrument

3.12.1969

Till Statsrådet och Chefen för Utbildningsdepartementet

I skrivelse den 4 november 1967 anhöll kompetensutredningen om tillstånd att igångsätta arbetet med konstruktion av ett studielämplighetsprov. I till framställningen fogad PM redogjorde utredningen för bl. a. syftet med det tillämnade provet. Detta skulle i första hand tillgodose behovet av ett instrument för bedömning av behörigheten till högre studier hos sådana personer som inte har formellt definierbar behörighet i form av viss skolutbildning. Vidare skulle provet kunna bidra till ett lämpligt urval bland sökande av denna kategori vid intagning till spärrad utbildning. Ett annat behov vore att få ett hjälpmedel för urvalet bland sökande från gymnasium eller fackskola (motsvarande) till spärrad utbildning, varigenom det ensidiga beroendet av skolbetygen som urvalsinstrument skulle kunna minska. Huruvida det planerade studielämplighetsprovet skulle kunna användas även för detta sistnämnda ändamål ansågs då inte kunna bedömas förrän sannolikt senare.

Genom beslut den 19 december 1967 (nr K 148) erhöll utredningen det begärda tillståndet att utföra ett arbete med konstruktion av ett studielämplighetsprov.

Konstruktionsarbetet inleddes, i enlighet med av utredningen uppgjord plan, med ingången av 1968 och har därefter pågått oavbrutet under ledning av numera professorn Sten Henrysson. Arbetet har nu fortskridit så långt att en preliminär version av provet beräknas föreligga under våren 1970. Provet synes nu, på grundval av under konstruktionsarbetet vunna erfarenheter, efter vissa utprövningsförsök kunna användas även för det syfte vars tillgodoseende före konstruktionsarbetets början inte kunde säkert förutsägas, dvs. för urval bland sådana behöriga sökande till spärrad utbildning som genomgått gymnasium, fackskola eller motsvarande utbildning.

I kompetensutredningens ovannämnda framställning framhölls behovet av ett urvalsinstrument som kan komplettera betygen och minska beroendet av dessa. Erfarenheterna från årets intagning till spärrade eftergymnasiala utbildningslinjer understryker denna principiella inställning. Intagningen var den första som utfördes bland sökande från det nya gymnasiet. Man kan konstatera att vid denna första intagning enligt de nya förutsättningarna urvalssystemet utsatts för hårda påfrestningar. Så t. ex. har man som bekant fått en anhopning av sökande vid den nedre betygsgräns som krävs för antagning, varför slumpmässigt urval bland ett antal sökande med samma antagningspoäng i flera fall fått tillgripas. I andra fall har urvalet fått göras på grundval av praktiskt taget betydelselösa betygsskillnader.

Dessa och andra nackdelar, som naturligtvis i första hand beror på den genom skolreformernas genomförande starkt ökade tillströmningen till fortsatt utbildning,

kan konstateras understryka olägenheten av att man alltjämt använder betygen som dominerande för att inte säga enda urvalsinstrument vid intagningen till fortsatt utbildning efter gymnasiet. Utredningen har funnit det angeläget att man snarast, i enlighet med utredningsuppdraget, undersöker värdet av de möjligheter som föreligger att komplettera skolbetygen med ett annat urvalsinstrument. En sådan undersökning bör enligt kompetensutredningens uppfattning baseras på en vidare utveckling av det studielämplighetsprov som kompetensutredningen utarbetar.

Kompetensutredningen planerar att föreslå åtgärder, som i stort innebär att förberedelser vidtas syftande till att, tidigast fr. o. m. intagningen till höstterminen 1971 avseende viss spärrad eftergymnasial utbildning, ett test i form av ett studielämplighetsprov försöksvis används som urvalsinstrument vid sidan av betygen. Med hänsyn till behovet av åtgärder som kan sättas i verket med minsta möjliga tidsutdräkt bör förberedelser vidtas redan våren 1970.

Genom *förförsök*, som inleds under vårterminen 1970, utprövas ytterligare och i tillämpad form den preliminära versionen av studielämplighetsprovet med hänsyn till provets avsedda funktion som urvalsinstrument. Vid dessa förförsök prövas inte enbart studielämplighetsprovet som fristående instrument utan även bl. a. samspelet mellan prov och betyg vid urvalet, t. ex. provets och betygens relativa vikt vid fastställande av en rangordning bland de sökande. Dessa förförsök kan begränsas till prövning med studielämplighetsprovet av elever i ett antal gymnasier, eventuellt också fackskolor, samt till vissa beräkningar på grundval av test- och betygsvärden. Praktiska och ekonomiska konsekvenser av införandet av ett nytt urvalsinstrument undersöks samtidigt.

Sedan testinstrumentet genom förförsöket m. m. prövats och erfarenheter sålunda vunnits av hur test och betyg fungerar tillsammans vid urvalet, bör underlag ha skaplats för beslut om en eventuell fortsättning i större omfattning av försöksverksamheten. Det är utredningens förhoppning att förförsöket utfaller så att det blir möjligt att utföra de fortsatta försöken som ett led i urvalsförfarandet. Därvid uppstår behov av bl. a. detaljbestämmelser om främst avvägningen mellan provresultaten och betygen vid uppgörande av rangordning m. m. Sådana bestämmelser bör fastställas snarast möjligt. Det är också angeläget att så tidigt som möjligt informera allmänhet, skolor och utbildningssökande om förutsättningarna för försöksverksamheten i den mån denna påverkar intagningsförfarande och urval.

Vidare bör i god tid de utbildningslinjer bestämmas, vid vilka de egentliga urvalsförsöken kan komma att utföras. Kompetensutredningen finner för sin del att antalet sådana linjer bör begränsas. I första hand bör eftergymnasiala utbildningslinjer komma i fråga, främst sådana linjer vid vilka i huvudsak endast gymnasieutbildade sökande förekommer. I första rummet står därvid de linjer vid vilka tillträdet till utbildningen regleras av den s. k. behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450) och till vilka intagningen ombesörjs centralt av universitetskanslersämbetet, något som underlättar organisation och uppföljning av verksamheten.

Vad beträffar den egentliga försöksverksamhetens fortsättning bör således, som ovan framhållits, förutsättningarna härför fastläggas i huvudsak först efter förförsöket. En av förutsättningarna för det praktiska utförandet kan emellertid redan nu anges, nämligen skolans medverkan vid prövning med studielämplighetsprov etc. Denna prövning måste sannolikt under alla omständigheter utföras i skolan och med dennas medverkan som en viktig förutsättning för verksamheten. Vissa andra, allmänna grunder för en fortsatt försöksverksamhet kan likaledes anges nu.

I den avsedda försöksverksamheten med studielämplighetsprov och betyg som urvalsinstrument bör ingå *uppföljning* och *vidareutveckling*. Vad beträffar uppföljningen bör en aspekt av denna vara en undersökning av de förändringar som äger rum som

en följd av ändringen i urvalsförfarandet. De områden på vilka denna del av uppföljningen huvudsakligen bör inriktas synes vara dels inverkan på skolans inre arbete och på elevernas attityder till betyg och urval m. m., dels förändringarna i sammansättningen av sökandegrupper och antagningsgrupper. Vidareutvecklingen bör avse främst testinstrumentens effektivitet och utvecklingsmöjligheter.

Vad beträffar studielämplighetsprovet kan givetvis vid försökets början, vilket också förutsattes i kompetensutredningens framställning den 4 november 1967, *prognosvärdet* av provet för fortsatta studier inte vara belagt genom undersökningar av provets förmåga att för stora grupper förutsäga studieresultat. Utredningen vill dock erinra om det omfattande forskningsprogram i prognosfrågor som redovisades i kompetensutredningens betänkande III (SOU 1968: 25). Av dessa undersökningar framgår dels mer allmänt att man, med stöd av föreliggande forskningsresultat, med en relativt hög grad av säkerhet kan direktkonstruera test med avsedda och kontrollerbara effekter, dels också att den bästa prognosen i allmänhet erhålls genom en kombination av test och betyg. En uppföljning av studielämplighetsprovets prognosvärde ingår i försöket men är ett arbete på relativt lång sikt. Snabbare åtgärder kan däremot blir nödvändiga vid den kontinuerliga kontrollen av provets omedelbara effekter. I första hand krävs en ständigt pågående verksamhet med mer rutinmässig utveckling av parallellversioner av provet, men det kan också bli nödvändigt, möjligen redan i anslutning till förförsöket, att konstruera nya testinstrument eller ta i bruk förut existerande sådana. Utvecklingen av urvalsinstrument av olika och mer förfinade slag torde i själva verket även på lång sikt bli en kontinuerlig uppgift.

I sammanhanget bör understrykas att studielämplighetsprovets användning som ett instrument för urval bland gymnasieutbildade sökande till högre utbildning är väl förenlig med en utveckling av provet också för dess primära syfte, dvs. för behörighetsprövning för vuxna.

Med hänsyn till den avsedda försöksverksamhetens efter hand möjligen riksomfattande karaktär och till den begränsade förberedelsetid som står till förfogande krävs att en samordnad *försöksledning* och övriga organisatoriska förutsättningar snarast kommer till stånd och kan fungera fr. o. m. förförsökets igångsättande. Försöksledningen bör få formen av arbetsgrupp i vilken ingår en företrädare för vardera skolöverstyrelsen, universitetskanslersämbetet och kompetensutredningen, samt en vetenskaplig och en administrativ ledare. Den centrala administrativa organisationen för de egentliga urvalsförsöken bör förläggas till skolöverstyrelsen med hänsyn till bl. a. behovet av direkt kontakt med skolorna, t. ex. i fråga om distribution av prov etc.

Med åberopande av vad ovan anförts får kompetensutredningen sammanfattningsvis anmäla

att utredningen avser att i samverkan med skolöverstyrelsen våren 1970 igångsätta förförsök med studielämplighetsprov som kompletterande urvalsinstrument, vid sidan av betygen, vid intagningen till spärrad utbildning

att utredningen, om resultatet av förförsöket ger anledning härtill, avser att föreslå ett huvudförsök, som påbörjas tidigast vid intagningen till viss spärrad utbildning avseende höstterminen 1971

att utredningen i första hand för förförsöket våren 1970 avser att organisera en försöksledning med bl. a. företrädare för skolöverstyrelsen och universitetskanslersämbetet

att medel för verksamheten i viss utsträckning kan tas ur anslag enligt det ovannämnda beslutet den 19 december 1967 men att utredningen avser att senare inge framställning om medel som ytterligare kan komma att erfordras för försöksverksamheten, samt

att utredningen avser att efter hand inkomma med hemställan om förordnande av för verksamheten erforderlig expert eller experter.

I behandlingen av detta ärende har deltagit, förutom ordföranden Orring, ledamöterna Berg, Gustavsson, Lewén-Eliasson, Mattsson, Mundebo, Sandberg och Wallmark, experten Olderin, samt huvudsekreteraren Larsson, föredragande.

Vördsamt

Jonas Orring

Helmer Larsson

Bilaga 4 Angående försöksverksamhet inom ramen för den s. k. fria kvoten

16.1.1970

Till Statsrådet och Chefen för Utbildningsdepartementet

1 *Nuvarande bestämmelser*

För närvarande regleras tillträdet till högre utbildning, vad universitetssektorn beträffar, genom den s. k. behörighetskungörelsen (SFS 1967: 450) med provisoriska bestämmelser om tillträde till högre utbildning. Bestämmelser om urval bland behöriga sökande inom denna sektor föreligger i Kungl. Maj:ts kungörelse om ändring i behörighetskungörelsen (SFS 1968: 112). Motsvarande bestämmelser om urval återfinns i ämbetsskrivelse 4.10. 1968 till samarbetsnämnden för socialhögskolorna.

Enligt ovannämnda bestämmelser om urval bland behöriga sökande indelas huvuddelen av de sökande i två grupper. I den ena gruppen, som omfattar sökande med utbildning i det nya gymnasiet, sker meritvärdering och urval efter enhetliga regler. Vad beträffar den andra gruppen, som utgörs av sökande med studentexamen, handelsgymnasium m. m., sker meritvärdering och urval efter bestämmelser som meddelas av vederbörande myndighet (universitetskanslersämbetet respektive samarbetsnämnden). Reglerna för urvalet varierar inom universitetsområdet, vad beträffar den senare gruppen, från utbildningslinje till utbildningslinje. Denna indelning av de sökande i två grupper, liksom de enhetliga urvalsbestämmelserna för den ena gruppen, går tillbaka på kompetensutredningens förslag (Urval till högre utbildning. Förslag till provisoriska bestämmelser. Stencil ecklesiastikdepartementet 1967: 8). En i sammanhanget viktig skillnad mellan de två grupperna är att det i princip inte är möjligt för sökande från det nya gymnasiet att tillgodoräkna tilläggsmeriter.

2 *Motiveringar för försöksverksamhet med ett modifierat urvalssystem*

Den allmänna tendensen i efterfrågan på högre utbildning har under senare år varit stigande. Efterfrågan har för ett flertal utbildningslinjer medfört att betygskraven blivit mycket höga. För de elever som genomgår utbildning i det nya gymnasiet har, enligt vad utredningen erfarit, gällande urvalsbestämmelser medfört vissa olägenheter. Många elever upplever sin studiesituation som starkt påverkad av det hårda konkurrensläget. Detta bekräftas av den enkät som utredningen våren 1969 genomförde i gymnasiet. Till frågan »Känner Du det som om Du var pressad att skaffa så höga betyg som möjligt?» fanns tre svarsalternativ: Nej; ja, något; ja mycket. Av samtliga kvinnliga elever valde 39 procent svarsalternativet »Ja, mycket», av de manliga 29 procent. På naturvetenskaplig linje valde ca 50 procent detta alternativ.

Det hårda konkurrensläget torde ha medfört starka, om ock delvis svårbedömbara, styreffekter i urvalsprocessen. Inte minst torde en god studiemotivation under gym-

nasietiden vara en förutsättning för erhållandet av för tillträde till spärrade utbildningslinjer tillräckligt höga betyg. Emellertid finns det skäl att anta att en icke ringa del av eleverna ej upplever en tillfredsställande motivation. T. ex. ett aktivt engagemang i sammanhang som inte har direkt anknytning till studierna, liksom osäkerhet vad gäller den framtida yrkesinriktningen, kan förväntas påverka de studerandes studiemotivation och därmed sammanhängande möjligheter att erhålla goda betyg. Med tanke på den mycket stora betydelse som slutbetyget har för särskilt de studerande i det nya gymnasiet på grund av att möjligheter saknas att förbättra konkurrensläget efter skolan, ter det sig som otillfredsställande, att t. ex. en bristande studiemotivation under en del av gymnasietiden kan komma att i viktiga hänseenden avgöra individens framtid. De som vid mognare ålder får intresse för fortsatta studier har små möjligheter att få inträde till en spärrad, attraktiv utbildning om de inte har ett högt betyg från skolan.

Man har i utbildningsdebatten under senare tid ofta understrukit vikten av att de som genomgår högre utbildning erhåller erfarenheter från och insikter i de arbetsförhållanden som gäller för den överväldigande delen av samhällsmedborgarna. Dylika erfarenheter torde inte kunna delges den studerande på samma sätt som mer teoretiska moment i utbildningen utan kräver något slag av praktisk verksamhet i form av yrkesverksamhet. Att sådan erfarenhet vinns före de teoretiska studierna måste anses värdefullt, emedan de studerande härigenom ges möjlighet att sätta in de förvärvade teoretiska kunskaperna i ett större sammanhang lättare än de som saknar sådan erfarenhet.

Undersökningar visar att en stor andel av de studerande träffar sitt mer definitiva yrkesval först efter 21-årsåldern. I den mån yrkeserfarenhet kan ge individen ett bättre underlag för studie- och yrkesvalet, måste den anses vara av stort värde. Det har också konstaterats, att de studerande som är mer deciderade i sitt yrkesval ofta är mer framgångsrika i sina mot yrkesverksamhet inriktade studier än sina mer osäkra kamrater.

Det bör i detta sammanhang understrykas att vad som här diskuteras inte skall jämföras med den – inte minst tidigare – ofta förekommande »tillämpade» praktik, där avsikten var att den studerande – eller den presumtive studerande – skulle vinna erfarenhet av den typ av yrkesverksamhet som respektive utbildningsväg avsågs leda till. Obligatorisk förpraktik finns alltjämt kvar inom utbildningsväsendet. Vid en del utbildningsanstalter har krav på denna typ av praktik successivt avskaffats. Motiven härtill torde åtminstone delvis ha varit att sådan erfarenhet lika väl kan vinnas efter inträdet.

De ovan antydda konsekvenserna av de nuvarande urvalsreglerna, vilka gör en utbildningssökande beroende av under skoltiden erhållna betyg, samt det värde som den praktiska erfarenheten synes ha vid utbildnings- och yrkesvalet, visar enligt KU:s uppfattning, att ett behov föreligger att pröva praktisk erfarenhet som ett led i underlaget för urval bland behöriga sökande. Ett inslag av yrkeserfarenhet i den sökandes meriter skulle kunna bredda meritvärderingsunderlaget, vilket nu har en förhållandevis smal bas som, vad beträffar sökande från det nya gymnasiet, praktiskt taget helt utgörs av skolbetygen. Enligt KU:s uppfattning är det angeläget att en sådan bredare grund för urvalet prövas i tillräcklig omfattning.

Sammanfattningsvis föreligger alltså, enligt den bedömning KU gjort, behov av att pröva ett modifierat urvalssystem så utformat att det kan ge underlag för framtida bedömningar av liknande urvalsmodeller och dessas vidare effekter.

3 *Utformning av försöken*

3.1 Inledning

Utredningen har mot bakgrund av ovanstående funnit det angeläget att föreslå en försöksverksamhet, med tillgodoräknande av huvudsakligen erfarenheter från arbetslivet,

20—014252

inom ramen för den s. k. fria kvoten. Av bl. a. tekniska skäl föreslås att försöken genomförs i begränsad skala, omfattande endast några få utbildningslinjer. Utredningen har främst diskuterat två utbildningsvägar: läkar- och socionomutbildning.

Intagningen till medicinsk fakultet uppgår för närvarande till 478 platser per termin. Den största intagningen sker vid karolinska institutet i Stockholm med 160 platser per termin. Antagningen administreras av universitetskanslersämbetets centrala antagningsenhet (här fortsättningsvis kallad CA). Av tekniska skäl bör försökverksamheten omfatta endast intagningen till utbildningen i Stockholm.

Intagningen till socialhögskolorna omfattar i dag 570 platser per termin. Antagningen ombesörjs av samarbetsnämnden för socialhögskolorna och berörs ej av CA-systemet. Härigenom finns möjlighet att låta försöksverksamheten omfatta samtliga socialhögskolor, dvs. högskolorna i Stockholm, Lund, Göteborg, Umeå och Örebro.

Redan i dag finns möjlighet att vid urvalet tillgodoräkna praktisk verksamhet m. m., varigenom den sökande bedöms inom den s. k. fria kvoten i enlighet med 17 § i SFS 1968: 112 respektive ovannämnda ämbetsskrivelse 4.10. 1968, 6 §. Det nya i den föreslagna försöksverksamheten skulle kunna sägas vara, att man genom tillämpningsföreskrifter till nämnda paragrafer något formaliserar meriternas innehåll och omfattning liksom även urvalsbestämmelserna inom den fria kvoten.

Vid bedömningen av de sökandes meriter bör riktpunkten vara, att samtliga meriter skall kunna sammanvägas i en helhetsbedömning av de sökande. Vid intagningen till socialhögskolorna sker för närvarande en sådan totalbedömning. Ett sådant förfaringssätt ställer vissa krav på bedömningsnormernas utformning. Normerna bör konstrueras så, att bedömningen blir överskådlig och entydig. Vidare bör de utformas på sådant sätt att det blir möjligt att informera de sökande om vilka bedömningsgrunder som tillämpas. Hittillsvarande erfarenheter av s. k. ren individuell bedömning inom fria kvoten, varvid intagningsmyndigheten måste verkställa urvalet utan att ha stöd av riktlinjer för bedömningen, indikerar att sådana urval lätt blir inkonsekventa och i det närmaste omöjliga att dokumentera i tillfredsställande utsträckning.

3.2 Den praktiska meriteringens omfattning

De ovannämnda tillämpningsföreskrifterna måste innehålla uppgifter om den praktiska meriteringens omfattning. Sålunda bör en viss minimitid för praktisk verksamhet krävas. Som sådan minimitid föreslås minst 12 månaders heltidsarbete. Även deltidsarbete bör tillgodoräknas efter vederbörlig omräkning. Denna minimitid innebär att antagningen uppskjuts minst ett år för den som efter genomgång av gymnasiet skaffar sig praktiska meriter. Det bör dock observeras att för en del av de antagna, inom ramen för det här skisserade systemet, antagning över huvud taget inte varit aktuell utan en meriteringsmöjlighet av här avsett slag. För de fall, där effekten av den föreslagna tilläggsmeriten endast innebär att de vidare studierna uppskjuts, kan ändå vissa positiva effekter av de ändrade urvalsvillkoren förväntas.

Vidare bör uppställas krav på viss minimitid för varje sammanhängande anställningsperiod, förslagsvis sex månader.

3.3 Den praktiska meriteringens innehåll

Av praktiska skäl föreligger här endast två möjligheter. Antingen begränsas erfarenhetsområdet till några noggrant definierade områden eller ges möjlighet att tillgodoräkna samtliga typer av yrkesverksamhet. I det senare fallet bör även omvårdnad av egna eller andras barn under 16 år eller därmed jämförlig sysselsättning kunna tillgodoräknas. Varje försök att skapa regler som ligger mellan de nämnda modellerna leder till svåra gränsdragningsproblem vid bedömning av erfarenhet inom olika yrkesområden och bör i varje fall tills vidare undvikas. Med hänvisning till främst vissa risker för ogynnsamma effekter på arbetsmarknaden för det

fall, att endast några få erfarenhetsområden tillgodoräknas, föreslås att samtliga typer av yrkes- och vårdnadserfarenhet (med vissa villkor) tillgodoräknas. Viss hänsyn bör dock kunna tas till sådana erfarenheter som kan anses speciellt meriterande. Som utgångspunkt vid värderingen bör dock den sammanlagda tiden räknas. Vidare bör kortare utbildning som hänger samman med senare tillägnad yrkeserfarenhet kunna inräknas i den yrkesverksamma tiden.

För tillgodoräknande av den praktiska erfarenheten som merit vid urvalet bör enligt utredningens uppfattning krävas att erfarenheterna avser *anställning* (motsvarande).

3.4 Den fria kvotens dimensionering i försöksverksamheten

För att den föreslagna försöksverksamheten skall kunna ge någon mätbar effekt måste till den fria kvoten avsättas en större andel av de tillgängliga kursplatserna än som nu är fallet. Andelen frikvotintagna till läkarutbildningen var höstterminen 1969 maximerad till 15 procent och uppgick i verkligheten till 5,9 procent. Vid socialhögskolorna uppgick den fria kvoten till 20 procent.

Hur stor andel av platserna som skall omfattas av försöksverksamheten måste bedömas mot bakgrunden av bl. a. att gällande urvalsbestämmelser genom en alltför stor fri kvot kan sättas ur spel. Utredningen föreslår en ökning av den fria kvoten till högst 30 procent vid de aktuella utbildningslinjerna.

Inom denna fria kvot måste viss del av platserna avsättas för dem som på grund av visst slags behörighetsgrund enligt författningen skall hänföras dit. Vid intagningen till medicinsk utbildning höstterminen 1969 besattes drygt tre procent av kursplatserna med sådana sökande. Med hänsyn till att denna grupp kan komma att växa allt eftersom bestämmelserna om den fria kvoten blir mer kända och olika frikvotsgrupper, t. ex. utländska studenter och personer med slutbetyg från gymnasiet innehållande både siffer- och bokstavsbetyg, kan komma att växa, bör tillräckligt utrymme avsättas för dessa ordinarie frikvotssökande. Återstående platser reserveras för sökande med tilläggsmeriter i form av yrkeserfarenhet och motsvarande. Denna senare del av den fria kvoten kallas nedan särskild fri kvot (sfk), medan den övriga delen benämnes ordinarie fri kvot (ofk).

De ovan föreslagna procentsiffrorna bör omprövas inför varje antagningstillfälle och föreslås främst gälla det första ansökningstillfälle som berörs av den föreslagna försöksverksamheten.

3.5 Bedömning och urval – rutiner och modeller

Inledning

En av förutsättningarna för en försöksverksamhet inom ramen av en utvidgad fri kvot är, att bedömning och urval inom den särskilda fria kvoten i ganska stor utsträckning formaliseras. För att det i framtiden över huvud taget – ens teoretiskt – skall bli möjligt att i större skala tillämpa liknande modeller för urval, måste en sådan formalisering komma till stånd. Även ur de sökandes synvinkel måste öppet redovisade bedömningsnormer framstå som i högsta grad eftersträvansvärda. Detta behöver inte hindra att en intagningsnämnd (motsvarande) får viss rörelsefrihet, och att den i undantagsfall kan gå utanför de formella reglerna.

Intagningsorgan

Intagningen till socialhögskolorna utförs av *samarbetsnämnden för socialhögskolorna.* Vid den i dag tillämpade behandlingen inom den förhållandevis stora fria kvoten görs ingen formell åtskillnad mellan sökande med olika meriteringsbakgrund. En viss kvotering torde dock i praktiken tillämpas inom den fria kvoten. Inom nämnden har viss praxis utformats för bedömningen. Beträffande intagningen till socialhögskolorna innebär den föreslagna försöksverksamheten huvudsakligen, att man inom den fria kvoten ger ett större utrymme för sökande med gymnasiekompetens och meriter i form av

praktisk erfarenhet.

Vad gäller medicinarintagningen i Stockholm bör *en särskild intagningsgrupp* inrättas. Denna bör endast behandla intagningen till sfk, medan ofk bör behandlas vid centrala antagningsenheten vid universitetskanslersämbetet (CA). Gruppen har att hålla kontakt med samarbetsnämnden för socialhögskolorna och CA. Speciellt motiveras detta av att en framtida utvärdering av försöksverksamheten härigenom kan underlättas samt vidare att kontakt blir nödvändig vad gäller sökande som samtidigt ansökt till socialhögskolorna och/eller sådan spärrad utbildning till vilken intagningen ombesörjs av CA.

Storleken av denna grupp får bestämmas med utgångspunkt i det antal institutioner eller intressegrupper som skall representeras i gruppen. Med tanke på att den särskilda intagningsgruppen skall vara en arbetande grupp, som utför bedömningen av de sökande efter gemensamma riktlinjer, bör dock antalet medlemmar hållas lågt. I gruppen bör ingå representanter för universitetskanslersämbetet, läkarutbildningen, de studerande samt arbetsgivare- och arbetstagarintressen.

Antalet sökande

Vid de första ansökningstillfällena under försöksverksamheten kommer sannolikt endast ett mindre antal sökande att ha meriterat sig genom anställning, och bedömningen av meriterna kommer därmed att vara ett mindre problem, oavsett vilka regler som gäller för bedömningen.

Vid senaste intagningen var antalet sökande 2 517 (förstahandssökande, totalt dock 3 271) till läkarutbildning och 3 726 till socionomutbildning. Möjligheten att meritera sig på annat sätt än enbart genom betyg kan möjligen locka ytterligare ett relativt stort antal sökande till respektive utbildning. Många sökande som ej antagits ett år kan tänkas återkomma för bedömning inom den fria kvoten vid antagningen ett år senare. Detta gäller under förutsättningen att de sökande har så stort intresse för att utbilda sig till läkare respektive socionom att de är beredda att skaffa sig minst 12 månaders yrkeserfarenhet. De sökandes antal kommer att bli starkt beroende av detta intresses styrka hos de sökande.

Enligt KU:s uppfattning bör systemet för bedömning och urval av sökande med yrkeserfarenhetsmeriter vara så konstruerat och dimensionerat att det har kapacitet för ca 2 000 sökande till vardera utbildningen, även om till en början ett betydligt mindre antal kommer att begagna sig av möjligheten att förvärva meriter genom anställning.

Ansökningshandlingar

Som hjälp vid bedömningen av anställningsmeriter skall finnas anställningsintyg utfärdade efter centralt utformade anvisningar. I detta intyg preciseras, vilka konkreta arbetsmoment som ingått i anställningen och under hur lång tid denna varat. Uppgift om längre sjukdomsperiod eller annan frånvaro under anställningsperioden bör även ingå. På grund av bl. a. svårigheterna att jämföra vitsord från olika arbetsgivare bör som regel värdeomdömen ej förekomma i anställningsintyget eller avseende fästas vid sådana omdömen.

Uppgifterna i anställningsintyg bör tillsammans med övriga uppgifter om den sökande ligga till grund för den individuella bedömningen som bör ske efter vissa riktlinjer.

Till anställningsintyget bör även fogas en sammanställning, enligt ett fastställt formulär, över de meriter den sökande önskar åberopa. Av ansökningshandlingen framgår bl. a. i vilken prioritetsordning sökta utbildningar angivits.

Via ansökningshandlingarna är det även möjligt att insamla biografiska data om den sökande, t. ex. rörande fritidsaktiviteter eller omständigheter kring studiemeriternas förvärvande. Det måste emellertid understrykas, att det här måste vara frågan om omfattande erfarenheter av kvalificerat slag.

Beträffande sökande med tilläggsmeriter till medicinsk fakultet i Stockholm bör föreskrivas, att sådana sökande skall insända

ansökningshandlingar direkt till intagningsgruppen. Detta torde vara nödvändigt av tidsskäl. Viss samordning med CA förutsättes dock vad beträffar maskinell beräkning av genomsnittsbetyg etc.

Sådana sökande som dessutom önskar konkurrera bland de ordinarie sökande till medicinsk utbildning (grupp 1 och 2 samt ofk) får i vanlig ordning även insända sedvanliga ansökningshandlingar till CA.

Meritvärdering och urval

Som villkor för inplacering i den särskilda fria kvoten föreslås gälla, förutom uppfyllande av kraven för behörighet, minst *12 månaders* erfarenhet av anställning (motsvarande). Betygsmedelvärdet bör invägas i den totala bedömningen, vilket nödvändiggör att övriga meriter på lämpligt sätt poängsätts. Utredningen föreslår att varje månads meriteringsgrundande anställning (motsvarande) åsätts 0,04 poäng. Som maximigräns föreslås *fem år,* motsvarande 2,4 poäng. Denna maximigräns tillämpas för närvarande vid socialhögskolorna. Särskilt kvalificerad yrkeserfarenhet uppgående till minst ett år (exempelvis vårdarbete) bör ges ett kvalitetstillägg på 0,15 poäng.

Kortare utbildning, som direkt förbereder för yrkesverksamhet, bör kunna inräknas i den yrkesverksamma tiden. Eftergymnasial och annan utbildning bör, vad beträffar studier vid filosofisk fakultet m. m. fram till intagningen våren 1971, i detta sammanhang kunna ges visst mindre tilläggsvärde i enlighet med intagningsmyndighetens anvisningar och gruppens (nämndens) bedömning. Utbildning som enligt detta förslag skall tillgodoräknas kan emellertid aldrig *ensam* föranleda tillgodoräknande. Ett grundvillkor härför är minst 12 månaders yrkesverksamhet.

Den som sökt en viss utbildning som första alternativ måste anses ha större studiemotivation och intresse för utbildningen i fråga än den som valt utbildningsvägen i andra eller tredje rummet osv. Av detta skäl föreslås att hänsyn tas till den ordning i vilken olika utbildningar söks (se nedan).

Den på olika grunder erhållna sammanlagda poängsumman adderas slutligen till medelbetyget, i förekommande fall omräknat till femgradig skala och beräknat på sedvanligt sätt. Den på så sätt erhållna poängsumman benämns nedan *urvalspoängen.*

Urvalet föreslås ske på följande sätt. I första hand sker rangordning efter urvalspoäng. Vid lika urvalspoäng bör i andra hand beaktas den sammanlagda yrkeserfarenhetens längd. I tredje hand beaktas särskilda omständigheter, såsom mer omfattande fritidsverksamhet, förtroendeuppdrag och liknande. I fjärde rummet bör hänsyn tas till utbildningens prioritetsordning. Detta innebär att vid annars lika poängställning m. m. härvid den intages som prioriterat den aktuella utbildningslinjen eller -orten högst. I femte hand beaktas betygsmedelvärdet.

4 *Uppföljning av försöksverksamheten*

Verkningar av det modifierade urvalssystemet bör studeras med avseende på i första hand

a) intagningsnämndens (-gruppens) sätt att fungera

b) antalet sökande, som begagnar sig av möjligheten att meritera sig genom yrkesverksamhet, och antalet som tas in på grundval av anställningsmeriter

c) skillnader i bakgrund hos de grupper som söker till berörda utbildningar med och utan anställningsmeriter

d) effekter på de sökandes förberedelser (val av anställning m. m.) efter avslutad skola.

Vidare kan studeras

e) inverkan av bestämmelserna om tilläggsmeritering på de sökandes skolarbete under gymnasietiden

f) studieresultatet hos de studenter som intagits inom sfk.

Av de sex ovanstående frågeställningarna föreslås att i första hand a, b, c och d studeras under den tid försöksverksamheten pågår.

Intagningsnämndens (-gruppens) sätt att fungera kan studeras dels genom registre-

ring av anställningspoängens fördelning och av ledamöternas bedömning, dels genom intervjuer med de i gruppen ingående personerna.

Frågeställningarna b och c belyses genom uppgifter som kan inhämtas via ansökningshandlingarna och genom sedvanlig intagningsstatistik. Sökandegruppernas sammansättning kan studeras med avseende på betyg, hemort och kön. De sökandes förberedelser (d) bör kunna kartläggas genom en eller flera enkäter.

Att kartlägga i vad mån urvalsbestämmelserna vid intagning till läkar- och socionomutbildningarna har någon allmän inverkan på den underliggande skolan som helhet torde vara svårt med tanke på att så få elever direkt berörs av bestämmelserna. Uppföljningen torde få begränsas till frågan hur bestämmelserna om tilläggsmeritering påverkat *de sökande* till berörda utbildningslinjer i arbetet under gymnasietiden. Uppgifterna skulle i så fall inhämtas genom enkät.

En undersökning av studieresultatet hos de grupper som tas in på grundval av anställningsmeriter kan bli av begränsat värde på grund av bl. a. de på denna grund intagna gruppernas ringa storlek. Detta gäller även sedan hela sfk utnyttjats, eftersom de olika studieorterna antagligen inte är jämförbara med avseende på undersökningsgruppernas bakgrundsdata. Insamlingen av studieresultaten ligger under alla omständigheter förhållandevis långt fram i tiden.

5 *Informationsbehov*

En modifiering av gällande antagningsbestämmelser enligt ovan förutsätter en omfattande informationsverksamhet. En utökad information angående den fria kvoten torde under alla omständigheter vara välmotiverad.

Informationen måste finnas tillgänglig tidigt med hänsyn till de sökandes förberedelser och vara så utförlig att de sökande har möjlighet att själva bedöma sina utsikter att erhålla utbildningsplats.

6 *Tidplan*

Försöksverksamheten bör igångsättas snarast möjligt. Under förutsättning att tillräckliga förberedelser för antagningsförfarandet hunnit vidtas inom främst CA-systemet föreslår utredningen, att verksamheten inleds vid intagningen till vårterminen 1971.

7 *Hemställan*

Med åberopande av vad ovan anförts hemställer kompetensutredningen om anordnande av viss försöksverksamhet innebärande bl. a.

att fr. o. m. intagningen avseende vårterminen 1971 till socialhögskolorna samt medicinsk fakultet i Stockholm den s. k. fria kvoten tills vidare skall omfatta högst 30 procent av det totala antalet utbildningsplatser,

att den härvid erhållna ökningen av platserna reserveras för sökande med minst tolv månaders praktisk erfarenhet från anställning,

att bedömningen av yrkeserfarenhet m. m. sker i enlighet med vad som ovan föreslagits,

att de ovan nämnda procenttalen efter hand omprövas så snart erfarenhet av försöksverksamheten föreligger samt

att en särskild intagningsgrupp, med sammansättning enligt ovan, inrättas vid medicinska fakulteten i Stockholm för urval bland sökande med meriter av ovannämnt slag.

I ärendets handläggning har deltagit, förutom ordföranden Orring, ledamöterna Berg, Gustavsson, Lewén-Eliasson, Mattsson, Mundebo, Sandberg och Wallmark, experten Olderin samt experten Ohlin, föredragande. Mot beslutet angående förslag om försöksverksamhet har ledamöterna Berg, Mundebo och Wallmark avgivit bifogad reservation.

Vördsamt

Jonas Orring

Mats Ohlin

Reservation

Vi delar majoritetens mening att yrkeserfarenhet bör kunna uppväga brister i formell meritering vid antagning till spärrad utbildning, men har likväl icke funnit oss kunna biträda det nu framlagda förslaget. Vår motivering för detta ställningstagande är följande.

1. Den yrkeserfarenhet som enligt vår mening bör kunna ge meritpoäng är sådan, som kan bedömas vara av relevans för den sökta utbildningen och den yrkesverksamhet denna avser. Enligt majoritetens förslag skall all verksamhet – och även viss utbildning – ge meritpoäng, vilket sålunda enligt vår mening icke är motiverat.

2. Vid ett genomförande av majoritetens förslag kommer sannolikt ett stort antal sökande, vilkas betygsmeritering ligger på samma poäng som den sist antagnes eller strax under lägsta intagningspoäng, att försöka komplettera sina meriter genom sådan verksamhet, som enligt förslaget ger extra meritpoäng. Det rör sig sålunda här om exakt samma kategori studerande, som den som enligt ännu gällande regler (för sökande med studentexamen) kompletterar sina meriter genom studier vid filosofisk fakultet. Samma skäl, som talade för 1968 års beslut om avskaffande (för det nya gymnasiets elever) av sistnämnda meritkompletteringsväg, talar sålunda enligt vår mening emot majoritetens förslag.

3. Den av majoriteten nu föreslagna meritkompletteringsmöjligheten kommer sannolikt att prövas av ett avsevärt större antal studerande än som med tillämpning av de föreslagna reglerna kommer att antagas till ifrågavarande utbildningar. För de till slut ändå ej antagna innebär meritkompletteringen förlust av utbildningstid.

4. Ett genomförande av majoritetens förslag innebär en höjning av lägsta meritpoäng för dem som antages uteslutande på grundval av gymnasiebetyget. Mot bakgrund av vad som anförts under punkterna 2 och 3 ovan anser vi denna höjning omotiverad.

5. Enligt majoritetsförslaget regelbindes handhavandet av den fria kvoten på ett sätt som helt strider mot det med den fria kvoten avsedda syftet. Att då fortfarande tala om »fri» kvot synes oss oegentligt.

Under hänvisning till det ovan anförda vill vi, i stället för majoritetens förslag, förorda regler av den innebörden, att den som under någon längre tid, t. ex. fem år, varit verksam inom vissa angivna yrken ges förtur vid antagning till viss spärrad utbildning, under förutsättning att vederbörande uppfyller de för sistnämnda utbildning uppställda särskilda förkunskapskraven. Dessa regler skulle t. ex. tillämpas i avseende på sjuksköterskor, som vill vidareutbilda sig till läkare.

Vi vill slutligen framhålla att kompetensutredningens särskilda expertgrupp för intagningsfrågor icke ansett sig kunna tillstyrka majoritetsförslaget.

Stockholm den 7 januari 1970

Håkan Berg *Ingemar Mundebo*

Gunnar Wallmark

Bilaga 5 KU:s direktiv

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland, i statsrådet på Stockholms slott den 8 oktober 1965.

Chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet *Edenman,* anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *utredning rörande gymnasie- och fackskoleutbildningens kompetensvärde m. m.* och anför.

1. Kompetensfrågor av skilda slag har i samband med bl. a. de senare årens reformer inom utbildningsväsendet ägnats betydande uppmärksamhet.

1. 1. Frågan om kompetensvärdet av grundskolans utbildning behandlades i prop. 1962: 54 angående reformering av den obligatoriska skolan m. m. (s. 294) med utgångspunkt i de principiella synpunkter och förslag som framförts av 1957 års skolberedning. I mars 1962 uppdrog Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen att – efter översyn, i erforderligt samråd med andra ämbetsverk, av gällande bestämmelser om inträdesfordringar för olika utbildningsvägar och om meritvärdering – avge de förslag på området, som översynen kunde föranleda.

Skolöverstyrelsen har i skrivelse den 10 mars 1965 redovisat sina överväganden och lagt fram förslag till bestämmelser i ämnet.

1. 2. I prop. 1964: 50 angående reform av universitetens och högskolornas organisation och förvaltning (s. 156) berördes vissa frågor angående behörighet och meritvärdering vid intagning till akademiska läroanstalter. Vid behandlingen härav förklarade jag mig ämna pröva frågan om en översyn i syfte att göra bestämmelserna rörande meritvärderingsgrunderna för urvalet bland de sökande till spärrade utbildningslinjer mera enhetliga. Vidare berördes frågan om intagningen av studerande till de ämnen inom filosofisk fakultet, i vilka viss intagningsspärr erfordras. Reglering av intagningsförfarandet har sedermera skett i 81 och 82 §§ universitetsstadgan den 4 juni 1964 (nr 461).

Vissa med sistnämnda förhållanden sammanhängande frågor utreds f. n. inom universitetskanslersämbetet. Denna utredning syftar till att förteckna de ämnen inom filosofisk fakultet i vilka intagningsspärr f. n. förekommer samt avge förslag till dels erforderliga föreskrifter om intagning till studier i spärrade ämnen vid sådan fakultet, dels fördelningen mellan central och lokal administrativ myndighet av ansvaret för intagningen.

I detta sammanhang kan slutligen nämnas att ett av universitetskanslersämbetet avgivet förslag om slopande av kravet på realexamenskunskaper i ett tredje främmande språk som villkor för inskrivning vid vissa fakulteter bifallits av Kungl. Maj:t genom kungörelsen den 15 juni 1965 (nr 463) om behörighet att inskrivas som stu-

derande vid universiteten och vissa högskolor.

1. 3. I prop. 1964: 171 angående reformering av de gymnasiala skolorna m. m. (s. 430) uppmärksammades flera därmed sammanhängande kompetensfrågor. Jag gjorde i propositionen vissa uttalanden om principerna för intagning till de gymnasiala skolorna och i anslutning till dessa har Kungl. Maj:t på min föredragning den 22 januari 1965 uppdragit åt skolöverstyrelsen att utfärda närmare föreskrifter i ämnet. Överstyrelsens i det föregående (jfr 1. 1.) nämnda förslag rörande kompetensvärdet av grundskolans utbildning ansluter sig när det gäller intagningen till gymnasial utbildning till riktlinjer som angavs i propositionen.

I det följande tar jag främst upp frågor som sammanhänger med gymnasie- och fackskoleutbildningens kompetensvärde. Dessa frågor är som jag framhöll i prop. 1964: 171 både var för sig mycket komplicerade och därtill på olika sätt invävda i varandra. Skolöverstyrelsen, arbetmarknadsstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning framlade i skrivelse den 1 november 1962 bl. a. förslag om inrättande av ett permanent statligt organ, ett kompetensråd, för samordning av uppgifterna på kompetensområdet. Gymnasieutredningen framhöll behovet av detta råd eller en motsvarande institution. I nyssnämnda proposition uttalade jag att ett dylikt organ enligt min mening inte var någon lämplig anordning och ansåg det mest ändamålsenligt att hela det komplicerade problemkomplex, som kompetensfrågorna för gymnasiet och fackskolan utgjorde, bleve föremål för en samlad utredning.

1. 4. Det utredningsarbete som enligt vad jag förut anfört bedömts vara påkallat beträffande gymnasiets och fackskolans kompetensvärde samt intagningsnormer och meritvärderingsnormer i fråga om universitet och högskolor synes nu böra komma till stånd genom särskilda sakkunniga.

Dessas huvuduppgift kan i korthet sägas bli att överväga och framlägga förslag dels om och i vilken mån statligt reglerad utbildning bör anknytas till gymnasium och fackskola, dels hur bestämmelserna för intagning till sådan utbildning bör utformas. Med utbildning avser jag, både här och i det följande, inte bara sådan utbildning, som bedrivs vid läroanstalter av olika slag, utan även sådan utbildning hos anställningsmyndighet, som krävs för fortsatt anställning hos myndigheten.

2. Som utgångspunkter för de sakkunnigas arbete vill jag ange vissa principiella riktlinjer. I sina huvuddrag återfinns dessa i prop. 1964: 171 och föranledde ingen erinran vid riksdagsbehandlingen (SäU 1 höstsessionen, rskr 407).

En fundamental regel då det gäller att uppställa behörighetsvillkor för en viss utbildning i form av krav på förutbildning bör vara att dessa villkor grundas på vad som är sakligt motiverat med hänsyn till den fortsatta verksamheten. Tendenser att låta prestigesynpunkter eller andra ovidkommande omständigheter påverka utformningen av behörighetsvillkor måste självfallet motverkas. I en tid med stark satsning på utbildning även utöver den obligatoriska kan emellertid utvecklingen successivt leda till att den reella förutbildningsnivån bland de sökande till en viss utbildning eller karriär kommer att så småningom ligga över den formellt uppställda nivån. Det kan då i vissa fall vara ändamålsenligt att utnyttja detta förhållande genom att revidera utbildningsplanerna så att det förändrade rekryteringsläget effektivt utnyttjas. Detta kan sedan i sin tur föranleda omprövning av behörighetsvillkoren. Självfallet får en sådan omprövning inte genomföras i oreglerade former. I fråga om det offentliga utbildningsväsendet måste sålunda beslut fattas av de ansvariga myndigheterna. Jag vill starkt understryka vikten av att höjning av behörighetskrav måste ske med stor återhållsamhet. Resultatet kan annars bli att man utestänger sökande som inte fått den högre förutbildningen men eljest har goda, kanske i vissa fall bättre förutsättningar än övriga sökande för den tilltänkta utbildningen eller karriären.

I anslutning till det sist nämnda vill jag vidare framhålla att det i själva verket of-

tast är angeläget att till en utbildningsväg kunna rekrytera personer med varierande förutbildning och erfarenheter i fråga om såväl nivå som inriktning. På många områden i samhället är det sålunda värdefullt om de som verkar där har en skiftande erfarenhetsbakgrund. En viktig förutsättning för att utbildningsväsendet skall fungera rationellt är att behörighetsreglerna inte präglas av ett snävt betraktelsesätt. Möjligheter måste sålunda finnas att på olika vägar meritera sig för en viss utbildning eller ett visst yrke.

De riktlinjer jag nyss angett för kompetensfrågornas prövning kan tekniskt sett försvåra en lösning, men detta får inte hindra att de sakkunniga vid sin prövning av behörighetsvillkor och meritvärdering utgår från dessa riktlinjer. Intagningsbestämmelserna måste sålunda utformas så att personer som sakligt sett är väl meriterade för en viss utbildning får reella möjligheter att komma i fråga oavsett på vilket sätt de förvärvat sina kunskaper, färdigheter och förutsättningar i övrigt.

Jag vill kraftigt understryka, att den här skisserade övergången från nuvarande system till ett system mer byggt på de reella studieförutsättningarna inte får innebära någon sänkning av kvalitetskravet. En dylik sänkning skulle kunna leda till förlängda eller, i växande grad, icke fullföljda studier. I en tid då samhällets resurser ansträngs till det yttersta för att genomföra utbildningsväsendets expansion är detta en utveckling som inte kan accepteras.

För att bland ett större antal sökanden med tillräckliga förkunskaper i möjligaste mån kunna välja ut dem som har de bästa förutsättningarna att genomföra studiegången, är det angeläget att tillskapa ett urvalssystem som också tar hänsyn till sådana egenskaper hos den sökande, vilka inte kan dokumenteras i form av betyg o. d.

De angivna riktlinjerna har giltighet inom utbildningsväsendet i dess helhet. Den nu aktuella utredningen föranleds emellertid i första hand av de förändringar som beslutats beträffande uppbyggnaden av det gymnasiala skolväsendet. Som tidigare nämnts skall utredningen främst ta sikte på gymnasiet och fackskolan men därutöver bör med hänsyn till helhetssynen på det gymnasiala skolsystemet även yrkesskolan beaktas. Kontakt med yrkesutbildningsberedningen kan därför erfordras i vissa frågor. För den som inte har grundutbildning utöver folkskolan eller grundskolan, men som senare förvärvat ytterligare utbildning eller erfarenhet, bör de sakkunniga vidare finna ett system för bedömning av behörigheten till högre studier.

3. Spörsmålen rörande fackskolans kompetensvärde får självfallet sin karaktär av att denna skola i det stora hela är en nyskapelse. Därtill är den än så länge kvantitativt inte särskilt omfattande och den blir inte utbyggd i hela landet förrän i slutet av detta decennium. I den mån fackskolan ersätter vissa utbildningslinjer inom det nuvarande skolväsendet, främst inom yrkesskolan, vilket i viss mån är fallet i fråga om fackskolans ekonomiska och tekniska linjer, bör det vara möjligt att vid prövningen av kompetensfrågorna anknyta till förhållandena i fråga om dessa äldre utbildningsvägar. Då jämförelsemöjligheter saknas – och jag vill erinra om att jag i prop. 1964: 171 framhållit att man bör vara försiktig med långtgående jämförelser mellan fackskolan och annan, nu existerande utbildning – blir prövningen av kompetensfrågorna väsentligt svårare. Givetvis är det såsom jag också framhållit i nyssnämnda proposition av betydelse att klarhet så långt möjligt skapas beträffande fackskolans kompetensvärde. Likväl är det ett problem som synes kunna lösas först successivt.

3. 1. Frågan om fackskolans kompetensvärde för utbildning som tillhör grundskolans kompetensområde kommer tills vidare att lösas i och med att ställning tas till skolöverstyrelsens i det föregående nämnda förslag. I princip behöver de sakkunniga därför icke behandla fackskolekompetensen i relation till nyssnämnda utbildning. Om det därvid gäller tekniska frågor om beräkning av meritvärde av fackskolutbildningen förutsätter jag att utredningen samråder med skolöverstyrelsen.

Därutöver kan skäl tänkas som talar för att en viss utbildning eller karriär undantas från grundskolans kompetensområde och överförs till fackskolans. Jag vill emellertid erinra om vad jag i föregående avsnitt framhållit om nödvändigheten av stor försiktighet och återhållsamhet med dylika höjningar av behörighetskraven. Om sådana över huvud taget bör komma i fråga kan det gälla endast enstaka fall och då inom de utbildningsområden som i dag inte kräver gymnasieutbildning men där under längre tid de sökande i mycket stor utsträckning har sådan förutbildning.

3. 2. Man befinner sig härvidlag inom eller på gränsen till vad man brukar kalla området för icke-akademisk, postgymnasial fackutbildning. Som jag framhållit i prop. 1964: 171 räknar jag med att hela detta fält i princip skall tillhöra fackskolans kompetensområde. Det bör ankomma på utredningen att nu närmare penetrera dessa frågor men jag vill understryka att undantag från den angivna principen kan komma i fråga endast om mycket starka skäl kan anföras härför. I stället bör undersökas om inte bland de postgymnasiala utbildningsvägar, som i dag kräver studentexamen eller motsvarande såsom förutbildning, finns åtskilliga som bör kunna grundas på fackskolekompetens. I viss mening bör detta, såsom jag strax skall återkomma till, även gälla den akademiska postgymnasiala utbildningen.

4. Såsom en följd av reformeringen av gymnasiet måste bestämmelserna rörande intagningen vid universitet och högskolor – liksom vid övriga postgymnasiala utbildningsvägar – under alla förhållanden bli föremål för en omfattande teknisk översyn. Skäl talar emellertid såsom jag anfört i prop. 1964: 171 för att därutöver vidtas åtgärder av mera principiell natur. Bl. a. bör som jag tidigare angett en översyn ske av bestämmelserna rörande meritvärderingsgrunderna för urvalet bland de sökande till spärrade utbildningslinjer (jfr 1.2). Därutöver bör även principerna för anknytning mellan de akademiska läroanstalterna och det underliggande skolväsendet i detta sammanhang tas upp till en förutsättningslös prövning. Den senaste tidens utveckling mot akademisk undervisning i nya former omfattande helt nya grupper av medborgare i vårt land – jag tänker därvid bl. a. på radiokursen i statskunskap – liksom den förändrade syn på universitetsutbildningen, som den snabba kvantitativa expansionen medfört, gör det motiverat att ompröva gällande formella regler för behörighet till akademiska studier. I prop. 1964: 171 har jag också antytt att detta är ett viktigt spörsmål. Jag vill vidare erinra om att statsutskottet i ett utlåtande (SU 1965: 90) nyligen har uttalat sig positivt beträffande åtgärder som möjliggör för personer som inte uppfyller de formella behörighetskraven i deras nuvarande utformning att vinna inträde vid universitet och högskolor.

4. 1. Enligt gällande bestämmelser uppställs ett allmänt behörighetsvillkor för tillträde till högre studier vilket i stort sett innebär krav på studentexamen. Vissa motsvarande kompetenser, bl. a. handelsgymnasieexamen, folkskollärarexamen och gymnasieingejörsexamen ger numera också tillträde. Jag vill dock erinra om att det först nyligen beslutats att sistnämnda examen skall ge generell behörighet i och med att kravet på kunskaper i ett tredje modernt språk borttagits (jfr 1.2).

I prop. 1964: 171 har jag uttalat, att jag funnit det lämpligast att tills vidare uppställa ett allmänt behörighetskrav, som i möjligaste mån motsvarar nuvarande krav på studentexamen. Jag förordade sålunda att den som i fullständig lärokurs i gymnasiet erhållit ett slutbetyg från årskurs 3, vars medelvärde uppnår ett visst lägsta värde, skulle äga allmän behörighet för tillträde till högre studier. Medelvärdet borde fastställas av Kungl. Maj:t och tills vidare fixeras till 2,3. Förslaget framlades emellertid i avvaktan på resultatet av en mera ingående prövning av behörighetsfrågan. Det bör som jag nämnt ankomma på de sakkunniga att ta upp detta spörsmål till förutsättningslös prövning.

Frågan är om en allmän behörighetsregel knuten till fullständig gymnasieutbildning

eller motsvarande behöver utformas lika kategoriskt som hittills. Vid remissbehandlingen av gymnasieutredningens betänkande framkom uppslag som innebar att det allmänna behörighetsvillkoret borde överges och ersättas med för varje särskilt akademiskt ämne eller studielinje speciella behörighetsbestämmelser.

Att det från ren utbildningssynpunkt är de speciella behörighetskraven som är det väsentliga synes klart. Men även om man från strikt utbildningssynpunkt skulle kunna nöja sig med att uppställa behörighetskrav av denna karaktär vore detta otvivelaktigt ett mycket radikalt avsteg från den grundsyn som hittills präglat vårt utbildningsväsen. Det allmänna behörighetskravet i form av studentexamen eller motsvarande bör ses som ett uttryck bl. a. för att samhället inte vill utbilda specialister inom snävt avgränsade sektorer utan människor som har kunskaper i och förmåga att intressera sig för frågor även utanför sitt fack. Denna grundsyn bör enligt min mening gälla även framgent. Fortfarande bör därför i någon form finnas ett behörighetskrav av allmän karaktär. Det bör emellertid kunna tillgodoses på olika sätt, även genom sådana kunskaper och erfarenheter, som inte har förvärvats i skolmässiga studier. Jämsides med det allmänna villkoret för tillträde till högre studier kan dock även speciella krav behöva uppställas. Jag återkommer i det följande till denna fråga.

Jag är självfallet medveten om att en ändring av behörighetsbestämmelserna i antydd riktning kan komma att ytterligare öka trycket på det högre utbildningsväsendet. De svårigheter som kan föreligga att tillgodose efterfrågan på dylik utbildning får man emellertid enligt min mening inte undanröja genom att av formella skäl utestänga utbildningssökande som sakligt sett är lika behöriga som de vilka får tillträde till studier. Vid en eventuellt erforderlig begränsning av tillströmmningen måste sålunda alla utbildningssökande bedömas på samma sakliga grunder varvid riktpunkten skall vara att uteslutande beakta sökandenas reella förutsättningar för de avsedda studierna.

4. 2. Det blir en av de sakkunnigas viktigaste uppgifter att studera och i detalj utarbeta förslag till lösning av behörighetsproblemet, när det gäller tillträde till högre studier. Såväl de allmänna som de speciella behörighetskraven måste därvid beaktas. Beträffande den sistnämnda typen av krav måste för varje akademisk studielinje anges vilka förkunskaper som erfordras. Beroende på de akademiska studiernas inriktning kan kraven på förkunskaper växla i omfattning och karaktär. Generellt måste stor återhållsamhet iakttas i fråga om dylika speciella behörighetskrav och de måste självfallet utformas med hänsyn till den framtida strukturen hos det gymnasiala skolsystemet, exempelvis i avseende på gymnasiets linjeindelning.

Det allmänna villkor i fråga om bredd i förutbildning eller erfarenheter som därutöver bör uppställas bör kunna anses tillgodosett om den utbildningssökande har en gymnasial utbildning av inte alltför speciellt slag. Fullständig gymnasieutbildning och såvitt i dag kan bedömas även fullständig fackskolutbildning bör därvid anses tillräcklig. Villkoret bör emellertid kunna uppfyllas också på annat sätt. I princip bör sålunda erfarenheter från praktisk verksamhet inom arbetsliv och organisationer och från offentlig verksamhet m. m. kunna jämställas med fullständig gymnasial utbildning. Det ankommer på de sakkunniga att närmare ange hur behörigheten i dylika fall lämpligen skall dokumenteras. Jag vill särskilt understryka att det här gäller det allmänna kravet på bredd i förkunskaper eller erfarenheter. De speciella behörighetsvillkor som därutöver behöver uppställas bör såvitt gäller teoretisk förutbildning uttryckas i ämnen och kurser inom det nya gymnasiet.

Jag har tidigare (p. 2) för utbildningsväsendet i dess helhet framhållit betydelsen av att övergången till ett nytt system för bedömning av förkunskaper och andra studieförutsättningar inte får innebära någon sänkning av kvalitetskravet. Detta är inte minst viktigt i fråga om reglerna för

tillträde till högre studier. Ett system av det slag som ovan antytts, sammansatt av ett allmänt behörighetskrav i förening med sakligt motiverade speciella behörighetskrav, bör enligt min mening i möjligaste mån säkerställa att till högre studier endast sådana sökande kommer att antagas som har förutsättningar att på ett tillfredsställande sätt tiligodogöra sig den av samhället erbjudna undervisningen.

En ändring av bestämmelserna angående behörighet för tillträde till högre studier på antytt sätt får emellertid en rad konsekvenser som måste undersökas ingående.

Vissa av dessa konsekvenser sammanhänger med skolsystemets sätt att fungera. Av väsentlig betydelse är att intagningsbestämmelser till fortsatt utbildning i första hand grundas på slutbetygen från skolan. Jag vill sålunda understryka, att någon övergång till inträdesprov av det slag som prövar kunskaper m. m., vilka sedvanligen dokumenteras i slutbetyg från avlämnande skola, inte kan komma i fråga. En annan sak är att sådana intagningsinstrument, som kompletterar betygsvärderingen genom att klarlägga andra kvaliteter hos envar av de sökande, kan visa sig värdefulla. Jag vill här även återknyta till vad jag tidigare uttalat om betydelsen av ett urvalssystem som tar hänsyn till alla relevanta studie- och yrkesförutsättningar. Det får ankomma på de sakkunniga att pröva frågan om dylika kompletterande intagningsinstrument och att därvid överväga hur sådana hjälpmedel skulle kunna användas inte blott i vägledande syfte utan även för urval bland sökande.

Även om intagningen främst grundas på skolbetygen kan en övergång till ett intagningssystem där tyngdpunkten förskjuts från allmänna till mera speciella behörighetsvillkor komma att påverka undervisningssituationen i skolan. Det måste givetvis undvikas att eleverna under skoltiden specialiserar sig hårt på sådana ämnen och färdigheter vilka är av särskild vikt i intagningssituationen men försummar övriga delar av utbildningen. Det bör vara möjligt att undvika dylika konsekvenser genom en lämplig utformning av meritvärderingsbestämmelserna.

I detta sammanhang vill jag också erinra om att merit- och kompetensvärderingssystem mycket ofta synes medföra inverkan på undervisning och inre arbete i underliggande skolformer. De sakkunniga bör vid utformningen av sina förslag till nytt system beakta nämnda förhållande.

4.3. Vissa synpunkter av betydelse för de sakkunnigas arbete med meritvärderingsfrågorna har jag redan i det föregående angett. Riktpunkten bör sålunda vara att uppnå större enkelhet och enhetlighet i bestämmelserna än vad f. n. är fallet. Vidare bör urvalet bland behöriga sökande grundas på betyget från skolutbildningen. De sakkunniga bör framlägga förslag om den närmare utformningen av reglerna för rangordningen. Åtskilliga tidigare undersökningar har sysslat med frågan om sambandet mellan studentbetyg och framgång i högre studier. De sakkunniga bör pröva frågan om skolbetygets prognosvärde.

I det föregående har framhållits att synen på behörighetsvillkoren i fråga om tillträde till högre studier måste bli mindre formell än nu och att kretsen av dem som kan få möjlighet att utnyttja sådana studier vidgas. Även personer, som inte fått gymnasieutbildning men på andra vägar skaffat sig de kunskaper och erfarenheter, som erfordras, bör alltså i framtiden ges större möjligheter än nu att vinna inträde vid universitet och högskolor. Därmed uppkommer emellertid problemet hur urval skall ske bland sökande när jämförelser måste göras mellan grupper med starkt avvikande utbildningsbakgrund. De sakkunniga har här att pröva en fråga av samma karaktär som den skolöverstyrelsen behandlat i sina i det föregående berörda förslag rörande urval bland sökande från olika utbildningsnivåer.

I detta sammanhang vill jag framhålla att vid bedömningen av meritvärderingsfrågor hänsyn måste tas till att nya tekniska hjälpmedel kan komma till ökad användning vid intagningen.

En särskild fråga, som de sakkunniga

bör beakta, är vilket kompetens- eller meritvärde som på olika nivåer bör tillmätas utbildning eller praktisk erfarenhet förvärvad under värnpliktstjänstgöring och annan militär utbildning eller tjänstgöring.

4. 4. De synpunkter och riktlinjer jag i de föregående avsnitten redovisat beträffande utredningens prövning av behörighets- och meritvärderingsfrågor i anslutning till intagningen till akademisk utbildning gäller i princip också andra intagningssituationer. De sakkunniga bör sålunda vid sitt arbete sträva efter att kompetensreglerna för utbildningsväsendet i sin helhet blir så enhetliga och likartade som möjligt.

5. Utredningen omfattar ett stort och komplicerat frågekomplex, som kommer att kräva relativt lång tid innan det fullständigt genomarbetats. Vissa av spörsmålen är emellertid av den karaktären att en skyndsam prövning erfordras. Detta gäller främst intagningsbestämmelser beträffande postgymnasial utbildning. Genom det allmänna behörighetsvillkor – i form av en kompetenströskel – som fastställts att tills vidare gälla har visserligen klarlagts vilka generella möjligheter de elever, som läsåret 1966/67 börjar i det nya gymnasiet, har att efter avslutade gymnasiestudier gå vidare exempelvis till akademiska studier. Det är emellertid angeläget att även speciella behörighetsvillkor och meritvärderingsregler som erfordras snarast möjligt fastställs. Det kan därvid inte uteslutas att de sakkunniga, för att få tid till en mer ingående prövning av hela systemet, tills vidare får begränsa sina förslag till att avse provisoriska bestämmelser.

Beträffande andra av de i det föregående berörda frågorna måste arbetet läggas upp mera långsiktigt. Detta torde exempelvis gälla vissa spörsmål rörande fackskolans kompetensvärde där det kan bli nödvändigt att avvakta de första erfarenheterna av fackskolans verksamhet.

Man får sålunda räkna med att den utredning som nu tillsätts kommer att arbeta under förhållandevis lång tid. Härunder bör utredningen kunna tjäna såsom ett sammanhållande organ för alla kompetensfrågor som rör det statligt reglerade utbildningsväsendet. Jag räknar med att utredningen får ta del av alla viktigare principiella ärenden inom detta område och uttala sin mening därom. Självfallet måste emellertid samtidigt arbetet med kompetensproblem av olika slag försiggå inom skilda myndigheter. Skolöverstyrelsens och universitetskanslersämbetets viktiga uppgifter på detta fält har jag redan i det föregående berört.

På längre sikt måste en effektiv organisation skapas för handläggningen av dessa ärenden inom berörda statliga myndigheter. Det bör ankomma på utredningen att överväga även denna fråga och framlägga därav föranledda förslag.

Vidare måste de sakkunniga i sitt arbete beakta angelägenheten av att kompetensfrågor inom det icke statligt reglerade området – inom såväl den kommunala som den enskilda sektorn – löses så långt som möjligt efter likartade regler som inom den statliga sektorn. Kontakt bör därför tas med företrädare för kommunal och enskild verksamhet.

De sakkunniga bör också överväga hur information om kompetensfrågor lämpligen skall spridas bland utbildningssökande, studerande och avnämare.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte bemyndiga chefen för ecklesiastikdepartementet att

dels tillkalla högst nio sakkunniga för att utreda frågan om gymnasie- och fackskoiutbildningens kompetensvärde m. m.,

dels utse en av de sakkunniga att såsom ordförande leda utredningsarbetet,

dels ock utse sekreterare och tillkalla experter åt de sakkunniga samt anskaffa annat erforderligt arbetsbiträde.

Tillika hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte

dels bemyndiga de sakkunniga att från ämbetsverk och övriga myndigheter infordra de uppgifter som må fordras för utredningsarbetet,

dels förordna, att de sakkunniga jämte experter och sekreterare skall, om Kungl.

Maj:t ej annorlunda bestämmer, äga åtnjuta ersättning för uppdraget i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen,

dels ock föreskriva, att kostnaderna i anledning av utredningen skall bestridas från åttonde huvudtitelns reservationsanslag till kommittéer m. m.

Slutligen anhåller jag, att utdrag av statsrådsprotokollet i detta ärende måtte få offentliggöras.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Kungl. Höghet Regenten.

Ur protokollet:

Torbjörn Forsell

KUNGL. BIBL.
15 JUL 1970
STOCKHOLM

KUNGL. BIBL.
1[illegible] JUL 1970
STOCKHOLM